

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Slovanská filologie

Vladislav K n o l l

**Vliv německého jazyka na kašubštinu
a jeho konfrontace s vlivem polštiny**

**The German influence on Kashubian
and its confrontation
with the Polish influence**

Dizertační práce

Vedoucí práce – Prof. Dr. Markus Giger

2011

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

podpis

Abstrakt

Tématem dizertační práce jsou diachronní proměny přítomnosti jevů souvisejících s jazykovým kontaktem, analyzované na specifickém příkladu ze slovansko-germánské hranice v průběhu 20. století. Výzkum je založen na rozboru kašubštiny přelomu 19. a 20. století a následných změn v jazyce při současném zvážení následujících tří aspektů: rozsahu německé (tedy dolnoněmecké i spisovně německé) interference v kašubštině, dlouhodobého dopadu prudké sociolingvistické změny (nahrazení němčiny jako vyššího jazyka polštinou) na zkoumaný jazyk a utváření spisovného jazyka z pohledu kontaktní lingvistiky.

Studie je rozdělena na dvě hlavní části. První polovina dizertace je věnována podrobné analýze morfosyntaktického a lexikálního vlivu němčiny na kašubštinu na základě korpusu zápisů mluvených textů z doby kolem roku 1900. Druhá část práce zahrnuje rozbor výskytu kontaktních jevů (popsaných v první části) v reprezentativních památkách kašubské literatury od konce 19. století do současnosti. Výstupem studie je identifikace a popis osudu německých morfosyntaktických a lexikálních jevů v kašubštině a intergrace nových rysů z polštiny.

Podle výsledků předkládaného výzkumu lze německý vliv na kašubštinu z diachronního hlediska rozdělit na šest typů:

První typ zahrnuje rysy, které nebyly literární kašubštinou vstřebány (např. jevy související s vyjadřováním záporu, *ad hoc* výpůjčky). Přítomnost prvků druhého typu (např. německého slovosledu, souslednosti časové a konstrukcí napodobujících konjunktiv) je v kašubských literárních dílech pouze okrajová a obecně mizí kolem poloviny 20. století.

Třetím typem jsou jevy, které byly k roku 1900 v kašubštině téměř gramatikalizovány (např. obligatorní podmět, dějové perfektum a plusquamperfektum, slovesa s verbálními partikulemi), ale v dalším vývoji se stávají pouhým stylistickým prostředkem. Čtvrtý typ německé interference byl plně zachován (např. základní dolnoněmecká slova ze soukromé sféry, některé předložky, opisný imperativ). Pátým typem jsou jevy, které se pozměnily pod vlivem polským (např. nahrazení některých dolnoněmeckých výpůjček starými německými výpůjčkami vyskytujícími se v polštině). Posledním typem kontaktních jevů jsou ty, které nebyly kolem roku 1900 nijak rozšířené, ale rozmohly se pod vlivem literární tradice (např. některé lexikální jednotky).

Celá dizertace je chápána jako příspěvek k diskusi provázející probíhající kodifikaci kašubského jazyka.

Abstract

The theme of this dissertation is the evolution of the presence of the language contact phenomena in a particular example of a contact situation on the Slavonic-Germanic linguistic border in the 20th century. The research is based on the analysis of Kashubian according to the following three aspects: the extent of the Germanic (both Low and Literary German) interference in Kashubian, the diachronic view consisting in the evaluation of the impact of a rapid sociolinguistic turn (change of the ‘High’ Language from German to Polish) and the birth of a literary language seen from the point of view of contact linguistics.

The study is divided into two main parts. The first half of the study is dedicated to a deep analysis of both the morphosyntactical and the lexical influence of German in Kashubian based on a corpus of a written record of spoken language from c. 1900. The second half of the study discusses the analyses of the presence of contact phenomena (described in the first part of the essay) in the selected literary works covering the period from the late 19th century up to the present day. The outcome of the dissertation is the identification and description of the fate of the German morphosyntactical and lexical phenomena in Kashubian and the integration of new features coming from general Polish.

In accordance with the results of the dissertation, we can distinguish six types of German interference in Kashubian from a diachronic point of view. The 1st type comprises the features which were not accepted by literary Kashubian (e.g. specific expression of negation, *ad hoc* borrowings). The presence of the 2nd type (e.g. German word order, sequence of tenses, loan translation of subjunctive mode) in the literary language is very limited and does not generally continue beyond the mid 20th century.

The 3rd type comprises the phenomena which were almost grammaticalized around c. 1900 (overt subject, Present Perfect and Pluperfect, phrasal verbs), but their further use becomes rather sporadic. The 4th type of German interference represents the phenomena which have survived fully (e.g. Low German words from the private sphere, non declinable loan adjectives, use of some prepositions, periphrastic imperative). The 5th type is made up of the phenomena which were adapted due to Polish influence (e.g. the substitution of Low German words by the old German loanwords in Polish). The last type comprises the features that were not so frequent in the primary corpus, but their use became more widespread due to the influence of literary Kashubian (some lexical units).

The dissertation aspires to be a contribution to the current process of the codification of Kashubian.

Obsah

1. Úvod	9
1.1. Předmět práce	9
1.2. Sociolingvistický vývoj kašubštiny	13
1.3 Hlavní rysy kašubštiny a její dialektální rozdělení	18
1.4. Německá a polská nářečí na Pomoří	27
1.4.1. Dolnoněmecká nářečí	27
1.4.2. Polské dialekty	31
1.5. Metodologie	32
1.6. Dosavadní bádání nad kontaktními jevy v kašubštině	39
2. Německé kontaktní jevy v <i>kašubštině kolem roku 1900</i>	42
2.1. Charakteristika pramenů a literatury	42
2.2. Morfosyntaktické jevy	46
2.2.1. Jmenná morfosyntax	46
2.2.1.1. Otázka existence členu v kašubštině	46
2.2.1.2. Povinný podmět	52
2.2.1.3. Demonstrativum jako formální začátek věty	59
2.2.1.4. Neurčitá zájmena	60
2.2.1.5. Zvláštnosti deklinace	60
2.2.2. Slovesná morfosyntax	64
2.2.2.1. Kašubský slovosled pod německým vlivem	64
2.2.2.2. Rozšíření funkce přechodníku	71
2.2.2.3. Slovesa s odlučitelnou předponou	74
2.2.2.4. Poznámky k vidu a Aktionsartu	80
2.2.2.5. Modální slovesa	82
2.2.2.6. Ohlasy německého konjunktivu v závislé větě	88
2.2.2.7. Užití pasivních forem	95
2.2.2.8. Nové perfektum	104
2.2.2.9. Časová souslednost	125
2.2.3. Nesklonná slova	131
2.2.3.1. Zvláštnosti používání záporu	131
2.2.3.2. Použití předložek	132
2.2.3.3. Spojování vedlejších vět	139

2.3. Německý vliv lexikální	145
2.3.1. Výpůjčky na německo-slovanské hranici	145
2.3.2. Struktura a podoba německých výpůjček	147
2.3.3. Substantiva	148
2.3.4. Slovesa	156
2.3.5. Adjektivně-adverbiální tvary	166
2.3.6. Pronominální adverbia	172
2.3.7. Partikule	174
2.3.8. Kalky	179
2.3.9. Shrnutí	180
3. Kontaktní jevy v prvních kašubsky psaných dílech	182
3.1. Florian Ceynowa	182
3.1.1. Ceynowovo dílo a základní rysy jeho jazyka	182
3.1.2. Kontaktní jevy	185
3.1.3. Ceynowova „korekce“ Hilferdingových textů	188
3.2 Hieronym Derdowski	191
3.2.1. Derdowského kašubština	191
3.2.2. Kontaktní jevy	193
4. Kašubský literární a publicistický jazyk v 1. polovině 20. století	199
4.1 Literární kašubština do roku 1939	199
4.2. Zaborština jako základ literární kašubštiny v dílech Mladokašubů	202
4.2.1. Autoři a jejich jazyk	202
4.2.2. Kontaktní jevy	205
4.3. Literární kašubština na základě středokašubského dialektu	210
4.3.1. Zrzesz kaszëbskô a Leon Heyke	210
4.3.2. Charakteristika literární středokašubštiny	213
4.3.3. Kontaktní jevy	216
4.4. Alojzy Budzisz	223
4.4.1. Charakteristika Budziszova díla a dialektálního základu jeho jazyka	223
4.4.2. Kontaktní jevy	226
5. Kašubština po 2. světové válce	243
5.1. Charakteristika období (od Klěky po současnost)	243
5.2. Józef Ceynowa	247

5.2.1. Dílo a jazyk.....	247
5.2.2. Kontaktní jevy.....	248
5.3. Stefan Fikus.....	252
5.3.1. Luzinské nářečí ve Fikusově díle.....	252
5.3.2. Kontaktní jevy.....	255
5.4. Jazyk autorů kolem časopisu Pomerania.....	260
5.4.1. Dílo a jazyk E. Gołąbka a S. Jankeho.....	260
5.4.2. Kontaktní jevy.....	262
5.5. Jan Drzeżdżon.....	266
5.5.1. Dílo a jazyk.....	266
5.5.2. Kontaktní jevy.....	267
6. Závěr.....	276
6.1. Tendence vývoje literární kašubštiny po roce 1989.....	276
6.2. Shrnutí vývoje kontaktních jevů.....	278
6.3. Reakce jazyka s prudkou sociolingvistickou změnou.....	291
7. Literatura.....	295
7.1. Primární literatura.....	295
7.2. Sekundární literatura.....	298

Seznam zkratek

AJK *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (jazykový atlas)

Význam této i veškerých dalších zkratek psaných majuskulemi je podchycen v bibliografii. Zkratky pro adverbia či substantiva označují podle potřeby i adjektiva od nich utvořená.

ang.	anglicky	mask.	maskulinum
bchorv.	burgenlandská chorvatština	něm.	spisovná němčina
bulh.	bulharsky	niz.	nizozemsky
cat.	katalánsky	nřec.	novořecky
čes.	česky	plb.	polabsky
dán.	dánsky	pol.	polsky
dial.	dialektálně	port.	portugalsky
dls.	dolnolužickosrbsky	s.	strana
dněm.	dolnoněmecky	sdn.	středodolnoněmecky
dpr.	dolnoprusky (něm. nářečí)	shn.	středohornoněmecky
fem.	femininum	slovin.	slovinsky (kašubský dialekt)
hov.	hovorově	stčes.	staročesky
hls.	hornolužickosrbsky	stpol.	staropolsky
it.	italsky	šp.	španělsky
jslovin.	slovinsky (jihoslovanský	šv.	švédsky
jazyk)		rum.	rumunsky
kaš.	kašubsky (v současném	rus.	rusky
pravopise)		tuch.	tucholsky (polské nářečí)
kat.	katalánsky	ukr.	ukrajinsky
koc.	kociewsky (polské nářečí)	vsn.	východní střední němčina
kraj.	krajniacky (polské nářečí)	zgerm.	západogermánsky
ls.	lužickosrbsky	zpom.	zadněpomořansky (něm.
m.	mapa	nářečí)	

V seznamu jsou vědomě vynechány ustálené české (srv., např....) a obecně srozumitelné morfologické zkratky (nom., gen., ak., ins., sg., pl., inf., perf., ppf....).

1. Úvod

1.1. Předmět práce

Předmětem této práce jsou kontaktní jevy, kterými se intenzivní soužití kašubštiny s němčinou a jejími dialekty na slovanském jazyku podepsalo, a jejich další osud po vysídlení německého obyvatelstva po druhé světové válce. Kašubština, patřící mezi západoslovanské jazyky, je nám Čechům sice dosti lingvisticky a kulturně blízká, přesto obecné povědomí o ní je přinejmenším mlhavé. Badatele na ní, kromě jisté archaičnosti a zřejmého vztahu k polabskému areálu, přitahuje především skutečnost, že se stala dějištěm kontaktních jevů podnícených její původní polohou na severovýchodní hranici germánského a severozápadní slovanského světa.

Základní úhly, z nichž můžeme na kašubštinu jako předmět výzkumu jazykových interferencí nahlížet, jsou tři. Nejčastěji bývá zkoumán vliv němčiny, potažmo německých dialektů v současné, ale ještě spíše v historické kašubštině přelomu 19. a 20. století,¹ a to v kontextu studia celého pásma *nárazníkových* západoslovanských a jihoslovanských jazyků a dialektů. Druhou oblastí výzkumu je vztah kašubštiny a polštiny. Ten se těší mimořádné pozornosti zejména v poslední době, kdy probíhá proces vytváření a ukotvování spisovné normy v jazyce, který byl v polské tradici donedávna považován za dialekt (sociálně vyšší) polštiny. Třetí úhel pohledu se bude snažit do kontaktnělingvistických popisů kašubštiny vnést tato práce. Jedná se o diachronní studium dopadu dvoufázové radikální změny sociolingvistické situace, k níž došlo ve 20. století, na jazykové interference v kašubštině.

Je jasné, že zkoumání kontaktních jevů v kašubštině z tohoto třetího hlediska se neobejde bez detailní znalosti předchozího vývoje. Studium kašubštiny coby jazyka nacházejícího se uprostřed jinojazyčného teritoria s existencí smíšených oblastí je studiem relativně zřetelně rozpoznatelných lexikálních a morfosyntaktických jevů, které se v mluvě vyskytují jednak z důvodu blízkého kontaktu s cizojazyčným obyvatelstvem a jednak prostřednictvím adstrátu.² Interference kašubštiny s polštinou, případně přilehlými polskými

¹ Základem většiny prací o kontaktních jevech v kašubštině je analýza Lorentzova korpusu.

² To je srovnatelné například s bádáním na poli lužické srbštiny nebo švýcarské rétorománštiny. Také v těchto případech se jedná nikoli o izolované jazyky, ale o výhonky velkých jazykových skupin, které se z politicko-historických důvodů nacházejí pod vlivem cizojazyčným, ale přesto udržují nějaký kontakt s příbuznými jazyky (třeba pod vlivem purismu).

nářečímí, není již tak snadno uchopitelná vzhledem ke značné vzájemné podobnosti, dlouhotrvajícímu vlivu polštiny jakožto prestižnějšího jazyka a faktu, že kašubština samozřejmě je součástí západoslovanského jazykového kontinua. Jasná diferenciaci kašubských a polských forem je tak často prakticky nemožná.

Diachronní studium jazykové interference v kašubštině sleduje odraz měnícího se vzájemného poměru čtyř jazykových forem,³ které Kašubové používali a s nimiž byli ve styku, tedy postupným přechodem od teoretického kvadrilingvismu k současnému faktickému bilingvismu. Kašubština 19. století byla pod vlivem dvou značně odlišných (málo příbuzných) jazykových forem a jedné formy příbuzné,⁴ kdežto v současné době se teoreticky nachází ve vztahu pouze s blízkým příbuzným jazykem. V kašubštině proto lze zkoumat z jedné strany slábnutí vlivu místních dolnoněmeckých dialektů a charakter interference se spisovněněmeckým superstrátem, na druhé straně změnu charakteru vlivu spisovné polštiny, která se z jazyka čistě kulturního postupně stává jediným jazykem dominantním. Období, jež je v této práci zkoumáno, trvá přibližně sto padesát let. Oprávněnost výběru tohoto období (tedy zhruba od r. 1850 do současnosti) je dána dvěma základními faktory. Jedná se o dobu, v níž došlo k radikální změně sociolingvistické situace (výsledky obou světových válek), a především pouze v této době se setkáváme s dostatečným počtem pramenů (textů), s nimiž lze vůbec takový výzkum podniknout.

Kromě časového vymezení je korpus následující práce limitován ještě svou strukturou. Základní analýza *východí* podoby jazyka se zakládá na zápisech mluvené kašubštiny přelomu 19. a 20. století, většina korpusu je však tvořena vybranými psanými texty (především prozaickými) vzniklými ve zkoumaném období a představujícími všechny charakteristické jazykově-kulturní směry, existující v kašubském písemnictví své doby. Užití textů psaných, často literárních, je ovšem ve svém důsledku přínosné. Na rozdíl od možného srovnávání mluvené řeči v různých zápisech z daného období (počet takových zápisů je ale značně nerovnoměrný, a proto kromě úvodní analýzy zápisy mluveného jazyka v použitém korpusu zahrnuté nejsou), v nichž by zkoumané jevy zajisté probíhaly mnohem pomaleji, znamená studium literárních a žurnalistických textů obohacení výzkumu o prvek *jazykového plánování*, jakkoli zpočátku nekoordinovaného. Kašubští tvůrci se totiž nezdálo ve svých textech snaží

³ Těmito jazykovými formami jsou rodná kašubština užívaná při komunikaci doma a mezi sousedy, polština (pravděpodobně severozápadní interdialekt) používaná v kostele, němčina užívaná ve školách a na úřadech a dolní němčina používaná v kontaktu s německými sousedy (JK 53).

⁴ Tedy podobně jako jednotlivé dialekty rétorománské či ladinské, kde se setkáváme se spisovněněmeckým a italským (zejména kulturním) superstrátem a hovorovou (tj. švýcarskou či tyrolskou) němčinou.

o nastavení kritérií *spisovnosti*, což s sebou nese kritičtější přístup k výběru jazykových prostředků, který může být závislý na žánru a názoru autora nebo literárně-společenské skupiny na vhodnou podobu *literární kašubštiny*. Vědomí tohoto aspektu podněcuje zájem o studium minimálně dalších dvou témat: postupu německo-kašubsko-polské interference v rámci kašubských normalizačních snah a ovlivnění současného jazyka jednotlivými psanými vzorci, které se v dějinách kašubského písemnictví objevily. Vedle zmíněných hledisek je při diachronním i synchronním výzkumu kašubštiny nutné vzít v potaz horizontální, tedy dialektální členění kašubštiny, v našem případě zejména z hlediska míry styku kašubsky mluvícího obyvatelstva s mluvčími německých, případně polských nářečí⁵ nebo i z hlediska odchylek v sociolingvistickém vývoji jednotlivých oblastí.⁶

Předkládaná studie je organizována následujícím způsobem. Po uvedení do kašubštiny a jejího sociolingvistického vývoje je (coby jako základ, z něhož bude vycházet další bádání) podroben analýze mluvený jazyk kone pruského období kašubských dějin, uchovaný zejména ve fonetických zápisech badatelů a sběratelů lidové slovesnosti přelomu 19. a 20. století.⁷ V rámci analýzy tohoto jazyka budou vymezena základní dále sledovaná témata z okruhu německého vlivu na kašubštinu. Růst polského vlivu bude následně posuzován zejména ve vztahu k těmto jazykovým zápisům, stanoveným jako referenční bod z důvodu obtížnosti jasného oddělení polštiny a kašubštiny. Pro další srovnávání jsou pak z korpusu jazykových zápisů pruského období logicky preferovány zápisy z oblastí, jejichž nářečí je nadále používáno v pozdějších psaných (literárních) textech. Jedním z důvodů pro tento postup je i konfrontace výsledků bohatého bádání nad slovinským⁸ dialektem se situací v ostatní kašubštině.

Po analýze mluvených textů pruského období následuje charakteristika jazyka prvních kašubských literátů, totiž F. Ceynowy a H. Derdowského, kteří časově předcházejí době vzniku zmíněných zápisů mluveného jazyka přelomu 19. a 20. století. Lze však předpokládat,

⁵ K tomuto nutno také připočítat stupeň promíšení slovanského a germánského obyvatelstva, případně i charakter germánského či polského nářečí, které s kašubštinou sousedí.

⁶ Jak bude ukázáno dále, některé menší oblasti zůstaly pod dominancí německého jazyka déle, než většina území.

⁷ Tento jazyk je charakterizován maximálním vlivem germánským a minimálním vlivem polským. Jedná se o mluvu prostých lidí z vesnic celého kašubskojazyčného území.

⁸ V této práci je výrazy *slovinský*, *slovinština* je míněn periferní kašubský dialekt (něm. *Slovinzisch*, pol. *słowiński*). Pokud se hovoří o jednom z jihoslovanských jazyků, označuje se jako *jihoslovanská slovinština* (něm. *Slowenisch*, pol. *śloweński*).

že mateřský jazyk těchto autorů nebyl zvláště odlišný od jazyka oněch zápisů a jejich pokus o vytvoření literární formy předznamenává jak další vývoj psané kašubštiny, tak i subjektivní evaluaci přípustitelné interference německého či polského jazyka. Zjednodušeně lze tedy říci, že z kontrastu hovorového a psaného jazyka se dá vyčíst, jaké jevy a formy autor považuje za integrální část kašubštiny, vhodnou k zahrnutí do psaném projevu.

Práce dále pokračuje oddíly věnovanými puristickým skupinám meziválečného období: Mladokašubům a skupině kolem časopisu *Zrzesz kaszëbskô*. Jedná se především o převážně zaborsky (viz kapitola 1.3.) psané veršované skladby a středokašubskou žurnalistiku, přičemž vrcholným dílem této doby je bezesporu Majkowského román, definitivně posouvající kašubské písemnictví nad rámec pouhého *Mundartdichtung*. *Purismus*, navazující na Ceynowův odkaz, je korunován snahou skupiny kolem časopisu *Zrzesz kaszëbskô* o prosazení neologismů, jejichž studium je zajímavé z pohledu kontaktní jazykovědy. Mohou totiž sloužit jako ilustrace faktu, že u této druhé *školy* vítězí nezdědka snaha o *kašubskost* před tendencí *reslavizace* jazyka. S výtvy zmiňovaných dvou základních kašubských literárních skupin kontrastují díla severokašubské prózy, psaná živým jazykem téměř oprosštěným od stylizace, jež pravděpodobně dosti věrně ilustruje tehdejší reálnou jazykovou situaci.

Následuje charakteristika období poválečného. To se vyznačuje bližším přimknutím kašubštiny k polštině a ztrátou bezprostředního kontaktu s němčinou. Podoba tehdejšího psaného jazyka a pravopisu byla definována těsně před válkou skupinou kolem časopisu *Klëka* a jejím důležitým vzorem se stává tvorba Derdowského. Ke konci tohoto období pak je možné hovořit o začátku pozvolné krystalizace současného vzoru literární kašubštiny, která nemusí vycházet jen z vlastní jazykové kompetence autora, ale také z načtené literatury a prestiže existujících slovníků a mluvnice. Samostatně bude pohovořeno o jazyce dvou výrazných individualit: o luzinském nářečí Stefana Fikuse a byláčtině (viz 1.3.) Jana Drzeždžona.

V závěru práce bude shrnut vývoj přítomnosti kontaktních jevů v psané kašubštině ve 20. století s důrazem na změny poměru jednotlivých zdrojů jazykového kontaktu (tj. germánského obecně, německého spisovného, dolnoněmeckého a polského). Zároveň bude poukázáno na současný stav v písemné kašubštině (především próze po roce 1989).

Součástí práce jsou i delší exkurzy vyjasňující v českém prostředí nepříliš známé kulturně-literární souvislosti, jejichž pochopení umožňuje interpretovat vývoj kontaktních jevů v kašubském literárním jazyce. Zároveň je nemalá pozornost věnována právě popisu

jednotlivých literárních variet kašubštiny s uvedením vztahu k místním dialektům, což zpřehledňuje četbu uvedených příkladů v originálním znění a současně šířeji ilustruje různorodost hledání cesty k vytvoření obecně přijatelné psané podoby jazyka, s níž výskyt německých a polských rysů úzce souvisí.

Výsledkem této práce by tudíž měla být jednak konkrétní analýza výskytu a osudu kontaktních jevů v kašubštině v uvedeném období a jednak pokus o zhodnocení následků prudké sociolingvistické změny na podobu institucionálně neregulovaného jazyka. Jednou z hlavních předností studie je poskytnutí detailní analýzy většího množství textů z celého popisovaného období s důrazem na přítomnost kontaktních jevů a přihlédnutím k obecnému *zrychlenému* vývoji charakteru psaného jazyka. Práce může sloužit rovněž jako pramen seznámení s kontaktními jevy na severní germánskoslovanské hranici ve srovnání se situací v jiných oblastech, ale i jako jeden z pramenů ke studiu vzniku literárního jazyka a jazykového plánování u menšinových jazyků. Zároveň je práce zamýšlena jako příspěvek k současnému procesu normativizace spisovné kašubštiny.

1.2. Sociolingvistický vývoj kašubštiny

Pro pochopení příčin a tradice existence slovansko-germánské interference v oblasti dnešních Kašub je nutné se alespoň stručně ohlédnout za místního politicko-etnickými dějinami, které sehráli roli v územním rozložení jednotlivých jazykových ve 20. století, stejně jako v utváření jejich vzájemných sociolingvistických vztahů.

Před tisíci lety byla tato oblast součástí rozsáhlého západoslovanského kontinua sahajícího na severozápadě až do oblasti dnešního Holštýnska. Kmeny, žijící v oné době mezi řekami Vislou, Odrou a Vartou-Notecí jsou známy pod společným názvem Pomořané (*Pomorani*, *Maritimi*). Oblast, na niž se tato práce zaměřuje, tedy z východu hraničila se sídelním územím baltských Prusů,⁹ od jihu pak v pozdější, blíže nespecifikovatelné době začal pronikat vlastní (velko)polský živel, který částečně překryl území, na nichž se původně pravděpodobně hovořilo nářečím pomořansko-polabského typu.¹⁰

⁹ O možnosti průniku Baltů na levý (pomořanský) břeh Visly viz např. LABUDA 1978.

¹⁰ Nasvědčuje tomu například skupina *TarT* v toponymii částí Pomoří, v nichž se dodnes hovoří polskými nářečím.

Trvalá německá přítomnost v této oblasti souvisí se vznikem prvních klášterů ve druhé polovině 12. století, které v následujících letech obdržely od gdaňských knížat kolonizační práva. Obchodní kontakty s tehdy již německojazyčnými městy na západním pobřeží Baltského moře vedly k založení měst na německém právu (např. Gdaňsk r. 1224)¹¹ a k dalšímu rozvoji německého osídlení, zejména ze Západních Pomořan. 13. století je obdobím největšího rozkvětu Gdaňského Pomoří, jež v tuto dobu zahrnovalo přibližně území dnešního Pomořského vojvodství kromě oblastí na východ od Visly. Po vymření místní knížecí dynastie roku 1295 tvořilo Gdaňské Pomoří na krátkou dobu personální unii z polským státem. O tamních jazykových poměrech a vztazích mluvy Gdaňského Pomoří k nářečím Západních Pomořan případně polabskému areálu si můžeme utvořit obrázek pouze pomocí toponymie, případně podle podoby zachovaných osobních a místních jmen ve středověkých pramenech.¹²

Důležitou změnu v politické, sociální i jazykové historii popisované oblasti představovala nadvláda Řádu německých rytířů (1308/9–1466), během níž došlo k masivnímu nárustu německé kolonizace, a to především z východních řádových území (tzv. *Binnenwanderung*).¹³ V tomto období se utvářejí základy kompaktního německého osídlení oblasti, dochází k zakládání nových měst¹⁴ a vznikají i donedávna platná nářeční rozdělení místních německých dialektů. Ačkoli jazyk německé populace je v drtivé většině dolnoněmecký, administrativním jazykem řádového státu je střední němčina.¹⁵ Pravděpodobně v této době se v místním slovanském jazyce uchytila nejstarší vrstva především dolnoněmeckých výrazů.

Po toruňském míru (1466) se Gdaňské Pomoří stává sice součástí Polska, ale dobu prvních sta let, kdy spadá pod autonomních Královské Prusy zůstává jednacím řečí němčina. Mimoto se však definitivně do západopomořanské sféry vlivu dostávají západní oblasti původního Gdaňského Pomoří (nejprve země slupská, následně i lęborsko-bytowská). Zatímco v Gdaňském Pomoří je do konce 16. století němčina pomalu v administrativě

¹¹ Kromě města Gdaňsku budou dále místní a osobní jména uváděná v polské, nikoli kašubské podobě. Důvodem je skutečnost, že v literatuře jsou tato jména uváděna zpravidla právě v polské podobě, navíc některá jména lze v kašubské podobě nalézt v několika variantách.

¹² Tímto tématem se dlouhodobě zabývá E. Rzetelska-Feleszko (např. 1986, 1996).

¹³ Tudy se do kašubštiny dostávají slova pruského (baltského) původu, např. *kaděk* ‚jalovec‘ (ZABROCKI 1956: 157–158, HINZE 1965: 13).

¹⁴ Např. Lębork/Lauenburg (1341), Bytów/Bütow (1346), Puck/Putzig (1347).

¹⁵ HINZE 1965: 13.

nahrazována polštinou,¹⁶ a tudíž tam polština začíná dominovat (Gdaňsk a Hel ovšem zůstávají důležitými německojazyčnými centry), Západní Pomořany zažívají v období počátku reformace markantní ústup původního slovanského jazyka, který se v 17. století zachoval nejzápadněji v oblasti Słupsku. Právě tam s požehnáním knížecího dvora vzniká svébytná slovanská evangelická literatura psaná polštinou s kašubskými (pomořanskými) prvky, mezi jejíž nejvýznamnější díla patří Krofeyův překlad Duchovních písní Martina Luthera (1586) a Pontanův překlad Malého Katechismu (1643). S vymřením původní dynastie případnou Západní Pomořany Braniborsku (1637). Během druhé poloviny 16. století dochází i v německém prostředí k důležité změně: psaná dolní němčina je v administrativě měst zaměněna za prestižnější němčinu *míšeňskou*.¹⁷

Polské a kašubské obyvatelstvo Východních Pomořan je během 17. století utvrzeno v katolické víře, čímž se etnické rozlišení obyvatelstva spojí s rozdělením náboženským (katolík = Polák, protestant = Němec).¹⁸ Nástup polštiny však pro kašubštinu znamená nejen zesílení vlivu tohoto blízkého jazyka, ale i zdroj řady původně německých (středoněmeckých, nebo i hornoněmeckých) nebo českých výpůjček, které v té době byly již v polštině etablovány. Drobné změny v sociolingvistické situaci vykoná vlna germánské kolonizace v této části polského státu, jež probíhá v 17. století a která postihuje především severní část dnešních Kašub.¹⁹ Jakýmsi symbolem onoho procesu může být založení Nového Města (Wejherowa) roku 1643.

V momentě dělení Polska a přiřazení celé kašubskojazyčné oblasti k pruskému státu se hovoří v bývalých Západních Pomořanech kašubsky již pouze v okolí jezer Łebsko a Gardno a v okolí Lęborka a Bytowa. Polština jako úřední a administrativní jazyk je nahrazena spisovnou němčinou, polština se však u Kašubů udržuje jako jazyk náboženství a částečně školství (vedle němčiny). Kašubština jako mluvený jazyk v průběhu 19. století v bývalých Západních Pomořanech (pruská provincie Pommern) dále ustupuje a v oblasti Východních Pomořan (provincie Westpreußen) germánský vliv na kašubštinu kulminuje. Postupné upadání znalosti polštiny a značné promíšení obyvatelstva vede k posílení kontaktních jevů

¹⁶ Impuls poskytl začlenění zbytku pruského státu do polsko-litevského soustátí dekretem o ustanovení *lublinské unie* roku 1569 (MITZKA 1959: 64, HINZE 1965: 6).

¹⁷ V Gdaňsku se tak děje po roce 1563 (ZABROCKI 1956: 161, HINZE 1965: 14).

¹⁸ Výjimku na německé straně tvoří především obyvatelstvo oblasti zvané Koschneiderei na jih od Chojnic, jehož nářečí vykazuje výrazný vliv slovanského okolí.

¹⁹ Je zajímavé zmínit, že označení Kašuby pro oblast Gdaňského Pomoří se ustálí právě v této době, zatímco původně byla tímto výrazem označována západní část Západních Pomořan.

v kašubské morfosyntaxi. Za jeden z důležitých faktorů v rozšiřování němčiny mezi kašubským obyvatelstvem v této době je považována vojenská služba.²⁰ Pruské období kašubských dějin je ovšem spojeno i se zahájením bádání o kašubštině: vzniká slovník Krzysztofa Celestyna Mrongowiusze (1823), jsou činní ruští badatelé v čele s Alexandrem Hilferdingem (1862)²¹ a obrozenec Florian Ceynowa (tvůrčí období 1850–1879) se pokouší položit základy spisovné kašubštiny.

Nástup německého císařství znamená pro Kašuby postupné omezování a zákaz (1886) užívání polštiny ve školách, u německého obyvatelstva se vlivem školství začíná více prosazovat spisovná němčina na úkor místních dolnoněmeckých dialektů. Přitom se na poli kulturním objevují nejprve veršované eposy Hieronyma Derdowského a vzápětí slovníkářské dílo Stefana Ramuła, mj. rovněž autora spisu *Statystyka ludności kaszubskiej*.²² Za impuls k definitivnímu nastartování svéprávné kašubské kulturní tradice je považováno založení skanzenu v obci Wdzydze roku 1906, po němž následuje jednak založení Lorentzova *Spolku pro kašubskou lidovou kulturu* (něm. *Verein für Kaschubische Volkskunde*) a zejména *Sdružení Mladokašubů* (pol. *Towarzystwo Młodokaszubów*) pod vedením Alexandra Majkowského.²³ Pokud jde o německé obyvatelstvo, koncem 19. století je rovněž zahájeno cílené osidlování kašubských a polských oblastí novými německými kolonisty, v naší oblasti se to týká především okolí Wejherowa a Chojnic. V roce 1910 vypadal podíl obyvatelstva v jádru kašubskojazyčného území tak, že okresy Puck a Wejherowo měli celkem 34,6 % německého obyvatelstva, Kościerzyna 39,5 %, Kartuzy 21,5 % a Chojnice 40,4 %.²⁴ V provincii Pommern je v této době napočítáno 8200 Kašubů.²⁵

Dalším důležitým zlomem v dějinách Kašub jsou události související s porážkou Německa v 1. světové válce, po němž následuje rozdělení území. Většina je včleněna do nově ustanoveného polského státu, v rámci Německa zůstává provincie Pommern, v níž se slovansky hovořící obyvatelstvo drží především kolem Bytowa. Gdaňsk, v němž drtivě převládá německojazyčné obyvatelstvo se stává svobodným městským státem (něm. *Die Freie Stadt Danzig*). V polské části změna politické situace přiměje 46 % německého

²⁰ srv. BORZYSZKOWSKI 2002: 64.

²¹ Hilferding odhaduje počet Kašubů na 200 tisíc (HILFERDING 1965: 216).

²² Podle něj (RAMUŁT 1899: 241–243) je kašubština používána asi 200 tisíci lidmi a dalšími 100 tisíci v emigraci (hlavně v USA).

²³ Srv. BUKOWSKI 1950: 121–145.

²⁴ HAUSER 1998: 51.

²⁵ K podrobným informacím o počtu Kašubů v různých obdobích až do současnosti viz MORDAWSKI 2005.

obyvatelstva nově vzniklého pomořského vojvodství emigrovat do Německa,²⁶ čímž je dosaženo, že v roce 1931 podíl německého obyvatelstva na území polských Kašub v jednotlivých okresech téměř nikde nepřesahuje 10 % (jen Kościerzyna 11,6 %).²⁷ Důležitou událostí tohoto období je budování přístavu Gdyně, které mj. podnítilo přistěhování nového obyvatelstva z různých oblastí Polska. Významnými nositeli kašubského kuturně-literárního vývoje jsou skupiny kolem časopisů *Zrzesz kaszëbskô* a *Klëka*. Přestože se polština opět vrací do administrativy i do škol, autoři působící v této době umí ještě velmi dobře německy a v některých oblastech je vliv němčiny stále silný. Síla polštiny se na krátkou dobu zmenší v průběhu druhé světové války, kdy se ve společnosti opět dostává na první místo němčina.

Po druhé světové válce je takřka sto procent německého obyvatelstva odsunuto za Odru²⁸ a okolí Gdaňsku, západní Pomoří, ale i samotné etnické Kašuby začíná osidlovat obyvatelstvo, nezřídka z dnešní západní Ukrajiny a Běloruska. Rokem 1945 je tak fakticky přerвано zdejší mnohasetleté soužití Kašubů a Němců a další vliv na kašubštinu již od této chvíle vykazuje pouze polština, která se s konečnou platností stává jazykem všech úrovní komunikace, kromě komunikace v kruhu rodinném či v rámci vesnice. Rozvoj sdělovacích prostředků k šíření kašubštiny v této době nepřispívá, protože veřejně je kašubština prezentována spíše pouze hají součást folklóru.²⁹ Nutno podotknout, že kolonizace nových západních teritorií po vysídlených Němcích se účastní i Kašubové, což ilustruje uspořádání 1. kašubského kongresu roku 1946 ve Štětíně. K rozšíření kompaktního kašubskojazyčného teritoria však nedochází a Kašubové jsou zpravidla asimilováni většinovým polskojazyčným obyvatelstvem. Ke skutečnému navázání na předválečné kulturní tradice dochází až roku 1956, kdy je založeno dodnes aktivní *Kašubské sdružení* (od r. 1964 *Kašubsko-pomořské sdružení*),³⁰ jehož tiskovým orgánem je dodnes časopis *Pomerania*. Roku 1968 je založena jedna z nejdůležitějších kašubských kulturních institucí – Muzeum kašubského písemnictví a hudby ve Wejherowě.³¹ V roce 1981 vyhlašuje Kašubsko-pomořské sdružení program

²⁶ HAUSER 1998: 57.

²⁷ HAUSER 1998: 52.

²⁸ V tom počtu se skrývá i část kašubského, potažmo slovinského obyvatelstva, zejména z původní pruské provincie Pommern.

²⁹ Zajímavým počinem je nicméně natočení filmu *Kaszebe* roku 1970, který je téměř kompletně namluven v kašubštině (jedná se o romanticko-historický film).

³⁰ Pol. *Zrzeszenie Kaszubsko-pomorskie*, kaš. *Kaszëbskò-pòmòrsczé Zrzeszenié*.

³¹ Pol. *Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej*, kaš. *Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi* (jen polský název je oficiální).

zavedení regionální výchovy včetně kašubského jazyka do škol, k čemuž ale vzhledem k vyhlášení staného práva zatím nedochází. Odhady počtu Kašubů z roku 1987 hovoří o třech tisících Kašubů a půl milionu obyvatel s kašubskou identitou (LATOSZEK 1990). Podle tvrzení Mordawského (2005) se hranice kašubské autoidentifikace posunula za města Bytów a Lębork, jejichž okolí nebyla zahrnuta do kašubského jazykového atlasu (*Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*; AJK) a před 2. světovou válkou tam bydlelo především německé etnikum (JK 71).

Politické změny roku 1989 odstartují snahu Kašubů o uznání jejich jazyka majoritní společností a jeho rozšíření vně neformální sféry. Od roku 1991 se kašubština objevuje ve školách (dnes na všech úrovních škol),³² pomalu se dostává do médií (pořady v rádiu a televizi)³³ i do kostela. Významnou událostí se pak stává uznání kašubštiny roku 2005 jako regionálního jazyka v Polsku, následkem čehož byla v některých kašubských obcích prohlášena za pomocný úřední jazyk. Objevuje se nová generace kašubských tvůrců (nazývaná někdy *Karno młoděch*),³⁴ z nichž někteří ovládli kašubštinu až v dospělosti, která vnáší do kašubského písemnictví nová témata a žánry. Tvorba je podněcována a katalyzována existencí několika literárních soutěží a nakladatelství vydávajících kašubskou produkci.³⁵ Roku 1996 je sjednocen kašubský pravopis a nedávno vznikla i Rada kašubského pravopisu,³⁶ která pokračuje v normativizaci kašubštiny. Přes všechny tyto akce a tendence však polština nadále dominuje téměř všem komunikačním sférám.

1.3 Hlavní rysy kašubštiny a její dialektální rozdělení

Než se začneme zabývat samotnými kontaktními vlivy v kašubštině, je třeba kašubštinu blíže charakterizovat. Jelikož budou v dalším textu práce používány ukázky z různých nářečních oblastí, považují za nutné se rovněž vyjádřit k dialektálnímu dělení

³² Učebnice začínají vznikat od roku 1992 (WOSIAK-ŚLIWA – CYBULSKI 1992). Kašubština není vyučovacím jazykem, ale objevuje se třikrát týdně v rámci regionální výchovy. Na Gdaňské univerzitě existuje v rámci poddiplomového studia (kašubologická specializace zde existuje od r. 1993).

³³ Od roku 1990 existuje v televizi přibližně dvacetiminutový pořad *Rodnô zemia* ‚Rodná země‘, v Radiu Gdaňsk pak dva krátké pořady, týdenní *Na Bôtach i w Bòrach* ‚Na lodích a v borech‘ a denní desetiminutovka *Klëka*. Mimoto vznikají pořady i v dalších stanicích (např. Radio Kaszëbë).

³⁴ Tj. ‚Skupina mladých‘, v současné době se soustředí kolem sborníku *Zymk* ‚Jaro‘.

³⁵ Jedním z nejvýznamnějších je *Oficyna Czëc* dlouholetého šéfredaktora Pomeranie W. Kiedrowského (JK 119–124, 125).

³⁶ Kaš. *Radzëzna Kaszëbszégò Jãzëka*.

kašubštiny se zdůrazněním nářečí důležitých pro rozvoj literárního jazyka a v těch, která přispěla k současnému konstituování spisovné normy. Účelem této kapitoly není zabývat se podrobně kritikou názorů na to, jakou pozici má kašubština mezi západoslovanskými jazyky, případně jaká je pozice kašubštiny v rámci polských dialektů.³⁷

Porovnáme-li seznam kašubských charakteristických rysů sesbíraných K. Dejnou,³⁸ s mapami AJK, docházíme ihned k poznání, že řadu těchto jevů lze označit za periferní archaismy, které se nevyskytují na celém kašubskojazyčném území, a některé rysy kašubština sdílí se sousedními (velko)polskými nářečími,³⁹ případně dalšími dialekty polštiny. Mezi rysy typické pro prakticky celý kašubský jazykový areál a ostře oddělující kašubštinu od sousedních polských nářečí patří především tvrdé afrikáty vzniklé z původních měkkých $t' > c'$, $d' > dz'$, s' , z' (např. *dzecë* ‚děti‘, *syła* ‚síla‘, *zëma* ‚zima‘),⁴⁰ tzv. kašubské *šva*, vzniklého primárně z původně krátkých i/y (např. *mësz* ‚myš‘)⁴¹ a charakter přízvuku.⁴² Následující jevy, typické pro staré pomořanské dialekty, jsou v kašubštině nazývány archaismy vyskytujícími

³⁷ K historii bádání o vztahu kašubštiny k polštině viz např. KAMIŃSKA – PAŁKOWSKA 1956–1957.

³⁸ DEJNA 1991: 133–174, 138–143; DEJNA 1994: 19–22.

³⁹ Mohli bychom je označit za *polsko-pomořské*, neboť se jedná o nářečí, která vznikla po expanzi velkopolských nebo smíšených velkopolsko-mazovských nářečí na Pomoří.

⁴⁰ Asibilace t' , d' , r' , kterou známe ze staré češtiny i polštiny zasáhla pouze východopomořanský areál (tedy přibližně areál dnešního Pomořského vojvodství odpovídající oblasti svrchovanosti knížete Svatopluka Velikého ve 13. století). V převážné části západopomořanských slovanských nářečích, podobně jako v polabštině, k této asibilaci nedošlo (RZETELSKA-FELESZKO – DUMA 1996: 107–125). Výsledky východopomořanské (kašubské) asibilace se shodují (kromě $r' > ř$) s dialekty východoslovenskými (včetně vojvodinské rusínštiny) a hornotrenčinskými nářečími západoslovenskými.

⁴¹ Existence kašubského *šva* přináší ve většině kašubských nářečí existenci kompletní sady vokálních opozic původně dlouhých a krátkých, podobně jako v češtině a slovenštině (staré polštině a dialektům chybí právě kontinuanty krátkých $i/y/u$). Kašubské *šva* mimoto vykazuje podobnosti s hanáčtinou (zde navíc tato změna následuje po částečném proběhnutí české přehlásky $'u > i$, takže střhan. *cëzë*, kaš. *cëzy*) a v hontiackých nářečích středoslovenských.

Pro snadnější čtení kašubských textů v této studii uvádím srovnávací tabulku těchto opozic:

pův. krátké	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>ë</i>	<i>o</i>	<i>ë</i>	<i>ã</i>
pův. dlouhé	<i>ô</i>	<i>é</i>	<i>i/y</i>	<i>ó</i>	<i>u</i>	<i>q</i>

Netřeba dodávat, že tyto opozice přispívají k velkému bohatství morfonologických alternací v kašubštině (např. *brzôd* ‚ovoce‘ – *brzadu*; *trzëmac* ‚třímat‘ – *trzimô*).

⁴² Ke kašubskému přízvuku existuje rozsáhlá literatura, nejnovější výsledky bádání jsou shrnuty v AJK XV, viz též článek a bibliografii KORYTKOWSKA 1978.

se zpravidla ne marginálně nebo zcela konsekventně, a sice především v severokašubských nářečích a kašubské slovinštině. Nejčastějšími jsou denasalizace a zúžení původního nosového * ϵ ⁴³ (typ *wicy*, *pisc* s přechodnou fází *pińc*, jižněji *wiãcy*, *piãsc*, *piãc* ‚více, pěst, pět‘) a změkčení souhlásky před původní sonantou r' (typ *cwiardi*, jižněji *cwardi*, *twardi* ‚tvrdý‘). Méně často se objevuje kontinuanta sjednocených sonant l/l' ve znění *ôł* (*pôłny*, *wôłk* vedle převládajících *pełny* ‚plný‘, *wilk* ‚vlk‘, plb. *pãunë*, *vãuk/vuk*, ls. *połny*, *wjelk*), skupina *TarT* na místě původního *TorT* (*warna*, ale většinou *wrona* či *gapa*, plb. *vorno* ‚vrána‘),⁴⁴ skupina *TłoT* na místě *TelT*⁴⁵ (*młoc* vedle *mlec*, plb. *mlãt*, dls. *młãś* ‚mlít‘). Užití zejména tři posledních archaismů v literatuře může sloužit jako stylistický prostředek, dodávající textu zdání starobylosti či *jazykové čistoty*. Výlučně kašubskou inovaci v rámci lechického prostoru, která však neproběhla vždy, představuje přechod *dz* (< **dj*) v z ⁴⁶ (typ *cëzy*, ls. *cuzy* ‚cizí‘), podobně jako v češtině a lužické srbštině. Z archaismů ve flexi zmiňme zejména tvary nominativu singuláru *n*-kmenů (*kam/kamë* ‚kámen‘, *jiczmë* ‚ječmen‘), nestažené tvary sloves (typ *grajã* ‚hrají‘, *grajesz* ‚hraješ‘) a složené préteritum se sponou (*robił jem* ‚dělal jsem‘). Za slovtvorbu jmenujme formanty *-ëszcze* (*rżëszcze* ‚strniště‘), *-ica* (*bardawica*, plb. *brödãvaiica* ‚bradavice‘), *sã-* (*sãcelnô* ‚otelená‘). Z lexikálních archaismů lze uvést např. některá slova blízká polabským (*charna* ‚píce‘, *juńc* ‚mladý býk‘, plb. *xornã*, *jaunãc/joinãc*).⁴⁷

Některé z typických kašubských jevů jsou společné širší oblasti a ukazují na vzájemné vlivy kašubštiny a sousedních nářečí velkopolského či mazovského typu. V této souvislosti lze hovořit o severopolské jednotě, zahrnující rysy společné dialektům na sever od Noteče a dolní Visly. Nejvýznamnější z nich byly společné i starým pomořanským dialektům: sjednocení výslovnosti *i/y* (jako v češtině a slovenštině)⁴⁸ a změnu počátečních *ra/ja-* na *re-/je-* (kaš. *reno* ‚ráno‘, *jerzmò* ‚jařmo‘), s lužickou srbštinou společný zánik *e* v původních příponách *-ek*, *-ec* v bezkoncovkových tvarech⁴⁹ (kaš. *pôlc*, ls. *palc*, srv. čes. *palec*).⁵⁰ Z rysů

⁴³ AJK XIII: m. 621–622.

⁴⁴ AJK XIII: m. 601–622.

⁴⁵ AJK XIII: m. 604.

⁴⁶ AJK XIII: m. 638.

⁴⁷ MAJOWA 1978, JK 23, 56.

⁴⁸ K tomuto poznamenejme, že v Ceynowově přepisu polštiny v *Rozhovorech Kašuby s Polákem*, se pro *i/y* používá jediného písmena *i*.

⁴⁹ AJK VIII: m. 468–376.

přibližujících kašubštinu západopolskému prostoru, můžeme jmenovat tzv. labializaci, tedy diftongizaci *o* (v kašubské verzi především v dvojhlásku /*ɥe*/, ve velkopolské /*ɥo*/ (např. kaš. *kòza* /*kɥeza*/ ‚koza‘) a s tím související existenci proteze *w-* (bilabiální) před *o* (v kaš. vyslovováno převážně /*ɥe*/, např. *òkno* /*ɥekno*/ ‚okno‘), rozšíření prefixálních formací slovesa *jic* ‚jít‘ (typ *przińc* ‚přijít‘), přechod *jb-* v *je-* (typ *jegła* ‚jehla‘) a disimilativní rozbití skupiny *śř/źř* přidáním vsuvného *t/d/g* (typ *strzoda* ‚středa‘, *zdrzec* ‚zřít‘).

Jiné své typické rysy kašubština sdílí s různými sousedními nářečími polštiny v oblasti bývalé pruské provincie Westpreußen. Patří mezi ně např. afrikatizace měkkých *k'/g'* (typ *dźibczi*, pol. *gibki* ‚pružný‘, též v nářečí Krajny),⁵¹ široká výslovnost původní krátké nosovky (typ *ràka* ‚ruka‘, mj. též v nářečí kociewském, chełminském a tucholském), měkčí výslovnost sykavek *cz*, *sz*, *ź* (tj. podobná české a lužickosrbské, totéž v nářečí malborském, lubawském a ostródzkém), bezspornové tvoření minulého času (typ *jò widzòł* ‚viděl jsem‘) a nesklonnost základních číslovek.

Samotná kašubština není nářečně příliš jednotná. Z vlastní kašubštiny se jasně vydělují dva periferní dialekty: slovinština a zaborština. Oba sice s jinými nářečími sdílejí ty nejzákladnější kašubské rysy (zejména tvrdé afrikáty a kašubské *šva*), ale vykazují i řadu jedinečných prvků.⁵² Nejstručněji by tyto dva dialekty bylo možno charakterizovat tím, že slovinština vykazovala nejvyšší výskyt kašubských archaismů a zároveň podlehla nejsilnějšímu vlivu němčiny, zatímco zaborština se naopak vyznačovala absencí archaismů a některých typických kašubismů a silným vlivem sousedních polských nářečí.

Mezi nejvýznamnější slovinské inovace patří diftongizace⁵³ velkopolštině odpovídajícího dlouhého *á* > *ǎu*,⁵⁴ *ó* > *ou* (např. slovin. *pǎulc*, *ròug*, kaš. *pòlc* ‚prst‘, *róg* ‚roh‘), dlouhé nosovky > *ou/òu* (např. *lòuka*, kaš. *lǎka* ‚louka‘), krátkého *e/ě* > *ie* (např. *řjepa*,

⁵⁰Tato změna je v kašubštině provedena absolutně, zatímco v severopolských dialektech se objevuje pouze u jednotlivých slov.

⁵¹AJK XIV: m. 174–185, GÓRNOWICZ 1971, SMOCZYŃSKI 1958, RZETELSKA-FELESZKO 2001–2002: 371.

⁵²Lorentz ve své dialektální klasifikaci (1925: 2–3) jako společný název pro popisovaný jazyk používá výrazu „Pomoransisch“, přičemž vedle jednotlivých kašubských dialektů jmenuje zvláště slovinštinu („Slovinzisch“), jako součást severopomořanského areálu, a zaborštinu („Saborisch“), jako součást areálu jihopomořanského.

⁵³Nejnovější (vlastně poslední) změny ve slovinském dialektu jsou popsány Sobierajským (1997) na základě jeho nahrávek z r. 1951. Kromě rozpadu pravidel rekce (např. jednotné tvary pro přezens sloves, přivlastňovací zájmena) zaznamenává mj. i monoftongizaci (*üö* > *ö*, *ie* > *i*) a postupující denazalizaci.

⁵⁴Ale *á* před polosamohláskou dává vzniknout vokálu *ø*, např. *kroj*, *pròuda*, kaš. *krój* ‚kraj‘, *pròwda* ‚pravda‘.

kaš. *rzepa* ‚řepa‘), diftongizace každého přízvučného *o* (např. *sθøk*, kaš. *sok* ‚šťáva‘)⁵⁵ a sjednocení *l/l* (např. *lθóvic*, kaš. *łowic* ‚lovit‘).⁵⁶ Jiným zvláštním rysem slovinštiny byla absence kašubské labializace a s tím související labiodentální výslovnost *v* před *o/u* (tedy i labiodentální protetické *v-*). Naproti tomu druhé straně se před souhláskami či na konci slov slovinské *v* mění v polosamohlásku nebo /ü/ (např. *króyka* ‚kravička‘).se severokašubskými nářečími sdílela slovinština přízvuk pohyblivý, volný.

Charakteristickými znaky zaborských nářečí je také absence labializace (navíc i jakékoli diftongizace), absence kašubského *šva* na místě krátkého *u* (*ludze*, kaš. *lędze* ‚lidé‘) a *i* po konsontantu *l* (*lipa*, kaš. *lępa* ‚lípa‘). Zaborština z velké části nezná protezi, ani nové kašubské *z* ve slovech typu *cězy* (zde *cudzy* ‚cizí‘) a zachovává zpravidla plnou formu přípon *-ek / -ec* (*synek*, kaš. *synk* ‚synek‘). Od ostatních kašubských nářečí se liší výslovností některých vokálů: *ô* (< **á*) se vyslovuje jako prosté /o/, *u* jako /u/, výslovnost kašubského *šva* (*ě*) se blíží redukovanému *u* nebo zaokrouhlenému *y* (v literatuře je tato výslovnost někdy označována *ɔ*). Mimoto zaborština vykazuje následující rysy sousedních polských nářečí: výslovnost *m* jako /mň/ (typ *mniec* ‚mít‘), příponu *-ak* (*celók*, jinde *celã* ‚tele‘) a používání kociewského a polského préterita typu *jô zem zrobił/zrobilem* ‚udělal jsem‘. Zaborské tvary slovesa *bęc* v plurálu jsou *sąsmě, sąsce, są* (kaš. *jesmě* ‚jsme‘, *jesce* ‚jste‘, *są* ‚jsou‘). Používá se přízvuku iniciálního, ale i penultimového (polského).

Po tom, co jsme popsali oba periferní dialekty, zmíníme se o různých dialektálních člněních. Na základě výzkumu provázejícího tvoření AJK, K. Handke⁵⁷ rozlišuje v kašubštině celkem 6 základních nářečních areálů („zespół gwarowy“), které se částečně překrývají: severní (A), zahrnující v současné době okresy Puck a Wejherowo, který lze rozdělit na dva menší areály (A1 – okres Puck, A2 okres Wejherowo), střední (B), odpovídající okresu Kartuzy s jihozápadní částí okresu Wejherowo, západní (C), zahrnující západní oblasti Kašub od okresu wejherowského po bytowský, východní (D), sestávající z východní části středních Kašub, jihozápadní (E), zabírající převážně jih bytowského okresu, a areál jihovýchodní (F; zaborština).

Z jiných pokusů o členění kašubštiny zmiňme nejdříve klasifikaci Lorentzovu. Ta vlastní kašubštinu (tj. bez slovinštiny a zaborštiny) základně dělí dichotomně na severní

⁵⁵ Toto je typické pro severozápadní kašubská nářečí.

⁵⁶ Jinak se jedná o charakteristický rysy severovýchodních, byláckých nářečí kašubštiny.

⁵⁷ HANDKE 1978: 148–172, m. 34–35; HANDKE 1979: 111–123. Tak i JK 270.

(„Nordkaschubisch“; odpovídající areálu A u Handke) a jižní („Südkašubisch“; areály B, E). Ramuł a po něm Nitsch dělí kašubštinu na tři skupiny. Ramuł (1893: XXX–XXXI) rozděluje kašubské dialekty na severní (A1), které se vyznačují mj. větší denazalizací nosovky $*\varrho > i$, střední (A1, B) a jižní (E, F). Dialekty severní dělí na nářečí Slovinců, Kabátků, polebských Kašubů, nářečí žarnowské, nářečí Byláků a Rybáků. Nitsch rozlišuje tedy skupinu severní (A), střední (B, E) a jižní (F, tj. jen zaborština). Topolińska (1967,1968,1969) řadí do střední kašubštiny i nářečí okresu wejherowského a kartuzského (A2, B), jako jižní pak označuje společně jihozápadní nářečí i zaborštinu (E, F). Kritérii pro takové dělení jsou jednak redukce nepřízvučných samohlásek (hranice severu a středu) a neutralizace *e/é* a *o/ó* před nosovkami (hranice středu a jihu).

Pro účely označování jednotlivých dialektů, z nichž bude v této práci čerpáno, jsme si vytvořili vlastní klasifikaci kašubských nářečí. Tato klasifikace vychází jednak ze základní terminologie užívané Lorentzem a jednak z výsledků výzkumu pro AJK revidujícího Lorentzovy poznatky. Podnětem k samostatnému přístupu k nářečnímu členění kašubštiny je absence současné jednoznačné souhrnné klasifikace i jednotné terminologie pro označování kašubských nářečí. Pro definici nářečních celků se snažíme použít nejzřetelnější rozdíly mezi nářečími. Základním dialektálním členěním kašubskojazyčného prostoru nechejme areál severní, střední a jižní. Za hlavní izoglosu přehledně členící kašubská nářečí považujeme kontinuantu dlouhého *á*. Jako přibližnou hranici vymezující středokašubský areál vůči severnímu a jižnímu budeme tedy chápat kontinuantu zavřenou (*/ö/, /öʸ/, /e/*) v nářečí středokašubském proti kontinuantě otevřené (*/o/, /ã/*) v dialektech sousedních.⁵⁸

Severokašubské dialekty, zahrnující přibližně oblast okresů Puck a Wejherowo, se foneticky vydělují zbytky pohyblivého a volného přízvuku,⁵⁹ zachováním skupiny *swj* (*swiat* ‚svět‘).⁶⁰ Z mluvnických rysů je nejzřetelnějším ins. sing. maskulina a neutra *-ã* místo středokašubského *-em*⁶¹ a verbální alternace *ě/i* (*trzëmac* ‚třítat‘, *trzëmôj* ‚třímej‘, *trzimô* ‚třímá‘).⁶² Areál lze dále dělit na tři živé a dva zaniklé dialekty: z živých se jedná o dialekt východní, severovýchodní a severozápadní, z dialektů zaniklých slovinský a nářečí, které můžeme označit jako kabátkovské.

⁵⁸ AJK XIV: m. 651. K historii jevu viz RZETELSKA-FELESZKO 2009: 155–162.

⁵⁹ AJK XV: m. 4–8.

⁶⁰ AJK XIV: m. 688.

⁶¹ AJK XI: m. 544–545.

⁶² AJK X: m. 510–512.

Východní dialekt (neboli lesácký), vyskytující se na území města Gdyně a v přilehlých oblastech wejherowského okresu, definujeme jako nářečí přechodné. Vyznačuje se alespoň částečným výskytem těchto středokašubských rysů: absencí adjektivních oxyton (*sěchi* ‚suchý‘ srv. ukr. *сухий*),⁶³ absencí denazalizace **ɛ* ve výrazech typu *wiãcy* ‚více‘, *wzãc* ‚vzít‘, *krátkým* imperativem *i*-kmenových sloves (*nies* ‚nes‘; jinde *niesë*, srv. rus. *неси*),⁶⁴ a asimilací v préteritu plurálu typu *kredlë* ‚kradli‘.⁶⁵

Severovýchodní dialekt (přibližně okres Puck)⁶⁶ definujeme zavřenou kontinuantou *á* /*ö*/, oxytonickými adverbii v komparativu (typ *dlęzi* ‚déle‘),⁶⁷ slovesnou alternací *ě/i* na místě původních nosovek (*cęgnãc* ‚táhnout‘, *cygnie* ‚táhne‘),⁶⁸ krátkou koncovkou genitivu sg. maskulin (typ *lodë* ‚ledu‘)⁶⁹ a koncovku *-ami* v instrumentálu plurálu substantiv. Zároveň se v tomto nářečí nejčastěji vyskytují archaické formy se skupinou *TarT*.

Severozápadní dialekt (neboli wejherowským, luzińsko-wejherowským)⁷⁰ odpovídající přibližně okresu Wejherowo, se vyznačuje absencí výše zmíněných jevů (tedy typy *ptoch* ‚pták‘, *dlęzi* ‚déle‘, *cygnãc* ‚táhnout‘, *ludu* ‚lidu‘, *chłopama* ‚muži‘). Jeho archaickým rysem byla diftongizace přízvučného nelabializovaného *o* v *ie* (typ *driega* ‚cesta‘), která se už dnes prakticky nevyskytuje.⁷¹

Nářečí kabátkovské (u Lorentze součástí „Nordwestkaschubisch“)⁷² vydělujeme proti severozápadnímu dialektu diftongickými kontinuantami **á* a **ó* (tedy *ãu/õu*) a vývojem přízvučného nelabializovaného *o* v /*uo*/ či /*üö*/. Poněkud stranou stojící zaniklý dialekt slovinský se vyznačuje rysy shodnými s nářečím kabátkovským. Liší se od nich především absencí labializace a *byláctvím* (tj. nivelizací rozdílu *l/l*).

⁶³ Podtržením zde a dále označujeme polohu přízvuku.

⁶⁴ AJK X: m. 492.

⁶⁵ AJK X: m. 491.

⁶⁶ Severovýchodním dialektm (zejména byláckými nářečímí) se zabýval BRONISCH (1896).

⁶⁷ AJK XV: m. 12.

⁶⁸ AJK XI: m. 509.

⁶⁹ AJK X: m. 525.

⁷⁰ K tomuto existují monografie NITSCH 1904, SMOCZYŃSKI 1955, TREDER 1999.

⁷¹ Více o tomto jevu zejm. SMOCZYŃSKI 1955.

⁷² Zahrnuje Lorentzova nářečí *glowczycké* („Glowitzer D.“), *cecenowské* („Zezenower D.“), *charbrowsko-lebské* („Charbrow-Lebaer D.“) a *osiecké* („Osseckener D.“). Lorentz popisuje tato nářečí podrobněji v příloze k LST.

Pro naše účely⁷³ vyžaduje podrobnější dělení severovýchodní dialekt, které lze základně rozdělit na nářečí bylácká (jako čeština nerozlišující *l/l*)⁷⁴ a nebylácká (též půlbylácká vzhledem k palatalizaci *l* před *i*, např. *lężka* ‚lžice‘). Celkem zde tak můžeme rozlišit pět geograficky snadno lokalizovatelných nářečí. Bylácké nářečí *Oksywské Kępy* se vyznačuje širokou kontinuantou krátké nosovky /ã/ (místo severnějších úzkých variant /ɛ/ či /y/) ⁷⁵ tvarem gen. sg. zájmen a adjektiv *-égò* (místo severního *-éwò*),⁷⁶ absencí depalatalizace /ň/ ve výrazech jako *końsczi* ‚koňský‘⁷⁷ a částečným dosahem některých středokašubských rysů (např. typ *kredlë* a absence *oxytonických adjektiv*). Nářečím *Pucké Kępy* probíhá izoglosa výskytu nestažených tvarů sloves v nom. sg. (typ *wòlaję* místo *wòlóm* ‚volám‘).⁷⁸ Od sousedních nářečí, oksywského a swarzewského (tj. *Swarzewské Kępy*), se odlišuje rozlišováním *l/l*. Nebylácké nářečí žarnowské (tj. kolem Žarnovského jezera)⁷⁹ se od swarzewského kromě izoglosy *l:l/l* odděluje také absencí *šva* v nepřízvučné pozici (typ *gluchĩ* ‚hluchý‘, srv. ukr. *глухуї*). Svěbytná jsou nářečí Helské kosy (tzv. *Rybáků*, vlastně *Rybářů*, kaš. *Rëbôcë*). Jde vlastně o nářečí tří různých helských obcí (AJK body 7,8,10),⁸⁰ která se vyznačují originálními inovacemi (např. odlišným vývojem nosovek) a jsou oddělena od nářečí swarzewských izoglosou /p/ – /pś/.⁸¹

Středokašubská nářečí, zahrnující přibližně oblast okresu Kartuzy, sdílejí s nářečím severokašubskými mj. adjektivní skloňování *ije*-kmenových substantiv a ustrnulost jmenného adjektiva (typ *ona je zdrów* ‚ona je zdravá‘).⁸² Často se objevujícími jevy jsou přechod /sǫ/> /si/, genitiv zájmen typu *tegù* ‚toho‘ – *kògù* ‚koho‘ a převládající koncovka *-ama* ins. pl. substantiv.⁸³ Středokašubská nářečí lze základně rozdělit na dvě skupiny (západní a centrální),

⁷³ Řada autorů a ukázek, které budou v této práci analyzovány, budou náležet k jednotlivým nářečím této skupiny.

⁷⁴ Viz TOPOLIŃSKA 1965, GK 31, AJK XIV, m. 697. Tento jev může souviset s depalatalizací /ň/ v obdobné oblasti. Nerozlišování *l/l* se v literárním jazyce vyskytuje např. u J. Drzeżdżona, Ł. Jabłońskiego, K. Muzy, A. Necla, M. Selina a R. Drzeżdżona (JK 35).

⁷⁵ AJK XIII: m. 624.

⁷⁶ AJK XII: m. 593–594.

⁷⁷ AJK XIV: m. 693.

⁷⁸ AJK XI: m. 451–452.

⁷⁹ K tomuto viz BREZA 1973, SMOCZYŃSKI 1956.

⁸⁰ K tomuto mj. STIEBER 1954.

⁸¹ AJK XIV: m. 686.

⁸² AJK XII: m. 581.

⁸³ AJK XII: m. 577–579.

které se liší typem přízvuku. Zatímco nářečí západní (sem zahrneme přibližně Lorentzovy „Westkaschubisch“, „Seefelder D.“ a „Sulenschiner D.“) mají převážně přízvuk kolumnový (kromě střepčského úseku, který vykazuje zbytky přízvuku pohyblivého volného), nářečí centrální (u Lorentze „Zentralkaschubisch“)⁸⁴ mají již přízvuk stálý iniciální, jako areál dialektů jihokašubských.⁸⁵ Západní nářečí se mimo jiné vyznačují tendencí k denazalizaci nosových vokálů (tj. *zob* místo *zqb*),⁸⁶ existencí verbální alternace na části území (typ *trzëmac* ‚třímat‘, *trzimô* ‚třímá‘) a částečným dosahem některých archaismů (např. typ *cwardi*, denazalizace ve slově *cëgnac*).

Do dialektů **jihokašubských**⁸⁷ jsou zpravidla počítány jihozápadní dialekt bytowského okresu⁸⁸ a dialekt zaborský okresů Kościerzyna a Chojnice.⁸⁹ Jihozápadní dialekt (do níž kromě Lorentzova „Südwestkaschubisch“ zařadíme i „Parchauer D.“) je poměrně různorodý. Jeho východní část (úsek parchowský a studziennický) vyslovuje kontinuantu **á* jako /o/, západní (borzyszkowský) úsek jako /ö/. Kromě zachování typických kašubských jevů chybějících v zaborštině, jsou pro jihozápadní dialekt typické jednak zbytky některých jevů vyskytujících se v západních nářečích středokašubštiny (např. výslovnost /s̥-/ , typ *tegu*, ins. pl. *-ama*),⁹⁰ a jednak charakteristická koncovka nom. sg. *ja*-kmenů typu *rolu* (místo severnějšího *rola* ‚role‘)⁹¹ a gen. sg. *ije*-kmenů typu *szczescu* ‚štěstí‘.⁹²

Zaborský dialekt se nejzřetelněji vyděluje ze sousedních kašubských nářečí izoglosami odlišné výslovností *ě* (jako *šva* místo *e/ä*),⁹³ absencí *šva* na místě krátkého *u* (*ludze* ‚lidé‘)⁹⁴ a výslovností *m*‘ jako /m̥/.⁹⁵ Zaborštinu lze dále dělit na severní a jižní, přičemž hranice

⁸⁴ K centrálnímu nářečí existují rané monografie LORENTZ 1959 a BISKUPSKI 1883. K revizi výsledků poslední monografie viz SMOCZYŃSKI 1963.

⁸⁵ AJK XV: m. 1–2.

⁸⁶ AJK XIII: m. 169–97, JK 189.

⁸⁷ Jihokašubskými dialekty („dialekt sworzeński, borzyszkowski, brusko-leścieńsko-wielewski, grabowski“), se zabývá NITSCH 1954: 47–104.

⁸⁸ Část oblasti (body AJK 97, 100, 101) tedy patřila do roku 1945 k pruské provincii Pommern.

⁸⁹ Východ okresu Kościerzyna však již náleží k oblasti kociewské, východ okresu Chojnice k oblasti tucholské. Jih tohoto okresu (včetně města Chojnice/Konitz) pak bylo územím německojazyčné Koschneiderei.

⁹⁰ Kromě studziennického úseku.

⁹¹ AJK XII: m. 551.

⁹² AJK XI: m. 536.

⁹³ AJK XIV: m. 666.

⁹⁴ AJK XIV: m. 668, k historii jevu viz RZETELSKA-FELESZKO 2009: 171–178.

⁹⁵ AJK XIV: m. 685.

probíhá přibližně jezerem Wdzydze. Mezi hlavní severozaborské rysy patří asimilace typu *kredlë* a převládající výslovnost /p/ místo jihozaborského /pś/. Západní úseky zaborštiny (konarzynský, swornegačský a lipuszský). Ty znají labializaci *ò* (v obci Swornegacie nikoli na začátku),⁹⁶ ale nikoli kociewské préteritum typu *jo zem był* ‚byl jsem‘.⁹⁷ Lipuszský úsek, na rozdíl od zbylé zaborštiny, zná *šva* i ve skupině *li* (*lëst* ‚list‘).⁹⁸

Od sousedních nářečí kociewských se nadto odlišuje jevem zvaným *kaszubienie* (v polské dialektologii se tak označuje dispalatalizace *ć, dź, ś, ź*) a kontinuantou /o/ na místě dlouhého **á* (kociewské a tucholské nářečí mají /a/).

Vzhledem k pozvolnému hledání podoby literární kašubštiny se v její umělecké psané podobě vyskytují rysy různých nářečí. Z důvodu stěhování kašubského kulturního centra během kulturně-jazykového vývoje se zvolna vyvíjí i podíl těchto rysů a roste sklon mísit v literárním jazyce jevy různých nářečí. Nejčastěji se v literatuře objevují prvky zaborské, západostředokašubské, a rysy většiny severokašubských dialektů. Frekvence zaborských jevů v literárních textech se však postupem vývoje snižuje ve prospěch jevů severokašubských. V případě textů postavených na západní středokašubštině dochází v průběhu vývoje k narůstání severokašubských rysů, které jsou do textů programově vsazovány. Za pozornost stojí rovněž existující žánrová rozrůzněnost nářečí (může nám připomenout starořecký úzus související s odlišnými centry různých literárních škol. Zatímco nejčastějším dialektem kašubského eposu je zaborština (viz epická díla Derdowského, Majkowského, Karnowského a Sędzického; výjimku tvoří hrdinský epos Heykův), povídky byly v průběhu 20. století psány především nářečími severokašubskými. Žurnalistika vykazuje rysy středokašubské s užitím některých archaických jevů.⁹⁹

1.4. Německá a polská nářečí na Pomorí

1.4.1. Dolnoněmecká nářečí

Aby bylo možné pochopit specifika vlivu německého, ale i polského jazyka na kašubštinu, je se nutné krátce seznámit s historickou jazykovou geografii východního (gdaňského) Pomorí. Kašubsky hovořící oblast byla obklopena územím různých německých a polských dialektů a částečně se s ním prolínala. Německé i polské dialekty v těsném

⁹⁶ AJK XIV: m. 657–659.

⁹⁷ AJK X: m. 473.

⁹⁸ AJK XIV: m. 667.

⁹⁹ Viz KNOLL 2008a.

sousedství kašubštiny se výrazně lišily od spisovné němčiny nebo spisovné polštiny. Stopy kontaktních jevů, které v kašubštině nalzáme, tomu odpovídají. Identifikovat je v příkladech obsažených v hlavním textu práce bude snadnější s uceleným přehledem o základních nářečních charakteristikách místních německých a polských dialektů.

Většina německých nářečí pruských provincií Westpreußen a Pommern, na jejichž území žila kašubská menšina, byla charakteru dolnoněmeckého.¹⁰⁰ Ačkoli se jednalo o značně rozrůzněná nářečí, můžeme nalézt společné rysy celé oblasti, které ji odlišují od oblastí sousedních. Kromě přítomnosti slovanského (případně baltského) substrátu se jedná zejména o výslovnost souhlásky *g* před předními vokály *i* jinde jako /i/ (totéž *i* v braniborských nářečích),¹⁰¹ koncovku infinitivu, 1. a 3. os. pl. finitních sloves a plurál slabých feminin *-e* (např. *make, wi/se make, de Tiede*, něm. *machen, wie/sie machen, die Zeiten*). Z východodolnoněmeckých rysů zde (shodně s dialekty mecklenburskými a braniborskými) kromě rozlišování osob v plurálu sloves vidíme i nulovou plurálovou koncovku silných substantiv.

Nejhustší svazek izoglos, oddělující dvě zdejší velké dolnoněmecké dialektální skupiny, totiž zadněpomořanskou (*Hinterpommersch*, dále zpom.) a dolnopruskou (*Niederpreußisch*, dále dpr.), probíhá Kašubami. Podle Wenkerova atlasu a jeho pokračovatelů¹⁰² běžela tato důležitá dialektologická hranice přibližně po západní hranici okresů Puck (Putzig) a Wejherowo (Neustadt), následně středem okresu Kartuzy (Karthaus)¹⁰³ a při východní hranici okresu Kościerzyna (Berent). Středem kociewské oblasti (přibližně odpovídá dnešní hranici vojvodství) se svazek izoglos přibližoval k Visle. Základním rozdílem mezi zadněpomořanskými a dolnopruskými dialekty je pokročilá diftongizace

¹⁰⁰ Tj. základní jeho odlišností vůči sousedním dialektům středoněmeckým byla absence 2. posunutí hlásek (2. *Lautverschiebung*). Jižní hranice dolnoněmeckých dialektů v této oblasti se dotýkala řeky Warta (Warthe). Kromě dolnoněmeckých nářečí se na pomezí západních a východních Prus používala tzv. nářečí hornopruská (*Hochpreußisch*), vycházející z nářečí slezských (tedy východostředoněmeckých). V okolí chełmského jezera (Kulmsee/Chelmża) pak existovalo několik švábských vesnic. Tyto dialekty však nehraničily s kašubštinou. Ve středověku (MITZKA 1937: 31) hornopruská oblast přímo souvisela s východostředoněmeckou, která byla později na dolním toku Visly překryta kolonizací dolnoněmeckou (a švábskou).

¹⁰¹ *G* před zadními vokály zachovává výslovnost /g/. V zadněpomořanských nářečích se vyskytuje i výslovnost /x/.

¹⁰² Rukopis Wenkerova atlasu (DIWA), včetně vydání *Deutscher Sprachatlas*, jsou k dispozici v digitalizované podobě na adrese <http://www.3.diwa.info/titel.aspx>.

¹⁰³ Mitzka (1968: 245–305) upozorňuje na zadněpomořanskou enklávu na území Svobodného města Gdaňsk (tzv. *Hüttenpommersch*, blízké dialektu Koschneideri).

v prvních a její redukce (lišící se svým charakterem dialekt od dialektu) v druhých. Za hlavní dělicí izoglosu lze označit diftongizaci střednědolnoněmeckého (sdn.) \acute{e}_4 a \acute{o}_1 (středohornoněmecky *ie/uo*) v *ai/au* (*leiw, gaut* proti dpr. *lêw, gôd*, něm. *lieb, gut*).¹⁰⁴ Morfologickým rozdílem západopomořanského a doplnopruského areálu je absence participiální předpony *ge-* (resp. *je-*) v Zadních Pomořanech. S kašubskými nářečemi sousedila přechodná nářečí lauenburská,¹⁰⁵ která v různé míře obsahovala některé rysy dolnopruské: především výskyt koncovek v nominativu adjektiv obou skloňování (např. ve slabém skloňování *min lewet Kind*;¹⁰⁶ zpom. *lietsch Kiend*,¹⁰⁷ něm. *mein liebes Kind/kleines Kind*)¹⁰⁸ a zachování *-n* ve slovech typu *wīn* (zpom. *wīā/wīa*, něm. *Wein*).¹⁰⁹ Až k nářečí okolí Słupsku/Stolpu zasahuje dolnopruský zánik zaokrouhlenosti (*Entrundung*; např. *schēn, mēd, fūr* (zpom. *schön, maid/moid, für*, něm. *schön, müde, Feuer*) a absence asimilace (dpr. *hinder, feld*, zpom. *hinner, fīl/fel*, něm. *hinter, Feld*).¹¹⁰ Tyto jevy se vyskytují i v oblasti, v níž se hovořilo slovinsky.

Zvláštním zadněpomořanským nářečím, sousedícím s jihokašubskými nářečemi, byl dialekt kolem oblasti zvané Koschneiderei.¹¹¹ Nejpozoruhodnějším rysem této oblasti byla palatalizace *k* a *g* (*tçind, ^djelt*) patrně slovanského původu,¹¹² vyskytující se i v sousedních nářečích krainiackých a kašubských. Z hlediska vokalizace se proti sousední lauenbursko-bütowské oblasti zadněpomořanských nářečí vyděluje jednak absencí diftongů na místě sdn. \acute{e}_2 (např. *hēt, schne*; zpom. *heit, schnei*; něm. *heiß, Schnee*),¹¹³ jednak diftongem *oi* na místě umloutu sdn. \acute{o}_1 (*moid, Lauenburg a Bütow: meid*, něm. *müde*).¹¹⁴

¹⁰⁴ Klasifikace střednědolnoněmeckých monoftongů viz MÖHN 1983: 164. V germanistice se rozlišují střednědolnoněmecké monoftongy \acute{e}/\acute{o} podle jejich původu takto: \acute{e}_1 (ze západogermánského umloutu \acute{a}), \acute{e}_2 (zgerm. *ai*), \acute{e}_3 (umlaut \acute{e}_2), \acute{e}_4 (zgerm. *ē, eo*); \acute{o}_1 (zgerm. \acute{o}), \acute{o}_2 (zgerm. *au*).

¹⁰⁵ STRITZEL 1937.

¹⁰⁶ PW III: 235.

¹⁰⁷ LAUDE 1995: 200.

¹⁰⁸ SrV. STRITZEL 1937: K. 22.

¹⁰⁹ PW VI: 611.

¹¹⁰ SrV. STRITZEL 1937: K. 17.

¹¹¹ V německých dialektálních mapách toto nářečí (též „Pomerellisch“, „Brahe-Mundart“; BROCKHAUS V: 1894–1895, 34) zahrnuje i oblast výskytu polských nářečí tucholských a krajniackých.

¹¹² SEMRAU 1915: 193–195 však poukazuje na podobnost s frískými dialekty.

¹¹³ SrV. SEMRAU 1915: 166–167.

¹¹⁴ SrV. SEMRAU 1915: 174–175.

Z dolnopruských nářečí byla kašubština ovlivněna nejvíce gdaňskou němčinou (*Danzjer Platt*), jejíž prestiž vycházela z důležitosti města a rozšíření obyvatelstva hovořícího stejným nářečím především v severních a středních Kašubech (též *Nordpomerellisch*).¹¹⁵ Charakteristickými rysy gdaňského nářečí byla široká výslovnost krátkého *i* (*ek*, něm. *ich*; *met*, něm. *mit*; *merach*, něm. *Mittag*),¹¹⁶ krátkého *e* v původně zavřené slabice (*wach*, něm. *Weg*; *halpe*, něm. *helfen*)¹¹⁷ a krácení dlouhých *î/û* před guturálami (*rik*, *bruke*, něm. *reich*, *brauchen*).¹¹⁸ Ze všech místních dialektů vykazuje gdaňské nářečí největší tradici dialektální literatury (*Mundartdichtung*).¹¹⁹ Vyjma právě zmíněného dolnoněmeckého dialektu a spisovné němčiny existoval v Gdaňsku i polodialekt (*Halbmundart*) zvaný podobně jako v případě jiných severoněmeckých měst (např. Hamburku) *Missingsch*¹²⁰ a zachovávající si některé typické dialektální rysy jako především výslovnost *g* jako /j/ a *Entrundung*. Některá kašubská slova nesou stopy této jazykové variety. Pro přehlednost následuje tabulka korespondencí vokálů v kašubštině, dolnopruském nářečí a spisovné němčině.

shn. ¹²¹	spisovná němčina	dolnopruské nářečí ¹²²	kašubština
<i>a</i>	<i>Farbe, Dach</i>	<i>fārw, dak</i>	<i>farwa, dak</i>
<i>â</i>	<i>Schlaf, klar</i>	<i>ślōp, klōr</i>	<i>szlōbdrink, klōr</i>
<i>ë</i>	<i>Frech, bergen</i>	<i>frech, bargə</i>	<i>frech, bargowac</i>
<i>i</i>	<i>frisch, Schnitt</i>	<i>fresch, šnet</i>	<i>frësz, sznët</i>
<i>î</i>	<i>Teich, frei</i>	<i>dik; frī</i>	<i>dik, fri</i>
<i>o</i>	<i>Doch</i>	<i>doch</i>	<i>doch</i>
<i>ô</i>	<i>Brot, Stoß</i>	<i>brōt, štōt</i>	<i>brót, sztót</i>
<i>u</i>	<i>Luft, Fuchs</i>	<i>loft, fos</i>	<i>lëft, fos</i>

¹¹⁵ BROCKHAUS V: 1894–1895, 34.

¹¹⁶ MITZKA 1968: 195. To nám může připomínat kašubské *šva* vzniklé mj. z původního krátkého *i* a v severních a středních Kašubech se výslovností podobající /ä/ či /e/.

¹¹⁷ MITZKA 1968: 195. Srv. kaš. *wachwizer* ‚ukazatel‘, *hōlpac* ‚pomoci‘. Nemůže nám to nepřipomínat nezdědka hodně otevřenou výslovnost kašubského *ë* právě v severních a částečně středních Kašubech.

¹¹⁸ MITZKA 1968: 199. Srv. kaš. krátce *brëkowac*. Hinze (1965: 133) vysvětluje tuto krátkost (podobně jako u slin. *brëtkä*) vysokým stářím výpůjčky.

¹¹⁹ K dějinám místní dialektální literatury viz TOLKSDORF 1992.

¹²⁰ Např. MEYER 2003.

¹²¹ Střední horní němčina.

¹²² Přepis dpr. podle PW.

<i>û</i>	<i>Braut, brauchen</i>	<i>brūt; bruke</i>	<i>brutka, brėkowac</i>
<i>æ</i>	<i>nötig</i>	<i>nēdiχ</i>	<i>nédich</i>
<i>ü</i>	<i>Stück</i>	<i>štek</i>	<i>sztėk</i>
<i>ei</i>	<i>Kleid, Seife</i>	<i>klēd, zēp</i>	<i>kléd, zép</i>
<i>ie</i>	<i>Dieb</i>	<i>dēf</i>	<i>déf</i>
<i>iu</i>	<i>Feiern, Teufel</i>	<i>fīre, dīwəl</i>	<i>firovac, diwelsdrek</i>
<i>ou</i>	<i>Baum</i>	<i>bōm</i>	<i>bóma</i>
<i>öu</i>	<i>Freude, Fräulein</i>	<i>fraid, freilein</i>	<i>fréda, frélėna</i>
<i>uo</i>	<i>Fuss</i>	<i>fōt</i>	<i>fótbret</i>
<i>üe</i>	<i>müde</i>	<i>mēdiχ</i>	<i>médėch</i>

1.4.2. Polské dialekty

Kromě dialektů německých sousedí kašubština (tedy přesněji zaborština) s nářečími polskými, z nichž některá vykazují známky existence kašubského substrátu. Jedná se především o dialekty kociewský¹²³ (užívaný na východě kościerzynského okresu, v okresech Tczew, Starogard Gdański ve vojvodství pomořském okrese Świecie ve vojvodství pomořsko-kujavském), tucholský neboli borowiacký,¹²⁴ (užívaný zejména v okrese Tuchola ve vojvodství pomořsko-kujavském), a krajniacký (u Nitsche złotowský), jímž se hovoří v okresech Złotów (vojvodství velkopolské) a Sępólno Krajeńskie ve vojvodství pomořsko-kujavském. Mezi společné rysy všech tří dialektů (i celé severní oblasti Polska), patří výslovnost *m* jako /mñ/, nerozlišování *i/y* a tendence k přechodu *ra-* na *re-*. V kociewštině a tucholštině se navíc vyskytuje nedostatek palatalizace *k/g* před později vzniklými předními vokály (typ *take droge cukerki* ‚takové drahé bombóny‘) a ve skupinách *śv/ćv* (např. *śfat* ‚svět‘) a přechod *e/é* před nosovkou *v* /a/ (*vjam* ‚vím‘). Kociewské (dále koc.) nářečí se podobá nářečím kujawským,¹²⁵ jemu blízké je nářečí tucholské (dále tuch.). Nářečí krajniacké je blízké velkopolským (diftongizujícím) nářečím. Zásadní fonetické rozdíly nabízí následující tabulka:

¹²³ Tomuto nářečí se věnuje Nitsch (1964: 145–182), Rzetelska-Feleszko 1969 a Sychtův trojdílný slovník (1980–1985). V kociewském nářečí existuje rovněž *Mundartdichtung* (zejména Janowiczovy *Bajki kociewskie*, 1982) a začíná se s regionálním vzděláváním (JK 79).

¹²⁴ K diferenciaci tohoto nářečí se kromě Nitsche (1964: 120–144) vyjádřili i ZABROCKI 1937 a TOPOLIŃSKA 1964.

¹²⁵ Jedním z hlavních kujawských rysů je absence diftongů a přechod **á > a* (*trava*, kaš. *trówa* ‚tráva‘).

	kašubsky	kociewsky	tucholsky	krajniacky
*á	/ö/, /o/	/a/	/o/	/o/, /o/
*é	úzké /ɛ/	/y/	/y/	/y/
krátká nosovka	/ã/	/ã/	/ã/	/y(n)/
*o	/o/, /ue/	/o/	/o/	/oe/
*ó	/o/	/o/	/o/	/ou/
*k'	/č/	/k/	/ć/	/ć/

V oblasti mluvnice stojí za pozornost užívání duálu pro vyjádření 2. os. pl. sloves (*robíta* ‚děláte‘, tj. jako v kašubštině) a zejména tvoření préterita. Ve všech třech dialektech existuje zvláštní tvoření préterita, známé i z kašubské zaborštiny, pomocí časované partikule *že* (koc. *jażam był*, ‚byl jsem‘, kraj. *jóżym widzala*, ‚viděla jsem‘) nebo beze spony (koc. *ja go widział*, ‚viděl jsem ho‘). Podobně jako ve střední a severní zaborštině, i kociewština zná vokální asimilaci préterita typu *chceli* ‚chtěli‘. Zmíněné tři dialekty znají i morfosyntaktické germanismy jako perfektum (tuch. *był precz jachany* ‚odjel‘, srv. moravské *byl odjetý*), zvýšený výskyt pasiva (tuch. *nie bądzie potrzebowane*, ‚nebude potřeba‘) a ustrnulý transgresiv typu kraj. *„ón“ ostal leżuc* ‚zůstal ležet‘. Ke kašubskému vlivu nebo substrátu patří drobné zbytky skupiny *TarT* (*parmiyń* ‚paprsek‘, *Starogard*),¹²⁶ přechod Skupiny *Telt* > *Tlot* ve výrazech typu *młóc* ‚mlít‘, *plóc* ‚plít‘ (koc., tuch.)¹²⁷ a především některé lexikální jevy,¹²⁸ jako např. **brzád* ‚ovoce‘, *chutko* ‚rychle‘ (koc., tuch.), *wiedno* ‚vždy‘ (tuch., koc.),¹²⁹ *modri* ‚modrý‘ (koc.). Společná s kašubštinou je i řada germánských výpůjček (např. *buksi* ‚kalhoty‘).

1.5. Metodologie

Přimeňme, že hlavním záměrem práce je zmapovat vliv prudké sociolingvistické změny na výskyt kontaktních jevů v kašubštině v průběhu asi sto padesáti let. Používaným materiálem jsou písemné památky, které vzhledem ke svému charakteru umožňují sledovat měnící se podíl německého, potažmo polského vlivu ve vznikajícím literárním (tedy nikoli

¹²⁶ AJK XIII: m. 603.

¹²⁷ AJK XIII: m. 604.

¹²⁸ Více HANDKE 1970.

¹²⁹ Taktěž v jihoslovanské slovinštině (*vedno*).

zcela živém) jazyce. Hlavní metodou je přitom konfrontace *východního* stavu živého jazyka lidových vrstev své doby, definovaného analýzou dialektálních sbírek přelomu 19. a 20. století, s reprezentativním korpusem textů,¹³⁰ vznikajících v různých obdobích a za různých podmínek v průběhu druhé poloviny devatenáctého století a století dvacátého. Mezi problémy, s nimiž se lze během bádání setkat, patří jednak nemožnost použití modernějších metod (způsobená především neexistencí elektronicky excerpovatelného korpusu),¹³¹ jednak faktická absence delších totožných textů, jejichž vývoj by bylo možné sledovat. Existují sice různé verze překladů biblických, jde však o velmi staré úryvky (např. ve Smoldzinských perikopách), které vzhledem k charakteru jazyka v této práci analyzovány nejsou, nebo naopak o překlady, jejichž doba vzniku se dosti neliší.¹³² Na druhé straně se v kašubské literatuře stále opakují podobné syžety (např. mytologické; viz ohlas pověsti o zapadlém zámku) a především se v průběhu vývoje kašubské literatury radikálně nemění prostředí, v němž se většina textů odehrává (kromě např. žurnalistických žánrů). Většina děl pojednává o prostředí vesnickém s podobnými postavami, kulisami a situacemi, které předpokládají podobnou slovní zásobu, ačkoli stylisticky může být tato tematika zpracována odlišně. Obecně však lze pozorovat dvě základní tendence. Autoři buď navzájem navazují mluvený jazyk lidových vyprávění konce 19. století, anebo jej ve větší či menší míře obohacují o vnější kontaktové jevy, související se sociolingvistickým vývojem Kašub.

Může být obtížné porovnávat stylisticky neupravené lidové zápisy s pozdějšími texty literárními. Nutí nás k tomu však nedostatek většího korpusu dialektálních zápisů z pozdějších dob. Snaha pozdějších autorů o posun pole působnosti kašubštiny na další žánry a komunikační sféry v rámci písemného projevu si samosebou žádá revizi dosavadních v jazyce existujících výrazových prostředků. Jedná se však o jev přirozený a je jistě velice

¹³⁰ Vzhledem k celkovému rozsahu kašubského písemnictví doby před koncem 20. století se zejména u prózy fakticky jedná o většinu textů. Práce s texty vydanými do 90. let minulého století je vlastně prací s rozsahem přehledným korpusem, jakkoli jazykově a žánrově různorodým. Jako studium je srovnatelné se studiem klasických jazyků.

¹³¹ Digitalizován s možností vyhledávání v textu je v současné době pouze Majkowského román *Żecé i przigodé Rémusa*. Na druhou stranu velké množství kašubské literatury je především díky péči wejherowské městské knihovny volně přístupné na adrese: <http://biblioteka.wejherowo.pl/dlibra/dlibra/collectionstats?dirids=21> (jen fotosnímky).

¹³² Značný jazykový rozdíl vznikl druhotně odlišností zdrojového jazyka, z něhož byly překlady pořízeny (z němčiny, polštiny nebo klasických jazyků).

zajímavé i z hlediska kontaktní lingvistiky pozorovat, jakým způsobem se *vznikající* jazyk s těmito novými komunikačními situacemi vyrovná.

Výchozí stav (nazýváme jej *kašubštinou kolem roku 1900*) na základě něhož budou dále posuzovány posuny ve výskytu kontaktních jevů, vyplývá z podoby kašubštiny v období, kdy byla pod nejsilnějším vlivem germánským, tedy přibližně z doby, kdy polština měla na kašubštinu vliv nejmenší a nevyskytovala se již prakticky ani ve školách. *Kašubština kolem roku 1900* není definována literárními nebo jinými *umělými* texty své doby, ale zápisy mluveného jazyka, u nichž stojí v popředí zájmu především jazyk a nikoli obsah.¹³³ Sledování dalšího vývoje kašubštiny od tohoto referenčního bodu pak v zásadě odpovídá sledování postupného ústupu či naopak zachování určitých germánských vlivů a nástupu polských

Definice výskytu a vývoje polského vlivu v kašubštině je poněkud problematická z důvodu blízkého vztahu kašubštiny s polštinou a vzhledem k souvislosti kašubštiny s ryze polským jazykovým kontinuem, dlouhotrvajícímu společnému vývoji a neexistenci jasné hranice mezi tím, co je ještě kašubské a co nikoli. Podobně jako v případě sledování posunu německého vlivu, je i zde brána jako referenční bod právě *kašubština kolem roku 1900* a popisované jevy související s jazykovým kontaktem polsko-kašubským tak představují odchylky od *výchozího stavu*. Zjednodušeně lze konstatovat, že na rozdíl od vlivu německého sledujeme postupnou absorpci polských vlivů v psané kašubštině.

Práce tedy v sobě spojuje jednak diachronní studium jazykového kontaktu dvou jazyků blízkce příbuzných, přičemž jazyk sociálně nižší z jazyka sociálně vyššího čerpá poměrně ochotně, a na druhé straně dvou až tří jazyků příbuzných jen málo (kašubštiny, dialektální dolní němčiny a standardní spisovná němčiny) zřetelně se lišících jak lexikálně, tak i morfologicky a syntakticky.

Bádání se zaměřuje na vybrané jevy morfosyntaktické a lexikální. Vzhledem k délce zkoumaného období není brána v potaz stránka fonetická. Jedním z důležitých poznatků, které má tato práce přinést, je prověření lehkosti integrace nebo ztráty vypůjčených prvků pocházející z němčiny nebo polštiny.

Existující teorie jazykových kontaktů vyvozují závěry z analýz kontaktu různých jazyků s různým stupněm typologické a genetické příbuznosti. Zmínme je. Za nejčastěji vypůjčované jsou u Weinreicha (1951) a Thomason – Kaufman (1988: 74ff) považovány

¹³³ Opačným případem je *Bajarz kaszubski*, sebraný na základě pohádek uveřejňovaných v časopise Gryf (prošel určitou redakční úpravou).

určité druhy funkčních slov (Weinreich: „unintegrated morphemes“, Thomason – Kaufman: „function words“) a plnovýznamová slova (Weinreich: „full-fledged words“, Thomason – Kaufman: „content words“), přičemž Weinreich klade funkční slova před slova plnovýznamová. Mezi taková funkční slova v kašubštině bychom mohli počítat partikule *doch, dēcht*.¹³⁴ Z plnovýznamových slov jsou zpravidla zmiňována jako nejsnadněji integrovatelná substantiva (srv. např. HAUGEN 1950, MUYSKEN 1981),¹³⁵ protože se vyznačují větším počtem a pestrostí. Jednou z důležitých motivací pro snadné přejímání podstatných jmen je potřeba nových pojmů. V jazycích se jmennou flexí existuje silná tendence integrovat tyto výpůjčky do deklinačního systému (např. čes. *rádia*, něm. *τα χαμπάρια* ‚zprávy‘).¹³⁶

Na dalším místě ve snadnosti přejímání klade Haugen (1950) slovesa, Muysken (1981) pak adjektiva. Z hlediska západoslovanských jazyků (nebo i v řečtině) se zdají být snadněji integrovatelná slovesa. Obecně je ve flektivních jazycích typické zařazení sloves cizích původu převážně k jedné, zpravidla nejběžnější konjugaci¹³⁷ použitím určité koncovky (slovanské *-ovat/ować* u mladších výpůjek, něm. *-ίζω* a něm. *-ieren* u románských výpůjek, šp. *-ear*). Na rozdíl od substantiv je ustrnulost vypůjčeného slovesa vzhledem k jeho syntaktické funkci v evropských flektivních jazycích prakticky vyloučena. U adjektiv sice, obdobně jako u sloves, může dojít k automatickému přiřazení výpůjčky k určitému typu deklinace výběrem příslušné přípony, jenže především u mladších výpůjek lze pozorovat větší tendenci k zachování ustrnulého tvaru než u substantiv,¹³⁸ což je dáno snadnějším odsunem odpovědnosti za syntaktickou roli v promluvě na substantivum, k němuž je adjektivum vztaženo. Důvodem k přijetí a udržení výpůjčky (srv. WEINREICH 1951: 55–61) může být buď obecně sémantická *lacuna* v jazyce, a tedy obohacení jazyka o chybějící výraz označující nějakou novou skutečnost (např. *radio*), větší praktičnost vybraného výrazu pro jeho polysémii (např. kaš. *halac* místo slovanských *przēniesc, przēwiesc* i *przēwieszc*), fonetická

¹³⁴ Srv. např. užívání *also* u lužickosrbšských mluvčích nebo *pues* ‚tedy‘ u mluvčích katalánštiny, v portugalštině a španělštině arabské *oxalá/ojalá* ‚necht‘.

¹³⁵ Možnost srovnání nabízí i iberorománské jazyky, které integrovali z arabštiny téměř výhradně právě substantiva. Zajímavostí je, že zatímco španělština a portugalština i se členem (*al-*), katalánština v řadě případů bez členu.

¹³⁶ Výjimkou jsou např. pol. *muzeum*, pol. a rus. *radio*.

¹³⁷ ROMAINE 1989: 65. Srv. převážně řazení sloves slovanského a řeckého původu k původní latinské 4. konjugaci v rumunštině (*a darui* ‚darovat‘, *a lipsi* ‚chybět‘).

¹³⁸ Naopak například slovanské výpůjčky v rumunštině si zachovaly náznak původních flektivních koncovek (např. *bolnav, bolnavă, bolnavi* ‚nemocen‘ atd.).

podobnost původnímu výrazu („phonic adjustment“), anebo specializace oproti výrazu původnímu, ačkoli se původně může jednat o synonyma.¹³⁹ Riehl (2001: 63) uvádí, že významová slova jsou přejímána při příležitostném kontaktu.

Za slova významová jsou ve snadnosti přejímání kladena slova gramatická (WEINREICH 1951, HAUGEN 1950, MUYSKEN 1981, THOMASON – KAUFMAN 1988). Sem patří tendence používat demonstrativa jako členu, polské pomocné sloveso pasiva *zostać* (podle německého *werden*) nebo např. řecká spojka *oti* v makedonštině.¹⁴⁰ Z funkčních slov jsou nejhůře integrovatelná zájmena a číslovky (MUYSKEN 1981, THOMASON – KAUFMAN 1988).¹⁴¹ Ve snadnosti přejímání následují jevy morfologické, jejichž přijetí předpokládá vyšší stupeň tlaku zpravidla společensky vyššího jazyka. Snadněji integrovatelné jsou přitom afixy (ROMAINE 1989 „derivational morphology“; sem lze řadit např. německé předpony u polabských sloves), méně pravděpodobný je zásah do samotného systému flexe („inflectional morphology“, THOMASON – KAUFMAN 1988, WEINREICH 1951, ROMAINE 1989). Za příklad poslouží nahrazování pádů předložkovými konstrukcemi (společné znaky balkánského areálu, v západoslovanských jazycích v případě genitivu a instrumentálu) či převzetí slovanského vokativu do rumunštiny. Weinreich (1951: 29–46) mezi gramatické změny řadí mj. přenos mluvnických vztahů („transfer of grammatical relations“), změny ve funkci („changes in function“) přinášející větší explicitnost než opuštěné obligatorní kategorie („abandonment of obligatory categories“). Riehl (2001: 63) uvádí, že při o něco intenzivnějším kontaktu („etwas intensiver Kontakt“) dochází k přebírání spojek a adverbií, ve výpůjčkách se mohou objevit nové fonémy (např. /g/ v češtině, /ž/ v němčině), může být drobně ovlivněna i syntax. Při intenzivním kontaktu jsou zasažena např. osobní a ukazovací zájmena a nižší číslovky, objevují se nové afixy a může být zasažen slovosled.

Thomason – Kaufman (1988) jako nejobtížněji integrovatelný jev označují změnu morfofonemických pravidel, shody nebo samostatnosti zájmen. U Romaina (1989) za nejhůře

¹³⁹ Srv. dublety románsko-latinské v románských jazycích rozlišené konkrétností/abstraktností (port. *cadeira/cátedra*, *coisa/causa*, *chave/clave* atd.), německo-české v češtině rozlišené neutralitou/citovostí (*táta/fotr*, *věc/krám*, *knížka/bichle*) nebo německo-slezské odlišené významově (*Mehl/Mauke*, *Himbeere/Maline*) či neutralitou/expresivností (*Birne/Grauschke*, *Messer/Nusche*; BELLMANN 1971: 38).

¹⁴⁰ Mezi vskutku silné zásahy do struktury jazyka způsobené výpůjčkou gramatického slova lze označit užití perské spojky *ki* v turečtině. To otevřelo možnost tvoření vedlejších vět místo pro turkické jazyky typických participiálních konstrukcí.

¹⁴¹ Např. severské *they* v angličtině místo staroanglicky *hē*, *hēo*, *hit*, nebo istrorumunské číslovky chorvatského původu, romské číslovky řeckého původu.

integrovatelnou označena syntax. Riehl změny morfofonematických pravidel (převzetí mluvnických kategorií po extenzivní morfosyntaktické změny) počítá mezi jevy charakteristické pro silný a velmi silný kulturní tlak. Patří sem v západoslovanská tendence k obligatornosti zájmen v případě všeobecného a formálního podmětu a přebírání německého slovosledu. Co se týče vlivu dvou blízce příbuzných jazyků, do kašubštiny¹⁴² se dostávají velmi snadno jak z důvodu potřeby obohatit stylistické možnosti jazyka pod vlivem jazyka sociálně vyššího, tak i z důvodu, že vzhledem k blízkosti jazyků tyto jevy nepůsobí v jazyce-příjemci tolik cize.

Východiskem výzkumu morfosyntaktických jevů v kašubštině, vyplývajících z jazykového kontaktu s němčinou, jsou výsledky práce J. Piotrowského (1981).¹⁴³ Ten analyzuje německé kontaktní jevy ve slovinském dialektu na základě sbírek textů z přelomu 19. a 20. století (především RUDNICKI 1913 a LST). Další práce týkající se různých otázek morfosyntaktického vlivu němčiny v kašubské oblasti pojednávají rovněž většinou o dialektu slovinském (především dosud nezmíněné práce Piotrowského, Hinzeho, Lötzsche). Slovinský dialekt však již bohužel vymřel, a tudíž jeho bádání vychází z uzavřeného korpusu. Jakousi odpovědí na Piotrowského (1981) je 2. oddíl této práce, který se věnuje analýze dosud užívaných kašubských dialektů a preferuje dialekty severokašubské, v nichž došlo k širší německé interferenci. Mezi analyzované jevy, jejichž výskyt je sledován v pozdějších textech, patří ze jmenné morfosyntaxe především otázka obligatornosti podmětu, z morfosyntaxe slovesné poloha slovesa ve větě, verbální partikule,¹⁴⁴ výskyt časové souslednosti a s tím souvisejících záležitostí (ohlas německého konjunktivu) a v neposlední řadě použití pasivních forem a nového perfekta.

Analýza kašubského lexika je inspirována existencí nemalého Hinzeova (1965) slovníku německých výpůjček v kašubštině řadící se svou strukturou vedle podobných slovníků, známých z lužické srbštiny (BIELFELDT 1933) a češtiny (NEWERKLA 2004).¹⁴⁵ Tato díla obsahují přehled doložených germánských výpůjček ve slovanských jazycích. Pokusíme

¹⁴² Podobně syntaktické jevy španělské v katalánštině.

¹⁴³ Podobnou strukturu sledování týchž jevů na slovansko-germánské hranici mají i moderní práce Bayerova (2006) a Reindlova (2008).

¹⁴⁴ Ohlas německých sloves s odlučitelnou předponou.

¹⁴⁵ Po historickém úvodu následuje historicko-fonetické porovnání obou jazyků a nejrozsáhlejší slovníková část. Naproti tomu podobně zaměřené práce pro polštinu (KAESTNER 1939) a češtinu (MAYER 1927) představují pouze historicko-fonetickou studii bez delší slovníkové části.

se ukázat, které výrazy se v kašubštině od konce 19. století udržely a předvést důvody jejich zachování či ústupu v písemné kašubštině. Na rozdíl od morfosyntaktického plánu, kde rozhodující vliv na výsledky studie má styl a žánr zkoumaných děl, v případě lexikálního plánu je neméně důležité téma. Zajímat nás bude především základní slovní zásoba, která se vyskytuje ve většině textů, se zvkáštním zřetelem k substantivům abstraktním administrativním,¹⁴⁶ k jejich výběru a ustrnulosti udjektiv (tedy výskyt tzv. adjektivně-adverbiálních tvarů), ke slovesům základním popisujícím pohyb nebo abstraktní hnutí a jejich modální sémantice. Samostatnou kapitolu tvoří užití německých partikulí v kašubštině. Ty se v kašubských textech mohou vyskytovat hojněji než v hovorové češtině (např. *holt, echt, němlich*). Kalků se dotkneme pouze okrajově.

Výsledky analýzy *kašubštiny kolem roku 1900* obsažené ve 2. oddíle jsou konfrontovány s texty umělými z konce 19. století ve 3. oddíle, kde je možné konstatovat plánovitý vliv polštiny nebo úpravy částečně vyvolané potřebami žánru (žurnalistika, epos). Ve 4. a 5. oddíle jsou předvedeny analýzy textů různých autorů, žánrů a literárních skupin tvořících v průběhu 20. století a píšících v různých dialektech, jejichž rysy se v písemném jazyce v průběhu vývoje rovněž vyvíjejí, přičemž snahou je analyzovat ukázky všech hlavních směrů. Z žánrů je dávana přednost próze, případně dramatu, z poezie je hodnocena leda epika. Jednotlivé kapitoly jsou rozděleny podle literárně-společenských směrů a dialektů. Příslušnost k určité nářeční oblasti a regionálnímu směru má v kašubském písemnictví výrazný vliv na výběr žánru a na jazykový styl včetně výskytu německých kontaktních jevů. Při analýze jazyka je napříč kapitolami udržována stabilní struktura. Nejprve je autor či skupina autorů zařazen do patričního kontextu, načež následuje jazyková analýza. Kulturnímu a dialektálnímu kontextu je v řadě kapitol věnováno nemálo prostoru. To umožňuje čtenáři udělat si lepší představu o širších souvislostech, majících přímý vliv na podíl německých či polských prvků, a současně se díky charakteristice dané literární variety lépe orientovat v úryvcích kašubských textů a příkladech slov, jejichž konkrétní podoby se pravopisně i dialektálně mohou značně lišit v závislosti na tom, z jakého díla pocházejí. Z kontaktních jevů je v první řadě pozornost upřena na německé jevy morfosyntaktické v kontextu současníků či předchůdců daného autora. Následně je analyzována struktura nejčastějšího německého lexika používaného daným autorem, přičemž je poukazováno na jeho dialektálně-historický původ. Poslední částí každé kapitoly je zhodnocení přítomných výrazných vlivů polských,

¹⁴⁶ Výrazy označující různé předměty a nářadí bývají poměrně stabilní a nemusejí se vyskytovat v podobné frekvenci ve všech textech.

následované zařazením autora či skupiny do kontextu vývoje výskytu kontaktních jevů v celém zkoumaném období.

Určité potíže při čtení může působit způsob zápisu kašubštiny, který se může dílo od díla dosti lišit. Tato práce se řídí následujícími pravidly. Necitovaná slova a věty zapisujeme v současném pravopise (sjednoceném roku 1996), jakkoli v odborné literatuře je často dosud používáno přepisu Sychtova (tj. na základě jeho slovníku 1967–1976).¹⁴⁷ Citované pasáže ponecháváme v pravopise citovaného vydání. Nejproblematičtější je přepis nejstarších mluvených textů, které byly zapsány ještě před vznikem fonologie jako vědní disciplíny a jsou vzhledem k počtu použitých znaků a diakritiky (např. LGP rozlišuje 58 vokálů a semivokálů a 48 konsonantů) na počítači ve své kompletní podobě nereprodukovatelné. Při citování z těchto zápisů se budeme držet originálu do míry, která je technicky možná.

1.6. Dosavadní bádání nad kontaktními jevy v kašubštině

Počátky bádání nad kašubštinou (např. díla Baudouina de Courtenay, Ramuřta a Nitsche) jsou svázány s bádáními nad vztahy kašubštiny k ostatním slovanským jazykům včetně polštiny. Německého vlivu v kašubštině si všímá A. Hilferding (1862), který uvádí v rámci kašubských textů také překlady do spisovné němčiny, jedná-li se o výpůjčku (např. *abszejdol – verabschiedete, tręgi – zurück*). Hinze (1965: 399) si všímá existence kašubského perfekta a plusquamperfekta. Významný přehled německých výpůjček s přesnějším označením jejich původu (tedy s ekvivalenty v patřičném německém dialektu) nacházíme v Ramuřtově slovníku. F. Lorentz ve svých pracích (zejména LKG, 1925, LGP) zasvěcuje popisu kontaktních jevů tematické oddíly. V LGP v kapitole *Styczność z niemczyzną* (LGP 35–42) se stručně věnuje dějinám kašubsko-německých vztahů,¹⁴⁸ promíšenosti kašubsko-německého obyvatelstva v jednotlivých okresech a následně uvádí seznam kontaktních jevů, mezi něž počítá mimo některé záležitosti fonetické také perfektum a plusquamperfektum, jevy slovtvorné (přípona *-ijô*), užívání *ten, jeden* ve významu členu a prvky lexikální. V závěru této kapitoly Lorentz upozorňuje na kašubský *code mixing*: „Naogól možna powiedzieć że właściwie każdy wyraz niemiecki może wystąpić jako

¹⁴⁷ Mezi nejčastější rozdíly mezi ortografickými systémy užívanými v kašubštině patřilo psaní *w/v* (např. Majkowského Rémus: *wuvoga*, dnes *ùwôga* ‚pozornost‘) a *i/y* (např. Majkowského Rémus: *dziso*, dnes: *dzysô* ‚dnes‘), označování labializace (např. v Sychtově Spícím vojsku: *uena*, dnes: *òna* ‚ona‘) a palatalizace labiál a guturál (např. *Zrzesz kaszëbskô: njic, mjili*, dnes: *nic, mili* ‚nic, milý‘) a konsekventnost psaní diakritických znamének.

¹⁴⁸ Více v LORENTZ 1926.

pożyczka; jeżeli Pomorzanie nie może szybko znaleźć wyrazu rodzimego, posługuje się wyrazem niemieckim, przyczepiając mu rodzimą końcówkę i już ma dobry wyraz pomorski“ (LGP 41–42). V téže době jako Lorentz se věnuje dolnoněmeckému vlivu v kašubštině C. Borchling (1911).

Po druhé světové válce se především podmínkám vzniku německo-kašubského kontaktu věnuje L. Zabrocki (1956), který se na základě Mitzkových děl o rozšíření německých dialektů na Pomoří zabývá rozlišením různých vrstev německých výpůjček, zejména pak přechodem od výpůjček dolnoněmeckých k hornoněmeckým. Podobnou strukturu má práce F. Hinzeho (1963), která obsahuje nejen klasifikaci německých výpůjček z hlediska historického, ale i z hlediska tematického (1963: 10–13) a pozastavuje se také nad slovotvorbou. Ta byla předstupněm k Hinzeově (1965) rozsáhlému slovníku německých výpůjček v kašubštině, souvisejícímu s jeho vydáváním Lorentzova lexikografického odkazu (od r. 1958). Kromě kašubské slovní zásoby německého původu se Hinze v samostatných článcích zabývá i jevy morfosyntaktickými, a dříve pasivem (1966) a slovesy s odlučitelnou předponou (1977) na základě Lorentzova korpusu.¹⁴⁹

V téže době se pozornost upírá na německé vlivy ve slovinštině, jejíž poslední výzkum na základě živého jazyka byl učiněn Z. Sobierajským (1951). Záznamy dialektálních textů se dochovaly ve sbírkách Lorentze a Rudnického. Zájem poutá především vliv němčiny na slovesnou morfosyntax, kterou se zabývají S. Gogolewski (1963) a R. Löttsch (1967). Ten nachází, jako již Hinze, důležité shody vývoje kašubštiny a lužické srbštiny. Vrcholem studií kontaktních jevů ve slovinské morfosyntaxi je Piotrowského *Składnia słowińska wobec wpływow języka niemieckiego* (1981),¹⁵⁰ podávající přehled jevů, které lze ve slovinském korpusu pozorovat. Ve stejném roce vychází příruční kašubská mluvnice E. Brezy a J. Tredera (GK), která konstatuje existenci řady těchto jevů v kašubštině (GK 180–182), na základě příkladů zejména z Lorentze a Sychtova slovníku. Mluvnice si všímá hlavně kalkových použití předložek, slovesných partikulí, perfekta, použití pasiva místo reflexiv a vyjádření všeobecného podmětu.

Koncem 20. století je publikováno několik článků věnujících se především dolnoněmeckému vlivu v kašubském lexiku. Dolnoněmecko-západoslovanskou interferencí a separátně staršími germánskými výpůjčkami v kašubštině se zabýval W. Kaestner (1983, 1987), v obecnější rovině Hinze (1993) a H. Popowska-Taborska (1998). Zkušenosti

¹⁴⁹ Zejména ze současného živého jazyka vychází BREZA 1969.

¹⁵⁰ Již r. 1978 Piotrowski publikoval separátní článek o slovinském pasivu.

z dosavadního bádání jsou shrnuty v šesti svazcích Kašubského etymologického slovníku W. Boryse a H. Popowské-Taborské (1994–2010).

K morfosyntaktickým kontaktním tématům se vrací R. Wosiak-Śliwa (1996) rozborem jazyka severokašubských prozaiků A. Budziszze a J. Bilota. R. Löttsch (1997) vydává další článek o slovesném systému slovinského dialektu. Na začátku 21. století se slovesnou morfosyntaxí v kašubštině zabývá japonský badatel M. Nomachi (2006, 2008). Kontaktů polštiny a kašubštiny se věnuje článek J. Tredera v souborné práci *Kontaktlinguistik* (1997). Treder otevírá i kapitolu německo-polské interference na poli frazeologie (1996).

2. Německé kontaktní jevy v *kašubštině* kolem roku 1900

2.1. Charakteristika pramenů a literatury

Úkolem následujícího oddílu je analyzovat podíl německého vlivu v mluvené kašubštině, jaký zaujímal v období nejsilnějšího vlivu německého jazyka, tedy na přelomu 19. a 20. století. Tehdy místní obyvatelstvo přichází jen minimálně do styku se spisovným jazykem polským, který míval staletí předtím významnou úlohu v zdejším životě. Jak už bylo dříve uvedeno, tehdejší podobu jazyka popsanou dle korpusu nářečních textů právě z přelomu 19. a 20. století, který můžeme nazývat *kašubština kolem roku 1900*. Texty zahrnuté do korpusu sebrali pro účely jazykovědné nekašubští vědci a tudíž neměli potřebu je přikrašlovat či revidovat, protože by pak ztratily svou výpovědní hodnotu. Právě pro uměleckou stylizaci nejsou proto do analýzy tohoto výchozího stavu zahrnuty tehdejší texty literární povahy (F. Ceynowy, H. Derdowského). Vždyť tyto nebyly vytvořeny z důvodů jazykovědných a jejich jazyk se od jazyka mluveného nemálo liší. Nebereme v potaz ani lidové texty sebrané Mladokašuby na počátku 20. století a vydané v 1. sérii časopisu Gryf (1908–1912). Ty sice obsahově odpovídají textům sesbíraným jazykovědci, ale vzhledem k tomu, že prošly redakcí a určitou jazykovou korekturou, rovněž neodpovídají našim požadavkům na výchozí referenční korpus.

Podívejme se nyní stručně na existující prameny poznání průběhu starší fáze vývoje kašubštiny. Literatura psaná čistě v kašubštině začíná až Florianem Ceynowou (1. dílko 1843), ale už od konce 16. století v Západních Pomořanech vzniká literatura psaná sice primárně polsky, ale obsahující řadu kašubských rysů. Patří k ní především literatura duchovní (luteránská) zahrnující tištěný Krofeyův překlad Duchovních písní Martina Luthera (1586) a Pontanův překlad Malého katechismu (1643) a rukopisy *Pytania dodatkowe o wierze* (1699), *Perykopy smoldzińskie* (1699), Kašubský zpěvník (16.–17. stol.) a vydání *Ćwiczenie Katechizmowe* (1758). Mezi nečetné památky světské (rukopisné) patří i z české literatury známá *Tragedia o bogaczv y Łazarzv* (1643) a především lenní přísahy (především např. *Przysięgi słowińskie z Wierzchocina*). Je to situace, která nám může připomínat vývoj slovenštiny před výstupem Bajzy, Bernoláka a jejich následovníků.

V těchto textech, které formálně zachovávají podobu *vzdělaného* jazyka se často setkáváme s typicky kašubskými rysy, jako např. s denazalizací $*\epsilon > i$ (např. u Krofeye nacházíme tvary *dzikuiemy*, *dosigna*, ve Smołdzinských perikopách *wicey* ‚více‘, *dzukujac* ‚děkuje‘) nebo s kolísáním některých forem, především tvrdosti/měkkosti sykavek (např. Krofey: *cało* ‚tělo‘, *dzen* ‚den‘) a kontinuanty sonanty *l* (např. *polny/pelny* ‚plný‘, ve Smołdzinských perikopách), případně s typicky kašubskou slovní zásobou (*częc* ‚slyšet‘, *nórt* ‚kout‘, *gòrzęc sã* ‚hněvat se‘).¹⁵¹ Texty jsou zpravidla překlady z němčiny a obsahují i řadu germanismů, z nichž s některými se setkáváme i v současných kašubských textech (např. u Krofeye *knap*, *gwisno*, nyní *knôp* ‚kluk‘, *gwěsno* ‚jistě‘). Studium německých rysů v těchto textech by bylo jistě zajímavé, ale není předmětem této práce.

Kašubská bádání a památky v kašubštině z 1. poloviny 19. století se omezují na menší práce lexikografické, případně nová vydání kašubské evangelické literatury.¹⁵² Mezi rané lexikografické práce patří rukopisný slovníček A. K. Gottloba ze Západních Pomořan obsahující okolo 280 výrazů.¹⁵³ Kašubské výrazy tentokrát přepsané do azbuky (a částečně zkomolené) se vyskytují v monumentálním díle *Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій* (1787, 1789). Z dalších lexikálních děl této doby vyniká rukopisný slovníček K. C. Mrongowiusze (1826), z něhož dále čerpaly slovníčky J. G. L. Kosegartena (125 slov) a P. I. Prejse (255 slov, 1840). V téže době vznikl i slovník G. L. Lorka (1835).

Kromě děl Ceynowových, vznikajících od 40. do 70. let 19. století, je jedním z nejvýznamnějších pramenů o kašubštině se sbírkou originálních lidových textů (včetně slovníčku) v různých kašubských nářečích spis *Остатки славянъ на южномъ берегу Балтійскаго моря* A. Hilferdinga (1862, polská vydání 1965, 1989). V něm obsažené texty zahrnují především pověsti, ale i písně a hádanky takřka z celé kašubské oblasti počínaje texty slovinskými. Řada jich byla přepsána a upravena v Ceynowově *Skôrbu*.¹⁵⁴ Právě přičiněním Ceynowovým se dostalo pět kašubských pohádek do Erbenovy sbírky *Sto prstonárodních pohádek slovanských v nářečích původních* (1865: 94–102).

¹⁵¹ POPOWSKA-TABORSKA 1987: 85–92.

¹⁵² Na ni navázal symbolicky i sám F. Ceynowa vydáním díla *Pjinc głovnech wóddzałov Evangelickjeho Katechizma* (1861).

¹⁵³ Vydali DULIČENKO – POPOWSKA-TABORSKA 1998. 84 výrazů bylo představeno už v knize *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse* (1783).

¹⁵⁴ Překlady těchto příběhů do němčiny se pak objevují v časopisu *Mitteilungen des Vereins für kaschubische Volkskunde* F. Lorentze a I. Gulgovského (1908–1913).

Po vydání všech děl Ceynowových a Derdowského (80. léta 19. století) vzniklo ještě několik slovníkářských děl, nezřídka čerpajících jak ze starších slovníčků, tak z prací těchto autorů. Jmenujme slovník G. Pobłockého (1887) a L. Biskupského (1891). Zásadním pramenem pro poznání kašubského lexika té doby včetně německého vlivu v ní, jež ve značné míře ovlivnilo i směřování rodící se literární kašubštiny, je slovník S. Ramuła (1893, asi čtrnáct tisíc slov). Tento slovník, psaný vlastním přepisem autora vycházejícím z Ceynowy a středokašubské výslovnosti, čerpá především ze slovní zásoby severokašubské. Přílohou slovníku je sbírka pověstí a vyprávění (*Pædańô é vjeřeńô*) z oblasti severovýchodních nářečí. V období od 90. let do obnovení polského státu vznikly i další sbírky lidových textů. Patří mezi ně jednak sbírka převážně byláckých textů Bronischových (1898), menší sbírka vydaná v rámci Nitschova spisu *Gwara luzińska* (1904) a rozsáhlé sbírky Lorentzovy, shrnuté nejprve v knížce *Slovinzische Texte* (LST, 1905) a později v rozsáhlé sbírce *Teksty pomorskie*, zahrnující ukázky prakticky ze všech vsí, v nichž se v jeho době hovořilo kašubsky tj. od oblasti slovinské po Zabory.¹⁵⁵ V době, kdy Lorentz připravoval vydání prvních dvou dílů svých *Tekstů*, vycházela v *Gryfu* (1908–1912) lidová vyprávění péčí Majkowského a jeho spolupracovníků. Tyto pověsti byly redakčně upravovány a psány mladokašubským pravopisem. Zatímco první dva ročníky (1908/9 a 1910) uveřejňovaly pověsti výhradně zaborské (tedy z okolí centra mladokašubského hnutí – Kościerzyny), na konci třetího ročníku se začínají objevovat texty z Kašub severních, kterým je plně věnován poslední ročník 1. série *Gryfu* (1912). Poslední významnou sbírkou lidových textů této doby je Rudnického sbírka slovinských textů vydaná v rámci spisu *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego* (1913).

Shrňme si nyní detailně, jaké texty pro následující analýzu *kašubštiny kolem roku 1900* budeme používat. Za základ nám poslouží především sbírky Bronischovy (BSB, 73 stran) a sbírky Lorentzovy (LTP), vydané před válkou. Těžištěm tedy budou nářečí severokašubská (u Lorentze v 1. svazku jeho *Tekstů*, 265 stran). Severokašubský korpus je vybrán jednak z důvodu existence velkého množství relativně hodnověrných (nikoli redakčně upravovaných) textů v tomto dialektu a v nemalé míře také z důvodu vyšší frekvence německých kontaktních jevů vzhledem k větší promíšenosti obyvatelstva na území Severních Kašub (tj. v okresech Wejherowo a Puck). Texty zaborské, které jsou zajímavé jednak z hlediska mírně odlišné lingvogeografické situace a jednak kvůli blízké souvislosti s prvními

¹⁵⁵ První dva díly, věnované nářečím severokašubským (1913) a středokašubským (1914), byly vydány ještě před válkou. Svazek věnovaný nářečím zaborským vyšel až po ní (1924).

kašubskými literárními počiny, nejsou brány v potaz především kvůli jejich nedostatečnému počtu v době před 1. světovou válkou. Nebudou brány v potaz ani texty slovinské a většina textů z oblasti Západních Pomořan (tedy část nářečí severozápadních, a jihozápadních), jednak kvůli již existujícím podrobným rozborům především slovinských nářečí z hlediska kontaktních jevů, a také kvůli nemožnosti zkoumání dalšího vývoje již zaniklých nářečí nebo absenci většího počtu novějších textů.¹⁵⁶

Výběr kombinace textů Bronischových a Lorentzových vychází z jejich stylistické povahy. Každá ze sbírek umožňuje podrobnější výzkum jiného z morfosyntaktických kontaktních jevů. Jedná se především o použití přímé a nepřímé řeči. U Bronische (stejně jako v pohádkách z Gryfu) převládá řeč přímá, zatímco u Lorentze (podobně jako u Hilferdinga) se setkáváme ve většině s řečí nepřímou. Velký výskyt nepřímé řeči umožňuje detailní výzkum jevů jako souslednost časová, interference německého konjunktivu a slovosledu a možnosti připojení relativních vět. Převaha přímé řeči naopak zjednodušuje mj. výzkum perfekta, které by bylo jinak nahrazeno plusquamperfektem a mohlo by být posuzováno v souvislosti s *consecutio temporum*, a obligatornosti subjektu.

¹⁵⁶ To se týká např. jihozápadních nářečí. Z nich žádný z významných kašubských autorů nevzešel a jejich vliv na písemnou kašubštinu je tak prakticky nulový.

2.2. Morfosyntaktické jevy

2.2.1. Jmenná morfosyntax

2.2.1.1. Otázka existence členu v kašubštině

Při četbě starších kašubských textů záhy zaujme vysoký výskyt ukazovacích zájmen *ten, ta, to*,¹⁵⁷ případně *jeden, jedna, jedno*. V pozici před podstatným jménem je objevujeme i v místech, kde jsou z pohledu většiny spisovných slovanských jazyků redundantní. V této souvislosti se hovořívá o nadužívání ukazovacích zájmen nebo číslovky *jeden* vlivem německého členu, případně o vznikajícím členu v kašubštině (GK 153, LGP 1099–1100, 1090–1091).¹⁵⁸ V jazycích, v nichž je člen plně gramatikalizován, se tento slovní druh vyvinul právě z demonstrativ a číslovky *jeden*. Těžiště gramatikalizačního procesu pak tkví ve slábnutí deiktické či numerativní funkce na jedné straně a ve zvýšení frekvence výskytu tohoto slova na straně druhé. Dovršením tohoto procesu je pak ustálení obligatornosti členu v určitých pozicích (srv. TROVESI 2004: 56–58, WEISS 1996: 421–432).¹⁵⁹ Průvodním jevem závěrečné fáze gramatikalizace členu je vytvoření nového ukazovacího zájmena zpravidla připojením dalších deiktických elementů, respektive fakultativní rozlišení číslovky a neurčitého členu (srv. LEHMANN 2002: 33, TROVESI 2004: 59, 76).¹⁶⁰

Užití určitého členu¹⁶¹ lze rozdělit do několika typů podle situací, kdy je člen použit. Asi nejcharakterističtějšími použitými jsou anaforické, při němž je odkazováno buď na již zmíněný pojem (např. něm. *In meinem Zimmer steht ein Stuhl. Und auf dem Stuhl liegt eine Brieftasche.*) a kataforické (TROVESI 2004: 61: „specificazione sintagmatica“), při němž je určitý pojem dále specifikován (např. něm. *Das Auto, das ich gestern gekauft habe, ist schon kaputt.*). Dalším použitím je asociativně-anaforické, u něhož určené substantivum známe z kontextu či ze souvislostí, je tedy komukativně zapojené (např. něm. *Otto konnte nicht*

¹⁵⁷ Respektive *nen, na, no*, často používané v severních nářečích.

¹⁵⁸ Lorentz (LGP 921–922) přitom jednoznačně označuje zájmena *ten/nen* a *jeden* jako členy určité a neurčité.

¹⁵⁹ Historicky lze tento proces sledovat například v řečtině (doznívání deiktické funkce *artikloidu* v homérské řečtině, vznik neurčitého členu v nové řečtině) a latině (vznik členu z demonstrativa *ille*, na Sardínii a Baleárách *iste*).

¹⁶⁰ Srv. bulharské *mozu*, románské *questo* (it.) / *aquest* (kat.) / *acest* (rum.) z lat. *ecce eum istum*. Souvisí s tím i oblíbenost zájmen *tenhle* apod. v hovorové češtině.

¹⁶¹ Podle BISLE-MÜLLER 1991: 50–68. Srv. BAYER 2006: 95–99, HENDRICH – RADINA – TLÁSKAL 2001: 197–200, BADIA I MARGARIT 1995: 447–449, DE ALMEIDA MOURA 2006: 147–148, DUDEN 2006: 299–304

kommen, weil er noch den Hund versorgen musste.)¹⁶² Specifičtějšími užitími jsou užití deiktické (např. *Das Buch gehört mir!*) a abstraktně-situační, kde substantivum není komunikativně zapojeno, ale jeho určenost je dána jeho obecnou známostí či ojedinělostí (např. fr. *La Lune est le seul satellite naturel de la Terre* ‚Měsíc je jedinou přirozenou družicí Země.‘).¹⁶³ Stranou stojí použití generické, kdy je substantivum chápáno obecně, druhově (např. fr. *L'or est plus précieux que le cuivre*. ‚Zlato je cennější než měď.‘), v tomto případě se může někdy objevit i člen neurčitý. K rozdílu mezi užitím demonstrativa a členu určitého Trovesi (2004: 60) mj. poznamenává, že demonstrativum nelze použít v případě asociativně-anaforickém.

Fenomén probíhající gramatikalizace demonstrativa směrem k určitému členu není připisován ve slovanských jazycích pouze kašubštině, respektive slovinštině (PIOTROWSKI 1981: 42–47), ale rovněž lužické srbštině (MICHALK – PROTZE 1967: 84),¹⁶⁴ burgenlandské chorvatštině (BAYER 2006: 95–161) a jihoslovanské slovinštině, kde tento jev dosahoval vrcholu v 19. století a je ještě živý především v Korutanech a na italské straně hranic (TROVESI 2004, BAŽEC 2008, REINDL 2008: 131–135). Podobné použití ukazovacího zájmena nebo číslovky *jeden* se vyskytuje v hovorové češtině (MATHESIUS 1926, BERGER 2008: 58, TROVESI 2004). Užití demonstrativ v těchto jazycích však nedostoupilo do stupně plné gramatikalizace. Trovesi (2004: 106) sice konstatuje, že v hovorové češtině se může původní demonstrativum objevit ve všech případech odpovídajících určitému členu, a to dokonce i v použití generickém,¹⁶⁵ výskyt *ten / ta / to* je zde však fakultativní. Nejblíže obligatornímu použití je v hovorové češtině použití v superlativu, v lužické srbštině v případě substantivizovaných adjektiv, participií, numerálií a adjektivních zájmen (LÖTZSCH 1970: 35).

Nyní se podívejme na výskyt demonstrativ v použití podobných členu v kašubštině:

- a) Anafora: LTP 131 *Roz bəłə jèdnì ləze, tì miylə dŭéiě zécì, to jèdno so zŭà Hqŭs a to drəžì Grèta. A té tì ləze nì miylə nìz do jyzéni.* ‚Byli jednou jedni lidé a ti měli dvě děti, jedno se jmenovalo Hans a to druhé Greta. A ti lidé neměli co jíst.‘

¹⁶² Srv. ŠTÍCHA 2003: 221.

¹⁶³ Srv. ŠTÍCHA 2003: 226–227: předměty každodenního života a předměty ‚situačně určené‘.

¹⁶⁴ K otázce členu ve staré lužické srbštině viz BERGER 1999.

¹⁶⁵ Je tu však zvláště zřetelná skutečnost neukončenosti gramatikalizačního procesu vzhledem k faktu, že větu *Ten kůň je zvíře* (KRÁMSKÝ 1972: 62) lze v češtině interpretovat deikticky a nikoli genericky.

Důležitý je poznatek, že pokud se dané substantivum v textu jednou objeví, napříště se vždy vyskytuje s *demonstrativem*. Třeba probíhá-li dialog mezi několika účastníky, jsou tito uvedeni *demonstrativem*. Např. v LTP 166 se oba účastníci nejprve objevují jako *ǰěděn stori zowněř* (*ein alter Söldner*) a *ǰěděn stori chowp* (*ein alter Mann*) a v rámci následujícího odstavce se pak oba aktéři dvakrát objevují jako *ten zowněř* (*der Söldner*) a *ten stori chowp* (*der alte Mann*). Tento způsob použití hovoří pro existenci *členu*, neboť demonstrativa bychom takto víckrát a pravidelně nepoužili.

- b) Katafora: LTP 80 *ǰon mǰyšku f tǰ kàrcmie, co téra náležǰ pǰǰnu Látvǰnu*. ‚Bydlel v hostinci, který teď patří panu Litvínovi.‘
- c) Asociativní anafora: LTP 42 *ǰòn šet kǰǰždǰ zéǰ na rǰbǰ, ále ǰòn dǰǰstǰ cáǰǰ tǰzǰǰ nǰc. Ta bǰǰda bǰǰa vǰǰlgǰ*. ‚Šel každý den na ryby, ale za celý týden nic nechytil. Bída byla velká.‘ LTP 48 *Pxǰǰ šǰǰ f pǰǰlc a pǰǰpǰšǰ šǰǰ tǰ krǰǰǰǰǰ!* ‚Řízni se do palce a podepiš se krví!‘
- d) Abstraktně-situační použití: LTP 68 *Té ǰona čǰǰa, žé tǰ lǰze gǰdǰlǰ, žé bǰ tǰǰn krǰl zǰrǰ pǰǰǰax^{ǰǰ}ǰ*. ‚Slyšela, že lidi říkají, že za chvíli přijede král.‘¹⁶⁶
- e) Generické užití: LTP 43 *ǰòna xcé diebrǰ dǰǰr mǰǰc a mǰǰškǰc iǰk tǰ pǰǰǰǰ^{ǰǰ}ǰ*. ‚Chce mít pěkný palác a bydlet jako páni.‘

Jak je vidět, v kašubských textech lze nalézt příklady užití demonstrativ *ten/ta/to* (případně *nen/na/no*), které odpovídají zvyklostem užívání určitého členu. Otázkou ale zůstává jednak obligatornost užívání *členu* v těchto pozicích a důslednost používání *členu* vůbec. Lze totiž nalézt případy, v nichž, jak se zdá, je *členu* užito redundantně:

BSP 7 *Tǰk wuǰna šlǰ-sǰ vēščǰc ě vǰdzǰ, ěž-nǰǰn-ǰlǰp v nǰǰm čǰǰvǰnǰǰm wuǰdzǰǰǰǰm stǰǰǰ*. ‚Šla se vyčurat a vidí, že tam stojí muž v červeném oblečení.‘¹⁶⁷

Nápadná je dále v kašubských textech skutečnost, že *člen* se nevyskytuje (nebo jen minimálně) po předložkách. Jako příklad si uveďme příběh č. 303 (LTP 227), který se točí kolem studny, takže se zde slovo *stǰdǰǰa* objevuje mnohokrát. V pozicích bez předložky (např.

¹⁶⁶ O *krǰli* se přitom zatím nemluvalo. V tomto případě bychom tak mohli užití *členu* porovnat s francouzským *le Président*.

¹⁶⁷ V daném příběhu se však dosud o muži ani o jeho červeném oblečení nehovořilo.

iäk ta stàdña bàya fàrdix ‚když byla ta studna hotová‘; *àle ta stàdña bàya za guḡḡbyḡko* ‚ale ta studna byla příliš hluboká‘) se *člen* vyskytuje, ale ve spojení *kole stàdñe* ‚u studny‘, *f stàdñã* ‚do studny‘ a *f stàdñý* ‚ve studni‘ nikoli. Výjimku tvoří spojení *přes tã stàdñã* ‚přes studnu‘. Vysvětlením může být jednak menší distribuce určitého členu po předložkách v dolní němčině,¹⁶⁸ jednak progresivní elize členu v místních německých nářečích.¹⁶⁹ Existence elize členu u některých předložek i ve spisovné němčině (např. *in, zu, bei*) vysvětluje také absenci *členu* v lužické srbštině na místech, kde by byl v němčině člen elidován (BAYER 2006: 115–117).

Piotrowski (1981: 42–47) po analýze krátkého slovinského textu dospívá k závěru, že ve slovinštině dochází vlivem němčiny především ke zvýšení častosti používání *členu*. Demonstrativum v kašubštině je tedy do značné míry gramatikalizováno, ale proces nebyl ukončen.

V kašubštině, podobně jako v jiných jazycích a dialektech na slovansko-germánské hranici (LÖTZSCH 1998: 78, REINDL 2008: 133–135, BAYER 2006: 162–165),¹⁷⁰ lze také hovořit o užití číslovky *jeden / jedna / jedno* ve funkci podobné členu neurčitému. Neurčitý člen se používá v případech, kdy je dané substantivum zmíněno poprvé (např. *Dort steht ein Mann.*),¹⁷¹ při vyjádření příslušnosti k nějakému druhu nebo skupině (fr. *C'est un ordonnanceur.* ‚Je to počítač.‘) a v případě generického (port. *Um homem não chora?* ‚Muž nepláče? / Muži nepláčou?‘).¹⁷²

V češtině může být německý neurčitý člen (dále podle ŠTÍCHA 2003: 222–225) nahrazen zájmenem *nějaký*,¹⁷³ které buď vyjadřuje, že je daný předmět komunikace mluvčímu neznámý, přičemž toto zájmeno může signalizovat jisté rozpaky (*Támhle běží nějaké zvíře.*), nebo skutečnost, že je předmět v komunikační situaci nepřítomen a na jeho identifikaci mluvčímu nezáleží (*Četl jsem to v nějaké knize.*). Číslovka *jeden* použitá

¹⁶⁸ Srv. mecklenbursky *tau Schaul gahn* ‚jít do školy‘ (HERRMANN-WINTER: 1985 267)

¹⁶⁹ Srv. GRIEGER 2006: 72; LAUDE 1995: 362 *De janze Dach isse uppe Foit.* ‚Celý den je na nohou.‘ *Hai bringt Våde dat Äten up't Feeld.* ‚Přináší otci jídlo na pole.‘ (zpom.) V němčině dolnosaského Wendlandu se považuje vynechávání členu za slovanský vliv (KAESTNER 1983: 722–723).

¹⁷⁰ Weiss (2006) se zabývá gramatikalizací číslovky *eden* v makedonštině, která má jinak zcela gramatikalizovaný postpozitivní člen určitý. O neurčitém členu v bulharštině viz НИЦОЛОВА 2008: 78ff.

¹⁷¹ ŠTÍCHA 2003: 222 ‚základní způsob poukazu ke komunikativně nezapojenému předmětu komunikace‘.

¹⁷² HENDRICH/RADINA/TLÁSKAL 2001: 200–202, srv. DE ALMEIDA MOURA 2006: 149.

¹⁷³ V jazycích románských, germánských a v novořečtině existuje jeden výraz pro neurčitý člen, neurčité zájmeno a číslovku. Jiné tvary pro neurčité zájmeno jsou v zásadě zdůrazněním a etymologicky se odvozují od tvaru neurčitého členu (číslovky), např. něm. *ein – irgendein*, šp. *un – algun*, nřec. *éνας – κανένας*.

v takovém kontextu v češtině znamená, že předmět komunikace je sice mluvčímu znám, ale z nějakého důvodu jeho identitu zamlčuje (*Byl jsem tam s jedním přítelem.*). Jiným možným nahrazením německého neurčitého členu jsou česká zájmena *jakýsi*, vyjadřující určitý odstup od dané skutečnosti, a *jistý*, užívané často ve spojení s apelativy nebo při zdůraznění známosti nějakého předmětu, jež však nechceme identifikovat. Zájmeno *jeden* se v češtině také často objevuje na začátku příběhů, pohádek.

Totéž lze najít i v kašubských textech:

LTP 79 *Rås bu jēden lésni, tèn šed v lás.* ‚Byl jednou jeden myslivec a ten šel do lesa.‘

LTP 42 *Bèu jēdēn ũubuyhĩ rəbñik, tèn mĩyšku v jēdnĩm ləxim budĩnku.* ‚Byl jeden ubohý rybář a ten bydlel v jednom ošklivém příbytku.‘

V některých případech je však zřetelné, že se jedná o číslovku, např. ERBEN 1865: 94 *Beł roz krol, co mjel le jednę corkę.* ‚Byl jednou král, který měl jen jednu dceru.‘ Obecně lze říci, že za neurčité zájmeno lze numeralium *jeden, jedna, jedno* považovat ve chvíli, kdy jeho číselná hodnota není pro sdělení důležitá.

LTP 42 *Uonĩ přəšlə d'ə iēdniguē māũiguē budĩnka, taŋ bəua iēdna stārā b'iaũka.* ‚Přišli do jakéhosi malého příbytku a tam byla nějaká stará paní.‘

LTP 43 *A ũona gũy pr'esəua tąg dũuguē, eš ũon iĩ přəřek, že ũon iqŋ xcéu v ũydaŋ pũšćac, će ũona mu iēdēn n'evĩ budĩnk dā.* ‚A ona ho prosila tak dlouho, až jí slíbil, že ji pustí do vody, dá-li mu nový dům.‘

LTP 289 *Tĩ gb"mřə nē vjēzələ, ĵāk to přəšũo, ĵü məslələ, žé iēdno zvjēřq miáũo tǎ trowǎ zěžǎrtĩ.* ‚Sedláci nevěděli, jak se to stalo, mysleli si, že tu trávu sežralo nějaké zvíře.‘

BSB 45 *A wēn vidzöl, žē jēdna pȳknö fráilēna na-χōicē sēdzāla.* ‚A viděl, že na borovici sedí pěkná dívka.‘

LTP 165 *Ten krámowř to vjĩžě a v nócə ũon ũikrwt ten stou a puȳstavjē jēdēn jinšĩ, tèn co právjē tąg vəzdřě.* ‚Hospodský to viděl a v noci ten stůl ukradl a postavil tam jiný, který vypadal stajně.‘

Výjimečně na místě očekávaného neurčitého členu nacházíme demonstrativum: LTP 116 *Páne krôla, və məslıce, že ɣow ten ɣegɣémɣesc ɣém, ale ɣow ɣém blôs ten šépër.* ‚Pane králi, vy si myslíte, že jsem jeho jasnost, ale já jsem jen pastýř.‘

Užívání *jeden / jedna / jedno* je každopádně ve zkoumaných textech ještě méně důsledné, než v případě *ten / ta / to* na místě členu určitého. Velmi často se objevuje substantivum při svém prvním výskytu zcela bez členu.

BSB 31 *A ten sīn mōl [0] flīntq; tak wən řěk dô-tī stōrī bālčī:* ‚Doždžěce-lē, jō tq flīntq vēznq.‘ ‚A ten syn měl flintu; tak řekl té staré paní: ‚Počkejte, já tu flintu vezmu.‘‘

BSB 47 *Tak jēdzē a vīdzī, žē lēžī [0] lēs v rōvĕ. A mēsłī wən žē tēn lēs jē zdēχlī.* ‚Tak jede a vidí, že v příkopě leží liška. A myslí si, že ta liška je mrtvá.‘

V jazycích obsahujících určitý a neurčitý člen se setkáváme i se členem *nulovým*, tedy s případy, kdy je člen obligatorně vynechán. Tento *nulový* člen může vyplývat z určitých syntaktických omezení, jakými jsou v germánských jazycích absence členu u posesivních zájmen¹⁷⁴ a v němčině nemožnost jeho kombinace s demonstrativy¹⁷⁵ a neexistence plurálu neurčitého členu. Jiným pravidlem (BAYER 2006: 166) může být absence jakéhokoli členu u abstrakt, povolání, nepočítatelných substantiv a dalších ustálených spojení. V kašubštině lze konstatovat přidržování se syntaktických omezení platných v němčině. Podobně lze konstatovat absenci členů u nepočítatelných substantiv, abstrakt a povolání.

BSB 49 *A čĕ-bĕ-so mōk wýdovĕdzec, jāg bĕ lĕtčīm spūēsobq-bĕ mōk [0] wuĕdq dostāc.* ‚A mohl-li by se dovědět, jakým způsobem by mohl získat vodu.‘

BSB 62 *Stōjōl tq nā-stōlē tālīř z māsłq. Buĕ ten nāwĕžĕnī pχīl [0] kāvq a smĕrovōl to māslo-so nā-χlēp.* ‚Na stole stál talíř s máslem. Protože ten ženich pil kávu a to máslo si mazal na chleba.‘

LTP 146 *Té ta kārčmōrka dōsta [0] lāšt za kapuīstōŋ.* ‚V tom krčmářka dostala chuť na zeli.‘

¹⁷⁴ V románských jazycích však, v závislosti na jazyku, může být situace odlišná, např. kat. *la meva casa*, šp. *mi casa*, port. *(a) minha casa* ‚můj dům‘.

¹⁷⁵ Jinak je tomu v severogermánských jazycích, např. šv. *den här flickan* ‚tato dívka‘.

BSB 1 *Tāk-těn-jóděn-běl [0] šěfcō ã-těn-drědjě-běl [0] ksādzō ã-těn-třecě běl [0] stólārō.* ,Tak ten první byl ševcem, druhý knězem a třetí truhlářem.‘

Na základě této stručné analýzy lze konstatovat, že určitý člen v kašubštině byl do určité míry gramatikalizován, i když jeho obligatornost mohla záviset od jednotlivých mluvčích a v řadě případů se zdá, že se *člen* objevuje na místech, které se neshodují s pravidly známými z jazyků, jež člen mají. Je zřetelné, že proces vzniku členu zcela ukončen a ustálen v kašubštině nebyl a že se *člen* gramatikalizoval trochu jiným způsobem, než v němčině, ačkoli ta kašubštině sloužila za vzor. Důležitý rozdíl spočívá v absenci *členů* po většině předložek a ve fakultativnosti užití původní číslovky *jeden / jedna / jedno* na místech odpovídajících neurčitému členu v konkurenci s *nulovým členem*.

2.2.1.2. Povinný podmět¹⁷⁶

Ve většině germánských jazyků, podobně jako např. ve francouzštině, musí být gramatický podmět ve větě vždy vyjádřen. Jednou z příčin tohoto pravidla je snížená diference osobních koncovek sloves.¹⁷⁷ Ve slovanských jazycích známe něco podobného ve východoslovanském prostoru, kde se mimo jiné prakticky neužívá spony (*být*), kondicionál je označován již pouhou *partikulí by* a préteritum je tvořeno prostým *l*-participiem. Kašubština se ve dvou posledních bodech s východoslovanskými jazyky převážně shoduje.¹⁷⁸ Tato skutečnost kromě samotného germánského kontaktu tedy mohla přispět k faktu, že se v kašubštině dodnes používá zájmeno v prosté funkci gramatického podmětu (*overt subject*), tj. nikoli ve významu emfatickém.¹⁷⁹ Otázkou ovšem zůstává, nakolik je *jakékoli* vyjádření podmětu ve větě povinné (GK 150).

¹⁷⁶ Vydáno samostatně: KNOLL 2010a.

¹⁷⁷ V některých rétorománských jazycích toto platí právě vlivem němčiny. Na rozdíl od francouzštiny tam totiž samotné koncovky osobu schopny rozlišit jsou. Tento povinný podmět pak je v případě inverze v ladinských nářečích ve formě redukované příklonky (enklitické pronomen) odsunut za významové sloveso (srv. KUEN 1976: 44–45, BERNARDI 2002: 42).

¹⁷⁸ Jinak ovšem zná dva základní a další dva nářeční způsoby tvoření préterita a při tvoření kondicionálu může partikule *bě* především v 1. os. sg. koncovku přibrat.

¹⁷⁹ Např. české či polské *Co chceš? / Co chcesz?* se kašubsky běžně řekne *Cěž tě chcesz?* Zvýšené používání zájmen jakožto *overt subjektu* je zmiňováno rovněž v lužické srbštině, jihoslovanské slovinštině a burgenlandské chorvatštině (BAYER 2006: 255–259).

Vyjádření formálního podmětu je v kašubštině motivováno dvěma různými příčinami. Jedná se v první řadě o jazykový kontakt, tedy o vnější vliv německého jazyka a dialektů, v nichž podmět obligatorní je, na druhou stranu není radno podceňovat ani vnitřní motivaci samotné kašubštiny vyplývající z výsledků vlastního vývoje jazyka. Z důvodu jazykového kontaktu je podobně sledováno zvýšení frekvence používání pronominálního subjektu také v lužické srbštině. Jenže v případě vlivu *pouhého* jazykového kontaktu by v kašubštině byl obligatorní podmět výslovně redundantní, jelikož by osoba byla vyjadřována duplicitně pomocí podmětu vyjádřeného zájmenem i tvarem slovesa, kdežto v případě vnitřní potřeby jazyka je vyjádření podmětu nutností zajišťující jednoznačné pochopení výpovědi.

Srovnáme-li stručně vnitřní motivaci němčiny a ruštiny k vyjádření obligatorního podmětu, můžeme konstatovat, že zatímco v němčině¹⁸⁰ je rozlišení některých slovesných tvarů podle osob nejednoznačné ve všech časech a způsobech, v ruštině jsou koncovky přítomného rozlišeny dostatečně. Ruské préteritum a kondicionál jsou však tvořeny pouhým participiem beze spony, respektive nesklonnou partikulí. Navíc se v ruštině vyskytuje i přísudek jmenný beze spony. Tyto případy pak v daném jazyce působí i na přítomné, kde se často podmět vyskytuje redundantně (to však nemusí platit pro hovorovou ruštinu). Zcela obligatorní však ruský subjekt není, jen oproti češtině nebo polštině, v nichž podobné morfologické motivace neshledáváme, je zde podmět vyjádřen nesrovnatelně častěji. Formální podmět nicméně v ruštině jednoznačně schází v případě vět se všeobecným podmětem, u některých sloves existence a ve větách s dativním agentem.¹⁸¹

Ve většině kašubských nářečí jsou préteritum i kondicionál tvořeny stejným způsobem jako v ruštině (*jô chcôł* ‚chtěl jsem‘, *jô bë chcôł* ‚chtěl bych‘). Výskyt pronominálního subjektu před těmito tvary je tedy vysvětlitelný vnitřními příčinami. Výskyt pronomina v přítomné či budoucí pak můžeme interpretovat buď jako analogii k préteritu nebo jako vliv jazykového kontaktu. Jako následek jazykového kontaktu pak lze jednoznačně interpretovat vyjádření gramatického podmětu ve větách bezpodmětových.¹⁸²

Výsledkem společného působení vnitřních i vnějších příčin ve prospěch udržení vyjádřeného podmětu by mohl být obligatorní výskyt podmětu v kašubštině alespoň pro

¹⁸⁰ To se týká ve zvýšené míře řady německých nářečí, v nichž nezdědala existuje jednotný tvar pro plurál.

¹⁸¹ KOSESKA-TOSZEWA 1993: 39–40.

¹⁸² SSA 15: 74–80 rozlišuje v lužické srbštině tři typy fiktivního subjektu: a) vyjádření povětrnostních podmínek (*wono/to je džensa jara mjerzlo* ‚dnes hodně mrzlo‘), b) duševních a tělesných stavů (*wono so jemu derje dže* ‚daří se mu dobře‘), c) obsazení první pozice ve větě při existenci skutečného podmětu na konci věty (*wono su tam take luki* ‚jsou tam takové louky‘).

období, kdy byl vliv němčiny na kašubštinu nejsilnější. Podívejme se nyní na jazyk nejstarších neliterárních kašubských textů, abychom tuto teorii mohli objektivně zvažít. Na základě Lorentzovy analýzy kašubského podmětu (LGP 1164–1167) lze k výskytu pronominálního subjektu v nominativu v těchto textech konstatovat toto:

- a. Obecně může být pronomen v pozici subjektu vynecháno jen zřídka („to nieczęste“). Dokladem jsou u Lorentze příklady v přítomnosti a v 3. os. pl.
- b. Pronomen je voluntativní:
 - b.a. Pronomen v 2. os. imperativu (*přáhēsā mē xleba!*, něm. *hol (du) mir ein Stück Brot!*, rus. *принеси мне кусок хлеба!* ‚přines mi kousek chleba!‘).
 - b.b. Všeobecný podmět (*man*) v 3. os. sg. (*s tāmī wolkamī m^uuši wac* ‚s vlky se musí výt‘; *to mōže jesc*, něm. *das kann man essen* ‚to je jedlé‘, srv. rus. *здесь нельзя курить*) a ve 3. os. pl.
 - b.c. Formální podmět v bezpodmětových větách kromě jednoduchých vět typu *to padō/to gřēmī* ‚přší, hřmí‘, (*tq m^uu sq hē wīzalo*, něm. *dort hat es ihm nicht gefallen* ‚tam se mu nelíbilo‘).
- c. Pronomen se v některých případech nevyskytuje:
 - c.a. V 1. os. pl. imperativu (*p^uoīma!*, něm. *gehen wir!*, rus. *пойми!* ‚pojďme!‘).
 - c.b. U všeobecného podmětu (*man*) ve 2. os. sg. (*īak uorganā nastrojīš, tak grajō* ‚jak varhany naladíš, tak hrají‘) a 3. os. sg. reflexiv (*darowonēm^uu kuońóví hē zazērō sq do zqb^uōw* ‚darovanému koni na zuby nehleď‘, srv. rus. *что посеешь, то и пожнешь*).
 - c.c. Podmět existenciálních sloves vyjádřený genitivem (*nas bāto dvanōsce*, něm. *wir waren zwölf*, rus. *нас было двенадцать* ‚bylo nás dvanáct‘), k čemuž je Lorentzem přiřazována i kalková vazba s gramatickým podmětem (*to) dō (es gibt)*. Do této skupiny bychom mohli počítat i genitiv negace, který je ale ve starších kašubských textech poměrně vzácný.

Podíváme-li se na příklad souvislého textu (LTP 58–63), ve kterém se vyskytuje přímá řeč (a tedy všechny osoby, časy a způsoby), shledáváme pravidelnou absenci zájmena v imperativu (*uýtēmknī blōs tēn portmqnē* ‚jen otevři portmonku‘; *pūēj, sādñī do mīy* ‚pojď, sedni si ke mně‘), v určitých bezpodmětových větách (*mīy je tāk zāmno* ‚je mi tak chladno‘;

ziéc, tē tóbje bôhze lepí, 'sněž to a bude ti líp',¹⁸³ a v genitivu záporovém (təŋ jínšé rádā ný bəyo 'tady nebylo jiné pomoci'). Zájmeno ve funkci podmětu může dále scházet v souvětích nebo i v samostatné větě, ale pouze pokud v předešlé větě podmět je již explicitně vyjádřen.

Nyní si ukažme konkrétní příklady výskytu pronominálního subjektu ve zkoumaném textu:

- a. Samostatné věty (formální podmět je až na výjimky všude): *Cěž vá tú dóma máta? Tú máta tálār a té bjé'ta fsvíát ábo na suúžbaŋ* 'Co tu doma máte? Tady máte tolar a jděte do světa nebo do služby.' *Té uonī šlā. Šlā cáuī zén.* 'Tak šli. Šli celý den.' *Té tā nīc vjīcī ný xceš, te vés jěš rās təlī. A té máš jěš trə mārhi.* 'Když nic víc nechceš, vezmi si ještě jednou tolik. A tady máš ještě tři marky.'
- b. Souřadící věty.
 - b.a. Formální podmět obsažený ve všech hlavních větách: *A'x bába, tē nīc nī máš, cěš tē mjē xcěš dác?* 'Ach babo, ty nic nemáš, co mi chceš dát?' *Zěš tē tē píyhōze dostōnyš? Tē žōdnax nī mjōu, jāk tē rūtěn šét, a téré tē máš zās tāg vjyle.* 'Kdepak ty peníze dostaneš? Žádné jsi neměl, když jsi odešel a teď máš zase tolik.'
 - b.b. Formální podmět chybí ve druhé hlavní větě: *A já so guy uýblekaŋ a pūdāŋ do hé.* 'A já si ho obleču a půjdu k němu.' *Tāk uon guy uýblék a šéd zārās təŋ do króléshēuy páuacū.* 'Tak on si ho oblékl a šel hned do královského paláce.'
 - b.c. Formální podmět chybí v následujících hlavních větách: *Uon nīc nī mjōu a tērās přəšed z bûtēna á je zās má.* 'On nic neměl a teď přišel z venku a zas je má.' *Uon méu tēn mąntěl uýblékūī á kole nīx stóju á na nīx zdréu.* 'Měl ten kabát na sobě, stál vedle nich a díval se na ně.'
- c. Souřadící věty s vloženou vedlejší větou (formální podmět chybí ve druhé větě hlavní): *Tak uonī ná nāŋ zdrélā, že uona kávaŋ rózlā, ále nīc ný řeklā.* 'Tak se na ni dívali, až rozlila kávu, ale nic neřekli.' *Jāk uonī mu tēn puášš zébleklā, tāk uona guy puýznā a zārāz guy tēs vərūcəlā.* 'Jak mu ten plášť svlékli, ona jej poznala a pak ho hned vyhodili.'
- d. Podřadící věty s formálním podmět obligatorním: *Jāk uona saŋ miā rixtix vəgrōné, tāk uona řékua.* 'Jakmila se pořádně ohřála, řekla.' *Tiğ já dięsti, jāk já tēn uýhīŋ təŋ*

¹⁸³ Ale srv. *Jěš tē uot tēx, tāk to nē mze dóbře s tobōj* 'Poniš-li těchto, nedopadne to s tebou dobře'.

hājícóv^hú. ‚To jsem dostal, když jsem rozdmýchával oheň.‘ *A’le króléská córka mušəua tə rìəħjì uytřəmac tąg duúguy, ĵák uona žəua.* ‚Ale královská dcera si musela ty rohy nechat tak dlouho, dokud žila.‘

- e. Jiné případy, kdy není vyjádřen podmět, ačkoli se agens gramaticky neshoduje s podmětem předchozí věty: *Tàk tən cáui lás třěščì, ĵàk to uèiskuy přəšuy píyxtəŋ a tēs na kuynāx a strēlālə tàk, ĵāš strāx bēu.* ‚Tak celý les hlučí, když to vojsko přišlo pěšky i na koních a stříleli tak, až to nahánělo strach.‘

Z vývodů Lorentzových i z naší stručné analýzy vyplývá, že povinný gramatický podmět je vyloučen zejména v případech, kdy se slovanské konstrukce radikálněji liší od konstrukcí německých (genitivní podmět, některé typy bezpředmětných konstrukcí), naopak určité kolísání je možné v případech, které jsou motivovány nikoli vnitřně, ale pouze jazykovým kontaktem. Ve zkoumaném textu však pronominální subjekt v přítomnosti nechyběl. Výjimkami byly některé případy vět souřadících, u nichž ale bylo často použití kašubského zájmena ve shodě i s německým územ. Kolísání výskytu subjektu ve 3. os. préterita je vysvětlitelné kontextem – vzhledem k narativní povaze textu tyto tvary převládají, takže nemusí být pocíťována potřeba podmět uvádět. V dialogických pasážích se vyskytuje vyjádřený podmět téměř absolutně. Obligatorní podmět lze zčásti vysvětlit i vlivem německého slovosledu – podle pravidel musí být určitý tvar slovesný v hlavní větě (nebo vedlejší větě bezspojkové) na druhém místě a v otázce na prvním.

Co se týče textů v následujících příkladech, podmět je zde vyjádřen takřka univerzálně, tj. v případě absence substantiva zájmenem.

BSB 9 *Čěš tē jōš za jōdna?* ‚Co jsi zač?‘ LTP 381 *Ĵès tə gúpi?* ‚Jsi hloupý?‘

LTP 71 *Těn król píu, ále uon bēu za tím xuyřši, ĵák uon přét tím bēu* ‚Král pil, ale byl potom ještě nemocnější než předtím.‘

LTP 141 *Té uon ĵymui dórazil, uòn ĵix mĵól ĵěš rōs dác uyxřcəc, té bə uònə ny brakoválə ĵĵicĵ za muyrqmĵ bəc.* ‚Tak mu poradil, že je má dát ještě jednou pokřtít, pak už nebudou muset dělat můry.‘

Co se týče vět bezpodmětových (jednočlenných, srv. LKG 1166), které např. ve spisovné češtině a polštině gramatický podmět postrádají, shledáváme v hraničních

slovanských jazycích ozvuky dialektálního členění německého jazyka. V jazycích, v nichž převládá vliv dolní němčiny (kašubština, polabština, dolní lužická srbština), se totiž ve funkci gramatického podmětu vyskytuje převážně demonstrativum, zatímco v horní lužické srbštině, nacházející se pod vlivem střední němčiny je to hlavně zájmeno osobní (např. dls. *To se pada. To se grima. hls. Wono so deščuje.*).¹⁸⁴

LTP 33 *Té t'e záčquě pádác á t'e padáuě bärz'e* ‚Začalo přšel a přselo hodně.‘

LTP 258 *Na nébjě zbjérauě sq a čorny xm^uurə šuə, to záčq grāmīwoc.* ‚Nebe se zatahovalo a blížila se černá oblaka, začalo hřmět.‘

LTP 25 *Cěj uóni krôtko kole jyz^uora bələ, těj t^uö bəuo péuě.* ‚Když byli skoro u jezera, bylo poledne.‘

LTP 43 *T'e varáuy třə dñi.* ‚Trvalo to tři dni.‘

LTP 52 *T'e ný bəuě duúguě, te vízámə te zécə təη macéxəη za siebōη jǐzōŋcə.* ‚Netrvalo dlouho a děti viděly, že za nimi jde macecha.‘

Vysvětlením je skutečnost, že v dolnoněmeckých dialektech se často používá tvar pro neutra osobního zájmena demonstrativum *dat* (v braniborském nářečí *det*),¹⁸⁵ srov. *Dat rajent* (PW IV: 754), něm. *Es regnet*.

Piotrowski (1981: 59) uvádí pro slovinštinu nečetné příklady absence tohoto gramatického podmětu,¹⁸⁶ pro hovorovou lužickou srbštinu platí fakultativnost takového vyjádření. Ve zkoumaných kašubských textech se v tomto případě vyskytuje podmět téměř všude, výjimku tvoří občas záporné konstrukce typu *nie varalo dlugo* vedle častějšího LTP 53 *A' t'e ný dīrāuy duūguy.* ‚A to netrvalo dlouho.‘

¹⁸⁴ SCHUSTER-ŠEWC 1974: 351; SSA 15 1996: 76f. BAYER 2006: 266–271 poukazuje na výskyt formálního podmětu *to* kromě dolní lužické srbštiny také v korutanské slovinštině. SCHOLZE 2008: 315–317 polemizuje s Schusterem-Šewcem o užití demonstrativa nebo osobního zájmena na místě formálního podmětu v hls. Sama pro hovorový jazyk uvádí např. *To so hrimoce.* ‚Hřmí.‘ *To jo džěwécich.* ‚Je devět.‘

¹⁸⁵ V řadě dolnoněmeckých dialektů, zejména v dolnopruském dialektu však v konkurenci se zájm. *et* (zpom. *it*) např. *Et rājent* (PW IV: 784), *et freert* (PW II: 162), hněm. *Es regnet. Es friert.*

¹⁸⁶ RUDNICKI 1913: 173 *Liskalo-a-gřmjalo.* ‚Blýskalo se a hřmělo.‘ Naproti tomu: RUDNICKI 1913: 133 *T^uə gřmji barə.* ‚Hodně hřmí.‘

V závěru této kapitoly se na okraj zmíníme o dalších případech, v nichž se místo očekávaného zájmena osobního objevuje demonstrativum a to nejen v pozici subjektu.¹⁸⁷ Jedná se především o následující dva typy výskytů:

1) Asyndetická anafora:

LTP 115: *Roz bəl ĵeděn xlóp, tèn bəl ĵv stovri a so xcwl rot uežéhíc.* ‚Byl jednou jeden muž, ten byl již starý a chtěl se oženit.‘¹⁸⁸

2) Prosté nahrazení osobního zájmena demonstrativem ve všech pádech:

BSB 68 *Tāk wōni zāró nā-tě přěšlě, žē tū-bēla vēsčó.* ‚Tak hned přišli na to, že byla upír.‘

LTP 49 *A uòni ĵaxála a tèn šàměl mĵeu tēmu vĵyle zĵĵřəna zabìtē.* ‚Jeli a ten šiml mu zabil mnoho zvěře.‘

LTP 148 *Ĵon mušyl trə sta talárov zá tĵĵ zaplácac.* ‚Musil za ni zaplatit tři sta tolarů.‘

LTP 93–94 *A uòno muéglo nolépsi tǎncóvǎc. Tāk ten sĵn dǎrx s tĵm tǎncóvwl.* ‚A to [děvče] umělo tancovat nejlépe. A syn tancoval jenom s ní.‘

V uvedených případech by mohlo být použití ukazovacího zájmena vysvětleno emfází nebo skutečností, že ve všech třech příkladech je osoba, zastupovaná zájmenem, specifikována relativně daleko, tj. nikoli v bezprostředně předchozí větě.

Po analýze zmíněných textů lze konstatovat, že v kašubštině pruského období gramatický podmět je takřka obligatorní a to včetně případů formálního subjektu. Výjimky se mohou týkat typických slovanských konstrukcí, které pro němčinu typické nejsou (některé reflexivní konstrukce, vyjádření podmětu genitivem). V případě vět dvoučlenných je podmět vyjádřen substantivem nebo osobním zájmenem, u vět jednočlenných zájmenem ukazovacím.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Srv. dněm. NG 166 *Dat Huus steiht in Hamborg anne Alster. Dit hett mol en heel rieken Mann höört.* ‚Dům stojí v Hamburku u Alsteru. Patřil kdysi jednomu velmi bohatému muži.‘

¹⁸⁸ Viz kapitola 2.2.3.3

¹⁸⁹ Užití zájmena osobního jsem v těchto případech nezaznamenal.

2.2.1.3. Demonstrativum jako formální začátek věty

Toto téma souvisí s užitím demonstrativa, případně lokálního adverbia jako částice uvozující delší promluvu (zejména vyprávění).¹⁹⁰ V takových případech se skutečný podmět nachází v postpozici, kdežto jeho obvyklé místo před slovesem je zaplněno právě *uvozovací částicí*,¹⁹¹ V němčině na těchto místech nalézáme vedle zájmena *es* (dněm. *dat, et/it*) rovněž adverbium *da*:

BEHREND 1908: 10 *Es war einmal ein mächtiger König.*

GRUDDE 1931: 90 *Et weer emool e Keenich.* ‚Byl jednou jeden král.‘

WISSER 1919: 14 *Da is mał ‘n Köni weß.* ‚Byl jednou jeden král.‘

V kašubštině (LGP 1165–1166, GK 153) nalézáme demonstrativum nebo adverbium. Zajímavé je, že demonstrativum se může někdy chovat i jako příklonka:

BSB 1 *Běl-tõ jödën chlōp ā mól trēχ knōpōf.* ‚Byl jednou jeden muž a ten měl tři syny.‘

LTP 181 *To bə̀ɹa jèdna princèsa a ta bə̀ɹa zaklèntw.* ‚Byla jednou jedna princezna a ta byla zakletá.‘

LTP 181 *Tv béu jèdën xóp a tého káždõj nóç mų̀ɹa mų̀ɹə̀ɹa.* ‚Byl jednou jeden muž a toho každou noc mořila mūra.‘

LST 11 *Tq̄-bälä jänă-bjälkä, tã-møgla čãřęc.* ‚Byla jednou jedna žena a ta uměla čarovat.‘

Nutno poznamenat, že tento jev není v kašubštině obligatorní, lze tedy nalézt řadu příkladů, kde se nevyskytuje, např. LTP 45 *Ráz béu jèdën pṑɹn, tèn béu barz'ě skų̀ɹpĩ.* ‚Byl jednou jeden pán a ten byl velmi lakomý.‘ V lužické srbštině mají podobnou funkci zájmena *wono, to* (PIOTROWSKI 1981: 61): dls. *To je był raz jèdyn gólc.* ‚Byl jednou jeden hoch.‘ *To bėše jèdyn mol mlun.* ‚Byl jednou jeden mlýn.‘

¹⁹⁰ Srv. PIOTROWSKI 1981: 61, SCHUSTER-ŠEWC 1974: 346.

¹⁹¹ Ta je v německé jazykovědě označována jako *Vorfeldplatzhalter* nebo *Platzhalter* (DUDEN 2006: 831–832).

2.2.1.4. Neurčitá zájmena

V popisovaných kašubských textech nacházíme zpravidla jednotnou formu pro tázací i neurčitá zájmena, konkrétně *chto / co*,¹⁹² jak lze vidět v následujících příkladech:

BSB 11 *A-χuęc tū χtō ná-nōc jīdzē a wuēpāsējō f tīm kuēsćēlē, tē nāpuērēnk wuēn-jū jō dōt.* ‚Ačkoli sem někdo jde na noc a hlídá v kostele, je následujícího rána nalezen mrtev.‘

LTP 376 *Ió cə co puēžičā.* ‚Já ti něco půjčím.‘

BSB 3 *Tērēs jó-vāmā cō puēvēm.* ‚Teď vám něco povím.‘

Vedle těchto zájmen existují vzácnější tvary *nichto, nico*,¹⁹³ případně *jeden* ve významu *členu neurčitého* (viz 2.2.1.1).¹⁹⁴ Tázací formám mohou konkurovat zájmena s připojenou partikulí *-ž* (*chtěž, cěž, jacziž*). Použití jednotného tvaru pro neurčitá a tázací zájmena může být původu domácího, jak to známe ze starší češtiny.¹⁹⁵ Lze však předpokládat, že přítomnost téhož jevu v dolní,¹⁹⁶ ale i hovorové¹⁹⁷ němčině mohlo udržení těchto pronomin v kašubštině katalyzovat.

2.2.1.5. Zvláštnosti deklinace

Přes silný vliv němčiny a dolnoněmeckých nářečí¹⁹⁸ byla morfologie ovlivněna pouze málo. Co se týče substantivní deklinace, ta zůstala prakticky neporušena.¹⁹⁹ Piotrowski

¹⁹² Slůvko *co* může být použito i jako zájmeno vztažné a i spojka (viz 2.2.3.3). Jako relativní pronomen může být použito také *jaczi*.

¹⁹³ Srv. RAMUŁT 2003: 197. Nezaměňovat s *nicht, nic*, což jsou záporná zájmena!

¹⁹⁴ Např. BSB 13 *Jāš jōdnīm rāzq špōkujōjō nōco jōš v zōχrístiij.* ‚Až najednou něco straší v zakristii.‘

¹⁹⁵ Např. KOMENSKÝ 1862: 51 *Ohlásí-li se jim kdo v jakémkoli jazyku a národu, že jich všecko dojde, a žádný bez laskavé odpovědi zanechán nebude.*

¹⁹⁶ Např. LAUDE 1995: 379 *Ick wäät wat Schlächts oiwe em.* ‚Vím o něm něco špatného.‘

¹⁹⁷ DUDEN 2006: 323, 336 např. *Da vorn ist jetzt wer ins Wasser gesprungen.* Na rozdíl od dolní němčiny nepoužívá hovorová němčina *was* před substantivy (dněm. NG 182 *wat Holt* ‚trochu dřeva‘, *wat Supp* ‚trochu polévky‘). Hornoněmecké a středoněmecké dialekty mají pro neurčitá zájmena zvláštní tvary, odlišné od spisovné němčiny, např. švábsky *äbber, äbbes*. V zadněpomoraňských nářečích může konkurovat zájmenu *wer* rovněž *ein* (*aie*).

¹⁹⁸ Místní dolnoněmecká nářečí jednoznačně rozlišují v deklinaci členů a adjektiv prakticky pouze nominativ a dativ. Akuzativ může být odlišen pouze u maskulina singuláru. Obecně ale tendence v dolnoněmeckých nářečích

(1981: 51) se zmiňuje o ojedinělých případech ve slovinštině (zachovány u Rudnického),²⁰⁰ u nichž substantiva ztratila pádové koncovky. Relativně často se však objevuje jev, částečně známý i z češtiny, kdy jsou některé prosté slovanské pády nahrazeny předložkovými vazbami. Jedná se o genitiv, nahrazovaný vazbou *òd* s genitivem a instrumentál používaný s předložkou *z*.²⁰¹ Podívejme se na několik příkladů s předložkou *òd*.²⁰² Všimneme si, že tento opisný genitiv může nahrazovat i přívlastek shodný.

BSB 65 *līphaber wuēt-kuŕŕŭf*. ‚milovník slepic.‘

BSB 41 *A tē wēn vīdzŭl samē glōvē wēt-lēdzi*. ‚A viděl tam mnoho lidských hlav.‘

LTP 330 *Tó je tēn k^uŭ^hnc ŭot tī sprāvə*. ‚To je konec tohoto příběhu.‘

Tato vazba se v kašubštině vyskytuje i v případě genitivu partitivního (srv. LGP 1099–1100, GK 153):

LTP 80 *A jādŭa pə̀r̀nəŋ ŭot tē kápustə*. ‚A jedla kapustu.‘

BSB 33 *Wěčē, jō pūdy vŭm ālāc wēt tī wēdē*. ‚Otče, přinesu vám trochu vody.‘

Vazba *òd* s genitivem souvisí s faktem, že většina německých dialektů genitiv nezná a nahrazuje jej převážně vazbou *von* (s dativem). Piotrowski (1981) k tomu připomíná, že tato vazba se nevyskytuje ve slovinštině ani v němčině v případě genitivu kvantity, např. RUDNICKI 1913: 145 *vōra sə̀na* (něm. *ein Wagen Heu*).

Německé dialekty, včetně dialektů dolnoněmeckých, však znají ještě jeden druh přívlastňovací vazby, nahrazující původní genitiv. Ta se vyskytuje u osob s použitím dativu

směřuje k úplnému zániku deklinace (kromě nepřímých tvarů zájmen) a rozdílu mezi maskulinem a femininem jako je tomu v nizozemštině (např. PIRK 1928: 21, MAHNKE 1931: 41).

¹⁹⁹ V některých nářečích existuje jednotná forma pro nom. a ak. sg. *a*-kmenů, tento jev však lze vysvětlit přirozeným jazykovým procesem – denazalizací. K rozpadu deklinace, ale i konjugace docházelo však v konečném stádiu vývoje slovinského dialektu, např. *Jėfka mou taflä s rābā važoné* ‚Evička vařila brambory s rybami‘. SOBIEJAJSKI 1997: 64). Pro zajímavost: zánik adjektivních koncovek v dolnosaském Wendlandu (např. *de ganz Dach*) je vysvětlován slovanským vlivem (KAESTNER 1983: 719).

²⁰⁰ Např. RUDNICKI 1913: 190: *A-nāš-tatk ňe-vje ňic vŭθ-gřēχ ani vŭθ-srəmota*. ‚Náš táta nezná hřích ani ostudu.‘

²⁰¹ Srv. PIOTROWSKI 1981: 52–56, LGP 1099–1100, GK 181.

²⁰² Vazba *od* s genitivem místo prostého genitivu se objevuje (REINDL 2008: 118–119) okrajově v západních a západojihoslovanských jazycích, např. v ostródzkém nářečí: *napšyknejše ňasto ot šfata*. ‚nejhezčí město na světě‘ (HARASIMOWICZ 1954: 283).

(pokud existuje) a přivlastňovacího zájmena, např. MISCHKE 1936: 68: *Dat zjn fātara zein štāwal* (něm. *Das sind Vaters Stiefel.*).²⁰³ V kašubštině se podobná vazba neobjevuje. Lze v ní ale objevit prostou vazbou, při níž substantivum v genitivu (nikoli posesivní adjektivum) předchází jinému substantivu.²⁰⁴ Tato velmi vzácná vazba se formálně blíží konstrukci vyskytující se ve spisovné němčině.²⁰⁵

LTP 348 *V nēzela ũona šuá do svoëiĩ mátcĩ grób^u í sa moëdləua.* ‚V neděli šla ke hrobu své matky a modlila se.‘

LTP 394 *Íé ĵēm te šéfca sìn.* ‚Jsem syn ševce.‘²⁰⁶

LTP 412 *Nášëguë króla córka ĵe vzàntà ũod ĵèdnëgwë smuëka.* ‚Dcera našeho krále byla unesena drakem.‘

Druhou zmíněnou předložkovou vazbou je předložkový instrumentál, který v kašubštině existuje vedle běžného instrumentálu bezpředložkového:

LTP 53 *Tà mòže dìstàc le tèn, cię ĵe vəkųypà z dřëvànŃŃj špàdŃj.* ‚Může je dostat jen ten, kdo je vykope dřevěnou lopatou.‘

Příklad bezpředložkové vazby: BSB 8 *Wuëna ná-ńöwuë z nãxtskana tē ščëně vëlála, buë wuëna wuë ĵcāla [0] tĩm nãxtskano zābĩc.* ‚Vylila na něj moč z nočníku, protože ho chtěla tím nočníkem zabít.‘²⁰⁷

Tato vazba se kromě kašubštiny vyskytuje i v nářečích Mazur, Warmie a Krainy, v lužické srbštině, burgenlandské chorvatštině, polabštině, jihoslovanské slovinštině²⁰⁸ a

²⁰³ Podobně i v afrikánštině, např. *die vader se huis* ‚otcův dům‘.

²⁰⁴ Stejně je tomu v baltských jazycích, např. litevsky *tëvo namas* ‚otcův dům‘. Tuto vazbu zaznamenává Reindl (2008: 116–117) i v jihoslovanské slovinštině.

²⁰⁵ Ale MISCHKE (1936: 68) uvádí zachování genitivní vazby v případě členů rodiny v nářečí Miastka: *Hai kricht fātəs hous.* (něm. *Er bekommt Vaters Haus.*)

²⁰⁶ V daném textu se o ševci nehovořilo.

²⁰⁷ Srv. příklady ve slovinském nářečí (PIOTROWSKI 1981: 52–56): LST 6 *tìęn-mušël tâ-būlq s pjóuzmĩ zaplácëc* ‚musel býka zaplatit penězi‘, naproti tomu bez předložky LST 12 *Ā-te pjìęrsë nēzięlā vøn-vūdrël tĩm-mlūętkq na-kāždĩ góuzz ĵädën-hĩp.* ‚První týden uděřil kladivkem do každého hřebíku.‘

²⁰⁸ REINDL 2008: 126–127, např. hls. *pisam z pjelnjakom* ‚píši perem‘, dls. *wona kšaja klëb z nožom* ‚krájí chléb nožem.‘, jihoslovanskou slovinštinou *Potujem z vlakom.* ‚Cestujeme vlakem.‘

hovorové češtině²⁰⁹ i slovenštině. V lužické srbštině se může dokonce objevit i spolu s baltoslovanským instrumentálem substantiva v přísudku (*budžeš z knjezom*; LÖTZSCH 1998: 78).

Z českého jazyka známe dva případy ústupu původního užití pádů, k nimž pravděpodobně s přispěním německého vlivu. Jedná se o instrumentál predikátového substantiva a genitiv negace. Zatímco užití genitivu negace je v kašubštině stabilní (LGP 1095), pád predikátového substantiva kolísá:

LTP 37 *Ce tà mjē p̄r̄ěččěš, žé tā xcěš bàc m̄jēja brútkā, té j̄a c̄a d̄om̄ ỳỳd̄a.* ‚Jestli mi slíbíš, že budeš mou nevěstou, dám ti trochu vody.‘

LTP 215 *M̄ȳȳia b̄j̄à̀ȳka xcé królówo bàc a iow móm król̀̀ bàc.* ‚Moje žena chce být královnou a já mám být králem.‘

Jako příklad pro zachování instrumentálu může sloužit LTP 259 *A ‘ yona xcáya rowt, ców b̄a j̄i cōrka królóvw̄m̀̀ b̄ȳa.* ‚A ona chtěla, aby její dcera byla královnou.‘

Na rozdíl od flexe substantiv není zachování skloňování u některých dalších slovních druhů v kašubštině samozřejmostí. Zatímco jevy týkající se substantiv jsou kolísavého charakteru, tj. zmíněné zvláštnosti se nevyskytují vždy nebo jsou spíše okrajové (jako např. předsunutý přívlastek neshodný), následující jev je téměř pravidelný. V kašubštině se setkáváme výhradně s ustrnutými, nesklonnými tvary číslovek základních od pěti výše.

BSB 7 *To bělo p̄r̄ēt p̄ȳĩndzdvdzēscā lātī* ‚To bylo před pětadvaceti lety.‘

LTP 298 *To b̄à̀yo p̄r̄ed z̄ēs̄q̄nc̄ ábq̄ě j̄ědn̄ow̄sce lát.* ‚To bylo před deseti či jedenácti lety.‘

BSB 18 *Tak wuēna, na-królěvnô puēvôdô dō-něχ-swēiēχ š̄ěsc cōrk.* ‚Tak ta královna mluví ke svým šesti dcerám.‘

V prvním příkladě spatřujeme navíc ukázkou tvoření složené číslovky podle německého vzoru, jaké známe rovněž z hovorové češtiny, ale i slovenštiny, polabštiny, lužické srbštiny,

²⁰⁹ Např. *krájel chleba s tupým nožem* (SGALL/HRONEK 1992: 64).

jihoslovanské slovinštiny a burgenlandské chorvatštiny (srv. REINDL 2008: 90–93, BAYER 2006: 92).²¹⁰

2.2.2. Slovesná morfosyntax

2.2.2.1. Kašubský slovosled pod německým vlivem

Specifika německého slovosledu mohla ovlivnit i slovosled slovanských jazyků či dialektů, nacházejících se s němčinou v intenzivním kontaktu. Tento jev, který známe z lužické srbštiny (SCHAARSCHMIDT 2003) i jihoslovanské slovinštiny (REINDL 2008: 98–100), nachází široké uplatnění také v kašubštině pruského období. Slovanský slovosled se od německého liší pozicí slovesa, a to především vzájemnou pozicí dvou či více sloves ve větě a polohou odlučitelné předpony²¹¹ a pozicí podmětu ve vztahu k určitému tvaru slovesa. V následujících bodech bude na příkladech porovnán německý a kašubský slovosled slovesa a podmětu, aby bylo možné zjistit, do jaké míry byl kašubský slovosled pruského období německým ovlivněn.

Německé věty se podle polohy určitého tvaru slovesa dělí na tři základní typy (DUDEN 2006: 875–878, BASSOLA 2001):

- a. Sloveso v iniciální pozici (*Stirnsatz*) se nachází v otázkách zjišťovacích, větách rozkazovacích, větách přacích irrealních, větách podmínkových a přístkových beze spojky a ve větách oznamovacích, pokud je vedlejší věta v antepozici. Ve všech těchto případech (kromě rozkazů) se podmět nachází za slovesem. Z uvedených případů lze porovnat tyto dva:

a.a. Otázky zjišťovací.

Kašubština dává přednost slovosledu stejnému jako má němčina.²¹² BSB 1 *Jós-tě glüpě? E mōžēs-tě pšīsác?* (něm. *Bist du dumm? Und kannst du schreiben?*) BSB 34 *Něvidzôl-tě jědnīwē mlōdīwē princa?* (něm. *Hast du einen jungen Prinz gesehen?*)²¹³

²¹⁰ V rumunštině jsou naopak číslovky 11–19 tvořeny podle slovanského vzoru, např. *unsprezece* (staroslověnsky *jedenŭ na desęte*).

²¹¹ Tímto se němčina výrazně liší od jiných germánských jazyků. Pouze v nizozemštině je finální pozice finitních sloves ve vedlejší větě nebo infinitivu či odlučitelné přípony v hlavních indikativních větách aspoň fakultativní.

²¹² Německý vliv je spatřován i v rétorománské inverzi (LIVER 1999: 146), v otázce např. sursilvánsky *Cura eis ella morta?* (něm. *Wann ist sie gestorben?*), srv. však také francouzské *Quand est-elle morte?* Ve vedlejší větě sursilvánsky *Cura ch'el ei entraus, ein tuts stai sin peis.* (něm. *Als er eintrat, standen alle auf.*)

Slovanské jazyky mají slovosled volnější a v tomto případě může být podmět (je-li vyjádřen) před i za slovesem, záleží na tom, co je třeba zdůraznit.²¹⁴

a.b. Věty hlavní oznamovací s vedlejší větou v antepozici.

V kašubštině se na rozdíl od němčiny sloveso nachází až po podmětu. Hlavní věta bývá uvozena částicí *těj/tak*: LTP 75 *Čé ůon přəšet, ůòn saŋ pítu, éšlə žódna córka təŋ ný bæua d'ý žénýná*. ‚Když přišel, ptal se, není-li nějaká dcera na vdávání.‘ BSB 5 *Jāk mól kuěš wýplōtlī, tāk wúēn-jō wýχvōcīl wuēkuēl šějī rākāmī*. ‚Jakmile koš upletl, tak ji chytil rukama kolem krku.‘ LTP 306 *Tó bæu róz žóůněř, ĵāk ůon mĵóu vəsůůzonī, ůon dóstůu trə fēnížī*. ‚Byl jednou jeden voják a ten, jak měl odslouženo, dostal tři pfennigy.‘ LTP 311 *Čé tēn dĵóběů do négoě přəšet, té tēn xůop ůerou*. ‚Když ten ďábel k němu přišel, ten muž oral.‘²¹⁵

b. Sloveso je na druhém místě ve větě (*Kernsatz*) ve větách oznamovacích. Slovosled typu SVO je v běžné oznamovací větě typický pro slovanské, stejně jako germánské jazyky. V případě předsunutí některého z větných členů nebo u otázek doplňovacích němčina klade podmět za sloveso (*Gestern kam er nicht nach Hause. Wohin ist er nicht gekommen?*), kdežto ve slovanských jazycích jsou možné obě varianty. V případě užití zájmena dávají slovanské jazyky přednost předsunutí před sloveso (např. rus. *Вчера он не пришел домой*. LTP 90 *Půyréně ůòn ĵěž guě ní mĵu dəxt buĵdovóŋnī*. ‚Ráno ho ještě vůbec neměl dostavěný.‘). Německé neuvozené vedlejší věty (podmětné či předmětné) mají stejný slovosled jako slovanské (ty ale vyžadují spojku). V kašubštině se pod vlivem němčiny takové věty vyskytují a z hlediska slovanské gramatiky jsou asyndetické. Jejich slovosled se od běžných vět vedlejších může lišit: LTP 142 *A bĵīl guě tāk, ĵáš tēn módry guě prósyl, ůòn mĵol dác půékůi*. ‚A bil ho tak, až ten moudrý ho prosil, aby mu dal pokoj.‘ BSB70 *A wön řěk, wöně níímālě mēc strāχů*. ‚A řekl, že se nemají bát.‘

²¹³ V kašubštině starých zápisů se tázací částice *czě* (odpovídající podlaskému *czy*) vyskytuje velmi vzácně, běžnější je až v současném jazyce.

²¹⁴ Srv. rus. se zájmenem: *Ты умеешь писать?*, se zdůrazněním *Умеешь ты писать?* čes. *Umí Honza psát? Honza (už) umí psát?*

²¹⁵ Srovnej v němčině: *Als er gekommen ist, fragte er. Als der Teufel zu ihm kam, ackerte er.*

c. Sloveso se nachází ve finální pozici (*Spannsatz*) ve vedlejších větách,²¹⁶ což ve slovanských jazycích nepříznakově neznáme. V kašubštině se sloveso ve finální pozici vyskytuje často, ale není to pravidlem. V textech pruského období je počet vedlejších vět se slovesem ve finální pozici (označeno: Ano) srovnatelný s počtem případů opačných (označeno: Ne).

c.a. Nepřímá otázka.

c.a.a. Ano: LTP 76 *Uòn döu téguj kùxařa hálac a pítu guy saŋ, éšlə jèdna nìyvã zéřka f kùxñi bəua.* ‚Nechal přivést kuchaře a zeptal se ho, je-li v kuchyni nová služka.‘

LTP 45 *Te přəšet jèdén dię guy a saŋ guy pítu, žé uon jèdnéguy pariępka brakuývü.* ‚Přišel k němu nějaký člověk a zeptal se ho, zda potřebuje nějakého čeledína.‘

c.a.b. Ne: LTP 76 *Čé uon přəšet, uòn saŋ pítu, éšlə žódna còrka tà ný bəua dý žéhýná.* ‚Když přišel, zeptal se, není-li tam nějaká dcera na vdávání.‘

c.b. Věty předmětné.

c.b.a. Ano: BSB 2 *Řēklē tī mlòděj kròlěvnī, ēš-jī-χlòpã zvéřóvò rözďěrvälē.* ‚Řekli mladé královně, že jí manžela rozervalo zvíř.‘ BSB 7 *Tāk-wuēna šlā-sò vėščac ē vīdzī, ēž nēn-χlòp v nīm cėřvònīm wuēdzēnīm stòjī.* ‚Šla se vyčurat a vidí, že tam stojí muž v červeném oblečení.‘ LTP 32 *Uon ný měrkü nīc, žé t'e jīnši stóu bėu.* ‚Vůbec si nevšiml, že to byl je stůl.‘ LTP 31 *Zá jèdnim časəŋ ta čarięvñica mašləua, žé uóni sətī bəla.* ‚Za nějaký čas si ta čarodějnice myslela, že už jsou tlustí.‘

c.b.b. Ne: BSB 9 *Tāk tī lėdzē mēslēlē, ēš wuēnã bēlã čāròvñicã.* ‚Tak si ti lidé mysleli, že je čarodějnice.‘ BSB 2: *Tāk-tēn-kròl vīdzül, ēš-tò-bēl dōbrī χlòp.* ‚Tak ten král viděl, že to je dobrý chlap.‘ BSB 13 *Ā nēn glūpī mēslīl, ēš-wuēn-mòl bròh lēpšə jāk kròl.* ‚A ten hloupý si myslel, že má lepší zbraně než král.‘ BSB 3 *Tāk-wuēna vzēna ē šxuēvāla tén pšūòrsñ a řēklā tēmuý fěšròvī, ēš-mòl zá-dvò gúēdzēnē přīndz zòs.*²¹⁷ ‚Tak si vzala prsten vzala a schovala a řekla tomu rybáři, že má za dvě hodiny přijít znovu.‘

²¹⁶ Dále také v irrealních větách přacích, které jsou uvozeny spojkou *wenn*.

²¹⁷ Zde je snad *normální* slovosled kvůli přítomnosti slovesa *miec* (*sollen*), které se často vyskytuje v bezspojkových větách.

c.c. Věty časové.

c.c.a. Ano: LTP 76 *Čé ta zùpa gyytìyva bàua, uòna uypas'yvâ á cé níxt ný vízù, uòna suòì pìèrciñ f tàŋ zùpaŋ řucàua.* ‚Když ta polévka byla hotová, dávala pozor a když ji nikdo neviděl, hodila svůj prsten do polévky.‘ LTP 25 *Céj uoñi krótko kole jyz'òra bàla, téj t'ò bæuo péuñe.* ‚Když už byli u jezera, bylo poledne.‘ LTP 156 *Ále iàk uona bènə p'řàšla, tèn jèzèla zaštàkwol tà dvìèře.* ‚Ale jakmile vešla, ten chlap zamkl dveře.‘

c.c.b. Ne: BSB 15 *Tāk, jāk ta brūtka jöwuë v'ídzāla f tī kārčmō f puëdwuëjǎχ, èš wuën tām stōjūl, tak wuëna zārôs pādłā trūpq.* ‚Jak ho ta dívka viděla v hospodě stát ve dveřích, padla na zem mrtvá.‘

c.d. Věty místní.

c.d.a. Ano: LTP 141 *Ten pōn ný xcwól a řék, uòn mīwól dalí jíc dó fsə, tēŋ bæ bàla jèdna kārčma, zé bæ uon uystǎc mōk.* ‚Ten pán nechtěl a řekl, že má jít dál do vsi, v níž bude hospoda, kde bude moci zůstat.‘

c.e. Věty způsobové.

c.e.a. Ano: BSB 8 *Tak zrobīla tēwuë parōpka tak mēdēχ, co wuën so žōdnē rādē n'óvōdzól.* ‚Tak toho čeledína unavila, že si již nevěděl rady.‘ BSB 15 *E tēs f tē čāse bīvālē vélđzī mrózē, cō zvéřōnta wéd glōdē zdēχālē.* ‚A v tom čase taky bývaly velké mrazy, že zvířata umírala hladu.‘

c.f. Věty příčinné.

c.f.a. Ne: BSB 8 *Wuëna nā-höwuë z nātskana tē ščēnē vélāla, buë wuëna wuë χcāla tīm nāχtskano zābīc.* ‚Ona na něho vylila moč z nočníku, protože ho chtěla tím nočníkem zabít.‘

c.g. Věty účelové:

c.g.a. Ano: LTP 237 *Tē kuépalə ləze gaŋbuéčī zúrə, cō bæ vílčī bènə fpúádudə, a té uòñi jī uustřélələ.* ‚Lidé kopali hluboké díry, aby tam vlci spadli a pak je zastřelili.‘ LTP 164 *Uòna xuitkue tə jápka uirvâ, co uònə læxé ný bæui.* ‚Rychle ta jablka utrhla, aby se nezkazila.‘

Nyní přejdeme k slovosledu německých neurčitých tvarů slovesných a odlučitelných předpon (verbálních partikulí). Zde můžeme rozlišit dva různé základní druhy řazení těchto tvarů ve větě. V případě vět majících určitý tvar řídícího slovesa v iniciální nebo na druhé pozici ve větě se infinitiv, participium náležící k složenému času či odlučitelná přípona nachází na samém konci věty. Ve vedlejších větách, kde je toto místo povinně obsazeno slovesem finitním, se pak tytéž komponenty nacházejí těsně před určitým tvarem, předpona se tímto stává skutečným prefixem. V kašubštině můžeme najít řadu příkladů, které tomuto německému vzoru odpovídají, stejně tak ale (i v rámci proslovu téhož mluvčího) můžeme nalézt příklady opačné. K níže uvedeným příkladům můžeme ještě poznamenat, že je lze považovat relevantní, pokud se mezi určitým tvarem a tvarem neurčitým (předponou) vyskytuje více větných členů.

a. Tvary odpovídající německému prostému infinitivu po slovesech modálních a *sentiendi*:

a.a. Věta hlavní a bezspojková vedlejší.

V uvedených příkladech je infinitiv vždy na konci: LTP 270 *V ĵěcōr pŕəĵaxowu ĵeděn bŕegatī pón a xcōw f tī káčmje ũéb noc ũéstŭc.* ‚Večer přijel nějaký bohatý pán a chtěl v tom hostinci zůstat přes noc.‘ LTP 25 *Těj xcēla tī būřa tēs ũyfc s tēuo ĵyž^uōra hálŭc.* ‚Tak sedláci chtěli dostat ovce z jezera‘ LTP 35 *Te pŕəšet tēn sōņsād die nŕygē a pŕiēsū guē, ũon mĵēu ĵymū tāŕ kŕybuŕaŕ dię mĵasta pŕyžəčəc.* ‚Přišel k němu soused a prosil ho, aby půjčil kobyly [na cestu] do města.‘ LTP 34 *Tię ĵe rixitŭ, řék tēn pŕiēpk, ále vōm mŭši ta guŕva scətā bəc.* ‚To je pravda, řekl čeledín, ale musí vám setnout hlavu.‘

a.b. Věta vedlejší, porušující pravidlo *Endstellung im Konjunktionalsatz*:

a.b.a. Infinitiv je na konci věty: BSB 3 *A tērēs sŕ (sic!) sprāvōdlévō prōvdā puēkōzālā, ēš-tēn-svāt nōxcē žōdnēwuē māhōctvā mōc, lē šcērō prōvdō lŭbī.* ‚A teď se ukázala spravedlivá pravda, že svět nechce žádnou lež, ale má rád jen čistou pravdu.‘

a.b.b. Infinitiv následuje hned po modálním slovesu: LTP 37 *Ce tē mĵe pŕəřécčēš, žé tē xcēš bəc mŕĵĵa brŭtka.* ‚Slíbíš-li mi, že budeš mou nevěstou.‘

b. Slovanské infinitivy odpovídající německému infinitivu s *zu*.

V uvedených případech je infinitiv ve shodě s němčinou na konci. BSB 38 *M'ē-sō nōt nēdzējē svīnē pāsc.* ‚Mně nevadí pást prasata.‘ BSB 18 *Jō mujšō kōndē f svāt jāχac, sōbē brūtškō vžšēkāc.* ‚Musím jet někam do světa najít si nevěstu.‘

c. Slovanské deverbativum odpovídající německému infinitivu s *zu*.

c.a. Deverbativum je na konci věty: BSB 13 *E-tāk nī-čārcē-sō wýprāvīlě f kōrtě a f kuěstčī dō-graňō.* ‚A tak ti čerti si připravili karty a hrací kostky.‘ BSB 30 *E tak wēna z nīm zāčōna gādāc, a wēn-jī tēš nēvēdzōl co do-wētpuēvēdzēnī.* ‚A tak s ním začala mluvit, ale on taky nevěděl, co odpovědět.‘

c.b. Deverbativum není na konci: BSB 5 *Meldējō-sō dō-krōla do-gōdāňō s krōlō wuē-ten-dēāmānt.* ‚Hlásí se ke králi, aby si s ním pohovořil o tom diamantu.‘

d. Sloveso s *odlučitelnou předponou* v určitém tvaru:

d.a. Věta hlavní.

V obou příkladech je verbální partikule ve shodě s němčinou na konci věty. BSB 10 *Tāk tēmuy knōpuēvī-sō stōl zōmp lōs.* ‚Tak se tomu klukovi dostal zub ven.‘ BSB 49 *Tāk-so vzūn vele pénydzī mēt.* ‚Vzal si s sebou hodně peněz.‘

d.b. Věta vedlejší.

Sloveso v určitém tvaru následující hned za verbální partikulí je na konci vedlejší věty. LTP 148 *A'le uōn mīwol strāx tēguē dīwbla f xāčāx uetřāmāc, a prōsyt tēguē gbūra, žé uon tā skřāňq mād vzōn á f to jēzoro vřūcyl.* ‚Ale on se bál toho d'ábla nechat v domě a prosil sedláka, aby si tu truhlu vzal s sebou a hodil ji do jezera.‘ LTP 133 *Iω cā rōskwžq, cō tā mīē frī zróbīš a fšāchīm, co tū sōŋ, dīxtīx nabījūš.* ‚Poručím ti, abys mne osvobodil a všem, co tu jsou, nabil.‘

e. Sloveso s *odlučitelnou předponou* v infinitivu. Věta hlavní a neuvozená vedlejší. Příklady zahrnují výskyt slovesa s verbální partikulí po modálním slovesu. Očekáváme tedy, že infinitiv bude na konci věty ihned po partikuli.

e.a. Infinitiv následuje ihned po verbální partikuli a nachází se na konci věty: LTP 34 *Iā je véznqj māt, te nīxt nī mōže dvjēřqma bānō jīc.* ‚Vezmu je s sebou, takže těmi dveřmi nikdo neprojde.‘ LTP 73 *Té vā mīe mušice lōs pūscac, buy jā vzō blōs tēn puývvrōs.* ‚To mne musíte pustit, protože já jsem vzal jen ten provaz.‘ LTP 152 *Tēn ksōnc vāšet rūtēn a uōn jemūi gōdwl, uōn mīwol fšāstīcy pχēňqjze māt vzōjyc a té uōn guē vétk*

v *mjéx*. ‚Kněz vyšel ven a on mu řekl, že si má vzít s sebou všechny peníze a pak ho strčil do pytle.‘

e.b. Infinitiv s verbální partikulí není na konci věty: LTP 170 *Ta stoww bába prwsàµa téuē ràwoka, uòn ięę mjé sobô vzíc dó mjasta, a uòn ięę vzqę.* ‚Ta stará bába prosila rybáře, ať ji vezme s sebou do města a on ji vzal.‘

f. Složený slovesný tvar.

f.a. Věta hlavní.

Participium je na konci ve shodě s němčinou: LTP 220 *Mowš tã táhé duihë dréviqj ju vřzóné?* ‚Už jsi někdy viděl tak vysoké stromy?‘ LTP 110 *Iw mom dóbri iěšęft zřz zrówóni, iw mom trwvqj f Puickui křpiwóni.* ‚Udělal jsem dobrý obchod, koupil jsem trávu v Pucku.‘

f.b. Participium není na konci: LTP 154 *Tv je iědno zęfčqj a mw cã přánwslj vřno a kuixa.* ‚Je tu nějaké děvče a přineslo ti víno a koláč.‘

f.c. Spojení s modálním slovesem.

Zde bychom mohli podle německého vzoru očekávat infinitiv auxiliáru ve finální pozici: LTP 197 *V'itro mjie mw gówa bãc scętq.* ‚Zítřa mi má být setnuta hlava.‘

f.d. Věta vedlejší. Očekáváme určitý tvar ve finální pozici.

f.d.a. Finitní tvar je na konci: LTP 70 *Puý temu bãuy uybnajymjüyni, žé ta króléská córka překlãntã bãua.* ‚Potom jim bylo sděleno, že královská dcera je zakletá.‘

f.d.b. Určité sloveso není na konci: LTP 237 *Uóni čãlã, có iědna królévq córka bãua překlãntq.* ‚Slyšeli, že jedna královská dcera je zakletá.‘ BSB 15 *Tãk jãk řšętcë bëlë rözęšli přęč, tãk tën majõra řět v nën jřvelp dõ-nř-swüęjř stõrř brütči.* ‚Když se všichni rozešli, major šel do hrobky ke své nevěstě.‘

V lužické srbštině a jihoslovanských slovinských a burgenlandskochorvatských dialektech nacházíme také posunutí slovanského *l*-participia na finální pozici. Tento jev je podporován i faktem, že se v těchto jazycích vyskytuje spona ve všech tvarech.²¹⁸ Vzhledem k tomu, že v kašubštině drtivě převažuje préteritum bezsponové, za *složené tvary* zde lze považovat pasivum, futurum a (plusquam)perfektum.

²¹⁸ Např. BAYER 2006: 281, 285: hls. *Paduch pak je sej jeho kófer hrabnyl.* ‚Zloděj mu sebral jeho kufr.‘ bchorv. *Tata nam je jedan stol u tu sobu postavio.* ‚Táta nám postavil stůl do pokoje.‘ V češtině bychom tohoto slovosledu použili v případě nutnosti zdůraznění děje.

Zbývá se pozastavit u slovosledu dvou infinitivů ve větě. Syntax dolnoněmeckých nářečí (příklady jsou ze západní pomořanštiny) se ve slovosledu dvou za sebou následujících infinitivů ve vedlejší větě od spisovné němčiny liší.

a) Dva infinitivy závislé na témž řídicím slovesu spojené souřadící spojkou ve vedlejší větě: např. zpom. MISCHKE 1936: 67 *ək wār hānxōunə u zājə to əm.* (něm. *ich werde hingehen und zu ihm sagen.*) MAHNKE 1931: 68 *dū kanst henvārə un hālə māl* (něm. *du kannst hinfahren und Mehl holen*). V zadněpomořanských příkladech jsou obě slovesa hned za sebou, stejně jak bychom se vyjádřili česky (*Můžeš tam jet a přivést mouku.*), ve spisovné němčině zachovávají infinitivy striktně finální pozici. V kašubštině nacházíme obě možnosti. To ilustruje nedůslednost přítomnosti tohoto kontaktního jevu v kašubštině. Na druhé straně je taková poloha infinitivů vysvětlitelná pomlčkami v promluvě (z důvodu přidání dalšího větného členu).

LTP 124 *Ti ůibuyǫhǫ ləze žəčələ sóbjə novǫ xəčəŋ a cò ůonǫ zdrǫv bələ jèž do smǫercə a cò ůonǫ po ti smǫercə do nǫba přəšlə.* ‚Ti chudí lidé si přáli nový dům a aby byli zdraví až do smrti a aby po smrti přišli do nebe.‘

LTP 262 *Təŋ bəŋa vǫélgo ůncəxa, žé tə zécə nǫzot přəšlə a přəňoslə tácy fǫjn ůós.* ‚Všichni měli radost, že se děti vrátily nazpátek a přivezly takový pěkný vůz.‘

b) Kombinace dvou infinitivů, zahrnující spojení složeného času nebo způsobu se dvěma infinitivy, z nichž jedním je modální sloveso. Např. MISCHKE 1936: 67 *dat wāk ni künə dāŋə* (něm. *das werde ich nicht tun können*). V zadněpomořanských dialektech na konci nenalzáme modální sloveso jako ve spisovné němčině, ale sloveso významové. V kašubštině by se v případě futura nejednalo o spojení dvou infinitivů, jelikož je futurum tvořeno pomocí *l*-participia.

2.2.2.2. Rozšíření funkce přechodníku

Kašubský přechodník přítomný (LGP 970–972: „Gerundium praesentis“) má podobně jako většina slovanských jazyků (s výjimkou češtiny) jednotný tvar pro všechny tři rody a je tvořen od imperfektiv.²¹⁹ Jeho základní použití se shoduje s jinými slovanskými jazyky: slouží ke kondenzaci obsahu věty (srv. PMČ 337), je-li podmět hlavního děje totožný

²¹⁹ Na severu převládá přípona *-qcě*, na zbytku teritoria *-qc*.

s podmětem děje průvodního (typ: BSB 61 *ten muždri brāt šēt dō-dūm plāčučē* , moudrý bratr šel domů s pláčem‘, BSB 35 *tak-šēt rōs vēdlō muēra zběřājučē* ,tak šel jednou podél moře a sbíral‘). V kašubštině převažují dva další typy užití, a u nichž lze předpokládat germánské působení.

Přechodník přítomný je místo infinitivu výlučně používán po slovese *òstac* (převážně ve vazbách *òstac ležqcě/stojqcě* ,zůstal ležet/stát‘). Podmět přechodníku se shoduje s podmětem celé věty.

BSB 43 *A wēn wēstūl zārēs na flāχuy lēžučē* . ‚A zůstal ležet na místě‘

LTP 119 *Te godwol ten ŵrmowčēr, žé ŷon mužšil na tax zēgrāx co přeĵināčac, cō bā ŷonā nĵĵāk stojōncā né ŷestalā* . ‚Tak ten hodinář říkal, že musí v těch hodinách něco předělat, aby se nezastavily.‘

LTP 112 *Té ŷestañi dō dĵabla ležōncā* . ‚Tak zůstaň ksakru ležet.‘

Konstrukce typu *stehend bleiben* je doložena ve spisovné němčině 19. století (GOTTHELF 1850: 135 *Dieses Bangen blieb stehend* . ‚Ten kluk zůstal stát‘), ve skandinávských jazycích je dodnes zcela běžná (ANDERSEN 1974: 69 *han vendte benet lige i vejret og blev stående på kasketten* ,obrátil nohu přímo do vzduchu a zůstal stát na čepici‘). Vazba je známa i ze střední dolní němčiny (MNW IV: 359 *he bleff stane* ,zůstal stát‘).²²⁰ V nových dolnoněmeckých nářečích je tvar participia přítomného a infinitivu homonymní, zmíněná vazba je považována za (BERNHADT 1903: 14 *he bleef sitten* ,zůstal sedět‘). Je tedy pravděpodobné, že kašubská vazba zachovává starší, v současné němčině se nevyskytující stav. Podobná vazba existuje i v lužické srbštině, např. HÓRNIK 1863: 6 *A swjaty Pětr wosta stejo, zo by posluhał, knjez Khrystus pak přeco dale džeše* . ‚A svatý Petr zůstal stát a poslouchal, Kristus pán však šel stále dál.‘ (srv. GIGER 1998: 141, 148)

Kromě vazby *òstac stojqcě* mající atelický *Aktionsart* se transgresiv vyskytuje také po finitivním slovesu (*ò*)*przestac*: LTP 332 *Nĵglā ŷonĵi dō slab^u iáxelā, m^uššālā m^užikāĵncā ŷepřestāc m^užik^uĵiōnc* . ‚Než jeli na svatbu, museli muzikanti přestat hrát.‘²²¹

²²⁰ Inf. je *stān* ,stát‘

²²¹ To nám může připomenout podobnou vazbu v řečtině. Např. Lk 5, 4 *ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπεν πρὸς τὸν Σίμωνα* ,jakmile přestal mluvit, řekl Šimonovi.‘

Druhým případem použití kašubského přechodníku je v předmětu po substantivu nebo pronominu, k němuž se vztahuje (stále v ustrnulém stavu).²²² Běžnému slovanskému úzu by odpovídalo přičestí přítomné ve funkci shodného přívlastku, infinitivu nebo vedlejší věty. Transgresiv v předmětu se nalézá u sloves *òstawic* ‚nechat‘, dále u sloves *sentiendi* (*widzec* ‚vidět‘ a *czëc* ‚slyšet‘), vzácně v jiných případech. V analyzovaných textech byl přechodník tvořen pouze od sloves pohybu (*jic* ‚jít‘, *biegac* ‚běhat‘) nebo durativ (*stac/stojec* ‚stát‘, *leżec* ‚ležet‘, *sedzec* ‚sedět‘).

- a. Přechodník po slovesu *òstawic*: LTP 36 *Tàk ùòhì guy ùystawìjìlà na pòcce stiejòjca*. ‚Tak ho nechali stát na stanovišti‘
- b. Přechodník po slovesech *sentiendi*. LTP 126 *Té ùon čvl, žé bə ùon zdròv bél, cé bə ùon téuě ptòxa spxévájòncə čvl*. ‚Slyšel, že by se uzdravil, kdyby toho ptáka slyšel zpívat.‘
LTP 31 *Tə zécə vùizàlə jəη iizòcə a řucàlə tq šcìetkəη*. ‚Děti ji viděly přicházet a hodily hřebenem.‘
LTP 41 *Jàk ùon saη ùybròcù, té ùon vùzu téguě Pètrúsa stiejòjnc*. ‚Když se obrátil, viděl stojícího sv. Petra.‘
LTP 85 *A'le ùòna, ta muýdà žeńáúà s Ànsəη, puýstřegua téguy mýdývjyza za nìmi býygájòjnc*. ‚Ale mladá Hansova žena si všimla, že za nimi běží medvěd.‘
- a. Přechodník po jiném slovesu. BSB 25 *Buě wèn mò təcìtwē ptòχa nād vròtāmē sēdzuncē*. ‚Nad vraty mu sedí takový pták.‘

V uvedených příkladech nacházíme kašubský transgresiv prézentu na místě očekávaného participia prézentu (nebo spíše infinitivu). Germánský vliv pravděpodobně souvisí s absencí pádových koncovek u adjektiv a participií v nominativu a akuzativu a homonymitou participia prézentu s infinitivem v dolní němčině. Tento jev je kromě samotných Kašub rozšířen rovněž v přilehlých nářečích Krajny, Kociewia a Tucholských Borů.²²³

²²² Srv. tentýž jev v horní lužické srbštině, např. HÓRNIK 1863: 10 *Tak spadauje dzeń wote dnja, a jako su so tři dny minyle a štwórty zakhadzał, su jeho namakali morweho w khězcy ležo*. ‚Tak mine den za dnem a jakmile již byly tři dny pryč a čtvrtý končil, našli ho v chaloupce mrtvého.‘

²²³ Autoři GK (182) v této souvislosti hovoří o vazbě jihokašubské, přičemž za rozšířenější považují použití inf. typu *jò go widzę stojec* ‚Vidím ho stát‘ (srv. GÓRNOWICZ 1967: 213) pod vlivem německého *ich sehe ihn stehen*.

2.2.2.3. Slovesa s odlučitelnou předponou

V germánských jazycích se setkáváme s morfosyntaktickým fenoménem tzv. sloves s odlučitelnou předponou.²²⁴ Tato slovesa se vyznačují tím, že na rozdíl od slovanských jazyků nebo řečtiny je původní předpona ve finitním tvaru od slovesného kmene odpojena a nachází se v postpozici, v němčině na konci věty (v angličtině se hovoří o tzv. *particle* nebo *phrasal verbs*). V infinitivu je v němčině a nizozemštině a často ve východoskandinávských jazycích předpona spojena se slovesem.²²⁵ Podle původu lze verbální partikule rozlišit (ŠIMEČKOVÁ 1993: 38–48.) na prepozičně-adverbiální (*abgeben*), adverbiální (*hingehen*), substantivní (*achtgeben*), adjektivní (*hochachten*), verbální (*liegenlassen*) a interjekční (*hopsgehen*).

Ve slovanských jazycích, jež přišly do intenzivního kontaktu s němčinou, se vyskytují konstrukce, které se těmto germánským podobají. Problém jejich identifikace může spočívat ve skutečnosti, že tyto *odloučené předpony* jsou ve slovanských jazycích fakticky adverbii, které se mohou vyskytovat v podobné frekvenci u sloves se slovanskou předponou i bez předpony.²²⁶ Jak bylo ukázáno v kapitole 2.2.2.1, německý vliv na užití slovanských slov s *adverbii* ve funkci verbálních partikulí²²⁷ je patrný i ve slovosledu. Použití tohoto *adverbia* nebo slovanské předpony může být stylisticky rozrůzněné (čes. *vešel – šel dovnitř – vešel dovnitř; přijít zpět – vrátit se*). Na germánský vliv poukazuje především velká frekvence výskytu konstrukcí typu *jít pryč/dovnitř*, tj. bez slovanské předpony,²²⁸ případně i časté redundantní použití adverbia se slovesem s předponou (typ *odejít pryč*). V některých případech by bylo možné interpretovat tento rozdíl vidově.

LTP 60 *Tə žôdnax nî mîöu, jàk tə rûten šét.* ‚Žádné jsi neměl, když jsi odcházel‘

²²⁴ Tentýž jev existuje rovněž v maďarštině, např. *Elmész ma moziba?* ‚Jdeš dneska do kina?‘ *Nem megyek el.* ‚Nejdu.‘ (infinitiv je *elmenni* ‚odejít, vyjít‘) Zajímavé je, že při souhlasu lze odpovědět pouze verbální partikulí, např. *El*.

²²⁵ Např. Šv. *uppäta* ‚sníst‘, *Jag har ätit upp kakan.* ‚Snědl jsem koláč‘, ale *Jag måste gå ut.* ‚Musím jít pryč‘, ang. *eat up* ‚sníst‘ *I have eaten up the cake.* ‚Snědl jsem koláč‘.

²²⁶ Totéž se vyvinulo vlivem němčiny i v rétorománštině, např. hornoengadinsky *der oura*, gardensky *dé òra*, něm. *herausgeben*. V engadinštině navíc, podobně jako v kašubštině, se ve formě verbální partikule objevuje i přímá výpůjčka, např. *cumprer aint*, něm. *einkaufen* (KUEN 1976: 73).

²²⁷ Tato slůvka kvůli jejich nesamostatnosti omezené distribuci u určitých sloves (charakteristickým příkladem je *měti*) je ovšem podle stavu v *kašubštině kolem roku 1900* problematické označovat za adverbia.

²²⁸ GIGER 1998: 121 hovoří v této souvislosti o konkurenci slovanských prefixů a adverbii (např. hls. prefixu *wot-* a adverbia *won.*)

BSB 4 *Tāk wuēna wuēdlōžī wuēgōn ā-tī-dvāi vīndō rūtēr.* ‚Tak ona odloží ocas a ti dva vyjdou ven.‘

Užití těchto konstrukcí je doloženo rovněž v lužické srbštině, polabštině, jihoslovanské slovinštině a burgenlandské chorvatštině (např. *van dojti* – něm. *auskommen*) (REINDL 2008: 105, BAYER 2006: 171–245, GIGER 1998: 131). V jihoslovanské slovinštině a lužické srbštině je adverbium zpravidla kalkem, výpůjčky se vyskytují výjimečně (jslovin. *bek vzela*, něm. *weggenommen*), ve větší míře hlavně v polabštině a v burgenlandské chorvatštině (BAYER 2006: 244). V kašubštině německé výpůjčky převládají.²²⁹ Výrazy, které se v kašubštině chovají jako verbální partikule s jasným odkazem na německá *slovesa s odlučitelnou předponou* jsou následující (srv. HINZE 1977, hls. příklady MICHALK/PROTZE 1974: 98, slovin. REINDL 2008: 107, další BAYER 2006: 240–245):

a. Prepozicičně-adverbiální. Nejčastějšími jsou v této kategorii partikule *dērch*, *fer* a *mět*, z nichž nejoblíbenější je posledně zmiňované. Hinze (1977) mimo ně uvádí ještě *af* (např. *af bəc*, *af jic*, něm. *absein*, *abgehen*) a *ut* (např. *ut bəc*, něm. *aussein*).

a.a. *dērch* (též *durch*, *dērchā*, něm. *durch*). Existuje v hls. (např. *durich być/hić*), čes. *durch*, jslovin. *skoz*, bchorv. *skroz*. Kromě užití místního (‚skrz‘) je tentýž výraz používán i časově (‚stále‘).

a.a.a. *dērch bēc* (lze chápat jako elipsu *hindurchgekommen sein*).²³⁰ Např. BSB 32 *A tē dzēcē bēlē jū přēs-tq-rěkq dērχ.* ‚A ty děti už byly za řekou‘. LPW 132 *Če guozəna bəla dērxa, bāka přəšla nazwd.* ‚Za hodinu se žena vrátila.‘

a.a.b. *dērch przińc* (něm. *durchkommen*). Např. LTP 95 *Té ŷe dōstela tī ŷjesělnica á ŷe zábjiłə ná pól, ále na ŷostátkuŷi ŷon přəšed dərχ přös to züro.* ‚Chytili ho svatebčané a napůl zabili, ale nakonec se přes tu díru dostal.‘²³¹

a.a.c. Hinze uvádí použití se slovesy *bégac* (něm. *durchlaufen*), *jic* (něm. *durchgehen*, čes. hovorově *jít durch*), *kopac* (něm. *durchgraben*), *krac* (něm. *durchkriegen*),

²²⁹ HINZE 1977: 615–622; GK 181.

²³⁰ V dolnoněmeckých nářečích (PW I 1286) se *durchsein* vyskytuje i ve významu ‚být zničený, zraněný‘ a v hovorové češtině běžně užívaném významu ‚být promočený‘ (např. *ek si bet op de Hut derch* ‚jsem durch až na kůži‘).

²³¹ V hovorové češtině bychom řekli *nakonec se dostal durch*.

mec (něm. *durchgemachthaben*), *paserovac* (něm. *passieren, durchgehen*), *pazec* (něm. *durchtreiben*), *provažac* (něm. *durchführen*), *zrobic* (něm. *durchmachen*).

a.b. **fer** (něm. *vor*). Existuje v hls. (např. *for přińc*), bchorv. (*vor*).

a.b.a. *fer jic* (příp. *przińc*, něm. *vorgehen, vorkommen*), např. LPW 186 *Co tq ijze fär?* ‚Co se tam děje?‘

a.b.b. *so wzyc fer* (něm. *sich vornehmen*), např. LPW 186 *Iw so wzql fär do Gdõnska iaxac.* ‚Usmyslel jsem si odjet do Gdańsku.‘

a.c. **mět** (něm. *mit*). Existuje v bchorv. (*mit*). V ls. má tvar *sobu* (např. *sobu wzac, sobu cahnyć, sobu hić*), v jslovin. *seboj*, bchorv. *sobom*. Vzácněji se v kašubštině vyskytuje i slovanský kalk *soba*, např. BSB 2 *Tãk-wuë-vzõn sõbõ dõ-dũm.* ‚Tak ho vzal s sebou domũ‘

a.c.a. *mět wzyc* (něm. *mitnehmen*). Např. LTP 98 *Cw tã na drwze nalëzëš, tã ves mät, tã ie tuëja zwplãta.* ‚Co najdeš na cestě, to si vezmi s sebou, to bude tvoje odměna.‘ LTP 222 *Rws uona muõsa na robuëtaŋ iic a vzãŋ suëje zëckuë mät.* ‚Jednou musela jít do práce a vzala si sebou svoje dítě.‘ LTP 73 *A'le tq kriyvã iã nÿ vzõŋ mät, uõna sãã sãŋma mät.* ‚Ale tu krãvu jsem nebral s sebou, ona šla se mnou sama.‘

a.c.b. *mět przëniesc* (něm. *mitbringen*) – prakticky synonymní s předchozím, přičemž častější je *mět wzyc*. Např. LTP 129 *Uëicv, mã prãheslã vãm teuë zlotëuë ptwãã á teuë zlotiüë kuëhá á taŋ prĩncësaŋ s teuë zlotiüë pãlacã mã prãheslã tãš mät.* ‚Otče, přinesli jsme vám zlatého ptáka a zlatého koně a princeznu ze zlatého paláce jsme vzali s sebou taky.‘

a.c.c. *mět jic/jachac* (něm. *mitgehen, mitfahren*). Např. LTP 37 *A iygy sõsãt šët mät, tèn s'e xcëu tãš kriëvaŋ kùpjiic.* ‚A jeho soused šel s ním také, chtěl si totiž také koupit krãvu.‘ LTP 214 *Puë mät ze mnõŋ, iw cã puÿkõžã.* ‚Pojď se mnou, já ti něco ukãži.‘ LTP 67 *Zã iëdnõ xvílãŋ ti pãŋn'evie iãxalã znëu prë'c a vzãŋlã taŋ drãgõm siëstraŋ mät a tá, cië tën piërsi rãs mät iaxã, muõãua diëma uÿstãc.* ‚Zã chvíli pãnové jeli pryč a vzali s sebou druhou sestru a ta, která jela s nimi prve, musela zũstat doma.‘

b. Adverbiální. Kromě níže zmíněných partikulí zmiňuje Hinze ještě *drof/drop* (něm. *darauf*) a *runder* (něm. *herunter*).

b.a. *bën / bënë / rën*²³² (něm. *herein*, dněm. *rin, binnen*). Odpovídá hls. *nutř* (např. *nutř nosyć, nutř přińć*), jslovin. *noter* (např. *segati noter*, něm. *hineinreichen*, jinak jslovin. *posegati*)

b.a.a. *bënë/rën jic* (něm. *hereingehen*). Např. BSB 50 *Tak přińdze do-jědnī mōlī ǰālěpě a jǰdze bēnnen*. ‚Tak přijde k nějaké malé chalupě a vejde.‘ LTP 57 *ǰǰyćor bēu, uōnī přašlā d'e jědně xáupa á šlā rən*. ‚Když byl večer, přišli k nějaké chalupě a vešli dovnitř.‘

b.a.b. Hinze dále uvádí slovesa *bégnoc* (něm. *hereinlaufen*), *halac* (něm. *hineinholen*), *při(ń)c* (něm. *hineinkomen*), *lejcec* (něm. *hineinfliegen*), *svecac* (něm. *hineinscheinen*), *zdřec* (něm. *hineinschauen*) a jiná.

b.b. *bùten / ruten / ruter*²³³ (něm. *heraus/hinaus*, dněm. *rut/ruten/buten*). Odpovídá hls. *won* (např. *won přińć, won pušćić, won wzac*), dls. *wen*, bchorv. *van*, jslovin. *ven* (např. *kukati ven*, něm. *ausgucken*, jinak jslovin. *pogledati*).

b.b.a. *bùten/ruten jic* (něm. *hinausgehen*). BSB 26 *Tāk ksūnc zābrōl pǰěńundzē ē šēt būten*. ‚Tak farář sebral peníze a vyšel ven.‘ BSB 34 *Běl jǰ krōtkuē puērěnk, žē-bē jǰ rūten muyšěla jīc; a jǰ z nīm nīmāla gōdōnī*. ‚Už bylo skolo ráno, takže musela odejít, ačkoli s ním ještě ani nepromluvila.‘

b.b.b. *bùten / ruten wińc* (významově se shoduje s předchozím) LTP 96 *Tāk puěćī nānka pǰiekla tǰ kōćī, tak uōn vāšed bütěn*. ‚Zatímco máma pekla koláče, on vyšel ven‘ BSB 34 *Ālē jak pēršī rōs kūr zapějē, tē-tē muyššīš zārēs rūtěn vīnc*. ‚Jakmile poprvé zapěje kohout, musíš vyjít hned ven.‘

b.b.c. *bùten / ruten przińc* (něm. *herauskommen*). LTP 51 *ǰǰā ǰěš mùšqǰ ǰīć dvá láta, téi ǰǰ přińdaqǰ rūtěn, téi ǰǰ sǰ bōńdaqǰ uočəua za kráfckqǰ*. ‚Musím ještě odchodit dva roky, pak se dostanu ze školy a budu se učit na švadlenu.‘

b.b.d. *ruter brac* (něm. *herausnehmen*). Např. LTP 121 *Uōnī bālā spuěkōjīnī a uōn ǰīma dowl jěděn mǰěšk, tēn nǰǰāk lōzī nē bēl, xòc uōnī z nēuě brālā vǰědno rūtēr*.

²³² V zpom. jako odlučitelná předpona funguje *rinne-* (např. *rinnefalle* – hereinfliegen), *binne* je adverbium

²³³ V zpom. funguje jako odlučitelná předpona *rute-* (např. *rutekrieje*, něm. *herauskriegen*), *bute(m)* funguje jako adverbium.

,Byli spokojení a on jim dal pytlík, který nebyl prázdný, i když z něho pořád odebírali.‘

b.b.e. Hinze dále uvádí například spojení se slovesy *krəγac* (něm. *herauskriegen*), *mec* (něm. *heraushaben*), *bégnoc* (něm. *herauslaufen*), *cignoc* (něm. *herausziehen*), *pluc* (něm. *herauspucken*), *skočac* (něm. *herausspringen*).

b.c. **ferbi** (dpr. *verbi*. něm. *vorbei*). Odpovídá hls. *nimo*, jslovin, a bchorv. *mimo*.

b.c.a. *ferbi bęc* (něm. *vorbeisein*). Např. LPW 186 *To ie iu ferbi*. ,Je to pryč.‘. LTP 134 *Žén běl ferbí*. ,Den byl pryč.‘

b.c.b. *ferbi jic* (něm. *vorbeigehen*) Např. LTP 61 *pāxnəηγə tak fāin*, *že nixt ferbí nì mók iic* ,voněli tak pěkně, že je nikdo nemohl minout‘, LTP 140 *Tāk té uon tü šét təη ferbí a uon skuyčil iymui f tə hīpə* ,Tak tam šel kolem a on mu skočil do nůše‘

b.c.c. Hinze dále uvádí spojení se slovesy *jaxac* (něm. *vorbeifahren*), *přejc* (*vorbeigehen*) a *při(ń)c* (*vorbeikommen*).

b.d. **précz** ,pryč.‘. V hls. *preč* (např. *preč wzac*, *so preč meldwac*), existuje také německá výpůjčka *weg* (tak i jslovin.).

b.d.a. *précz wzac* (něm. *wegnehmen*). Např. LTP 47 *Té iěděn smuyk vzəηtəncórkeη król'evəη préč*. ,Nějaký drak unesl královskou dceru.‘

b.d.b. *précz bęc* (něm. *wegsein*). Významově odpovídá výrazům *fri bęc* a *lós bęc*. Např. LTP 134 *Təg bəla ta mlodw króləvw uət teuě přəžėnii préč*. ,Tak se ta mladá královna zbavila předení‘

b.d.c. *précz jic* (něm. *weggehen*) BSB 2 *Wuėni šlě fšěččī z bôtā préč*. ,Všichni vyšli z lodi.‘

b.e. **nazôd** ,zpět‘ (slovin. *trėgi*). Odpovídá jslovin. *nazaj* (např. *dati nazaj* z něm. *zurückgeben*, jinak *vrniti*), hls. *wróco*, v ls. též *curich*.

b.e.a. *nazôd jic* (něm. *zurückgehen*) LTP 34 *Mə xcemə zará názat iic a zázďřec*, *čə xtię šet rən f xáupəη*. ,Vraťme se do chalupy a podívejme se, zda do ní někdo nevešel.‘

b.e.b. *nazôd przėniesc* (něm. *zurückbringen*). LPW 558 *Drėgėw^uo dńa uon me tə ksəžkə přəńós nazwd*. ,Druhý den mi tu knížku vrátil.‘

b.e.c. Hinze dále uvádí například spojení se slovesy *bēc* (něm. *zurücklaufen*), *dac* (něm. *zurückgeben*), *gnac* (něm. *zurückjagen*), *jaxac* (něm. *zurückfahren*), *mec* (něm. *zurückhaben*).

b.f. *dali* ‚dál‘ (něm. *weiter*). V hls. *dale*, bchorv. *dalje*, jslovin. *naprej*. Nejčastěji se vyskytuje ve spojení *jic dali* (něm. *weitergehen*, hls. *dale hić*), např. BSB 46 *Tak wéñi-jī řēklē, mála-lē jīc štěčk dālī*. ‚Řekli jí, že má jít kousek dál.‘

c. Adjektivní

c.a. *fri* (tak dněm., něm. *frei*). Existuje v hls. (*frei*). Prakticky všechna následující slovní spojení mají význam ‚osvobodit, zbavit se‘.

c.a.a. *fri zrobic* (něm. *freitun*). Např. LTP 133 *Įω cə róskwžq, cò tə mǐě frí zróbīš a fšàchīm, co tū sǒ, dǐxtīx nabǐjǐyš*. ‚Rozkáži ti, abys mne osvobodil a všem, kdo tu jsou, pořádně nabil.‘

c.a.b. *fri bēc (òd)* (něm. *frei sein*). Např. LTP 57 *Tàg bā ta mǔyđá królévā téguy přaņzénā frí*. ‚Tak se ta mladá královna toho předení zbavila.‘

c.a.c. *fri pùscēc* (něm. *freilassen*). Např. LTP 183 *Tak ten gbūr bēu frí puīščónī a uỳtřiměu céleņ a pǒyñūnzē*. ‚Tak ten sedlák byl osvobozen a dostal tele a peníze.‘

c.a.d. *fri prziñc* (něm. *freikommen*). Např. LTP 289 *Tàk tēn gb^uūr přāšet frí*. ‚Tak se ten sedlák osvobodil.‘

c.b. *lós/lósz* (něm. *los*). Existuje i v ls. a bchorv. V následujících slovních spojení je patrný významový rozdíl mezi *lós jic* ‚vyrazit‘ na jedné straně a *lós bēc/lós prziñc/lós pùscēc* ‚osvobodit (se), pustit, zbavit se‘ odpovídající spojení s partikulí *fri*.

c.b.a. *lós jic* (něm. *losgehen*). Např. BSB 60–61 *Alě nēn mǔdrī věđno šēt bāřī na-nēguē lōs; buē-muǔ ǒxôl strāxuǔ nādāc*. ‚Ale ten moudrý na něj pořád více dorážel, protože mu chtěl nahnat strach.‘

c.b.b. *lós bēc* (něm. *lossein*). Např. LTP 45 *Įàk įā bōņđaņ téguy pariēpka lós?* ‚Jak se toho čeledína zbavím?‘ LTP 65 *Té uonā bdǒ uòt tē bíēdā lós*. ‚Tak se té bídy zbavili.‘

c.b.c. *lós pùscēc* (něm. *loslassen*) Např. LTP 73 *Té vā mǐe mǔšice lós pùscēc, buǔ įā vzǒņ blós tēn puǔyvrós*. ‚Teď mne musíte pustit, protože jsem vzal jen provaz.‘

c.b.d. *lós przińc* (něm. *loskommen*). Např. LTP 200 *A té ůon přəšet lós á za tím ləsqŋ báro b̥j̥gʷü.* ‚Tak se dostal ven a rozběhl se za liškou.‘

c.b.e. *lós sã stac* (něm. *loswerden*). Např. BSB 10 *Tāk tēmuy knôpuěwĩ-sõ stól zõmp lős.* ‚Tak ten chlapec přišel o zub.‘

c.b.f. *lós zrobic* (něm. *losmachen*). Např. LTP 103 *Té jēmuy bəlo žól tēmuy jástřəbui á ůon jēue zróbil lős.* ‚Bylo mu líto toho jestřába a osvobodil ho.‘

Ve starších kašubských textech se slovesa dobrovázená partikulemi podle vzoru německých sloves s odlučitelnou předponou vyskytují poměrně běžně a často nahrazují slovanské předpony. Většina těchto partikulí se vyskytuje u základních sloves jako např. *běc* ‚být‘, *wzyc* ‚vzít‘, *jic* ‚jít‘, *przińc* ‚přijít‘.

2.2.2.4. Poznámky k vidu a Aktionsartu

Piotrowski (1981: 41) se ve své charakteristice německého vlivu na slovinskou skladbu krátce zamýšlí i nad *nepravidelnostmi* vidu a *Aktionsartu* ve slovinštině a zmiňuje, že chyby v použití vidu se téměř nevyskytují. Jako výjimku uvádí příklady se slovesem *biegac* (LST 74: *A-tä kr̥əvə vùceklä čqstə tím̥ knáup̥i ā bjegalä v-žětə.* ‚Ty krásy klukovi utekly a vběhly do žita.‘) a se slovesem s verbální partikulí (LST 27 *vən-mjəxl tā-dvjěřě tr̥əškə háup̥ən čĩńc* ‚měl ty dveře trochu otevřít‘). Pokud bychom tato pozorování chtěli zobecnit, můžeme uvést následující.

a) Ve slovinštině i vlastní kašubštině pruského období některá slovesa slovanského původu postrádají vidový rozdíl z důvodu ztotožnění se slovesem německým (které vidy nerozlišuje). Pravidelně se v daných textech vyskytuje na místech obou vidů dokonavé *wzyc* (a ne *brac*, např. LTP 41 *Pétr̥us mj̥eu řékui, ůon n̥i mj̥eu n̥ic vzq̥ŋc.* ‚Svatý Petr řekl, že neměl nic brát.‘, LTP 144 *Te vės teguě kuěna a vəprovaže guě r̥ütěn, ále né vės n̥ic j̥ĩn̥iguě.* ‚Vezmi si toho koně a vyved' ho ven, ale neber nic jiného‘).²³⁴

b) U sloves s verbální partikulí (viz kapitola 2.2.2.3.) mohl být aspekt pocit'ován slaběji, právě z důvodu, že samotné adverbium mohlo být již považováno mluvčím za dostatečný ukazatel vidu. Nejlépe je to vidět u konstrukci se slovesem *jic*. Ve větě LTP 34 *Mə*

²³⁴ Na těchto místech, ačkoli je zde vid dokonavý obhajitelný, se podle českého nebo polského úzu používají tvary slovesa *brát/brác*. Heslo *brac* se nachází v Ramuťově i Lorentzově slovníku, tam uvedené příklady jsou v indikativu přítomnosti.

xcemə zará názât jïc a zázdrěc, čə xtię šet ràn f xáypaŋ ,Vraťme se zpět podívat, zda někdo nevešel do chalupy‘ bychom očekávali vid dokonavý.

c) Slovesa německého původu, tvořená s koncovkou *-ac/-owac* mohou vidové rozdíly pociťovat méně než slovesa slovanského původu.

Kromě těchto skutečností byla z němčiny do kašubštiny přejata vazba, která vyjadřovala dokonavý vid opisně. Jedná se o konstrukci slovesa *dostac* (ve slovinském a kabátkovském nářečí *krac/krëgac*) s deverbativním substantivem následujícím po předložce *do*. Vedle tohoto slovního spojení existuje i podobná vazba se slovesem *przińc*. (viz kapitola 2.2.3.2.)²³⁵

BSB 58 *Tak wõn dôstũl tą jedną xálëpą dõ-vidzëńõ a tą wõn-sõ pĩtũl zā slũžby.*
,Uviděl nějakou chalupu a tam se ptal po službě.‘

LTP 115 *Na uestátkuĩ přëšla ta záxa tẽmuĩ làntrótóvíĩ do čãcw.* ,Na konec se o té věci doslechl zemský rada.‘

Tvrzení Piotrowského (1981: 41) o neexistenci iterativních sloves ve slovinštině (a vyjádření iterativnosti adverbiem *czãsto*) lze pro kašubštinu upravit tak, že se v kašubštině pruského období taková vazba vyskytuje zřídka.²³⁶ V kašubských zápisech je v této souvislosti obzvláště nápadné používání sloves *jic*, *przińc*, které v mluvené kašubštině té doby často neměly své protějšky v podobě *chòdzëc*, *przëchodzëc*.²³⁷

LTP 35 *A ‘uon mi rëk, uon ni mjeu tåg vjyle die tãx krëvnãx jïc.* ,Řekl mi, že neměl tak často chodit k příbuzným.‘

LTP 50 *Įã jĩdãŋ die škuỹuã die Přetiečna jĩ šësc lát.* ,Chodím do přetočenské školy již šest let.‘

²³⁵ V dolní němčině existuje vazba slovesa *kommen* s infinitivem *s zu* (resp. *to/tau*) vyjadřující inchoativnost (GRIMME 1910: 137).

²³⁶ Podobný jev se vyskytuje i v lužické srbštině (např. výskyt *prińc* místo *přichodzić*). V LTP jsme iterativní slovesa typu *bëwac*, *miëwac* nezaznamenal, sloveso *bëwac* se vyskytuje v Ramuťovi i Lorentzově slovníku (např. *Òni tam biwelë co dwie niedzele* ,Bývali tam každé dva týdny‘) a v Ceynowových příslovích.

²³⁷ V Ramuťovi i Lorentzově slovníku se ovšem vyskytují tvary *chòdzëc*, *przëchadzac*, *przëchodzëc*. Sychtův slovník uvádí slovesa *chòdzëc*, *chadac*, *przëchadac*.

LTP 282 *Stáři Fríc šet rót špacíróm ě čəu, có tĭ ləze gódelə.* ‚Starý Fríc rád chodil na procházky a poslouchal, co si lidé povídali.‘

LTP 366 *Tĕn 'žwuné'š sq zəvnevou, žé un tak čəsto p'šəšet.* ‚Voják se divil, že tak často přicházel.‘

Převzatá slovinská vazba slovesa *plavac* s infinitivem podle německého vzoru *pflügen zu* s infinitivem²³⁸ se v kašubských zápisech neobjevuje (slovin. např. RUDNICKI 1913: 173 *Ga-ta-dăuka zhiňe tej-plava dħəbre vjħədrə p'řic.* ‚Když mlha zmizí, přichází dobré počasí.‘).

2.2.2.5. Modální slovesa

Sémantika některých německých a především dolnoněmeckých modálních sloves se poněkud liší od slovanského úzu, ačkoli disponujeme jim ekvivaletním rejstříkem. Širší použití některých modálních sloves v severní němčině se často odráží také v kašubštině a znalost původních významů výpůjček nám pomáhá přesněji interpretovat kašubské psané texty a promluvy.

Hansen (2001: 60) rozlišuje v rámci modalit základní logické komponenty („Geltungsmodale Primitiva“) *will* („vůle“), *kann* („možnost“), *muss* („nutnost“), případně *ist besser wenn* („slabší nutnost“), které vyjadřují základní sémantickou kostru popisu modalit. Pro přesnější popis konkrétních lexémů pak odlišujeme tři modální úrovně (HANSEN 2001: 71, 79–81): dynamičnost (modalita objektivního vztah mezi participantem a dějem, např. schopnost, objektivní možnost), deontičnost (modalita založená na vůli, např. svolení, nutnost), epistémičnost (modalita vědění a víry, např. pravděpodobnost). Typický modální auxiliár je polyfunkční (HANSEN 2001: 89–93). Z formálního hlediska (HANSEN 2001: 223) se rozlišují modální auxiliáry personální (např. *moci*) a impersonální (např. *být třeba*) a semimodály (např. *potřebovat*).

Podívejme se na kašubštinu mluvených textů doby kolem roku 1900 v konfrontaci se současnou polštinou (HANSEN 2001: 113–166) a němčinou (DUDEN 2006: 562–568). Zatímco polština má řadu impersonálních a semimodálů (např. *trzeba, należy, wolno*) němčina má formálně, podobně jako lužická srbština, pouze personální modální auxiliáry. Ve starší mluvené kašubštině jsou personální auxiliáry výrazně preferovány.

²³⁸ Srv. dpr. *he pleecht to segge* ‚řikává‘ (PW IV: 440).

Z modálů možnosti je v kašubštině, ve shodě s polštinou, základním modálním auxiliárem *mòc* ‚moci‘. Toto sloveso má širší dynamickou platnost než ve spisovné češtině nebo polštině, jelikož zahrnuje i sémantiku našeho ‚umět‘.²³⁹

LTP 152 *Ųon mòže tàk kràsc, co ùicht ùic ùe zmèrkò.* ‚On umí tak krást, že si nikdo ničeho nevšimne.‘

BSB 1 *E-mòžěš-tě čětác ě rěxúěvác?* ‚Umiš číst a počítat?‘

BSB 16 *Tó-sò stālò f tě časě, čě zvěřònta muěglě gādác.* ‚Stalo se to v době, kdy zvířata uměla mluvit.‘

Kašubské *mòc* tak odpovídá svým záběrem univerzálním modálům *možnosti* v germánských a románských jazycích (něm. *Er kann nicht singen.* šp. *Él no sabe cantar.*). Mimo něj se v kašubských zápisech k vyjádření *schopnosti* užívá i sloves *wiedzec* (např. LTP 58 *Dalé Ųoni ùy vùyzéłà jùc.* ‚Nebyli s to jít dál.‘) a později *rozmiéc*.

Pro vyjádření dynamické i deontické možnosti se vzácně užívá neosobní (*běc*) *mòžno* (LPW 542 *Le v jèdni jizbè bəłò m^uòžno mēškac.* ‚Jen v jedné místnosti bylo možné bydlet‘). Svolení je zřídka vyjadřováno výrazem *wòlno* (např. RAMULT 2003: 410 *Jemù nie bəłò wòlno nawet sadnac przè ni* ‚Nesměl si k ní ani sednout‘). Podobný význam má v pozitivu sloveso *darwac* (LPW 127 *K^uòzdi darwò robic, co Ųon xce.* ‚Každý může dělat, co chce‘).

Z modálů nutnosti jsou nejdůležitější slovesa *mùszec* (něm. *müssen*), *miec* (něm. *sollen*) a semimodál *brėkòwac* ‚potřebovat‘. Neosobní (*běc*) *trzeba* ‚být třeba‘ není zmíněno u Ramuлта. Na místě, kde bychom použili polská impersonalia, v kašubských textech této doby použijeme jmenované osobní výrazy. Substantivum *nót* ‚potřeba‘ se zpravidla užívá ve spojení *miec nó*t (LPW 566 *Ųi mòm nó*t s^q k^uòg^o pàtac. ‚Nemusím se nikoho ptát‘), vzácně se však vyskytuje i neosobně (LPW 566 *Ųévele bəłò m^uu nó*t. ‚Mnoho toho nepotřeboval‘). Modály *brėkòwac* a *darwac* mají v negativu dvě možné interpretace, a to doporučení (možnost) i zákaz. Vazby *miec/běc do robienia* odpovídají podobným vazbám polským i německých (*haben/sein zu tun*) a lze je podle kontextu interpretovat jako nutnost i možnost.

Německým slovesům *wollen* a *sollen* (dněm. *willen/wöllen, s(ch)öllen*; zpom. *wille, schoile*) odpovídají kašubská slovesa *chcec* a *miec*. Tato slovesa mají kromě své základní

²³⁹ Sloveso *ùmiec* v kašubštině jako takové existuje (RAMULT 2003: 380), jeho použití v zápisech pruského období v severokašubských textech je však prakticky nulové.

sémantické platnosti slovesa mírnější povinnosti (*miec*) a vůle (*chcec*) ještě platnost futurální. Polská slovesa *chcieć* a *mieć* mohou vyjadřovat bezprostředně následující děj (HANSEN 2001: 137, 154–155) v minulosti. V případě slovesa *chcieć* se může jednat o nekontrolovatelný děj (např. *Chciałem upaść* ‚Skoro jsem upadl‘). Sloveso *mieć* může mít v minulosti platnost fatalistické budoucnosti (např. *Cały tydzień miał padać deszcz*. ‚Celý týden mělo pršet.‘). V kašubštině je však užití *chcec* a *miec* ve futurálním významu širší a pravděpodobně souvisí s kontaktem s dolnoněmeckými dialekty.

Verbum *werden*, existující ve spisovné němčině, se původně v dolnoněmeckém prostoru jako auxiliár pro tvoření futura nepoužívalo.²⁴⁰ V současné době se proti tradičním pomocným slovesům prosazuje více, ale jeho použití signalizuje především jistotu konání děje případně okamžitý začátek děje (který je již jistý)²⁴¹ proti slabším *sollen/wollen*, která sdílejí i modální platnost. Původním významem slovesa *sollen* (dněm. *schöllen*) je vyjádření pobídky, příkazu nebo zákazu vyplývajícího z vůle nezávislé na vůli podmětu (extrasubjektivní).²⁴² Významem se tak blíží o něco silnějšimu *müssen* (dněm. *möten*). Původní modální sémantika slovesa *sollen* předurčila toto verbum k roli neutrálního pomocného slovesa pro tvorbu budoucího času (srv. niz. *zullen*, ang. *shall*, šv. *skulla*).

V tomto významu jej v kašubštině poznáváme v následujících příkladech:

LTP 139 *Iw tóbě dóm dwazésce kuyrci pxyńózi, cé tã mjě pxylovèj nãzwod dowš, té tã mowš bãc frí.* ‚Dám ti dvacet korců peněz a když mi polovinu vrátíš, budeš volný.‘

LTP 170 *Čé tã mjě zápxišěš suéjex dãšqñ, té tã mowš fšãthi ràbã víèdno přédac.* ‚Upíšeš-li mi svoji duši, všechny ryby vždycky prodáš.‘

LTP 143 *Xtów mjě téguě ptowã přãnéšě, tèn mow mój xlóp bãc.* ‚Kdo mi toho ptáka přinese, stane se mým mužem.‘

Následující příklady lze interpretovat deonticky a do češtiny bychom je mohli přeložit jak s použitím budoucího času, tak modálu.

²⁴⁰ Viz BERNHARDT 1903: 19, NG 102. Kromě toho se v řadě německých nářečí futurum jako zvláštní čas nepoužívá.

²⁴¹ NG 101–103: např. *Dat warrd regen*. ‚Bude/začne pršet‘. Sloveso *warrn/warden* může rovněž sloužit i k opisu přítomnosti, např. *He ward up't Rad stiegen un fohrt loos*. ‚Sedá si na kolo a vyráží.‘

²⁴² DUDEN 2006: 565.

Zákaz: LTP 157 *Té tə nì mowš níjak přòjisc, zé tə tàk strášnɔ nè mžěš, òak tə bába sòj.*
,Nesmíš příst, abys nebyla tak ošklivá, jako ty baby.‘ / ,Už nebudeš příst, abys nebyla tak ošklivá, jako ty baby.‘

Pobídka: LTP 155 *A tə mowš ze mnòj rìzòvác a té muéja bíalka bàc.* ,Pojed' se mnou a staň se mou ženou.‘ / ,Pojedeš se mnou a staneš se mou ženou.‘

Nutnost: LTP 229 *Zá to, zé tə zábωčiù uý mje, tə mowš bàc zabìty.* ,Za to, že jsi na mne zapomněl, musíš být zabit‘ / ,Za to, že jsi na mne zapomněl, budeš zabit.‘

Sloveso *wollen* (dněm. *willen*) je rovněž používáno jako pomocné sloveso k vyjádření budoucnosti (srv. ang. *will* u tvoření futura v balkánském jazykovém svazu). Na rozdíl od slovesa *sollen* však původně vyjadřuje vůli samotného podmětu (intrasubjektivní, DUDEN 2006: 567). V dolní němčině a částečně také ve spisovném jazyce²⁴³ se proto toto verbum užívá také k vyjádření blízké budoucnosti.²⁴⁴ V kašubštině se nezřídka setkáváme s futurálním použitím slovesa *chcec*. Na rozdíl od slovesa *miec* je při použití *chcec* cítit vyjádření záměru mluvčího, odkazující na modální (volitivní) charakter verba *chcec*:

a. Následnost po ději přítomném.

a.a. Vyjádření blízké budoucnosti. LTP 156 *Ìω xcq próbuévác, àžlè òω muégq pueprávjyc, cò və mowcə fěrděrbuevóny.* ,Pokusím se opravit, co jste zkazili.‘ LTP 148 *Ûon puevòdω: f tì rěřə je šmòròfka. Ìω xcqj uebézřec. Ûon puevòdω: pod tím lòškaj jé jédna buídla vína. Ìω uebezdřqj.* ,Říká: „V té rouře je pečeně.“ „Podívám se“. Říká: „Pod postelí je láhev vína“. „Podívám se.““

a.b. Nespecifikovaná budoucnost. LTP 329 *Tə mrófěi mójjəuə: „Tó xcemə pámjəqtäc“.* ,Mravenci říkali. „Budeme si to pamatovat.““

b. Podmínka vztahující se k budoucnosti. LTP 171 *Ìω cə přəřekaj, že òω xcyn bàc tuéja br^uútkə, cə tə mje ten rénk přəhýsěš.* ,Slibuji ti, že budu tvojí nevěstou, jestli mi ten prsten přineseš.‘ LTP 83 *A tú přəxuyžj znòu tən stàrj xuyj, mójvi, zé bə òymu dòu uòt teguy*

²⁴³ DUDEN 2006: 567. Ve spisovné němčině *wollen* může být použito pro vyjádření blízké (okamžité) budoucnosti, která ale není úplně jistá: *Es scheint wieder regnen zu wollen.*

²⁴⁴ NG 103–105: *In'n Osten is dat all root, dat will Dag warrn.* ,Na východě už je červeno, brzy bude den.‘ *De Bahn will Klock dree na Hamborg föhrn.* ,Vlak do Hamburku pojede ve tři hodiny.‘

póuina, te uòn xce iymü püymuyc budóvác. ‚V tom přijde zas ten starý muž a říká, že kdyby mu dal najít něco od oběda, tak mu se stavbou pomůže.‘

- c. Následnost v minulosti (nepřímá řeč). LTP 279 *Na uěstátkuu tén čart prósaü, uòn míowu uèpřestác bíc, uòn bæ nè xcowu víqnci názwt přínč.* ‚Nakonec čert prosil, ať ho přestane bít, že už se víckrát nevrátí.‘ LTP 119 *Té uon róspuevíwodol, že uòn bæ v iinü míasto šét a tãq jěš lépši zějěr zróbjíc xcól.* ‚Povídal, že půjde do jiného města a tam udělá ještě lepší orloj.‘

Zajímavé jsou případy, v nichž se děj odehrává v budoucnosti a přes zřetelný modální význam slovesa *chcec* není užito gramatického futura (tj. např. *mdze chcól* ‚bude chtít‘).

LTP 144 *A 'le té vácigny tén míéc xuitkuë rütén, buë té přínze zárës smuék a xcé cě põlknönc.* ‚Ale ty vytáhni rychle meč, protože za chvíli přijde drak a sežere tě.‘

LTP 63 *Če flěšër přínze á xce kùpjič naše třã króva, té mü iü dàj.* ‚Až přijde řezník a bude chtít koupit naše tři krávy, tak mu je dej.‘

Zvláštní konstrukcí, vyplývající ze zmíněné sémantiky slovesa *wollen*, je vytváření opisného imperativu. Dolnoněmecká nářečí mohou používat tuto vazbu ve shodě se spisovněněmeckým územ jako pobídku ve 3. osobě (NG 105: *Will he woll dat Smöken laten!* ‚Ať nechá toho kouření!‘) nebo jako opisný imperativ pro 1. osobu plurálu (MISCHKE 1936: 67 *Wim as lopə!*) na místě spisovného *lassen* (něm. *Lasst uns laufen!*). Kašubština vyjadřuje pomocí slovesa *chcec* imperativ v 1. os. pl. místo původního jednoduchého tvaru zcela běžně:²⁴⁵

LTP 34 *Mə xcemə zárã názãt iïc a zãzdřec, čã xtië šet rãn f xáupqñ.* ‚Vraťme se a podívejme se, zda někdo vešel do chalupy.‘²⁴⁶

LTP 58 *Mə xcemə tú v lése uyb nowc uyštãc.* ‚Zůstaňme v lese přes noc.‘

LTP 190 *Mə xcémə so rozénc a kãždi püëjyze sóm.* ‚Rozejděme se a každý půjde sám.‘

Vrátíme-li se k původnímu významu slovesa *wollen*, tj. k intrasubjektivní vůli, musíme se zmínit ještě o zdůraznění této sémantiky pomocí jmenného adjektiva *gern(e)*. Toto

²⁴⁵ Vzpomeňme obligátní *Chcemë le so zažec!* ‚Šňupněme si!‘ z Labudových fejetonů. Srv. JK 128.

²⁴⁶ V hovorové češtině takto užíváme slovesa *pojďme*, v ruštině se používá *дасаўме*.

spojení zní poněkud neobvykle ve slovanském jazyce, ale je zcela běžné v němčině nebo jiných germánských jazycích (něm. *ich möchte/will gern dich wiedersehen*. dán. *Jeg ville gerne se dig igen*). V češtině bychom spíše řekli *rád bych*, ale kašubština zkoumaného období kopíruje germánský úzus.

BSB 51 *Rôd-bë χcôl s tī počtë bëc aplëzovônĭ*. ‚Rád by byl na stanovišti vystřídán.‘

LTP 100 *Īāk uonĭ záčqηnə lówĭic za losósamĭ, uòn xcωl rot v ĭèdnqη mašoprəĭq přĭnc*. ‚Když začali lovit lososy, chtěl se stát členem rybářského spolku.‘

LTP 143 *Tqη bël ĭèdĕn krôlof sĭn, tĕn xcωl rot tq krôlovqη córkaη za bĭàlkaη mĭéc*. ‚Byl jeden princ a ten si by si rád vzal za ženu princeznu.‘

Sémanticky podobným vyjádřením je spojení *gut gefallen* (např. *Deine Idee gefällt mir gut*), které rovněž nacházíme v kašubštině, např. LTP 87 *A‘ ta nomuótsω córka ĭémĭ sq vĭzaua dóbře*. ‚A ta nejmladší dcera se mu líbila.‘

Nyní se krátce podívejme na specifika použití modálních sloves v negaci. Ve spisovné němčině obecně platí, že negace sloves *müssen* a *brauchen* neguje význam těchto sloves (nutnost) a znamená tedy jakési doporučení, kdežto negace *dürfen* a *sollen* má platnost zákazu (DUDEN 2006: 564–565, např. *Du darfst nicht töten* proti *Dafür brauchst du ihn doch nicht zu töten*). V dolnoněmeckých nářečích však často sémantická platnost sloves *dürfen* odpovídá v negaci užití spisovněněmeckého *brauchen* (PW I: 1291 *Wea sien Schoh kann selwa flecke, de därf se nich tom Schusta schecke* ‚Kdo si umí botu spravit sám, nemusí ji posílat ševci‘),²⁴⁷ naopak dolnoněmeckého ekvivalentu slovesa *brauchen* se užívá na místě, kde by se ve spisovné němčině užilo *dürfen* (PIRK 1928: 33, 36: *dāt dārw gū nix dāunę* ‚to nemusíš dělat‘, něm. *das braucht ihr nicht tun*; *dāt bruk gū nix dāunę* ‚to nesmíš dělat‘, něm. *das dürft ihr nicht tun*). Následující příklady ukáží, jak se tato rozdílná sémantika dolnoněmeckého a spisovného *brauchen* a *dürfen* projevuje v kašubštině (zde *brëkòwac* a *darwac*).

a. *Nie brëkòwac* ve významu zproštění povinnosti: LTP 88 *Cèš ĭā mòm rówbĭic, có uonə vĭqηcĭ ny brəkūĭqη mÿřac?* ‚Co mám dělat, aby už dál nemusely mořit lidi?‘

²⁴⁷ Srv. MISCHKE 1936: 63

- b. *Nie brəkòwac* jako zákaz: LTP 272 *Zápřahš tã kuéne jï jáxé na puéle jï uèř, ále tã né bræk^uužěš raxli na póuúne přihc, žák tã kuéne bąndóm sã smjáua*. ‚Zapřáhni koně, jed’ na pole a orej, ale nesmíš přijít na oběd dříve, než se budou koně smát.‘ LTP 198 *A ‘ uon ny bræk^uužěš nič puévjiádac, ców uon čéu, čé uon ti zróbí, té uon bóņze kám jáž do pχèrsóf*. ‚A nesmí říci nic z toho, co slyšel, udělá-li to, zkamení až po prsa.‘
- c. *Nie darwac* jako zproštění povinnosti: LTP 139 ‚Čéda žo cã tã puýlovąņ muışq názód dác?‘ ‚Čé tã xcěš, ále xuitko to ny dárwo bęc.‘ ‚Kdy ti mám tu polovinu vratit?‘ ‚Kdy chceš, a nemusí to být hned.‘ LTP 227 *Ták ta muódwo królóva ny dárva nížák přóņsc*. ‚Tak ta mladá královna už vůbec nemusela přist.‘ LTP 88 *Uòt teguy časú uònã ny dárvaúa vjãņci muýřac*. ‚Od té doby už nemusely mořit lidi.‘
- d. *Nie darwac* jako zákaz: LTP 300 *Tãm sòm dvąnósce jízbof, ále va možeta le jědnósce vãmiesc, f tã dvąnóstóm va né dárwota jisc*. ‚Je tam dvanáct pokojů, ale vy můžete vymést jen jedenáct, do dvanáctého jít nesmíte.‘ LTP 141 *Tã krówã sõņ uěčaróne, ále žo puýmüęgaņ jím. A’le cò žo zróbjã, to níxt ny dárwo vjizęc*. ‚Ty krávy jsou začarované, ale já jim pomohu. Co však budu dělat, to nikdo nesmí vidět.‘ LTP 132 *Čé ta królova córka v lóškui mzé lézala a spã, té jaņ přãhysã tö, ále tã jaņ ny dárwoš zbüzac*. ‚Až bude princezna ležet v posteli a spát, přinesu ji sem, ale ty ji nesmíš vzbudit.‘

System kašubských modálních auxiliárů používaný v lidových textech přelomu 19. a 20. století je o něco chudší než systém polský, chybí nebo jsou omezeny zejména modály impersonální. Za hlavní výsledky germánského vlivu lze považovat širší platnost auxiliáru *mòc*, futurální interpretace sloves *chcec* a *miec*, existenci nového opisného imperativu a sémantiku dolnoněmeckých výpůjček *brəkòwac* a *darwac*.

2.2.2.6. Ohlasy německého konjunktivu v závislé větě

Německý konjunktiv má dvě hlavní oblasti použití. Základním významem konjunktivu je vyjádření potenciality nebo irreality, v čemž se němčina shoduje s jinými germánskými jazyky i např. s jazyky románskými.²⁴⁸ Německou zvláštností je pak druhá oblast použití tohoto modu a to pro vyjádření zprostředkovanosti sdělení („Referat“, DUDEN 2006: 529–

²⁴⁸ Konkrétní užití se však samozřejmě liší. Nejzřetelnější odlišností germánského a románského konjunktivu je jeho románské použití ve vedlejších větách po slovesech *volendi* a slovesech vyjadřujících nejistotu.

550).²⁴⁹ Konkrétní použití tohoto významu je pak realizováno zejména v nepřímé řeči²⁵⁰ („Redewiedergabe“) a to po slovesech *dicendi*, ale i při zprostředkování pocitů, tedy po slovesech myšlení, doufání, strachu („Gedankenreferat“, srv. ŠTÍCHA 2003: 100).²⁵¹ Při vyjádření v závislé větě je v současné době především v mluveném jazyce používán prostý indikativ (v rámci německy mluvícího prostoru mohou existovat regionální rozdíly). Morfologicky zná německý jazyk dva jednoduché konjunktivy, mezi nimiž je v zásadě stylistický a nikoli sémantický rozdíl (srv. „Grundregel“, DUDEN 2006: 541). V dolnoněmeckém prostoru konjunktiv I (původně konjunktivu prézentu) prakticky neexistuje,²⁵² zbylý konjunktiv II (původně konjunktiv préterita) v mnoha nářečích, podobně jako nezřídka i ve spisovné němčině, tvarově odpovídá préteritu.²⁵³ Vzhledem k tomu, že zadněpomořanská i dolnopruská nářečí konjunktiv a préteritum často morfologicky rozlišují,²⁵⁴ nalezneme ohlasy tohoto modu rovněž v kašubštině. Protože však, na rozdíl od zmiňované rétorománštiny, konjunktiv v morfologickém systému slovanských jazyků neexistuje, kašubština si našla jiné způsoby, jak použití tohoto modu vyjádřit.

Nejzřetelněji je ohlas německého konjunktivu vidět ve vedlejších větách po slovese *mēslec* (srv. PIOTROWSKI 1981: 64–65), kde se vyskytuje buď kondicionál, který je faktickým zástupcem konjunktivu,²⁵⁵ nebo indikativ. Použití préterita na místě německého konjunktivu nemusí nutně souviset se ztotožněním tvaru préterita a konjunktivu II u řady sloves v dolní němčině, ale může být zapříčiněno dodržováním časové souslednosti (viz kapitola 2.2.2.9).

²⁴⁹ ŠTÍCHA (2003: 98–102) uvádí, že německý konjunktiv „signalizuje speciální postojovou komunikativní funkci“. Jeho základními významy jsou „prostředek reprodukce přímé řeči“ a „prostředek výzvy adresované někomu nepřímo“.

²⁵⁰ Tento význam konjunktivu se vlivem němčiny dostal do rétorománštiny (srv. GANZONI 1983: 189, např. *Ella telefonescha ch'ella vegna puschmaun.* ‚Volá, že přijde zítra.‘), srv. také použití slovanského perfekta v bulharštině a makedonštině.

²⁵¹ Srv. situaci v islandštině, kde se konjunktiv užívá obligatorně po slovesech *dicendi*, *cogitandi* a slovesu *vilja* ‚chtít‘, indikativ pak po slovesech, které implikují jistotu, např. *vita* ‚vědět‘ (THRÁINSSON 2007: 397).

²⁵² GRIMME 1910: 140–141. V dolní němčině se konjunktiv I vyskytuje jen v ustálených spojeních (ve 3. os. sg.) a to ve vestfálských a ostfálských dialektech (SALTVEIT 1983: 300–301).

²⁵³ Ke ztotožnění konjunktivu préterita s préteritem došlo i v jiných germánských jazycích.

²⁵⁴ Podobně jako u vestfálských nářečí se to týká především o silných sloves.

²⁵⁵ To jistě souvisí s faktem, že německý konjunktiv může být zastoupen opisnou konstrukcí slovesného tvaru *würde* s infinitivem.

- a. Kondicionál na místě německého konjunktivu po slovese *cogitandi* („Gedankenreferat“). V následujících případech užitím kondicionálu chtěl mluvčí (vypravěč) pravděpodobně vyjádřit nejistotu samotného aktéra dané situace.²⁵⁶ Vypravěč tak může dát najevo, že on sám ví, jak to ve skutečnosti je či bude, a nejistotu aktéra pouze zprostředkovává. Použití kondicionálu posouvá většinu uvedených příkladů k modalitě, v bodě a.b. navíc zdůrazněné použitím modálního auxiliáru *mòc*.
- a.a. Současnost (domněnka). LTP 42 *Uon màslu, tət f tım míyǰxu bə bəuě vjǰle drən.* ‚Myslel, že v tom pytli je toho hodně.‘ BSB 13 *Jāš jōdnīm rāzq špōkuǰjō hóco jōš v zōxřístijī. Tāk wuēn-sō mēsłl, cěz-bě tō-jōš bēlō.* ‚Až najednou něco začalo strašit v sakristii. Tak si pomyslel, co to (asi) je.‘
- a.b. Předčasnost či rezultativnost (domněnka ohledně již zakončeného děje). LTP 154 *Uon guě xcól uistřélac, ále uon so màslyl, uon bə mōk míéc tət stárkaŋ zežarty.* ‚Chtěl ho zastřelit, ale myslel si, že má babičku už v sobě.‘
- a.c. Následnost (očekávání). Může být interpretováno i jako souslednost časová, u níž se pro vyjádření následnosti také zpravidla používá kondicionál. LTP 136 *F Pučkui bēl tórk a tət uonī xcélā předac tēn šnaps puě sklónkǰx a màsləla, že uonī bə zarobǰila vjǰle pǰyńǰzi.* ‚V Pucku byl trh a oni chtěli prodat alkohol po skleničkách a mysleli si, že tak vydělají mnoho peněz.‘ LTP 201 *Tāk uon šét na tēn jǰormǰrk á so màsl’u, cǰ bə uon guě trǰfǰu.* ‚Šel na jarmark a myslel si, že ho potká.‘
- b. Indikativ po slovesech *cogitandi*. Tyto promluvy lze považovat za pouhé konstatování, které se řídí leda pravidly souslednosti časové. Všimněme si, že zde není příklad pro následnost.
- b.a. Současnost v přítomnosti. Zde může vyjadřovat i (mylnou) jistotu příjemce: LTP 116 *Páne królā, və màslice, že jǰ ten jǰegǰémǰesc jém, ále jǰ jēm blōs ten šépēr.* ‚Pane králi, vy si myslíte, že jsem jeho jasnost, ale já jsem jen pastýř.‘
- b.b. Současnost (domněnka) v minulosti. BSB 9 *Tāk tī lǰdzē mēsłlǰlǰ, ēš wuēnǰ bēlǰ čārǰvńtcǰ.* ‚Ty lidi si mysleli, že je čarodějnice‘ LTP 273 *Té tēn sǰŋza màsləu, zé uona bəua čǰsto gǰǰpǰw, a né vǰjǰǰǰu jǰ níc.* ‚Soudce si pomyslel, že je úplně hloupá a

²⁵⁶ Kondicionál můžeme chápat jako stylistický prostředek pro zvýšení dynamiky vyprávění (a tedy zvýšení napětí posluchače).

nic jí nevěřil.‘ LTP 285 *Na uěstátk^h uòñi màslala, že ìèdèn dõx jìy za náróf tñmou, jì šlà préč.* ‚Nakonec byli toho názoru, že je nějaký duch tahá za nos, a šli pryč.‘

b.c. Předčasnost/rezultativnost. BSB 13 *Tāk wuèn-so, jág-mól jìx vēstrašõnī, sôt nã-lāvq è mēslīl, èž-bělo jū fšētkuē s kúěscõlã vènqkũnī.* ‚Když je vystrašil, sedl si na lavici a myslel, že už všechno z kostela vyhnal.‘ BSB 31 *A cēmno bělo; tāk nen sīn mēslīl, žē wèn jìx mól fšētčēx wýstřělõnī.* ‚A byla tma. Tak ten syn si myslel, že je všechny postřílel.‘ LTP 108 *Kuěždi màslīl, že ìèdèn před ñim jì mǐól alonī a v uekrímkuī nósīl.* ‚Každý si myslel, že někdo před ním ji přinesl a tajně nosí.‘

Podobně se setkáváme s ohlasy německého konjunktivu i v nepřímé řeči, tedy po slovesech *dicendi*. Zde však lze použití kondicionálu zpravidla interpretovat spíše jako vyjádření následnosti v minulosti (tedy jako souslednost časovou, viz kapitola 2.2.2.9).²⁵⁷ Piotrowski (1981: 65–66) spatřuje vliv německého konjunktivu v použití slovesa *miec* (něm. *sollen*) ve vedlejších větách vyjadřující prosbu, přání nebo rozkaz po slovesech *řiec/pruosec* (slovinsky). Poukazuje přitom na skutečnost, že sloveso *sollen* má v němčině identický tvar pro préteritum i konjunktiv II. Jak ovšem vyplývá z příkladů níže, sloveso *miec* je v préteritu pouze v případě, že řídicí sloveso je rovněž v préteritu. Myšlenka, že by v tomto případě slovesný tvar *mô* ‚má‘ bylo odrazem německého konjunktivu I zřejmě neobstojí z důvodu, že v dolnoněmeckém prostoru konjunktiv I téměř neexistuje, o hovorovém jazyku obecně nemluvě.

Za vliv němčiny je v těchto případech nutné přijmout preferenci vyjadřování nepřímého příkazu, pobídky či prosby pomocí slovesa *miec* v asyndeticky připojené *vedlejší větě*.²⁵⁸ Připomeňme, že v tomto případě, zcela ve shodě s německými pravidly, nedochází v kašubštině k přesunu určitého tvaru slovesného na konec věty. Sloveso *miec* v následujících případech indikuje přítomnost imperativu v přímé řeči.²⁵⁹ Tento způsob tvoření nepřímé

²⁵⁷ PIOTROWSKI 1981: 64–65 interpretuje případy se slovesy *dicendi* s kondicionálem (např. LST 13 *Te-vèn-mù řìek, eš-nã-bě bälã-slepáũ na jãñim vùcã, ga-vèn-přēšed dùq-dõum.* ‚Rekl mu, že až přijde domů, bude na jedno oko slepá‘) a *dicendi* s préteritem slovesa *chcec* (LST 31 *Těn-χlùεpc přãřék, vèn-bã còũl fšãtko tãk čññc, jãk-vèn-mjõũl řìeklé.*) jako nahrazení německého konjunktivu (tedy v prvním případě *er sagte ihm, sie werde*, ve druhé případě *der Junge versprach, er wollte*).

²⁵⁸ O vedlejší větě se zde dá pouze vzhledem k analogii k němčině, z hlediska slovanského bychom měli tento typ souvětí považovat za asyndetické.

²⁵⁹ První příklad (BSB 43) bychom tak do věty přímé převedli takto: *Tak òn ji gódò: „Halòj so tē òlěwě!“* ‚Tak jí říká: „Přines olivy!“ ‘

pobídky nebo prosby v češtině nebo polštině není možný, protože oba jazyky vyžadují spojku. Beze spojky by bylo možno uvést pouze přímou řeč.

a. Řídícím slovesem *verbum dicendi*.

a.a. Prézens (historický). BSB 43 *Tak wën-jī gôdô, mô-sô ālāc s tī jědnī běččī tī wělěvē.*
,Říká jí, že má přinést olivy ze sudu.‘

a.b. Präteritum (výzva v minulosti).

a.b.a. Pravá slovesa *dicendi*. BSB 58 *Tāk zā-štôt wōhī přěšlě; tāk ta stôrô bālka řěkla, wōn-sô mól skrēc.* ,Za chvíli přišli a ta stará žena řekla, ať se schová.‘
LTP 34 *Tə mjē dīex gādūū, iā mjā tə dviěře dīebře sxuývác, zé bə təŋ nīxt nī móg bəna jīc.* ,Vždyť jsi mi říkal, ať ty dveře dobře schovám, aby se nikdo nedostal dovnitř.‘
LTP 142 *Ūon puevíézwol muì, uòn mjwol jīc v zómk na góraq, təŋ bə dóstül stráx.* ,řekl mu, ať jde na zámek na kopci, tam že dostane strach.‘

a.b.b. Další slovesa vyjadřující sdělení. LTP 71 *Té těn król məslū, zé bə těn jūgyu muýtšī sīn móg bəc bezvíññī, a déu bekəínt zriěbīc, òn mjēu názāt přəjāxác, uòn bə mu tīy přépuscū.* ,Král si myslel, že nejmladší syn je nevinný a nechal oznámit, že se má vrátit a že mu odpustí.‘
LTP 45 *A wën písól nāzôt, mēlē tag dlūguē bēc, jāž bē wën-sô zjāvīl.* ,Odepsal, ať tam jsou tak dlouho, než se objeví.‘
BSB 13 *A zlēcīl nēmuy swúějīmuý wuēcē, mól dāc nō-guěspuēdārstwue jōwuē, kuēmuy wuēn xcól.* ,Navrhl svému otci, ať dá svůj statek, komu chce.‘

b. Řídícím slovesem *prosēc (verbum petendi)*.

b.a. Prézens (historický). BSB 41 *A wën-jīx prósī, māju‘-muý dārôvác zēcī.* ,Prosí je, ať mu darují život.‘
BSB 41 *A wën-jīx prósī, māju‘-wē rūiten puýscēc.* ,Prosí je, ať ho pustí ven.‘
BSB 47 *A król-ju‘ prósī, mô-sédzēc.* ,Král ji prosí, ať sedí.‘

b.b. Präteritum. BSB 45 *Tāk něn król zlôs s kārětě a šět sūm wēbēzdřēc a prósīl-ju‘, māla zlēc.* ,Tak král slezl z kočáru, šel se podívat sám a prosil ji, aby slezla.‘
LTP 142 *A bīl guē tāk, iáš těn mōŋdry guē prósyl, uòn mjwol dāc puékui.* ,A bil ho tak, až ho moudrý prosil, ať mu dá pokoj.‘
LTP 166 *Ūòn jyua prósěu, uòn jymui mjěu cō do jezénū dāc.* ,Prosil ho, ať mu dá něco k jídlu.‘
LTP 137 *Ľeděn vqndrófčīk přəšed vé vjys a prósīl təŋ byürof, uōñī mjylə jūuě uýb noc uětřəmāc.* ,Vandrovník přišel do vsi a prosil sedláky, ať ho nechají přespat.‘

- c. Jiná slovesa. Kromě sloves *dicendi* se mohou jako řídicí slovesa před bezspojkovou větou z *miec* objevit i jiná, nejčastěji sloveso *pòslac/przeslac* ‚poslat‘. Nepřítomnost slovesa *dicendi* zde můžeme chápat jako elipsu. Pokud bychom převedli tento typ vět do přímé řeči, sloveso *rzec* ‚řici‘ by se již muselo objevit. Tyto věty nelze interpretovat jako účelové, vzhledem k tomu, že u vět čistě účelových se tato vazba nevyskytuje.

LTP 111 *A té pan Iêzûs puésłol tēju krowfca, uòn miłol jédno jágħaη kuìpjiç á tã vnàntřnosce vářac.* ‚A tak pán Ježíš poslal toho krejčího, ať koupí jedno jehně a uvaří jeho vnitřnosti.‘

LTP 149 *Te uòna bàla złw a puésła suéjax parópkóf, uòni miéł to zéřčą názót hálac.* ‚Rozzlobila se a poslala své čeledíny, ať to děvče dovedou zpět.‘

BSB 4 *Tak wuënã-muř glõvõ tχivõ, mól z ni zlēsc; tak wuën złõs.* ‚Tak mu kývá hlavou, ať z ní sleze a tak slezl.‘

BSB 37 *A-wën-jī zākāzēje, mō bēc štěl a nīmō nīck puēvādāc tīm dvēma.* ‚Přikazuje jí, ať je potichu a ať těm dvěma nic neříká.‘

Druhým způsobem vyjádření téhož je použití indikativní vedlejší věty se spojkou *že/co*. Při použití spojky ve vedlejší větě *miec* být nemusí. Jeho výskyt může odkazovat na vazbu bezspojkovou, ale přítomnost svědčí o vítězství slovanského úzu. Platí, že vedlejší věty obsahující sloveso *miec* nenapodobný německý slovosled. Samotné použití spojky *že/co* v tomto typu vět není v češtině ani polštině obvyklý, jedná se tedy jistě o sémantický vliv německé spojky *dass* (dněm. *dat*)²⁶⁰ používané ve větách účelových.

a. Řídicím slovesem *verbum dicendi*.

a.a. Sloveso *miec* ve větě vedlejší. Tento typ souvětí se slovesem *dicendi* lze vytvořit i v češtině. LTP 31 *Drágéguy dhá ta córka napãłãua tẽn píjyc a halã tã zécã a rékua jima, že uòni miýłł sãdnõnc na tã šãplã.* Druhého dne ta dcera zapálila pec, přivedla děti a řekla jim, že si mají sednout na lopatu / ať si sednou na lopatu / aby si sedly na lopatu.‘ LTP 48 *A šãměl mi gãdu, že uòn miü hálac šcietkaη, zgrébuě a kuýdrã.* ‚A šiml mu řekl, ať přinese kartáč, hřeblo a hadry.‘

a.b. Spojka s indikativem. BSB 29 *Jô rēkõ nēncē, co wēna dzīs navãřī grõχuy a tēj jô-sõ dīχtīχ nã-věčērõ nãjēm.* ‚Říkám mámě, ať dnes navaří hrách a já se pořádně k večeři

²⁶⁰ V dolní němčině přítom spojka *dat* odpovídá i spisovněněmeckému *damit*.

najím.‘ LTP 139 *A‘le uòn nàs téš ní móg zárěšhi zdróv zróbjic a nákwowl, že mə bəla ná os vložóni á do lacarètə přávjózli.* ‚Ale on nás také nemohl hned uzdravit a přikázal, ať nás naloží na vůz a převezou do lazaretu.‘

b. Řídícím slovesem *verbum petendi*.

b.a. Sloveso *miec* ve větě vedlejší. LTP 120 *Té ten ḍiwběl ůe prósil, že uòn ůe ṃiwl bütěn ṿap̣uiscac.* ‚Ten ďábel ho prosil, ať ho pustí ven.‘ LTP 124 *Ièdno krowsňaq stóijā tēj a řéklo do ní, že ịỵuě ḅjálka bəla v bólāy do p̣yrozéńw, a prosəlo iq̣, co uòna do ní ṃjā j̣ic.* ‚Skřítek, který tam stál, jí řekl, že jeho manželka má porodní bolesti a prosil, aby s ním šla.‘

b.b. Spojka s indikativem. LTP 42 *Ə zécə iq̣ pṛesəla, že uòna j̣i ůyb ṇec ůytřimā.* ‚A děti ji prosily, ať je nechá přespat.‘ LTP 293 *Té j̣ěděn pṛáxwř přəšed a pṛosəu, že uòni ṃu co dělā.* ‚Přišel nějaký žebrák a prosil, ať mu něco dají.‘

Pro úplnost zmiňme ještě třetí způsob tvoření nepřímé pobídky či přání, ačkoli tento již nevznikl pod německým vlivem, ale plně odpovídá úzu ve slovanských jazycích: použití spojky s kondicionálem. V kašubštině přitom tato spojka s partikulí (*že bě, co bě*)²⁶¹ nemusí být, jako v češtině nebo polštině (*aby, žeby*), bezprostředně vedle sebe (nebo spojeny).²⁶²

a. *Verbum dicendi*. LTP 82 *Tāk tēn stārī č̣ỵṿjyk j̣yṃi ṃóvi, že bə j̣yṃi ḍōu ůot téguy sṿéguy p̣ōụna.* ‚Tak ten starý člověk mu říká, aby mu dal trochu od oběda.‘

b. Sloveso *prosēc*. BSB 20 *Tāk šlā ḍō-kṛólěfsč̣iwē p̣ālācē ě pṛosēla, c̣ō-bē muēgla ẉỵ-kṛōla sḷūžḅō ḍōstac.* ‚Tak šla do královského paláce a prosila, aby mohla u krále dostat službu.‘ BSB 20 *Tāk-ṣō zṛóbila χ̣uēṛō a pṛosēla kṛōla, c̣ō-bē ta j̣ābḷōn ḅēla ẉyc̣ōntü.* ‚Onemocněla a prosila krále, aby byla jabloň poražena.‘

Vliv německého konjunktivu v kašubštině kolem roku 1900 lze spatřovat jednak v preferenci kondicionálu nebo formálně asyndetické věty s určitým slovesem *miec* zejména po slovesech *dicendi*, *cogitandi* či *petendi* a v nepřímé řeči. U sloves *dicendi* a *petendi* jsou si víceméně ekvivalentní varianty následující: indikativ *miec* v asyndetické větě, indikativ *miec*

²⁶¹ V kašubštině je kondiciální partikule *bě* většinou neskloňné jako ve východoslovanských jazycích a jihoslovanské slovinštině.

²⁶² V kašubštině pruského období *abě* rovněž existuje (např. u Ramuła).

ve větě uvozené spojkou *že/co* a vedlejší věta s významovým slovesem v kondicionálu uvozená spojkou *že/co*. Po slovese *cogitandi* může následovat asyndetická věta s kondicionálem nebo vedlejší věta s indikativem uvozená spojkou *že*. Mezi těmito dvěma variantami jsou jemné sémantické rozdíly.

2.2.2.7. Užití pasivních forem

V kašubských textech pruského období se setkáváme s pasivními formami mnohem častěji,²⁶³ než je obvykle v češtině nebo polštině, ačkoli Lorentz (LGP 982, LSG 303) uvádí, že kašubština dává přednost zvrtnému slovesu. Základní způsob tvoření pasiva v hovorové kašubštině pruského období je spojení participia (např. *zupa běła wěłónô* ‚polévka byla vylita‘; *princesa běła zaklătô* ‚princezna byla zakletá‘; *kón běl ùkradli* ‚kůň byl ukraden‘)²⁶⁴ s tvary pomocného slovesa *bęc* ‚být‘. Pasivum je tvořeno od sloves tranzitivních, ale pasivum neosobní lze tvořit i se slovesy intransitivními.²⁶⁵ V ostatních případech chápeme spojení tvarů slovesa *bęc* se slovesy intransitivními chápeme jako perfekum (viz 2.2.2.8). Vzácně lze v kašubštině nalézt i doklady pro dativní (nepřímé) pasivum.²⁶⁶

V literatuře věnované pasivu ve slovinském dialektu,²⁶⁷ je poukazováno na skutečnost, že toto slovinské pasivum kopíruje sémantiku německého pasiva. Němčina rozlišuje dvě

²⁶³ Toto platí i pro polská nářečí, která se nacházela v bezprostředních kontaktech s němčinou (malborské, ostródzké, warmijské).

²⁶⁴ Tvoření přičestí minulého pomocí koncovky *-li, -lô, -lé* je ve slovanských jazycích ojedinělé (vyskytuje se však také v hovorové či nářeční češtině). Formálně se jedná o dlouhý (složený) tvar slovanského *l*-participia, které se ve slovanských jazycích používá pouze k tvoření préterita (slovanského perfekta), zatímco *n-/t*-participia (trpná) jsou vyhrazena pro tvoření pasiva (v případech západoslovanských a jihoslovanských jazyků i k tvoření nových rezultativních konstrukcí). V kašubštině je dlouhý tvar *l*-participia tvořen od některých sloves místo *n-/t*-participia a používá se tedy k tvoření pasiva, nového perfekta i adjektivně. Piotrowski (1981: 13) zmiňuje v této souvislosti analogické použití jednotného participia v zadněpomořanských dialektech (zde tedy *n-/t*- a bez předpony *ge-*, resp. *je-*).

²⁶⁵ Ke tvorbě pasiva od intrazitivních sloves v lužické srbštině srv. BAYER 2006: 275, 277, SCHOLZE 2008: 198.

²⁶⁶ Tato vazba se vyskytuje poměrně běžně v lužické srbštině (se slovesy *dóstać, krydnyć*) a v češtině (se slovesy *dostat, obdržet*, méně *dostávat*), omezeně ve slovenštině (GIGER 2003). Löttsch (1969: 108) uvádí celkem tři příklady dativního pasiva ze slovinštiny a jeden z kašubštiny, přičemž se domnívá, že v kašubštině byla tato vazba mnohem méně produktivní než v lužické srbštině. Ke kašubskému dativnímu pasivu viz také NOMACHI 2008. REINDL 2008: 183 označuje existenci dativního pasiva v jihoslovanské slovinštině za „unattested but suspected“.

²⁶⁷ HINZE 1966, HINZE 1968, PIOTROWSKI 1978, PIOTROWSKI 1981: 22–33.

základní pasivní formy, tvořené pomocí sloves *werden* (něm. *Vorgangspassiv*) nebo *sein* (něm. *Zustandspassiv*).²⁶⁸ *Werden*-pasivum je ve spisovné němčině základním nástrojem ke konverzi aktiva (srv. DUDEN 2006: 551 „zentrale Passivkategorie“) a s aktivem jej spojuje průběhovitost, čímž se společně jasně odlišují od *sein*-pasiva, které vyjadřuje stav, jakožto výsledek („Resultat“) nějakého děje.²⁶⁹ Litvinov a Nedjalkov (1988) nazývají *sein*-pasivum *formálním rezultativem*,²⁷⁰ tedy prototypickou konstrukcí pro vyjádření německého (objektového) rezultativa. Pasivum je v němčině tvořeno základně od tranzitivních sloves. Výjimku tvoří neosobní pasivum (DUDEN 2006: 554 *Hier wird gearbeitet*), které lze tvořit pouze pomocí verba *werden* a intransitivních sloves. V *sein*-pasivu jsou netranzitivní vazby chápány jednak jako tzv. „Zustandreflexiv“ (DUDEN 2006: 558 *Anna ist erkältet.*), jednak jako perfektum (DUDEN 2006: 558 *Das Geld ist verschwunden*; LITVINOV – NEDJALOV 1988: 32, subjektové rezultativum). Prototypické *sein*-pasivum (objektové rezultativum, LITVINOV – NEDJALOV 1988: 60–66) se užívá především se slovesy vyjadřující přesun, změnu stavu, zničení, změny sociální situace, informování.

Třetím druhem německého pasiva je *bekommen*-pasivum (něm. *Rezipientenpassiv*), které je tvořeno pomocným slovesem *dostávání* (*bekommen, kriegen, erhalten*) a participiem pasiva tranzitivního slovesa²⁷¹ majícího rovněž aktanta v dativu (DUDEN 2006: 556). Charakteristickým znakem tohoto nepřímého pasiva je, že subjekt přijímá syntaktickou roli recipienta a patiens zůstává objektem podobně jako v aktivu (srv. nepřímé pasivum: *Ich bekomme das Geld ausgezahlt*. Aktivum: *Er bezahlt mir das Geld aus.*).

Ve slovanských, podobně jako v románských jazycích, je pasivum základně tvořeno pomocí slovesa *být*,²⁷² přičemž této konstrukci silně konkurují především reflexivní vazby nebo prosté aktivum.²⁷³ Reflexiva, případně jiné zástupné vazby (např. 3. os. pl., ve francouzštině *on*, odpovídající německému *man*) rovněž zcela nahrazují německé neosobní

²⁶⁸ Srv. švédskou (resp. severogermánskou) opozici pasiva s *bli* ‚stát se‘ (průběhové: *äpplet blir ätet* ‚jablko je jedeno‘) nebo *vara* ‚být‘ (rezultativní: *äpplet är ätet* ‚jablko je snědno‘) vedle nepříznačového mediopasiva (*äpplet äts*).

²⁶⁹ HELBIG 1968: 132f.

²⁷⁰ LITVINOV – NEDJALOV 1988: 2; srv. DUDEN 2006: 559.

²⁷¹ Vyskytují se i použití se slovesy intransitivními, které však nejsou akceptovány všemi mluvčími a jsou tak omezeny regionálně (LEIRBUKT 1997: 65).

²⁷² Např. v novoperštině je však pasivum základně tvořeno pomocí slovesa *šodan* (významově odpovídající německému *werden*).

²⁷³ Reflexivní vazby se nepoužívají pouze ve francouzštině.

pasivum (čes. *Tady se pilně pracuje.* rus. *Здесь хорошо работают.* kat. *Aquí es treballa bé*) Je třeba poznamenat, že ve slovanských jazycích²⁷⁴ je třeba připočíst k sémantickému odlišení jednotlivých pasivních forem aspektuální dimenzi. V polštině a lužické srbštině²⁷⁵ došlo vlivem němčiny k úpravě tohoto systému převzetím ekvivalentu k německému *werden* ve formě *wordować/wordowaś*,²⁷⁶ resp. *zostać* (pol.).²⁷⁷ V lužické srbštině se tato výpůjčka používá s participii obou vidů, v polštině je naopak sloveso *zostać* používáno výhradně s dokonavými slovesy. Existence dvou auxiliárů spolu s možností vidového rozlišení participií (pouze s auxiliárem *być*) umožňuje v polštině širší rozlišení temporálních funkcí než v aktivu (WEISS 1977: 103). Německému *werden*-passivu odpovídá jednak polské *być*-pasivum s imperfektivem a zpravidla i *zostać*-pasivum (s perfektivem).²⁷⁸ V přítomnosti má *zostać*-pasivum řadu zvláštních funkcí, jako například vyjádření performativní, prezens historický, scénický a neaktuální (WEISS 1977: 105). Německému *sein*-passivu v zásadě odpovídá v préteritu a přítomnosti polské *być*-pasivum s perfektivem. Německé neosobní pasivum je ekvivalentní polským (podobně jako českým) vazbám reflexivním (*Tutaj się pracuje*). Navíc v polštině existuje bezesponová pasivní vazba s *no-/to-* (krátkým) participiem.²⁷⁹

Ačkoli je v kašubštině pruského období (na rozdíl od spisovné polštiny) pouze jedno pomocné sloveso pro tvoření pasiva (*bëc*),²⁸⁰ v jeho použití jsou znatelné stopy německého vlivu. Na základě Hinzeho (1966) analýzy slovinského a severozápadokašubského korpusu (z kraje Pommern) lze dojít k následujícím vývodům:²⁸¹

²⁷⁴ U préteritních forem i v románských jazycích.

²⁷⁵ Také v polabštině: *vãrdã airüdenë*, něm. *er ist geboren* (POLAŃSKI 1969: 146).

²⁷⁶ V dnešní hovorové horní lužické srbštině se používá auxiliár *hodwać* (SCHOLZE 2008: 197).

²⁷⁷ Užití auxiliáru *zostać* při tvoření pasiva je polskými gramatikami registrováno až začátkem 19. století (DUDA 1972: 395).

²⁷⁸ Srv. opozici (DUDA 1972: 398): *Samochód został wczoraj naprawiony przez naszego montera* (dějové). *Wszystkie stoliki były zajęte przez młodych ludzi* (rezultativní). U *zostać*-perfekta hovoří Duda o aoristové platnosti.

²⁷⁹ ROSPOND 1971: 347 označuje vazbu tohoto typu (*zbudowano dom*) za latinský vliv.

²⁸⁰ Z pozdější doby existuje ojedinělá zmínka výskytu auxiliáru *wõrdowac* v kašubštině (TOPOLIŃSKA 1967: 129 *lën vorduje varvóni nopjervi a te uón baze f štãge puostayóni*. ‚lên se nejdřív vytrhne a pak je sestaven do snopů‘).

²⁸¹ LKG 78 rozlišuje prezens (*wæn je bjiti* ‚je bit‘) perfektum (*wæn je zabjiti* ‚je zabit‘) a imperfektum (*wæn bél bjiti* ‚on byl bit‘).

a) V přítomném významu je užíváno mimo přítomných tvarů slovesa *běc* (*je, są*) tvarů budoucích (*bądze, bdze, bōu*), které ve daných textech převažují. Užití tvaru *bądze* se vysvětluje analogií s německým *werden*, které je v němčině používáno pro tvoření pasiva i futura (HINZE 1966: 491). Participium může být v dokonavém i nedokonavém vidu. Jednoznačným znamením pro identifikaci pasiva s *bądze* jako prezentu²⁸² a ne futura je iterativní, usuální charakter většiny příkladů (RUDNICKI 1913: 181 *Ga-trąuwa je-vjelgą tō-le-bōze ta-dwa-pəkōshi vzqte*. ‚Když je tráva vysoká, pokosí se jen dvakrát.‘).²⁸³

b) Užití přítomných tvarů slovesa *běc* se slovesem perfektivním má primárně platnost rezultativní („Perfectum praesens“, např. LTP 15 *tā krovā sō“ uočarōnē*, něm. *Die Kühe sind verhext.*). Téměř všechny příklady Hinze překládá *sein*-pasivem.

c) Präteritum slovesa *běc* se slovesem perfektivním označuje Hinze jako „Perfectum historicum“. Asi polovinu příkladů překládá slovesem *werden*, polovinu *sein* (např. HILFERDING 1965: 424 *A cze o'ne spalōne běle, te o'ne tą běle zachowōne*. něm. *Und als sie verbrannt worden waren, wurden sie dort begraben.*). Tento typ vyjadřuje minulý děj, dokonavost signalizuje, že děj byl v minulosti i skončen.

d) Präteritum slovesa *běc* s imperfektivem vyjadřuje neukončený děj v minulosti (Hinze: „Imperfectum“).

Piotrowski (1981: 29) shrnuje svou analýzu týchž textů konstatováním, že německému *sein*-pasivu (v přítomném významu) odpovídá slovinský prezens slovesa *běc* s perfektivem (např. *vuoda je vot vjatra zjušoná*, voda je rozvířena větrem), *werden*-pasivu odpovídá slovinské *futurum* slovesa *běc* (*ten dōum bdze budōuni* ‚dům je budován‘), německému *sein*-pasivu ve funkci futura II (exactum) identická vazba ve slovinštině (*ga je vjele vulovjuone to von kráu vjele*, něm. *wenn viel gefischt (worden) ist, bekommt er viel*). Příslušné příklady v polštině rozlišuje vidově. Jako argument pro absenci druhého pomocného slovesa (jako v pol. nebo ls.) ve slovinštině se odvolává na tvrzení Grimmeho (1910: 135), že řada dolnoněmeckých nářečí pomocné sloveso *werden* nezná. Piotrowski (1981: 33) i Hinze si také všímají použití pasiva i s intransitivními slovesy (HILFERDING 1965: 428 *A cze je wielgi wiatr, tej nā jezoro nie je jachōne*. ‚A když je silný vítr, tak se na jezero nejede.‘) u činností

²⁸² V případě, že má *bądze* futurální platnost, je sice taky překládáno německým *wird*, ale do jiných slovanských jazyků je přeložime futurem.

²⁸³ Příklady vycházejí převážně z Rudnického a popisují běžné, pravidelné činnosti ve slovinské vesnici. V Lorentzovi je takové příklady velmi těžké najít, jelikož jeho sbírky jsou složeny z vyprávění v minulém čase.

vykonávaných lidmi. Zde se jedná o neosobní pasivum, běžně se vyskytující v němčině, které ale musíme do češtiny nebo polštiny přeložit reflexivem nebo prostým aktivem.

Nyní se podívejme na příklady z vlastní kašubštiny pruského období:

- a. Použití futura slovesa *běc* (*mdze, bądze/bądze*) ve významu futurálním.
 - a.a. Vyjádření průběhu: LTP 276 *Té uona bąņze za kuéna a të bąņżę uot ti bįédą strężóni.* ‚Tak se ona se promění v koně a bude chráněna od bídy.‘ LTP 133 *A cé tą puyprówze mżéš halónw, té tén gróx vąpádńé a mą mżemą wįizéł, zé tą zańóslw bąła.* ‚A budeš-li opravdu unesena, tak ten hrách vypadne a my budeme vědět, kam tě unesli.‘
 - a.b. Vyjádření stavu (lze chápat jako futurum exactum). Např. LTP 199 *Čé ta bõma uucąńtw bżé, té mą bżémą vąbąwióné.* ‚Až ten strom bude poražen, budeme vysvobození.‘
- b. Iterativní použití. Používá se při popisu obvyklého, často pravidelně se opakujícího se děje. HILFERDING 1965: 437 (Grzmica)²⁸⁴ *Wieszczci kej púmrze a bądze zachowóny w żark, to ón se dostone żgło i żwie je, aż nobleższech prijacelow, ojca, matką, jédnego po drugému wcignie.* ‚Když upír zemře a je pochován do rakve, dostane košili a žvýká ji, dokud nejbližší přátele, otce i matku, jednoho po druhém nevtáhne k sobě.‘
- c. Neosobní pasivum. Toto pasivum je omezeno na třetí osobu.²⁸⁵ Např. LGP 1061 *tú bąże tańcovóné* ‚tady se bude tancovat‘, *tårw bądq xące zb^uudovóné.* ‚teď se postaví domy‘. Může být tvořeno i od intransitivních sloves.
- d. Prézens slovesa *běc* s perfektivem (objektivní rezultatív, něm. *ist*)
 - d.a. Případy, v nichž bychom v češtině či polštině použili pasivum. Např. LTP 155 *A’le téres iw jém zretóny a puėjadą nązót f suėje króléfstuę.* ‚Ale teď jsem zachráněn a vrátím se do svého království.‘ BSB 55 *Krõłé, ta dręgõ róbuęta ję zrobónõ.* ‚Králi, ta druhá práce je udělána.‘
 - d.b. Případy, v nichž bychom v češtině nebo polštině užili aktivum, případně préteritní pasivum. V kašubštině je v následujících příkladech zdůrazněna rezultatívnost podle

²⁸⁴ Příklad je z oblasti, kde se mluví kašubsky i dnes.

²⁸⁵ Bayer (2006: 277) uvádí podobné příklady pro lužickou srbštinu (např. *dls. a pen jo wordówalo dalej grane* ‚a tak se hrálo dál‘), podobně SCHOLZE 2008: 199 (např. *We léce hodwe so ženene.* ‚V létě se lidé žení‘).

německého vzoru, na rozdíl např. od češtiny, kde tato potřeba není pocíťována):
 LTP 272 *Tà ze suéjīm zgrěbīqncēm jēsta mje p̄esūq̄nī uòt p̄ana Buéga, có j̄o váji zjém.* ‚Ty se svým hřibětem jste mi byli posláni od Pánaboha, abych vás snědl.‘ LTP 230 *Ta krôlova córka je vzq̄nto uot sm̄yka a sézi na v̄jálz̄i gôre véstrôt m̄yřa.* ‚Princeznu unesl drak a sedí na velké hoře uprostřed moře.‘ LTP 65 *Tó je t̄im z̄ěf̄c̄q̄ntom kole x̄čc̄énī d̄onē a m̄ušī j̄īma b̄ac n̄ázad vzq̄ntē.* ‚Děvčata k tomu přišla během křtu a musí se toho zbavit.‘ LTP 75 *T̄iŷ je m̄oj̄ k̄oh̄, t̄en m̄je je uukraduī.* ‚To je můj kuň, toho mi ukradli.‘ LTP 121 *Tó je r̄ixt̄ix v̄ezguèdlē.* ‚To je správně uhodnuto.‘

d.c. Případy, v nichž bychom v češtině či polštině použili adjektivum (vyjadřující výsledný stav). Např. BSB 55 *Stārēškuī, t̄erē w̄ēni s̄y z̄āb̄it̄ī, t̄erē m̄ōžc̄ē spuēk̄ōj̄nī ž̄ec.* ‚Stařečku, teď jsou mrtvi, teď můžete klidně žít.‘

e. Préteritum slovesa *b̄ec* s imperfektivem (něm. *wurde*, v češtině a polštině je v uvedených případech aktivum) BSB 67 *Tāk běluē f̄šq̄dzē z̄ā-n̄īm šuk̄ōnē.* ‚Všude jej hledali.‘ BSB 67 *Nā-wuēst̄atkū t̄en parj̄ēpk, c̄ē w̄ū-n̄ēguē sl̄ūžū, b̄ěl p̄it̄ōnī.* ‚Nakonec se ptali toho čeledína, co u něho sloužil.‘

f. Préteritum slovesa *b̄ec* s perfektivem. V češtině či polštině bychom užili pasivum s auxiliárem ve shodném čase jako v kašubštině nebo aktivum.

f.a. Rezultativní platnost (stav v minulosti, něm. *war*). Např. LTP 90 *Na p̄yřēnk̄uī b̄ěl f̄š̄at̄č̄ōn m̄ák sebr̄onī* ‚Ráno byl všechn māk sebraný.‘ (něm. *war gesammelt*). LTP 128 *Tāk t̄en v̄j̄ilk̄ j̄ēm̄uī p̄uēm̄ok a j̄ak̄ p̄uēřēng b̄él, ta ḡóra b̄àla z̄nos̄lo.* ‚Tak ten vlk mu pomohl a když bylo ráno, tak ta hora byla odstraněna.‘ (něm. *war abgeschafft*). LTP 176 *Tó saŷ j̄ěš r̄ózeš̄euē, že f̄esta b̄ēu z̄h̄iñōnī* ‚Ještě se rozneslo, že lesník zmizel.‘ (něm. *war verschwunden*). LTP 228 *J̄ak̄ ta b̄it̄va b̄àua z̄rob̄j̄ōno, t̄en c̄azy król d̄ób̄ēu.* ‚Když bitva skončila, cizí král zvítězil.‘ LTP 157 *Tò uona p̄ř̄āř̄ek̄ua a p̄uēreno, j̄ak̄ t̄en król p̄ř̄āšet, t̄en l̄en b̄él v̄ap̄ř̄q̄ndly.* ‚To slíbila a ráno, když přišel král, byl len spředen.‘ LTP 237 *Ūōnī c̄àl̄, có j̄ēdna królēv̄o córka b̄àua p̄rekl̄q̄nto, á j̄q̄ xc̄él̄a v̄ab̄áv̄j̄ic.* ‚Slyšeli, že nějaká princezna je zakletá a chtěli ji vysvobodit.‘

f.b. Aoristová platnost (implikující děj, něm. *wurde*) BSB 26 *Tāk z̄ārōs b̄ělō sl̄ēř̄ac, ēš-ks̄úndz-b̄ěl w̄ēkr̄ādlī.* ‚Rozneslo se, že farář byl vykraden.‘ LTP 62 *D̄ókt̄or̄of̄ s̄ōŷ d̄ósc, z̄árās j̄ēd̄ēn b̄ēu hal̄ōnī.* ‚Doktorů je dost, hned jednoho přivedli.‘ LTP 71 *Č̄é*

*υον υίϊϊϊ ζαρυάϳϳ ρή μók, υόν βέυ f knúζα σαζιϳνι.*²⁸⁶ ‚Když víc zaplatit nemohl, vsadili ho do vězení.‘ LTP 133 *M'jy saη snilo, že ιω bàla z μυέιέυέ lôška přέč zańóslω do jédneυέ žólnéřa.* ‚Zdalo se mi, že jsem byla z postele unesena k nějakému vojákovi.‘ LTP 181 *Nixt υot tàx υίϊϊϊ ήυ υimār, ιàk temυι zέfčāϳ bàυa ta γυóva scāητω.* ‚Od té doby, co tomu děvčeti usekli hlavu, už kvůli ní nikdo neumřel.‘ LTP 279 *Té svíqηti P'ιótēr goě ní mög z néba vānākāϳ, bōè μυυ bàυo υέβjēcāné, že bā níγd goě ní mög vānākāϳ s téγ^υ, co jem^υ nóleζaυo.* ‚Tak svatý Petr ho nemohl z nebe vyhnat, protože mu bylo slíbeno, že ho nikdo nemůže vyhnat z toho, co mu patří.‘ LTP 322 *Té bàυo υίωlží véseli zróbjōni.* ‚Uspořádala se velká svatba‘ LTP 244 *A υóna bàυa za čaróvnīca spωlónω.* ‚Upálili ji jako čarodějnici.‘

g. Infinitiv s perfektivem (něm. *werden*). Např. LTP 138 *Na υέstätκui ta xāča mīā bāϳ υod gerixcfolcīřa předōηνω.* ‚Nakonec měl být dům prodán soudním úředníkem.‘ LTP 199 *Ni mózymā mā téš vābavíōné bāϳ?* ‚Nemůžeme i my být vysvobozeny?‘ LTP 229 *Zá to, že tā zábowč'ú υy mje, tà moš bāϳ zabīty.* ‚Za to, že jsi na mne zapomněl, budeš zabit.‘ LTP 320 *Té bàυ ná tím mār^υ υίωlží υέžīh zróbjōni í ta μυódoω królevíōnka mīā bāϳ sp^υólonω.* ‚Tak udělali na tržišti velký oheň a tu mladou královnu měli upálit.‘

h. Kondicionál s perfektivem (něm. *werden*).

h.a. Absolutní. Např. LTP 132 *A' ta Gréta řékla, že υóna ήυ υίyζála, ιàk to bā μυišālo bāϳ zróbjōni, té υona mīā ιi to noπřot πυýkázāϳ, ιàk to bā μυišālo bāϳ vāmíótlé.* ‚Greta řekla, že neví, jak by se to mělo udělat a ať jí napřed ukáže, jak by se to mělo vymést.‘ LTP 241 *Čé bā tā sa ήυ υybrōci, té bā ιω bàυa retovōνω.* ‚Kdyby ses byl neotočil, mohla jsem být vysvobozena.‘

h.b. Na místě německého konjunktivu nebo ve finálních větách. Např. LTP 133 *A' tēn król bēl bārzo zlí a róskωzωl, cō υon πυyvíyšōni bā bēl.* ‚A ten král se velmi zlobil a rozkázal, aby ho pověsili.‘ LTP 46 *Té tēn król πυysυi stāršīguy sēna, υόν mjeυ pasievāϳ, ciē bā tā jápka ήυ bāυā υurvōηni.* ‚Tak ten král poslal staršího syna aby dával pozor, aby ta jablka nebyla otrhána.‘

Jak jsme uvedli na začátku této kapitoly, v kašubštině nacházíme doklady i pro pasivum dativní (nepřímé). I v němčině je distribuce sloves, která se v *bekommen*-pasivu

²⁸⁶ Na stejné stránce se objevuje i tatáž věta v aktivu: *Čé υon υίϊϊϊ ζαρυάϳϳ ρή μók, υónι υυ fsaζāla f knúζa.*

vyskytují, omezena územ, takže ne všechna slovesa, která splňují formální požadavky (tj. rekce s dativem i akuzativem), lze skutečně použít (např. *gefallen*, *genügen*). Rejstřík sloves, používaných v českém dativním pasivu je přes stejné formální charakteristiky odlišný od německého. Giger (2003: 92) uvádí, že čtvrtina jím shromážděných příkladů se týká finančních transakcí (např. *dostat zaplaceno*), navíc je především v hovorové češtině oblíbený typ *dostat vynadáno*, obsahující sloveso bez rekce v akuzativu.

Zachovaný typ v kašubštině (se slovesem *dostac*) a ve slovinštině (se slovesem *kr(əγ)ac*, z něm. *kriegen*, zpom. *krijeje*)²⁸⁷ zahrnuje především (oba kašubské, dva ze slovinský příkladů) v němčině oblíbenou skupinu sloves *darování* („Verba des Gebens“, LEIRBUKT 1997: 69) včetně v češtině oblíbeného *dostal zaplaceno*. Jedno ze sloves užitých ve slovinském příkladu (*przészec* „přišít“, něm. *annähen*) odpovídá Leirbuktově (1997: 73) kategorii „Verba des Schaffens“. Všimněme si také absence shody participia s objektem v akuzativu, což hovoří pro prostý kalk z němčiny, kde ke shodě dojít nemůže.²⁸⁸ Na druhé straně nás může napadnout analogie s kašubským perfektem (tj. např. *òn mò za tã skórã dobrze zaplaconé* „dobře za tu kůži zaplatil“).

LTP 104 *Ĺedno zĕfĕcą pászlo gęņse na lãżanĕ kole zdrôjkũi a dówstalo pŕãńóslĭ pówlĕ.*
„Děvče páslo husy na strništi u studánky a přinesli mu oběd.“

LTP 363 *Ĺàk ùon p'šãsed dó dũm, ùon pũevĭowdowũ tíma gb'ùraqma, có ùon dówstowũ tq skórã*
dób'ze zapuacónĕ. „Když přišel domů, řekl sedlánkům, že dostal za tu kůži dobře zaplaceno.“

Německý vliv (srv. PIOTROWSKI 1981: 33) v kašubštině v oblasti pasiva tedy spočívá v následujících bodech:

a) Časté použití pasiva²⁸⁹ v kašubštině souvisí se skutečností, že je pasivu v případě nevyjádřeného či nezdůrazněného agenta dávána přednost před reflexivními vazbami, které se v kašubských textech pruského období vyskytují zřídka.

²⁸⁷ LÖTZSCH 1968: 108 *A-tãko jako-vũn-krã svĕ-pjĩršĕ mjune řĭeklĕ.* „A tak mu bylo sděleno jeho první jméno.“
Te-na-kra vĭielã pjoudzĭ podaróunĕ. „A tak jí bylo darováno mnoho peněz.“ *Te-von-sã pũosadzĕl nãu-tã-kũona,*
co-tq-skóurq kroul pŕãšãtĕ. „A tak se posadil na toho koně, kterému byla přiřita kůže.“

²⁸⁸ V té souvislosti srv. podobnou švédskou vazbu (např. *han fick sina pengar bortstulna* „byly mu ukradeny peníze“), jež shodu s objektem (plurál) obsahuje.

²⁸⁹ REINDL 2008: 109 se zmiňuje o častějším používání pasiva v jihoslovanských slovinských dialektech.

b) V hovorové kašubštině pruského období sice nebylo vytvořeno nové pomocné sloveso,²⁹⁰ ale můžeme považovat za nápodobu německého *werden*-pasiva užití futurálního tvaru slovesa *bęc* v iterativním významu.

c) Vliv německého *sein*-pasiva může být spatřován v jeho použití ve funkci futura II (ve vlastní kašubštině je již na ústupu), případně upřednostňování prezentních tvarů slovesa *bęc*, chceme-li vyjádřit rezultativnost v přítomnosti.

d) Existence neosobního pasiva intranzitivních sloves.

Jako předložky pro označení agenta je používáno *òd*, méně často *przez/bez*,²⁹¹ odpovídající německým *von* a *durch* (v hls. *wot, przez*).²⁹² V kašubštině pruského období mohou být tyto dvě předložky ještě sémanticky odlišeny podle německého vzoru. Zde (DUDEN 2006: 555) se předložka *durch* používá, je-li agent pouze prostředníkem děje („wenn das Agens im Auftrag eines anderen handelt“) nebo došlo-li k ději nezávisle na jeho vůli. V hovorové češtině používáme na místě německého *durch* předložku *skrz(e)/skrzevá*. Jinak je agent ve slovanských jazycích vyjádřován instrumentálem, případně předložkou *od*. V současné polštině je dáována přednost předložce *przez*.²⁹³

Jaké mohou být alternativy ke gramatickému pasivu? Především může být místo pasiva použito aktivum nebo reflexivum (faktické mediopasivum). Tyto konstrukce, které jsou ve slovanských jazycích preferovány, existují samozřejmě i v němčině (DUDEN 2006: 555, *Die Tür wurde geöffnet. Die Tür öffneten sich*). Jinou v němčině existující alternativou (DUDEN 2006: 556) je použití vazby *sich lassen* s infinitivem některých sloves s *zu* podobně jak to již známe s kašubštiny nebo jiných západoslovanských jazyků (čes. např. *To se nedá vydržet. To není k vydržení*). V případě neosobních vyjádření se kromě reflexiva ve slovanských jazycích používá především 3. os. pl. (čes. srv. *Za rohem prodávají čerstvé pečivo. Za rohem se prodává čerstvé pečivo*), které v němčině kromě samotného pasiva může odpovídat vyjádření s neurčitým zájmenem *man* (*Um die Ecke wird frisches Gebäck verkauft*).

²⁹⁰ Brzy se však setkáme se vstupem pomocného slovesa *òstac* pod vlivem polského *zostać*.

²⁹¹ *Bez* ve významu *przez* je typické pro středokašubské a jihokašubské dialekty, vyskytuje se rovněž ve slezsko-polských dialektch.

²⁹² Srv. rétorománské (hornoengadinské) *da* (*von*, lat. *de*) a *tres* (*durch*, lat. *trans*) (GANZONI 1983: 121).

²⁹³ V samotné polštině převládlo *przez* pro označení agenta v pasivních vazbách teprve v průběhu 18.–19. století (KLEMENSIEWICZ 1974: 627). Dříve se často užívalo mj. právě předložky *od*. Srovnání v jiných jazycích: řada románských jazyků používá ekvivalent latinského *per* (významem odpovídá *durch*) v germánských jazycích nacházíme *von* (niz. *van*), *af/av* (šv., nor., dán.), ale i *by* (ang.).

Um die Ecke verkauft man frisches Gebäck.). V polštině může být použito neosobní vazby s *no/to*-participiíem (*W naszym mieście zbudowano nowy ratusz.* srv. něm. *In unserer Stadt wurde ein neues Rathaus gebaut*). V kašubštině pruského období je v těchto případech dáváno přednost gramatickému pasivu (LKG 81 *tą bōdze novi koescól budovōni* ‚bude tam postaven nový kostel‘). Navíc v kašubštině existuje zvláštní neosobní, nereflexivní vazba (kterou lze přeložit německým *man*) modálních sloves, např. BSB 32 *wēna mā jīm puēkāzāc, jak to mūšī sādnuć* ‚má jim ukázat, jak si mají sednout‘ (něm. *sie sollte ihnen zeigen, wie man sich setzen muss*), LKG 81: *to móže jesc* ‚může se jíst‘ (něm. *das kann man essen*).

2.2.2.8. Nové perfektum

Kašubské perfektum (resp. plusquamperfektum) lze považovat za jev, který upoutává z kašubské morfosyntaxe mezi slovanskými filology největší pozornost. Děje se tak právem, jelikož v komplexnosti (neříkáme důslednosti) svého použití je v rámci slovanských jazyků jevem ojedinělým.²⁹⁴ Než se začneme věnovat tvoření a užití kašubského perfekta (a plusquamperfekta), podívejme se nejdříve, jak se vyvíjelo vědomí o tomto jevu v mluvnicích a dalších studiích týkajících se kašubštiny.

O „časech minulých a předminulých složených s participiíem pasivním v aktivním významu“ se zmiňuje již Hilferding (1965: 399), který tuto konstrukci považuje za čistý germanismus a jako ukázkou uvádí příklady s auxiliáry *bęc* ‚být‘ i *miec* ‚mít‘. Ceynowa (1879: 50–51) za perfektum považuje slovanské préteritum se sponou (*já jem bël* ‚byl jsem‘), čímž jej odlišuje od prostého kašubského préterita beze spony (*já bël*: nazýváno „préteritem“). Jako plusquamperfektum je pak označen čas, podobající se polskému plusquamperfektu (*bël já jem bël* ‚byl jsem byl‘). Mezi pomocnými slovesy však mimo *bęc* (resp. *béc*) vyjmenovává autor i *miec* (resp. *mjec*), od něhož se však jiný čas nebo způsob než kašubské perfektum netvoří. Na perfektum upozorňuje následně Nitsch ve studii *Gwara luzińska* (1904: 251, „czas przeszły urabia się zupełnie na wzór niemiecki“),²⁹⁵ který uvádí příklady tranzitivního (*miec*) a netranzitivního (*bęc*) typu, k čemuž dodává bez bližšího vysvětlení, že v těchto přísudkových konstrukcích („we wszystkich konstrukcyach orzeczeniowych“) participium téměř vždy končí *-i* (mezi příklady je ale mj. *uōna b̧ua i̧zienō*

²⁹⁴ Konkurovat mu mohou v rámci slovanského slovesa jednak makedonština (perfektum se auxiliárem *umam*) a rezultativní konstrukce tvořená ustrnulým (*v*)*ši-* participiíem v severozápadních ruských nářečích (WIEMER – GIGER 2005: 29).

²⁹⁵ Není však zmíněno u Bronische ani v Lorentzově studii o Goręczyńském nářečí.

„odešla“), zatímco v přívlastku neutrum končí na *-é*.²⁹⁶ K tvarosloví particiipa navíc dodává, že kromě pasivních *-ny/ti* participií se v témže významu vyskytují i aktivní tvary na *-li*.

Podrobněji se perfektem a plusquamperfektem a to již pod těmito názvy, zabývá Lorentz (LKG 44–45), jenž je považuje za integrální část kašubského slovesného systému. Podle něho perfektum slouží k přesnějšímu označení ukončeného děje. Zmiňuje se o morfologickém (shoda particiipa s podmětem u slovesa *bęc*, neutrum u slovesa *miec*) i syntaktickém rozdílu v použití auxiliárů *bęc* („bei intransitiven Verben der Bewegung“) a *miec* (resp. *mjec*) a uvádí rovněž existenci infinitivu perfekta. Za pasivní ekvivalenty perfekta a plusquamperfekta Lorentz (LKG 45–46) považuje pasiva s perfektivními slovesy: *woen je zabiti* a *woen bël zabiti*. Později Lorentz uvádí (1925: 173), že kromě obvyklého neutra (*iwo mjom řekłé* „řekl jsem“) může mít v severních dialektech a zejména ve slovinštině participium se slovesem *miec* v perfektu shodu s objektem, který však musí „in Nachnahrung des Deutschen“ participiu předcházet (*uon mwoł xłopa zabítewuo* „zabil muže“, *uon mwoł krową przedono* „prodal krávu“). „Polské“ plusquamperfektum (*uon bəl pŕašet* „on byl přišel“) se podle něho vyskytuje pouze v části zaborského dialektu.

Nitsch odstartoval již začátkem 20. století bádání nad perfektivní (rezultativní) konstrukcí typu *mam to zrobione* v polštině.²⁹⁷ Další studium kašubského perfekta tak předpokládá i vyrovnání se s novým polským (vlastně západoslovanským a jihoslovanským) rezultativem. V poválečné době je kašubské perfektum zmiňováno jako příklad morfologického kalku v práci Vendryesově.²⁹⁸ Podrobnější analýzy perfekta a plusquamperfekta v kašubštině se ujímá Gogolewski (1963), který mimo poznamenává, že kašubská distribuce pomocných sloves *bęc* a *miec* v zásadě odpovídá distribuci spisovněněmecké (ibidem: 71), ačkoli v dolnoněmeckých dialektech tomu stejně být nemusí.²⁹⁹ Perfektum se podle něho vyskytuje (ibidem: 72) ve třech základních případech:³⁰⁰

²⁹⁶ NITSCH 1954: 70 se později zmiňuje o existenci perfekta se slovesy *miec* a *być* rovněž v nářečí sworzevském (kašubském) a tucholském (velkopolském) (*on je przeszli*, něm. *er ist gekommen*).

²⁹⁷ NITSCH 1913, PISARKOWA 1964, TOPOLIŃSKA 1968, LABOCHA 1988, KORONCZEWSKI 1980, WEYDT – KAŻMIERCZAK 1999, LAZINSKI 2001.

²⁹⁸ VENDRYES 1956: 273.

²⁹⁹ Jako příklady jsou uváděny intransitivní slovesa (např. *łopen* „běžet“), kde je rozlišení auxiliárů dáno odlišnou sémantikou různých použití.

³⁰⁰ Ze zde uvedených příkladů lze první dva považovat za rezultativní, třetí za dějové.

- a) V čase, který trvá ještě ve chvíli promluvy (LTP 110 *Iω móm dóbri jěšěft žís zrobjóni* ‚Udělal jsem dnes dobrý obchod.‘).
- b) V případě děje majícího vztah k následkům v přítomnosti (LTP 339 *Těn gb^uur mow síⁿq u^ušlǎxtovani á to mǎqso léži f kqèmqěře*. ‚Sedlák zabil prase a maso leží v komoře.‘).
- c) V případě děje, jehož výsledky ještě trvají na rozdíl od jiné činnosti, která v současnosti není důležitá (LTP 773 *To májò tí třějǐ vāndrǒfčičǎ zrobóni, u^uóni z ní^um v jèdⁿi jǐz^bi spálǎ*. ‚To udělali tři vandrovníci, spali s ním v jedné místnosti.‘).

Za základní rozdíly mezi polskou a kašubskou konstrukcí Gogolewski považuje jednak schopnost polského participia vyskytovat se v jakémkoli pádu (tedy shodu s objektem) a jednak skutečnost, že kašubské perfektnum podléhá pravidlům časové souslednosti. Pravidelné užití plusquamperfekta spatřuje v případech, kdy děj první věty nastoupil po ději věty následující (LTP 61 *Tak u^uon saⁿ qⁿ u^uxvǎcǔ za u^ušǎnqⁿ a tǎⁿ mu j^u béu jěděn rǒšk vǎrǒsuⁱ* ‚Chytil se za čelo a tam vyrostl jeden růžek‘) nebo pokud je potřeba zdůraznit ukončenost děje před dějem předchozím. Gogolewski se nezmiňuje o perfektnu s pomocným slovesem *bęc*.

Löttsch (1967)³⁰¹ podrobuje analýze perfektnum slovinského korpusu jak z hlediska morfologického, tak v porovnání s časovým systémem německým a lužickosrbským (pracuje se slovanským perfektnem a plusquamperfektem, nové perfektnum *mam zwórane* zmiňuje jen na okraj). Uvádí, že slovinské perfektnum se slovesem *miec* se vyskytuje v obou videch u tranzitivních (*mòum vzq^tè*, něm. *ich habe genommen*; *mòum čutè*, něm. *ich habe gehört*) a v menší míře i u intranzitivních sloves (*mòum pǐmu^uglè*, něm. *ich habe geholfen*, *mǎu stojalè*, něm. *er hat gestanden*) a u slovesa *dac* ‚dát‘ v kauzativní (srv. něm. *lassen*) i existenciální vazbě (*es gibt*). Sloveso *bǎc* (*bęc*) je používáno s tranzitivními slovesy označujícími pohyb nebo změnu stavu (*jǎ přǎšli*, něm. *er ist gekommen*; *je z^ži^hunǎ*, něm. *sie ist verschwunden*) a se samotným slovesem *bęc* (*jěm bǎti*, něm. *ich bin gewesen*). Zmiňuje se také o tom, že sloveso *jic* ‚jít‘ se vyskytuje s oběma auxiliáry což vysvětluje dolnoněmeckým vlivem (ibidem: 29). Analogicky je analyzováno plusquamperfektnum. Löttsch upozorňuje také na možnost použití perfekta ve funkci futura II. Zároveň ale poukazuje na imperfektní použití perfekta, které se shoduje s použitím ve spisovné němčině, např. s časovými adverbii (*Mǎ mòumǎ přet pǎurǒu latǐ... cǐeglǎ nalazlè*, něm. *Wir haben vor einigen Jahren ... Ziegel gefunden*) a časté použití perfekta v dialozích.

³⁰¹ V témže roce se krátce zastavuje nad kašubským perfektnem HINZE 1967: 645.

Další analýzu perfekta a plusquamperfekta ve slovinském korpusu přináší Piotrowski (1981: 14–21). Ten ohledně distribuce pomocných sloves dodává, že auxiliár *miec* se vyskytuje u všech zvratných sloves. Intransitivní slovesa tvořící perfektum pomocí *miec* definuje jako slovesa označující průběh akce, zatímco slovesa označující pohyb jsou mají auxiliár *bęc*, přičemž totéž platí i pro slovesa, jež se mohou vyskytovat s oběma pomocnými slovesy.³⁰² Zajímavé je, že vznik kašubského perfekta dává do souvislosti se vznikem podobné konstrukce v polštině (tedy ne nutně v závislosti na němčině), přičemž za německý vliv jednoznačně považuje všechny formy se slovesem *bęc* a dále konstrukce nemající význam „wytwórczy“. Na základě zde zmíněné literatury o novém polském rezultativu definuje rozdíl mezi kašubským a polským perfektem. Ten spočívá v tom, že v kašubštině je agens vždy podmětem, kdežto polské konstrukce jsou dvouznačné (ibidem: 18). Piotrowski dále na základě poznatků o dolnoněmeckých nářečích konstatuje, že rozdíl mezi préteritem, perfektem a plusquamperfektem v kašubštině nemusí být jednoznačný.

Kašubská mluvnice Brezy a Tredy se o perfektu (GK 133, *třetí způsob tvoření minulého času*) zmiňuje jen velmi zběžně, jako pomocné sloveso uvádí již pouze *miec*, přičemž nabízí proti Lorentzovi dvě možné koncovky participia („biernego“) typu *jô móm napieklé/napiekli*. Užití je odbyto tvrzením, že „sposób ten znany jest tež z ogólnopolskiego języka potocznego“.³⁰³ O kašubském perfektu se dvěma pomocnými slovesy se zmiňuje Stone ve svém příspěvku *Cassubian* do sborníku *The Slavonic Languages* (1993: 777–778). Jako plusquamperfektum uvádí vedle sebe *polský* typ (*jô jem bël pisól* ‚byl jsem psaů‘) i větu s typem kašubským (*miól zjadlé* ‚snědl‘). Gòłąbk ve svých doporučeních (1997: 78–79) zmiňuje rovněž obě pomocná slovesa, přičemž se drží jednotného neutra u participia s auxiliárem *miec*.

V nejnovější době se ke kašubskému perfektu jakožto rezultativní formě vyjadřují Wiemer a Giger.³⁰⁴ Ti mimo jiné konstatují fakultativní shodu participia s objektem u *habere*-perfekta u slovinského slovesa a neustálenou (mask. nebo neutr.) kongruenci kašubského participia s *miec*. Naposledy se kašubským perfektem zabývá Nomachi (2006, 2008), jenž se

³⁰² Piotrowski (1981: 15) však uvádí jako příklady *jáu móm jadlé do vječjeře täflä* ‚k večeri jsem snědl brambory‘ a *tą jáu je najadli duobře* ‚dobře se tam najedl‘.

³⁰³ Úplně tatáž věta je i v BREZA 2001: 76. Ještě stručnější je zmínka o této konstrukci v JK 36. Tato koncepce se nachází i v dalších pracích, které z této mluvnice vycházejí, např. v učebnici CYBULSKI – WOSIAK-ŚLIWA 2004: 70, diplomová práce SPRETKOVÁ 2008.

³⁰⁴ WIEMER – GIGER 2005: 72–81 (situace v polštině), 84–86 (situace v kašubštině).

snaží shrnout dosavadní bádání o základní struktuře a významu perfektu kašubském a polském. Akcentuje přitom Piotrowským zmíněný rozdíl týkající se agenta děje.

Nyní si shrňme poznatky o kašubském perfektu v porovnání s podobnými konstrukcemi v jiných jazycích, abychom si udělali základní představu o pozici perfekta v temporálně-aspektuálním systému kašubštiny pruského období. Bylo zde již zmíněno, že perfektum je tvořeno týmž participiem jako pasivum (tj. dlouhým *n/t/l*-participiem) a pomocným slovesem *miec* nebo *bęc*. Tyto základní skutečnosti odpovídají situaci v němčině (resp. nizozemštině), ale také v italštině a francouzštině. S Piotrowským můžeme poznamenat, že vzhledem k absenci předpony participií u většiny dolnoněmeckých nářečí (např. zadněpomořanských),³⁰⁵ jsou si tvary kašubského a dolnoněmeckého perfekta formálně ještě podobnější.

Základním morfologickým rozdílem, podobně jako ve francouzštině nebo italštině, mezi *habere* a *esse*-perfektem je skutečnost, že u auxiliáru *bęc* dochází ke kongruenci rodu a čísla participia s podmětem (*jô jem przëszli* ‚přišel jsem‘, *òna je przëszlô* ‚přišla jsi‘, *më jesmë przëszli* ‚přišli jsme‘), kdežto u sloves *miec* k této kongruenci nedochází.³⁰⁶ Zápisy i některé gramatiky ukazují kolísání koncovek participia v konstrukcích s *miec* mezi neutrem a maskulinem, jiné prameny, zvláště ty s normativizačními tendencemi nezpochybňují neutrum.

Podle mého názoru může být toto kolísání vysvětleno minimálním fonetickým rozdílem mezi oběma koncovkami (*zrobiony* ‚udělaný‘, *zrobioné* ‚udělané‘),³⁰⁷ přičemž původním tvarem je v tomto případě neutrum.³⁰⁸ Mimoto se v kašubštině pruského období velmi vzácně setkáváme v perfektu s auxiliárem *miec* s kongruencí participia s objektem (např. BSB 24 *Tak bëło zlë z ñimĩ; buë mëlë lëdzĩ puëzabítëχ* ‚Bylo s nimi zle, protože měli na svědomí zabitě lidi.‘).³⁰⁹ Shodu participia s podmětem v *esse*-perfektu lze snadno vysvětlit identifikací s pasivem, od nichž se *bęc*-perfektum formálně neliší (*krowa je zabitô* ‚kráva je zabitá‘, *krowa je zdechlô* ‚kráva je zdechlá‘).

Německá mluvnice (DUDEN 2006: 371–372) k distribuci obou typů perfekta uvádí, že sloveso *haben* se pojí primárně se slovesy tranzitivními včetně tranzitivních variant sloves

³⁰⁵ Nikoli však v dolnopruských nářečích.

³⁰⁶ Por. fr. *Je suis venu(e), nous sommes venu(e)s*, it. *Sono venuto/venuta, siamo venuti/venute*.

³⁰⁷ V kašubštině je znát tendence ke splynutí těchto fonémů.

³⁰⁸ To zajisté souvisí se dvěma faktory: ustrnulost německých participií v přísudku a rekce slovesa *miec*, po němž je jinak očekáván akuzativ.

³⁰⁹ Srv. it. *Le abbiamo viste ieri*. ‚Viděli jsme je včera‘.

movendi, slovesy reflexivními,³¹⁰ se slovesy intransitivními s nepřímým objektem (Lötzsch: *mòym pìmuoglə*), intransitivními nevyjadřujícími změnu místa nebo stavu (Lötzsch: *mã stojalè*) a slovesy modálními. Sloveso *sein*³¹¹ se pojí primárně s transformativními intransitivními slovesy (včetně sloves *movendi*), telickými slovesy s nepřímým předmětem (*geschehen, begegnen, gelingen*) a slovesy *sein*³¹² a *bleiben*. Pro slovinštinu Lötzsch vypočítává (1967: 29–30) následující slovesa užívaná v *běc*perfektu:³¹³ *bēc, przińc, jic wpadnqç – wëpadnqç, zdzinqç, ùtonqç, ùmrzec/zdechnqç*. V kašubském korpusu pruského období se setkáváme v zásadě se stejnými slovesy:³¹⁴

- a. *przińc*: LTP 109 *Gńéżżevjice żżó za beśéteŋ, ále żiz żén uon né je přəšli*. ‚Obyvatelé Gniezdziwiczek čekají na zprávu, ale ta dodnes nedorazila.‘ BSB 31 *A wëńi, ti muërdäre, bëlè přəs ten karnól přəšli*. ‚A ti loupežníci přešli přes kanál.‘ Srv. lašské nářečí: *Synerg už byl z prumysłofky přyjity a tata ešče něbył doma*. (KELLNER 1939: 102, odtud i dále)
- b. *wërosc*: LTP 316 *A té jàk ti ləze víżelə, skónt tə xmiéle bəuə vərosu*. ‚A jak ti lidé viděli, odkud ty chmelové keře byly vyrostlé.‘
- c. *wińc*: BSB 33–34 *Tak wën-sö zăcun jiscęc, žē tō jış nēbël cās jēwē vēšli*. ‚Tak se začal bát, že jeho čas ještě nenadešel.‘ Srv. laš. *Pravje zmy byli vyjiti z domu, jag začalo pršet*.
- d. *ùmrzec*: LTP 40 *Uòni přəšlə d'è jèdniguë krôla, tēmu jèdn'è zéfcqŋ bəuë uumàru*. ‚Přišli k jednomu králi, kterému zemřela dcera.‘ Srv. laš. *Fšecy byli pomřeti*.

³¹⁰ To se liší od situace v románských jazycích: fr. *Je me suis lavé les cheveux*, it. *Mi sono lavato i capelli*. ‚Umyl jsem si vlasy.‘

³¹¹ Srv. použití *n-/t-* ale i dlouhého *l-* participia (např. *je odejity/odešlý*) při vyjádření činné rezultativnosti v hovorové či dialektální češtině a to včetně reflexiv (srv. ČJA IV: 582).

³¹² Ve fr. se ale sloveso *être* pojí se slovesem *avoir*.

³¹³ V současném kašubském pravopise.

³¹⁴ PIOTROWSKI 1981: 14ff vymezuje použití slovesa *miec* na slovesa tranzitivní (RUDNICKI 1913: 141 *Jău-mòym tã-blasàka vjizalè*. ‚Viděl jsem toho lysého koně.‘), zvrtná (RUDNICKI 1913: 154 *A-ten-gòsòr ten-sa-mău valòyne z-mò.gqşq; jã mãşlę ta-jaja bdq-dmøbre*. ‚Ten houser se vyválel s mojí husou, myslím, že její vajíčka budou dobrá.‘) a intransitivní slovesa, označující průběh činnosti (RUDNICKI 1913: 168 *Ale-tag-dlùgø tñø-né-bze dmøx varmòvalø jak-tñø jù-mău varòyne*. ‚Ale tak dlouho to přece nabude trvat, jak už to trvalo.‘). Sloveso *bēc* se používá u intransitivních sloves, označující změnu místa (RUDNICKI 1913: 190 *Mój wuotrøk je zis na-tàrk jòyni*. ‚Můj syn dnes šel na trh.‘) nebo označení zakončení procesu a nového stavu (RUDNICKI 1913: 168 *tø-ten-jäden je-zdeixli*. ‚jeden z nich je mrtvý‘). Navíc je sloveso *bēc* používáno se sebou samým (RUDNICKI 1913: 166 *V Dëjnsce jău-jem bati jenăusce ksążecòu*. ‚V Dánsku jsem byl jedenáct měsíců.‘).

- e. *ùcec*: LTP 54 *Bàlā třěj žéuněře, tí bə̀lə̀ uucékui z uèjnə̀*. ‚Byli jednou tři vojáci, kteří utekli z války.‘ Srv. laš. *Aneša ot chlapa byla utečena*.
- f. *jachac*: LTP 78 *Tə̀ bə̀u dälě̀k iaxóhni*. ‚Odjel jsi daleko‘ LTP 105 *Zá pə̀wə̀ dhóv bəl ksónz do xoriue iaxoni*. ‚Za několik dní odjel farář k nemocnému.‘
- g. *jic*: LTP 298 *Těn gbuur bə̀u z Néstə̀npə̀əva iizóni, iak to iü bə̀uo cémmo*. ‚Sedlák šel z Nestěpowa a byla už tma.‘ LTP 40 *Téřə̀ tən žéunář bu dälě̀k iizjēni a iymu saŋ xcáuě̀ iysc*. ‚Voják už byl daleko a chtělo se mu jíst.‘

Sloveso *jic* (LÖTZSCH 1967: 29–30) je ve významu ‚es ist mir so oder so ergangen‘ (tj. ‚dařit se‘) ve slovinštině doloženo s oběma pomocnými slovy (např. LST 50 *mijē-jä zis šlěxt šlé* ‚dařilo se mi dnes zle‘). S diferenciací významu pomocí výběru³¹⁵ pomocného slovesa u sloves *movendi* se setkáváme v řadě germánských jazyků.³¹⁶

Poslední kategorií, kterou bychom na tomto místě měli zmínit, je vid. Participia používaná při tvoření kašubského perfekta, jsou obou vidů. Seznam slovinských sloves, uváděný Lötzschem vypadá téměř vyrovnaně (ibidem: 28) s mírnou převahou perfektiv. Nedokonavá slovesa (nepočítaje německé výpůjčky, které lze chápat jako obourodé), jež Lötzsch v analyzovaných textech zaznamenal nejčastěji, jsou tato: *mjə̀ul gə̀dòunə̀* ‚mluvil‘, *mja čutə̀* ‚slyšela‘, *mjòul činjonə̀* ‚dělala‘ (*mjieli ruobjuonə̀* ‚dělali‘), *mjòul pjité* ‚pil‘, *mjòul jadle* ‚jedl‘, *mja vjidzale* ‚viděla‘. Z plusquamperfekt Lötzsch uvádí *bə̀li jidzouni, jouni* ‚šli‘.

V kašubském korpusu, se vyskytují v perfektu následující imperfektiva:

- a. Verba *sentiendi*: LTP 220 *Moš tə̀ táhə̀ duúhə̀ dřéviŋə̀ iü vízónə̀?* ‚Viděl jsi už tak vysoký strom?‘ BSB 55 *Jô-müm četi wăt-ĩnšə̀x lė̀dzĩ stāršə̀x*. ‚Slyšel jsem to od jiných starších lidí.‘
- b. Slovesa konzumace: BSB 27 *Tāk bāba vė̀šūkāla, a jė̀dnĩ jü dřĩmālė̀ a jė̀š nĩmė̀lė̀ s tĩ třecė̀ flāšė̀ pxiĩ; tḕ jü spālė̀*. ‚Tak bába tu láhev vyndala a jedni už spali a ještě ani nepili z té třetí láhve. A už spali.‘

³¹⁵ Kolísání pomocného slovesa (a nedůsledné použití *miec*) v případě *jic* ve významu ‚dařit se‘ je vysvětlitelné konkurencí s běžnějším významem ‚jít‘.

³¹⁶ Např. a) niz. *Hij heeft de hele dag gelopen*. ‚Celý den běhal.‘ dán. *Han har gået hele dagen*. ‚Šel celý den.‘ dněm. *Ik heff den ganzen Weg lopen* ‚Běžel jsem celou cestu.‘ b) niz. *Hij is naar huis gelopen*. ‚Běžel domů‘ dán. *Han er gået hjem*. ‚Šel domů‘ dněm. *Ik bün na den Koopmann lopen*. ‚Běžel jsem k obchodníkovi.‘ (srv. NG 99) V prvním případě je zdůrazněna ukončenost děje, ve druhém případě determinovanost, cíl pohybu.

- c. Slovesa vyjadřující sdělení: BSB 34 *Bêl jǔ krôtkuê puêrênk, žê-bê jǔ rûiten muyššela jĭc; a jĭž z nĭm slôva nĭmāla gôdôni.* ‚Už bylo skoro ráno, takže už musela odejít. A ještě s ním ani slovo nepromluvila.‘ BSB 46 *Tê-dôχ mól pĭsônĭ v lêsce, žê wêna māla bêc stracônô* ‚Psal jsi přece v dopise, že se prý ztratila.‘
- d. Verba *movendi*: LTP 315 *Té uon xcou vízêc, ĭak uon dálekue bâu ĭĭzonĭ, á sa uébezdrôu.* ‚Tak chtěl vidět, jak daleko už došel, a podíval se kolem sebe.‘
- e. Jiná (vzácnější, místo nich bývají perfektiva): LTP 90 *Puyrénê uon ĭêž guê nĭ mĭu dâxt buidovôĭni* ‚Ráno ještě nebyl dostavený.‘ Löttsch (1967: 28) dále uvádí *mjôul kopôunê* ‚koupil‘, *mjôul húoslê* ‚nesl‘, *mja prošûonê* ‚prosila‘, *mjôul sôunê* ‚sel‘.

Podívejme se na význam a použití perfekta v jiných jazycích, abychom si je následně mohli porovnat s kašubštinou. V jazycích skandinávských, angličtině nebo španělštině je perfektum (přesněji *prézentní perfektum*) plnohodnotnou součástí aspektuálně-temporálního systému a jako takové je jednoznačně odděleno od jiných časů.³¹⁷ Perfektum v těchto jazycích postihuje vztah mezi dějem minulým a dějem přítomným. Podle klasických definic lze jeho významy shrnout do čtyř základních skupin (COMRIE 1976: 56–60, srv. DAHL 1985: 132):

- 1) Rezultativní („resultative“): současný stav, který je výsledkem minulého děje, např. ang. *You have grown since the last time I saw you.*
- 2) Zkušenosti („experiential, existential, indefinite“): popisuje děj, který se odehrál v minulosti v blíže neurčené době, ale má nějaký vztah k přítomnosti, např. ang. *Have you ever been to China?* Srv. *Did you go to China last year?*
- 3) Trvací („universal, persistent“) vyjadřuje děj, který se stal v minulosti, ale pokračuje i v přítomnosti. např. ang. *I have lived in Prague since I was born.*
- 4) Blízké minulosti („recent past, hot news perfect“) vyjadřující děj, který se stal před krátkou chvílí a tudíž je nyní ještě aktuální,³¹⁸ např. *John has just called me.* šp. *Lo he visto esta mañana.* ‚Viděl jsem ho ráno.‘

³¹⁷ V germánských jazycích máme jednotné préteritum, kdežto v románských aspektuálně odlišené imperfektum a *latinské* perfektum.

³¹⁸ Např. ve španělštině a katalánštině je tato *chvíle* definována jedním dnem. Angličtina na rozdíl od jiných jazyků v tomto případě nenesou časovou specifikaci.

Ve spisovné němčině taková jednoznačná hranice mezi perfektem (DUDEN 2006: „Präsensperfekt“) a préteritem není. V hornoněmeckých a západostředoněmeckých dialektech dokonce préteritum zaniklo i morfologicky.³¹⁹ Wunderlich (1970: 142) shrnuje vztah těchto dvou německých časů slovy, že každé préteritum může být nahrazeno perfektem, ale nikoli naopak. Perfektum ve spisovné němčině lze v sobě zahrnuje dva základní významy (DUDEN 2006: 514, WUNDERLICH 1970: 144): jednak je alternativou k préteritu jako prostý minulý čas, jednak se vlivem určitých faktorů ve větě (např. adverbii)³²⁰ a obzvláště ve spojení s transformativními slovesy může aktivizovat jeho původní význam s přesahem do přítomnosti.³²¹

Abychom mohli zaujmout objektivní stanovisko ke kašubskému perfektu, je třeba se ještě zastavit u *nového perfekta* v západoslovanských a jihoslovanských jazycích. Jedná se o konstrukci, která se na první pohled podobá perfektu kašubskému: jde tedy o spojení určitého tvaru slovesa *mít* (resp. *mieć, imati* atd.) a *n/t-participia* (resp. v hovorové češtině i dlouhého *l-participia*).³²² Vznik této konstrukce vychází z vnitřního vývoje jednotlivých jazyků (viz podobný vznik této konstrukce v románských a germánských jazycích), jejím katalyzátorem však může být kontakt se sousedními jazyky, tj. němčinou, resp. řečtinou. Oproti perfektu v němčině nebo kašubštině vykazuje toto *nové perfektum* určité významné formální rozdíly:

- a. Jako pomocné sloveso se vyskytuje pouze sloveso *mít* a je používáno výhradně s tranzitivními slovesy.
- b. Pravidelně dochází ke kongruenci objektu s přičestím, např. *Konečně máme pokoj uklizený*.
- c. Toto *nové perfektum* nelze použít se všemi slovesy. Tvoří se slovesy transformativními a terminativními. Wiemer – Giger (2005: 92–93) uvádí seznam takových sloves pro češtinu: jedná se o slovesa zničení a vytváření, vyjadřující změnu místa, sociální a komunikativní

³¹⁹ V různých především západostředoněmeckých nářečích se používá préteritum pouze u omezeného počtu sloves, u nichž je dávana přednost préteritu i ve spisovné němčině

³²⁰ MUSAN 1999: 6–51.

³²¹ Srv. klasickou interpretaci latinského perfekta jakožto amalgámu původního perfekta a aoristu.

³²² Literatura k tématu jihoslovanského nového perfekta БЕЛКОВСКА 1994, VASILEV 1968, LINDSTEDT 1985, МИРЧЕВ 1976, ПЕНЧЕВ 1968, KOSTOV 1971.

akty, vnímání (ale nikoli u sloves *vidět/slyšet*, např. *mám zjištěno*), slovesa vyjadřující začátek a konec, slovesa dopravy (*máš už ten dopis poslaný?*) a některá slovesa s předponami *na-/roz-*. Tento seznam v zásadě koresponduje s již zmiňovaným seznamem sémantických typů sloves, které zprostředkovávají „eigentlich resultative Bedeutung“ (NEDJALKOV – LITVINOV 1988: 59–66). K tomu je nutné poznamenat, že *vhodnost* použití konkrétních sloves se v jednotlivých jazycích může lišit.

- d. Agens děje nemusí být totožný se subjektem. Lze přitom podle kontextu nebo použitých sloves rozlišit tři interpretační skupiny (LAZINSKI 2001):
- d.a. Případy, kdy je ve shodě s kašubštinou nebo němčinou za agenta možno považovat subjekt (samotná konstrukce však toto neimplikuje!), např. pol. *Mam to gdzieś zanotowane*. čes. *Mám to někde poznamenáno*.
- d.b. Případy, v nichž je subjekt beneficentem děje, ale nikoli agentem, např. *Mám (od něj) slíbenou večeři*. To se týká vždy sloves *iubendi* a *prohibendi*, např. bulh. KOSTOV 1971: 373 *Имам поръчено да чакам тук*. ‚Mám nařízeno čekat tady.‘ pol. *Mam wzbronione przychodzenie na dyskoteki*. čes. *Mám zakázáno chodit na diskotéky*.
- d.c. Případy, v nichž může být subjekt interpretován jako agens i patiens, např. pol. *Mamy pokój posprzątany*. čes. *Máme pokoj uklizený*. čes. *Už máte objednáno?* Uvedená konstrukce klade důraz na současný stav (výsledek děje), přičemž okolnosti děje nejsou důležité. To souvisí se skutečností, že rezultativum bývá často spojováno především s pasivem (srv. např. rus. *Дом почиен*). Zvláštním případem jsou promluvy, které by v případě použití préterita byly bezpředmětové: např. čes. *Co to máte napsáno na dveřích?*
- e. *Nové perfektum* lze tvořit téměř výhradně se slovesy dokonavými. Lazinski (2001) konstatuje v polštině sice také možnost použití sloves nedokonavých, ale pouze v iterativních výrocích (*Co jakiś czas ma lezione zęby*.), které navíc v tomto případě lze interpretovat kauzativně.

Tyto formální rozdíly poukazují na skutečnost, že kašubské perfektum je nutno interpretovat jiným způsobem než slovanské *nové perfektum*. Formálně neomezeným výběrem sloves, jednoznačnou identifikací agenta se subjektem a absencí shody přičestí s

podmětem (až na zmíněnou výjimku) se stavu v kašubštině přibližuje z ostatních slovanských jazyků pouze makedonština, kde je *habere*-perfektum plnohodnotnou součástí gramatického systému.³²³ Z uvedeného výčtu vyplývá, že nové slovanské *perfektum* má pouze rezultativní platnost, není tedy skutečným perfektem ve smyslu, jak jej známe z angličtiny nebo španělštiny. Tato konstrukce navíc není v řadě případů ještě zcela gramatikalizována a je značně omezena územ.

Otázkou je, můžeme-li chápat sémantiku perfekta v kašubštině identicky jako ve spisovné němčině (totéž platí pro dolní němčinu i východostředoněmecký prostor). Jedná se přitom minimálně o dva odlišné problémy: jaký je rozsah použití tohoto perfekta a může-li být kašubské *perfektum kdekoli* nahrazeno préteritem beze změny významu. Pokusme se tedy nyní zhodnotit vztah kašubského perfekta ke třem charakterizovaným *areálním* typům:

- a) Perfektum v konkurenci k préteritu (německý typ).
- b) Vlastní, sémanticky vymezené *perfektum* (tj. anglický, skandinávský nebo španělsko-katalánský typ).
- c) *Nové perfektum* – slovanská rezultativní konstrukce (tj. polský či český typ).

Již z uvedených *areálových* typů vyplývá, že existuje nějaký hlubší rozdíl mezi samotným rezultativem a ostatními zmíněnými sémantickými platnostmi perfekta. Podle Nedjalkova - Jachontova (1983) je základním rozdílem možnost kombinace s časovými kvalifikátory. Podle Dahla (1985: 134) vlastní *perfektum* klade důraz spíše na samotný děj, kdežto rezultativum na stav (výsledek). Maslov (1983: 43–43) v této souvislosti rozlišuje dva druhy perfekta, z nichž první „перфект состояния“ neboli *perfekt stavový* je vlastním rezultativem a odpovídá zmíněné slovanské konstrukci. Druhým je „перфект действия“, *perfektum dějové*, které zahrnuje ostatní výše zmiňované nerezultativní charakteristiky perfekta. Oba tyto typy se navíc navzájem liší tím, že zatímco rezultativum je tvořeno od transformativních a telických sloves³²⁴, *perfektum dějové* lze tvořit i se slovesy atelickými. Tempus *perfektum* v germánských jazycích (kromě němčiny) a španělštině tedy v sobě zahrnuje funkce perfekta stavového i dějového.

³²³ Mimoto zde samozřejmě existuje, stejně jako v bulharštině i *esse*-perfektum, sémanticky odlišené od imperfekta a aoristu.

³²⁴ Srv. slovesa, která vyjadřují nějakou změnu (DAHL 1985: 135).

1) Rezultativum. V německém jazyce bývá chápáno (viz 2.2.2.7) jako formální rezultativum *Zustandpassivum* (objektivní rezultativum), gramatické perfektum je interpretováno rezultativně v případě subjektového (u bezkontextového *sein* perfekta typu *Er ist erschrocken*, NEDJALKOV – LITVINOV 1988: 32) a posesivního rezultativa (DUDEN 2006: 514: *Jetzt hat er sein Werk vollendet*). Rozhodující pro přesnou interpretaci je především kontext (např. lze říci *Er hat gestern sein Werk vollendet*, čímž věta svoji rezultativní platnost ztrácí). Zejména *haben*-perfektum může být chápáno bez kontextu v němčině dvojznačně³²⁵ Na druhé straně, perfektum v rezultativní platnosti nemůže být nahrazeno préteritem (WUNDERLICH 1970: 143), jelikož toto není schopno indikovat stav, kdežto německé perfektum může (nikoli: musí), např. z věty *es hat geschneit* lze vyvodit, že *je nyní všude sníh*, což promluva *es schneite* neimplikuje.³²⁶ Ve slovanských jazycích nová rezultativní konstrukce ještě není gramatikalizována, takže *perfektum* prostým préteritem v řadě případů nahrazeno být může s použitím dalších prostředků, např. adverbii (*Mám to uděláno. Už jsem to udělal*). Konstrukci s *mít* lze ovšem pocíťovat jako silnější, než prosté préteritum s adjektivem, jelikož samotné sloveso *mít* v tomto případě implikuje stav, kdežto préteritum neztrácí na své průběhovosti. V tom se přibližuje slovanská konstrukce anglickému perfektu ve významu rezultativním (zde je to však děj).

2) Podívejme se nyní na kašubské případy rezultativního perfekta v porovnání s češtinou.

- a. Případy, které lze přeložit do češtiny s použitím rezultativní konstrukce s *mít* se zachováním identičnosti agenta a subjektu: LTP 221 *Tàk tèn gùpy mǐjéu dobàtè přês to*. ‚Tak ten hlupák měl díky tomu vyhráno.‘ BSB 64 „*Čěš-tě môš zārôbônĩ?*“ „*M’ē-doχ vĕdnô puĕlôva nôlĕžĩ.*“ „„Copak máš vyděláno?“ „Mně přece vždy náleží polovina.““ BSB 49 *Vĕ môce stracônĩ, vĕ muýšice zaplâcĕc tĕ škuĕdĕ, cō vĕ môce tĕ f tĩm šônĩguŷ puĕrôbônĩ.* ‚Máte to prohrané a musíte zaplatit škodu, kterou jste v lese udělal.‘

³²⁵ Srv. (NEDJALKOV – LITVINOV 1988: 33) rozdíl mezi *Der Gast ist bald gegangen* (ang. *The guest went early*) proti *Die Jugend ist flüchtiger Gast, der bald gegangen ist* (ang. *is gone*)

³²⁶ Použití préterita v tomto příkladě může naopak implikovat, že se promluva nevztahuje k aktuální situaci (jde o vyprávění).

- b. Případy, v nichž dovoluje hovorový úzus použití rezultativní konstrukce v češtině pouze po rozdělení agenta a subjektu. V kašubštině je totiž vyjádřen původce děje, kdežto v češtině (či polštině) výsledek (stav). Pro lepší představu budou následující příklady nejprve přeloženy doslova a pak *transformovány* do českého posesivního rezultativa. LTP 28 *Tə krášńąŋta májōŋ tuéjjuē sàna přémjyhóné a tó je sĭn təx krášńąt, tén ców tə máš.* ‚Skřítci ti vyměnili syna a ten, kterého máš, je syn těch skřítků‘ Jinak: ‚Máš syna vyměněného‘. LTP 106 *Těn dĭáběl překlĕntĭ mō naše fšàtĕĭ sléze zežàrtè.* ‚Ten zatracený ďábel nám sežral všechny sledě.‘ Jinak: ‚Máme všechny sledě sežrané!‘ BSB 33 *Jāk na-puērĕnk tĕn princ-sō pĭtō za-swĕjū ‘ skōru’, tāk ta mātkā řĕkla: „Jō-ju ‘ mūm spōlōnĭ“.* ‚Když se ráno princ ptal na svou kůži, tak matka řekla: „Už jsem ji spálila.“‘ Jinak: ‚Tu kůži máš spálenou.‘ LTP 153 *Té ůon vəlwl tə mlóze, co ůonə v lóškuē šlè, a gwdöl: „Do dĭábla! Mōš tə abuē jō so vəsrony?“* ‚Tak tam vylil droždí, když šli do postele a řekl: „K čertu! Vykadil jsem se tu já nebo ty?“‘ Jinak: ‚Máme tu naděláno.‘

Zvláštním druhem využití rezultativní platnosti perfekta je jeho použití ve funkci futura II. Pro přiřazení této funkce k perfektu stavovému hovoří i skutečnost, že v němčině jev takovém případě použití préterita vyloučeno a použití tohoto perfekta je limitováno transformativními slovesy (WUNDERLICH 1970: 149), např. *Ich habe das bis morgen für dich erledigt.* Důležitý je fakt, že stejné futurální použití umožňuje i slovanská rezultativní konstrukce, např. *Do dvou dnů to máme zařízené. Ten zápas mají prohraný* (přičemž zápas ještě nezačal). V kašubštině se toto použití rovněž vyskytuje: LTP 78 *Čé tə tĭy máš zĭáduĭ, te přĭńzĕ názàt, té mə zĭyžĭmə tə ĩjĭšĭ.* ‚Až to sníš, vrať se, složíme ty pytle.‘

2) Dějové perfektum. Do této skupiny můžeme zařadit všechna další použití perfekta v jazycích, které perfektum přesně sémanticky rozlišují. Toto vlastní perfektum je charakterizováno jednak větším důrazem na samotný děj než na jeho výsledek a jednak faktem, že by se mělo dát utvořit od jakéhokoli slovesa. Jak již bylo zmíněno, u jazyků jako angličtina nebo španělština se v rámci nerezultativního perfekta pracuje se třemi kategoriemi (perfektum zkušenosti, perzistentní, perfektum blízké minulosti). Rozřazení německého perfekta v nerezultativní platnosti do těchto kategorií je poněkud problematické, ale v souvislosti se zaměnitelností německého perfekta s préteritem se perfektum ve všech těchto případech může objevit. Často navíc může být volba motivována stylistickými potřebami

nebo územ, v příkladě *Warst du schon in China?* je motivována preferencí préterita u slovesa *sein*.

Nemožnost použití slovanské rezultativní konstrukce pro vyjádření dějového perfekta souvisí mj. také se skutečností, že tato (v přítomnosti) neumožňuje spojení s časovými adverbii kromě *už* v pozitivu (*už máme navařeno*) a *ještě* (*tu práci ještě nemám napsanou*) (srv. LAZINSKI 2001), která mají i bez použití rezultativní konstrukce schopnost minulý děj aktualizovat (*oběd už jsem uvařil, tu práci jsem ještě nedopsal*). Další překážkou pro tvoření dějového perfekta je omezení použitelných sloves výhradně na telická.

V následujících příkladech je použito perfektum k vyjádření děje minulého se vztahem k přítomnosti (chvíli promluvy). Do češtiny nebo polštiny bychom je přeložili prostým dokonavým préteritem.

LTP 168 *A'le, uìina, vaše zéca leždui zésinc lát f tax pxyřənəx a májəŋ přešcəne, zé uonə ny vəzdřəŋ pxyřənamì, jə təx ny veznaŋ.* ‚Ale teto, vaše děti ležely v těch peřinách deset let a pročuraly je, že už ani nevypadají jako peřiny, nevezmu si je.‘

BSB 35 *Jũ vnět buďze kũr pól, a tē jĩš dō-mě nĩmōš slóva řěklĩ.* ‚Za chvíli bude kokrhát kohout a ty jsi mi neřekl ještě ani slovo.‘

LTP 154 *Tũ je jèdno zéřcəŋ a mə cə přənósly víno a kuìxa.* ‚Je tu jedno děvče a má pro tebe víno a koláč.‘

BSB 47 *A-něŋ lēs mō dĩxtĩx dvě grépě-sə zňòslĩ.* ‚A ta liška sestavila dvě pořádné hromady.‘

BSB 42 *Wèn-jũ-mól zabětĩ, dzē tō bělō.* ‚Zapomněl už, kde to bylo.‘

BSB 39 *Tō jō dóstòjājy kždĩ nócě; buē jō-mũm zjādli wəd zlōtĩwē ptōxa sěrcē.* ‚To dostávám každou noc, protože jsem snědl srdce zlatého ptáka.‘

LTP 156 *Iə xcə pròbuévəc, əžlə jə muégə pueprávjyc, cò ve mowə fěrděrbuevòny.* ‚Chci vyzkoušet, zda mohu opravit, co jste pokazili.‘

BSB 27 *Tāk bāba vėšũkāla, a jednĩ jũ dřĩmālě a jěš nĩmēlē s tĩ třecě flāšě pxtĩ; tē jũ spālě.* ‚Tak ta bába tu láhev vyndala, a jedni již spali, ani se z té třetí lahve nenapili, a už spali.‘

Pokusme se nyní najít v kašubštině ekvivalenty jednotlivých kategorií dějového perfekta.

a) Perfektum zkušenosti, nebo také perfektum časově neurčeného děje, popisuje děj, který se stal v minulosti, ale má nějaký vztah k přítomnosti, neboli děj, který už proběhl nebo dosud neproběhl. V němčině můžeme vyjádřit totéž perfektem i préteritem, přičemž použití perfekta v dolní a východostřední němčině může implikovat vztah k přítomnosti,³²⁷ určitou roli však hraje stylistika. Za perfektum zkušenosti lze v jiných jazycích považovat následující příklady:

ang. *Have you ever seen this film? I think I have met him once before.*

šv. *Jag har levet på gatan ett par gånger och det är inte särskilt roligt.* ‚Žil jsem na ulici několikrát a není to nic zvlášť zábavného.‘ Aktuálnost zde spočívá ve zkušenosti.

port. *Ultimamente tenho viajado mais de metro do que é meu costume.* ‚V poslední době jsem cestoval metrem víc, než je mým zvykem.‘

Jednoznačnými ekvivalenty příkladů této kategorie jsou v kašubštině perfektum tvořené od nedokonavého slovesa *sentiendi*. V češtině či polštině bychom totéž museli vyjádřit pomocí adverbii, nedokonavý vid může být zachován.

LTP 220 *Moś tã táhë dŕëwîjã ju' wîzônë?* ‚Už jsi někdy viděl tak vysoké stromy?‘

BSB 55 *Jô-müm cëti wăt-îńšëχ lëdzî stâršëχ.* ‚Slyšel jsem to od jiných starších lidí.‘

b) Perfektum durativní, neboli perzistentní, vyjadřuje v minulosti započatý a dosud trvající děj (rezultativum proti tomu označuje již ukončený děj). Jelikož popisuje děj, který *stále ještě* probíhá, v řadě jazyků je nahrazován prostým prézentem (např. *Ich warte seit 3 Stunden auf dich. Ich habe seit 3 Stunden auf dich gewartet.* WUNDERLICH 1970: 148 *Ich wohne in Prag seit meinem Geburt*). V takových případech v kašubštině perfektum nenalzáme, koneckonců pro to nenacházíme podněty v němčině. Byl by zde použit prézens podobně jako v češtině či polštině.

c) Podmínky užití perfekta blízké minulosti se mezijazykově může dosti lišit. Je například známo, že angličtina nedovoluje bližší časovou specifikaci děje, kdežto jiné jazyky

³²⁷ Wunderlich (1970: 148) se zmiňuje o tom, že při použití adverbia *schon* (např. **Mein Bruder hat den Film schon gesehen*) není v němčině za normálních podmínek préteritum akceptovatelné.

mohou (šv. *I dag har jag ätit klockan fem.* srv. ang. *Today I ate at five o'clock*). V kašubštině do této kategorie perfekta počítáme právě věty, v nichž je časová specifikace vyjádřená.

LTP 163 *Ziś iwo móm rájbãx zrobjóné.* ‚Dnes jsem udělal dobrý obchod.‘

LTP 110 *Iwo móm dóbrī jésěft zjz zrobóni, iwo móm trównq f Pucku kŭpjóni.* ‚Udělal jsem dnes dobrý obchod, koupil jsem v Pucku trávu.‘

Na předvedených příkladech se projevilo, že kašubské perfektum pruského období nelze zaměňovat s polskou nebo českou rezultativní konstrukcí. Rozdíly se nacházejí jak v morfologickém (na úrovni pomocných sloves, kongruence), tak v sémantickém plánu. Zásadním sémantickým rozdílem je skutečnost, že působnost *slovanské* konstrukce je čistě rezultativní a navíc není ještě gramaticky ustálena, kdežto kašubské perfektum má platnost mnohem širší a je schopno zahrnout i tzv. perfektum dějové. Připodobnění kašubského perfekta k perfektu anglickému či severogermánskému (tedy přesně časově vymezenému perfektu) je však problematické jak kvůli jeho vztahu s němčinou (potažmo dolní němčinou) na jedné straně, tak především kvůli tomu, že kašubština je jedním ze slovanských jazyků, které perfektum v takto absolutní platnosti neznají.

Není jednoduché určit, zda některé z perfekt, nalézajících se v kašubských zápisech pruského období má ryze préteritní platnost. Zkoumané případy bylo možné v zásadě všechny do určité míry interpretovat perfektně (tedy se vztahem k přítomnosti),³²⁸ což souvisí jednak s tím, že v uvedených zápisech se perfektum (tedy perfektum prézentu) z žánrových důvodů nevyskytuje zrovna často, jednak s faktem, že se toto perfektum v daných zápisech objevuje převážně s perfektivním participiem, které samo o sobě implikuje ukončenost děje a nahrává tak perfektní interpretaci.

Případy, kdy se préteritum vyskytuje na místě, kde bychom očekávali perfektum nicméně nalézt lze, např. LST 77 *Vepŭscã mjã, cø-jãu-tøbjã wŭčjñél.* ‚Odpusť mi, co jsem ti udělal.‘ V tomto případě, jak upozorňuje u slovinštiny Löttsch, se použití německého perfekta a préterita vymyká německému úzu. Löttsch si například všímá, že se ve slovinštině používá v dialogu převážně préteritum, zatímco němčina dává přednost perfektu. Obecně lze

³²⁸ BSB 11 *A-χuēc tū χtó nã-nóc jidzē a wuëpãšejö f tīm kúescělē, tē nãpuërénk wüen-jü jö dõt. A tŭ-mô kröl tãg řěklī, χtö-bē tō vëbãvŭl, tēn-bē vólqã lãsqã wŷ-nŭwuē dŏstŭl.* ‚A jde-li sem někdo na noc a v tom kostele hlídat, následujícího rána je mrtev. A tak král řekl, že kdo by to zbavil zakletí, dosáhl by u něho velké přízně.‘ V první větě druhého souvětí bychom mohli očekávat spíše prosté préteritum. Na druhé straně mluvčí mohl vyjádřit skutečnost, že výrok je platný do momentu promluvy, kdy je hlavnímu hrdinovi vyprávěno o zakletém kostelu.

konstatovat, že v kašubštině se vytvořil nový složený čas (podle německého vzoru), kterého lze použít ve funkci stavového i dějového perfekta. Kašubské perfektnum se vyskytuje, podobně jako v němčině, v konkurenci s préteritem, jenže distribuce těchto gramatických časů je ale v kašubštině jiná. Löttsch (1997: 53–55) vyslovuje názor, že větší frekvence préterita (v kašubštině samostatného *l*-participia) může být způsobena pozdějším rozšířením analytických časů v dolní němčině. To podle Löttsche způsobuje i odlišnosti v používání perfekta ve slovinštině (kašubštině) a lužické srbštině. Kašubské perfektnum tak sice vzniklo primárně jako produkt jazykového kontaktu, ale jeho gramatikalizace probíhala do určité míry samostatně. Mluvčími je ve zkoumané době vnímán jako prostředek pro vyjádření určitého přesahu minulého děje do přítomnosti.

Plusquamperfektum (DUDEN 2006: 518–519 „Präteritumperfekt“) je většinou studováno společně s perfektem. Můžeme je označit za jakési *perfektum II*. Podle mluvnice klasické řečtiny je plusquamperfectum charakterizováno jako *stav minulý* vzhledem k perfektu, které vyjadřuje *stav přítomný*. V germánských nebo románských jazycích je plusquamperfektum vedle futura II (exactum) chápáno primárně jako čas nesamostatný, který vždy vyžaduje určitý kontext. Obecně je tento čas interpretován jako čas předminulý, tedy zdůrazňující předčasnost před nějakým jiným dějem minulým, v německém jazyce (spisovném) obvykle vyjádřeným préteritem, případně deiktickým perfektem. Tato předčasnost může vyplývat ze samotného užití pqpř., případně může být podpořena časovými údaji (např. *Winckelmann wurde 1717 als Sohn eines Schuhflickers zu Stendal geboren. 1743 hatte er es bis zum Konrektor in Seehausen gebracht.*) Absolutně (bez kontextu) se plusquamperfektum vyskytuje ve spisovné němčině velmi vzácně a pouze za určitých podmínek (např. jako rezultativum v minulosti: *Wir hatten einen Tisch bestellt*). Výjimkou jsou dolnoněmecké dialekty, kde může formální plusquamperfektum konkurovat préteritu.³²⁹

Ve slovanských jazycích existuje vlastní plusquamperfektum, tvořené po vzoru původního slovanského perfekta (jak je používáno ještě v bulharštině). Ze západoslovanských jazyků zůstává tento čas v užití v polštině (kde se však jedná o archaismus), běžnější je ve slovenštině (HORÁK 1964). Takové plusquamperfektum popisuje u kašubštiny ve své

³²⁹ Např. GRUDDE 1931: 15 *Et weer e mool e riekä Groof jewese, un dee hadd een Dochtä jehatt un dat weer e hibsche Merjell.* ‚Byl jednou jeden bohatý hrabě a ten měl jednu dceru a tou byla krásná Merjell.‘ Srv. GRUDDE 1931: 28 *Et weer e mool e Doktä, der hadd e Wief un e hibsche un frindliche Dochtä.* ‚Byl jednou jeden doktor a ten měl ženu a hezkou a hodnou dceru.‘

mluvnici Ceynowa. Mimoto se germánskému plusquamperfektu podobá préteritum nové slovanské rezultativní konstrukce, která vyjadřuje stav v minulosti, vyplývající z výsledku předchozího děje. Tato préteritní vazba, na rozdíl od *prézentního rezultativa*, připouští přesnější časová označení (např. *Včera v poledne jsme už měli sbaleno*). Navíc ve spojení s transformativními slovesy dokáže důrazněji než prostý vid dokonavý vyjádřit *bezprostřední* předčasnost děje věty vedlejší dějem věty hlavní (např. věty typu *Jakmile jsme měli sbaleno, vyrazili jsme na cestu*).

V první části této kapitoly jsme si ukázali, že užití kašubského perfekta je mnohem širší než užití slovanské rezultativní konstrukce, ačkoli se zcela neshoduje ani s užitím sémanticky etablovaného perfekta většiny germánských jazyků ani s významově již značně posunutým perfektem spisovné (a dolní) němčiny. Kašubské plusquamperfektum podle Piotrowského (1981: 20) vyjadřuje buď předčasnost v minulosti ve vztahu k préteritu nebo absolutně (po vzoru dolní němčiny). V obou případech může být nahrazeno préteritem.

Podívejme se nyní podrobněji na dochované vžskyty kašubského plusquamperfekta ve zkoumaném korpusu:

a. Absolutní (zejména v jednoduché větě). Zde je patrný vliv dolní němčiny projevující se především výskytem plusquamperfekta jako alternativy k préteritu. Při rezultativní interpretaci je jeho užití jistě motivováno vnitřními potřebami jazyka.

a.a. Rezultativní: LTP 49 *A tèn m̃ieṁ j̃ednq̃n ṽrĩq̃nq̃ ṁustřèlĩq̃nĩ*. ‚Zastřelil vránu.‘
 LTP 330 *Té ṁon m̃iṁṁ f̃šàtkq̃ róboq̃tq̃ zróbj̃onĩ, té ṁon sq̃ ṁèžèṁq̃ s tòm królovòm cór̃kóm*. ‚Udělal všechnu práci a pak se oženil s královou dcerou.‘ BSB 56 *To w̃èñĩ m̃èlè tak ṽèrèṁtovônè, žè w̃èn m̃òl dāc tēmuṁ królovè*. ‚Měli to tak zařízeno, že to měl dát panu králi.‘ LTP 302 *Król m̃iṁṁ ṽ j̃ĩnšim̃ krájĩṽ p̃j̃èṁq̃zè záṁèj̃ovq̃nĩ, ále ní̃ mòk tix̃ p̃j̃èṁq̃z̃ĩ j̃ĩnacĩ dóstāc̃ j̃āg̃ b̃èz m̃j̃èc̃*. ‚Král dobyl peníze v jiné zemi, ale nemohl se k nim dostat jinak než mečem.‘ LTP 90 *Pṁyrénè ṁòn j̃èž gũè ní̃ m̃iṁ d̃àxt̃ bũidovó̃j̃nĩ*. ‚Ráno ho ještě neměl dostavěný.‘

a.b. Nerezultativní: LTP 41 *Pètr̃us̃ m̃ieṁ r̃èkũĩ, ṁon ní̃ m̃ieṁ ní̃c̃ vzó̃nc̃*. ‚Petr řekl, že si nemá nic brát.‘ LTP 49 *Tégũè šàmla ṁòn m̃ieṁ zabàtĩ*. ‚Na toho šimla zapomněl.‘
 LTP 205 *ṁòñĩ m̃iṁl̃a ṽj̃yl̃h̃ĩ strāx̃ dostò̃nĩ a sézelã c̃àstõ š̀t̃al̃ a ṁybezdr̃èl̃a t̃éũè ṁumàrũègũè*. ‚Dostali velký strach a seděli úplně zticha a prohlíželi si mrtvolu.‘
 BSB 2 *A-tĩ-pr̃incòvò m̃òlè-sò w̃ỹr̃èkl̃ĩ, nā-jākò̃ gũèdzènò w̃ĩèñĩ-bè-sò d̃ò-bòt̃ã zj̃āvil̃è*;

ã-těmuŷ-nověmuŷ królŷví nímŷlě níc řeklī. ‚A ti princové se smluvili, v kolik hodin se objeví na lodi. A tomu novému králi neřekli nic.‘

b. Vyjádření předčasnosti.

b.a. Rezultativní předčasnost. Následující příklady umožňují při překladu do češtiny nebo polštiny užití rezultativní konstrukce. LTP 201 *Iāk ŷon přečatŷnē mĵĕū, té ŷon mŷk čářac.* ‚Jakmile to měl přečteno, uměl čarovat‘ BSB 35 *Tāk-sŷ tak jĵscī, zē jŷ mĵla zlotĵ kuēlŷvrŷt stracŷnī a jĵš nĵck nĵmĵla sprĵvŷnī.* ‚Trápí se, že zlatý kolovrat už ztratila, a ještě nic neměla zařizeno‘ LTP 97 *Iāk ŷŷnĵ mĵlĵ vĵslŷžŷnī, tāk ŷŷn sŷ mĵldŷvŷl dŷ krŷla.* ‚Jakmile měli odslouženo, přihlásil se u krále.‘ LTP 179 *A'le ŷon nĵ xcŷŷ pŷvĵŷzec, zē ŷon suēje pŷŷhŷnŷe mĵŷŷ sŷovŷnē.* ‚Ale on nechtěl říci, kde měl svoje peníze schované.‘ LTP 313 *A' tĵn g^upĵ sŷ mĵŷŷ s tĵŷ gnŷŷŷf tĵŷ ŷumĵrŷŷ ŷŷškŷ zrobdŷŷnī jĵ ŷŷn f tĵm ŷŷšk^u lĵzŷŷ.* ‚A hloupák měl udělanou postel z kostí zemřelých a ležel v ní.‘ LTP 145 *Cē ŷon tŷ kĵpŷĵstŷ mĵŷŷ zĵádlē, ŷŷn bĵl jĵdĵn pŷŷvzŷvĵ ŷuésĵl.* ‚Když měl to zelí snědené, stal se z něho skutečný osel.‘

b.b. Prostá předčasnost LTP 123 *A'le ta bĵalka mĵĵ to slŷŷzĵ zabĵtē a tāk tĵn blĵšĵk vĵřĵl dalĵ.* ‚Ale ta žena to slovo zapomněla a tak ten hrneček vařil dál.‘ BSB 56 *To bĵl stŷŷrĵ Fric; ten mŷl jĵdnĵwĵ gbŷra bĵrzo wĵkřĵvdzŷnē.* ‚Byl jednou starý Fritz a ten jednomu sedlákovi velmi ublížil.‘ BSB 15 *Tāk tĵn majŷra řĵk: „Xtŷ-vĵ“ ē šĵt dŷ-nĵ-kĵrĵmĵ, dzē wuēn-jŷ mŷl wuēstĵvŷnī.* ‚Tak major řekl „Kdo ví“ a šel do hospody, kde ji předtím zanechal.‘ LTP 54 *Bĵlĵ tĵřĵ zĵŷnĵre, tĵ bĵlĵ ŷucĵkŷĵ z ŷĵjnŷ.* ‚Byli jednou tři vojáci a ti utekli z války.‘ LTP 40 *ŷŷnĵ přĵšlĵ d'ē jĵdnĵŷzĵ krŷla, tĵmŷ jĵdnĵē zĵŷčŷŷ bĵŷĵ ŷumĵrŷĵ.* ‚Přišli k jednomu králi, kterému zemřela dcera.‘ LTP 84 *A' tĵn kulĵvĵ, cŷ ŷŷn gŷŷ mĵŷŷ sŷŷbŷŷ vzŷŷtĵ, tĵn gŷŷ sŷŷ pĵt^uĵ.* ‚A ten kulhavý, kterého vzal s sebou, se ho ptal.‘

c. Předčasnost vyjádřená prĕteritem: BSB 64 *A tē wuēna sĵdla-sŷ s tĵm ŷlŷpŷ, cŷ tŷ přĵhŷŷ tĵwŷ trŷpa.* ‚A tak si sedla s mužem, který přinesl mrtvolu.‘

Nejzřetelněji jsou vidět temporální vztahy v rámci souvětí ve větách časových. Je-li potřeba vyjádřit předčasnost, činí se tak v kašubštině ve většině případů pomocí plusquamperfekta. Slovanské jazyky mají ale také svoje prostředky, jak vztahy mezi ději v časových větách vyjasnit – vid. Ke kolísání plusquamperfekta a dokonavého vidu dochází zejména u sloves pohybu. Plusquamperfektum s auxiliárem *miec* (od transformativních

sloves) se tvoří ochotněji než konstrukce s *bēc*. Důvodem může být častá rezultativní interpretace *miec*-plusquamperfekta, která umožňuje lépe oddělit oba děje.

Následují příklady výskytu plusquamperfekta ve větách časových:

a. Plusquamperfektum.

a.a. Pomocné sloveso *miec*. LTP 58 *Īāk ūona saŋ mīâ rixtīx vağrōnē, tāk ūona řékua:* „*Cěš ĵâ tóbĵe ĵym vĵĵĵyn za ř'e?*“ ‚Když se pořádně ohřála, zeptala se: ‚Kolik jsem ti za to dlužná?‘“ LTP 65 *Īāk ūonĵ mĵĵlâ d'esc špilievōĵnĵ, tĵ ūumarūĵ šlâ prēč.* ‚Když už si zahráli dost, umrlci odešli.‘ LTP 269 *Īāk ūon dōsc mĵōu dřeva narōmbĵōnĵ, ūon muššĵ ūĵĵkq séc.* ‚Když našťípál dost dříví, musel posekat louku.‘ LTP 269 *Īāk ūon mĵōu tq xáupq ūmbuudovāĵnĵ, to sédĕm lát bāuo do kuĵĵnca.* ‚Když měl tu chalupu postavenou, bylo sedm let u konce.‘ LTP 318 *Ī ĵāk ūon mĵōu kōsk pĵĵĵ, ūon sa stōu zārē rābōm ĵ muššāu s te ūēgroda puānōc.* ‚A když se trochu napil, hned se stal rybou a musel z té zahrady odplavat.‘

a.b. Pomocné sloveso *bēc*. BSB 15 *Tāk ĵāk fšĕtcĕ bĕlē rōzĕšlĵ prĕč, tāk tĕn majōra šĕt v nĕn ĵĵvĕlp dō-nĵ-swūĕĵĵ brūtĕi.* ‚Když se všichni rozešli, major šel do hrobky ke své nevěstě.‘ BSB 52 *Tak jak bĕlē wĕd-nĕwuĕ wuĕdĕšlĵ ĕ bĕlē prĕz-grĕcq prĕšlĵ, tak wĕn ĵq zā-nen pōlc puĵscil.* ‚Jakmile od něho odešli a přešli hranici, tak jí prst pustil.‘ LTP 40 *Īāk ūonĵ dálĕg bāla ĵĵzĵnĵ, ūonĵ prāšlâ d'e ĵĕdnĵguĕ lāsa.* ‚Když už byli daleko, přišli do nějakého lesa.‘ LTP 230 *Īāk tĵ sānōĵje bāla ūrōsuĵ, ūonĵ šlâ f svĵĵát sa vaūĕĕc.* ‚Když synové vyrostli, šli se do světa učit.‘ LTP 339 *Īāk ūonĵ bāla vlāzuĵ, tām beuo vĵĕle mĵĵsa, ĵĵ ūonĵ sa nājedlâ dĵxtĵ.* ‚Když tam vešli, byla tam spousta masa a oni se pořádně najedli.‘ LTP 192 *Čĕ ūonā bāuā štāk ĵaxōnē, tĵ krōléfšĵĵ cōrce so xcā pĵĵc.* ‚Když už měli kousek cesty za sebou, princezně se chtělo pít.‘

b. Préteritum.

b.a. Imperfektivum vyjadřující současnost: LTP 28 *Īāk tā krāsĵānta tĕuĕ knāpa ĕlâ vřĕšĕqnc, ūonā bāuā zuĵ, zĕ ĵĵy zĕckuĕ tāg bĵĵĵ bāuĕ.* ‚Když skřítci slyšeli toho kluka křičet, zlobili se, že bylo to dítě tolik bito.‘ LTP 31 *ĵāk ūona ná tĵ šāplĵ sézā, ūonĵ ĵāĵ fsānĕĵlâ f tĕn pĵĵc.* ‚Jak seděla na lopatě, zasunuli ji do pece.‘ BSB 15 *Tāk, ĵāk ta brūtka ĵōwuĕ vĵdzāla f tĵ kārĕmō f puĕdwuĕĵāĵ, ĕš wuĕn tām stōĵĵl, tak wuĕna zārōs pādĵlâ trūpq.* ‚Jak ta dívka viděla, že stojí v hospodě mezi dveřmi, padla jako mrtvá na

zem.‘ LTP 38 *Ìak tən sín trə̀ làta béu, jèdèn ríza přə̀šed dię teguy tátká.* ‚Když bylo tomu synovi tři roky, k jeho otci přišel nějaký obr.‘

b.b. Perfektivum vyjadřující návaznost dějů: BSB 18 *A jāk-wən přējāχôl, tāk wən-sō pītôl, dzěš krôl mēškôl.* ‚Jakmile přijel, zeptal se, kde ten král bydlí.‘ LTP 156 *Ìak uona bə̀nə přə̀šla, tən jězèla zaštəkowl tə̀ dvjēre a uixwocyl tə̀ bjàlkaŋ.* ‚Jakmile vešla, ten chlap zamkl dveře a chytil ženu.‘ LTP 295 *Ìak uonī və̀lezlə, té uonī bə̀lə zárow zə̀střelonī uòt tīy žóuněři.* ‚Jakmile vylezli, okamžitě byli zastřeleni vojáky.‘

b.b.a. Perfektivum v pasivu: LTP 44 *Ìak uon béu zakuyppóŋnī, tiě záčə̀ŋuy na tīm smə̀ŋtaři strášə̀c.* ‚Po tom, kdy byl zakopán, na tom hřbitově začalo strašit.‘ LTP 76 *Čé ta króléská córka vənəkóŋnə̀ bə̀ua, uona šuá f svját.* ‚Když byla princezna vyhnána, šla do světa.‘

b.c. Perfektivum použité v případě časově nezávislých dějů: BSB 1 *Tāk, jāk-wuèn-tām dō-tewuē māsť přěšet, těj tən kuypc běl dôt.* ‚Když do toho města přišel, ten kupec byl mrtev.‘ LTP 311 *Čé tən dijóběu do néguə̀ přə̀šet, té tən xuóp uə̀row jī tən jégoə̀ frīštək lézow na grə̀ńcə̀.* ‚Když do něho přišel ďábel, ten muž orol a jeho snídaně ležela na mezi.‘

Plusquamperfektum je ve zkoumaném korpusu velmi častou konstrukcí, která se používá ve funkci rezultativa v minulosti či při vyjádření posloupnosti dějů v rámci souvětí. Zejména ve větách časových se je konkurencí dokonavého préterita, příklady typu *jak on běl vlazli* a *jak on běně przěszedl* jsou tak sémanticky blízké (‚když vešel‘), ačkoli při použití plusquamperfekta je předčasnost jednoho dějem před druhým vyjádřena zřetelněji. Svoji úlohu má plusquamperfektum v časové souslednosti po slovesech *dicendi* a *cogitandi* (viz kapitola 2.2.2.9.). V menší míře se plusquamperfektum vyskytuje i absolutně a nerezultativně, což může být odrazem úzu v dolnoněmeckých dialektch.

Na závěr této kapitoly se zmíníme o kondicionálu perfekta. Stejně jako u vlastního perfekta a plusquamperfekta se jeho užití může týkat prakticky všech sloves. Význam tohoto kondicionálu vyplývá ze sémantiky perfekta, vyjadřujícího stav či výsledek minulého děje nebo děje započatého v minulosti, majícího vliv na přítomnost. Proto je nejčastějším významem kondicionálu perfekta irrealita, která se může vztahovat k minulosti i k přítomnosti. Jedná se tedy o stav, který za určitých podmínek nastat mohl, ale nenastal, případně o nepodloženou domněnku.

- a. Irrealita v minulosti: BSB 18 *Ě-tāg bē běl vnět vlēcālī na-wěkront, ālē běla ta pōrta zāmklō.* ‚Byl by hned vběhl na loď, ale brána byla zavřená.‘ LTP 176 *Tāk uōñi záčqñlā zá nīm šākāc, āle uōñi bā uě gvàsno nỳ mỳylā nalāzue.* ‚Tak ho začali hledat, a určitě by ho nebyli našli.‘
- b. Podmínkové věty vyjadřující irrealitu: BSB 49 *Dóbře, mōj sēne, zróbīl; buē, žē-bē jēs mōl-mě trāsli, tē-bē jēs mōl strācōnī; a tāk mōš dōbētē.* ‚Dobře jsi to, synu, udělal – kdybys mnou zatřásl, byl bys ztracen, ale takhle máš vyhráno.‘ BSB 34 *Čē-bē twēja mātka nūmāla mē spōlōnī muējī skōrē, tē jō-bē-mōk přē-cēbē bēc; alē tak hē.* ‚Kdyby mi tvoje matka nespálila kůži, mohl bych u tebe zůstat, ale takto ne.‘ LTP 149 *Va glūpī, hē bā vā tēn kříš mỳála vzāntē, te vā bā to zēfčāq mỳála.* ‚Vy hlupáci, kdybyste ten kříž vzali, už byste tu dívku měli.‘ BSB 52 *Tē sōbākuē, čē-bē jō-mūl tōbe to vědzōnī, jō-bē-cē mōl wỳgardlōnī.* ‚Ty jedna čarodějnice, kdybych to o tobě věděl, tak bych tě uškrtil.‘
- c. Domněnka týkající se skončeného děje: BSB 37 *Tō-bē muýšīl mēc vzytī slēga, cō nā-stōl přēhōs.* ‚To by musel vzít sluha, co nosil na stůl.‘

2.2.2.9. Časová souslednost

Drtivá většina textů z pruského období, které máme k dispozici, jsou vyprávění (především lidové pohádky a pověsti), které se odehrávají v (bájně) minulosti. Zejména v Lorentzově korpusu lidových textů se přímá řeč nevyskytuje tak často. Dialogičnost vypravovaných příběhů předpokládá hojně použití řeči nepřímé. Z těchto textů vyplývá, že kašubština pravidelně pracovala s tzv. časovou sousledností (*consecutio temporum*, něm. *Zeitenfolge*). Jedná se o jev, který je v románských, stejně jako ve většině germánských jazyků zcela samozřejmou záležitostí a jeho pravidla se v obou jazykových skupinách v zásadě shodují: Je-li v hlavní větě čas vedlejší (préteritní, příp. perfektum), je referenčním bodem v těchto jazycích nikoli čas vyprávěného děje, jako je tomu ve slovanských jazycích, ale čas vypravěče. V praxi pak souslednost po čase vedlejších v těchto jazycích vypadá takto:

- a) Současnost: préteritum (románsky imperfektum), např. šp. *Dijo que era cansado.*
ang. *He said he was tired.*

b) Předčasnost: plusquamperfektum, např. šp. *Dijo que había comprado pan.* ang. *He said he had bought bread.*

c) Následnost: kondicionál, např. šp. *Dijo que no vendría el lunes.* ang. *He said he would not come on Monday.*

Situace v němčině tak jednoznačná není. Mimo samotný fakt, že v současném jazyce je nejběžnější reference k času vyprávěného děje, z čehož vyplývá absence souslednosti časové, musíme v němčině počítat ještě s užitím konjunktivu po slovesech *dicendi* a *cogitandi* nezávisle na čase v hlavní větě. Časová souslednost však v němčině přece jen existuje, ale na rozdíl od sousedních jazyků (kromě slovanských samozřejmě) je fakultativní (až archaická), omezená zpravidla pouze na vyprávění³³⁰ a limitována užitím určitých sloves (*cogitandi*, *sperandi*, DUDEN 2006: 521–522). Souslednost může fungovat v zásadě stejně jako v ostatních germánských jazycích (CZOCHRALSKI 1975: 126, srv. PIOTROWSKI 1981: 61).

a. Indikativní vazby.

a.a. *Sie dachte, dass er krank war.*³³¹ Běžně: *Sie dachte, dass er krank ist.*

a.b. *Sie dachte, dass er krank gewesen war.*³³² Běžně: *Sie dachte, dass er krank war.*

a.c. *Sie dachte, dass er am Montag nach Hause kommen würde.* Běžně: *Sie dachte, dass er am Montag nach Hause kommt/kommen wird.*

b. Konjunktivní vazby. Konjunktiv se používá především v písemném projevu pro vyjádření zprostředkovanosti.

b.a. *Sie sagte, er sei müde.* Běžně: *Sie sagte, dass er müde ist.*

b.b. *Sie sagte, er habe Brot gekauft.* Běžně: *Sie sagte, dass er Brot gekauft hat.*

b.c. *Sie sagte, er komme am Montag nicht / er werde am Montag nicht kommen.* Běžně: *Sie sagte, dass er am Montag nicht kommt/kommen wird.*

³³⁰ WUNDERLICH 1970: 117 hovoří o použití plusquamperfekta pro vyjádření předčasnosti v préteritním prostředí.

³³¹ Srv. dněm. BERNHARDT 1903: 24 *He se, dat du ni klook weers.* ‚Řekl, že nejsi chytrý.‘

³³² Srv. dněm. BERNHARDT 1903: 24 *Ick meen, du hars din hus förköft* ‚Myslel jsem si, že jsi svůj dům prodal.‘

Pod vlivem tohoto německého systému (s tím, že v němčině byla dříve souslednost běžnější) se souslednost může objevit i ve slovanských jazycích přímo němčinou ovlivněných. Souslednost tedy známe i z lužické srbštiny (FASKA 1960).

Podívejme se nyní stručně na názor badatelů na existenci souslednost v kašubštině. Lorentz (1925: 228–229, srv. LKG 92)³³³ situaci v kašubštině popisuje tak, že „Das Tempus ist meistens das dem Tempus des übergeordneten Satzes entsprechende“, což ilustruje tak, že po préteritu zůstává často („oft“) v případě vyjádření současnosti prézens. To však odpovídá běžnému úzu slovanskému (a současné němčině). V obou dílech (1925, LKG) však zdůrazňuje, že v případě následnosti převládá („meistens“) kondicionál, v LKG přidává poznámku, že se může vyskytovat i indikativ futura (ale ne opisné, jen dokonavý vid) nebo opis s modály *chcec*, *miec* (viz 2.2.2.6). Další se nad touto otázkou pozastavuje Piotrowski (1981: 61–64), který upozorňuje na použití préterita a plusquamperfekta v současnosti a předčasnosti ve slovinštině, ovšem uvádí, že pravidlo neplatí absolutně.

Katalyzátorem výskytu časové souslednosti v kašubštině může být již zmiňovaná (kapitola 2.2.2.6.) formální totožnost konjunktivu II a préterita v dolnoněmeckých nářečích, v soudobých dolnoněmeckých zápisech jsou tak časové vztahy v nepřímé řeči vyjadřovány formálně stejně jako v kašubštině (srv. GRUDDE 1931: 67 [*he*] *seed, he hadd nu all e Johr jeoorbeid un he wull se frie* ‚řekl, že má rok odpracovaný a že chce být uvolněn‘).

Podívejme se nyní na fungování kašubské časové souslednosti po préteritu podrobně na základě příkladů z korpusů pruského období:

a. Vyjádření předčasnosti.

a.a. Plusquamperfektum aktiva (referenčním bodem vypravěč): BSB 15 *Jó-tóbbō mālā jödēn lēst nāpsīsūnī, a tē-mō nōdōl nō-to žōdnīwuē wūētpšīsē!* ‚Poslala jsem ti dopis a ty jsi mi nedal žádnou odpověď!‘ BSB 44 *A tē pīsālē dō-krōla, žē-īīχ-cōrka mālā dvanōsce muērdāřī zgladzōnī.* ‚A psali králi, že jejich dcera zabila dvanáct loupežníků.‘

a.b. Dokonavé préteritum aktiva (referenčním bodem čas vyprávěného děje): BSB 19 *A bāba zōs, jāk pχēršē rōs zrōbīla, tak drēdžī-rōs zrōbīla; vzōna lest slēdzē s tāšē ē přēčētala ē nāpχīsāla, ēš tēn sīn, cō jēwē bālka uērōdzēla, mōl bēc zābītē.* ‚A bába zase, jak to udělala poprvé, tak to udělala i podruhé – vzala dopis sluhovi z kapsy, přečetla ho a napsala, že ten syn, kterého porodila jeho žena, má být zabit.‘

³³³ V LGP se k tomuto tématu bohužel nestihl vyjádřit (dílo končí syntaxí věty jednoduché).

LTP 342 *V nóca tén ríza přàšet i uàdèřau ze žèlznóm štàhgóm ná uòškøë i màslau, žé uon tégøë kráfca zàbjau.* ‚V noci přišel obr, udeřil železnou holí na postel a myslel si, že toho krejčího zabil.‘

a.c. Nedokonavé préteritum aktiva (referenčním bodem čas vyprávěného děje): BSB 18 *Tāk jō-muŷ zācūn rōspuēvādāc, cō tām jō vīdzōl.* ‚Tak jsem mu začal vyprávět, co jsem tam viděl.‘

a.d. Perfektivní préteritum pasiva. Zde je protiklad plusquamperfekta a préterita neutralizován. BSB 6 *A wuēn nōvōdzōl nīc, èš-ten-zóp běl vērvōnē.* ‚A on vůbec nevěděl že mu zub vytrhli.‘ LTP 32 *Té uon mèrku, žé uon uyokrádui béu, a puáku.* ‚V tom si všiml, že byl okraden, a plakal.‘ LTP 284 *Iāk iω cāu, že dvěře uotèmkui bàu, iō sα sxòvowu, žé mje nīxt nī mōg vīzēc.* ‚Jak jsem slyšel, že dveře jsou otevřeny, schoval jsem se, takže mne nikdo nemohl vidět.‘

b. Vyjádření současnosti.

b.a. Nedokonavé préteritum aktiva (referenčním bodem čas vypravěče): LTP 277 *Tén hauptmān pītowu iāη sα, cō uona za jèdna bàu a gzé uona šuá.* ‚Ten hejtman se jí ptal, kdopak je a kam jde.‘ LTP 167 *Uon řék, uòn béu dòktór a xcéu jymui puymoc.* ‚Řekl, že je doktor a že mu chce pomoci.‘ BSB 2 *Tāk-tén-król vīdzūl, èš-tó-běl dōbrī xlop.* ‚Tak ten král viděl, že to je dobrý muž.‘ BSB 16 *Tāk vīlk-sō lésōvī skārīl, èž běl muécnō glōdnē.* ‚Ten vlk si lišce stěžoval, že má hrozný hlad.‘

b.b. Préteritum sloves *chcec, miec*: BSB 49 *Tak ten król jewě-so zāpītōl, dzē wēn xcōl vqdrovac.* ‚Tak se král ho zeptal, kam hodlá vandrovat.‘ LTP 241 *Tén knowp řék, že uon to xcéu zróbīc.* ‚Chlapec řekl, že to udělá.‘ BSB 43 *Tē wēnī nēvēdzēlē, cō wēnī nō-tō jāš řēc mēlē.* ‚Tak nevěděli, co na to mají říci.‘ LTP 241 *Tén knowp pītū sα, cō uon mīēu zróbīc.* ‚Chlapec se ptal, co má dělat.‘

b.c. Prézens (referenčním bodem čas vyprávěného děje): LTP 102 *Ti lāze řéklā, že tē jēs nowmōndřēši xlóp na cālīm svjēce.* ‚Lidé řekli, že jsi nejmoudřejší muž na celém světě.‘

b.d. Préteritum po přítomnosti historickém: BSB 18 *Tāk lédzē-muŷ puēvōdāiū, èš-tām krōla nēbělō, ālē krōlēvnō-sō xuēvāla sē-sētme cōrkāmē.* ‚Lidé mu říkají, že tam král není, jen královna se sedmi dcerami.‘

b.e. Imperfektivní préteritum pasiva: LTP 28 *Īak tə krāshāṅta tēuē knāpa čəla vřěščōnc, uōnə bəuə zuī, žé jīy zéckuē tāg b̄jiti bəuē.* ‚Jak ti skřítci slyšeli kluka, jak brečí, zlobili se, že to dítě je tolik bito.‘

c. Následnost.

c.a. Kondicionál přítentu (může být vysvětlen rovněž vlivem německého konjunktivu v řeči nepřímé viz 2.2.2.6): BSB 70 *Tāk wōnē jēmū rēklē, že wuē tī guēdzēnē wōhi-bē přěšlē.* ‚Tak mu řekli, že přijdou v určitou hodinu.‘ BSB 13 *E rēklē, ēž-bē nízdě tām nópřěšlē.* ‚Řekli, že tam nikdy nepřijdou.‘ BSB 20 *Krōlevnō v lās zāpřōvādžēlē, žēcī-jī dārōvālē, buē jīm mujšēla přěrec, ēž-bē krōlovī nígdě-sō nā-wēcē nēpuēkuēzāla.* ‚Doprovodili královnu do lesa a darovali jí život, protože jim musela slíbit, že se před králem už nikdy neukáže.‘ LTP 205 *Těn xuwóp šed do krōla á saṅ mēldōvēy, ze uōn bə tḡ krōlovḡ cōrkḡ uūzdrovjū.* ‚Ten muž šel ke králi a oznamoval, že princeznu uzdraví.‘ LTP 33 *Té bēy tēn kōn xuyrī a tī ləze gādālə, ze uōn bə vnétkḡ zdéx.* ‚Kůň byl nemocný a lidé říkali, že brzy pojde.‘

c.b. Dokonavý prézens (ve významu futurálním): LKG 93 *woen sḡ rozmišlōl, jak woen to zroji.* ‚Přemýšlel, jak to udělá.‘

c.c. Préteritum. LTP 216 *Uyn přārek, žé uyn sḡ zḡ nō pītoy á šed dálē.* ‚Slíbil, že se po ní poptá a šel dál.‘ Tato zvláštní poslopnost slovesných časů může být způsobena tím, že v přímé řeči by zde bylo *pētac sḡ* ‚ptát se‘ v přítentu ve významu futurálním (s nerozlišeným videm pod vlivem němčiny) a po minulém čase je tedy transformováno na préteritum.

c.d. Kondicionál po přítentu historickém: BSB 12 *Tāk-wuēn-sédzī à-na-níx dērḡ zdřī, cō wuēnī-bē rōbīlē.* ‚Tak on sedí a stále se dívá, co budou dělat.‘

c.e. Kondicionál přítenta pasiva: BSB 18 *Tāk wēn-mē rēk, ēž-bē mē mēldōvōl, ēž zō-tō jō-bē bēl štrōfuēvōnī.* ‚Tak mi řekl, že mě nahlásí a že za to budu potrestán.‘

d. Kombinace různých časových rovin.

d.a. Následnost – předčasnost: BSB 21 *Tāk puēvōdō „Ad majorem dei gloriam“ ē ḡcē fskuēknunc v nō rēkō, ḡcē-sō wýtōpḡc sé-strāḡy, ēž-bē bēla kōrōnō zō-to, cō-bē tō mōnso wēna zguýbīla.* ‚Tak říká „Ad maiorem dei gloriam“ a chce skočit do řeky a utopit se ze strachu, že bude potrestána za to, že ztratila maso.‘

d.b. Současnost – následnost: BSB 46 *Tak wěńt-jī řěklě, mála lē jīc štěčk dālī, tē-bě stóǰāla χālěpa.* ‚Tak jí řekli, ať jde ještě kousek dál, tam bude stát chalupa.‘ LTP 68 *Té ŷona čəŷa, žé tī ləze gādála, žé bə těn król zará přəjax^u.* ‚Tak slyšela, že lidé říkají, že brzy přijede král.‘ LTP 141 *Ten pŷn nŷ xcŷol a řék, ŷon nŷŷol dalí jīc dó fsə, tēŷ bə bəla jědna kārčma, zé bə ŷon ŷŷtác mŷk.* ‚Ten pán nechtěl a řekl, ať jde dál do vsi, tam bude hospoda, kde bude moci zůstat.‘

d.c. Předčasnost – následnost: BSB 13 *Tāk-běl puērěnk ě-něn ščěńslěvŷ věšět s kuěscŷlā žīf ě cěšīl-sŷ, ěš-mŷl-jū fšětkuě zvěkuěńŷni, ěž-bě nŷdarvŷl třěcě nŷcě pāsŷŷvac; buě nī-čārčě-muŷ mŷlě přěřěklī, ěž-bě-muŷ nīzdě f těn kuěscŷl nŷpřěšlě.* ‚Bylo ráno a on šťastně vyšel z kostela živý a radoval se, že učinil vše, aby nemusel v kostele trávit třetí noc, protože mu čerti slíbili, že už se nikdy do kostela nevrátí.‘

Shrneme-li používání časové souslednosti v kašubštině pruského období, můžeme shledávat, že v naprosté většině případů se časová souslednost používá podle vzorce známého z románských a germánských jazyků:

- a) *ŷna rzekla, (že) ŷn běl mēdēch / že ŷn mēdēch běl.* ‚Řekla, že je unavený.‘
- b) *ŷna rzekla, (že) ŷn miŷl chléb kŷpioné.* ‚Řekla, že koupil chleba.‘
- c) *ŷna rzekla, že ŷn bě w pŷniedzŷlk nie przěszedl.* ‚Řekla, že v pondělí neprijde.‘

Tento systém doplňuje slovanský vid. Použití dokonavého vidu implikuje předčasnost, nedokonavý vid zase současnost. Při vyjádření předčasnosti je perfektivum konkurentem plusquamperfekta, v pasivu je vidové rozlišení jediným nástrojem pro uspořádání časových vztahů ve větě. Nejčastěji se vyskytujícími doklady časové souslednosti je přítomnost préterita po minulém čase vyjadřující současnost dějů. Kvůli nedůslednosti aplikace pravidel časové souslednosti v kašubštině však právě v těchto případech může být interpretace časových vztahů nejasná. Sémanticky jednoznačnější tak je vyjadřování předčasnosti a následnosti. Konkurenci perfektiva a plusquamperfekta lze vysvětlit mj. použitím plusquamperfekta přednostně v rezultativním významu. Perfektivum můžeme interpretovat jako faktickou předčasnost a perfektum v řadě případů jako současnost stavu (podobně jako u perfektivního pasiva). Perspektiva vyprávěného děje je ve zkoumaném korpusu proti perspektivě vyprávěče s užitím souslednosti časové

v menšině. Absenci souslednosti časové lze v řadě případů interpretovat jako prostředek pro zvýšení *živosti* vyprávění.

2.2.3. Nesklonná slova

2.2.3.1. Zvláštnosti používání záporu

Zápor v kašubštině převážně odpovídá záporu v jiných slovanských jazycích a nepodlehá takovým německým vlivům, jako např. v jihoslovanské slovinštině (REINDL 2008 110) nebo sursilvánštině, kde se objevuje i zápor postverbální. Tento stav se v kašubštině podobá případům, v nichž se sice záporka *nie* před slovesem vyskytuje, ale po slovesu následuje ještě zájmeno *nic* jako druhá záporka (s mírně emfatickou platností):

LTP 50 *Těn brát nỳ měrku nïc, źé uona vòpaduà.* něm. *Der Bruder merkte (gar) nicht, dass sie ausgefallen ist/war.*

LTP 32 *Uon nỳ měrku nïc, źé tie jĩnšĩ stóu béu.* něm. *Er merkte (gar) nicht, dass es ein anderer Tisch war.*

LTP 283 *A'le uòna nĩ møjgòm nïck cèrpięc čekávix lèzi.* něm. *Aber sie können (gar) nicht neugierige Menschen leiden.*

Kromě toho se také objevuje postverbálně slovo *nijak* s jednoznačně emfatickou platností:

LTP 74 *Tému uòna nì mǎ nĩiǎk vjĩci pǔjisc.* ‚Proto neměla už nikdy příst.‘

BSB 14 *Tāk tèn grāf-sò zmāgūl, ేశ tò dzěfčq nĩmuęglo bės-tēwiē knôpa nĩjāk źęc.* ‚Tak ten hrabě se dověděl, že děvče nemohlo bez toho chlapce vůbec žít.‘

Jednoznačnější případy vyjádření záporu, které nejsou pro slovanské jazyky zrovna typické, vyplývají z rozdílného způsobu vyjadřování negace v německém a slovanském prostředí. Jedná se především o vztah běžné záporky *nie/nicht* a zájmen. V případě spisovné němčiny může být zápor ve větě vyjádřen jen jednou a to buď vlastní záporkou *nicht* nebo negativními pronominy, je-li přítomno zájmeno, je negace obsažena v tomto zájmeně.³³⁴ Slovanské jazyky v těchto případech většinou vyžadují dva zápory. Příklady porušení této zásady v kašubštině pod německým vlivem jsou následující:

³³⁴ Např. v románských jazycích situace může záviset na slovosledu, např. šp. *Nadie vino ayer a la exposición.* ‚Niko včera na výstavu nepřišel.‘ *Ayer a la exposición no vino nadie.* ‚Včera na výstavu nepřišel nikdo.‘

BSB 58 *Těn-muŷ řěk, žē cō-jǐnšīwē nǐmōk-muŷ dāc, jāk svīhē fīdrōvac.* ‚Řekl mu, že mu nemohl dát žádnou jinou práci, než krmení prasat.‘

BSB 62 *Jědnī stāršī mēlē tēlkuē jědnq cōrka, a ta nǐmuēgla dēxt co vīdzēc.* ‚Jedni rodiče měli jen jednu dceru a ta byla úplně slepá.‘

LTP 42 *Uòn šet kuŷždi zěŋ na rəbà, ále uon dīestū cáuī tízěŋ nīc.* ‚Chodil každý den na ryby, ale za celý týden nechytil nic.‘ srv. něm. *Er bekam die ganze Woche nichts.*

Všimněme si, že v prvních dvou příkladech zápornka zůstává u slovesa, snad proto, že je to ve slovanských jazycích obvyklé, pouze v posledním případě je *okopírována* německá vazba. Příznakově by však bylo možné předsunout zápornku před sloveso v němčině i v prvním příkladě (*er sagte ihm, dass er ihm etwas anderes nicht geben konnte*).

Je třeba poznamenat, že dolnoněmecké dialekty znají dvojí zápor, který formálně odpovídá slovanskému.³³⁵

Např. NG 284 *Ik heff keen Geld nich.* ‚Nemám žádné peníze.‘ *De Jung hett keen Muus nich sehn.* ‚Chlapec žádnou myš neviděl‘ (srv. PIOTROWSKI 1981: 56–57, MAHNKE 1931: 67, PIRK 1928: 35)

V následujícím případě je v kašubštině použito stejného typu záporu jako v ukázaných dolnoněmeckých příkladech. Zde bychom však čekali indefinitivum: LTP 75 *Čé uon přàšet, uòn saŋ pīti, éšlā žōdna cōrka tǎŋ nŷ bəua dŷy zěŋhā.* ‚Když přišel, ptal se, je-li tam nějaké děvče na vdávání.‘

Obecně shledáváme, že zcela převažující způsob negace v kašubštině odpovídá zvyklostem v jiných slovanských jazycích a zde popsané případy se objevují pouze okrajově.

2.2.3.2. Použití předložek

Německý vliv se projevuje nezřídka u předložkových vazeb a to tím způsobem, že je užití slovanské předložky podobného významu rozšířeno a rekce slovanského slovesa odpovídá doslovnému překladu německé vazby. Již v kapitole 2.2.1.5 bylo zmíněno nahrazení slovanských pádů předložkami *z* s instrumentálem a *òd* s genitivem. Užití předložky *òd* má v kašubštině obecně tendenci kopírovat užití německého *von*. Kromě nahrazování prostého genitivu nachází využití coby téměř výhradní předložka označující agenta v pasivních

³³⁵ Extrémem v používání dvojího záporu je v germánském světě afrikánština, zde se však zdvojuje jedna a táž zápornka, např. *Ek praat nie Afrikaans nie.* ‚Nemluvím afrikánsky.‘

konstrukcích (viz 2.2.2.7); mimo to nacházíme řadu příkladů, v nichž se *òd* vyskytuje místo očekávaného *z* s genitivem (odpovídajícího spíše německému *aus*, resp. *ut*).

BSB 45 *Tak wëna zāčyna zārës plākac wët tī frēdē.* něm. *So begann sie plötzlich vor Freude weinen.* ‚Tak se hned rozplakala radostí.‘

LTP 39 *Tië bèu rās ědēn žéunār, tēn přāšet uod ědñi uoĭnā dię dūm.* něm. *Da war ein Söldner, der von einem Krieg heim gekommen ist.* ‚To byl jednou jeden voják a ten se vrátil z války domů.‘

LTP 45 *B'jē přē'č uöt tú!* něm. *Geh weg von da!* (jinak kaš. *Biôj stqđ(ka)*) ‚Jdi odsud!‘

Předložky *òd* se užívá rovněž k označení materiálu (např. LGP 1099 *xalēpka uod cēkru* ‚chaloupka z cukru‘, srv. RUDNICKI 1913: 156 *χλιεβα vət pšejnce* ‚pšeničný chléb‘.). V místních dolnoněmeckých dialektech, podobně jako ve spisovné němčině, již převládalo *aus/ut* (např. zpom. *dat Ring is uut Juld* ‚prsten je ze zlata‘, ale niz. *de tafel van hout* ‚dřevěný stůl‘)

Vazbou rozšířenou v některých slovanských jazycích je konstrukce analogická k německému *was für ein* (např. zpom. *wat is dat foir ain Mäke?* ‚co je to za děvče?‘). Napříč slovanskými jazyky můžeme nalézt několik různých typů této vazby. Ruská konstrukce (lze i slovensky) se používá s nominativem (*что это за человек*). Tatáž nominativní konstrukce s použitím ekvivalentu německého členu se nachází v jihoslovanské slovinštině (REINDL 2008: 129: *ne vem, kaj za ena ženska je bila* ‚nevím, co to bylo za ženu‘) a kajkavštině.³³⁶ Naproti tomu v češtině běžně používáme konstrukci s akuzativem bez kalku německého členu (*co je to za člověka?*).

V kašubštině se setkáváme s třemi variantami: bez členu a se členem zastoupeným číslovkou *jeden*, nebo indefinitním zájmenem *jaczi*. Vazba je nominativní jako v ruštině. První varianta se (kromě nominativu) podobá českému úzu, druhé dva typy v češtině možné nebyly.

a. LTP 122 *Cěš to za xlóp bēl?* ‚Co to bylo za chlapa?‘ BSB 54 *Jó, jó; cěš tō māĭu bēc zā trē řěčē?* ‚Jo, jo, jaké tři věci to mají být?‘ Absenci definitiva lze ve druhém případě vysvětlit plurálem.

b. BSB 9 *Čěš tē jōs za jōdna?* ‚Co jsi zač?‘

³³⁶ Kromě toho tato vazba existuje i v bulharštině, např. *що за човек е?*

c. BSB 45 *Tak, jak přejāχālē, tāk-so zāčy-ju* ‘pětáč, cō-wěna za-jakó běla. ‘Hned jakmile přijeli, tak se jí začal ptát, co je zač.’ LTP 55 *A zá jaká déka t’e jỳ?* ‘Co je to za deku?’ LTP 97 *Tāk uōn sq pītōl, cěš to bēl ten drāhī knop za jačī?* ‘Ptal se, co byl ten druhý kluk zač?’

Ekvivalentem německé předložky *nach* (zpom. *nā*) je v kašubštině prepozice *za*. Ilustruje to občasné užití této předložky ve významu ‚po‘ nebo ‚podle‘ (dnes *pò, wedle*).³³⁷ Táž prepozice zná i několik substantivních vazeb (např. LTP 146 *Té ta kārčmōrka dósta ləšt za kapuistōŋ.* ‘Tak ta hostinská dostala chuť na zeli.’ LTP 135 *á mīcol vjylhī smuītk za suēiqŋ brotkŋj* ‘velmi se mu stýskalo po ženě ‘.).

V následujícím seznamu si ukážeme slovesa, s nimiž se v kašubštině pod německým vlivem předložka *za* nejčastěji pojí (srv. GK 181, LGP 1137–1138).³³⁸

- a. *Szēkac* (něm. *suchen nach*).³³⁹ Např. BSB 32 *Tak přěšla dō-dūm a šūká zā-tu-stōru.* ‘Tak přišla domů a hledala tu starou.’ BSB 72 *Wōn šikēl zā-strāχq.* (něm. *Er suchte nach der Angst.*) BSB 34 *A wēna za-nīm šlā šēkac* (něm. *Sie ist ausgegangen nach ihm zu suchen.*).
- b. *Pētac* (něm. *fragen nach*).³⁴⁰ Např. LTP 216 *A uyn jī puynjyžowu, za čīm uyn xcól pətac.* ‘A on jí řekl, na co se chce zeptat.’ LTP 56 *Cěš tə mās za tīm die pītāŋhā?* ‘Na co se chceš ještě zeptat?’ LTP 63 *I tāk uon préič béu, tēn flēšēr přəšet a pītū sqŋ zá tāmī króvqmī.* ‘Tak odešel, přišel řezník a ptal se na ty krávy.’ BSB 47 *Tāg jak zlēzlē, tāk-sō krōl pītōl zā-swēju* ‘mātku’. ‘Jakmile slezli, král se ptal na svou matku.’
- c. *Jic, pòslac, lowic* (srv. něm. *Ich würde gern das Mädchen nach Brot schicken*, srv. rus. *Она пошла за ягодами.*). Např. BSB 67 *Tāk wōn puēslū swuēiq cōrkq dě-fsē zā-lēkārstvq.* ‘Tak poslal svoji dceru do vsi pro lék.’ BSB 32 *Tī šlē v lās za-jaguédami.* ‘Šly do lesa na jahody’ LTP 100 *Iāk uoŋī záčqŋnə lóvjīc za losósamī.* ‘Když začali lovit lososy.’

³³⁷ LTP 71 *Tēn król píj, ále uon béu za tīm xuŋrši, iāk uon přét tīm béu.* ‘Král pil, ale byl potom nemocnější, než předtím.’

³³⁸ GK 153 a JK 50 uvádí kašubská slovesa používaná s předložkou *za* podle německého vzoru: *chòdzec, szēkac, stojec, smierzec, bęc.*

³³⁹ Též v malborském nářečí polštiny (GK 181).

³⁴⁰ V češtině podobně používáme pod vlivem německého *nach* předložku *po*, např. *ptát se po příčině, vonět po jablkách.*

- d. *Zdrzec* a složeniny (něm. *schauen nach*). Např. LTP 146 *Te přàšla ta kàrčmorka á xca zázdr̥ec zá t̥j kapuìst̥õj*. ‚Tak přišla hospodská a chtěla se podívat na to zeli.‘ BSB 44 *Tāk na sôstra vīndzē rūiten ā-sō wēbdzērô za-swějēmī brātāmī*. ‚Sestra vyjde ven a vyhlíží své bratry.‘
- e. *Pachnac, smierzecz, szmakac* (něm. *riechen, stinken, schmecken nach*). Např. LGP 1137 *to p̥oxná za ĵapkami* ‚voní to po jablkách.‘

V některých případech došlo k rozšíření použití předložky *za* na slovesa a vazby, které nekorespondují s německým územ.

- a. *Ždac* ‚čekat‘. Např. LTP 64 *Těn sīn ždēu za tīm xóp̥q̥j*. ‚Syn čekal na toho muže.‘ LTP 69 *Ti p̥āj̥n̥ovē b̥arz̥w ždál̥a za zēfk̥om ĵāž d̥w v̥j̥č̥ora*. ‚Ti pánové na dívku čekali až do večera.‘
- b. *Czérowac sã* ‚starat se‘. Např. LPW 399 *Nixt sq n̥ k̥árov̥ol za tīm z̥omk̥q* ‚Nikdo se o ten zámek nestaral‘.³⁴¹
- c. *Ūrzēdzec sã, prziñc, bęc* za ve významu ‚stát se, být něčím‘. Např. BSB 20 *Tām-sō w̥j̥ř̥idzēla zā-rōbuēcō dzēfk̥ō*. ‚Tam se stala děvečkou.‘ BSB 36 *Tēn-bē přēšēt vē-Frāncēj̥ī zā-krōla*. ‚Ten by se stal ve Francii králem‘ LTP 141 *Té b̥a uōn̥a n̥y br̥akovál̥a v̥j̥icī za m̥j̥r̥ami b̥ac*. ‚Pak už by více nemusely být mŕami.‘

Piotrowski (1981: 40–41) zmiňuje existenci progresivní vazby typu *b̥ac vu lovj̥iñá* ‚právě lovit‘ ve slovinštině (např. LST 49 *Tè-bèl jādēn-b̥úr f-Cāčīm, t̥j̥en-bèl vu-vor̥q̥ñá*. ‚Byl jednou jeden sedlák ve vsi Siecie a právě oral.‘) podle německé vazby typu *Anna ist am Arbeiten/beim Essen* (DUDEN 2006: 422). V citovaných kašubských korpusech jsme ji nezaznamenali. Nejblíže stojí vazba předložky *przē* s deverbativním substantivem, která se však nevyskytuje absolutně (tj. se slovesem *bęc*), nýbrž vyjadřuje děj odehrávající se současně s jiným dějem:

LTP 80 *Ūon ĵād v̥j̥q̥nci a sēd dálē př̥a ž̥ercīm*. ‚Jedl víc a šel dál a jedl u toho.‘

³⁴¹ Kromě toho LPW 399 uvádí i vazbu s předložkou *ò* (*Ūon sq n̥e k̥árov̥ol anē uo B̥oga anē uo d̥j̥obla*. ‚Nestaral se ani o Boha ani o ďábla.‘).

LTP 107 *Přà tìm nosénìim přàšlǎ vjélžì štrícíi.* ‚Během nošení vznikaly velké hádky.‘

LTP 252 *Té tén làs m^u puémòk, ále přà tìm cignéním témui vílku^u u^urwou sq uégón.*

‚Tak mu liška pomohla, ale během tažení se vlkovi utrhl ocas.‘

Předložka *do* se užívá často ve stejných pozicích jako německé *zu* (zpom. *tau*, dpr. *to*) a to nejenom se substantivy a slovesy ve významu směrovém, ale také pomáhá při tvorbě konstrukce odpovídající německému infinitivu s *zu*. Při vyjádření směru se v kašubštině pruského období ještě celkem jasně sémanticky liší užití předložky (GK 160) *w* s akuzativem ve významu německého *in* s akuzativem (běžná indoevropská vazba, rus. *в*) a předložky *do* ve významu německého *zu* (rus. *к*): LTP 71 *Tèn přàšet též d'y tì kàrčmǎ, ále uon nỳ šet f tq kàrčmq.* ‚Přišel k té hospodě, ale do hospody nešel.‘

Mezi převzaté substantivní vazby s *zu* ve slovinštině Piotrowski řadí například ustálená spojení *də drǎhěvǎ rǎžǎ* (LST 13, něm. *zum zweiten Mal*). V jiných kašubských dialektech existuje *do kùńca* (něm. *zu Ende*): LTP 39 *V'jùtrie tuòj rìk bõnje dię kińca.* ‚Zítřa bude rok u konce.‘ LTP 36 *Té bǎuy tie vjysélě dię kòńca.* ‚Tu byla svatba u konce.‘ Zajímavé je použití předložky *do* při vyjádření změny stavu. Původně šlo o německý kalk s úzkým polem působnosti (PIOTROWSKI 1981: 55 uvádí k tomu německý příklad *er hat sie zur Frau genommen*, srv. LGP 1097), avšak ve slovinštině se poměrně rozšířil (LST 121 *Jǎu-sǎ-cǎ vǎvčic dǔǧ-zlǧzejǎ* ‚Chci se vyučit zlodějem.‘ LST 112 *Mě zěcǎ, jǎu cǎ cǎ də bǧǧtě brǧthǧ včicǧnǧ.* ‚Dítě moje, udělám z tebe bohatou nevěstu.‘). Piotrowski na stejném místě (1981: 55) připomíná také u Rudnického zmíněnou vazbu *dǔo pǧuńa* (něm. *zu Mittag*).

Zvláštní pozornost zasluhuje použití předložky *do* s deverbativním substantivem při tvoření konstrukce analogické k německému infinitivu s *zu* po jiných slovesech než modálních a *sentiendi*.³⁴² Samotná vazba s deverbativním substantivem se vyskytuje i v češtině a hovorové polštině, její užití je však omezené jenom na některá řídicí slovesa a ne všechna deverbativní substantiva lze v těchto případech použít. V kašubštině je použití

³⁴² Použití podobné vazby s infinitivem je připisováno jihoslovanské slovinštině (REINDL 2008: 100–102). V ní se používá vazba *za* s infinitivem (*imeti kaj za pisati*) Reindl uvádí i shodné případy pro chorvatštinu, polštinu a češtinu. Použití předložky *za* vysvětluje přenesením z vazby typu *Zeit fürs Schreiben haben*. Použití deverbativního substantiva je též možné, např. *vse več hiš za rušenje* ‚stále víc domů ke zbourání‘.

mnohem univerzálnější a v textech pruského období se tato vazba vyskytuje dosti často, a to např. u těchto sloves:

- a. *Bęc* (něm. *sein*). Vazba *být* s předložkou *do/k* a deverbativním substantivum je v západoslovanských jazycích rozšířená.³⁴³ V kašubštině např. LTP 72 *Uòt te časù tàm ñy baxù ñic d'y vízénã*. ‚Od té doby tam nebylo nic k vidění.‘ LTP 109 *Tó je fšàtkue do zrobjénò*. ‚To se musí všechno udělat‘ (srv. pol. *to wszystko jest do zrobienia*). Obdobu následujících příkladů v češtině, ani polštině vytvořit nelze: BSB 16 *Tāk tām tāk bēlō dō-jēdzēnī, cō wēnī nēvēdzēlē, cō wēnī mēlē nōpřūt jēsc*. ‚Bylo tam toho tolik k jídlu, že nevěděli, co mají jíst dřív.‘ BSB 2 *A nō-tō-jāχtō bēlō přēz-muēre dō-jīdzénō*. ‚A na lov se muselo plout přes moře.‘ LTP 146 *Ta kápūista nē mze vjicē do brakuevánhé*. ‚Zelí už nebude k užitku.‘
- b. *Miec* (něm. *haben*). V němčině, a tedy i v odpovídajících slovanských vazbách, má *sein/haben* s předložkou *zu* modální platnost vyjadřující nutnost či možnost (DUDEN 2006: 568). Vazba *móm zrobic* (něm. *ich soll tun*) je silnější než *móm do zrobieniô* (něm. *ich habe zu tun*). V polštině je tato vazba rovněž běžná (např. *miec coś do zrobienia, powiedzenia* atd.). LTP 45 *Cēs tā mās tú d'e r'ebjyni?* ‚Co tu máš za práci?‘ BSB 37 *A wēnī nēχcēlē, žē-bē nīmēlē za-cō dō-zāplācēnī*. ‚Nechtěli, aby neměli za co zaplatit.‘ LTP 27 *Tāk uòñi mīylō právjie fšàtkue vjādudē, cūō uòñi dūō jyzénã mīylō*. ‚Tak snědli skoro vše, co měli k jídlu.‘ LTP 45 *Tə ñy jys mōj hauptmān, tə ñi mās mje ñic d'e r'eskāzāññi*. ‚Nejsi můj velitel, nemáš mi co poroučet.‘ LTP 56 *Cēs tā mās za tīm die pītāññã?* ‚Na co se chceš ještě zeptat?‘ LTP 108 *Gnēžžéfsći gbūrə mīārłə, buē ñi mīelə ñic do pwlénò*. ‚Gniezdziwští sedláci mrzli, protože neměli nic na topení.‘ LTP 61 *Tə ñic ñi mās vjicē do robuytə jāk tēn uygrot tú v òrnūngu dō trīmāññã*. ‚Nemáš nic jiného za úkol, než udržovat zahradu v pořádku.‘ LTP 80 *Ciy tìy mǎ d'y značēñi?* ‚Co to má znamenat?‘
- c. *Dac* (něm. *geben*).³⁴⁴ Např. BSB 54 *Jô-cē dōm trē řēcē dō-zróbēñi*. ‚Dám ti tři věci na práci.‘ BSB 61 *A jēs dōl tēmuŷ glūpīmuŷ do-pχicō*. ‚A ještě dal tomu hloupému napít.‘

³⁴³ Čes. *To je k nevydržení. To není k dostání*, pol. *To nie jest do wytrzymania*, hls. *To njeje k dostaću*. ‚To není k dostání‘ *To njeje k widzenju*. ‚To není k vidění‘.

³⁴⁴ Srv. pol. hov. *Dam to do zrobienia fachowcom*.

LTP 52 *M'je s̄aj xce j̄ysc b̄ar'e, d̄aj m̄je p̄ar̄naj d'e j̄yzeh̄a.* ‚Mám velký hlad, dej mi něco k jídlu.‘

d. *Dostac* (slovin. *krac*, něm. *kriegen*, *bekommen*).³⁴⁵

d.a. Plnovýznamové sloveso. Např. BSB 54 *Dwāj štōlmōvī tī f tīm lēsē sū a každěrnī dzēh jēdnēwuē χlōpa muyšū dōstac dō-zjēdzēhī.* ‚V tom lese jsou dva obři a každý den musí dostat jednoho člověka k snědku.‘ BSB 18 *Tāk na krōlēvnō-wē mīlo přējōna; dō-jēdzēhō, dō-pχīcō dōstōl dōsc.* ‚Tak ta královna ho mile přijala, k jídlu a k pití toho dostal dost.‘

d.b. Opisné tvoření dokonavého vidu.³⁴⁶ BSB 58 *Tak wōn dōstūl tq jēdnq χālēpq dō-vīdzēhō a tq wōn-sō pītūl zā-slūzbu.* ‚Uviděl nějakou chalupu a tam se ucházel o službu.‘ BSB 15 *Čē-bē χtō tāčē-bēl, cō-bē mōk vāšq cōrkq dō-žēcō dōstac, ē mōg-bē ten jq mōc zā-bālkq?* ‚Kdyby někdo takový byl, kdo by mohl vaši dceru oživit, mohl by ji dostat za ženu?‘ LTP 161 *Tāk ten pχ̄ys dōstēu do v̄jyzeh̄o.* ‚Tak se to ten pes dověděl.‘

e. *Przihc* (něm. *kommen*) se používá podobně jako *dostac* pro opis dokonavého vidu. Např. LTP 115 *Na ūestátkūi přəšla ta záxa tēmūi lāntrōtōvījī do čəcō.* ‚Nakonec se o té záležitosti doslechl zemský rada.‘ BSB 25 *Tāk mē hīmōžēmē žōdnīm spuēsōbō tēwē krōla p̄rīnc dō-wēkrādñēhō.* ‚Nemůžeme toho krále nijak okrást.‘

f. Použití po dalších slovesech (srv. GK 181, LGK 1070, 1098, 1118).³⁴⁷ BSB 5 *Vāχa puyšcēla do-gōdāhō s krōlo.* ‚Stráž ho pustila na slovíčko ke králi.‘ BSB 13 *E-tāk nī-čārcē-sō w̄yprāvīlē f kōrtē a f kuēstci dō-grāhō.* ‚A tak ti čerti začali hrát v karty a v kostky.‘ BSB 5 *Meldējō-sō dō-krōla do-gōdāhō s krōlō wuē-ten-dēāmānt.* ‚Přihlásil se ke králi, aby si s ním promluvil o diamantu.‘ BSB 30 *Tak wēna-so jēwē zapētōvāla, a*

³⁴⁵ Srv. pol. *Dostał do zrobienia duży projekt.*

³⁴⁶ RUDNICKI 1913: 136 *a von krōul rābe dō vjizjeña* ‚a spatřil ryby‘, RUDNICKI 1913: 149 *A jānim razq mā krali d̄uθχ-dō-čūcā.* ‚Najednou jsme učtili.‘

³⁴⁷ Piotrowski (1981: 35–39) zmiňuje v souvislosti s touto vazbou rovněž slovinská slovesa *jic* (něm. *gehen*), *lōunac* (něm. *lohn*), *nastac sq* (něm. *wagen*), *p̄uōčic/započic* (něm. *anfangen*), *vjezec* (něm. *wissen*), *vjizec sq* (něm. *scheinen*), *zabec* (něm. *vergessen*).

wën-jī nĕvĕdzôl nĭc do-wĕtpuĕvĕdzĕnĭ. ‚Tak se ho ptala a on nevědĕl, co jí má odpovĕdĕt.‘
LTP 89 *Nákaš jÿmu, tqŋ stàdnqŋ d'ÿ čašćĕná.* ‚Přikaž mu, aby vyčistil studnu.‘

Kromĕ předložky *do* se s deverbativním substantivem vzácnĕ vyskytuje také předložka *na* (srv. české *jsem na roztrhání*).

LTP 85 *Uòna mòvÿiùa do Àŋsqŋ, že téráz zlĕ bŏŋze, žĕ tĕn mÿvĕvĕc je puysuŏŋnĭ uod uĕca na ñÿguy na rowĕrvqŋĕ.* ‚Říkala Hansovi, že teď bude zde, že její otec pustil medvěda, aby ho roztrhal.‘

LTP 97 *Tàk król sq uìprávil cĭvĭl a šĕt na překuaenáŋi.* ‚Tak se král převlékl do civilu a šel se přesvědčit.‘

2.2.3.3. Spojování vedlejších vět

V této kapitole se zastavíme nad specifiky kašubského spojování některých vedlejších vět, které se vymyká polskému či českému úzu. Na příkladu nepřímé řeči již bylo ukázáno, že základní spojky vět předmĕtných (nebereme-li v úvahu možnost asyndetického spojení) jsou *že* (s variantou *ež/ĕž* – ve slovinštinĕ a na Helu) a *co*. Právĕ použití *co* jakožto spojky rovnocenné spojce *že* nám může silnĕ připomínat východoslovanský úzus.³⁴⁸ K formálnímu odlišení zájmena od spojky může dojít připojením partikule *-z* (např. *rzeczĕ mie, cĕž to je* ‚řekni mi, co to je‘).

V kapitole o tvoření nepřímé pobídky či přání bylo zmínĕno, že spojka *že/co* může mít v kašubštinĕ i finální platnost (podle německého *dass*, dnĕm. *dat*). Význam prostých spojek *že/co* je tak synonymní s jejich užitím ve spojení s kondicionální partikulí *bĕ*. Absence partikule je ve zkoumaných textech častĕjší, ovšem na rozdíl od češtiny nebo polštiny, pokud se vyskytuje, nemusí následovat bezprostřednĕ za spojkou.

- a. *Že*: LTP 57 *Ià ñÿ xcqŋ, že muÿia pĭqŋknà bĭàuka tàk strašnà bŏŋze.* ‚Nechci, aby moje pěkná žena byla tak ošklivá.‘ LTP 34 *A'le sxuÿvĭ tã dvĕře dĕbře, žĕ tqŋ ñĭxt bàŋ ñÿ puže.* ‚Schovej ty dveře dobře, aby jimi nikdo nevešel.
- b. *Co*: LTP 61 *Iâ mušqŋ jĭc na suŭžbaŋ, co muÿiĭ brácã mĭe ñÿ uùzdřŏŋ.* ‚Musím jít do služby, aby mne moji bratři nevidĕli.‘ LTP 144 *A'le ĭw cã puĕmugq, cò tã tĕn mĭĕc*

³⁴⁸ Připomeňme, že naopak výskyt spojky *že* ve východoslovanském prostoru (v rusínských nářečích) je vysvětlován západoslovanským vlivem.

dostónyš. ‚Ale já ti pomohu, abys ten meč dostal.‘ LTP 153 *Uòñi mǐéla uipasóvác, cò tén kón né béł uikrádly.* ‚Museli dávat pozor, aby nebyl kuň ukraden.‘ LTP 164 *Uòna xùtkuě tǎ jápka uirvá, co uòna laxé nỳ bǎui.* ‚Rychle jablka utrhla, aby se nezkazila.‘

- c. *Že bě:* BSB 44 *Tak wěná-jǐχ zǎklyna, žé-bě-sǒ stēlē čórnēmī ptóχāmī.* ‚Zaklela je do černých ptáků.‘
- d. *Co bě:* BSB 42 *Tǎg něn-χlóp zǎñím jāχôl, cǒ-bě-wē zěšil dó-grěpě.* ‚Ten muž za ním jel, aby ho sešil.‘ BSB 50 *A jô-dül fšqdze písác a meldovác, cǒ-bě-so nǎlāzla.* ‚A nechal jsem všude psát a hlásit, aby se našla.‘ LTP 41 *Pétrūs sézu tǎη kòle tǎy dívǐěři a pasiěvi, cǐg bǎ tǎη nǐxt nỳ přǎšet rǎn.* ‚Svatý Petr si sedl ke dveřím a dával pozor, aby jimi nikdo nevešel.‘ LTP 237 *Té kuěpala lǎze gǎηbuěčí ž’úrǎ, cǒ bǎ vǐlčí bǎna fpǎdla a té uòñi jǐ uustřělǎla.* ‚Lidé kopali hluboké díry, aby tam vlci spadli, a pak je zastřelili.‘
- e. *Co...bě:* LTP 212 *Tǎk iyx xcǎ knǎplǎ bǐic, co uòna bǎ šuǎ přéc s poduǐřw.* ‚Chtěla je bít klackem, aby odešli ze dvora.‘

Tvoření nepřímých otázek zjišťovacích se v polštině formálně shoduje s tvořením otázek přímých pomocí tázací partikule *czy*. Čeština tázací partikule nepoužívá (okrajově např. *zdalipak*), rejstřík tázacích spojek (případně partikulí) v nepřímých otázkách je však relativně velký. V kašubštině, v níž použití tázací partikule v přímých otázkách rovněž není pravidlem, jsou přitom dvě základní možnosti. První je bezspojkové tvoření nepřímé otázky s prostým kondicionálem. Toto spojení se může jevit jako asyndetické (podobně jako v nepřímé řeči a relativních větách).

BSB 34 *Tǎk wěna prósī, nǐmuēglě-bě jǐ wěb nǒc wětrēmǎc.* ‚Tak prosí, zda by ji nemohli nechat přes noc.‘

BSB 44 *Tak wěna-sǒ jǐχ pītǎla, něšlo tǒ-bě-jǐχ dǒ-věbāvěñī s tēwē.* ‚Tak se jich ptala, zda by nebylo možné je z toho vysvobodit.‘

BSB 45 *Tak wěn-jǐ začū’ gǎdǎc, něχcǎla wěna-bě jēwē bǎlka bēc.* ‚Začal se jí ptát, zda by se nechtěla stát jeho ženou.‘

BSB 46 *Tak wěñī-jǐ řēklě, rǒd-bě-dǒχ jěsc χcǎla.* ‚Zeptali se jí, nechce-li se přece najíst.‘

Druhou možností tvoření nepřímé otázky zjišťovací je použití spojky, jejíž konkrétní podoba (většinou odpovídající polským *czy*, *jeżeli*, *jesli*) se může regionálně lišit. Zajímavý je

výskyt tvaru *že* (vedle *žle*, *ěžle*) homonymního se spojkou používanou v nepřímé řeči a větách účelových:³⁴⁹

- a. *C(z)ě*: LTP 34 *Mà xcemə zará názat̃ j̃ic a zázdr̃ec, čə xt̃iɛ šet r̃àn f xáup̃q̃ɲ* ‚Vraťme se a podívejme se, zda někdo nešel do chalupy.‘
- b. *Že*: BSB 58 *Tāk-tá wõn šēt, ā tq̃ p̃řĩndze ā-sõ p̃itõ, žē-bē mõk wēb-nõc bēc.* ‚Tak tam přišel a zeptal se, zda by nemohl zůstat přes noc.‘ LTP 41 *Uòn sq̃ɲ j̃ym̃i j̃ěš r̃às p̃it̃i, žé bə uon t̃e s̃er̃ce uòt t̃i ũỹf̃ce m̃j̃éu z̃j̃ád̃ũi.* ‚Ještě jednou se ho ptal, zda snědl to ovčí srdce.‘ LTP 56 *Té uon j̃áx̃u diɛ t̃i fs̃à a r̃ék die z̃é̃f̃c̃aca, žé bə uònie t̃ag diɛb̃re p̃řõ̃ɲsc m̃ũỹg̃u.* ‚Tak jel do té vsi a řekl dívce, zda umí tak dobře příst.‘ LTP 136 *Uòn d̃ol t̃éuɛ̃ k̃ũix̃ãra h̃ál̃ac a p̃it̃ol s̃q̃ɲ ũɛ, žé uoñi m̃j̃yl̃a j̃èdñq̃ɲ noṽõj̃ z̃é̃fk̃q̃ɲ f̃ k̃ũix̃ñi, co b̃áro p̃aš̃ño b̃àla.* ‚Nechal přivést kuchaře a ptal se ho, nemají-li v kuchyni nějakou novou, velmi pěknou děvečku.‘ LTP 249 *Uòn b̃eũ č̃ek̃áṽi, žé to m̃j̃á̃u b̃àc p̃r̃oṽda.* ‚Byl zvědav, zda to má být pravda.‘
- c. *(Ě)žlě*: LTP 99 *a so p̃it̃ála, àžl̃a uòñi j̃akõ z̃é̃fk̃q̃ br̃ak̃ueṽál̃a.* ‚Ptala se, potřebují-li nějakou děvečku.‘
- d. *Abò*: LTP 233 *T̃ěn g̃ú̃p̃y j̃ỹg̃ũɛ̃ s̃q̃ p̃it̃̃ũ, ábũɛ̃ uòñ xc̃ow̃ũ j̃ỹsc.* ‚Hloupák se ho ptal, zda chce jíst.‘
- e. *Eszl̃ě*: LTP 76 *čé uon p̃ř̃àš̃et, uòñ sq̃ɲ p̃it̃i, éšl̃a žõd̃na cõr̃ka t̃à ñỹ b̃əua d̃'ỹ z̃é̃ñỹñá.* ‚Když přišel, ptal se ho, nemá-li nějakou dceru na vdávání.‘

Věty vztažné jsou ve většině kašubských zápisů pruského období nahrazovány asyndetickou vazbou s demonstrativem. To může být způsobeno jak tím, že v dolnoněmeckých nářečích a obecně v mluvené řeči jsou takové vazby na rozdíl od psaného jazyka celkem časté, tak skutečností, že německý člen tvarově odpovídá zájmenům vztažným.

- a. Demonstrativu předchází substantivum určené ukazovacím zájmenem: BSB 72 *A teñ χlõp, teñ z̃ázdr̃ěl̃ t̃am̃ t̃ēw̃ē pũēsc̃ěl̃ēñi.* ‚A ten muž tam spatřil vystlanou rakev.‘

³⁴⁹ Spojka *že* má tedy v kašubštině zkoumaného období tři možná použití: Srv. LTP 51 *Na p̃ũỹr̃éñk̃ũ ta mac̃éxa ṽiz̃á, žé t̃a z̃éc̃a p̃r̃éiç b̃əũə, a š̃ũá za ñĩma sl̃á̃d̃a.* ‚Ráno macecha viděla, že děti byly pryč, a šla za nimi.‘ LTP 34 *A 'le sx̃ũỹvi t̃a d̃ṽj̃é̃re diɛb̃re, žé t̃q̃ ñix̃t̃ b̃à̃ña ñỹ p̃ú̃ze.* ‚Ale schovej ty dveře dobře, aby jimi nikdo nevešel.‘ LTP 45 *Šet̃ j̃èd̃ēñ diɛ̃ g̃ũỹ a s̃q̃ɲ g̃ũỹ p̃it̃i, žé uoñ j̃èdñég̃ũỹ p̃ariɛ̃p̃ka br̃ak̃ũỹṽu.* ‚Někdo šel k němu a ptá se, zda by nepotřeboval nějakého čeledína.‘

- b. Demonstrativu předchází substantivum s číslovkou odpovídající neurčitému členu: BSB 9 *F Xālēpāχ bēlā jōdnā bālkā, tā-so zvalā Cīnōfkā.* ‚V Chalupách byla jedna žena, která se jmenovala Cinóvka.‘ LTP 40 *Ṹōñī pṛāšlā d,e jēdnīguē krōla, tēmū jēdnīe zēfčāη bāuē uumārūi.* ‚Přišli k jednomu králi, kterému umřela dcera.‘ LTP 75 *Rās pṛāxiāxū jēdēn cāzī król, tēn sā xcēu uyzēñic.* ‚Jednou přijel cizí král, který se chtěl oženit.‘ LTP 30 *Tē uōñī pṛāšlā d’e jēdnē xáupā, tā bāua cāuā s cākru.* ‚Přišli k jedné chalupě, která byla celá z cukru.‘
- c. Substantivum, k němuž se demonstrativum vztahuje, nemá žádný znak determinovanosti. LTP 54 *Bālā trēj žēunēre, tī bālā uucékūi z uējnā.* ‚Byli jednou tři vojáci, kteří utekli z vojny.‘ LTP 30 *A’le f tī xáupje mīyškā stārā čariēvñica ze suēiōη cōrkōη, tā iādūā rād zēcā.* ‚A v té chalupě žila stará čarodějnice se svou dcerou a obě jedly rády děti.‘ BSB 50 *Jō-mōl cōrkā, ta bēla barzo mlodō ā-šla v uēgrōt špacēry.* ‚Měl jsem dceru, která byla velmi mladá a šla do zahrady na procházku.‘

V uvedených příkladech by bylo možné nahradit demonstrativum vztažným zájmenem nebo univerzálním *co*. V následujících větách je asyndetyčnost zdůrazněna přidáním dalšího elementu (např. změnou rodu, spojkou).

LTP 260 *Ṹōn mīou pṛāñesc tāη jēdnāη relikvīq, tō bāua ta guōva svīāntē Bārbarā.* ‚Měl přinést nějakou relikvii, byla to hlava svaté Barbory.‘

LTP 317 *Ī iāk uon vāšet, uon pōērv^uou svēgoē koēna, tēn co b^uūtēn bāu uñvīōzāñi.* ‚Když vyšel, roztrhal svého koně, který byl venku uvázaný.‘

BSB 62 *Jēdnī stāršī mēlē tēlkuē jēdnā cōrkā, a ta nīmuēgla dēxt co vīdzēc.* ‚Jedni rodiče měli jen jednu dceru a ta byla úplně slepá.‘

Piotrowski (1981: 49–51) popisuje tuto konstrukci (typ *ta bjalka, ta*) jako opakování anaforického substantiva pomocí ukazovacího zájmena. Tento jev je kromě kašubštiny zaznamenán např. v lužické srbštině. Vedle demonstrativa lze vzácně použít i zájmeno osobní (LTP 103 *Roz bēl jēdēn šlāxcac, uōn bēl uibuēžī.* ‚Byl jednou jeden šlechtic a ten byl chudý.‘). Konstrukce s osobním zájmenem je známa i v němčinou ovlivněných polských nářečích.³⁵⁰ Podobně, jako lze v hovorové češtině ve vztažných větách použít tázacího

³⁵⁰ Piotrowski tamtéž zmiňuje příklad z polštiny *Mrongowiusz, on pochodził z Warmii* vedle slovinského RUDNICKI 1913: 174 *Jičme von ruosce na-polu.* ‚Ječmen, který roste na poli.‘

zájmena, lze se v kašubštině setkat na témže místě i s odpovídajícím demonstrativním příslovcem:

LTP 141 *Ten pón nỳ xcwol a rěk, ùòn mǐwol dali ĵic dó fsə, tɛŋ bə bəla ĵedna kàrcma, ʒé bə ùon ùystǎc mók.*³⁵¹ ,Ten pán nechtěl a řekl, ať jde dál do vsi, tam bude hospoda, kde bude moci zůstat. ‘

LTP 142 *Uon puevézow muǐ, ùòn mǐwol ĵic v zómk na gôraq, tɛŋ bə dóstul stráx.* ,Řekl mu, aby šel do zámku na kopci, tam dostane strach.‘

Kromě používání asyndetického spojení s ukazovacím zájmenem se v kašubštině pruského období používá ve funkci vztažného zájmena také *co*, podobně jako v hovorové češtině nebo polštině. Tento způsob vázání vedlejší věty odpovídá dolnoněmeckému *wat*³⁵² a svou nesklonností připomíná univerzální *vztažné spojky* vyskytující se ve většině evropských jazyků.³⁵³ Není-li zájmeno *co* ve vedlejší větě podmětem, je nutné si pro vyjádření příslušného větného členu pomoci osobním zájmenem v příslušném pádě:

- a. *Co* podmětem: BSB 64 *A tē wuēna sǎdla-sǒ s tīm χlōpa, cǒ tǒ přěňōs tēwuē trūpa.* ,A tak si sedla s mužem, který přinesl tu mrtvolu.‘ LTP 53 *Tə mǒže dǐestǎc le tèn, cię ĵe vǎkuyǵǎ z dřevǐǎŋŋōŋ špǎdōŋ.* ,Ty může dostat jen ten, kdo je vykope dřevěnou lopatou.‘ BSB 15 *Čě-bě χtǒ tǎčě-běl, cǒ-bě mǒk vǎšq cǒrkq dǒ-žěcǒ dǒstǎc, ě mǒg-bě ten ĵq mǒc zǎ-bǎlkq?* ,Kdyby byl někdo takový, kdo by vaši dceru oživil, mohl by ji dostat za ženu?‘
- b. *Co* jiným větným členem: BSB 3 *Tāk wuēn šēt f tēn krǒlěfsčī pǎlǎc ě-sχùěvól-sǒ f tǒ ĵǐstěbǒ, cǒ wuēnǎ-ĵōmuy mǎlǎ nǎpšīsōnē.* ,Šel do královského paláce a schoval se do místnosti, o níž mu napsala.‘ BSB 14 *Tāk přěslǎla newuē grǎfǎ cǒrka dǒ-nōwuē lěst, co-wuēn z ĵq χuēdzīl rǎzq dǒ-skúělē.* ,Tak mu poslala dopis hraběcí dcera, s níž chodil do školy.‘ LTP 84 *A tēn kulǎvǐ, cǒ ùòn gyy mǐōu sǒwbōŋ vǎŋtē, tèn gyy sŋ pǐŋŋi, čémü ùòn sŋ ĵiscī.* ,A ten kulhavý, kterého vzal s sebou, se ho ptá, proč se tak trápí.‘

³⁵¹ Trochu zvláštní případ užití tázacího příslovce ve funkci vztažné: BSB 69 *Te wǒnē müšǎlē lajčēc dě-zǒmkū, gdzē lěžēl nǎ-sχōt slýnca.* ,Tak museli letět do hradu, který ležel na východní straně.‘

³⁵² Srv. mecklenbursky *dat Bild, wat ik maalt heff* ,obraz, který jsem namaloval‘, *miene Bekannte, wat hier ümmer kümmt* ,moje známá, která sem stále chodí‘ (HERRMANN-WINTER 1985: 378).

³⁵³ V německém prostoru srv. jihozápadoněmecké *wo*.

Posledním způsobem spojování vztažných vět vyskytující se v severní kašubštině pruského období relativně zřídka, je použití vztažných zájmen (většinou *chtëren* ‚který‘). Po vztažném zájmenu se může objevit slovosled podle německého vzoru.

LTP 269 *Pu'é zé mnóm a sùžž mje sédēm lát, té jō cə dóm teguě nowpiankhésigüě kuéha, xtàrēn f sjece jé.* ‚Pojď se mnou a služ mi sedm let, já ti pak dám nejpěknějšího koně, který na světě je.‘

LTP 56 *Té uon čéu, žé v jèdñi fsí jèdnie zéřčqη bəuy, xtàrnie nàlèpji přòhsc mujygy f cáuim króléstvjé.* ‚Slyšel, že v jedné vsi žilo děvče, které umělo nejlépe příst z celého království.‘

2.3. Německý vliv lexikální

2.3.1. Výpůjčky na německo-slovanské hranici

Téměř celou svou západní hranici sdílejí slovanské jazyky s kontinentálním germánským kontinuem (neboli německými dialekty) s výjimkou nedlouhého úseku slovansko-románské hranice (tedy benátsko-furlánské v případě jihoslovanských jazyků). V kapitolách věnovaných morfosyntaxi jsme viděli, že se po celé délce slovansko-germánské hranice setkáváme s víceméně stejnými výsledky jazykového kontaktu. V případě lexikálního plánu však zaznamenáváme mezi jednotlivými slovanskými oblastmi nezanedbatelné rozdíly, které vyplývají z odlišnosti historicko-fonologických charakteristik sousedních německých dialektů a časových vrstev, z nichž výpůjčky pocházejí. Postupujeme-li od severu, pak ve sféře vlivu dialektů dolnoněmeckých se nacházely mimo kašubštiny i polabština a částečně dolní lužická srbština. Polština, lužická srbština a částečně čeština jsou ovlivněny dialekty východostředoněmeckými a slovinština s češtinou se nacházejí v převažující sféře vlivu dialektů východohornoněmeckých (bavorských).

Výpůjčky vyskytující se ve všech těchto jazycích se mohou lišit reflexí základních znaků sousedních německých dialektálních areálů: např. absence *druhého hláskového posunu* (*zweite Lautverschiebung*) v prostoru dolnoněmeckém (např. kaš. *széper*, dls. *šapař*, plb. *šapar* proti českému *šafář*), změna shn. *ě* > *a* ve východostředoněmeckém areálu (např. pol. *trafić* proti čes. *trefit*), neznělé souhlásky v prostoru hornoněmeckém³⁵⁴ (např. čes. *sofa* proti hls. *zofa* nebo české *purkmistr* proti pol. *burmistrz*).³⁵⁵ Při studiu těchto regionálních rozdílů je třeba počítat se sekundárním vlivem bavorského areálu na polštinu (a tím i kašubštinu) skrze české prostřednictví (Srv. CZARNECKI 1993), vliv slovní zásoby hornolužické na lexikum dolnolužické a v neposlední řadě se zesíleným vlivem spisovné němčiny od druhé poloviny 19. století v Lužici, na Pomoří a dalších polských oblastech a rakouské slovní zásoby v češtině a slovinštině (případně slovenštině).

Proces vstřebávání německého lexika v oblasti západní slovanské hranice je obdobný. Vytváří se jednotlivé vrstvy slovní zásoby, které jsou podle fonetických charakteristik a míry integrovanosti rozpoznatelné. Nejstarší vrstvou jsou výpůjčky pragermánské a gótské, které jsou společné všem slovanským jazykům (např. *chléb*, *kniže*, *koupit*) a rané výpůjčky

³⁵⁴ Jedná se jednak o výslovnost *s* a jednak smíšení *b,d,g* se svými neznělými protějšky (tzv. *binnendeutsche Konsonantenschwächung*).

³⁵⁵ Srv. KNOLL 2008b.

západogermánské (např. *církev, jizba*). Těmito výpůjčkami se v této práci zabývat nebudeme, protože představují integrální součást základní slovní zásoby slovanských jazyků. Výrazná vrstva západogermánských výrazů se začala v hraničních slovanských jazycích vytvářet v souvislosti s kulminací východní německé kolonizace ve 13.–15. století a vznikem měst na německém právu po celém teritoriu. Zdrojem těchto vlivů jsou pro jižní oblast západoslovanského areálu různé dialekty střední horní němčiny (shn., 1150–1350) a rané nové horní němčiny (1350–1650), pro severní oblasti se jedná o střední dolní němčinu (sdn., 1150–1650).³⁵⁶ Toto období končí postupnou germanizací rozsáhlých oblastí na jedné straně a vzrůstem národního sebevědomí a rozvojem písemnictví v domácím jazyce ve většině jazyků oblasti, katalyzované nástupem reformace. Omezený počet slov se dostává do slovanských jazyků i v období 16. a 17. století (pro češtinu: NEWERKLA 2004: 71), v téže době zažívají polské oblasti novou vlnu zejména nizozemských a dolnoněmeckých kolonistů (ZABROCKI 1956: 166–167).

Za novodobou vrstvu německých výpůjček ve zmíněných oblastech lze považovat výpůjčky z období 18 a 19. století. Tehdy na většině slovanské hranice sílí vliv německého jazyka kulminující v Čechách právě v 18. a začátku 19. století (projevující se tzv. *austrianismy*),³⁵⁷ v polských oblastech zejména ve století devatenáctém. Německým prostřednictvím přicházela tenkrát slova z francouzštiny a italštiny (NEWERKLA 2004: 72). Polabština zaniká zcela, lužická srbština zažívá silný německý vliv dodnes. Výpůjčky 19. století jsou čerpány přímo z denního kontaktu s německým jazykem (NEWERKLA 2004: 72) ať už se sousedy (např. na Pomoří, v Lužici) nebo prostřednictvím úředního jazyka (němčiny). Nejnovější výpůjčky byly zřídka přijaty do kodifikovaných jazyků a zůstaly dodnes doménou jazyka mluveného.

Protože snahy o kodifikaci kašubštiny v době, kterou se v tomto oddíle zabýváme, byly teprve v iniciální fázi, nejvěrnějším obrazem zasaženosti kašubštiny lexikálním vlivem němčiny je analýza jazyka mluveného. V oblastech nacházejících se pod vlivem dolnoněmeckých a středoněmeckých nářečí pronikají do jazyka čím dál více i slova ze spisovné horní němčiny, která převládne nejprve v administrativě a v mluvě vyšších vrstev a

³⁵⁶ Řád německých rytířů ovšem používal v dokumentech němčinu střední.

³⁵⁷ Srv. NEWERKLA 2004: 79–89.

později vítězí díky školství a církvi i v hovoru širších vrstev obyvatelstva.³⁵⁸ Ze slovanských jazyků jen polabština se výraznějiho nástupu spisovné němčiny nedožila.³⁵⁹

2.3.2. Struktura a podoba německých výpůjček

Tématická struktura výpůjček z německého jazyka v různých slovanských jazycích na slovansko-germánské hranici je podobná. Jedněmi z nejstarších tematických okruhů jsou výrazy související s charakterem východní německé kolonizace. Tento okruh zahrnuje sféru náboženství (nejstarší vrstva), dále pojmy z veřejného (původně též dvorského) života, městské a státní administrativy a *militaria* (NEWERKLA 2004: 68–70, KAESTNER 1939: 25, BIELFELDT 1933: XXXI–XXXIV) a také výrazy týkající se řemesel a obchodu. Druhým velkým okruhem obohacným německými výrazy je život soukromý zahrnující výrazy související s domácností, vařením a oblékáním. Třetím okruhem je zemědělství spolu s názvy zvířat a rostlin, zvláště bývá zmiňována terminologie lékařská (především bylinářství). Kromě velkých okruhů, jejichž poměr v jednotlivých jazycích se může lišit, nalézáme v jednotlivých slovanských jazycích také specifika, která mohou vyplývat z různých zeměpisných podmínek. Mezi tyto lokální zvláštnosti počítáme dolnoněmeckou terminologii rybářsko-námořnickou v kašubštině a polštině, v českém prostředí je výpůjčkami obohacena terminologie hornická a sklářská.

Tyto lexikální okruhy zasahují především substantiva, v menší míře slovesa. Hinze (1963: 10–13) v kašubštině označuje za nejrozsáhlejší tematickou oblast zemědělství (téměř čtvrtina), dále rybářsko-námořnickou terminologii a domácnost (po 15 %). Asi stejný počet výrazů zaujímají názvy rostlin a zvířat, mezi další časté oblasti patří povolání a oblečení. Výpůjčky ze zmíněných okruhů mohou zůstat v jazyce nadále, pokud se realita zásadně nemění nebo pokud není překryta novou terminologií, třeba z důvodu změny úředního jazyka. Lexémy mohou pocházet z různých časových vrstev, v závislosti na proměně popisované reality. Nové skutečnosti (např. vynálezy) vyvolávají potřebu nalezení nového výrazu. Jiná situace postihla výrazy abstraktní a jiné slovní druhy, především adverbia a adjektiva, která pocházejí většinou z nejmladší vrstvy a nebývají zahrnuty do kodifikovaného jazyka.

Slovníků, z nichž lze poznání raného stádia kašubského mluveného lexika čerpat, je vícero. Jedná se nejprve o nepříliš dlouhá lexikografická dílka Mrongowiusze (1823),

³⁵⁸ Srv. SIATKOWSKI 1967: 42.

³⁵⁹ Mezi nemnohá slova z horní němčiny patří např. *nūsē* (něm. *Nüsse*, dněm. *Nöten*), srv. POLAŃSKI 1962: 134.

Pobłockého (1887) a Biskupského (1891), která pro naše účely nejsou příliš použitelná.³⁶⁰ Nejvýznamnějším slovníkářským počinem 19. století je slovník Ramuůtův (1893),³⁶¹ zhotovený na základě severokašubského nářečí. Ramuůt uvádí nemalé množství používaných germanismů, u nichž je navíc zmíněno i německé, případně dolnoněmecké slovo, z něhož daný výraz pochází. Z jazyka začátku 20. století také vychází lexikografický odkaz Lorentzův, z něhož však byl před světovými válkami publikován pouze slovník slovinského nářečí (1908–1912). Jeho souhrnné dílo postihující všechna kašubská nářečí bylo F. Hinzem vydáváno až po druhé světové válce a doplněno na 5 svazků (1958–1983). F. Hinze pak vyhotovil speciální slovník německých výpůjček, který zůstává dodnes základním dílem pro studium germánských lexikálních prvků v západoslovanském jazyce a řadí se tak vedle díla Bielfeldtova (1933), Polaňského (1962) a Newerkly (2004). Hinzeho rozsáhlý slovník obsahuje seznam všech slov ve všech tvarech dochovaných v Lorentzově díle či vybraných kašubských děl literárních s uvedením jejich ekvivalentů v místních dolnoněmeckých nářečích nebo spisovné němčině s podrobným popisem fonologických změn, které v přejatých německých slovech v kašubštině proběhly. Speciálním slovníkem, který vznikl ještě před 1. světovou válkou, je slovník rybářské terminologie B. Ślaského (1911).

Není záměrem podat v tohoto oddílu podat seznam slov, zachovaných v *kašubštině kolem roku 1900*, protože podobná díla existují, jak již bylo zmíněno. Základním pramenem pro sledování výskytu lexikálních germanismů proto nebudou slovníky, nýbrž texty a kritériem posuzování užití a životnosti jednotlivého lexému nebude prostý výskyt, ale i frekvence, třeba i v konkurenci se slovanským ekvivalentem. V zájmu přehlednosti byla pro další popis v tomto oddílu vybrána část korpusu raných dialektologických kašubských textů, zúžená na korpus severokašubský, zahrnující dílo Bronischovo (1896) a severokašubské texty Lorentzovy (LTP 1–265).

2.3.3. Substantiva

Substantivní výpůjčky se na rozdíl od jiných slovních druhů vyznačují velkou pestroostí. Většina slov se ve zkoumaném korpusu vyskytovala pouze jednou. Výskyt

³⁶⁰ Například v Pobłockém je německých výrazů minimum a jejich etymologie je poněkud diskutabilní, např. u slova *buten* (1887: 8) je u výrazu napsáno, že slovo pochází z angličtiny (resp. anglosaštiny), slovo *děna* (,duna', ibidem 15) je zas dáváno do souvislosti s vlastním jménem *Dunaj*.

³⁶¹ V této práci používám převážně nového vydání (2003), které zahrnuje oba abecedně spojené díly Ramuůtova slovníku.

substantivních výpůjček je totiž nejvíce závislý na tématu textu. Okruh, který je na tématu závislý nejméně a jehož jednotlivá slova se objevují častěji než jiné výrazy, jsou **obecná označení osob** či členů rodiny (kaš. *familijô* ‚rodina‘).³⁶² Zatímco označení ‚muže‘ a ‚ženy‘ je stabilně původu slovanského (*chłop* ‚muž‘, *białka* ‚žena‘³⁶³), označení mladých lidí je obsazeno zpravidla germanismy. Označení malého děvčete je sice původu slovanského (*dzéwczã, dzewùs*),³⁶⁴ výraz pro *chlapce* je ale již původu německého (*knôp*, něm. *Knabe*, sdn. *knape*, 6 výskytů) bez slovanského synonyma. Výrazy pro starší dívky a chlapce jsou *frélëna* (‚dívka‘, něm. *Fräulein*, dpr. *Freilein*,³⁶⁵ srv. čes. hanlivě *frajle*, stpol. *frejlina, frelka*, 9 výskytů) a *bengel* (‚mladík‘, kaš. též *benjel*, něm. zpom. *Bengel*, dpr. *bęjəl*). Mladí lidé, majících k sobě bližší vztah³⁶⁶ jsou označováni *brutka*³⁶⁷ (‚nevěsta, přítelkyně, dívka‘; zpom. *Bruut*, dpr. *brūt*, něm. *Braut*, srv. plb. *brüt*, 11 výskytů) a *kawalér* (‚ženich, nápadník, přítel, mladík‘, něm. *Kavalier*, srv. čes. *kavalír*, pol. *kawaler*),³⁶⁸ v užším slova smyslu *brutman* (‚ženich‘, ze zpom. *Bruutmann*, srv. dpr. *brīdgam*, něm. *Bräutigam*, stpol. *brukan*, např. LTP 171).

Z rodinných označení jsou používána německá označení pro otce (*fôder*, dpr. *fōdər*, zpom. *Vāde*, něm. *Vater* srv. čes. hov. *fotr*, plb. *fader*, např. BSB 7)³⁶⁹ a matku (*mùter* či *mūter*, dpr. *mutər/ mudər*, zpom. *Mudde*, něm. *Mutter*, např. LTP 198),³⁷⁰ která se však používají jen na místě vokativu.³⁷¹ Jejich ekvivalenty používanými ve všech ostatních

³⁶² Např. LTP 204 *V ĵëdni familijï béu ĵëdën dôt.* ‚V jedné rodině měli jednoho nebožtíka.‘

³⁶³ Jihokašubskými variantami jsou *žona, kobiéta*.

³⁶⁴ Zvláštností kašubštiny je, že jeden z výrazů pro *dívku* je mužského rodu.

³⁶⁵ Příklady označené jako *dpr.* (dolnopruské) jsou čerpány z PW, příklady ze *zpom.* (zadněpomořanské) ze slovníku Laudeho (1995) nebo Rosenfeldova (1993). Zatímco Laude a Rosenfeld používají pravopis podobný spisovněněmeckému, PW uvádí v záhlaví fonetický přepis, v případě, že chybí, je v citovaných příkladech zpravidla uvedena varianta psaná pravopisem spisovně němečiny.

³⁶⁶ LTP 208 *Ta brútku muŕši kaválëra kuŕšnôc.* ‚Nevěsta musí ženicha políbit.‘

³⁶⁷ JK 33 uvádí deminutiva *bruteczka, brutuszka*, sloveso *brutkowac* (*chodit na námluvy*) a výrazy jako *brutman* (ženich) a *bruteci tuńc* (tanec nevěsty). Slovo *brutka* existuje i ve varmijském nářečí.

³⁶⁸ Slovo je původně italské, do němčiny bylo přejato z francouzštiny.

³⁶⁹ HINZE 1965: 185–186 zná jak variantu spisovněněmeckou *fatär* (deminutivum *fätärk*), tak dolnoněmeckou *födär* (deminutivum *födärk*), podobně Ramult (2003: 86).

³⁷⁰ HINZE 1965: 348 uvádí jen spisovněněmecký ekvivalent, který pronikl i do dpr., RAMULT 2003: 180 uvádí jen dolnoněmecké *müder*.

³⁷¹ Např. LTP 107 *Födër, bŕwoce dox sóm f stódołëj á so tēju čarta ŕebedřëcã.* ‚Otče, jděte do stodoly sám a prohlédněte si toho čerta. BSB 23 *Muŕter, cëš plãcī mandel jôj?* ‚Matko, kolik stojí patnáct vajec?‘

případech jsou slovanské výrazy *ojc*,³⁷² případně *tatk* (např. LTP 78) a *něna/něnka*. Pro označení ‚přítele‘ existuje vedle výrazu *drëch* také *jézela* (‚přítel, chlap‘, zpom. *Jesell*, něm. *Geselle*, např. LTP 244), méně *kamrôt* (dpr. *kamrôt*, něm. *Kamerad*, srv. čes. *kamarád*, pol. *kamrat*, též RAMULT 1893: 67). Z povahových označení existuje *nara* (‚blázen‘, něm. *Narr*, dpr. *nār/nar*, ls. *nora*, plb. *narā*).

Dalším okruhem výrazů, který je zastoupen ve většině textů, je označování předmětů a reálií ze **soukromého, domácího života**. Ve zkoumaném korpusu jsou z tohoto okruhu nejčastější výrazy popisující oblečení, jehož terminologie převládají germanismy,³⁷³ počínaje označení ‚oblečení‘ obecně, totiž *klédë* (dpr. *Kleder*, zpom. *Kledre*, něm. *Kleider*, 9 výskytů)³⁷⁴ vedle specifitějšího *kléd* (‚ženské šaty‘, dpr. zpom. *Kleed*, něm. *Kleid*, srv. plb. *kled’ät* ‚obléci‘, 2 výskyty).³⁷⁵ Druhým nejčastějším slovem označujícím oblečení jsou *bùksë* (‚kalhoty‘ dpr. *beks(ə)/biks(ə)*, *buks(ə)*, zpom. *Büx*, srv. šv. *byxor*, 3 výskyty). Pak se v korpusu setkáváme s výrazy *ancuch* (‚oblek‘, z něm. *Anzug*, 3x),³⁷⁶ *mañtel* (něm. *Mantel*, srv. hls. *mantyl*, čes. *mantl*, pol. *mantel/mętel*), *szërtuch* (‚zástëra‘, z něm. *Scherdeltuch*, dpr. *Scherdeldook*, 3x), kterému se významově blíží *fartuch* (tak i pol., srv. čes. *fërtoch* z shn. *vortuoch*) a dále např. *szlëjra* (‚závoj‘, něm. *Schleier*, hls. *šlewjer*, *dls. šlejer*, stčes. *šlojír/šlár*, pol. *szlara*, 2x). S oblečením úzce souvisí výrazy jako *tasza* (‚kapsa‘, něm. *Tasche*, např. LTP 133 *tášã fuil gróxu* ‚kapsa plná hrachu‘) a *sznëpelduk* (dpr. *šnupalduk*, tj. *Schupfeltuch*, čes. *šnuptychl*, hls. *šnuptuch/šnuptychl*, zde z vsn. *Schnupftüchl*).

Další skupinou výpůjček z domácího prostředí jsou názvy jídel, z nichž zdaleka nejčastější je výraz *frësztëk* (‚snídanë‘, dpr. *Friehsteck/Fröhstöck*, něm. *Frühstück*, 7 výskytů)³⁷⁷ bez slovanského synonyma. Z dalších výrazů bez synonym uvedme *wòrszt* (‚vuřt‘, dpr. *vøršt*, něm. *Wurst*, srv. plb. *vorst*), *kùch* (‚koláč‘, něm. *Kuchen*, srv. dpr. *kōk(ə)*), *brót* (‚krajíc‘, něm. *Brot*, obecný výraz pro ‚chléb‘ je ale *chléb*), *zupa* (‚polévka‘, též pol., něm. *Suppe*, 3 výskyty). Německé synonymum častějšího slovanského *miãso* je *flész* (‚maso‘,

³⁷² Viz obligátní začátek pohádek např. LTP 208: *Bëu jëdën uëc á mïou trë córçí*. ‚Byl jednou jeden otec a měl tři dcery.‘

³⁷³ Přehled a popis výrazů též LORENTZ 1934: 29–38.

³⁷⁴ Srv. LTP 50 *Ta siëstra uýblekua tã zuýtí klédã*. ‚Sestra si oblékla zlaté oblečení.‘ *Uòna zëblekua suòj klët*. ‚Svlékla svoje šaty.‘

³⁷⁵ Hinze 1965: 267–268 zmiňuje i variantu *klejd* (srv. hls. *klejd*) vyskytující se zejména ve slovinském nářečí, srv. LPW 347 *Uon kùipil sví násce novi klejd*. ‚Koupil své nevěstě nové šaty.‘

³⁷⁶ Zde je v kašubské výslovnosti zřetelná severoněmecká výslovnost koncového -g jako /x/.

³⁷⁷ Např. LPW 193 *król prãve bël puo frëštãkui* ‚král byl právě po snídani‘.

dpr. *flēš*, něm. *Fleisch*),³⁷⁸ konkrétnějším výrazem je *flaczi* (‘vnitřnosti’, též pol. *flaki*, z vsn. *flak(e)*, srv. shn. *vlēc(ke)*, srv. čes. *flákota, flák masa*), speciálním výrazem je *szlôpdrâk* (‘uspávací nápoj’, dpr. *Schlâpdrunk*, 2 výskyty, srv. něm. *Schlaftrunk*, čes. *šláfrtrunk*). Příkladem pro přijetí nového výrazu pro novou reálii německým prostřednictvím je *szukolada* (‘šokoláda’, dpr. *šoklôd*, něm. *Schokolade*, např. LTP 86). Z výrazů týkajících se domácího inventáře zmiňme výpůjčku *bùdla* (‘láhev’, dpr. zpom. *Buddel*, srv. pol. *butelka*, 4x), konkurující s jiným německým slovem *flasza* (‘láhev’, tak i pol., něm. *Flasche*, srv. čes. hov. *flaška*, plb. *flaškã*, 1x).

Z dalšího inventáře se v korpusu objevují *zédzer/zejer* (‘hodiny’, dpr. *zējə(r)*, pol. *zegar*, ls. *zeger*), *trapë* (‘schody’, sdn. *treppe/trappe/troppe*, něm. *Treppe*, ve varmijském nářečí polštiny *trepny*), *szpédzel/szpéjel* (‘zrcadlo’, dpr. *špéjal*, srv. něm. *Spiegel*, hls. *špihel/špihél*), *zófa* (‘pohovka’, čes. též *sofa*, něm. *Sofa*), *kléderszafa* (‘skříň na oblečení’ dpr. *klēdašaf*, srv. něm. *Kleiderschrank*, hls. *klejderšrank*), *kasta* (‘bedna’, něm. *Kasten*, bedna, hls. *kaśc* 3x),³⁷⁹ z částí domu *dak* (‘střecha’, dpr. *dak*, srv. něm. *Dach*, pol. *dach*), *szituz* (‘záchod’, dpr. *Schiethuus*, odpovídá něm. *Scheiβhaus*).

Z náradí je nejčastěji (5x) zmiňována *szpôda* (‘lopata’ dpr. *špôdā(m)*, srv. něm. *Spaten*, hls. *špoda/špota*, dls. *špôda*), *zôga* (‘pila’, dpr. *zôg*, něm. *Säge*),³⁸⁰ *szëpla* (‘lžice’, dpr. *šufâl/šofâl/šefâl*, zpom. *Schuwel/Schoper*,³⁸¹ srv. mecklenbursky *Schüpp*, něm. *Schaufel*, hls. *šawfla*, srv. čes. *šoufek* ‘naběračka’, pol. *szufla*), *hômer* (‘kladivo’, dpr. *hômər*, něm. *Hammer*) a slova s podobným významem *knëpel* (‘klacek’ dpr. *knepâl*, něm. *Knüppel*, srv. čes. *knypl*, 3x) a *sztãga* (‘klacek’, něm. *Stange*). Příkladem slova, označujícího novou reálii je *fërnróra* ‘dalekohled’.³⁸²

Podívejme se nyní na výrazy, týkající se **veřejné sféry** a administrativy. Do této sféry patří v první řadě názvy povolání a úřadů. Zde rozlišujeme starší povolání, existující i na vesnici, jako např. *dëf* (‘zloděj’ dněm. *Deef*, plb. *dif*, srv. něm. *Dieb*),³⁸³ *szëper* (‘pastýř’ spr. *šepər*, srv. dls. *šapař*, plb. *šapâr*, něm. *Schäfer*, čes. *šafář*, pol. *szafarz*, 3x), *fëszër*

³⁷⁸ Např. BSB 32 *nënka pëče flēš, dostôñimë tēš* ‘máma peče maso, dostaneme taky.’

³⁷⁹ Např. LTP 217 *třè kãstã fũùl pšýñónzy* ‘tři bedny plné peněz’

³⁸⁰ Počáteční ‘ž’ ve slově *zôga* svědčí o středověkém převzetí zřejmě ze sdn. *sage* (srv. čes. *žold*, *žok* ze shn. *solt*, *sac*).

³⁸¹ Zpom. *Schäpel* (něm. *Scheffel*) ‘korec, měrice’.

³⁸² Např. LTP 230 *Të tën gvwzdwõř zãzdřũ přëš tq fërnróraq*. ‘Tak se ten hvězdář podíval dalekohledem’.

³⁸³ Např. LTP 152 *Të jw vjërã, žë ùon tën nolëpšũ dëf je s cãlëguë svjãta*. ‘Věřím, že je nejlepší zloděj na celém světě.’

(,rybář‘, něm. *Fischer*, 2x). Všechny lexémy mají rovněž slovanská synonyma: *złodzěj*, *pasturz*, *rëbók* (toto je výrazně častější než *fëszer*). Jiná povolání již v korpusu slovanská synonyma obvykle nemají: *ferszta* (,lesník‘, dpr. *fërštär*, něm. *Förster*, čes. též *fořt*, 4x),³⁸⁴ *flészer* (,řezník‘, dpr. *Flescher*, něm. *Fleischer*, 3x), *ùrmôczër* (,hodinář‘, něm. *Uhrmacher*, 2x), *goldszmët* (,zlatník‘, něm. *Goldschmied*, např. BSB 57).³⁸⁵ Za pozdější výpůjčku nutno považovat výraz *rajber/rojber* (,lupič‘, dpr. *raibär/rëwa*, něm. *Räuber*, čes. expresivně *raubíř*, 4x).

Zcela samostatnou skupinou jsou úřady, které lze nezdědkou interpretovat jako výpůjčky *ad hoc*, protože si zpravidla ponechávají původní znění (ze spisovné němčiny), např. *amcanwalt* (,soudní úředník‘, něm. *Amtsanwalt*, např. LTP 160), *bediner* (,sloužící‘, něm. *Bediener*, např. BSB 54, LTP 244), *diner* (,sluha‘, např. LTP 127, LTP 209), *rechcanwalt* (,advokát‘, něm. *Rechtsanwalt*, např. LTP 183), *landrôt* (,zemský rada‘, něm. *Landrat*, např. LTP 115, LTP 150), *komësér* (,komisař‘, něm. BSB 22), *szondara* (,četník‘, dpr. *žëndärn/žandarm/štandār*, něm. *Gendarm*, BSB 22). Mezi starší výrazy tradičních úřadů patří *bùrméster* (,starosta‘, pol. *burmistrz*, něm. *Bürgermeister*, čes. *purkmistr*, např. LTP 109) a *szóltis* (,starosta menší obce‘, pol. *szołtys*, hsn. *schultheize*, např. LTP 25).

Vojenské hodnosti jsou označovány výpůjčkami *jonról* (,generál‘, něm. *General*, čes. hov. *jenerál*, např. BSB 21), *oficér* (,důstojník‘, něm. *offizier*, čes. hov. *oficír*, 1x), *unteroficér/undroficér* (,poddůstojník‘, něm. *Unteroffizier*, 3x). Samotné *zołniërz* vyskytující se i v polštině a češtině (*žoldněř*), je starou, ještě středověkou výpůjčkou (shn. *soldenaere*, srv. něm. *Söldner*). Z dalších vojenských pojmů se nejčastěji vyskytuje *wacha* (,stráž‘, tak i pol., něm. *Wache*, 6x) a *sztrid* (,hádka, rvačka, boj‘, dpr. *štrīd*, srv. něm. *Streit*), ze zbraní je zmíněna *flinta* (,puška, flinta‘, tak i čes. a pol., něm. *Flinte*, srv. LTP 188).

Do okruhu veřejné sféry lze také zahrnout oblast obchodu. Pro obchod existuje několik pojmů: ,obchod‘ jako instituce se nazývá *króm* (srv. čes. hov. *krám*, něm. *Kram*, srv. pol. *kramnica*), především v abstraktním slova smyslu existují slova *jészeft* (čes. hov. *kšeft*, dpr. *Jeschäft*, něm. *Geschäft*)³⁸⁶ a *rejbach* (,zisk‘, dpr. *Reibach*).³⁸⁷ Z pojmů souvisejících s obchodem zmiňme označení peněz, a to jednak jako měny (*marka*, něm. *Mark*; *fénik*, něm. *Pfennig*), jednak způsob platby (*handjelt*, *barjelt*, ,hotové‘, něm. *Handgeld*,

³⁸⁴ Srv. stpol. *forsz* ,deska‘.

³⁸⁵ Srv. stpol. *goltšlat* ,zlatotepec‘ z něm. *Goldschläger*.

³⁸⁶ Např. LTP 110 *jo móm dóbri jëšëft žíz zrobjóni* ,dnes jsem udělal dobrý obchod‘.

³⁸⁷ Srv. LTP 163 *Žis jo móm rãjbãx zrobónë*. ,Dobře jsem pořídil.‘ PW IV: 790 *De hãt e goodem, orntliche Reibach jemoakt*. ,Vykázali dobrý a pořádný zisk.‘

Bargeld).³⁸⁸ Častým slovem, pocházejícím z veřejné sféry je *sztrófa* (‘pokuta’, zpom. *Stráf*, něm. *Strafe*, hls. *štrafa/štrofa*, pol. *sztrafa*, rus. *уmпаф*, 5x).

Z pojmů popisujících městské reálie se v korpusu několikrát objevuje označení pro ‘vězení’ (*jefengnis*,³⁸⁹ něm. *Gefängnis*, 7x, *kluz* s variantou *knuza* po jednom výskytu, ze sdn. *kluse*).³⁹⁰ Mazi další výrazy patří *ratuz* (‘radnice’, sdn. *râthûs*, něm. *Rathaus*, pol. *ratusz*, např. LTP 110), *mark* (‘trh’, něm. *Markt*), *jiwelb* (‘hrobka’ něm. *Gewölbe* ‘klenba, sklep’, srv. čes. *kvelb* ‘obchod’),³⁹¹ např. BSB 15), *brantuz* (‘palírna’, kaš. též *gòrzelnjó*, např. LTP 169), *festing* (‘pevnost’, dněm. původu, něm. *Festung*), *grunszték* (‘pozemek’, srv. čes. *grunt*, něm. *Grundstück*) a především slovo *szasé/szósé* (‘silnice, ulice’, dpr. *šqsē/šasē*, něm. *Chaussee*, srv. rus. *уоце*) francouzského původu s adjektivním skloňováním.

Výrazy z okruhu **přírody** v daném korpusu příliš častá nejsou, ze jmen zvířat se objevují *bùla* (‘býk’, kaš. též *bik*, dpr. *bul*, něm. *Bulle*), *eléfant* (‘slon’, něm. *Elephant*) a *flądra* (‘platýs’, kaš. též *stòrniew*, něm. *Flunder*). Z přírodních jevů pak např. *sztorm* (‘bouře’, něm. *Storm*, 2x) a *lěft* (‘vzduch’, něm. *Luft*, čes. hov. *luft*, stpol. *luft/loft/locht*), z rostlin např. *bóma* (‘strom’, dpr. *bōm*, něm. *Baum*, srv. dls. *bom*) a *dana* (‘jedle, smrk’, dpr. *dan*, něm. *Tanne*).

Zvláštní okruh zaujímají výrazy **abstraktní**. Z nich je nejprve nutné vydělit hornoněmecké výrazy, týkající se mluvení, které zřejmě pocházejí z vojenského prostředí. Tyto výrazy se v daném korpusu vyskytují zpravidla jen jednou, např. *fraga* (‘otázka’, zpom. *Frąç*, plurál *Frąçe*, kaš. též *pětanié*, 2x)³⁹² *antwort* (‘odpověď’, něm. *Antwort*, kaš. též *odpowiédz*., např. LTP 84 *àntvort názàt přə̀ánysc* ‘vrátit se s odpovědí’). Podobně ojedinělé jsou výrazy související s vojenskými rozkazy, z nichž většinu lze považovat za příležitostné výpůjčky: *aufgaba* (‘úkol’, něm. *Aufgabe*, srv. zpom. *upjəwe* odpovídající německému

³⁸⁸ Např. LTP 183 *Tə̀n přə̀šet jèdén flěšěr do nỳuè a uỳbezdrě̀u so to célaŋ a dé̀u jymui hàndjě̀lt*. ‘Přišel k němu nějaký řezník, prohlédl si to tele a dal mu hotové.’ PW II 553 mimoto jako jeden z významů výrazu *Handgeld/Handjeld* zmiňuje „Trinkgeld beim Verkauf von Vieh“. Výraz *Bargelt* PW neuvádí.

³⁸⁹ Např. LTP 73 *uon diyst`ù štàrə̀ nỳzele jě̀fě̀ngnìsù* ‘dostal čtyři týdny žaláře’. Zde i v mnoha dalších případech se projevuje pravidelná výslovnost (typická jak pro dolnopruské, tak zadněpomořanské dialekty) g před předními vokály jako /i/ a to nezřídka i u slov pocházejících ze spisovného jazyka.

³⁹⁰ HINZE 1965: 272 uvádí „Knüza weist Vertauschung der sonoren Dentale auf“.

³⁹¹ Zde je zajímavý rozdíl mezi českým *kvelb* a kašubským *jiwelb*, např. BSB 15 *Wuèna zāròs pàdlà trųpą. Tāk tḕn-jī wuèc-ją dól zā̀hòsc v jīvě̀lb*. ‘Padla na zem mrtvá. Tak ji otec nechal zanést do hrobky.’ V kašubské podobě slova jsou opět patrné rysy lokální rysy, mimo přechodu g na /j/ je to tzv. *Entrundung* (zde přechod *ö > e*).

³⁹² Např. LTP 221 *térě̀shy tà trə̀ fráiy sŏ̀ŋ do kùynca* ‘teď jsou ty tři otázky u konce’.

aufgeben),³⁹³ *auftrach* (,smlouva‘, něm. *Auftrag*, viz LTP 181), *ornaq* (,pořádek‘, dpr. *ornuŋ*, něm. *Ordnung*, srv. stol. *ordynek*, např. LTP 114 v *òrnünze trəmăc* ,udržovat v pořádku‘), *apszit* (,rozloučení‘, něm. *Abschied*, srv. dpr. *Afscheed*),³⁹⁴ *dinst* (,služba‘, něm. *Dienst*, viz LTP 36), *beszeftijung* (,zaměstnání‘, dpr. *Beschätjung*, něm. *Beschäftigung*, např. LTP 151),³⁹⁵ *beszét* (,zpráva‘, dpr. *Bescheed*, něm. *Bescheid*, např. LTP 109).

Častěji se vyskytují výrazy označující hnutí mysli. Ty však na rozdíl od většiny předchozích výpůjček zpravidla vycházejí z dolní němčiny: *fréda* (,radost‘, zpom. *fröd*,³⁹⁶ dpr. *fraid*, hn. *Freude*, 4x)³⁹⁷ *ruw* (,klid‘, dpr. *rū*, srv. něm. *Ruhe*, 3x),³⁹⁸ vzácně *lész* (,chuť‘, něm. *Lust*, dpr. *lqst*, např. LTP 146), *durszt* (,žízeň‘, něm. *Durst*, srv. zpom. *Dörst*, dpr. *dęřšt/dqřšt*, např. LTP 108).

Z dalších abstraktních výrazů zmiňme slovo *zacha* (,věc‘, něm. *Sache*, dpr. zpom. *Sach*, 6x),³⁹⁹ vyskytující se ve významech konkrétním (např. LTP 185 *tèn m̄iow do předané víjyle záxóf* ,měl na prodej hodně věci‘) i abstraktním (např. LTP 73 *Iâ xcq vóm tq záxa puývÿžęc, iâk ta bəua* ,Chci vám o té záležitosti říci, jak se seběhla‘, BSB 11 *ālē tēn f swuējēχ zāχāχ bēl bārzō mādri* ,svým záležistostem dobře rozuměl‘), odpovídajících polskému protikladu *rzecz/sprawa*. Existuje také několik výpůjček pro označení pojmu ,chvíle‘, především *sztót* (dpr. *štōt*, hněm. *Stoß*, např. s deminutivem BSB 12 *wuēn-tām štōcīk sēdzūl* ,chvíli tam seděl‘) a jeho kalk *sztērck*.⁴⁰⁰ Dalšími významnými výpůjčkami jsou *ört* (,způsob;

³⁹³ LTP 181 *Ale ny vapěūniš tē tē àuvgabə, te iow nÿščestlāvñ ŷÿstōnqj bārzi, iâk iow bəua*. ,Nesplníš-li ty úkoly, budu nešťastnější, než jsem byla.‘

³⁹⁴ LTP 128 *Daj mjē přet tīm àpšit ŷot suējix stāršəx vzīc*. ,Dovol mi se nejprv rozloučit s rodiči‘. Zde se jedná o kalk vazby *Abschied nehmen*.

³⁹⁵ Původním dolnoněmeckým substantivizačním sufixem byl *-ing*, který byl ale postupně nahrazen hornoněmeckou příponou *-ung* (srv. GRIEGER 2006: 34). V kašubštině tak někdy nacházíme dvě varianty, např. HINZE 1965: 396 *rākninġa / rāknunġa* (něm. *Rechnung*, dpr. *rēknun / reχnun / rāknin*). U slov pocházejících ze spisovné němčiny se ani v dialektu varianta s *-ing* nevyskytuje.

³⁹⁶ Tento tvar se vyskytuje v koschneiderském nářečí. U Laudeho nacházíme tvar *freje* ,těšit‘. HINZE 1965: 205 uvádí kašubskou variantu i s diftongem *frajda*.

³⁹⁷ Např. BSB 21 *Tāk krōl-sō tāk wÿcēšīl, cō-névédzōl wēt-frēdē cō-mōl rōbīc*. ,Král se tak potěšil, že radostí nevěděl, co má dělat.‘

³⁹⁸ Např. BSB 37 *jō nīmūm žōdnīwē rūwū* ,nemám žádný klid‘.

³⁹⁹ Toto slovo se i v místních dolnoněmeckých dialektech vyskytuje v původně hornoněmecké podobě *Sach(e)*, středodolnoněmecký tvar je *sake*.

⁴⁰⁰ *Sztērck* je zřejmě odvozeno od slovesa *szturac/szturac* ,strkat/strčit‘ významově odpovídající německému *stoßen* (dpr. *štētə*), z něhož pochází výraz *sztót*.

druh⁴⁰¹ dpr. *ōrt*, srv. něm. *Art*, kašubsky rovněž *sposób*), *zorta* (,druh⁴⁰¹, něm. *Sorte*, čes. hov. *sorta*).⁴⁰² Se spisovnou polštinou kašubština sdílí výrazy jako *grěpa* (,skupina⁴⁰², něm. *Gruppe*, pol. a čes. hov. *grupa*), *gwólt* (,násilí, moc; velké množství; huk⁴⁰³ pol. hls. *gwalt*, čes. hov. *kvalt* ,spěch⁴⁰³, srv. dpr. *Jewalt*), *réza* (,cesta⁴⁰⁴ dpr. *rejz / rēz / rajz*, pol. *rejs* ,cesta lodí⁴⁰⁴), *sztřejk* (,vylomenina, hloupý čin⁴⁰⁴, zpom. *Streich / Strieck*, srv. něm. *Streich*),⁴⁰⁵ *urlop* (,dovolená⁴⁰⁵, tak i pol., něm. *Urlaub*, např. BSB 14). Z těchto výrazů mohla být substantiva *urlop* a *gwólt* (snad *grěpa*) přejata prostřednictvím polštiny, zbylá slova přímo z němčiny. V kašubštině se vyskytuje i **numerativum** *sztěk* (,kousek⁴⁰⁶, dpr. *štek*, něm. *Stück* např. LTP 154 *štək kùixa* ,kousek koláče⁴⁰⁶),⁴⁰⁶ které, podobně jako slova *sztót/sztěrck*, může být použito i ve významu *adverbiálním* (např. BSB 38 *bóta štək wəd-mé* ,jděte kousek ode mne⁴⁰⁶).

Zvláštní pozornost zasluhují výrazy, kterými se v kašubštině označuje pojem ,místo⁴⁰⁷. Slovanský výraz *miesce* se ve zkoumaném severokašubském korpusu běžně nevyskytuje, je však i v Lorentzově (LPW 523) i Ramuřtově slovníku (2003: 170). Zde je interpretován obecně (,miejsce⁴⁰⁷) i konkrétně jako ,usedlost⁴⁰⁷ (,osiadłość, gospodarstwo⁴⁰⁷), Lorentz uvádí navíc význam ,Dienststelle, Amt⁴⁰⁷. Ve všech těchto případech je jeho synonymem slovo *mól*, jinak nejčastější výraz označující ,místo⁴⁰⁷ (6x, např. BSB 13).⁴⁰⁷ Slovo pochází z německého *Mal*, jehož význam v němčině (spisovné i dolní) je mj. ,pikola⁴⁰⁸ (PW III: 1081 ,besonders gekennzeichnete Ort im Spielfeld der Kinder⁴⁰⁸) či ,skvrna⁴⁰⁹. Význam slova *flach* je

⁴⁰¹ Srv. významy *Iw to zrobią na jinī ort*. ,Udělám to jiným způsobem.⁴⁰¹ *To mō véle ortōv kvátōw na svece*. ,Na světě je mnoho druhů květin⁴⁰¹ (LPW 600). Tyto významy odpovídají použití v němčině.

⁴⁰² Slovo *zorta* tedy může být synonymem *ōrt*, např. LTP 114 *A té uōn mūù dól uot inēue zōrtā jápł jěsc*. ,Dal mu k jídlu jiný druh jablek.⁴⁰² LPW 600 *Iw mōm dwa wōrtā jábł*. ,Mám dva druhy jablek.⁴⁰²

⁴⁰³ Srv. např. významy *V karčme bēl vālgī gwolt*. ,V hospodě byl velký huk⁴⁰³. *Včerō mā uulovilā gwolt rīb*. ,Včera jsme ulovili velké množství ryb.⁴⁰³ (LPW 239) Srv. dpr. (ve spisovném znění) *Gewalt schreien* (něm. *Lärm schlagen*).

⁴⁰⁴ Např. LTP 105 *Gněžžěfšćim gburōm bālo fstorax časāx vjéle štrājīkōf přagōdōni*. ,Sedlákům z Gniezdziwicz byla za starých časů přisuzována spousta veselých kousků⁴⁰⁴ Srv. LAUDE 1995: 343 *hai hätt de Kopp vull dumm Streichs* ,má hlavě plnou čertovin⁴⁰⁴.

⁴⁰⁵ Ve spisovné němčině existuje i anglická výpůjčka *Streik* ,stávka⁴⁰⁵, s níž souvisí i polské *strajk* a slovenské (i slovinské, srbské, chorvatské) *štrajk*.

⁴⁰⁶ V polštině došlo k posunu významu: *sztuka* ,umění⁴⁰⁶, srv. něm. *Kunststück*.

⁴⁰⁷ Existuje i adverbium *mólama* ,místy⁴⁰⁷ (např. LPW 510 *Mōlamī tam ležō vālgē kameēne*. ,Místy tam leží velké kameny.⁴⁰⁷).

⁴⁰⁸ Českému dětskému pokřiku ,deset dvacet⁴⁰⁸ tak odpovídá dpr. *Moal frie!*

⁴⁰⁹ V sdn. (MNW III 1877: 10–11) jsou základními významy ,meta, značka, skvrna⁴⁰⁹, ale i ,hraniční kámen⁴⁰⁹, srv. zpom. (LAUDE 1995: 232) ,pomník⁴⁰⁹.

synonymem předchozích, zahrnuje význam ‚místo‘ (např. BSB 43 *wën wëstül na fläxuy lëžucë* ‚zůstal ležet na místě‘) i ‚usedlost, pozemek‘. Odpovídá tak českému *flek*, které rovněž užíváme i ve významu ‚pozice‘. Podobně jako *flach* (3x) se v daném korpusu vyskytuje slovo *štela* (dpr. *Stell*, něm. *Stelle*). Tento lexém považujeme za pozdější výpůjčku přímo ze spisovné němčiny. Lze je přeložit jako ‚místo‘ i ‚pozice‘ (LTP 201 *yon nì mög žòdnë štèle dóstac* ‚nemohl si najít žádnou práci‘).⁴¹⁰ Třetí sémantickou interpretací pojmu ‚místo‘ je ‚prostor‘. Do kašubštiny bylo v tomto významu přejato jednak slovo *plac* (něm. *Platz*), známé i v češtině (např. BSB 23), jednak konkrétnější slovo *rum* (dpr. *rūm*, něm. *Raum*).⁴¹¹

Německé substantivní výpůjčky v *kašubštině kolem roku 1900* lze rozlišit podle jejich původu na dvě velké skupiny. Slova týkající se soukromé sféry (zejména z prostředí vesnického života) jsou převážně dolnoněmeckého původu a tedy starší, zatímco pojmy ze sféry veřejné a související slova abstraktní (mohla se do jazyka dostat prostřednictvím vojenské služby) jsou původu hornoněmeckého (spisovného) a bývají tedy mladší.⁴¹² I tyto mladší výrazy v kašubštině mohou odrážet místní hovorovou výslovnost spisovného jazyka (například výslovnost *g* jako /i/). Řada substantivních výpůjček se v celém korpusu vyskytuje pouze jednou, někdy se jedná o *ad hoc* výpůjčky. Naopak k nejčastěji užívaným substantivním výpůjčkám v kašubštině patří některé názvy osob, které nemají slovanský ekvivalent, názvy oblečení, jídel a náradí, a dále výrazy označující ‚místo‘.

2.3.4. Slovesa

Kašubština se vyznačuje nemalým množstvím integrovaných sloves německého původu, která částečně překryla základní slovní zásobu. Slovesa sdílená s polštinou jsou zpravidla východostředoněmeckého (středověkého) původu (např. *trafic*), drtivá většina je pak původu dolnoněmeckého, novější výpůjčky ze spisovné němčiny se vyskytují ojediněle, podobně vzácně se vyskytují dolnoněmecko-spisovné dublety (HINZE 1965: 13 uvádí *brëkowac* a *brauchowac*). Oproti slovanským slovům se německé výpůjčky mohou vyznačovat širší sémantickou platností. Formálně patří všechna (s výjimkou nejstarších, středověkých slov) slovesa pouze do dvou tříd, starší výpůjčky patří k *a*-konjugaci

⁴¹⁰ Ramuľ tento výraz neuvádí.

⁴¹¹ HILFERDING (1965: 372) uvádí výraz *rum!* ve významu ‚z cesty‘, vyskytující se na začátku obřadu *Stínání luňáka* (*Ścinanie kani*): *Rum, rum, s place naszeŵo, abë se nie stało co zleŵo* ‚Pryč z našeho místa, aby se nestalo něco zlého‘.

⁴¹² Kromě starších výrazů sdílených s polštinou nebo i češtinou, které vycházejí ze středověkých reálií.

(např. *halac*, *jô halajã/halóm*, *òn halô*), mladší *kje*-konjugaci (*meldowac*, *jô meldějã*, *òn melděje*). U některých sloves existují obě varianty (*felac*, *felowac*), tendencí je univerzální přijetí koncovky *-owac*.

Zdaleka nejčastějším slovesem německého původu je *halac* (‘přinést, přivést, přivést, sehnat’, dpr. *hōlā*, sdn. niz. *halen*, hněm. *holen*, ve sledovaném korpusu 40 výskytů, hls. *hólować/holować/hulować*, dls. *holowaś*, pol. dial. *holować/halować*),⁴¹³ vyskytující se rovněž v podobě *alac* (9 výskytů). Oblíbenost tohoto slovesa může vyplývat i z širší možnosti použití, než jeho výrazně méně používané slovanské ekvivalenty. Sloveso *halac* totiž nspecifikuje způsob *doručení* (odpovídající jiným kašubským výrazům *przëniesc* ‘přinést’ a *przëwiesc* ‘přivést’), a lze jej použít zároveň s předmětem životným i neživotným (odpovídající významovému rozdílu mezi výrazy *przëniesc* a *przëwiesc*).⁴¹⁴ U neživotného objektu se často setkáváme s genitivem partitivním.⁴¹⁵ Se slovesem *halac* se v daném korpusu setkáváme jako se slovesem dokonavým (např. LTP 54 *ŷiitrie ĵã hãlõm tãŷ žëunëřõf* ‘zítra přivedu vojáky’).

Druhou nejčastější (25 výskytů) německou verbální výpůjčkou je sloveso *brëkòwac* (‘potřebovat; používat’, dpr. *bruke*, něm. *brauchen*, pol. dial. *brauchować/brukować*, plb. *brükot/brükojë*). Toto sloveso fakticky nemá slovanské synonymum, sloveso *pòtrzebòwac*, zmíněné u Ramuřta (2003: 279), se významově liší (má význam polského *używać*, zatímco polskému *potrzebować* odpovídá kašubské *brëkowac*, případně *dargac*).⁴¹⁶ Dolnoněmecké sloveso *brukə/brūkə* je možné interpretovat čtyřmi způsoby (PW I: 928–930): dva významy se objevují v pozitivu i negativu (‘1. nötig haben,⁴¹⁷ benötigen’, ‘2. gebrauchen, verwenden, benutzen’), dva modální významy pouze v negativu s infinitivem významového slovesa (‘3. nicht müssen’, ‘4. nicht dürfen’). Nejčastějším významem je v kašubštině první,⁴¹⁸ pro druhou interpretaci nacházíme např. LTP 107 *Lãze, brækota dox*

⁴¹³ BIELFELDT 1933: 147. Kašubština ovšem nezná výpůjčku něm. *bringen*.

⁴¹⁴ Např. LTP 48 *hãlãc ŝçitkãŷ* ‘přinést štetku’, LTP 184 *ũon hãlõl teho dôktora* ‘přivedl doktora’.

⁴¹⁵ Např. LTP 190 *ãle mà bãlã tãŷ a alãlã vóm ŷãdã* ‘ale my jsme tam byli a přivezli vám vodu’, BSB 37 *ŷyŷa ãlãc nã-põlňë* ‘přinést maso na oběd’.

⁴¹⁶ Sloveso *pòtrzebòwac* se nevyskytuje ani v novém Trepczykově slovníku (1994) a to ani pod heslem *potrzebować* (překlady jsou jen *brëkowac* a *darwac*), ani *używać*.

⁴¹⁷ V kašubských textech (ne však v daném korpusu) se rovněž objevuje obrat *miëc nót*.

⁴¹⁸ Např. LTP 39 *ũon ĵëdnigũy pariëpka brækũŷvũ* ‘potřeboval nějakého čeledína’, BSB 13 *A zlëcĩl nëmuŷ ŷwũëŷimuŷ wuëcë, mól dãc nõ-guëŝpuëdãřtwuë ĵõwuë, kuëmuŷ wuën ŷcë; wuën ñĩc wuëd nõwuë nõbrëkuëvõl* ‘A navrhl svému otci, že má dát svůj statek, komu chce, on od něj nic nepotřebuje.’

róẓəm! ‚Lidé, používejte přece rozum!‘. K tomuto významu nutno zařadit i poměrně časté použití slovesa *brėkowac* s modálním *mòc*, které do češtiny překládáme ‚hodit se‘.⁴¹⁹ Zajímavým aspektem tohoto druhého významu je skutečnost, že na rozdíl od základního významu ‚potřebovat‘, který lze chápat nedokonavě, lze tento druhý význam interpretovat v obou videch. Z modálních významů slovesa *brėkowac* koexistují oba přejaté významy (viz kapitola 2.2.2.5.)

Sémanticky blízkým slovesem a rovněž relativně častým (11 výskytů) je sloveso *darwac* (slovinská varanta je *dargac*, uvedená i u Ramuľa).⁴²⁰ V lužické srbštině existuje stejná výpůjčka (hls. *dyrbić*, dls. *derbjes*, stčes. *drbiti*). V našem korpusu se toto sloveso vyskytuje pouze v negativu a to ve dvou základních významech stejných jako v případě *nie brėkowac* (viz kapitola 2.2.2.5.).⁴²¹ V PW je používání slovesa *dürfen* v negativu označeno jako sporadické („verstreut“), přičemž jako převládající význam je zmíněno ‚smět‘ („die Erlaubnis erhalten, etwas zu tun“).

Etymologie slovesa *òpasowac* (15x) není zcela jednoznačná.⁴²² Může být totiž slovanské (srv. rus. *онащаться* ‚obávat se‘), pravděpodobnější se ale zdá jeho původ německý. Jeho použití totiž odpovídá základním dvěma významům německého *aufpassen* (dpr. *oppasse*, zpom. *uppasse*), totiž ‚aufmerksam sein‘ a ‚beobachten, bewachen‘ (PW I: 361–362).⁴²³ Toto sloveso může být v některých nářečích homonymní s jiným, významově odlišným slovem německého původu, totiž *pasowac* („hodit se“, tj. čes. hov. *pasovat*).⁴²⁴

⁴¹⁹ Např. LTP 188 *Tó je dóbře, taćńuě střelca mə móẓymə brėkuévǎc*. ‚To je dobře, takový střelec se nám hodí.‘
Srv. PW I: 929 *Dat kannst to alles bruke*. ‚To se ti hodí na všecko.‘

⁴²⁰ HINZE 1965: 139 uvádí, že rozdíl ve výslovnosti tohoto slovesa je dán odlišným zdrojem výpůjčky, tvar s -w, který v kašubštině převládá, vychází z dolnopruského *darwe/derwe* (ale též lauenbur. *darwə*), tvar s -g/-γ- ze zadněpomořanského dialektu.

⁴²¹ Důkazem synonymity slov *brėkowac* a *darwac* v negativu je jejich použití v podobné větě v rámci jednoho textu (LTP 88): *Cěš ja mòm róbbiic, có ẏonǎ ẏiǎnci ny brėkùjòj mẏyřǎc?* ‚Co mám dělat, aby již nemusely více mořit lidi?‘ *ẏòt tegy ǎsú ẏonǎ ny dǎrvǎǎ ẏiǎnci mẏyřǎc*. ‚Od toho času již nemusely mořit lidi.‘

⁴²² HINZE 1965: 364 uvádí jako první formu *pasovac*, RAMUŁT (2003: 226) *òpasowac* i *òpasac*.

⁴²³ Např. LTP 185 *Upǎsv dóbře na tǎ dvěře, co tǎ nixt bǎnǎ ny přínze a nóm nìc ny vézñe*. ‚Dávej pozor na dveře, aby jimi nikdo nevešel a nesebral nám něco.‘ BSB 11 *A-ẏuěc tū ẏtǎ nǎ-nǎc jidzē a wuěpǎsējǎ f tīm kúěscēlē, tē nǎpuěřēnk wúěn-jū jǎ dǎt*. ‚I když sem tu v kostele někdo přenocuje a hlídá, stejně je nazítí nalezen mrtev.‘

⁴²⁴ Srv. LPW 616 *K^uot pasēje na mǎše*. ‚Kočka sleduje myši.‘ *To sǎ hé pasēje, že tǎ sama p^hojezeš*. ‚Nehodí se, abys jela sama.‘

Ekvivalentem polského *trwać* (‘trvat‘) jsou v kašubštině dvě německé výpůjčky bez slovanského ekvivalentu: *dérowac* (dpr. *dū(ə)rə*, něm. *dauern*, 11 výskytů)⁴²⁵ a *warac* (něm. *währen*, dls. *warnowaś*, 8 výskytů).⁴²⁶ Tato slovesa se nejčastěji objevují ve spojení *to nie duralo/waralo dlugo* (‘netrvalo to dlouho‘, 8 výskytů), přičemž i všechny jiné příklady jsou zcela ekvivalentní, takže se jedná o synonyma.⁴²⁷

Sloveso *felac/felowac* (‘chybět‘, něm. *fehlen*, dls. *felowaś*) odpovídá významem polskému výrazu *brakować* (ls. *brachować/brachowaś*), které je rovněž německého původu. Liší se ovšem použitím. Zatímco polské *brakować* je slovesem neosobním,⁴²⁸ kašubské *felac* může mít i konkrétní subjekt.⁴²⁹ V korpusu se vyskytuje jen ve 3. osobě.

Sloveso *lědac* (8 výskytů) je kvůli krátké kmenové samohlásce (dpr. *līdā*, něm. *leiden*, srv. hls *lidwać*, plb. *lid'ot*) Hinzem (1965: 314) považováno za starší výpůjčku (vsn. *liden*). Hinze ale nevyklučuje, že tato krátkost je způsobena existencí krátké samohlásky v prezentu singuláru (*he litt*). Dvěma základními významy tohoto slovesa (PW III: 870) je jednak ‘Leid ertragen‘, jednak ‘mögen, gern haben‘. V našem korpusu se vyskytuje toto sloveso v prvním významu (BSB 7 *muyšělā wuēna tāg dlūguē lědāc* ‘musel trpět tak dlouho‘). Ve většině případů se sloveso vyskytuje v negativu.⁴³⁰

Stejně častá (9 a 8 výskytů) jsou dvě slovesa pohybu, *rézowac* (‘cestovat‘, dpr. *reise*, hněm. *reisen*, čes. hov. *rajzovat*, např. LTP 79) a *ridowac* (‘jet na koni‘, dpr. *rīdā*, srv. něm. *reiten*, hls. *rajtować*, dls. *rejtowaś*, čes. hov. *rajtovat* s možným významem ‘skákat po něčem‘, např. LTP 187). Ve dvou případech se vyskytuje i novější výpůjčka *rejtowac*.

Kromě zmíněných sloves se v korpusu setkáváme i s dalšími dolnoněmeckými výrazy, především *driwòwac* (‘hnát‘, dpr. *drīwā* hněm. *treiben*, stčes. *trýbati*, např. BSB 29), *farwòwac* (‘barvit‘, srv. pol. *farbować*, např. LTP 99), *fedrowac* (‘žádat‘ dpr. *fodārā/födārā*,

⁴²⁵ HINZE 1965: 162 zmiňuje varianty *dārovac*, *dīr(ov)ac*, *dūr(ov)ac*.

⁴²⁶ Kvůli absenci přehlásky HINZE 1965: 509 považuje sloveso *warac* za starou výpůjčku (vsn. *waren*).

⁴²⁷ Např. LTP 191 *to dvrovā štārā nýzele* ‘trvalo to čtyři týdny‘, BSB 20 *tāk tō vārālō pôrō lāt* ‘tak to trvalo pár let‘.

⁴²⁸ Srv. LTP 100 *uòn sạ pītōl, cō mui felálo*, pol. *pytał się, czego mu brakuje* ‘ptal se, co mu chybí‘.

⁴²⁹ BSB 17 *tām jū nīxt nēfēlōl*, pol. *tam już nikogo nie brakowało* ‘nikdo tam nechyběl‘.

⁴³⁰ Např. LTP 210 *uòna nī muégōn lādāc nīšrīx lāzy* ‘nesnášejí zvědavé lidi‘, LTP 49 *Uòna nī muygua təy zēcī nījāk lādāc*. ‘Neměla ty děti vůbec ráda.’

hněm. *fördern*, pol. dial. *fedrować*),⁴³¹ *fudrowac* (,krmit‘, zpom. *fuddre*, něm. *füttern*, čes. hov. *futrovat* plb. *füdrät*, např. BSB 26)⁴³², *klatrowac* (,lézt, šplhat‘, dpr. *klatərə*, něm. *klettern*, LTP 198), *léwrowac* (,doručit, přinést‘, dpr. *lěw(ə)rə*, něm. *liefern*, čes. *lífrovat*),⁴³³ *szërowac* (,mýt‘, sdn. *schuren*, hněm. *scheuern*, čes. *šúrovat*, srv. pol. *szorowac/szurowac*, např. BSB 27),⁴³⁴ *szpókowac* (,strašit‘, sdn. *spocken*, něm. *spucken*, např. BSB 13),⁴³⁵ *sztridowac* (,prát se, hádat se‘, dpr. *štrīdə*, něm. *streiten*, např. LTP 106),⁴³⁶ *tricowac* (,táhnout nahoru‘, dpr. *triezen*).⁴³⁷

Starý (středodolnoněmecký) původ svou hláskovou stavbou prozrazují slovesa *szkalowac* (,nadávat‘, sdn. něm. *schallen* ,znít, hlaholit),⁴³⁸ *szpelowac* (,hrát‘, dpr. *špēlə*, něm. *spielen*, srv. pol. *szpilowac*, LTP 59 *ta rôd kôrtë szpelowa*)⁴³⁹ a *wrijowac* (,chodit na námluvy, chodit s někým‘, vsn. *vri(g)en*, něm. *freien*, srv. čes. *frajer*).⁴⁴⁰

Následující slovesa patří do společné polsko-kašubské slovní zásoby. Jedná se o slovesa, která se původně mohla dostat do polštiny i kašubštiny zároveň. Některá verba byla do kašubštiny převzata polským prostřednictvím. Z těchto sloves nejčastějším v daném korpusu je sloveso *meldowac* (,hlásit‘, něm. *melden*, pol. *meldowac*, čes. hov. *meldovat*, 15 x, např. BSB 5), které se ve všech zmíněných slovanských jazycích formálně neliší. Jiným společným slovesem je *próbowac* (,zkoušet‘, něm. *probieren*, pol. *próbowac*, hls. *probowac*, dls. *probërowaś*, čes. *prubnout*, 6x). Na rozdíl od polštiny, které rozlišuje vid pomocí slovanské předpony (*spróbowac*), kašubština tohoto období vid u tohoto slovesa nemusí rozlišovat (LTP 35 *ja mùšqη próbuývăc, žë t'ë právda jÿ* ,musím vyzkoušet, zda je to

⁴³¹ Srv. LTP 96 *té uòñi so fedroválə píivă* ,zavdali si piva‘, LPW 185 *Uon zis darëje a vítro nazod fädrëje* ,Dnes daruje a zítra to žádá zpět.‘

⁴³² Vedle hornoněmeckého *futrowac* (LTP 258).

⁴³³ Např. LTP 163 *Täg duúguě jw váma tə pxýñonze lévrówëu* ,Tak dlouho jsem vás zásoboval penězi.‘

⁴³⁴ HINZE 1965: 430 uvádí i variantu *šorovac*, srv. s pol. *szorowac*.

⁴³⁵ HINZE 1965: 452 uvádí slovinskou variantu *špäiknovac*, vycházející ze zadněpomořanských nářečí (nářečí Miastka: *dat špaiknt* ,straší‘)

⁴³⁶ Sloveso může být i zvrtné (*sztridowac sã*).

⁴³⁷ LTP 110 *bũilqη do gôrə tricówăc* ,zvedat býka nahoru‘.

⁴³⁸ Např. LTP 225 *uona škalóva na suéjyguě xópa* ,nadávala svému muži‘. HINZE 1965: 434 uvádí rovněž varianty *škalec* a *šxalovac*, RAMULT 2003: 363 k těmto variantám přidává *szkalac*.

⁴³⁹ HINZE 1965: 453 uvádí též *špälac*.

⁴⁴⁰ Např. LTP 25 *Íedën šépër xcëu tq còrkqη teuo šëutasa vriiüöväc* ,Jeden pastýř si chtěl namlouvat dveru rychtáře.‘ HINZE 1965: 204 zmiňuje varianty *vrəjařăc*, *vrəjovac*. V ls. existují tvary *brëjda* ,námluvy‘ a *brejër* ,nápadník‘ pocházející ze střední horní němčiny (srv. kaš. *wrij*, *wrejôrz*).

pravda⁴). Sloveso *pasowac* je podobně jako předchozí v němčině výpůjčkou (,hodit se⁴ něm. *passen*, pol. hls. *pasować*, dls. *pasowaś*, čes. hov. *pasovat*, např. LTP 93).

Mezi nejstarší společná slovesa patří *szëkac* a *kòsztac*⁴⁴¹ (pol. *szukać*, *kosztować*, shn. *suochen*, *kosten*). Z dalších slov, která jsou nejpravděpodobněji původu středoněmeckého či hornoněmeckého, se v korpusu vyskytují *czerowac sã* (,starat se⁴, srv. pol. *kierować się* ,řídít se, směřovat⁴, něm. *kehren*),⁴⁴² *smarowac*⁴⁴³ s variantou *smerowac* (,mazat⁴ sdn. *smeren*, něm. *schmieren*, pol. *s(z)marować*, hls. *šmarac/šmarnyć/šmarować/šmerować*, dls. *šmaraś*, čes. *šmírovat* ,potají sledovat⁴, např. BSB 62), *rabowac* (,rabovat⁴, např. BSB 25), *winszowac* (,přát⁴, pol. *winszować*, čes. *vinšovat*, něm. *wünschen*)⁴⁴⁴ např. a *wiatowac* (,vsadit se⁴ něm. *wetten*, sdn. *wedden*, srv. pol. *powetować*).⁴⁴⁵

Kašubština sdílí s polštinou také tři častá slovesa, která pravidelně obsahují typickou východostředoněmeckou změnu shn. *ë* > *a*: *szmakowac* (,chutnat⁴, něm. *schmecken*, pol. *szmakować*, hls. *šmakować*, čes. hov. *šmakovat*), které na rozdíl od češtiny ve shodě s polštinou má význam i ,ochutnat⁴ (např. BSB 36), *trafic* (,potkat, zasáhnout⁴ pol. *trafić*, ale dls. *trjefiś*, čes. *trefit* ,zasáhnout⁴, např. BSB 2)⁴⁴⁶ a *rehowac* (,počítat⁴ pol. *rachować*, dls. *rachnowaś*, např. LTP 34).⁴⁴⁷ Východostředoněmeckého původu je rovněž sloveso *draszowac* (,mlátit⁴, něm. *dreschen*), které se vyskytuje např. i ve velkopolském nářečí.

Následující slovesa jsou pravděpodobně pozdějšími výpůjčkami, zřejmě již ze spisovného jazyka, ačkoli místní dolnoněmecké tvary zní obdobně: *frëszowac* (,osvěžit⁴, něm. *frischen*),⁴⁴⁸ *kwelowac* (,trápit⁴, něm. *quälen*, LTP 262 *káždom nóć djabëu přaxùzy á mje kvelàjë* ,každou noc přichází ďábel a trápi mne⁴), *ladowac* (ve významu ,pozvat⁴, BSB 14

⁴⁴¹ Sloveso *kòsztac* může být nahrazeno slovanským synonymem *placëc* (srv. hls. *placić*), např. BSB 40 *älë tó kuëštó vëlë přënuzdzi* ,ale to stojí mnoho peněz⁴, BSB 23 *Muýtër, cëś placi mandel jój?* ,Matko, kolik stojí patnáct vajec⁴.

⁴⁴² LTP 241 *tën žiü vjesóuo á sa né heróvwou ye Buéga àñné ye djobua* ,žil vesele a nestaral se ani o Boha ani o ďábla⁴.

⁴⁴³ *Smarowac*, stejně jako další podobné varianty v polštině a lužické srbštině pochází z východostředoněmeckého dialektu.

⁴⁴⁴ LTP 206 *[óna] so vñšová królëfsčë klêdã* ,přála si královské šaty⁴.

⁴⁴⁵ Např. BSB 30 *E tak nī trëj-sõ zavátovälë nã-sto tãlãrũf* ,A tak se ti tři vsadili o sto tolarů⁴.

⁴⁴⁶ České *trefit* je tedy sémanticky užší než kašubské *trafic*, které se významově shoduje s německým *treffen*.

⁴⁴⁷ Změna první slabiky *ra-* na *re-*pravděpodobně souvisí se slovanskou změnou, která proběhla v celém slovanském Pobaltí (kaš. např. *rek* ,rak⁴, *remiã* ,rameno⁴).

⁴⁴⁸ Např. LTP 84 *Kuycàñni Àñsù, vèpuscã le té mĩy, cüy já sa trüyxqñ rãś frãšëqñ* ,Milý Hansi, vypusť mne, ať se trochu osvěžím.⁴

wuēnā lādōvālā fšētčēχ stāršēχ ‚pozvala všechny důstojníky‘), *szākowac* ‚(darovat‘, něm. *schenken*, BSB 57 *tō jō šākuŷjāq tī krōlōvī cōrcē dō-čāsēmīnēnō* ‚to daruji královské dceři jako kratochvíli‘), *sztamōwac* ‚(pocházet‘, něm. *stammen*, LTP 105 *uōnī uod jēdnīue tēχ trēχ mōdrcōf štamuŷjōŋ* ‚pocházejí od jednoho ze třech mudrců‘), *sztēmōwac sã* ‚(souhlasit‘, kaš. též *sztimōwac*, něm. *stimmen*, čes. hov. *štimovat*)⁴⁴⁹ *sztelowac sã* ‚(dělat se‘, něm. *sich stellen*, LTP 105 *uōnī so glupēmī štělājōŋ* ‚vydávají se za hlupáky‘)⁴⁵⁰, *sztērowac* ‚(rušit‘, něm. *stören*, BSB 51 *Cěš-mē dērχ dzīs štūrūš?* ‚Proč mě dnes stále rušíš‘), *szturmowac* ‚(hnát‘, srv. pol. *szturmować*, něm. *stürmen*, LTP 105 *tē bə jīx cālī svát ue rádaq štūrmuévōl* ‚celý svět by od nich vyžadoval radu‘).⁴⁵¹

Mezi slovesa, která jednoznačně odpovídají hornoněmeckým patří *szlachtowac* ‚(porážet‘, něm. *schlachten*, 7x, např. BSB 22), *wach(t)owac* ‚(hlídat‘, dpr. *waxta*, něm. *wachen*, např. LTP 162, 4x),⁴⁵² *szafowac*⁴⁵³ ‚(dostat‘, srv. pol. *szafować*, něm. *schaffen*) a *tācowac* ‚(tancovat‘, též *tuńcowac*, něm. *tanzen*, např. LTP 206).

Řada sloves v kašubštině i v jiných slovanských jazycích přejatých německým prostřednictvím je románského původu. Jedná se přitom zpravidla o slovesa, která se do němčiny dostala z francouzštiny, nejčastěji v průběhu 16.–17. století. Tato slovesa se vyznačují jednotnou koncovkou *-érowac* (čes. *-írovat*) z dněm. *-eren* (něm. *-ieren*), která vypovídá o tom, že tato slovesa byla původně přejata v infinitivním tvaru, neboť románská infinitivní koncovka (jedná se výhradně o 1. konjugaci ve francouzštině na *-er*) setrvává v německé či slovanské výpůjčce ve všech tvarech. V našem korpusu jsou tato slovesa spíše vzácností a vyskytují se zpravidla pouze jednou, např. *komdéroowac* ‚(komandovat‘ něm. *kommandieren*, fr. *commander*, BSB 18), *prezentéroowac* ‚(prezentovat‘, něm. *präsentieren*, fr. *présenter*), *maszéroowac* ‚(maširovat‘, něm. *marschieren*, fr. *marcher*, LTP 139).

⁴⁴⁹ Např. LTP 252 *Tāk tō mōš trē dātčī a jō mōm trē dātčī, tō sq štāmuŷjē*. ‚Tak ty máš tři marky, já mám tři marky, tak to souhlasí.‘ České *štimovat* na rozdíl od kašubského není reflexivní.

⁴⁵⁰ HINZE 1965: 464 zmiňuje i tvar *štālac* a dokonce starší *stalowac/stälac*, omezené pouze na rybářské prostředí, RAMULT 2003: 366 uvádí zvrtnou i nezvrtnou variantu s tím, že synonymem pro nezvrtné *sztelowac* je *szēkowac*.

⁴⁵¹ Jedná se o desubstantivum patrně z vojenského prostředí, které neuvádí ani Hinze ani Ramult. Pochází z textu, v němž nalézáme větší množství výpůjček, snad se jedná o výraz typický pro idiolekt daného mluvčího.

⁴⁵² Synonymem je *wartowac* (něm. *warten*, ale spíše se jedná o desubstantivum k *Warte*, např. LTP 87).

⁴⁵³ HINZE 1965: 421 uvádí i tvar *šapuowac* dolnoněmeckého původu.

Románská slovesa obsahující koncovku *-érowac* sekundárně, jsou *takserowac* (‘odhadnout’, něm. *taxieren*, LTP 107) a *rewidérowac* (‘revidovat’, něm. *revidieren*, LTP 162). Zdaleka nejčastějším slovesem románského původu v němčině a kašubštině je sloveso *pasérowac* (‘dít se’, dpr. *passeere*, něm. *passieren*), jehož slovanským synonymem je *stac sã*.⁴⁵⁴

Kromě sloves s odlučitelnou předponou se vzácně v kašubštině vyskytují i výpůjčky sloves s germánskou neodlučitelnou předponou. S nejvyšší pravděpodobností se jedná o výpůjčky novější, nejspíše příležitostné, ačkoli mezi nimi mohou být jak slova dolnoněmecká, tak hornoněmecká: *untierzuchowac* (‘vyšetřovat, zkoumat’ něm. *untersuchen*, např. LTP 139 *té bəlo ůntěrzuxovóŋni* ‘vyšetřovalo se’), *ferczérowac* (‘stýkat se’ něm. *verkehren*),⁴⁵⁵ *ferlangowac* (‘žádat’ něm. *verlangen*),⁴⁵⁶ *fertuszowac* (‘měnit’ něm. *vertauschen*, srv. plb. *tüšol*).⁴⁵⁷ Připomeňme, že neodlučitelná předpona *ver-/for-* je rovněž nejčastější u dochovaných polabských výpůjček (např. *farbid’ol*, ‘zakázal’, něm. *er verbot*, *farstojé* ‘rozumí’, něm. *er versteht*, *farsükəl* ‘pokoušel se’, něm. *er versuchte*).⁴⁵⁸ V rámci zkoumaného kašubského korpusu jsou slovesa s germánskou předponou ἄπαξ λεγόμενα a zpravidla ani nejsou zmíněna v dobových slovnících.

Poměrně rozšířenou skupinou verbálních výpůjček tvoří německá slovesa, vyskytující se se slovanskou předponou (neodlučitelnou). Většina těchto sloves se vyskytuje i bez předpony a to i se stejným významem (tedy bez vidového rozdílu), menší skupina sloves se v daném korpusu vyskytuje pouze s předponou. V případě slovanských předpon přitom nejde o kalky předpon německých (podobného významu je zejména *wě-* a *aus-/ūt-*), nýbrž o hlubší začlenění německého slovesa do slovanské struktury, přičemž předpony zpravidla slouží ke zdůraznění vidovosti. Mezi nejčastější výpůjčky vyskytující se pouze se slovanskou předponou patří ekvivalenty pojmů ‘zamknout’, tj. *zaszparowac/zaszperowac* (dpr. *ĩnšparə*,

⁴⁵⁴ LTP 107 *A’le və ěe vĵeće, ców ve wáši stodóle paserəje*. ‘Ale vy nevíte, co se ve vaší stodole děje.’ LTP 198 *Ĵy tú co pasérovóně, m’ũtěrky?* ‘Dělo se tu něco, maminko?’

⁴⁵⁵ BSB 14 *Tāk tó-bě dōχ nōšlō, ేశ wúēñi-bē mōlē fěrcērōwác*. ‘To by tedy nešlo, aby se stýkali’

⁴⁵⁶ LTP 119 *Ten gbvr záplacěl tēmŷi čarnokřížníkŷi, ców ŷon fěrlaŋgŷéwól* ‘Sedlák zaplatil černokněžníkovi, co požadoval’.

⁴⁵⁷ LTP 225 *Te přəšlə tí parópcə znω a fěrtšowelə tégŷé bōka s tōŋ kŷŷzōŋ* ‘Tak přišli čeledíni zas a vyměnili kozla za kozu.’

⁴⁵⁸ Může nám to připomenout slovanské výpůjčky v rumunštině, které zahrnují i slovesa s prefixy (např. *izbi* ‘narazit’, *răzbi* ‘porazit’, *goni* ‘hnát’, *izgoni* ‘vyhnat’), prefix *răz-/răs-* se zda navíc stal produktivní i mimo množinu slovanských slov (např. *răscumpăra* ‘vykoupit’). V istrorumunském dialektu se v této souvislosti dokonce hovoří o vzniku vidových opozic podle slovanského vzoru (CARAGIU MARIOȚEANU 1975: 208)

něm. *einsperren*, 5x, LTP 183 *уon мїїѐу б̀ac зашп̀аров̀онї*, LTP 190 *мїз̀а т̀ам̀а г̀орам̀а зашп̀аров̀онї*)⁴⁵⁹ a *zaszt̀ekac* (něm. regionálně *zustecken*, 4x, např. LTP 120). Pouze s předponou existuje také desubstantivum *zajiftowac* (‘otrávit’, dpr. *ferjefte*, něm. *vergiften*, např. LTP 196 *ta z̀upa b̀̀aуа z̀ajiftowonow* ‘ta polévka byla otrávená’) a *òbzorgac* (‘obstarat’, něm. *besorgen*, 5x, např. LTP 96 *у̀ebzorgowol sób̀je ž̀ábq* ‘pořídil si žábu’) s vzácnější synonymní variantou *zezorgac* (např. LTP 73). Hláska /ž/ signalizuje, že se jedná středověkou výpůjčku. Samotné sloveso *zorgac* (HINZE 1965: 532, RAMULŤ 2003: 445) má význam ‘starat se’ (něm. *sorgen*). Toto verbum lze nalézt i v nejstarších kašubských pramenech (např. PONTANUS 1643: 161 *szorguję się dla grzechu mojego*).

Nejvíce různých slovanských předpon jsme zaznamenali u slovesa *retac* (‘zachránit’, 13x se všemi variantami včetně *retowac*). Toto verbum je pravděpodobně původu východostředoněmeckého (**raten*, něm. *retten*) podobně jako polské *ratowac* (odtud ukrajinsky *рятувати*, bělorusky *ратаваць*). Slabika *ra-* se pravděpodobně ve shodě s kašubskými zákonitostmi změnila na *re-* (podobně *rechowac*). Dolnoněmecká varianta (HINZE 1965: 395 *rädozac*, sdn. *redde*, dpr. *redde*) je zmiňována ve slovinštině. Vedle bezprefigovaného tvaru se vyskytují rovněž formy *wëretac* (BSB 39 *të mé wët-smërcë vérëtôl* ‘zachránil jsi mne před smrtí’), *zretac* (LTP 55 *ták ti ž̀ejunëre b̀alə zretôjñi* ‘tak ti vojáci byli zachráněni’) a *òdretac* (BSB 9 *të wuëñi tam nĩmuëglë jöwuë wuëdrëtäc* ‘nemohli ho tam zachránit’). V nalezených případech lze považovat *vid* za dokonavý, přičemž tvar *zretac* je ekvivalentní k samotnému *retac* při zdůraznění perfektivnosti (ve významu *zachránit*), zatímco *wëretac* (případně *òdretac*) má význam ‘vysvobodit’.

Podobně jako *retac/zretac* se významově neliší ani dvojice *merkac/merkòwac* a *zmerkac* (‘všimnout si; uvědomit si’, něm. *merken*, srv. čes. hov. *zmerčit*).⁴⁶⁰ Sloveso *zmerkac* se vyskytuje ve stejném významu (např. LTP 152). Jednou se v korpusu vyskytuje sloveso *pòmerkowac*⁴⁶¹ se shodným významem.

U následujících sloves má přítomnost slovanské předpony význam vidový (perfektivnosti): *pòrechowac* (‘spočítat’, BSB 13) / *pòrachowac* (‘spočítat’ LTP 211),

⁴⁵⁹ HINZE 1965: 452 upozorňuje vedle kvantitativních variant dolnoněmecké varianty *-arac/òrac* i na slovinské *inšparac*. Varianta *s e* před *r* je původu hornoněmeckého (spisovného, srv. dněm. *Barg*, něm. *Berg*).

⁴⁶⁰ Srv. LTP 50 *Tën brát ný mërku nïc, ž̀é uona v̀apadua*. ‘Bratr si nevšiml, že vypadla.’ např. BSB 20 *Täk na kròlëvnò markuëvālā, ëš-tò nëbëlò dõbrë* ‘královna si uvědomila, že to nebylo v pořádku’ V polském *miarkowac* (kaš. též *miarkowac*) se původní *e* zachovalo jako *ja’* (KAESTNER 1939: 8, 147), v lužické srbštině nacházíme východostředoněmecké tvary (dls. *markowaś*, *wumarkowaś*).

⁴⁶¹ Např. LTP 30 *Të uona puymërkuyvá, ž̀é tën guyz z gòr přəšet*. ‘V tom si všimla, že ten hlas přišel shora’

zapakowac (,zabalit, zapakovat‘, srv. něm. *verpacken*, BSB 42), *nacechowac* (,nakreslit‘, BSB 42), *naladowac* (,naložit, naládovat‘, LTP 146),⁴⁶² *natrafic* (,potkat, natrefit‘ BSB 53), *naszafowac* (,dostat, nafasovat‘, LTP 129), *spróbować* (,vyzkoušet, prubnout‘, LTP 96), *ùszlachtowac* (,porazit‘, LTP 240), *zaarasztozac* (,zatkout‘, LTP 257). K posunu či zpřesnění významu dochází například u sloves *ùwandrowac* (,procestovat, provandrovat‘ BSB 49 *Tak tén-χcôl ten svāt wŷwãdrozac*. ‚Chtěl procestovat svět.‘), *òbsztelowac* (,objednat, obeslat‘, srv. něm. *bestellen* LTP 161 *Tàk ten pχŷs mŷiêu ŷypštêlovônê jinsê pšà*. ‚Tak ten pes sehnal jiné psy‘) a především u sloves s příponou *wë-* s významem ingresivním (*wëridowac* LTP 190, *wërizowac* BSB 7 ‚vycestovat‘).

Ponecháme-li stranou tzv. slovesa s odlučitelnou předponou, je nutné zmínit také nejčastější slovesné kalky, které se zpravidla vyskytují v doprovodu s německou substantivní výpůjčkou. Mezi nejčastější takové vazby patří:

- a. *bekāt zrobic* (,oznámit‘, něm. *bekanntmachen*, 4x), např. LTP 47 *Té tén król zrièbŷiù bèkàiñt, xtŷe bæ ÷mù tqŷ còrkqŷ nãzãt pŷhòs, tèn bæ sqŷ mŷiêu ŷyžéñic z ñòŷ* ‚Tak král vyhlásil, že kdo by mu vrátil jeho dceru, ten si ji vezme za ženu.‘
- b. *w nacht wzyc* (,uvědomit si‘, něm. *sich in Acht nehmen*, 2x)⁴⁶³, např. LTP 190 *A’le wés so v nãxt, ÷òñi mãjòŷ lãxŷ sèrca*. ‚Ale uvědom si, že mají zlá srdce.‘
- c. *jic na szpacér/szpacérq* (,projít se‘, něm. *spazieren gehen*, čes. hov. *jít na špacír*, pol. *iść na spacer*, hls. *špacjerom hić*)⁴⁶⁴, např. BSB 50 *šla v wëgròt špacèry* ‚šla se projít do zahrady‘.
- d. *miec recht* (,mít pravdu‘, něm. *recht haben*, čes. hov. *mít recht*), např. LTP 105 ‚*Šwltas mow rext*‘, *řek krofc* ‚Rychtář má pravdu‘, řekl krejčí.‘
- e. *lós bęc* (,dít se‘, něm. *los sein*) je homonymní se výraz zmíněným v kapitole 2.2.2.3. s významem ‚zbavit se‘. Synonymem zde uvedeného *lós bęc* je sloveso *pasérowac*. Např. BSB 18 *Ač-tò bělò lòs?* ‚Co se stalo?‘ BSB 62 *Tēròs wòn vídzòl, co z ñq bělo lòs*.

⁴⁶² Jak již bylo zmíněno, sloveso *ladowac* se může objevit jak ve významu ‚nakládat‘ (čes. *ládovat*), tak ve významu ‚zvat‘ (něm. *einladen*), tento význam u Hinzeho ani Ramuлта není zmíněn.

⁴⁶³ Všimněme si zde (HINZE 1965: 98) elize původní německé předložky *in Acht* > *nacht*. Synonymní vazbou je *dac òbacht na co (auf etwas Obacht geben)*.

⁴⁶⁴ Kromě toho existuje i sloveso *szpacérowac* (pol. *spacerować*, čes. *špacírovat*).

2.3.5. Adjektivně-adverbiální tvary

Drtivá většina adjektiv německého původu vyskytující se v *kašubštině kolem roku 1900*, je neskloňná. Jejich tvar tedy nerozlišuje rod (BSB 8 *rǫxtǫχ χlōp* ‚pořadný chlap‘, LPW 353 *klor w^uoda* ‚čistá voda‘, BSB 14 *fajn wuēblēcēhī* ‚pěkné oblečení‘), číslo (LPW 187 *To sǫ fǫfǫx lēze* ‚Jsou to vychytralí lidé‘) ani pád (LTP 202 *fǫin kuynōvi* ‚pěknému koni‘) a setrvává neměnný i při predikativním použití (LTP 207 *ta nǫ je ta rǫxtǫχ* ‚to není ta pravá‘).⁴⁶⁵ Tatáž forma funguje i jako adverbium (LTP 27 *te uōn mze zǫxēr vǫit^rō xuyrǫ* ‚bude zítra určitě nemocen‘).⁴⁶⁶ Souhrnně musíme hovořit o tvarech adjektivně-adverbiálních, protože jednotná forma se používá jako adjektivum v přívlastku (např. *Vlēj mē f^uul sklōnka* ‚Nalij mi plnou sklenici‘) nebo přísudku (např. *Sklōnka je f^uul* ‚Sklenice je plná‘), nebo jako adverbium (např. *Na jarmark^u bǫlo f^uul lǫzi* ‚Na jarmarku bylo plno lidí‘).⁴⁶⁷

Tento model existuje ve všech jazycích na germánsko-slovanské hranici (čes. *fajn holka; ta holka je fajn; má se fajn*),⁴⁶⁸ v nové době se takto mohou chovat i adjektiva převzatá z angličtiny (např. v češtině *super, free, cool*). Ustrnule se chovají výpůjčky novější, které ještě nebyly zcela akceptovány mluvnicí daného slovanského jazyka, zatímco ke starším výpůjčkám mohou být již připojeny slovanské koncovky.⁴⁶⁹

Je třeba uvést, že výše zmíněná ustrnulost adjektivně-adverbiálních německých výpůjček nekorresponduje se situací v němčině a jejích nářečích. Ve slovanských jazycích a převážné části německých dialektů existuje jednotný a neměnný tvar pro adjektivum v doplňku⁴⁷⁰ a deadjektivní adverbium.⁴⁷¹ Adjektivum v pozici atributu však v němčině

⁴⁶⁵ Kongruence u adjektiv v predikativu zanikla prostřednictvím německé interference v rétorománštině, např. *Cigarettas ei nuscheivel*. Něm. *Zigaretten sind schädlich*. It. *Le sigarette sono nocive*. (LIVER 1999: 146).

⁴⁶⁶ SOBIERAJSKI 1997: 64 pozoruje použití slovanských adverbii ve významu adjektiv (např. *ten Kerla je dobre*) u zbylých mluvčích slovanského dialektu r. 1951. Tamtéž zjišťuje i ustrnulost přívlastňovacích zájmen (*to ie moje cōurka / mój cōurka*), který připisuje dolnoněmeckému vlivu (zde je tvar jednotný pro všechny rody, např. *mien Tochter* ‚moje dcera‘, *mien Sohn* ‚můj syn‘).

⁴⁶⁷ LPW 196.

⁴⁶⁸ srV. REINDL 80–82; PIOTROWSKI 1981: 51; LÖTZSCH 1998: 78, SCHOLZE 2008: 298–300.

⁴⁶⁹ V polabštině většina adjektiv obsahovala slovanskou koncovku, nap. *frišǫ vainǫ* (něm. *neuer Wein*), *flitiǫǫ* (něm. *fleißig*), mezi adjektivy, která byla přejata v původním znění (POLAŃSKI 1962: 144 „niezasymilowane“) patří shodně s kašubštinou *fri, fol* (kaš. *fri* ‚volný‘, *fūl* ‚plný‘), *nodich* (kaš. *nédich* ‚potřebný‘).

⁴⁷⁰ Výjimku tvoří např. walliská nářečí, kde adjektivum i v atributu přijímá. Totéž platí pro severogermánské jazyky.

koncovky závislé na rodu, pádu a čísle má. Zatímco však ve spisovné němčině a nářečích dolnopruských se adjektivum v atributu v žádném tvaru nemůže objevit bez koncovky, v zadněpomořanských nářečích (kromě lauenburského) zůstávají bez jakéhokoli formantu tvary nominativu ve všech rodech silné i slabé deklinace singuláru a v silné deklinaci i v plurálu (srv. MISCHKE 1936: 55).⁴⁷²

Převládají-li v německém jazyce, stejně jako ve slovanských jazycích, v atributu tvary s koncovkou, co je příčinou toho, že se německé adjektivní výpůjčky ve slovanských jazycích primárně stávají nesklonnými? Ilustrací jedné z možných příčin je skutečnost, že použití v atributu je v menšině a převládá predikativní použití. U řady adjektiv v daném korpusu se přívlastková spojení přes jinak častý výskyt daného výrazu vůbec nevyskytují (např. *fardich* ‚připravený‘, *méděch* ‚unavený‘). Původně snad bylo použití těchto ustrnulých tvarů omezeno právě na použití adverbialní nebo predikativně-adjektivní, které se syntakticky v podstatě neliší (srv. BSB 36 *jāk kuŷχŷř mól fārdīχ* ‚jakmile měl kuchař hotovo‘, LTP 65 *ĵāk tā vòřštā fārdīy bāḷā* ‚jakmile byly vuřty hotové‘). Odtud se pak tyto tvary rozšířily i do atributivní pozice. Důležitým faktorem je zde skutečnost, že potřeba flexe a kongruence u adjektiv není pocíťována tak naléhavě, jako u jiných slovních druhů (substantiv, sloves), lze-li v promluvě bezpečně poznat, jaké substantivum rozvíjejí.⁴⁷³

Existence adjektivně-adverbialních výpůjček zřejmě katalyzovala vznik jedné ze syntaktických zvláštností severokašubských nářečí (viz AJK XII: m. 581), kterou je ustrnulost jmenných tvarů slovanských adjektiv vyskytujících se pouze v atributu. Nejčastěji se vyskytujícími jmennými tvary jsou *rōd* (LTP 30 *tā ĵāduā rād zécā* ‚rády jedly děti‘, LTP 59 *tā rāt kártā špelowā* ‚ráda hrála karty‘)⁴⁷⁴ a *zdrów* (např. LTP 124 *uoñi zdrôv bālā ĵěž do smjèrcā* ‚byli zdraví až do smrti‘).⁴⁷⁵ Tento jev má zajímavou paralelu v horní lužické srbštině, kde se vyskytuje u slov *rad(y)*, *bosy*, *pěši/pěšy* (SSA 12: 11–14).

Než se pustíme do analýzy nejčastějších německých adjektivně-adverbialních výpůjček, připomeňme, že jejich základem jsou výhradně adjektiva primární, z nichž

⁴⁷¹ Z germánských jazyků nemá deadjektivní adverbium zvláštní formant pouze v kontinentálních západogermánských jazycích.

⁴⁷² Tvary v nepřímých pádech obsahují ve většině případů koncovku *-e*.

⁴⁷³ To ilustruje je situace v angličtině (i v zadněpomořanských dialektech), kde adjektivum nepřibírá koncovku plurálu.

⁴⁷⁴ Ale srv. LTP 145 *A'le uōna to mĵā bā rāda*. ‚Měla by to ráda.‘

⁴⁷⁵ Podobně také LTP 129 *Té uon záplacil, cō uoñi vññēn bālā*. ‚Zaplatil, kolik byli dlužní.‘

frekvenčně výrazně převládají adjektiva a deadjektiva kvalitativní. Nejčastěji užívanou adjektivně-adverbiální výpůjčkou v kašubštině je slovo *richtich* (tak i něm. hls., srv. čes. hov. *je to v rychtiku*). U Ramuřta (2003: 319) i Hinzeho (1965: 403) je zmíněno jeho použití v adjektivním i adverbiálním významu, Hinze dále upozorňuje na možnost skloňování, doloženou tvarem *rixtiġuo sina* (LTP 816, tj. ze zaborského, nikoli severokašubského dialektu). Z jedenadvaceti použití v korpusu se setkáváme s osmi výskyty jako adjektiva v přívlastku (ve významu ‚správný, skutečný‘), např. BSB 8 *tāk wuēn wīdzī, ేశ-tō-nóbēl rixtīx χlōp* ‚vidí, že to není skutečný člověk‘, LTP 51 *t'e bəua iġuġy rixtīx* (sic!) *brūtka* ‚to byla jeho pravá nevěsta‘.⁴⁷⁶ V pěti případech se jedná o adjektivum v predikátu (např. LTP 35 *rāda tēġy uēġca bəua rixtīx* ‚otcova rada byla správná‘). Zbýlých osm případů lze interpretovat jako adverbium, z toho ve třech je možná i interpretace adjektiva neutra v doplňku (typ *to je richtich*, např. BSB 29, LTP 34), ve třech případech jde o použití čistě adverbiální ve významu ‚správně‘ (např. LTP 54 *ġāk uoñi mīġlā rixtīx uotpuwīġzēc* ‚jak měli správně odpovědět‘, LTP 121 *tó ġē rixtīx wəzġuēdlē* ‚uhodli jste správně‘).⁴⁷⁷ Ve dvou případech se *richtich* vyskytuje na začátku výpovědi, takže jej lze sémanticky vyložit jako ilokuční partikuli ve významu ‚opravdu, skutečně‘ (např. LTP 142 *A rixtīx, drāġīuē dhā tā krówā bəla zdrówā*. ‚A skutečně, druhého dne byly ty krásy zdravé‘ BSB 11 *a rixtī, tēn kāmēn tām jō* ‚a opravdu, ten kámen tam je‘). Slovo *richtich* vzhledem ke své sémantické mnohotvářnosti nemá jednoznačné slovanské synonymum.⁴⁷⁸

Druhým, sémanticky blízkým výrazem, je i v češtině a lužické srbštině oblíbený výraz *fejn/fajn*⁴⁷⁹ (něm. *fein*, dpr. *fien* i *fein*).⁴⁸⁰ Ramuřt (2003: 83–84) uvádí jako základní tvar *fejn* a jako základní významy ‚pięknie, dobrze, delikatnie, wytwornie‘ (eventuální interpretace jako adjektivum), Hinze uvádí jako první tvar *fajn*, ale zmiňuje i dolnoněmeckou variantu *fin* s významem ‚hübsch, schön‘, sémanticky tudíž toto slovo odpovídá kašubským *pēszo, bēlno, piāknie* (včetně adjektivního významu). Z patnácti výskytů (drtivě přitom převládá tvar *fajn*) devět je použito jako adjektivum v přívlastku (např. BSB 33 *fajn mlōdī princ* ‚krásný mladý princ‘, BSB 39 *fajn lōškuē dō-spāñi* ‚pohodlná postel‘), zbytek jako adverbium

⁴⁷⁶ Hls. *richtich ceta*, něm. *So eine richtige, echte alte Tante* (BIELFELDT 1933: 229).

⁴⁷⁷ V hls. i ve významu intenzifikačním: *ta jo richtich fet* ‚ta je pořádně tlustá‘ (BIELFELDT 1933: 229).

⁴⁷⁸ Bylo by nutno použít různých výrazů, podobně jako při zmíněném překladu do češtiny, např. *prōwdzēwi chlop, bēlno, a pō prōwdze*.

⁴⁷⁹ Je zajímavé připomenout, že v polštině se toto slovo používá se slovanskou příponou, tedy *fajny*.

⁴⁸⁰ Původ tohoto výrazu je ovšem románský (fr. *fin*, rovněž ‚konec‘), etymologický překlad by tedy asi zněl ‚dokonalý‘.

(např. LTP 143 *uon tāk faj̄n spχ́év̄w* ‚on tak pěkně zpívá‘, BSB 36 *tēn-dōχ muýšī gvēsno faj̄n šmākac* ‚určitě chutná výborně‘). Při srovnání s českým užitím téhož výrazu můžeme poznamenat, že zatímco české *faj̄n* se používá pouze abstraktně, tj. ve významu ‚výborný/výborně‘ (*faj̄n kamarád* není totéž jako *hezký kamarád*), v kašubštině lze tímto slovem označit i krásu fyzickou.

Podobně oblíbeným výrazem, i když o velmi omezeném sémanticko-syntaktickém použití je slovo *fùl* (‚plný, plno‘ zpom. *vull*, dpr. *fòl*, něm. *voll*),⁴⁸¹ které je fakticky nejčastějším kašubským adjektivně-adverbiálním tvarem jednoznačně dolnoněmeckého původu. Tento výraz se oproti předchozím běžně nepoužívá v jiných západoslovanských jazycích, jeho slovanským ekvivalentem v kašubštině je jmenné adjektivum *pòlen*, případně složený tvar *pòlny* (RAMUŁT 2003: 288). Ze čtrnácti výskytů se tento výraz objevuje v jedenácti případech jako adjektivum či adverbium před genitivem (LTP 242 *mjéx fùl p̄jēnōŋzi* ‚pytel plný peněz‘, LTP 98 *fùl grónk mlēka* ‚plný hrnek mléka‘), v jednom případě ve spojení s instrumentálem (LTP 100 *to cālī jādno fùl losósamī bəlo* ‚celá síť byla plná lososů‘). V menšině je tak použití predikativní (BSB 38 *wēn vědnō fuyl bēl* ‚byl stále plný‘, LTP 249 *tēn cāuī šitvz bēu fùl* ‚celý záchod byl plný‘).

Výraz *sztěl* (‚tichý, ticho‘, dpr. *štel*, něm. *still*) se v korpusu vyskytuje pouze jako adverbium, Hinze (1965: 468) uvádí obě možná použití a to dokonce i jako substantivum (‚ticho na moři‘, něm. *Stille*, respektive *Meeresstille*).⁴⁸² Nejčastějšími spojeními v korpusu je *trzemôj sztel* (5x) a *bądzē sztel* (3x), které jsou synonymní. Z ostatních příkladů uvedme LTP 205 *uon lēzū cāsto štəl* ‚ležel úplně klidně‘. Slovanským ekvivalentem tohoto výrazu je *cěchi, cěchò*.

Slovo *zycher* (něm. *sicher*, dpr. *zexər/zixər*, zpom. *siche*⁴⁸³ čes. hov. *sichr*, 8x)⁴⁸⁴ se vyskytuje jednak jako predikativní adjektivum⁴⁸⁵ ve významu ‚jistý‘ (např. LTP 244 *tē to bəuo zixēr* ‚bylo to jisté‘) nebo ‚bezpečný‘ (BSB 53–54 *wý-ńēwuē wēn bēl zixēr* ‚u něho byl v bezpečí‘), jednak jako adverbium ve významu ‚klidně‘ (např. BSB 28 *tērôs mōžēma zixēr spāc* ‚teď můžeme spát klidně‘). *Zycher* lze interpretovat i jako epistémickou partikuli vyjadřující očekávání v budoucnosti (BSB 53 *zixēr mē-cē vēznīmē dō-nāšī rōbuētē*

⁴⁸¹ HINZE 1965: 210 uvádí např. i neadjektivní verbum *nařulovac*.

⁴⁸² U Ramuła se slovo *sztěl* nevyskytuje.

⁴⁸³ Tyto dolnoněmecké tvary jsou pravděpodobně hornoněmeckou výpůjčkou (sdn. *seker*, srv. niz. *zeke*)

⁴⁸⁴ HINZE 1965: 528 uvádí i neadjektivní verbum *zixrovac/zixrac* (BSB 57 *vāxāmī šarp zixrōvōnī*, srv. čes. *zasichrovat*).

⁴⁸⁵ HINZE 1965: 528 uvádí toto použití jako jediné, Ramułt toto slovo nezmiňuje.

‚samozřejmě, že tě přijmeme k nám na práci‘). Téměř synonymním výrazem je další německá výpůjčka *gwēsny/gwēs(no)* (něm. *gewiss*).

Fardich (zpom. *fardich/fartich*, něm. dpr. *fertig*, čes. hov. *fertyk*, 8x),⁴⁸⁶ se objevuje pouze jako predikativní adjektivum nebo adverbium, tedy na konci výpovědi (např. LTP 185 *jàk to jyzéñé fãrdix bàuø* ‚jakmile to jídlo bylo hotové‘, LTP 65 *jàk tã vòřštã fãrdjy bàuã* ‚když byly vuřty hotové‘). Ramuřt (2003: 84) uvádí pouze tvar *fertich*, jako synonyma zmiňuje původně románskou výpůjčku *kapôwen* (dpr. *kapôwal*, z fr. *capable* ‚schopný‘) a slovanské *gòtów*. V korpusu se mimoto objevuje i další výraz pro ‚hotový, hotovo‘, totiž *klôr* (srv. niz. *klaar*, např. LTP 151 *ále to jezény né bãlo jěš klør* ‚ale jídlo ještě nebylo hotové‘).

Stejně častým výrazem, vyskytujícím se výhradně v dolnoněmecké podobě, je *dôt* (‚mrtev‘, dpr. *dôt*, něm. *tot*) mající slovanská synonyma *zmarli*, *zdechli*. V daném korpusu se vyskytuje *dôt* výhradně jako predikativní adjektivum (např. BSB 12 *nãpuěrénk wúën-jũ jø dôt* ‚ráno je již mrtev‘), v jednom případě dokonce zároveň se svým synonymem (LTP 105 *té bãla bába dôt, zdéxlø* ‚bába byla úplně mrtvá‘). Podobně jako výraz *sztël* lze i slova *dôt* použít jako substantivum (LPW 151 *do dõtu přãñesc* ‚zabít‘).

Jen jako predikativní adjektiva se v korpusu vyskytují (ale s adverbialním potenciálem), jsou *wach* (‚vzhůru‘, něm. zpom. *wach*, srv. sdn. *waken* ‚být vzhůru‘, např. LTP 58 *těn jèděn uyst'ũ znóvu vãx* ‚jeden zůstal zase vzhůru‘) a *ôpen* (též *hôpen* ‚otevřený, otevřeno‘, zpom. *âpen*, dpr. *ôpã*, srv. něm. *offen*, např. LTP 126 *té uoñi vzèjnlã mjyxi a třimãla jè wopen* ‚tak vzali pytle a drželi je otevřené‘).⁴⁸⁷

Zvláštní pozornost zasluhuje adjektivum *fri* (‚volný, volně‘, dpr. *frī*, něm. *frei*, srv. hls. *frej*, čes. *fraj*⁴⁸⁸), které lze (podobně jako částečně synonymní *lós*) interpretovat v některých případech jako adjektivum,⁴⁸⁹ ale ve většině případů spíše jako verbální partikuli (odlučitelnou předponu) s nejčastějším spojením *bēc fri/lós* nebo *fri/lós zrobiec* (‚zbavit se od čeho‘, viz kapitola 2.2.2.3.).

⁴⁸⁶ HINZE 1965: 184 uvádí též *fardãx*, *fãrtix*, ale i *fãrtik*, v severokašubském korpusu se vyskytuje pouze tvar *fardich*.

⁴⁸⁷ HINZE 1965: 358, u Ramuřta se nevyskytuje.

⁴⁸⁸ HINZE 1965: 204 uvádí i tvary pocházející z horní němčiny (*fräi*, *frai*) i starší tvary ze střední dolní němčiny (*vrī*), stejně jako tvary s příponami (*frīini*, *vrīini*). V moderní hovorové češtině se výraz s monoftongem může objevit vlivem angličtiny.

⁴⁸⁹ LTP 259 *A' těn muzikãñnd bẽu frī á mòk jic, gžé uon xcøu*. ‚Tak ten muzikant byl volný a mohl jít, kam chtěl.‘

Posledním kvalitativním predikativním adjektivem, které by zde mělo být zmíněno, je *wôrt* (něm. dpr. *wert*, např. LTP 169 *tà sòj zésinc taláròv wòrt* ‚mají cenu deset tolarů‘, 3x), které na rozdíl od všech předchozích výrazů pochází z východostředoněmeckých dialektů a je tedy i v polštině (*warto*).

Skupina kvalitativních adjektivně-adverbiálních tvarů je relativně různorodá, co se týče *dialektálního* původu jednotlivých slov. V řadě případů se vyskytují dublety, zejména u frekventovanějších výrazů (*richtich*, *zicher*, *fri/fraj*, *fardich/fertich*). Důvodem je jejich častý výskyt i v jazyce spisovném, který může souviset s faktem, že tyto výrazy mají určitým způsobem blízko k partikulím či přesněji verbálním partikulím. Hornoněmecká podoba těchto slov pronikala také do místních dialektů, kde postupně nahradila původní dolnoněmecké formy. Oblíbenost těchto výrazů spočívá především v šíři jejich sémantických nuancí, která je podporována syntaktickou benevolencí.

Frekvenčně menší skupinou jsou adjektivně-adverbiální tvary vycházející z adjektiv popisujících lidské vlastnosti a hnutí. Na rozdíl od adjektiv-adverbií kvalitativních vychází tato skupina výrazů takřka přísně z dolní němčiny. Nejrozšířenějším výrazem je zde výraz *méděch* (‚unavený‘, dpr. *meedich*, sdn. *müdich*, 10x, např. LTP 189 *įò įym médəx á mje sąj xce spác* ‚jsem unavený a chce se mi spát‘) s kratší variantou *mét* (dpr. *mēd*, něm. *müde*). Na základě Wenkerových vět (věta 23), vykresluje Popowska-Taborska (2009: 241, 244) omezení *méděch* na severní oblast a preferenci *mét* ve středních Kašubech. Hinze (1965: 334) uvádí i výraz *mäidəx* s diftongem typickým pro zadní pomořanštinu. Slovanskými synonymy u Wenkera jsou zejména *zmāczony/ùmāczony* na středních Kašubech, *ústóny/ústali* na jihu. Ramuľt (2003: 167) považuje za synonyma dolnoněmecké *szwak* (dpr. *šwak*, něm. *schwach*), zadněpomořanské je participium *zmarachovóny* (srv. HINZE 1965: 329, RAMUŁT 2003: 436). Výraz *méděch* se v našem korpusu vyskytuje pouze jako predikativní adjektivum.⁴⁹⁰ Významově se mu blíží *marót* (čes. *marod*, např. BSB 57 *tē bēlē čestō jāš marót* ‚byli úplně nemocní‘), které je původu románského (fr. *maraud*).

Výraz *niszrěch* (‚zvědavý‘, kaš. též *niszrich*, dpr. *nīšřich*, hněm. *neugierig*) se vyskytuje jako predikativní adjektivum (LPW 562 *uon bēl barzo nīšřix* ‚byl velmi zvědavý‘), adjektivum v přívlastku (RAMUŁT 2003: 204: *jô jesz pùdā do tēch niszrěch dzéwczāt*) i adverbium (LPW 562 *nīšřix uon zdřòł pżez uokno* ‚díval se zvědavě oknem ven‘). Slovanským synonymem je *czekawi/cekawi*.

⁴⁹⁰ Např. LTP 141 *uònə bəłə vjédno médəx* ‚byli stále unavené‘, LTP 88 *uot téguy uònə sò tàk mēt* ‚od toho jsou tak unavené‘.

Další relační adjektivně-averbiální tvary se v korpusu vyskytují jednou až třikrát a to ve všech syntaktických kombinacích. Jedná se například o lidské vlastnosti jako *fifich* (‘Istivý’, dpr. *fiffich*, něm. *pfiffig*, např. LTP 163 *hvezárə tó sǫ́ fifix xǫ́wpǫ́i* ‘husaři jsou Istiví chlapi’), *dr̄ist* (‘smělý’, dpr. *dr̄ist*, něm. *dreist*, např. LTP 173 *ten xóɓ bè dr̄ist a m̄uocn̄i* ‘ten chlap byl smělý a silný’), *sztolc* (‘pyšný’, něm. *stolz*, dpr. *štolt(s)*, např. BSB 23 *jak jāčǫ́ grāf, tak sǫ́be štǫlc jēdzē* ‘jede si pyšně, jako nějaký hrabě’) *sztreng* (‘silný’, něm. dpr. *streng*, LTP 108 *bàla jēdna b̄arzo štrēng zàma* ‘byla velmi silná zima’) nebo hnutí mysli, např. *trurich* (‘smutný’, kaš. též *smùtny*, dpr. *trurich*, něm. *traurig*) a *lustich* (‘veselý’, kaš. též *wiesoli*, dpr. *lostich*, stpol. *lustyk*, něm. *lustig*).⁴⁹¹

Podíváme-li se stručně na německé adjektivní výpůjčky se slovanskou příponou, zaznamenáváme, že v případě primárních adjektiv je u starších adjektiv příponou prosté *-i* (*lózy* ‘prázdný’, např. LPW 463 *talēre bəɓ lózi* ‘talíře byly prázdné’) nebo jiný sufix (LTP 260 *falsǫvǫ brotka* ‘falešná nevěsta’), u novějších *-ny*. Právě tato přípona je především používána při stupňování (BSB 35 *štrāmnhēšt̄ arbātē* ‘silnějšího čaje’, od nesklonného *sztram*). Užití adjektivní přípony *-owny* je u kašubských výpůjček z němčiny v popisované době však především prostředkem pro vytváření desubstantivních adjektiv (např. BSB 57 *kūštǫvn̄i krǫfc* ‘šikovní krejčí’, LTP 106 *gváltǫvno sm̄jerc* ‘násiolná smrt’, LTP 218 *le blǫs j̄ygye cǫrka b̄əua tāk šakuj̄vno* ‘jen jeho dcera byla tak pěkná’),⁴⁹² vzácně deadverbií (BSB 24 *bēčka jē dēxtǫvnǫ* ‘sud je pořádný’). Též přípony se užívá při rozdělení původních německých složených slov (BSB 25 *nājǫt-sǫ r̄ūntǫvn̄iwē m̄ōnsa* ‘najedl se hovězího masa’). Převážná většina německých výpůjček adjektivně-adverbiálních tvarů v této době je však nesklonná.

2.3.6. Pronominální adverbia

Pronominální adverbia německého původu jsou v kašubštině poměrně frekventovaná, ačkoli je jich velmi omezený počet a jsou výhradně původu dolnoněmeckého. V mnoha případech je lze interpretovat jako verbální partikule a jako o takových již o nich bylo pojednáno v kapitole 2.2.2.3. Jedná se především o dvojici *bēne*⁴⁹³ a *būten* (‘vevnitř’, ‘venku’,

⁴⁹¹ LTP 121 *Tāk uon̄i m̄jēɓ v̄jēdno p̄x̄én̄unze a žəɓ l̄ustix*. ‘Tak měli vždycky peníze a žili vesele.’

⁴⁹² Srv. české *šikovní*, které však nemusí stejný význam jako kašubské *szekowny* (též význam *pořádný*, *pěkný*).

⁴⁹³ S variantami (HINZE 1965: 119) *bēn*, *bēnnē*.

dpr. *ben(ə)*, *bin(ə)/būtə*,⁴⁹⁴ zpom. *binne/bute(m)*, vsn. *binnen/buten*, niz. *binnen/buiten*)⁴⁹⁵ na jedné straně a *rən* (‘dovnitř’, dpr. *rain*, *rən*, zpom. *rinne*) a *rut/ruten/ruter* (‘ven’, dpr. *rūt*, zpom. *rute*) na straně druhé.

Původní rozdíl mezi těmito dvojicemi spočíval v tom, že adverbia začínající na *b-* označovala pozici (otázka: *kde?*) a adverbia na *r-* signalizovala směr (otázka: *kam?*). Chceme-li použít v dolní němčině či nizozemštině slov *binnen/bu(i)ten* ve významu směrovém, musíme použít předložky (srv. niz. *binnen zijn* ‘být uvnitř’ a *naar binnen gaan*, srv. něm. *nach drinnen gehen*, zpom. LAUDE 1995: 57 *jāh ma nā binne* ‘jen pojd’ dovnitř’),⁴⁹⁶ podobně i v případě, chceme-li vyjádřit opačný směr (otázka: *odkud?*).⁴⁹⁷

V kašubštině se původní významy smísily, takže se obě tyto dvojice staly i bez předložek téměř synonymními. Ze čtrnácti výskytů *bënë* jsou téměř všechna použita ve významu směrovém a tedy zejména se slovesy *jic/przińc* (LPW 31 *uon šed bən* ‘vešel’, LTP 233–234 *će tã tãj bənã p̃rzińzys* ‘až vejdeš dovnitř’), ale i jinými (LTP 113 *vřvcàla dvanowce zlotàx ključov bənã* ‘vhodila dovnitř dvanáct klíčů’). V jednom případě se setkáváme s předložkou u použití směrového (LTP 193 *ta zéfka šuá v bənã* ‘dívka vešla’).

U *bùten* je také oblíbené užití směrové (LTP 41 *térã Pétrús šed zněu z uykna bûtěn a šet přec* ‘teď svatý Petr zase vylezl z okna a šel pryč’), ale nacházíme zde i poziční použití (LTP 100 *V nóca uon čvl, co bûtěn co gowdalo* ‘v noci slyšel, že venku něco mluví’, LTP 225 *á tãj kuỳzãj bûtěn uivjõjzowu* ‘a tu kozu uvázal venku’).

Rën nacházíme v korpusu pouze v příkladech po slovesech *jic/przińc* (LTP 41 *pasjėvü, cję bã tãj nixt ný p̃rãšet rən* ‘hlídal, aby se nikdo nedostal dovnitř’), *rut* preferuje význam směrový (LTP 214 *uon vèlws uykna rûtěn* ‘vylezl oknem ven’, LTP 113 *á te p̃rãšla jėdna stowã bjàlka rvtěr* ‘a v tom vyšla nějaká stará paní’), méně se ale vyskytuje i poziční (LTP 221 *ta guóva bəua rûtěn* ‘hlava byla venku’, srv. něm. *Der Kopf war raus*). Výrazu *bùten* lze použít i jako předložky ve významu ‘bez’ (např. LPW 77 *b^uütän šak^u* ‘k nepotřebě’),⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ PW I: 798 pro *binnen* uvádí významy ‘innen, drinnen, darin, hinein’, pro *buten* ‘außen, außerhalb, draußen’. To by znamenalo, že *binnen* má i význam směrový, příklad však není uveden. Laude uvádí jen významy označující pozici.

⁴⁹⁵ Srv. plb. *boven* (nahore).

⁴⁹⁶ Srv. LPW 32 *Uon nē xcwł jic do bəna*. ‘Nechtěl jít dovnitř’.

⁴⁹⁷ LPW 77 *Uon p̃rãšed z bųütäna*. ‘Přišel z venku.’ LPW 32 *Uon p̃rãšed z bənu*. ‘Přišel zevnitř’. Srv. mecklenbursky *mak de Dör von buten tau* ‘zavřel dveře z venku’ (HERRMANN-WINTER 1985: 57).

⁴⁹⁸ Také např. LPW 77 *B^uütän xəcї uon ję panã, ale v xəcax jęwuo bálka nosi b^uukse*. ‘Mimo domov je pán, ale doma je pod pantoflem.’

u ostatních výrazů je nutné uvést prepozici (BSB 37 *tērēs bēlē rūten zē-slūžbē* ‚teď přišli o práci‘). Poměr zkoumaných čtyř výrazů hovoří ve prospěch *bēnē* v konkurenci s *rēn* (14:5), naopak v případě dvojice *buten/ruten* je častější výraz druhý (10:18).

Z jiných pronominálních adverbii se nejvíce používá *dērch* (něm. *durch*, hls. *durich*, plb. *dōr*) a to ve dvou odlišných významech. Primárním významem, známým rovněž z lužické srbštiny a češtiny je ‚skrz‘, případně ‚přes‘, které je v kašubštině v menšině (3 případy z 11, např. LTP 52 *te kačći přénysuā jē dārχ přēs t’e muỳře* ‚kachny je přenesly přes moře‘). *Dērch* funguje i jako verbální partikule (viz kapitola 2.2.2.3.), v některých případech se význam podobá předložce, ovšem nikoli samostatné (viz předchozí příklad). Nejčastější interpretací *dērch* je ‚stále‘ (v protikladu k *wiedno* s významem ‚vždy, pokaždé‘),⁴⁹⁹ jež se může objevovat i se slovanskou instrumentální koncovkou *dērchā*.⁵⁰⁰ Slovanským ekvivalentem *dērch(ā)* je slovo *wcyg/wcag* (tento výraz není v Ramuřtovi).

Nakonec uveďme dvě desubstantivní adverbia: *sztěk* (např. LTP 103 *jak ūon bēl štāk dalī jaxoni* ‚jak poodejel kousek dál‘) a *sztót* (chvíli, BSB 73 *tē tē pūdzeš tī štōt buyten* ‚tak půjdeš ty sem na chvíli ven‘).⁵⁰¹

2.3.7. Partikule

V kašubštině se používá řada partikul německého původu, které se hojně vyskytují v živých vyprávěních a modulují tak obsah výpovědi. Jako modifikační partikule se v kašubštině používá pouze *doch* (tak i něm., plb., ls., v luzinském nářečí *diech*, niz. *toch*),⁵⁰² s nímž se setkáváme zejména v řeči přímé. Nejbližším slovanským ekvivalentem je *kò*, které nalézáme převážně na iniciální pozici ve výpovědi před podmětem, podobně jako české ‚vždyť‘.⁵⁰³ Samotné *doch* se iniciálně nevyskytuje, ale bývá buď přímo po slovesu nebo mezi slovesem a podmětem. Podobné užití zdůrazňovací je ve výzvě, radě (např. LTP 120 *vlēzā*

⁴⁹⁹ Ve slovinštině existuje výpůjčka *lik* (zpom. (g)*liek*, srv. něm. *gleich*) s podobným významem.

⁵⁰⁰ Např. BSB 51 *tū stōjī jēden žōlñīr na-vāšē a dērχ stōjī* ‚stojí tam voják na hlídce a stále stojí‘, BSB 43 *a tō dzēfcy mālō dērχ vēldzi yst* ‚a ta dívka měla stále velký strach‘, LTP 112 *ūon mje trowpje dārχaj ō taj plēcay* ‚stále mne trápí kvůli té pleci‘.

⁵⁰¹ Etymologie těchto výrazů byla zmíněna v 2.3.3.

⁵⁰² Vyskytuje se již u Krofeye (1586: 145, v. 10): *Doch jest jeß nieco, co cý się spodoba* ‚Je přece něco, co se ti zalíbí‘.

⁵⁰³ LPW 405 *Įw ce nigdā né ūop^uušćq, k^o jes muoja māmka* ‚Nikdy tě neopustím, vždyť jsi moje máma‘. *K^o to je tū barzo řwdk^o pīsōné!* ‚Vždyť je to naprosto nečitelné!‘ Srv. LTP 197 *įw cā dōx zákozowu* ‚přece jsem ti zakázal‘, BSB 26 *tō-dōχ nējē muēžnō* ‚to přece není možné‘,

dóx na tà kràškq ‚tak vlez na tu hrušku‘, LTP 107 *foděr, b̄iwoce dox sóm f stódołeŋ* ‚otče, jděte tedy do stodoly sám‘), které bychom do češtiny mohli přeložit jako ‚tak, tedy‘. Asi nejčastějším použitím je reference k předchozí výpovědi a to buď ve významu prostého utvrzení (např. BSB 36 *Čě-bě ma-muēgla wět-tēwē ptôχa šmākuēvāc; tēn-dôχ muŷšī gvēsno fajn šmākāc* ‚Kdybychom mohli ochutnat toho ptáka; ten jistě chutná výborně‘), anebo mnohem častěji ve smyslu adverbativním (tedy ‚stejně, přesto‘).

BSB 24 *Ale to jīm nīc něpuēmuēglo; štrôfuēvônī dôχ bělē.* ‚Ale to jim nepomohlo, stejně byli potrestáni.‘

LTP 159 *taħī kuilāvī je dóx ncomōndrēšī* ‚takový kulhavý a je přece nejmoudřejší‘.

LTP 29 *A ūon so nī mōk nūĵāk drəpčəc. Té ūon dīyx vlās.* ‚Nemohl se vůbec vydrápat. A přece tam vlezl‘.

Spojení *doch rôz* překládáme ‚nakonec‘ (např. BSB 40 *dôχ-jô-cē, tē stôrô bēscē, rôz dôstūl* ‚tak jsem tě, ty stará bestie, stejně dostal‘). Shrňme, že kašubské *doch* se používá ve všech případech, kdy je to možné i ve spisovné němčině,⁵⁰⁴ z dalších důležitých významů se v daném korpusu nevyskytuje *doch* jako odpověďová částice a ve významu přací.

Různorodější je v kašubštině použití německých částic intenzifikačních. Převládají dolnoněmecké partikule *dēcht* a *dichtich* (tak i dpr. a hls., zde ovšem původu východostředoněmeckého, něm. *tüchtig* ‚pořádný, schopný‘).⁵⁰⁵ Základní význam těchto dvou partikulí je podobný (vyjadřuje shodnou intenzitu), významným rozdílem je jejich syntaktické začlenění ve větě. Poměr mezi tvary *dēcht* a *dichtich* v rámci probíraného korpusu je 13:21. Podíváme-li se podrobněji na významy *dēcht*, zaznamenáváme relativní sémantickou různorodost, která je příklady v korpusu rozložena rovnoměrně. Základní charakteristikou *dēcht* je ‚velmi‘ (kaš. těž *baro*, příp. *bar-zo*), např. BSB 38 *tag bēl dēχt nīšrēχ* ‚tak byl velmi zvědavý‘. V některých případech lze použití *dēcht* chápat jako prostředek k zesílení intenzity vůči prostému *baro* a do češtiny jej tak můžeme přeložit jako ‚úplně, naprosto‘.

BSB 53 *tó jô zrôbq vōm dēχt lētkuē* ‚to vám udělám velmi snadno‘.

⁵⁰⁴ srv. DUDEN 2006: 599, NEKULA 1996. RINAS 2006.

⁵⁰⁵ HINZE 1965: 165 považuje obě za totožné (uvádí je pod stejným heslem a se stejnou etymologií. V některých příkladech nalezených v korpusu je však patrná spojitost s německým *dicht* ve významu ‚těsně‘. Tvar *decht* se objevuje již u Pontana (1643, otázka 72 v příloze): *W iakim rżądze ty táko mozeß odpuczenia grzechow twojich decht byc ugwisniony?* ‚Jakým způsobem si můžeš opravdu zajistit odpuštění hříchů?‘

LTP 43 *xyypje, tð bi dðxt gupĩ* ‚muži, ty jsi byl úplně hloupý‘.⁵⁰⁶

LTP 47–48 *sezð dðxt cðxuě* ‚sed’ úplně tiše‘.⁵⁰⁷

Dëcht se může pojít i s jinými partikulemi a zdůrazňovat tak jejich platnost. V takových případech je můžeme překládat ‚opravdu‘.

LTP 64 *ĩð saŋ mušðua dðxt fèst třðmac*, že *ĩð bð ny ŋutonəŋua* ‚musela jsem se opravdu pevně držet, abych se neutopila‘,

BSB 52 *a wěŋĩ těš bělě-lě dëxt pěrŋq wuěděšlĩ* ‚poodešli opravdu jen malý kousek‘.

LTP 183 *A tó saŋ dðxt té stáuě, že pánof uě’c svĩne pas.* ‚A to se opravdu tak stalo, že váš otec pásl prasata.‘

Zvláštním významem, který se nepodobá partikuli *dichtich*, je význam ‚hned, zrovna‘. Právě zde odkazuje *dëcht* nejvíce na německé *dicht*.

BSB 49 *ten sôt dëxt kuěl-krðla* ‚sedl si hned vedle krále‘.⁵⁰⁸

LTP 100 *Uðnə přðšlð dðxt ze rĩzð dð dũm.* ‚Zrovna se z cesty vrátily domů.‘

Samotné *dichtich* překládáme ve většině případů ‚pořádně, hodně‘. Často může být dokonce nahraditelné slovem *richtich*, ale na rozdíl od něj je zcela neutrální (*richtich* má jednoznačně pozitivní konotace). Na rozdíl od *dëcht*, které rozvíjelo adjektivum nebo adverbíál,⁵⁰⁹ se asi třetina výskytů *dichtich* vztahovala k substantivům, takže bylo možné partikuli překládat adjektivně (‚pořádný, ohromný‘).

BSB 47 *A něn lēs mð dĩxtĩx dvě grépě-sð zñóslĩ.* ‚A ta liška sebrala dvě pořádné hromady.‘

LTP 159 *jo móm dixtĩx buĩlqŋ* ‚já mám pořádného býka‘.

⁵⁰⁶ Rozdíl mezi *baro glupi* a *dëcht glupi* tak lze vyjádřit česky jako ‚velmi hloupý‘ a ‚úplně blbý‘.

⁵⁰⁷ V korpusu se v podobném významu vyskytuje i vzácné (příležitostná výpůjčka, která se nevyskytuje ani u Hinzeho) hornoněmecké slovo *iberhaupt* (něm. *überhaupt*, např. LTP 169 *İberhaupt jo ny xc tæx pxyřĩn vzĩc.* ‚Ty peřiny si vůbec vzít nechci.‘)

⁵⁰⁸ *Dëcht kòl* je polokalkem německého *dicht bei* (niz. *dichtbij*).

⁵⁰⁹ Podobně však nalézáme i *dichtich*: LTP 200 *A tó bæuě dixtĩx zəmmo a mĩðřuo dixtĩx.* ‚Byla hrozná zima a pořádně mrzlo.‘

BSB 8 *tak wuën-ról dīxtīχ krāft* ‚měl pořádnou sílu‘.

BSB 40 *a náklôt-sô dīxtīχ fory* ‚naložil si pořádnou fůru‘.⁵¹⁰

Někdy lze *dichtich* nahradit i adjektivně-adverbiálním tvarem *fúl* (tj. ‚plno, pořádné množství‘), od něž se opět liší intenzifikačním nábojem (např. LTP 27 *čəstⁱⁱö dīxtīχ dřéva narõñbìyìné* ‚nasekání pořádné spousty dřeva‘). Typické je zdůraznění významu slovesa, přičemž se partikule chová jako samostatný adverbial.

BSB 42 *a na bálka plakāla dīxtīχ* ‚a ta žena usedavě plakala‘.

LTP 163 *tāk te uõñi záčqñlə žəc dīxtīχ* ‚tak oni začali opravdu žít‘.

LTP 139 *a fšətcə j̀ydlə dīxtīχ* ‚všichni se cpali‘.

BSB 54 *wën šēt, sō-napχīl dīxtīχ* ‚šel a pořádně se napil‘.

Většinou se objevuje v takových případech partikule těsně za slovesem na konci výpovědi a přenáší tak důraz přímo na sebe, což je jistě pozitivně podporováno dvojslabičností dané partikule, která má tak šanci lépe vyniknout (*dēcht* se v závěru výpovědi neobjevuje). Zvláště ve spojení ‚pořádně se najíst/napít‘ objevujeme v korpusu i další možné výrazy o podobné intenzitě⁵¹¹, jako např. *fest* (něm. *fest* ‚pevný, pevně‘),⁵¹² *sztram* (něm. *stramm* ‚rázný; napjatý; pěkný‘).⁵¹³ Ojedinele se vyskytuje partikule stejné intenzity, ale užší distribuce –*szarp* (dpr. *šarp*, něm. *scharf* ‚ostrý‘, např. BSB 57 *vāχāmī šərp zīχrõvõñi* ‚důkladně zajištěn strážemi‘). Z předcházející analýzy kašubských partikulí vyplývá, že tato slova se stávají intenzifikačními částicemi nikoli jen pro svůj původní význam, ale i kvůli *extrémnosti* svého významu (tj. vlastně ‚pevný, ostrý, pořádný, hustý‘), což můžeme v češtině porovnat s výrazy *hodně* (od *hodný*), dialektálním *hrubě* a současným hovorovým *hustý*.

Mezi slabší intenzifikační partikule patří v kašubštině především *blôs* (‚jen‘, něm. *bloß*), které na rozdíl od předešlých výrazů zeslabuje větný člen (LTP 221 *a té tēn puŷyvrõz blôs tåg dálěk sīk* ‚provaz dosáhl jen tak daleko‘) nebo poukazuje na jeho výlučnost (LTP 35 *blôs tēn námuytši sīn uŷsteu dięma* ‚jen nejmladší syn zůstal doma‘, LTP 40 *téré dāi mje blôs*

⁵¹⁰ Srv. PW VI: 219 *On doa häbb wi dichtig Jeld verdeent*. ‚Na tom jsme vydělali spoustu peněz‘.

⁵¹¹ Partikule *richtich* by byla rovněž přijatelná, i když poněkud slabší.

⁵¹² Např. LTP 153 *tī párõpcə so nápχīlə fēst a zəspelə* ‚čeledíni se pořádně napili a usnuli‘. LTP 192 *j̀ydlə fēst* ‚cpali se‘. České *fest* se používá nejvíce ve významu ‚pevný, pevně‘, např. *je to moc fest* ‚drží to opravdu pevně‘.

⁵¹³ BSB 32 *tāk wën tēncõvõl štrām* ‚a tancoval pěkně‘, BSB 53 *wēñi-sõ nédělē prõsēc, lē-pχīlě štrām* ‚nedali se prosit a pili jako duhy‘. Srv. čes. *štramák*.

t'e sèrce ‚ted' mi dej jen to srdce‘). Slovanskými ekvivalenty tohoto výrazu jsou především *le* s variantami *leno*, *jeno*.⁵¹⁴ Výraz *le* se vyskytuje spíše po slovesu, partikule *blós* se nezářka objevuje v iniciální pozici. Obě tyto partikule se mohou spojit, čímž je sémantika obou partikulí zesílena (LTP 218 *le blós jùguě córka bàua tàk šakuývno* ‚jen jeho dcera byla tak krásná‘).⁵¹⁵

Mezi další slabší výrazy patří *zacht* („poměrně“, něm. *sacht* ‚povolný, povolně‘) a *knap* („sotva“, něm. *knapp* ‚těsný, těsně‘, i čes., např. LTP 64 *jà saŋ knàp ràšac muýgua* ‚skoro jsem se nemohla hýbat‘).

V korpusu identifikujeme tři epistémické částice. Podle stupně jistoty od nejvyššího je můžeme seřadit takto: *gwës(no)*, *zicher*, *mést*. Partikule *gwës*, která je mezi zmíněnými nejfrekventovanější (něm. *gewiss*, srv. dpr. (*ja*)*wes*, zpom. *jewiss*), se na rozdíl od většiny kašubských partikulí a adverbii nejčastěji vyskytuje se slovanskou příponou *-no*,⁵¹⁶ v adjektivním použití s příponou *-ny*. Tento výraz se objevuje již v nejstarších kašubských pramenech,⁵¹⁷ jeho slovanským synonymem je *pewno*. Partikule *zicher* již byla zmiňována (např. BSB 53 *zìxer mè-cē vēžnímě dō-nāši rōbuētē* ‚samozřejmě, že tě vezmeme k nám na práci‘), nejčastěji potkávaný význam tohoto slova je však ‚bezpečný‘. *Zycher* ve funkci epistémické partikule chápeme téměř jako synonymum slova *gwës*. Slovo *mést* („asi, zřejmě“ zpom. *meest*, něm. *meist*, např. BSB 50 *tē mōš měst tū dze co svéžtwuē* ‚máš tu asi něco čerstvého‘) je u Ramuľa překládáno jako „zwykle, zwyczajnie“, u Hinzeho (1965: 337) „meistens, gewöhnlich; wohl, vielleicht“, za jeho nejbližší slovanský ekvivalent považujeme *wierã* (tj. ‚věru‘), případně *chòba* („asi“).

V kašubštině kolem roku 1900 hrají partikule německého původu velmi významnou úlohu a v severokašubských nářečích nahrazují původní slovanské partikule. Nejčastějšími partikulemi je modifikační *doch* a intenzifikační *děcht* a *dichtich*, jejichž koncentrace se zvyšuje především v přímé řeči. Podobně jako u adverbii je i zde příčinou oblíbenosti sémantická pružnost, navíc partikule mohou obsahovat expresivní náboj, který původní domácí slova nenabízela.

⁵¹⁴ Tyto výrazy uvádí jak Hinze, tak Ramuľ.

⁵¹⁵ Česky bychom mohli říci ‚výhradně‘.

⁵¹⁶ Např. LTP 86 *uon guý gvàsni^{ij} rózérvöu* ‚určitě ho roztrhal‘, LTP 176 *uòni bæ uē gvàsno ný mýlò nalázue* ‚určitě by ho byli nenalezli‘.

⁵¹⁷ KROFEY 1586: XIII *Dzisa gwisno bądzeß semna / W Paradizu niebieskim*, PONTANUS 1643: 49 *To jestã gwisnã prawda*. HINZE 1965: 222–223 uvádí, že se tato partikule vyskytovala i v polštině *gwisny/gweśny*.

2.3.8. Kalky

Na závěr si shrňme nejčastější kalky vyskytující se v rámci jednotlivých slovních druhů. Celkový seznam by byl jistě dlouhý, protože leckteré výrazy, známé i z jiných západoslovanských jazyků, již jako kalky nemusí být pocíťovány, navíc byla řada typů popsána již v jedné z předešlých kapitol. Ukažme si ale několik výrazných germanismů, které se v korpusu častěji objevují. Ze substantivních kalků jsou nejpozoruhodnější kalky složených německých sloves, která porušují slovanský slovosled (LTP 157 *uod nítky lizánw* ‚od lízání nitě‘) předsunutím přívlastku neshodného před substantivum. Toto je vzácné, obvykle jsou složená slova překládána pomocí přívlastku shodného (*rihtowé miãso* ‚hovězí maso‘) nebo je slovanský slovosled zachován. Z adjektiv je nejnápadnější užití přídavného jména *zli* podle vzoru německého *böse* ve spojení *bęc zli* s možností dalšího vysvětlení (LTP 28 *uònə bəuə zuí, zé iiy zéckuě tåg b̃iiti bəuě* ‚zlobili se, že jejich dítě bylo tolik bito‘). Z češtiny známe vyjádření *bęc XX lat (stóri)*, např. LTP 38 *jàk těn sín třə làta béu* ‚když bylo synu tři roky‘.⁵¹⁸

Z adjektiv jmenných jsme zmínili nápadné časté používání adjektiva *rôd* se slovesem *chcec* (LTP 186 *uona saŋ rot z ním žéhic xcá* ‚ráda by se za něj vdala‘). U zájmen lze připomenout tázací obrat *co za jeden/jaczi* (z něm. *was für ein*). Za kalk lze považovat spojení *ten jistny/justny* (jinak *ten/nen sóm*), u něhož lze uvažovat o interferenci se starším dolnoněmeckým *just* (něm. *gerade*, např. LTP 152 *tó je to iistné* ‚to je totéž‘, LTP 179 *f tī iistni iizbi* ‚v témž pokoji‘).

Více jsou ovlivněna němčinou slovesa. Na prvním místě se zastavme u vyjádření *existence* v kašubštině. Na rozdíl od češtiny lze existenci v kašubštině (daného období) vyjádřit třemi slovesy: *bęc*, *miec*, *dac*. Sloveso *bęc* lze v kašubštině použít v pozitivu téměř v témž rozsahu a týmž způsobem jako v češtině. Výjimku tvoří několik příkladů, kdy mluvčí chápe jako subjekt adverbium *mnohosti* a sloveso je tak dáno do plurálu.⁵¹⁹ V negativu se, ve shodě s polštinou ve významu existenciálním i existenciálně-lokalizačním používá *ni ma*, které se formálně liší od výrazu *non habet* v témže rodě, času a čísle, který by zněl *nie mō*. Lze tedy předpokládat, že *ni ma* bylo převzato z polštiny. V pozitivu se v kašubštině může objevit kalkový obrat *to dō* (něm. *es gibt*, zpom. *it jiffit* např. PW 122 *To dō véle lězi, co*

⁵¹⁸ Čes. hov. *když byl syn tři roky starý*.

⁵¹⁹ LTP 62 *dóktoróf sŏ dósc* ‚doktorů je dost‘, LTP 268 *təm muðšóm bęc bārzo vjéle* ‚Je jich tam jistě velmi mnoho‘. V němčině bychom v těchto případech použili vazby *es gibt*.

v *čarovnice véřo*. ‚Je spousta lidí, kteří věří na čarodějnice.‘)⁵²⁰ Velmi vzácně lze nalézt i spojení *to mô* (např. LTP 179 *Tó mo lãzi, tí co fspánim gowdãjõn* ‚Existují lidé, kteří mluví ze spaní.‘). Zde se zřejmě jedná o interferenci jak negativního *ni ma*, tak *to dô*.

Kromě zmiňovaného rozšíření modální sémantiky slovesa *mòc* užívaného ve významu ‚umět‘ podle německého *können* (např. LTP 172 *tã zvjêře muÿgõn gãdãc* ‚zvířata umějí mluvit‘) zmiňme ještě obrat *trzëmac za co* (‚považovat za něco‘, něm. *halten für etwas*, např. LTP 220 *Tãk tí dvãjy tí bãlã trímõny za mõndry* ‚Tak ti dva byli považováni za moudré.‘) a sloveso *slëchac* používané ve významu ‚patřit‘ (něm. *gehören*, např. LTP 80 *té bã mÿy sÿaxãuã tã pjÿnhÿnze* ‚to by mi ty peníze patřily‘).⁵²¹

Z adverbialii zmiňme na prvním místě partikuli *czësto* (něm. *rein*) ve významu intenzifikačním (‚úplně, zcela‘, např. LTP 204 *sëzëlã xvílkaõ çãsto štãl* ‚leželi chvíli úplně zticha‘). Německý vliv lze vystopovat i v jednotném užití příslovce *jak* : jako spojky ve větách vedlejších,⁵²² při přirovnávání (např. LPW 296 *Ûon je tak vãlgí jak jã*. ‚Je tak velký jako já.‘) a při stupňování adjektiv a adverbii.⁵²³ Ve spisovné němčině bychom použili v prvním a druhém případě *als*, ve druhém však *wie*. Odlišná je však situace v místních dialektech: zadní pomoranština vždy užívala *as* (LAUDE 1995: 34: *groot as ick* ‚velký jako já‘, *dat Mãke is kloike as ähr Braure* ‚to děvče je chytřejší než její bratr‘, *as ick dat hoirt, deer mie dat leed* ‚když jsem to uslyšel, bylo mi to líto‘), dolní pruština naopak při přirovnávání i ve vedlejších větách užívá *wie* (např. GRUDGE 1931: 99 *Wie he satt weer, leech he sick hen un schleep*. ‚Když se nasytil, lehl si a spal.‘).

2.3.9. Shrnutí

Německé výpůjčky jsou v kašubštině počátku 20. století důležitou součástí slovní zásoby (podle Hinzeho 5 %). Německý vliv je patrný nejen u substantiv, ale ve značné míře i u sloves, mezi adjektivy a partikulemi. Kromě adjektiv jsou všechny slovní druhy integrovaně

⁵²⁰ Podobný jev existuje i v lužické srbštině, kde navíc sloveso *dawać* může být užito jak v singuláru, tak plurálu, např. *to dawë jen kompjuter, kiž jo tak malki* ‚existuje počítač, který je tak malý‘, *To dawëja ludzi, kiž to ajnfach nedowidza* ‚Jsou lidé, kteří to prostě nechápou.‘ (SCHOLZE 2008: 320–321)

⁵²¹ Srv. LAUDE 1995: 166: *all Acke hier hoirt juuc* ‚celé toto pole patří vám‘, *Wäär ni hoire ka, mutt foihle* ‚kdo neslyší, musí cítit‘. Srv. tentýž jev v rétorománské ladinštině, tj. použití gardenského *audi* ve smyslu slyšet i patřit (KUEN 1976: 42)

⁵²² Tedy ve větě časové v minulosti: LTP 63 *ÿãk tën gbúr dó ðum přãšet, ÿõn saõ pÿtu*. ‚Když ten sedlák přišel domů, ptal se.‘

⁵²³ Např. BSB 13 *wüën mól brõh lëpšq jãk krõl* ‚měl lepší zbraň než král‘, BSB 16 *mëští jak vílk* ‚menší než vlk‘.

zařazeny do kašubského gramatického systému. Mezi nejčastěji užívané výrazy německého původu bez rozdílu slovních druhů na základě našeho korpusu patří na prvním místě sloveso *halac* (40 výskytů), více než 20 výskytů bylo zaznamenáno u partikulí *doch* a *dichtich*, slovesa *brėkowac* a adverbialně-adjektivního tvaru *richtich*. Mezi výrazy, vyskytující se více než patnáctkrát je adverbium *rut(en)* a slovesa *meldowac* a *òpasowac*, což je dáno zejména charakterem zkoumaných textů. Více než devět výskytů jsme zaznamenali u partikule *děcht*, adverbii *bėnė* a *bùten*, adjektivně-adverbialních tvarů *fejn* a *fùl*, verbálních partikulí *mět* a *lós* a sloves *darwac*, *dėrac* a *rėzowac*. Ze substantiv do této skupiny patří pouze označení osob (*brutka*, *frėlėna*). To vše jsou slova, která pronikla do základní slovní zásoby a nejsou nahrazována slovanskými synonymy.

Zajímavé je rozložení německých výpůjček podle původu a slovních druhů. U podstatných jmen jsou slova týkající se soukromé sféry spíše dolnoněmeckého původu a sféra veřejná (městský život, administrativa) je zabrána výpůjčkami středověkými nebo naopak nejnovějšími slovy ze spisovné němčiny. U sloves převládají ve zkoumaném období výrazy dolnoněmecké, v doméně adjektiv také, ale již nikoli tak drtivě. Partikule a adverbia jsou rovněž ve většině původu dolnoněmeckého. Některé často užívané adjektivně-adverbialní výrazy jsou převzaty ze spisovné němčiny nebo jsou s ní alespoň shodné (*doch*, *richtich*, *zycher*, *fajn*). Tato slova se zpravidla vyskytují v téže podobě i v místních dolnoněmeckých dialekttech.

3. Kontaktní jevy v prvních kašubsky psaných dílech

3.1. Florian Ceynowa

3.1.1. Ceynowovo dílo a základní rysy jeho jazyka

Florian Ceynowa se jako první pokusil o vytvoření spisovného kašubského jazyka. Realizace těchto snah začíná tvorbou kašubské abecedy a pravopisu (1843–1850) na základě rodného nářečí autora. F. Ceynowa sepsal nejprve kratší a poté delší originální texty, které mají dokázat schopnost kašubštiny vyjádřit cokoli v psané podobě. Pomocí vlastního pravopisu, jehož podobu však Ceynowa během svého života mírně měnil, autor zapsal řadu pohádek, přísloví a písní. Z celkového korpusu existujících Ceynowových děl můžeme pro naše účely rozlišit tři základní skupiny děl, z nichž celá řada je obsažena v časopisecky vydávané sbírce *Skôrb kaszébskosłowjnskjé mové* (‘Poklad kašubsko-slovinského jazyka’, I–XII 1866, XIII 1879, dále Sk).⁵²⁴ Do první skupiny bychom mohli zařadit zápisy lidové slovesnosti, jako jsou přísloví (*Pjrszi tésac kaszébsko-słowjnskjch gôdk* ‘První tisíc kašubsko-slovinských přísloví’, Sk 1–25), písně (*Dvje kòpé szetopórk* ‘Dvě kopy veselých písní’, Sk 105–116, a např. CENÔVA 1867, 1868, 1878) a pohádky.⁵²⁵

Druhou skupinou jsou pohádky a pověsti převzaté z Hilferdingova spisu (1862).⁵²⁶ Tyto texty jsou zajímavé právě tím, že je možné je srovnávat z jazykového hlediska právě se zápisy Hilferdingovými. Verze obsažené v Ceynowově *Skôrbu* jsou psány sjednoceným pravopisem na bázi Ceynowova nářečí. Zajímavé je sledovat, jaké úpravy syntaktického či

⁵²⁴ Pro snadnější orientaci v příkladech, přepsaných podle Ceynowova originálu, si porovnejme alespoň jeho vokalizké grafémy ve srovnání se současným pravopisem (v přehledu Sk 25–32 jsou uvedeny i další znaky, ty se však v textu nepoužívají):

Současný pravopis	a	ô	e	é	ě	i/y	o	ó	u	ã	ą	ò	ù
F. Ceynowa (Sk)	a	ô, ê	e	è	é	i, j	o	ó	u	ę	ą	ò	u

⁵²⁵ Tyto pohádky jsou v originálním znění obsaženy ve Erbenově sbírce *Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních* (1865).

⁵²⁶ *Pjrszi mēdel pòvjòstk* ‘První mandel příběhů’ a *Pól kòpé pòdań* ‘Půl kopy pověstí’ (Sk 102–104, 119–128, 139–148, 157–164, 175–180, 194–197).

lexikálního rázu zde byly Ceynowou učiněny a z jakého důvodu. Ceynowa se vlastně pokouší o redakční korekturu již dříve vydaných textů.

Třetí skupinou textů, jejichž prostřednictvím se Ceynowa snaží o vytvoření stylového kánonu spisovného kašubského jazyka, jsou články a krátká pojednání, která jsou plně dílem Ceynowovým. Nejedná se o texty literárního rázu, ale naučného: jsou to texty národopisné⁵²⁷ a polemické, hájící Ceynowovy názory na kašubskou historii a svébytnost,⁵²⁸ případně postoj k polskému obrození.⁵²⁹ Do této skupiny řadím i Ceynowovy krátké texty jazykovědné, v nichž se Ceynowa pokouší rovněž vytvořit kašubskou lingvistickou terminologii.⁵³⁰ Mírně stranou stojí Ceynowovy pokusy překladatelské, ať už krásné literatury (např. *Puszkini: Wò rëbòku é ribce* ‚O rybáři a rybce‘, Sk 128–132) nebo náboženských spisů.⁵³¹

Ceynowův jazyk můžeme charakterizovat nejen podle jeho vlastních textů, ale rovněž pomocí jeho mluvnice (CENÔVA 1879), kde je morfologie jím navrhovaného spisovného jazyka popsána a je představen jeho pravopis. Ceynowovo nářečí vykazuje většinu základních rysů severovýchodních nebyláckých nářečí. Z morfologických charakteristik lze jmenovat nestažené formy sloves v 1. os. sg. prézenta (typ *znajã* ‚znám‘), původní kvantitativní alternace v časování (typ *szëkac*, *szukajã* ‚hledat, hledám‘), dlouhé formy imperativu a transgresivu (typ *niesë*, *niesqęcë*⁵³² ‚nos, nesa‘), nosová koncovka instrumentál sg. maskulin (*chłopë* ‚mužem‘), futurum s pomocným slovesem *bądë* / *mdë*, stažené *l*-participium ve

⁵²⁷ *Zwëczaje é wòbëczaje kaszëbskosłowjnskëho narodë* ‚Zvyky a obyčeje kašubskoslovinského národa‘ (Sk. 62–64, 74–80, 87–98) a spisy nově vydané v CEYNOWA 2006.

⁵²⁸ Např. *Kjilka słów wò kaszëbsko słowjnskjm narodze é wò zawjżanju Towarżëstwa rzemjësniçzo-przemëslowëho* ‚Několik slov o kašubskoslovinském národu a o ustanovení Řemeslnicko-průmyslového sdružení‘ (Sk. 45–48) a další drobné spisy, pocházející z roku 1850.

⁵²⁹ Např. *Stanovjisko chłopów* ‚Situace nevolníků‘ (Sk 166–175) a *Rozmòwa Kaszëbé s Pòlòchë* ‚Rozhovor Kašuby s Polákem‘ (Sk 134–139, 151–157, 183–194, 197–198) původně vydaný samostatně (1850). *Rozhovor Kašuby s Polákem* je mimo jiné zajímavý tím, že zde jedna z postav hovoří v polštině, ovšem psané v Ceynowově kašubském pravopise, v němž není rozlišováno *i* a *y* (severopolský rys).

⁵³⁰ Drobné spisy byly vydány v roce 2001 (CEYNOWA 2001). Další menší pojednání jsou i v rámci *Skòrbu* (např. *Kaszëbsko-słowjnskë abëcadło*, Sk. 25–32). V německy psané mluvnici *Zarës do Grammatikj kaszëbsko-Słowjnskë Mòvé* (1879) jsou v závorkách uvedeny navrhované kašubské termíny, které se nezdá liší od termínů, vyskytujících se ve starších dílech, např. *jistnik*, polského *rzeczovnik* ‚substantivum‘.

⁵³¹ Např. modlitby ve spisku *Xqżeczka dło Kaszebov* ‚Knížečka pro Kašuby‘ 1850; *Pjinc głownech wòddzałow Evangelickjeho Katechizmu* ‚Pět hlavních oddílů evangelického katechismu‘ 1861.

⁵³² V samotných textech se však vlivem polštiny může objevit i krátký tvar, např. Sk 96 *majac* ‚maje‘.

femininu (*jô zna* ‚znala jsem‘) a nesklonnost jmenných adjektiv (Sk 79 *njerôd trupa vjdzelé* ‚neradi viděli mrtvolu‘). Z fonetických jevů typických pro většinu severokašubského areálu je nejpatrnější depalatalizace /ň/ v některých slovech (*granca* ‚hranice‘, *woszékancach* ‚podvodnicích‘). Severovýchodokašubským jevem, který není zmíněn v Ceynowově mluvnici, ale vyskytuje se v jeho textech, je typický genitiv *o*-kmenů s kontinuantou krátké samohlásky (*narodé* ‚národu‘). Z archaismů fonetických se pravidelně vyskytuje změna *ę>i* (např. *przéségj* ‚přísahy‘), výjimečně se objevuje skupina *TarT* (Sk 91 *vągardé* ‚meze‘, *gardé* ‚hradu‘), jejíž výskyt však nemusí být inspirován mluveným jazykem.

Ceynowův jazyk vyznačuje také několika dalšími charakteristikami, které jsou typické pro žarnowské nářečí⁵³³ (důsledné rozlišování kvality *ô* před *l* jako *é*, např. *znêl* ‚znal‘, *pêlnja* ‚poledne‘; charakteristická koncovka adjektiv *-ého* u zájmen *-hu*, např. *kohu* ‚koho‘). Z archaismů jmenujme ještě neproběhlou afrikatizaci *k'/g'*, záležitostí spíše pravopisnou je psaní nosovky ve skupině *-óm* (např. *mąm* ‚mám‘).⁵³⁴

Proti analyzovaným lidovým textům nacházíme v Ceynowových textech dva často se opakující rozdíly nepocházející ze spisovné polštiny, které zřejmě souvisejí se snahou o stylistické povznesení kašubštiny. Jedná se o preferenci préterita se sponou ve vlastních Ceynowových textech (např. CEYNOWA 2001: 64 *jo jem sobje pômesleł* ‚pomyslel jsem si‘, ibidem 67 *jo jem natraffel* ‚potkal jsem‘, *przeslechel jem* ‚patřil jsem‘)⁵³⁵ a (ve *Skôrbu*), o upřednostňování vztažného zájmena *chtéri/chtéren* ‚který‘ před variantami převládajícími v mluveném jazyce (především *co*).

Spisovná kašubština, kterou Ceynowa ve svých textech používá, je tedy vytvořena formálně na základě fonetické a morfologické podoby Ceynowova rodného nářečí severovýchodní kašubštiny. Vzorem pro lexikální a stylisticko-syntaktickou strukturu tohoto útvaru však není pouze mluvená kašubština dané oblasti, ale i spisovná polština. Ceynowa, který se aktivně angažoval v polských obrozeneckých snahách a zároveň byl přívržencem idey panslavismu, se snažil svůj rodný dialekt připodobnit nejbližšímu literárně vyspělému jazyku – polštině. Na rozdíl od Ceynowova nářečí, jež přicházelo do styku spíše s dialektální němčinou, vychází Ceynowův jazyk z tradic spisovné polštiny a zároveň vědomě navazuje na

⁵³³ Texty v tomto nářečí uvádí LTP 158–184.

⁵³⁴ TREDER 2004: 71–114.

⁵³⁵ Ceynowa kašubské perfektum typu *jô móm widzóné* vůbec nezmiňuje (jakožto germanismus) a ve vlastních textech (3. Skupiny) ani nepoužívá. Jako perfektum označuje sponové préteritum (*jô jem bêt* ‚byl jsem‘, CEYNOWA 1879: 50), kdežto bezsponový tvar označuje jako préteritum (*jô bêt*), plusquamperfektum u něho odpovídá polskému spisovnému (*bêt jem bêt*).

tradici staršího, kašubsko-slovinského evangelického písemnictví, které formálně používalo polštinu obohacenou o kašubské rysy a slova. Ceynowův jazyk však jde dále, jelikož jeho spisovný jazyk zachycuje mluvenou severní kašubštinu, která je stylisticky a lexikálně doplněna o některé polské rysy na úkor německých.

3.1.2. Kontaktní jevy

V rámci Ceynowova odkazu existují podstatné rozdíly ve výskytu kontaktních jevů, zejména mezi *lidovými* texty (zapsanými Ceynowou či odpovídajícími Hilferdingovi) a vlastními texty Ceynowovými. V *lidových* textech nacházíme takřka úplnou škálu dříve rozebraných kontaktních jevů vycházejících z němčiny, zatímco ve vlastních Ceynowových textech jsou tyto *germánské* rysy zatlačeny do pozadí ve prospěch výpůjček ze spisovné polštiny.

Z morfosyntaktických německých vlivů zůstalo ve vlastních textech Ceynowových dosti málo. Nepravidelně zde nacházíme finitní tvar slovesa na konci vedlejší věty. Tento rys však může být interpretován i jako stylistický prostředek nesouvisející s němčinou.⁵³⁶ Jinak se ve vlastních textech Ceynowových vyskytuje časté používání neemfatických zájmen na místě podmětu, především před slovesem v přítomnosti (CEYNOWA 2001: 64 *Te njimosz zabjijac* ‚nesmíš zabít‘, ibidem 81 *jo pjiszę tu wjedno* ‚vždycky zde píše‘), frekvence se však oproti téměř obligatornímu použití v mluveném textu snížila, zvláště u všeobecného předmětu (CEYNOWA 2001: 65 *jak ję zazveczoj nazevaję* ‚jak ji obvykle nazývají‘). V menší míře se zde vyskytuje deverbativní substantivum po předložce *do* (CEYNOWA 2001: 77 *sę do nabécô* ‚jsou k dispozici‘), v komparativu se užívá předložky *òd* (Sk 184 *anjé gòrszi anjé lepszi wòd vjele jinszéch sędzów pònjemjecku szvargòce* ‚nemluví německy ani hůř ani lépe než jiní soudcové‘).

Z oblasti polského morfosyntaktického vlivu v Ceynowově kašubštině je třeba na prvním místě zmínit revizi tvorby a užití kašubského pasiva. Připomeňme, že kašubské pasivum, tvořené výhradně sponou *bęc*, *-n/-t/-l*-participiem a *patientem* v nominativu, bylo v

⁵³⁶ Sk 88 *to v zwéczój wészło, że sobje wszétcé bracô pò wòjcu njbé wòdzedziczoni krój bez pitanjô dzelélé* ‚stalo se zvykem, že si všichni bratři dělili po otcí zemi bez ptaní jako by jí zdědili‘. Sk 91 *Navet jejich vsé bélé tak zbudowané, że zazwéczój le dwa wicchòdè mjalé*. ‚Jejich vesnice byly dokonce tak postavené, že měly obvykle dva východy.‘ Sk 75 *é na smjrc wòjowale: bò wu njch jak nõvjkszó mjłosc do wòlnoscé panowa*. ‚a bojovali na smrt: panovala totiž mezi nimi láska ke svobodě‘.

mluvené řeči preferováno před reflexivními vazbami. Ceynowa ovšem do kašubštiny zavádí jednak typicky polské reflexivní vazby s *patientem* v akuzativu.⁵³⁷ V negativu je *patiens* v genitivu (Sk 75 *szprachón sę nje znało* ‚pomluvy byly neznámé‘). Kromě toho se u Ceynowy vyskytuje rovněž pasivum s pomocným slovesem *òstac* ‚zůstat‘, v mluvené řeči té doby neznámé (Sk 94 *kjej chtéren wòstêł na smjrc skôzqni* ‚byl-li někdo odsouzen k smrti‘). Mimoto se zde vyskytuje i bezesponová vazba pasivního participia.⁵³⁸ Na rozdíl od převládajícího *òd* v kašubských mluvených textech Ceynowa důsledně užívá předložku *przez*⁵³⁹ pro uvedení agenta v pasivní konstrukci. Sponu, která v mluveném jazyce nikdy nechybí, postrádáme v Ceynowových textech u slůvka *trzeba*.⁵⁴⁰ To neplatí pro jiné polské bezesponové vazby, např. *wòlno*, kde Ceynowa sponu nezapomíná.⁵⁴¹ Je rozšířena působnost infinitivu, jenž se objevuje jednak ve futuru (v kašubštině vzácné), ale především jako prostředek kondenzace účelových vět.⁵⁴²

Lexikum používané ve vlastních Ceynowových textech je, podobně jako morfosyntax, ovlivněno polštinou a to jednak proto, že se Ceynowa se snažil kašubský jazyk zeslovanaštit, a kvůli povaze zpracovávaných témat (řekněme populárně-vědeckých) byl nucen slovní zásobu mírně doplnit. Podívejme se nejprve na slovní zásobu německého původu, kterou bychom mohli rozdělit na dvě skupiny: slova, která existují v polštině i v kašubštině

⁵³⁷ Sk 77 *sól wédobivalo sę* ‚sůl se těžila‘, Sk 77 *kòsztownè rzeczé chòvalo sę v skrzejnjach abò szafach* ‚cenné věci se uchovávaly v bednách nebo skříních‘, Sk 80 *podług jiloscé kònjów szacowało sę vjec cali majątk* ‚podle množství koní se oceňoval celý majetek‘ LGP 1165 se o tomto typu vyjadřuje ‚že 3.sing. passivi nieosobowego, bywa takze używana, jak u Ceynowy *wəstawono tu xahupq*, nie słyszałem.‘

⁵³⁸ Sk 168 *jak jejich kmjotków przed królę zaskurzono* ‚jak byli jejich sedláci obviněni před králem‘, Sk 172 *przez konstituciją postanovjono* ‚ústavou bylo rozhodnuto‘, Sk. 173 *gvésno wuméslnje pòróvnjano grénta é ruchòmòscé dannjków* ‚jistě úmyslně byly porovnány pozemky a movitý majetek nájemců‘.

⁵³⁹ V polštině *przez* postupně převládlo, v mluvené kašubštině bylo možné v této době rozlišit použití *òd* a *przez/bez* sémanticky podle německých *von/durch*. Sk 192 *Wòn jedénje exéstovac móže przez wòbcowanjé ze swoim gaténkę*. ‚Může existovat pouze skrze obcování se svým vlastním druhem.‘

⁵⁴⁰ Sk 47 *trzeba béc* ‚je třeba být‘, Sk 169 *więc nje trzeba* ‚není tedy potřeba‘, Sk 191 *to dęcht njepòtrzebno* ‚to přece není potřeba‘, Sk 168 *trzeba pjnjadzi* ‚jsou potřeba peníze‘, Sk 187 *dlò tego trzeba sobje wuszé le zatknqç* ‚proto je třeba si zacpat uši‘.

⁵⁴¹ Sk 190 *czé to je wòlno brac* ‚jestli se to smí brát‘, Sk 171 *njeje wòlno wudac sę do mjeskjch szkól* ‚není dovoleno chodit do městských škol‘, Sk 187 *dowòdzą, że je trudno jim sę wòprzéc* ‚dokazují, že je pro ně obtížné se opřít‘

⁵⁴² To se shoduje s polštinou, např. Sk 169 *Zkąd mógł mjec gòspòdòrz, dannjk spòsób, abè to prawo przeprowadzéc?* ‚Odkud mohl znát hospodář, pachtýř způsob, jak se domoci práva?‘

(např. Sk 77 *kòsztovél* ‚stál‘, Sk 77 *kòsztovné rzeczé* ‚cenné věci‘, Sk 78 *ksztélt*⁵⁴³ ‚podoba‘, Sk 83 *rénk* ‚rynek‘,⁵⁴⁴ Sk 80 *szacowało* ‚hodnotilo‘, Sk 89 *pasowało* ‚hodilo se‘, Sk 91 *gaténku*⁵⁴⁵ ‚druhu‘, Sk 96 *handel* ‚obchod‘, Sk 169 *stósénkj* ‚vztahy‘, Sk 173 *fòlvarkach*⁵⁴⁶ ‚stacích‘) a slova, která jsou vlastní kašubštině a jež Ceynowa nepovažoval za cizí prvek. Ponecháme-li stranou lidové názvy oděvů, vycházející z němčiny (Sk 62, např. *sztréfa* ‚pásek‘, *sznébrustka* ‚šněrovačka‘, *bórstuk* ‚šátek‘),⁵⁴⁷ pak se z podstatných jmen vyskytují zejména *mól* (‚místo‘, Sk 194 *chòc sę z móla pòrészi* ‚i když se hne z místa‘, Sk 153 *na rózných mólach* ‚na různých místech‘)⁵⁴⁸ a vedle něj abstraktnější *rum* (‚prostor‘: Sk 92 *wòprócz rému na budinkj* ‚kromě místa pro budovy‘) a dále např. *knóp* (‚kluk‘, Sk 47), *mèster* (‚mistr‘, Sk 47, srv. něm. *Meister*), *gasa* (‚ulice‘, Sk 83, srv. něm. *Gasse*, hls. *hasa*). Mnohem zajímavější je však běžný výskyt německých partikulí *gvésno* (‚jistě‘, Sk 193 *mé mózémé décht gvésno żędac*, také na Sk 89, 90, 174)⁵⁴⁹ a *décht*, které je částečně synonymní s kalkem *czésto*. Slova *décht/czésto* se nejčastěji vyskytují ve významu ‚úplně, vůbec‘ (Sk 90 *décht jinszi* ‚úplně jiný‘, Sk 190 *to jim sę décht nijak njechce* ‚to se jim vůbec nechce‘), přičemž se mohou objevit i vedle sebe (Sk 167 *décht czésto* ‚naprosto‘). Ve stejném významu tu nacházíme i adjektivum *czésti* (Sk 191 *jinszi to wuznają za czéstą chitrosc* ‚jiní to považují za naprostou vychytralost‘). Je zde také adjektivně-adverbiální tvar *drist* (‚smělý, směle‘, *przecivkò Francuząm drist véstęjpc* ‚směle vystoupit proti Francouzům‘).

Za slova převzatá ze spisovné polštiny bychom považujeme některá substantiva abstraktní (např. Sk 152 *vnojokj* ‚názory‘, Sk 166 *wuprzéwjlejaného stąnu* ‚privilegovaného stavu‘) nebo terminologická (Sk 193 *tovar* ‚zboží‘). Ze spisovné polštiny bylo také převzato sloveso *znajdęje* (‚nachází‘, Sk 62) a příslovce *zazwęcżój* (‚obvykle‘, Sk 76), *zresztą* (‚ostatně‘, Sk 91), *wwógule* (‚vůbec‘, Sk 166),⁵⁵⁰ *njetélkò* (‚nejen‘, Sk 183). Zaznamenáníhodný je výskyt polských názvů měsíců (*marca* ‚března‘, *czervca* ‚června‘, *vrzesnja* ‚října‘, *listopada*

⁵⁴³ Převzato do polštiny prostřednictvím češtiny (stčes. *kštal*, *křtal*), srv. něm. *Gestalt*, ls. *štal* ‚živůtek‘.

⁵⁴⁴ V Lorentzových textech se častěji vyskytuje toto slovo ve významu ‚prsten‘.

⁵⁴⁵ Něm. *Gattung*.

⁵⁴⁶ Shn. *vorwërc* ‚venkovský statek‘ (slovo přejato z vsn.).

⁵⁴⁷ Srv. něm. *Streifen* (dpr. *štrĕp*), *Schnürbrust* (‚ein älteres Wort für Korsett‘; HINZE 1965: 444), *Brusttuch* (PW I: 1008).

⁵⁴⁸ Etymologie tohoto slova i řady dalších již byla vysvětlena v oddíle 2.3. Dále bude vysvětlována etymologie německých výpůjček zejména v případech, bude-li daný výraz zmíněn poprvé.

⁵⁴⁹ Objevuje se i jako adjektivum, Sk 188 *za gvésně przéjmòvac* ‚považovat za jisté‘. Místo *gvésno* se v lidových textech uvedených u Ceynowy vyskytuje *pevno*.

⁵⁵⁰ Jedná se částečně o synonymum výrazů *décht*, *czésto* (u Ceynowy *décht*, *czésto*).

„listopadu“) a světových stran (Sk 46 *zachòdné* „západní“, *vschòdné* „východní“).⁵⁵¹ Jednoznačnými polskými výpůjčkami jsou přejatá slova řecko-latinského.⁵⁵² V textu lze vzácně najít i *německo-polské* dublety (např. *mólé* – *mjejscó* „místa“, *farva* – *kolor* „barva“, *jagowanjé*⁵⁵³ – *polowanjé* „lov“)

V etnografické části zaujme konfrontace pokašubštělých polonismů s původními kašubskými slovy (Sk 77 *pjvnjçę czélé sklep* „sklep“, Sk 74 *vzrost czélé pòstac* „postava“, Sk 78 *kabòt czélé wëps* „kabát“, Sk 64 *panna mlòdò czélé brutka* „nevěsta“, Sk 92 *smjrc czélé mór* „smrt“). Z kašubských novotvarů je hojně používáno slovo *leżnosc* („příležitost“, Sk 74, 174, 183, 185),⁵⁵⁴ objevuje se slovo *zëvjól* („název“, Sk 46) a oslovení *vaspaŋ* „pán“. Za novotvary na bázi polštiny lze považovat slova Sk 95 *niewòmal* („málem“), Sk 96 *rozvinjëcé* „rozvoj“, Sk 197 *chłopot* („problém“). Jako adverbium či partikuli ve významu „trochu“ používá Ceynowa kašubského *pérznę* (Sk 172, 198).⁵⁵⁵

3.1.3. Ceynowova „korekce“ Hilferdingových textů

Srovnajme si nyní lidové texty obsažené v Ceynowově (C.) *Skòrbu* s téměř totožnými verzemi ve starším díle Hilferdingově (H.).⁵⁵⁶ Základní rozdíl mezi oběma variantami spočívá v tom, že zatímco u Hilferdinga jsou zapsány přesně tak, jak je badatel slyšel, Ceynowa provedl jakousi redakční korekturu. Tyto texty totiž měly u Ceynowy sloužit jako příklad spisovného jazyka a na základě jejich četby by se mohly zájemci o vlastní jazyk v kašubštině vzdělávat. Drobnou analýzou těchto úprav můžeme dojít k zajímavým poznatkům ohledně Ceynowova názoru na mluvenou kašubštinu. Z fonetických záležitostí je nutné zmínit některé dialektální rozdíly, jako výskyt *l* (u Hilferdinga převládají slovinské texty mající jen jedno *l*) a

⁵⁵¹ Kašubština přitom kromě toho používá i německé názvy měsíců a světových stran (srv. u Ramuła *aprël* „duben“, *west* „západ“, *óst* „východní“), později uvidíme i názvy ryze kašubské.

⁵⁵² Sk 46 *koncentrowalé* „koncentrovali“, Sk 88 *njeexistowalé* „neexistovali“, Sk 154 *existowël* „existoval“, Sk 92 *fingowanim* „fingovaným“, Sk 173 *kalkulovac* „kalkulovat“, Sk 187 *rezonëjå* „rezonují“, Sk 187 *varijocé* „blázní“, Sk 188 *kritikj / kritikujå* „kritiky, kritikuji“, Sk 191 *s hironjcznim zapitanjm* „s ironickou otázkou“, Sk 194 *racijå* „rozumem“, Sk 152 *trabantów* „satelitů“, Sk 152 *planètë* „planety“, Sk 152 *fjlozofów* „filosofů“, Sk 152 *jinszëch kwestijach* „jiných otázkách“. Proti tomu se v lidovém textu vyskytuje např. výraz Sk 157 *kòmandërowalo* „komandovalo“, tedy s příponou *-ërowac* svědčící o přejetí německým prostřednictvím.

⁵⁵³ Srv. něm. *jagen* „lovit“.

⁵⁵⁴ HINZE 1965: 311 vysvětluje *leżnosc* z sdn. *legenheit*, zmiňuje se i o variantě *jeleżnosc* (srv. dpr. *Jejejenheit*, něm. *Gelegenheit*).

⁵⁵⁵ Existuje více variant, pozdější autoři se často uchylují k polskému *trochå*.

⁵⁵⁶ Stránkování podle HILFERDING 1965.

é v Ceynowových textech, výskyt kašubského šva (H. *czul* – C. *czèl* ‚slyšel‘, H. *trobili* – C. *trąbilè* ‚troubili‘) a označování nosovosti vokálů před nosovými konsonanty (H. *przeżegnóni* / C. *przeżegnąnè* ‚požehnaný‘) Z morfologických záležitostí zaznamenáváme málo úprav: Ceynowa sjednocuje některé koncovky na základě svého nářečí, např. H. *kolaniech* – C. *kolanach* ‚kolenech‘, zkrácený tvar H. *przi* – C. *przészedł* ‚přišel‘. Ceynowa provádí v původním textu některé drobnější stylistické úpravy.⁵⁵⁷ Zvláště důsledně si počíná při přidávání zvratného *sã* k tvarům slovesa *pëtac*. Tvar bez zvratného zájmena zřejmě považoval za nevhodný germanismus.⁵⁵⁸

Z morfosyntaktických jevů si Ceynowa všímal použití jednak perfekta a plusquamperfekta a jednak souslednosti. Perfektum Ceynowa nepovažoval v kašubštině za cizí prvek, a tak je ve většině případů zachováno.⁵⁵⁹ Nutno podotknout, že perfektum je u Ceynowy normalizováno, tj. jeho morfosyntax je sjednocena do podoby spojení pomocného slovesa s ustrnulým participiem v neutru, jak je nejpatrněji vidět na následujícím příkladu, kde je upraven původně akuzativní tvar participia, který se váže k předmětu věty: H. 400 *moj wotc mie miol przedónewo* – C. 103 *mój wòjc mje mô przedąnè* ‚můj otec mne prodal‘.

Souslednost časovou Ceynowa při úpravě původního textu úmyslně potlačoval. Evidentně ji nepovažoval za vlastní slovanskému jazyku, snad i z důvodu hrozící dezinterpretace:

- a. Současnost (H. préteritum – C. prézens): H. *Wó^en sa podzekuje a rzek, wó^en nié żodol nic.* – C. *Wòn zas jim pòdzékòwèł é rzek, że wòn njck njeżądó.* ‚Poděkoval jim a řekl, že ničeho nežadá.‘

⁵⁵⁷ Např. H. 405 *bělá tež przè tech* – C. 119 *nôleża do tëch* ‚patřila k nim‘ nebo H. 403 *a ten wun czul, ga ni trobili.* C. 119 *a tëj wòn czèł, ga wònj trąbjłè* ‚a v tom slyšel, jak troubí‘

⁵⁵⁸ H. 401 *pëtoj, gdze jò przidą do legnínio* – C. 103 *pëtôj sę tež, dze jò przindę pò smjrci do legnjenjô* ‚zeptej se, kam si po smrti lehnu‘, H. 401 *Te ni mu wótemkli a njeńwó pítali, co wó^en col.* C. 104 *Tëj wònj, ti zli duchovje mu wótemklé é pitalé jehó sę, co wòn chcèł.* ‚Odemkli mu a ptali se, co chce.‘ H. 401 *Tako ten wotrok pito, gdze bë ten mordarz przeszed do leżenio.* C. 103 *Pòtemu sę tež ten wòtrók zapitèł, dzebe przészedł ten a ten mòrdórz do leżenjô.* ‚Pak se ho to dítě zeptalo, kam si má ten vrah lehnout.‘

⁵⁵⁹ Plusquamperfektum v časových větách: H. 400 *tako ga wó^en miál jewó przeżegnóni* – C. 103 *jak wòn jehó mjèł przeżegnąnè* ‚když mu požehnal‘. H. 403 *a ga ni mieli no odbète* – C. 119 *a ga wònj mjelé no wòdbète* ‚když to měli odbyto‘.

- b. Následnost (H. kondicionál – C. futurum): H. 405 *Nynia tẽ mosz tu prze mnie wostac, poki tẽ bẽ zel.* – C. 121 *Njnja tẽ môsz tu przẽ mje wostac, pòkj tẽ mdzesz zel.* ‚Nyni tu u mne zůstañ, dokud budeš živ.‘
- c. Předčasnost (H. plusquamperfektum – C. préteritum): H. 404 *Tako wo`n rzek, eż mial zaspone.* – C. 120 *Le mu trzekł, że wòn zaspěl.* ‚Řekl mu, že zaspal.‘

V případě předčasnosti záměna plusquamperfektního tvaru nemusí být absolutní. Ceynowa totiž perfektum ani plusquamperfektum nevnímal jako výrazné cizí prvky.

Podíváme-li se na respekt Ceynowův k původní slovní zásobě (zejména německého původu), nalézáme slova, jež navzdory svému slovinskému původu zachována (H. *krac* – C. *krègnac* ‚dostat‘,⁵⁶⁰ H. i C. *lik* ‚stále‘, H. *tręgi* – C. *tręgj* ‚zpět‘),⁵⁶¹ jiné německé výrazy jsou nahrazeny (H. *šrefte*⁵⁶² – C. *pjsma* ‚úpis‘, H. *sztėnia* – C. *gòdzėna* ‚hodina‘⁵⁶³). V některých případech se v Ceynowově textu objevuje jiná německá výpůjčka než u Hilferdinga (např. H. *wo`ni sedli nã herszłq (lopatę)* – C. *wònj sedlé na gjerztle*⁵⁶⁴ ‚sedli si na lopatu‘, H. *przeszed buten* – C. *ruten przėszedł* ‚vyšel ven‘, H 405 *jo wom poekażę, co ji je – C jô Vqm pòkòżę, co ji felô.* ‚ukáži vám, co jí chybí‘). Německá slova společná slovinskému dialektu i Cenowovu nářečí jsou zachována, může u nich dojít pouze k fonetickému přizpůsobení (např. H. 401 *dicht cali wòbrošli* – C. 103 *dėcht cali wòbrošli* ‚úplně celý obrtostlý‘, H. *moltet* – C. *mòltich*⁵⁶⁵ ‚jídlo‘, H. 403 *szeper* – C. 119 *szėper* ‚pastýř‘, H 404 *vòralo* – C 120 *varowało* ‚trvalo‘, H. 405 *na jakı hort* – C. 121 *na jakj hort* ‚jakým způsobem‘, H. 405 *wòrman* – C. 121 *fórman* ‚forman‘).

Florian Ceynowa ve snaze o vytvoření vzoru spisovného kašubského jazyka podrobuje kritice svůj rodný kašubský dialekt. Jelikož je hlavním vzorem pro nový spisovný jazyk polská tradice a zároveň chce Ceynowa zajistit kašubštině náležité místo mezi ostatními slovanskými jazyky a odpoutat se od závislosti na němčině, jsou kontaktní jevy související se vlivem němčiny podrobeny kritice nejtěžší. Ceynowa zavrhuje prvky jako souslednost

⁵⁶⁰ Výjimečně ale k nahrazení může dojít: H. 405 *gdze woena to krâ* – C. 121 *Dze wòna to dosta?* ‚Kde to dostala?‘ Slovo *krac/krėgac/krėgnac* souvisí s něm. *kriegen* (dpr. *krīgā/krījā*, zpom. *krieje*).

⁵⁶¹ Vyskytuje se zde i slovanské synonymum *nazòd* (C. 104). Slovo *trėdzi* souvisí s zpom. *triech*, dpr. *třig/trig/třig* (něm. *zurück*, niz. *terug*).

⁵⁶² I v Hilferdingovi však existuje slovo *pĩsmio*.

⁵⁶³ Např. H. 405 *do slėnji szttėnie* – C. 131 *do slėdnė gòdzėnė* ‚do poslední hodiny‘.

⁵⁶⁴ Z něm. *Gerstel* (dpr. *Jaastel*).

⁵⁶⁵ Souvisí s něm. *Mahlzeit* (dpr. *mòltit*, zpom. *Màhltied*).

časovou, více rozvolní slovosled, který je v hovorovém jazyce poplaten německé morfosyntaxi, sníží užívání kašubského pasiva a obligatornost pronominálního subjektu. Kašubština je z hlediska morfosyntaktického obohacena o polské pasivní vazby a o řadu prvků ze slovní zásoby, jež jsou vlastní polskému knižnímu stylu.

3.2 Hieronym Derdowski

3.2.1. Derdowského kašubština

Jazyk Hieronyma (Jarosze) Derdowského (1852–1902) při srovnání s jazykem Floriana Ceynowy vykazuje některé základní rozdíly. Patří mezi ně skutečnost, že Derdowski pochází z opačné strany kašubskojazyčné oblasti, nacházející pod odlišným vlivem němčiny a polštiny (zejména dialektální). Různý je i cíl a styl jeho děl, který je méně seriózní než v případě Ceynowově a liší se také žánr – u Derdowského humoristický epos. Vzhledem k žánru Derdowského děl je analýza morfosyntaktického vlivu němčiny poněkud problematická, jelikož slovosled nebo použití některých forem je poplatné rovněž rytmu a rýmu. Díla, která budeme v následující kapitole analyzovat z hlediska přítomnosti německých kontaktních jevů, jsou eposy⁵⁶⁶ *O Panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł* (C, 1880), *Kaszube pod Widnem* (K, 1883) a *Jasiek z Knieji* (J, 1885),⁵⁶⁷ které vznikly asi o deset až dvacet let dříve než korpus, který jsme analyzovali ve 2. oddíle této práce. Na rozdíl od fonetických zápisů Bronische a Lorentze a nově vytvořeného pravopisu Ceynowova, jsou Derdowského eposy psány polským pravopisem. Autor díky tomuto pravopisu kašubský text lépe zpřístupňuje: bez nutnosti si zvyknout na nezvyklou ortografii je možné číst dílo téměř tak, jak se vyslovuje.⁵⁶⁸

Základem Derdowského kašubštiny je autorovo rodné, jihozaborské nářečí (pocházel ze vsi Wiele, okres Kościerzyna). U Derdowského se proto vyskytují prakticky všechny místní nářeční rysy, z těch fonetických se jedná např. o zachování původního krátkého *u* (např. J 15 *druch* ‚přítel‘, K 15 *ludze* ‚lidé‘)⁵⁶⁹, výslovnost /mň/ (K 27 *mniasto* ‚město‘, K 13 *jimnię* ‚jméno‘), která je důsledně zaznamenávána v písmu, rozlišování /č/ a /ć/

⁵⁶⁶ V souvislosti s žánrem humoristického eposu se mluví o literárním vlivu dolnoněmeckého (mecklenburského) spisovatele Fritze Reutera.

⁵⁶⁷ V této kapitole však budeme používat vydání z let 1960 (C, 154 s.), 1929 (K, 37 s.) a 2001 (J, 32 s.).

⁵⁶⁸ Tento pravopisný kontrast může vzdáleně připomenout poměr mezi dvěma tradicemi pravopisu okcitánského, tj. klasického (na základě jazyka trubadúrů) a mistralského (na základě francouzského pravopisu).

⁵⁶⁹ Nepřeměnilo se v kašubské šva (*drëch, lëdze*)

(*czetolem* ‚četl jsem‘, *z wojsciem* ‚s vojskem‘) zachování pohyblivého *e* i v nom. sg. (J 13 *zajek* ‚zajíc‘, *strzelec* ‚střelec‘, C 147 *przepôdêk* ‚náhoda‘, K 36 *goscyniec* ‚hostinec‘, *winiac* ‚věnec‘) a to včetně hyperkorektismů u německých výpůjček (C 115 *frasunek*⁵⁷⁰ ‚starost‘, C 124 *rének* ‚rynek‘, C 129 *trunek* ‚nápoj‘). Z fonetických jevů blízkých polštině vyskytujících se v jižních oblastech, je v Derdowského dílech patrná absence následujících jevů: palatalizace před původním sонтantem *r* (C 44 *zatwardzale* ‚ztvrdlé‘, C 62 *twardym* ‚tvrdým‘), denazalizace **ę* > *i* (C 72 *przësega* ‚přísaha‘, C 48 *więcyj* ‚více‘)⁵⁷¹ a přechodu *dz* > *z* (C 46 *cudzy* ‚cizí‘). „Kašubštěji“ na rozdíl od běžnějších severních tvarů (s *cz*) vypadají tvary *czëżka* ‚těžkou‘, *cekawą* ‚zajímavou‘.

Jazyk Jarosze Derdowského ovšem jako mluvenou zaborštinu přece jenom označit nelze, jelikož ustupuje severnějším tvarům (sporadický výskyt forem jako *ledze* ‚lidé‘, *ojc* ‚otec‘, *lecho* ‚zle‘, *cygnąc* ‚táhnout‘).⁵⁷² Zvláštní licencí vzhledem k polštině je přízvuk na penultimě a především rýmy s nosovkou /*ę*/ (*stronë* ‚strany‘ – *żonę* ‚ženy‘, *oboczę* ‚podívám se‘ – *kolocze* ‚koláče‘), která se vyskytuje v literární polštině, ale nikoli v sousedních kociewských nářečích. Zvláštní je zřetelné nerozlišování jinak různých samohlásek, dnes označovaných grafěmy *e*, *é*, *ë*, *ę*, v rýmech.

Z morfologických jevů je v případě jmenné flexe nutno zmínit ins. sg. maskulin substantiv a adjektiv (J 18 *z posadziem* ‚s věnem‘, J 21 *w milczeniu głëbocziem* ‚v hlubokém mlčení‘, K 18 *Bodziem* ‚Bohem‘), nom. a ak. pol. substantiv feminin (K 15 *na nodzie obule mnie strefle* ‚na nohy mi obuli punčochy‘) a maskulin neživotných (C 38 *niechże robi pón geszefcie* ‚jen dělejte obchody‘, K 16 *potomcie* ‚potomci‘),⁵⁷³ substantivní skloňování *je*-kmenů (C 76 *prze żëcu* ‚při životě‘, na severu by bylo *przë żëcym*) a rozlišování rodu a čísla u jmenných adjektiv (C 75 *redzy* ‚rádi‘). Ze slovesné flexe jsou nejvýznamnějšími zaborskými jevy vyskytujícími se u Derdowského absence hláskové alternace (J 27 *wëłôc* ‚vylít‘, J 11 *wrócël* ‚vrátil‘),⁵⁷⁴ široký tvar *l*-participia u *i*-kmenů (J 24 *zbielë* ‚zbili‘, C 32 *kupiël* ‚koupil‘)⁵⁷⁵ a zvláštní tvary sloves (bez *-l*), jejichž inifinitivní kmen končí na nosovku (C 115 *najëna* ‚najala‘ – *zaczëna* ‚začala‘, C 44 *zdjënë* ‚sňali‘).⁵⁷⁶ Pro slovesnou morfosyntax je

⁵⁷⁰ Z vsn. Souvisí s německým *fressen* ‚žrát‘.

⁵⁷¹ V této souvislosti nutno zmínit denazalizaci ve slově C 46, C 118 *mniedzë* (severoKaš. *midzë*).

⁵⁷² POPOWSKA-TABORSKA 1958: 21–27. Zaborsky by mělo být *ludze*, *ojcec*, *lichu*, *czgnąc*.

⁵⁷³ Srv. NITSCH 1954: 93.

⁵⁷⁴ Severní tvary by byly *wëłac*, *wrócył*.

⁵⁷⁵ Severnější tvary by zněly *zbiłë*, *kùpil*.

⁵⁷⁶ Kaš. jinak *najàła*, *zaczàła*.

typické tvoření préterita třemi způsoby: beze spony, s redukovanou sponou jako v polštině⁵⁷⁷ včetně připnutí přípony na předcházející slovo (C 121 *konies stracęł* ‚ztratil jsi koně‘) a pomocí časované spony *żem* podle kociewského vzoru.⁵⁷⁸ Ve slovtvorbě zaznamenáváme mazurskou deminutivní příponu *-ók* (C 78 *celócie* ‚telata‘) a příponu neutra *-sko* (J 25–26 *knapsko* ‚kluk‘, *szkapsko* ‚kůň‘).⁵⁷⁹

Derdowského díla obsahují samozřejmě i řadu regionálních výrazů, které ze severokašubských textů neznáme. Ty nacházíme zpravidla jako dublety forem vyskytujících se i v jiných kašubských oblastech. Vidíme tak vedle sebe adverbium *chyże* ‚rychle‘ (J 12), *chutuszko* ‚rychle‘ (C 75 a C 65), *kąsk* (‚trochu‘, 7x) vedle *pěrzińkę* (‚trošku‘, 3x), *zawdę* (‚vždy‘, 4x) vedle *wiedno* (‚vždy‘, 2x). Dále zde převládá partikule *srodze* (‚velmi‘, např. J 25 *srodze běło zęmno* ‚byla velká zima‘) a *jeno* (‚jenom‘, J 16 *szukół jeno pannę Klarę* ‚hledal jenom slečnu Kláru‘), a tázací adverbium směrové *kęńę* (‚kudy‘ J 24 *Kęńę tu więdzżóma?* ‚Kudy sem vjíždíme‘) a spojka *skoro* (‚jakmile‘, J 21) a *cięj*. Derdowski užívá i některé severnější výrazy jako *białka* (‚žena‘, J 17, vedle *kobięta*), *węńękac* (‚vyhnat‘, J 23), *nen* ‚ten‘, *buten* ‚ven, venku‘ a tvar *cygnąc* ‚táhnout‘,⁵⁸⁰ který se ovšem sporadicky může objevit i v hovorové zaborštině. Zajímavé je používání místních výrazů typických pro oblasti, jimiž Derdowského hrdina projíždí (např. *ninia* ‚nyní‘, *jadra* ‚sít‘).⁵⁸¹ Pro jižní a částečně střední Kašuby je typická předložka *bez* ve významu ‚přes‘, která může být užívána i jako kalk německého *durch* při označení agenta (J 28 *bez twoje głupstwo* ‚kvůli tvé hlouposti‘), jak to známe i z češtiny. Dále se v textu objevuje i slovo *umiec* (‚umět‘, místo *móc*, C 122).

3.2.2. Kontaktní jevy

Podívejme se nyní na německé kontaktní jevy v Derdowského textech. Vzhledem k omezením, daných žánrem, toho o jevech morfosyntaktických mnoho říci nelze, o to více se budeme zabývat lexikálními výpůjčkami. Z jevů morfosyntaktických jevů připomeňme

⁵⁷⁷ C 72 *poszłismę szukac* ‚šli jsme hledat‘, J 22 *bęłęsma* ‚byli jsme‘, J 23 *przęszedlem* ‚přišel jsem‘, K 16 *czetolem* ‚četl jsem‘, C 51 *zacząnem terac* ‚začal jsem ničit‘.

⁵⁷⁸ C 91 *żem kochół* ‚miloval jsem‘, K 14 *mesłół, że żesmě przęsżłę* ‚myslel jsem, že jsme přišli‘, C 145 *jó żem męsłół* ‚myslel jsem‘, C 35 *żem go obóczęł* ‚díval jsem se na něj‘.

⁵⁷⁹ Ale C 100 *zómkowiszczę* ‚hradiště‘.

⁵⁸⁰ Pol. *kobięta, wypędzić, ten, na dwór, ciągnąc*.

⁵⁸¹ *Ninia* ‚nyní‘ ve slovinském nářečí (C 91), *jadra* ‚druh sítě‘ v okolí Pucku (C 126).

zejména užívání plusquamperfekta (v C. se vyskytuje 5x).⁵⁸² Plusquamperfektum vyjadřuje výsledek v minulosti (jde o vyprávění). V jednom případě se jedná o použití v blízké minulosti (C 62 *dzys mniôł Smętek ję wësłane w nę daleką drogę* ‚dnes ji Smętek⁵⁸³ poslal na dalekou cestu‘) na místě, kde bychom mohli očekávat i prosté perfektum. V tomto případě chce ale autor zřejmě zdůraznit skutečnost, že vrána (*gapa*) je již dávno na cestě, ačkoli jde o událost ze dneška. Nápadným syntaktickým jevem je používání některých předložek podle německého vzoru, např. *do* (C 115 *do jedzeniô dala* ‚dala k jídlu‘, C 125 *mniec do czëniënô* ‚mít do činění‘) a vazba *szukac za* (C 36 *szukóm za koniami* ‚hledám koně‘). U Derdowského se nevyskytuje pasivum s pomocným slovesem *zostac/ostac* jako u Ceynowy (což může být dáno i žánrem), použití pronominálního podmětu též není povinné. Zaznamenáváme absenci zvratného zájmena přivlastňovacího (C 52 *kôzôlem mojim Żëdóm* ‚nakázal jsem svým Židům‘).

Nyní se budeme věnovat jevům. Nejrozšířenější skupinou substantivních výpůjček jsou názvy kusů oblečení, většinou v dolnoněmeckém znění. Nejčastějšími slovy jsou zde *muca* (‚čepice‘, něm. *Mütze*, srv. dpr. *mits*), která má v příběhu o panu Czôrlińském zvláštní úlohu, *bukse* (‚kalhoty‘, např. J 14, C 52), následují *strefle* (‚punčochy‘, něm. *Streifling*, C 104, J 15), díky jimž se zde vyskytují i *defle* (‚dřeváky‘, J 15), následuje *sznëptuch* (‚kapesník‘, C 30, C 130) a *fartuch* (‚zástěra‘, K 30). Z dolnoněmeckých označení osob se mimo zmíněných slov *brutka* (‚nevěsta‘, C 103) a *brutman* (‚ženich‘, K 36, C 103) vyskytují i obligátní *knôp* (‚kluk‘, C 30), *bëniel* (‚mladík‘, J 14), *bófk* (‚kluk‘, dpr. *Bofke* ‚harant‘, srv. něm. *Bübchen*, J 24), z povolání a označení osob *wartôrz* (‚strážce‘, C 90), *furman* (‚forman‘, C 115), *kuńszachtë* (‚tahanice‘, z něm. *Kundschaft*, srv. čes. hov. *kunšoft* ‚zákazník‘, pol. *konszachty* ‚spiknutí‘, J 14), *macher* (‚odborník‘, srv. čes. hov. *machr*, něm. *Macher* C 79) a *laufer* (‚běžec‘, něm. *Läufer*, C 114). Pojmy z veřejného života jsou zde zastoupeny staršími slovy *rychta* (‚rychta‘, K 25), *browaryjô* (‚pivovar‘, srv. pol. *browar*, C 53). Z nové terminologie je zde *geszeft* (‚obchod‘, C 38, kaš. též *jeszeft*), *krëjsblat* (‚okresní plátek‘, něm. *Kreisblatt*, C 72), *szpôrkasa* (‚spořitelna‘, něm. *Sparkasse*, C 134), *festunk* (‚pevnost‘ C 132) a označení měn *cwaj doler* (‚dva tolary‘, něm. *zwei Taler*, C 36), *fenigów*

⁵⁸² Nikoli tedy přímo perfekta. C 149 *sztërë mnile mnielë ju zrobione* ‚ušli již čtyři míle‘, C 63 *skôrbë, co od swojij matci mniála darowane* ‚poklady, které dostala od své matky‘, C 65 *jaż mnie dëcht mniôł umęczzone* ‚úplně mne unavil‘, C 54 *wiele dëtków mniôł uszparowóné* ‚měl našetřeno mnoho peněz‘. Právě v tomto posledním příkladě bychom v češtině použili stejnou konstrukci. Místo očekávaného perfekta lze nalézt préteritum (C 44 *może żesta o nij dotąd wiele jesz nie czule* ‚asi jste o ní dosud ještě neslyšeli‘).

⁵⁸³ *Smãtk* je duchem zla v kašubské mytologii.

trzędzesce (,30 pfennigů‘ C 148). Dolnoněmecké (hanzovních) výrazy jsou zde zastoupeny výpůjčkami *brańtuz* (,palírna‘, C 44), *bérjelt* (,spropitné‘, sdn. *bérgelt*, C 36). Z abstraktních výrazů je zde nejoblíbenější *szachrë* (,čachry‘, např. C 115 *szachrów waszëch skutek* ,výsledek vašich čachrů‘), *frasónk* (,starost‘, J 27), *ordnqk* (,pořádek‘, C 49). Slovy sdílenými s polštinou jsou *hańdel* ,obchod‘, *rëjza* (,cesta‘, něm. *Reise*, C 125, C 49), *gwołt* (,násilí‘, C 38), *dach* (,střecha‘, C 43, místo kaš. *dak* z dněm.) a *gatunk* (,druh‘, z něm. *Gattung*, pol. *gatunek*, C 133).

Z slovesných výpůjček je třeba prvním místě zmínit na užití verba *brakowac* (,chybět‘, stejně pol. *brakowac*, např. C 133 *cilka sztégow będze brakowało* ,bude mi chybět několik dvacetizlatek‘, J 28) východostředoněmeckého původu, místo v kašubštině obvyklého *felac*. Většina zde se vyskytujících sloves je buď starší (vsn.), např. *frasovac së* (,mít starost‘, C 32), *smakowac* (,chutnat‘, C 49), *rechowac* (,počítat‘, C 38, C 125), *kosztowac* (,stát‘, C 36), nebo v hornoněmecké podobě (např. *powinszowac* ,popřát‘, C 102). Mezi oblíbenými slovesy se vyskytuje např. *szëkowac* (,chystat‘, C 152 *szëkuje pańtuchë* ,chystá svítky‘, J 22 *jeneroł szëkuje armate* ,generál chystá děla‘). Většina sloves, vyskytujících se u Derdowského, jsou původu hornoněmeckého nebo alespoň se od spisovných neliší (C 74 *sztelowac së* ,dělat se‘, *welowac* ,vybírat‘,⁵⁸⁴ C 65 *rëjzowac* ,cestovat‘, J 23 *zborgowac* ,vypůjčit si‘,⁵⁸⁵ C 42 *retowac* ,zachránit‘). Slovesa *farbowac* (,barvit‘, C 45) a *futrowac* (,krmit‘, C 54), *rejterowac* (,jet na koni‘, J 19) se v jiných kašubských textech objevují v dolnoněmecké podobě (tj. *farwowac*, *fùdrowac*, *ridowac*). Celokašubský je výraz *kuszńq* (,políbit‘, něm. *küssen*). Z oblíbených kašubských dolnoněmeckých sloves se zde vyskytuje především *brukowac* (,potřebovat‘, 6x), používané v negativu ve významu *nicht müssen* (např. C 31 *biedë cerpiec nie brukuje* ,nemusí trpět bídou‘, C 86 *nie brukowało zapłacëc nikomu* ,nebylo třeba nikomu zaplatit‘), jednou se vyskytuje *bydowac* (,nabízet‘, dpr. *bëda*, srv. něm. *bieten*).

Mezi substantivy a slovesy je řada cizích (tj. původem románských) slov, ať už z úřednické terminologie (J 23 *interes* ,zájem‘, J 16 *szpektorë* ,inspektoři‘, J 26 *szpekulańt* ,spekulant‘, C 40 *kuńtrakt* ,kontrakt‘, C 52 *aresztuję* ,zatýkám‘, C 52 *rebelijq* ,rebelii‘) nebo obecnějších termínů (C 93 *lamańtowac* ,lamentovat‘). Vyskytuje se zde i dříve zmiňovaný výraz pro ,ulici‘ (C 64 *szasëja* ,ulice‘) a v jihokašubském prostředí oblíbené francouzské

⁵⁸⁴ Z něm. *wählen*.

⁵⁸⁵ Z něm. *borgen*.

adjektivum i s deadjektivním slovesem (J 21 *běła kuńtento* ‚byla spokojená‘, C 85 *kuńtentowac sę* ‚spokojit se‘).

Německých adjektivně-adverbiálních tvarů, tak jak jsme je viděli v lidových textech severokašubských, je zde (podobně jako ve vlastních textech Ceynowových) poskrovnu. Z ustrnulých výpůjček se vyskytuje ve funkci adjektiva po jednom příkladu *ful* („plný, plně“, J 13), *frej* („volný, volně“, C 72), ve funkci adverbia pak *sztěl* ‚tichý, tiše‘, *fest* ‚pevný, pevně‘ a *fifich* ‚lživý, lživě‘.⁵⁸⁶ V adjektivním i adverbiálním použití se zde objevuje výraz *fertych* („hotový, hotovo“, tedy nikoli severokašubské *fardich*).⁵⁸⁷ Je tu i příklad stupňování německé výpůjčky (J 17 *nôfajniészô* ‚nejpěknější‘). Poměrně často lze v textu nalézt německé partikule. Nejoblíbenější partikulí je modifikační *doch*,⁵⁸⁸ používané především při potřebě zdůraznění, ale i ve významu adverbativním. Za modifikační částici lze u Derdowského považovat slovo *rychtyk* (nikoli *rychtych*) s kratší variantou *rycht*, jejichž význam lze přeložit jako ‚právě, přesně‘, v některých případech tak přebírá významy *děcht* (nikoli intenzifikační) z lidových textů.⁵⁸⁹ Kašubské *prawie* nepředstavuje proti těmto výrazům konkurenci, jelikož pod vlivem polštiny má význam ‚skoro‘ (C 34 *prawie bez spoczynku* ‚skoro bez odpočinku‘).

Oblíbenější než v analyzovaných lidových textech jsou částice epistémické, především *gwës/gwësno* ‚určitě‘,⁵⁹⁰ ale i *měst* ‚asi, snad‘.⁵⁹¹ Z intenzifikačních částic se zde vyskytuje *děcht* a to ve významu intenzifikačním (C 136 *szlachcęc cały dęcht truchleje* ‚šlechtic se strašně bojí‘, C 43 *le dęcht cęchutko* ‚úplně tichounko‘). *Dęcht* může přibrat i adjektivní koncovku (C 128 *dęchtowny falę* ‚pořádné vlny‘). Jeho synonymem je kalk *często*, přičemž oba výrazy se mohou octnout vedle sebe (C 108 *frantówka pana gosca często dęcht uspięła*

⁵⁸⁶ Např. J 18 *miól sztěl sedzec* ‚měl klidně sedět‘, J 31 *fest Jaška trzymała* ‚držela Jaška pevně‘, C 33 *fifich odpowiódô* ‚lživě odpovídá‘.

⁵⁸⁷ Např. C 133 *więc za chwilę będę fertych* ‚za chvíli budu hotov‘, C 39 *bęlem fertych ze wszęcim* ‚byl jsem se vším hotov‘.

⁵⁸⁸ C 85 *Ta doch kaszubscięgo rodu je nôwiększą chlubaq.* ‚Ta je přece největší chloubou kašubského rodu‘. C 44 *Widzę doch, że nic nie skuróm samym jeno pęcciem* ‚Vždyť vidím, že jenom ústně ničeho nedosáhnu‘. *Niech le pón dobrodzyj doch tak srodze sę nie gorzy.* ‚Ale jen se, pane dobroději, tolik nehněvejte‘.

⁵⁸⁹ C 45 *Rycht tam w nij sę zaczynało o ósmyj godzęnie* ‚A právě tam se začínalo v osm.‘ C 39 *przecqn rycht trze razę* ‚přečal přesně třikrát‘, C 148 *bo to bęło rychtyk procieł sejmowęgo domu* ‚to bylo přímo naproti sněmovnímu domu‘.

⁵⁹⁰ C 31 *gwës więcyj sę klopoce* ‚určitě se lopotí víc‘, C 52 *jesta gwës mordercę* ‚vy jste určitě vrazi‘, J 13 *co gwęsno robi wrażeńię* ‚to dělá jistě dojem‘.

⁵⁹¹ C 118 *po całym měst kaszubscim kraju* ‚snad po celém kašubském kraji‘, C 62 *muszę wama měst powiedzec, żebęsta wiedzělę* ‚měl bych vám říci, abyste věděli‘.

‚písnička hosta úplně uspala‘). Jeho zesílením je spíše *dychtych* (C 65 *dychtych jesz mie boli skóra* ‚kůže mě ještě pořádně bolí‘), které je v jednom případě možné interpretovat adjektivně (C 41 *bom mniól dychtych fóřę* ‚protože jsem měl pořádný náklad‘).

Derdowského jazyk je též nemálo ovlivněn polštinou. Morfosyntaktický vliv je srovnatelný s vlivem polštiny na jazyk Ceynowův – jedná se o užívání vět beze spony (C 40 *boc to znane* ‚protože se to ví‘) zejména se slovem *trzeba* (J 11 *trzeba sę chwitac* ‚je třeba chytat‘, J 22 *trza* (sic!) *kupic* ‚je třeba koupit‘, srv. C 132 *mnie je trzeba* ‚potřebuji‘), výskyt výrazu *powinien* (C 128 *nie powinna* ‚nemusí‘). Na rozdíl od Ceynowy se tu ale nesetkáváme s polskými pasivními konstrukcemi. Polský vliv lze spatřovat také v používání infinitivních konstrukcí účelových (C 70 *przëjedze, abë go retowac* ‚přijede, aby ho zachránila‘) a některých jednotlivých mluvnických tvarů, jako téměř vymizelý přechodník minulý (*wrócywszi* ‚vrátiv se‘) nebo skloňování jmenného tvaru adjektiva (C 31 *od młodu* ‚od mladých let‘).

Polské vlivy lexikální jsou obzvláště v zaborském prostředí málo patrné, jelikož výrazy jako *kobiéta* (‚žena‘, C 115, J 17) či *żona* (‚žena‘, J 15, J 17) místo *białka*, adverbia *trochę* (‚trochu‘, K 19, J 32) místo *përznã, cilka* (‚několik‘, K 35) místo *kùli* a slovesa *mówic* (‚mluvit‘, J 21) místo *gadac, zaprosëc* místo *róczëc* (‚zvat‘, K 3) *czekac* (‚čekat‘, J 30, C 30) místo *żdac* a *patrzëc* (‚dívat se‘, K 26) místo *zdrzec* jsou považována za integrální součást kašubské slovní zásoby, ačkoli na severu nejsou příliš používané. Místo zde běžného *kawal(ek)* (‚kus‘, J 16, C 124) bychom mohli čekat *sztë(cz)k*. Mezi výrazy, které se v hovorové kašubštině nepříliš vyskytovaly, patří také partikule jako *więc* (‚tedy‘, J 15, C 30), *natëchmiôst* (‚hned‘, J 15, C 30) a *zazwëczôj* (‚obvykle‘, J 16, C 40) a *wreszce/nareszce* (‚nakonec‘, C 30, C 41). Nezvyklé jsou také v kašubštině výrazy *raptem, galopem* (‚náhle; vmžiku‘, C 75, C 88).

Zvláštní kapitolu polského vlivu tvoří lexikální jevy, které jiným než polským prostřednictvím do kašubštiny nepřicházely a s nimiž se rovněž setkáváme již u Ceynowy. Jedná se o výrazy latinského původu (tedy nikoli francouzského jako u některých německých výpůjček). Jsou to slova pocházející z polské vzdělanecké a psané mluvy, např. substantiva *plôga* (‚rána‘, C 130), *fatyga* (‚únava‘, C 95), *kwadrans* (‚čtvrť‘, J 18), *honor* (‚čest‘, C 47), *chystoryja* (‚historie‘, K 16),⁵⁹² slovesa *perswadowac* (‚přesvědčovat‘, J 19, J 30, C 144), *medytowac* (‚meditovat‘, C 76), *mnitëgowac* (‚uklidnit‘, C 121), *kwestowac* (‚vyptávat se‘, C 118). Tyto výrazy mají v daných textech sloužit i jako ilustrace skutečnosti, že hrdiny jsou

⁵⁹² Do téže skupiny bychom mohli zařadit i bohemismus *holota* (‚holota‘, K 19).

polští šlechtici, kteří tyto *vznešené* výrazy používají. Všimněme si, že na rozdíl od německo-románských výpůjček, které jsou v kašubštině zpravidla rozpoznatelné díky charakteristické koncovce *-érowac*, slova latinského původu (dorazivší polským prostřednictvím) mají jako suffix pouhé *-owac*, podobně jako většina sloves cizího původu (např. *brukowac*).

Derdowského eposy lze, podobně jako naučná díla Ceynowova, považovat za pokusy o vytvoření vzoru pro psanou podobu kašubštiny, ačkoli na rozdíl od Ceynowy nemůžeme hovořit o pokusu o jazykové plánování. Ačkoli jsou východiska i prostředky obou autorů rozdílné, v jejich výsledku nalézáme u obou tvůrců některé shodné prvky. Tím hlavním je zejména poučení polskou písemnou tradicí a uvedení některých výrazových prostředků polského knižního jazyka do psané kašubštiny. Derdowski, vzhledem k oblasti svého původu, má svůj úkol poněkud lehčí, ale přesto si je vědom, že pro obecné přijetí jeho děl je nutná širší srozumitelnost v rámci kašubsky mluvící oblasti, což se projevuje jeho ústupky vůči severnějším kašubským nářečím. Poměr ke germanismům je u obou autorů odlišný. Ceynowa se jim nebrání v některých žánrech (pohádky), ale v jazyce výkladu jich nalezneme minimum. Derdowski, jehož rodný region nebyl tolik národnostně promíšen, se některým typům germanismů brání méně (užívání partikulí). Snad kvůli menší možnosti styku s domorodým německojazyčným obyvatelstvem vykazuje tendenci užívání výrazů ze spisovné němčiny. Morfosyntaktické germanismy se u obou autorů vyskytují minimálně, dokladů užití perfekta je poskrovnu, pro jiné jevy nejsou doklady.⁵⁹³ Každý z obou autorů představuje určitý směr dalšího vývoje kašubského písemnictví a spolu se čtením jejich děl se dostává jejich nástupcům do kůže i jejich jazykový styl. Vzhledem k ideologickým východiskům následujících kulturně-literárních skupin a blížícím se sociolingvistickým změnám v kašubském regionu, se bude vztah ke kontaktním jevům v kašubském literárním jazyce nadále rozvíjet.

⁵⁹³ Výjimku samozřejmě tvoří Ceynowovy zápisy lidových textů. U Derdowského je omezení dáno i převahou přímé řeči, kde se řada jevů neprojevuje (např. souslednost časová, ohlas konjunktivu).

4. Kašubský literární a publicistický jazyk v 1. polovině 20. století

4.1 Literární kašubština do roku 1939

Počátky novodobé kašubské literatury se výrazně podobají jazykové emancipaci na Slovensku, a to i přesouváním kulturního těžiště mezi regiony. Stejně jako na Slovensku existovala dlouhá tradice udržovaná především evangelickou církví v používání českého jazyka s četnými slovakismy, tak i kašubská literatura počíná spisy, které jsou psány polským jazykem obohaceným kašubismy. Ceynowu bychom mohli srovnávat s A. Bernolákem, i když je to srovnání poněkud problematické, Ceynowa totiž vytvořil pokus o literární formu na základě svého nářečí, kdežto Bernolák kodifikoval písemnou tradici v kulturní západoslovenštině, jež je amalgámem rysů více nářečí včetně vlivů středoslovenského areálu. Generační rozdíl mezi oběma tvůrci základních gramatik svých *národů* je asi půl století. H. Derdowského bychom pak snad mohli přirovnat k K. I. Bajzovi pro dobrodružný žánr jeho díla a pro specifický jazyk obohacený prvky různých nářečí a jazyků nebo snad k J. Hollému, autoru hrdinských eposů v západní slovenštině? Majkowského, vůdce první kašubské kulturně-literární školy bychom mohli s velkou nadsázkou označit za kašubského L. Štúra, ačkoli opět s více než padesátiletým rozdílem. Problémem by však byl rozdíl ve způsobu navázání tradice na své předchůdce.

Zastavíme-li se u základní chronologie, pak těžiště Ceynowova literárně-kulturního působení můžeme zařadit do 50.–70. let 19. století. To je období, kdy serióznější zkoumání kašubštiny teprve začíná (zejména A. Hilferding). Díla Derdowského vznikla v letech osmdesátých, epos o panu Czôrlínském pouze 4 roky po vydání Ceynowovy mluvnice. Další dech nabírá proces tvorby kašubského literárního jazyka koncem let devadesátých. Přirozeným pokračováním Ceynowova díla je slovník Ramułtův s příloženými lidovými texty (rovněž na bázi severokašubských nářečí), v němž je formulována koncepce kašubštiny jako samostatného (pomořského) jazyka v rámci slovanské skupiny. Pokračovatelem této diskuze se ještě na přelomu století stal J. Boudouin de Courtenay (např. 1897). V této době vznikají i práce Biskupského a Bronischovy a Lorentz zahajuje svá podrobná studia kašubské dialektologie (počínaje slovinštinou).

Na samém sklonku 19. století, dva roky po posledním kašubském díle H. Derdowského, vydaném již ve Spojených státech, vzniká epos medika Aleksandra Majkowského *Jak w Kościerzynie koscelnygo obrele abo Pięc kawalerów a jedna jedyno brutka* („Jak v Kościerzyně volili kostelníka neboli Pět ženichů a jedna nevěsta“ 1899).⁵⁹⁴ Je to dílo, které žánrově i jazykově přímo navazuje na Derdowského eposy (Majkowski pocházel z téže nářeční oblasti), jimiž také bylo inspirováno. Po dokončení studia lékařství se A. Majkowski pouští s plnou vervou do kulturní činnosti. Svým raným novinářským počinem,⁵⁹⁵ sběrem lidové tvořivosti a prvními překladatelskými pokusy⁵⁹⁶ navazuje (r. 1905) přímo na činnost Ceynowovu a jeho *Skôrb*.

Tyto úvodní počiny nové vůdčí osobnosti kašubského hnutí dávají znát, že obě v předešlém století započaté tradice budou v díle jeho a jeho kolegů spojeny. Založení kašubského skanzenu I. Gulgowským a Kašubologického kroužku J. Karnowského podnítilo Majkowského k vydání prvního čísla časopisu *Gryf*,⁵⁹⁷ kolem jehož dalších čísel se utvoří jádro spolku Mladokašubů, totiž Jan Karnowski, Leon Heyke a Franciszek Sędzicki. Gryf je sice psán polsky, ale v jeho první sérii (1908–1912) jsou uveřejňovány sebrané kašubské pohádky i originální kašubské verše. Do vypuknutí 1. světové války vychází Karnowského sbírka *Nowotné spiéwë* a roku 1911 jsou na stránkách Gryfu zveřejněny Lorentzovy *Zasady ogólnej pisowni i składni pomorsko-kaszubskiej*,⁵⁹⁸ které alespoň částečně navazují na pravopis Ceynowův.

Prvním střediskem mladokašubského hnutí se stává zaborská Kościerzyna a jazyk používaný většinou členů tohoto kroužku vyrůstá z dialektu Derdowského. Na Derdowského tato první generace kašubských činitelů 20. století navazuje také žánrově. Mimo již zmiňované Majkowského prvotiny se postupně objevily i epické skladby všech jeho hlavních spolupracovníků: Sędzického *Gódka o Januszu Skwierku, nojsławniejszym grajku kaszubcim* („Vyprávění o Januszi Skwierkovi, nejslavnějším kašubském muzikantovi“ 1923),⁵⁹⁹

⁵⁹⁴ To je rok, kdy vychází Ramułtowa *Statystyka ludności kaszubskiej*.

⁵⁹⁵ Založení a vedení kašubské přílohy *Družba Pismo dlö polscich Kaszubów*. Ta obsahovala mj. básně, ale i např. pohádku *Józce i lese*.

⁵⁹⁶ Překlady Horatia a Eichendorffa v díle *Spiewe i frantówczy*.

⁵⁹⁷ Paralelně s první sérií Gryfu vycházejí Lorentzovy *Mitteilungen für kaschubische Volkskunde*, kde vycházely překlady Hilferdingových pohádek do němčiny.

⁵⁹⁸ Lorentz tak uvádí do kašubštiny grafém *ë*, grafém *ó* je přejet z Ceynowova pravopisu.

⁵⁹⁹ Mimoto napsal i hrdinský epos *Jaromar* (1928) v polštině a po válce dokončil i další kašubský epos *Jóchim Czwaruch*.

připomínající syžetem našeho *Strakonického dudáka*, Karnowského *Bójka o Sodlatym* (‘Pohádka o huse s modravým hřbetem‘ 1939) a Heykův *homérský epos Dobrogòst i Miloslawa* (dokončen 1939, kompletně vydán až 1999). Na Ceynowu navazuje tato generace svým přístupem k jazyku. Ačkoli se jedná zpravidla o zaborský dialekt, je tento jazyk postupně očišťován od germánských vlivů ve prospěch polských i obecně slovanských rysů. Žánrově Mladokašubové Ceynowův odkaz rozvinuli již před válkou žurnalistickou činností a sběrem lidové slovesnosti.

V rámci znovuzrozeného polského státu jsou některé pohledy na podobu a ideologii literární kašubštiny revidovány. Během 20. let spatří světlo světa tři další ročníky časopisu *Gryf* (1921–1922, 1925), objevují se nové texty mladokašubských tvůrců (např. Karnowského povídky o kašubském Enšpíglovi – Sowizdrzôlovi), ale i díla dalších, s Mladokašuby nesouvisejících autorů – prozaiků (např. Jan Patock, Jozef Klebba, Alojzy Budzisz, později Augustyn Dominik). V době, během níž *Gryf* nevychází, publikují kašubští tvůrci v jiných regionálních periodikách, jako *Druh* (příloha novin *Pomorzanin*, 1922–1923), *Rodzina kaszubska* (1924–1929), *Przyjacieł Ludu Kaszubskiego* (1928–29) a jeho pokračování *Vjérni Naszińc a Bėnė ě buten* (1930). V této době je vydán poslední (zaborský) díl Lorentzových *Tekstů pomorských* a Lorentz začíná pracovat na své monumentální mluvnici.

Roku 1929 se hlásí ke slovu další generace kašubských tvůrců, která ve středních Kašubech zakládá *Zrzeszenie Regionalne Kaszubów* (‘Regionální sdružení Kašubů‘), jež o 4 roky později začíná vydávat časopis *Zrzesz kaszėbskò*.⁶⁰⁰ Toto nové pokolení, vedené Aleksandrem Labudou, Janem Trepczykem a Janem Rompským zastává již poněkud radikálnější pozice než jejich předchůdci. V rámci polského státu necítí nová kašubská kulturně-literární skupina silnou podporu regionálnímu hnutí, což ovlivňuje i jazyk jejich tvorby. Tento jazyk, předložený zejména v posledních třech ročnících časopisu, psaných již kompletně v kašubštině, vychází ze západního středokašubského nářečí, silně obohaceném severokašubskými rysy a nezřídka umělými archaismy. Tento jazyk se staví nejenom kriticky vůči širšímu používání germanismů, ale i polonismů, které jsou bohatě nahrazovány neologismy nebo i bohemismy. Pravopis se také vzdaluje od polštiny, o to více se však přibližuje Ceynowovi (např. nahrazení *w* písmenem *v*). Nejpurističtější je tvorba Jana Rompského a Franciszka Gruczy,⁶⁰¹ za jeho výkladní skříň tohoto jazyka lze považovat Labudův neologismy překypující slovník (1981). Aleksander Labuda je autorem satirických

⁶⁰⁰ Částečně paralelně s poslední sérií *Gryfu* (1931–1934).

⁶⁰¹ Mj. autora jednoho z kašubských překladů Nového Zákona, kritizovaného pro jeho sníženou srozumitelnost.

fejetonů *Guczów Mack gôdô* ‚Mack Guczů říká‘ psaných živým středokašubským nářečím, které vycházely ještě dlouho po druhé světové válce. 30. léta jsou obdobím rozkvětu kašubského dramatu – jemu se v této době věnují Mladokašubové Leon Heyke, Jan Karnowski a Jan Rompski. Bernard Sychta, jehož dílo vychází z lidových témat (na rozdíl od děl jako např. Rompského *Vzénjik Arkone* nebo Heykova *Wotroka Swantewita*), píše jazykem, jenž vystihuje stav tehdejší (střední) kašubštiny (svým pravopisem) věrněji než jeho současníci (JK 252).

Vyvrcholením předválečného vývoje je Majkowského posmrtně vydaný román⁶⁰² *Żécé i przigodě Remusa* („Život a příhody Rémuse“),⁶⁰³ který lze považovat za stěžejní dílo kašubské literatury vůbec. Z jazykového hlediska se jedná o dovršení předválečného vývoje spojením jihokašubského základu oproštěného od výrazných regionálních prvků a cizích vlivů, obohaceném o archaické rysy ze severních nářečí. Román je psan pravopisem časopisu *Zrzesz kaszëbskô*.⁶⁰⁴ V roce vydání Rémuse umírají Jan Karnowski i Leon Heyke.

4.2. Zaborština jako základ literární kašubštiny v dílech Mladokašubů

4.2.1. Autoři a jejich jazyk

Hlavní představitelé mladokašubského hnutí, kromě Leona Heykeho, pocházeli z jižních Kašub a byli mluvčími zaborského dialektu. J. Karnowski byl stejně jako H. Derdowski z jižních Zaborů, zatímco A. Majkowski a F. Sędzicki pocházeli z okolí Kościerzyny (tedy severních Zaborů). Jejich rodné nářečí se tedy shoduje s dialektem Derdowského, ovšem jejich přístup k používání kašubštiny není týž. Majkowského postoj k literární kašubštině, ilustrující meziválečný vývoj literární kašubštiny obecně, procházel podle J. Tredera (1997: 108–123) třemi fázemi. První fázi představuje jeho již zmiňované dílko *Jak w Koscérznie*, které ještě přímo navazuje na Derdowského tvorbu. Z jazykového hlediska jsou zde zachovány typicky zaborských lexikálních, morfologických i fonetických zvláštností, včetně velkorysého přístupu k polským a německým vlivům.⁶⁰⁵ Druhá fáze se

⁶⁰² Ukázky byly uveřejňovány již dříve, např. v časopise *Zrzesz kaszëbskô*.

⁶⁰³ Kašubská vydání 1939, 1995, 1998. Román byl přeložen do polštiny (1964), němčiny (1988) angličtiny (2008), 1. díl byl přeložen do francouzštiny (1984 *Le Colporteur aux étoiles*) a zfilmován.

⁶⁰⁴ BREZA 1996 vyzdvihuje tento román za následovníhodný vzor literární kašubštiny.

⁶⁰⁵ TREDER 1997: 110–111.

kryje s vydáváním časopisu *Gryf*, kdy Majkowski pod dojmem prací Nitschových, Ramułtových a Bronischových reviduje svůj názor na podobu literární kašubštiny uplatněný v první části *Rémuse*, který je vydáván v časopise *Zrzesz kaszëbskô*. V poslední fázi vývoje Majkowski dokončuje koncepci nové literární kašubštiny oproštěné od výrazných regionalismů a germanismů, ovšem s určitou benevolencí vůči polštině. Důležitým prvkem této podoby Majkowského kašubštiny, která se kromě *Rémuse* objevuje i v dramatickém přepracování jeho prvotiny pod názvem *Strachë i zrëkovjinë* ‚Obavy a zasnuby‘, je snaha o důslednost v pravidelnosti užití jazykových prostředků.

Dílo Jana Karnowského lze rozdělit do tří žánrových oblastí. Karnowski debutoval sbírkou poezie *Nowotné Spiéwë*, jež je ještě poměrně věrná nářečí s jeho kontaktními jevy. K poetickému žánru řadíme i jeho pozdější počiny, tj. především epickou báseň *Bojka o Sodlatym* (1913) a *Rozmiszlanie Cenowë* ‚Ceynowovo rozjímání‘ (1920).⁶⁰⁶ Dramatická činnost se vyznačuje aktovkami s náměty z kašubské kultury,⁶⁰⁷ literatury⁶⁰⁸ a dějin.⁶⁰⁹ Prozaickou částí tvorby jsou humoresky *Krubanë w Labece* a *Sowizdrzol u Krubanów*.

Také tvorba F. Sędzického vyšla z inspirace Derdowského dílem. Sędzicki vydává svůj veršovaný epos roku 1923 (*Gódka o Januszu Skwierku*). Další jeho tvorba vzniká až po 2. světové válce.⁶¹⁰ V této kapitole budeme porovnávat zejména jazyk Karnowského humoresek (*Sowizdrzól u Krubanów* – SK, *Krubane w Labece* – KL, celkem 32 s.) a dramát (*Wótrok Swantewita* – WS, *Zôpis Mestwina* – ZM, celkem 23 s.) s jazykem Majkowského *Rémuse* (R, 565 s.), s přihlédnutím k Sędzického *Januszowi Skwierkowi* (JS) a Karnowského *Novým zpěvům* (NS).⁶¹¹

⁶⁰⁶ Básnická tvorba Karnowského je sebrána ve svazku *Nowotné spiéwë i wiersze* (1958).

⁶⁰⁷ Např. *Scynanie kani* ‚Stínání luňáka‘, *Wesele kaszubskie* ‚Kašubská svatba‘, *Jô bëm leno chcôł* ‚Já bych jen chtěl‘.

⁶⁰⁸ Tj. *Kaszubi pod Widnem* podle H. Derdowského a *Agust Szłôga* podle A. Budziszse.

⁶⁰⁹ Např. *Wótrok Swantewita* ‚Svantovítův syn‘, *Zôpis Mestwina* ‚Mestwinova závěť‘, *Libusza* ‚Libuše‘. Řada Karnowského dramát byla sebrána ve vydání z r. 1970.

⁶¹⁰ Sędzického dílo je vydáno ve svazku *Jestem Kaszubą* (1956).

⁶¹¹ Budeme používat vydání 1983 (SK, KL), 1931 (SW, ZM), 1956 (JS), 1958 (NS) a 1938 (R). Toto poslední vydání je k dispozici rovněž v digitalizované, vyhledávatelné podobě. Proto bude možné v textu uvádět přesné počty výskytů. Většina těchto děl je psána pravopisem blízkým polštině (dnešní *ã* se zapisuje *ę*, neoznačuje se labializací), výrazně se liší pravopis Majkowského *Rémuse*, který odpovídá pravopisu časopisu *Zrzesz kaszëbskô*.

Nejprve se podívejme na regionalismy (zaborské tvary) v těchto dílech. Z fonetických zvláštností vyniká zachování krátkého *u* a *i* po *l* (*ludze* ‚lidé‘, *list* ‚list‘)⁶¹² a výslovnost /mň/ na místě /m/ (v písmu rozlišeno jen u Sędzického). Rozlišování /č/ a /ć/ (*czętac* ‚číst‘, *wojsciem* ‚vojskem‘) v písmu nalézáme u všech autorů (LK 73 *bialcie* ‚ženy‘, JS 216 *krociem* ‚krokem‘, R *wojskjem* ‚vojskem‘). U následujících jevů se především v Rémusovi mohou objevit jevy severnější: pohyblivé *e*, které se konsekventně vyskytuje jen u Sędzického (*kuniec* ‚konec‘), jinak nikoli (WS *kunc*, R *kuńc* ‚konec‘), palatalizace před původním sonantem *r* (R: 32x *kořen cvjard-*, 2x *tvard-* ‚tvrď-‘), přechod $\epsilon > i$ (R: kořen *cąg-* 10x, *cig-* 115x ‚táh-‘, kořen *sąg* – 6x, *sig-* 22x ‚sáh-‘, u jiných slov nosovka), přechod *dz > z* (R: zásadně *cuzi* ‚cizí‘, u jiných autorů s *-dz-*). Mimoto se u Karnowského vyskytuje redukce veláry před /v/ na palatalizovanou veláru (WS 30 *kjatę* ‚květy‘, *po chjili* ‚po chvíli‘, LK 75 *na chjełę* ‚na chvíli‘). Tento zaborský jev nenalézáme ani u Derdowského. Na rozdíl od Derdowského však Mladokašubové dávají přednost polonizujícím tvarům *czężkji*, *czekavi* (‚těžký, zajímavý‘).

Charakteristické rysy zaborské mluvnice se pravidelně vyskytují u Karnowského a Sędzického, jsou však maximálně redukovány v Majkowském Rémusovi. Majkowski zachovává typický instrumentál neutra a maskulina (*wokjem* ‚okem‘, *Bogjem* ‚Bohem‘), ale nikoli u adjektiv (*kaszubskjim* ‚kašubským‘). Zaborské tvary nom. a ak. pl. feminin a neživotných maskulin zcela zavrhuje (*bjalkji* ‚ženy‘, *muzikańcë* ‚muzikanti‘, u Karnowského např. *bialcie* ‚ženy‘, KL 71 *podatcie* ‚daně‘). Typické koncovky gen. pl. *je*-kmenů (SK 53 *maszyna do draszowaniu* ‚mlátička‘, ale R *bez wodzëkowanjô* ‚bez rozloučení‘) a v instr. pl. *a*-kmenů (SK 51 *noguma*, ale R *nogama* ‚nohama‘) se u Majkowského rovněž nevyskytují. Karnowski jasně rozlišuje rody u jmenných adjektiv (ZM 16 *matka waju nie rada puscy* ‚matka vás pustí nerada‘, LK 73 *są redzy z tego* ‚mají z toho radost‘).

Alternace u sloves se ve shodě se zvyklostmi ve střední a jižní kašubštině nevyskytuje (R *vrócel* ‚vrátil‘, SK 49 *on sę urodzël* ‚narodil se‘), Majkowski nepoužívá široké tvary některých *l*-participií (R *kupjil* ‚koupil‘) a zvláštní tvary sloves končících na nosovku (R *zacęła* ‚začala‘, SK 50 *zaczenë* ‚začali‘, *zacząn jesc* ‚začal jíst‘). Jak Majkowski, tak Karnowski ve svých hrách mohou použít severokašubské nestažené tvary 1. os. přítomny

⁶¹² Karnowski ve svých dramatech dává přednost přechodu $u > \epsilon$: WS 27 *cędzy* ‚cizí‘, ZM 15 *częła* ‚slyšela‘, v humoreskách se však vyskytuje ještě zaborské /u/ (SK 51 *nie czuł* ‚neslyšel‘). V nejnovějších vydáních *Rémuse* je kromě aktualizace pravopisu *u* na patřičných místech změněno na *ę* a ins. sg. maskulin a neuter je změněno na *-ã*.

u *aje*-kmenů (WS 23 *jô doch znaję jednygo* ‚přece jednoho znám‘, R *znaję* ‚znám‘, *graję* ‚hrají‘, *dbaję* ‚dbám‘). 2. os. imperativu týchž sloves pak u Karnowského vypadá *czeke* (WS 28 ‚čekej‘),⁶¹³ u Majkowského *czekej* ‚čekej‘. Pro vyjádření budoucího času Karnowski užívá tvar *banę* (SK 49 *zapierac baną* ‚budou zapírat‘), zatímco Majkowski severnější tvary *mde*, *będe* ‚budu‘. Typické zaborské tvary slovesa *bęc* v 1. a 2. osobě plurálu jsou zcela běžné u Karnowského (LK 73 *nie sąsmę tego samego zdaniu* ‚nemáme týž názor‘, SK 53 *sąsce wierę lesny* ‚vskutku jste lesník‘), u Majkowského jsou ale nahrazeny severnějšími tvary *jesmě*, *jesce* ‚jsme, jste‘.⁶¹⁴ Při tvoření préterita Karnowski používá celou škálu na Zaborech možných variant, tj. polskou (SK 49 *zawiozes* ‚zavezl jsi‘, ZM 16 *nie powiedzôlem* ‚neřekl jsem‘) i kociewskou (ZM 15 *jesz zem nie częła* ‚ještě jsem neslyšela‘). Majkowski dává přednost archaickému (český typ) používání *l*-participia se sponou (*wjidzoł jem* ‚viděl jsem‘), méně se objevuje polský typ, hlavně v 1. pl. (např. R 59 *tej stanowjilasma sę w gęstich chojnach i sadłasma na mechu* ‚zastavili jsme se v hustém borovicovém lese a sedli si na mechu‘). Ze stylistických důvodů může být redukována spona připojena ke slovu, předcházejícímu *l*-participiu (R 86 *bos tę mje moje żęcę retowoł* ‚protože jsi mi zachránil život‘). Severokašubská přípona *-iszczę* (*zómkovjiszczę* ‚hradiště‘) se u Majkowského vyskytuje jen jednou, jinak v celém románě vládne typ *-isko* (*zómkovjisko* ‚hradiště‘).

4.2.2. Kontaktní jevy

Německé morfosyntaktické vlivy jsou velmi skromné: jsou omezeny na občasné použití perfekta (SK 50 *môsz doch stracęne* ‚vždyť jsi prohrál‘)⁶¹⁵ a plusquamperfekta,⁶¹⁶ participia po slovese *óstac* (R 52 *wostoł jem leżący jak bez ducha* ‚zůstal jsem ležet jako bez ducha‘) a nepoužívání zvrtných přivlastňovacích zájmen.⁶¹⁷ Osobní zájmeno ve funkci povinného podmětu je používáno ve shodě s polským či českým územ, výjimku tvoří přímá řeč (R 8 *A chcolbes tę wębawjic zapadli zomk?* ‚Chtěl bys zachránit zapadlý hrad?‘). Pasivum

⁶¹³ Vyskytuje se i ve spojení s ilokuční částicí, např. *czekele* SK 57 ‚jen počkej‘.

⁶¹⁴ V R nalézáme jen jednou: R 156 *Sąsma, jak serotę na pańskjim chlebje* ‚Jsme jako sirotky na panském chlebě‘.

⁶¹⁵ V Karnowského větě *Taczęgo jô jesz nie widzôlem na Pomorsci* ‚To jsem na Pomoří ještě neviděl‘ bychom mohli čekat perfektem, ale je zde prosté préteritum. To svědčí o tom, že perfektem je v jazyce Mladokašubů již jen okrajovým výrazovým prostředkem.

⁶¹⁶ R 37 *bo mje wstid běło powjedzec, zem bęł uszli tak daleko od będła* ‚protože jsem se styděl, že jsem odešel od dobytka tak daleko‘.

⁶¹⁷ NS 29 *węsygóm jô moje ręce* ‚vztahuji své ruce‘, R 84 *co jô to vszetko mom w moji torbje* ‚co mám všechno ve své tašce‘.

je v uvedených textech tvořeno pomocí spony *bęc* (tedy nikoli *ostac*, např. LK 80 *jak nowy koscól bęc poświęcony* ‚když byl nový kostel zasvěcen‘).

Zajímavější jsou projevy lexikálního vlivu němčiny na tvorbu zmiňovaných autorů. Zatímco v raných dílech Majkowského i Karnowského vyvěrají tyto rysy ze skutečného rozložení tohoto lexika v autorových rodných nářečích, v Rémusovi je již podíl germanismů určen programově. V první řadě je třeba odlišovat germanismy sdílené s polštinou (R: *spacer* ‚procházka‘, *trafjic* ‚potkat‘, *kjerunk* ‚směr‘, *próbovac/spróbovac* ‚zkoušet‘, *drukovac* ‚tisknout‘, *gvołt/gvołtem/gvołtovni* ‚násilí; rychle; náhlý‘, *hańdlovac* ‚obchodovat‘, *kosztovac* ‚stát‘, *smakovac* ‚chutnat‘, *smarovac* ‚mazat‘, *szafa* ‚skříň‘). Pozornost zasluhují dublety výpůjček německých sloves *retten* a *rechnen*. Majkowského výpůjčky odkazují na polské prostřednictví (pocházejí tedy z vsn.), ale v samotném románě se vyskytují jak varianty z polským *ra-*, tak s kašubským *re-* (10x *ratovac* – 2x *retovac* ‚zachránit‘, 12x *retunk* – 0x *ratunk* ‚záchrana‘, 7x *rachovac* – 5x *rechovac* ‚počítat‘, 2x *wobrachunk* – 4x *wobrechunk* ‚výpočet‘, 1x *rachunk* – 1x *rechunk* ‚účet‘). Jak je vidět, autor se definitivně nepřiklání k žádné z pozic, u Karnowského nacházíme *re-* (KL 69 *retowalë* ‚zachránili‘, NS 27 *retuj nős* ‚zachraň nás‘).

Podíváme-li se na typicky kašubskou slovní zásobu německého původu, shledáváme, že její struktura je odlišná, než jak jsme to viděli dosud. Ze substantiv jsou nejčastějšími výpůjčkami slova označující ‚místo‘. V Rémusovi drtivě vede slovo *mól* (86x),⁶¹⁸ za nímž s obrovským odstupem následuje slovo *plac* (12x, jinak též SK 71 *wiele placu* ‚mnoho místa‘). Slovanské *mjescé* se objevuje v celém románě jen devětkrát, následované dolnoněmeckou výpůjčkou *rum* (‚prostor‘, 5x). U Karnowského se setkáváme i se slovem *sztela* (SK 57). Dalším pojmem, pro který jsou používána německá slova, je ‚chvíle‘, ačkoli zde je poměr poněkud odlišný. V románě o Rémusovi drtivě vede původní slovo *chvjila* (249x), kalk *szturk* se vyskytuje 9x (srv. SK 62 *cały szturk wanożël* ‚notnou chvíli cestoval‘), dolnoněmecké *sztót* pětkrát (není u Karnowského), románské *moment* čtyřikrát. Kromě těchto výrazů se v románě o Rémusovi vícekrát objevuje hornoněmecké *trunk* (‚nápoj, zejména alkoholický‘, 15x, R 216 *Pocużes pjil trunkji nich pjekjelnjikóv ti nocë?* ‚Proč jsi pil té noci nápoj pekelníků?‘)⁶¹⁹, abstraktní výraz *szëk* ‚smysl‘ (srv. ZM 15 *ale sprawa ta djade mô swój*

⁶¹⁸ Příklady z Karnowského: WS 25 *czë trafję na swój mól* ‚dostanu-li se na své místo. ZM 13 *na tym mól* ‚na tom místě‘.

⁶¹⁹ HINZE 1965 uvádí vedle *tręnk/tręnk/trunk* (1965: 501) i dolnoněmecké *dręk* (1965: 174).

szék ‚ale přesto ta věc má svůj smysl‘⁶²⁰ a dále polštině podobné *sztolt* s adverbialní variantou *naksztolt* (obě varianty 3x v R, srv. NS 17 *na chsztólt przedmowë* ‚jakožto předmluva‘).

Ze substantiv konkrétních u Majkowského pravidelně nacházíme označení osob, hlavně *knôp* (‚chlapec‘, 81x, synonymem je *chłopk* – pouze 7x) a *brutka* (‚nevěsta‘ 4x), oblečení (*buksë* ‚kalhoty‘, *vamps* ‚kabát‘⁶²¹) a stravování (*móltëch* ‚jídlo‘, *podfrisztëk* ‚snídaně‘). Trochu jinak vypadá lexikální struktura Karnowského humoresek. Mimo zmíněná slova sdílená s Majkowského *Rémusem* jsou zde i slova administrativní (SK 72 *landrôt* ‚zemský rada‘, LK 76 *pryza* ‚vězení‘) a zejména řada slov abstraktních (SK 58 *luszt* ‚chuť‘, LK 81 *jamrot* ‚nářek‘,⁶²² SK 53 *szpôs* ‚vtip‘,⁶²³ SK 53 *szprëchë* ‚milostné plotky‘,⁶²⁴ SK 52 *fif* ‚vtip‘).⁶²⁵

Specifické je rozložení sloves modálních. Karnowski ve svých humoreskách běžně používá sloveso *brukowac/brëkowac* ‚potřebovat‘ (SK 66 *nie brukowôles së bojec* ‚nemusel ses bát‘, WS 25 *brëkujesz leno zawołac* ‚stačí jen zavolat‘). V románě o *Rémusovi* toto verbum neexistuje. Je však nahrazeno vazbou *bëc nót* (R: 39x, jinde např. ZM 21 *ni mam nót së kogo pytac* ‚nepotřebuji se nikoho ptát‘). Synonymem této konstrukce je slovanská vazba *bëc (po)trzeba* (‚být potřeba‘ 35x),⁶²⁶ používaná podle polského zvyku v přítomnosti bez spony. Pod vlivem této vazby se stejným způsobem zhusta používá i vazba německá.⁶²⁷ Z jiných významově podobných vyjádření se v Majkowském vyskytuje pětkrát sloveso *potrzebowac* ‚potřebovat‘, dvakrát polské *powinjen* ‚musí‘. Mezi víckrát použité verbální výpůjčky patří u Majkowského *szekovac/wuszekovac* (21x) s významově podobnými slovesy (*u*)*rechtovac* a

⁶²⁰ Nejčastějším spojením slova *szék* u Majkowského je *procem szeku* (‚nesmysl‘, kaš. též *bezszeék* nebo *bùten szëkù*), vyskytuje se rovněž vazba *prziñc do szëku* ‚shodnout se, dát do pořádku‘.

⁶²¹ Z něm. *Wams*.

⁶²² K původnímu německému substantivu *Jammer* je připojena slovanská přípona *-ot* (srv. *grzëmòt* ‚hřmot‘).

⁶²³ Z něm. *Spaß* (dpr. *špôs*), srv. čes. *špás*, hls. *špos*.

⁶²⁴ Podle Hinzeho (1965: 457) tento výraz snad souvisí s německým (*an*)*sprechen*. Např. SK 53 *A niejedena dzewus së usmiòł tak, że za rok muszòł plakac za lońskie szprëchë*. ‚A nejedena dívka se usmála tak, že za rok musela plakat kvůli loňským záletům.‘ R 135 *Bo dziseszi, pokąd młodi, to z dzevczëtami szprëchë, a kiej së zestarzejq, to v karczmje sedzec*. ‚Protože dnešní lidé, dokud jsou mladí, tak chodí za děvčaty, když zestárnou, tak sedí v hospodě.‘

⁶²⁵ Z něm. *Pfiff*, srv. dříve zmiňované *fifich*.

⁶²⁶ Mimoto ovšem existuje i méně frekventované *bëc potrzebni*.

⁶²⁷ např. R 288 *Nje not żodnich signalów* ‚nejsou potřeba žádné signály‘, R 476 *szerokjich kołnjerzi nje not rebokom* ‚rybáři nepotřebují široké límce‘.

(vě)sztelovac ‚chystat‘. Oproti slovanskému *gotovac* se sloveso *szekovac* vyznačuje širší významovou škálou. Zatímco *gotovac* se vztahuje zejména na jídlo, *sztelovac* lze např. *vjeczerzq* ‚večeři‘, *mjeszkanjé* ‚byt‘, *noclig* ‚nocleh‘. Význam je tedy ‚připravit, zařídit, provést‘. Zajímavá je oblíbenost slovesa *drawowac* (‚hnát‘, dpr. *drōwə*, něm. *traben*, např. ZM 14 *nierōz zesma drawowale za jeleniem* ‚nejednou jsme pronásledovali jelena‘) vyskytujícího se u Majkowského sice jen čtyřikrát, ale od něho odvozené *na dravoka* ‚rychle, hbitě‘ je v R již 22x.

Řada jinde častých verbálních výpůjček se u Majkowského vyskytuje pouze marginálně, např. *darvac* (‚smět‘, 1x), *derovac* (‚trvat‘, 2x, užívá se *trvac*),⁶²⁸ *futrovac* (‚krmit‘, 1x), *ladovac* ‚nakládat‘. Velmi frekventované výpůjčky jako *halac* a *felac* u Majkowského zcela chybí (jsou nahrazena slovesy *przenjesc* ‚přinést‘, *nje dostavac* ‚chybět‘). Místo *felac* je u Karnowského, ve shodě s Derdowským, *brakowac* (‚chybět‘, např. SK 64). Zajímavými jevy, nalezenými u Karnowského, je užívání *mòc* ve významu *umět* (ale v R *wumjec*) a negativní použití (s genitivem) vazby *to dô* (SK 57 *karczmôrz, jacich ju dzysò wcòle nje dô* ‚hospodský, jací už dnes vůbec nejsou‘).

Ustrnulé adjektivně-adverbiální tvary se nacházejí u Karnowského,⁶²⁹ v románě o *Rémusovi* ovšem zcela chybějí. Totéž platí u jinak velmi frekventovaných adverbii lokálních (SK 53 *otworzył okno na buten* ‚otevřel okno ven‘, SK 58 *tej z nim ruten z tego môla* ‚přyc s ním odsud‘) Jako výjimku lze chápat slovo *wôrt* (NS 22 *nicht go nie je wôrt* ‚nikdo nedosahuje jeho ceny‘, R: *vorto* ‚vyplatí se‘), u Majkowského navíc jedna z alegorických postav nese název *Njevorto* ‚Jetojedno‘. Zachování tohoto slova lze ale připsat vlivu polskému (proto u Majkowského ve tvaru *vorto* a nikoli *wôrt*, jak je v kašubštině obvyklé). Nevyskytuje se výraz *durch/durchem* ‚vždy‘, který má v zaborštině ekvivalent *zawdë* (LK 81 *zawdë na jinszym miescu* ‚vždy na jiném místě‘). U Majkowského je však zcela nahrazeno výrazem *vjedno*.⁶³⁰ Ze sloves s příponami lze u Majkowského najít (v malém počtu) adjektiva *szekovni* ‚šikovný, pěkný‘, *dechtovni* ‚pořádný‘, u Karnowského např. *szparowny* ‚šetřivý‘, *gwěsny* ‚jistý‘.

⁶²⁸ Např. SK 50 *nie derowało długo* ‚netrvalo dlouho‘.

⁶²⁹ Např. SK 54 *bél dót* ‚byl mrtev‘, NS 22 *gdze ópen durch cę witò wystówk mały* ‚kde tě stále vítá otevřená malá výstava‘, ZM 13 *jô jem dëcht mer* ‚jsem úplně unaven‘, WS 24 *według moji udbě, to nie je rychtyk* ‚podle mého názoru to není v pořádku‘, WS 26 *muszyce bęc dëcht sztel* ‚musíte být naprosto zticha‘.

⁶³⁰ Karnowski zná i výraz *furt* (něm. *fort*, dpr. *fort/furt*) použitý ve stejném významu jako v češtině, SK 65 *jô zem nie umar, leno żyję furt dali* ‚nezemřel jsem ale žiji pořád dál‘.

Nyní se podívejme na základní strukturu používaných partikulí. Nebudeme se zde soustřeďovat pouze na německé výpůjčky, ale uvedeme si výrazy jakéhokoli původu, které jsou jako partikule používány. Z partikulí modifikačních je u Karnowského běžné *doch* (WS 30 *muszę się doch przekonac* ‚musím se přece přesvědčit‘, WS 23 *jô doch znaję jednygo* ‚já stejně jednoho znám‘), jež zcela chybí u Majkowského. Adverzativní význam této částice je nahraditelný zaborským *dejadej* (Majkowski) – *djade* (Karnowski),⁶³¹ v iniciální pozici (‚vždyť‘) výrazem *tec* (Majkowski) – *dec* (Karnowski).⁶³² Další používanou kašubskou částicí je *prawie*, které u Karnowského může být zaměněno výpůjčkou románského původu – *akurôt* (SK 64 *akurôt gotowalë kapustę* ‚zrovna vařily zelí‘).

Německé intenzifikační partikule nalzáme jen u Karnowského, který běžně operuje s výrazy *dëcht* (SK 59 *mu dëcht miło się zrobiło* ‚bylo mu to velmi milé‘, SK 76 *jemu się dëcht nick nie stało* ‚vůbec nic se mu nestalo‘) a *dichtich* (LK 76 *kwrew se zburzëła jak wôr, bo go dychtich obskacôł winem* ‚krev se mu dostala do varu, protože byl rozpálený vínem‘). Výraz *decht* je v Rémusovi pouze jednou, částečně synonymní kalk *czesto* se nevyskytuje (tedy pouze ve významu ‚čistě‘), místo něj lze použít *vcale* (*wcôle*). Jinak ve funkci intenzifikačních partikulí vedou u Majkowského *barzo* (62x) a *baro* (7x) vedle zaborského *srodze* (58x). Z mírnějších intenzifikačních partikulí zcela chybí *blós*, které je zastoupeno partikulí *le/leno*, vládne jihokašubské *kąsk* (na úkor polonizujícího *trochã*⁶³³ nebo severnějšího *përznã*). Evaluační částice *gvesno* (bez variant a bez odvozených adjektiv) je u Majkowského natolik oblíbená, že se jedná o nejčastější německou výpůjčku v jeho románě vůbec (116x), jeho synonymum *pevno* je více než dvakrát řidší (41x, jednou *napevno*). Z dalších evaluačních partikulí se používá jihokašubské *choba*, marginálně *vjerę* (v Rémusovi poměr 31:2) ve významu severokašubského *mést*.

Polské vlivy tvoří v jazyce Mladokašubů důležitou úlohu. Mladokašubové, a to především v jejich vrcholném díle (románě o *Rémusovi*) se polonismům nevyhýbají, spíše se straní germanismů. Je to způsobené jednak historickými okolnostmi doby, v níž začali Mladokašubové tvořit (období před 1. světovou válkou), jednak jejich regionálním původem. Na Zaborech se používá řada výrazů a obrátů, které se vyskytují v polštině, ale jsou vzácné v severnějších oblastech. Proto panuje v dílech těchto autorů taková benevolence ke slovní

⁶³¹ Např. LK 76 *tego djade nie wierzę* ‚tomu tedy nevěřím‘.

⁶³² Např. SK 53 *dec wë też tam mielisce bęc* ‚vždyť vy jste tam také měli být‘.

⁶³³ Ale LK 71 *trochę lusztu* ‚trochu chuti‘.

zásobě (*bôczęc* ‚dívat se‘, *czekac* ‚čekat‘, ⁶³⁴ *patrzęc* ‚hledět‘, *pilovac* ‚hlídat‘⁶³⁵). Používání polského préterita a infinitivu účelového. Polské výpůjčky latinského původu (*revidovac* ‚revidovat‘, *wofjarovac* ‚nabízet‘, *meditovac* ‚meditovat‘) jsou také oblíbenější než německorománská slovesa na *-érowac* (v R jen *maszerovac* ‚maširovat‘).

Snad i vzhledem k povaze textů však nenalézám typické polské pasivní vazby. Vzhledem k puristickému a normativizačnímu charakteru Majkowského románu, jenž se zejména po druhé světové válce stal jedním z nejdůležitějších vzorů literární kašubštiny, je studium zachovaných germanismů v jeho textu obzvláště zajímavé, jelikož řada jinak běžných výrazů je nahrazena slovanskými synonymy. Slova jako např. *knóp*, *mól*, *nót*, *gwēsno*, *sztelowac* jsou zde však považovány za integrální součást literární kašubštiny a tudíž i doporučeny k dalšímu používání. Totéž však nelze říci o němčinou ovlivněné morfosyntaxi, která je z vzorové Majkowského literární kašubštiny prakticky odsunuta.

4.3. Literární kašubština na základě středokašubského dialektu

4.3.1. Zrzesz kaszëbskô a Leon Heyke

Díla, jejichž jazyk bude zkoumán v následující kapitole, zahrnují jakýsi průřez literárně-kulturním děním na Kašubech v 1. polovině 20. století. Půjde o prózu Mladokašuby Leona Heykeho, pocházejícího z blízkosti hranice severokašubské a středokašubské,⁶³⁶ časopis *Zrzesz kaszëbskô* a dramatické kusy Bernarda Sychty.⁶³⁷ Jazyk těchto autorů je charakteristický prolínáním vlivů severokašubské i jihokašubské nářeční oblasti. Navíc kašubština, která je dnes základem pro písemnou podobu jazyka vychází právě z jazykové formy, kterou používali tito autoři (nerovná se však bezvýhradně jejich nářečí). Oblíbenost jejich jazyka tkví v jeho kompromisnosti vzhledem ke kašubské nářeční situaci: preferenci severních, pro kašubštinu ikonických tvarů. Vedoucí osobnosti tohoto směru – A. Labuda,

⁶³⁴ U Majkowského vedle *żdac*.

⁶³⁵ Místo *òpasowac*.

⁶³⁶ Nářečí jeho rodné vesnice (Cierznia u Bieszkowice) patří k lesáckému nářečí severokašubské oblasti, odpovídající bodu AJK 35 (Bieszkowice).

⁶³⁷ Bernard Sychta pochází z téže nářeční oblasti jako vůdčí osobnosti *Zrzesze* (západní kašubština), A. Labuda a J. Trepczyk. Jazyk rodné Sychtovy vesnice odpovídá bodu AJK 57 (Sierakowice). Bude přihlédnuto zvlášť k dílu Jana Rompského (jednoho z autorů *Zrzesze*), jehož jazyk by měl odpovídat centrálnímu nářečí středokašubštiny.

J. Trepczyk (autoři *Zrzesze*) a B. Sychta se po válce stali autory vlivných slovníků, které jsou zejména od konce 20. století nepostradatelnými příručkami pro rodilé mluvčí i jakékoli zájemce o kašubštinu. A. Labuda a J. Trepczyk ve svých slovnících formulovali i vlastní názory na lexikální strukturu jazyka.

Nyní se podívejme na autory analyzovaných děl podrobněji. Dílo Leona Heykeho (1885–1939) lze rozdělit na díla poetická (vydáváná v *Gryfu a Druhovi* a následně sebrané ve svazku *Kaszëbski Spiewe*)⁶³⁸ a díla dramatická.⁶³⁹ Stranou je třeba zmínit prozaickou sbírku pověstí *Podania Kaszubskie* vydanou pod pseudonymem Stanisław Czernicki (1931). Vrcholným dílem Heykovým, které charakterizuje i dovršuje jedno z témat meziválečné kašubské literatury, je hrdinský epos *Dobrogost i Miłoslawa*. Z jazykového hlediska se Heyke drží mladokašubských zásad. Jeho jazyk je vyčištěn od germanismů, navíc tím, že autor pochází ze severních Kašub, obsahuje jeho jazyk proti jeho mladokašubským kolegům méně polonismů, kterým se však autor nebrání. O to blíže má Heyke k severokašubským archaismům, z nichž některé čerpá ze svého rodného nářečí.

Časopis *Zrzesz kaszëbskô* začal vycházet v dubnu 1933. Nejprve byl vydáván polsky s uveřejněním kašubských básní a fejetonů, od prosince 1936 do srpna 1939 je psán plně v kašubštině. Kašubská verze časopisu uveřejňovala názory redakce na kašubskou kulturní situaci, poučovala čtenáře o kašubské historii a současnosti, recenzovala nově vyšlé knihy a divadelní kusy, poskytovala zprávy z kašubské kultury a připomínala významná výročí. Neposledním posláním časopisu byla publikace literárních děl, především básní, povídek a dramatických kusů. V některých číslech se objevují i lidové pohádky, a to buď ze sbírky časopisu *Gryf*, nebo o Jana Patocka. Na časopise se podíleli mj. Aleksander Labuda (1902–1981, Mirachowo, okr. Kartuzy) jako šéfredaktor a jeden z hlavních ideologů (a tedy nezdárcí jako autor úvodních článků),⁶⁴⁰ Jan Rompski (1913–1969, Kartuzy), jenž zde uvěřuje historicko-ideologické články a svá literární díla.⁶⁴¹ Stefan Bieszk (1895–1964, Freiburg im Breisgau, rodina z okolí Chojnic) recenzoval současnou kašubskou literaturu, Brunon

⁶³⁸ Vydání: 1927, 1972, 1999.

⁶³⁹ Vydány souborně v HEYKE 2002.

⁶⁴⁰ Ignacy Szutenberg (1901–1975) je uveden jako odpovědný redaktor, objevuje se zde i jedna jeho báseň.

⁶⁴¹ Jedná se především o básně, povídky a zejména část dramatu *Vzenjik Arkonë*. Kromě jiných nevydaných dramát vyšla až v r. 1987 hra *Jô chcę na swiat* (‘Chci do světa’). Po válce Romskému vyšlo několik povídek (zejména v časopise *Chęc* a dále v *Pomeranii*) a sbírky poezie *Pomiön zwonów* (‘Echo zvonů’ 1970), *Wierztë* (‘Verše’, 1980).

Sobczak (1913–1951, Władysławowo, okr. Puck) psal historické články. Závěrečné informace o aktuálních událostech jsou nejčastěji z pera Felikse Marszałkowského (1914–1987, Kartuzy). Literární texty jsou kromě A. Labudy (fejtony ze série *Guczów Mack gódó*)⁶⁴² a J. Rompského uveřejňovány Franciszkem Gruczou (1911–1993, Pomieszczyńska Huta, okr. Kartuzy) a Janem Trepczykem (1907–1989, Mirachowo, okr. Kartuzy).

Pravopis a některé hlavní jazykové zásady *Zrzesze* byly shrnuty v Labudově knížce *Zasady pisowni kaszubskiej ze słowniczkiem ortograficznym* (LABUDA 1939). Obzvláště zajímavá je zde kapitola o spisovných variantách (*Oboczności*, ibidem 29–36), která celkem jasně vystihuje jazykovou ideologii *Zrzesze*. Mimo variant severních a jižních (zachování či denasalizace *ę, použití *šva*) uvedeny i dublety běžně používaných slov a archaismů (často spíše hypotetických či umělých): *ro/ar* (*krova* – *karva* ‚kráva‘), *er/re* (*berg* – *brzeg* ‚břeh‘), *el/le* (*melko* – *mleko* ‚mléko‘), *ol/ło* (*bolto* – *bloto* ‚bláto‘). Kromě této *archaičnosti* je pro jazyk *Zrzesze* typický kritický přístup k polonismům včetně latinských výrazů přejatých polským prostřednictvím, které jsou nahrazovány originálními novotvory, které zpravidla bývají při prvním použití vysvětleny (nebo přeloženy *polonizujícím* výrazem).

Bernard Sychta (1907–1982, Puzdrowo, okr. Kartuzy) je znám především jako autor monumentálního díla *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (SGK),⁶⁴³ pokladnice nejen kašubské slovní zásoby, ale také lidové slovesnosti. Před druhou světovou válkou se tento kněz vyznamenává zejména svými divadelními hrami, s nadšením přijímanými na stránkách časopisu *Zrzesz kaszëbskô*. Z nejznámějších děl uveďme dramata *Gwiôzdzka z Gduńska* (‚Koledníci z Gdaňsku‘ 1932), *Hanka sę żeni* (‚Hanka se vdává‘ 1935), *Spicé uejskue* (‚Spící vojsko‘ 1937) a *Dzëwczę i mjedza* (‚Děvče a mez‘ 1938). Hry jsou na rozdíl od Karnowského dramát několikaaktové, náměty jsou čerpány z kašubského vesnického života (kromě historického *Spícího vojska*). Jazyk je přirozený, vychází z živého středokašubského nářečí, i když se nebrání archaismům. Toto je podtrženo *Zrzeszí* tolik kritizovaným vlastním autorovým pravopisem, který nevychází z žádné z uznávaných variant.

V této kapitole se zabýváme analýzou Heykovy sbírky pověstí *Podania kaszubskie* (PK, 1931, 63 s.), kašubsky psaných ročníků časopisu *Zrzesz kaszëbskô* (ZK, 1937–1938, 134

⁶⁴² Fejtony *Guczów Mack gódó* jsou psané vtípným, živým jazykem. Vycházely již v Gryfu, následně po celou dobu existence *Zrzesze* a po válce i v dalších časopisech (jako *Echo ziemi Wejherowskiej*, *Pomerania*, *Litery Gdańskie* v 50.–70. letech). Knižně vyšly tyto fejtony v 70. letech ve čtyřech útlých knížkách, nejúplnější sbírka se objevila v r. 1992.

⁶⁴³ Na něj navazuje dvousvazkový *Słownik gwar kociewskich* (1980, 1985).

s.), Rompského dramatu *Jô chce na swiat* (JCS, 1987, 92 s.) a Sychtových dramat *Dzėwczė i mjedza* (DM, 1938, 90 s.) a *Gwiōzdzka z Gduńska* (GG, 1988, 72 s.).

4.3.2. Charakteristika literární středokašubštiny

Fonetické zvláštnosti středokašubských nářečí vůči nářečím zaborským, představeným v minulé kapitole, se v pravopise příliš neprojevují, písmo se tak stává jednotícím prvkem mezi nářečimi (výjimku tvoří Sychta, který řadu her píše přísně foneticky).⁶⁴⁴ Srovnáme-li tedy jihokašubský text té doby s textem středokašubským, nerozpoznáme značné rozdíly ve výslovnosti, které mezi těmito dialekty existují. Pravopis je použit i v Majkowského románě o *Rémusovi* a z písma tedy není patrná skutečná kvalita grafémů *ô, ě, u*, jejichž rozlišovací znaménka jsou navíc psána pouze v případech, kdy je to nutné kvůli rozlišení grafických homonym.⁶⁴⁵ V této ortografii také zůstává několik historizujících prvků, které zřetelně odkazují na pravopis Ceynowův, ačkoli mají zachycovat současné středokašubské výslovnosti (např. zachování *kj/gj* na místě nových afrikát, koncovka *-iho* ‚-ého‘ v ZK).⁶⁴⁶

Chceme-li se zabývat regionálními rysy v literární střední kašubštině meziválečného období, na prvním místě se musíme vyrovnat s přítomností či nepřítomností kašubských archaismů. Nejoblíbenějším archaismem je skupina *TarT*. Její doklady se kromě Rompského vyskytují již u Heykeho (PK 35 *na pargu nowėch chėczi* ‚na prahu nového domu‘, PK 14 *wialgigo ogardu* ‚velké zahrady‘), Sychty (DM 12 *kjej oni varcą* ‚když se vracejí‘) a v redundantní míře ve ZK (např. *gard* ‚město‘, *parg* ‚práh‘, *varg* ‚nepřítel‘, *varta* ‚vrata‘, *starna* ‚strana‘; *barnjic* ‚bránit‘, *varcėc* ‚vracet‘).⁶⁴⁷ Méně se vyskytuje kontinuanta *ól* za sonantu *l* (PK 29 *połno woniącech róż* ‚plno vonících růží‘). Denazalizace **ę > i* je realizována u Heykeho (PK 23 *wicy*, ZK *vjicij* ‚více‘), u Sychty nacházíme kolísání (GG 44 *jėczminia* ‚ječmene‘, GG 33 *więcy* ‚více‘, DM 89 *wcyg* ‚stále‘, DM 71 *przėsic* ‚odpřísáhnout‘), v ZK je denazalizace přítomna i u slov, kde je v lidovém jazyce vzácná (ZK V/1/3 *przepjknô* ‚přepěkná‘, *ksidza* ‚kněze‘). U slov *cāzczi/cekawi* je u Sychty *c* (GG 24

⁶⁴⁴ Typický grafémem je zde *ö* (místo *ô*), někde se setkáváme se rozepisováním diftongů (*oe* místo Ceynowova a dnešního *ô*).

⁶⁴⁵ Srv. LABUDA 1939: 13–19.

⁶⁴⁶ První z těchto jevů lze chápat jako naddialektální, neboť je dosud živý na území wejherowského okresu. Ve druhém případě jde v podstatě o rys Ceynowova (žarnowského) nářečí.

⁶⁴⁷ Celý tento jev je používán značně nesystémově, záleží na autorovi, snad i tématu článku, srv. ZK V/1, 3 *zvarconi v prawą stronę* ‚otočený napravo‘, ale ZK V/7,4 *z cezech starnov* ‚z cizích stran‘; ZK V/2, 2 *zvrocec* ‚obrátit se‘.

ceżkô ,těžká‘), kdežto u ZK a Rompského *č* (ZK V/3, 5 *cezkavi* ,zajímavý‘, JCS 29 *ceżeczich* ,těžkých‘).

Ve jmenné flexi nacházíme některé rysy regionální, v ZK například charakteristický západokašubský genitiv pronomin (ZK V/9,3 *do tegu* ,do toho‘, ZK V/10, 1 *z wojcę jegu* ,s jeho otcem‘). U Zrzeszińců bylo oblíbené středokašubské i severokašubské skloňování *je-*kmenů (ZK VI/5, 31 *jinszi punkt zrzenjiho* ,jiné hledisko‘). Tento jev se ve shodě s mladokašubským území nenachází u Heykeho (PK 18 *podczas tego stróżowanio* ,během hlídání‘). Zajímavým regionálním jevem je výskyt redukovaných tvarů zájmen u Sychty (např. GG 36 *rzekła do te chłopa* ,řekla tomu muži‘, DM 28 *jōc mówię* ,říkám ti‘), včetně tvaru *dlōte* ,proto‘. Podobné je to u redukovaného tvaru *niehc* (DM 13 *jō go niehc* ,já ho nechci‘). Tvary neurčitých zájmen jsou buď s předponou *nichto/nico*⁶⁴⁸ (DM 69 *o nico jinszigo* ,o něco jiného‘), s příponou (JCS 12 *powiém tobie cos* ,něco ti povím‘) nebo kombinované (DM 11 *jō częła, że nichtos szed* ,slyšela jsem, že někdo šel‘). Plurálové koncovky adjektiv a některých zájmen jsou krátké (PK 29 *polno woniącech róż* ,plno vonících růží‘, GG 23 *jęch zbudzęc* ,vzbudit je‘). Koncovka instrumentálu plurálu substantiv je *-mi* u Heykeho (PK 8 *z korzeniami* ,s kořeny‘), *-ma/mę* u Sychty (GG 64 *z tima dzęwczętamę* ,s těmi děvčaty‘), ZK upřednostňuje koncovku *-ma*. Jmenné adjektivum je ustrnulé.⁶⁴⁹

Ve slovesné flexi bychom v přítomnosti u středokašubských textů čekali tvary stažené (1. os. sg.), což shledáváme u Sychty (DM 18 *jō pamiętom* ,pamatuji‘, GG 64 *dbóm* ,dbám‘), částečně u Rompského (JCS 14 *gōdkę naszą kochóm* ,mám rád naši řeč‘, ale JCS 24 *ale ko znajesz moję udbę* ,vždyť znáš náš názor‘). Tvary nestažené nacházíme u Heykeho (PK 9 *zatrzymaję* ,zadržím‘, PK 21 *jō cę kochaję* ,miluji tě‘), oblíbené jsou v ZK, a to dokonce v 1. os. pl. (ZK V/2, 4 *żądajemę* ,žádáme‘, *żdajemę* ,čekáme‘). Vokální alternace se vyskytuje u Heykeho (PK 23 *czuł* ,slyšel‘) a Sychty (DM 66 *czuł* ,slyšel‘). Pro ZK typická není.

Při tvoření préterita se setkáváme v zásadě se třemi typy. Nejoblíbenější je archaický typ se sponou (jako v Majkovského *Rémusovi*), který nacházíme u Heykeho. Sychta jako perfektum užívá flexibilně formy s pouhým pronominem (DM 11 *jō częła, że nichtos szed* ,slyšela jsem, že někdo šel‘), s redukovanou sponou (DM 17 *wasta przęszła* ,přišli jste‘) i s plnou sponou (GG 22 *jesmě wdzęczni, że jęsta jaż tu do naj przęszła* ,jsme vděční, že jste

⁶⁴⁸ Vyskytuje se i v románě o *Rémusovi*.

⁶⁴⁹ Např. GG 52 *tak rōd tę bę sę ženila* ,tak ráda by ses vdávala‘, JCS 71 *Rōza i jō mómę sę rōd* ,Róza a já se máme rádi‘, JCS 24 *ona cę tęż ni mō rōd* ,ona tě taky nemá ráda‘.

přišli až k nám'). ZK (včetně Rompského) používá tvar se sponou (JCS 14 *cygnęłë jesmë* 'táhli jsme', JCS 18 *gôda jesta?* 'mluvili jste?', ZK V/8, 2 *dovoł jem* 'dával jsem', ZK V/11, 4 *mesłoł jes* 'myslel jsi'), především v 1. os. pl. lze však ze stylistických důvodů uvést redukované spony podle polského vzoru (JCS 8 *tësknilësmë* 'tesknili jsme'). Podobná situace panuje i u kondicionálu. U Heykeho a Rompského nacházíme tvary s plnou sponou (PK 23 *rozkoz, że bë jesme po niemiecku uczële* 'rozkaz, abychom se učili německy', JCS 12 *rôd bë jem chca wiedzec* 'ráda bych se chtěla dovědět').⁶⁵⁰ Spona je také zpravidla používána u obrátů *je trzeba/ je možno* (např. DM 66 *mie nie je niżodech piérznów trzeba* 'já žádné peřiny nepotřebuji', JCS 14 *to nie je možno* 'to není možné'). Z regionalismů zmiňme ještě u Sychty zavřený typ 2. sg. imp. (DM 9 *weszukej so jinszą* 'najdi si jinou'), imperativ *i*-kmenů může být dlouhý (severo-kašubský) i krátký (JCS 58 *patrz!* 'viz!')

Z lexikálních jevů je nutné zmínit archaismy, regionalismy a neologismy. Z archaismů (načerpáných ze slovinštiny či nejsevernějších kašubských nářečích) zmiňme adverbia *ninia* ('nyní', DM 68) a *zimko* ('těžko', PK 33, ZK V/6, 1, JCS 22) spojku *ga*⁶⁵¹ vedle *kjej* 'když'. Ze substantiv uveďme např. *cerkwia* (PK 37). Jako vztažné zájmeno je, podobně jako u Majkowského, užíváno *chtëren* 'který'. Univerzální *co* převažující v lidových textech nalézáme nejvíce u Sychty (JCS 47 *jediny, co mie rozmieje* 'jediný, kdo mi rozumí') a Heykeho (PK 17 *rëbôk, co stojôł na brzegu* 'rybář, který stál na břehu'). Za pozornost stojí předložka používaná v komparativu. Zatímco v lidových textech převládalo *jak* (tak i u Sychty: DM 58 *nie udawej le glepszigo jak te jes* 'nedělej většího hlupáka, než jsi'), méně se vyskytovalo *ôd* (tak i v ZK V/1, 2 *gorszi jesz wod vjilkov* 'ještě horší než vlci'), u Rompského se používají více *niglë, niže* (JCS 16 *lepszą orëdz, niglë terô* 'lepší zbraň než teď', JCS 33 *swiat je jiny, niže ten nasz bël* 'svět je jiný, než byl ten náš'). Výskyt *niž* můžeme počítat za vliv spisovné polštiny.

V ZK, ale i v Rompského dramatu nacházíme neologismy a **neosémantika**. Abstraktní výrazy jako jako *udba* ('nápad', JCS 40, ZK V/7, 5), *(je)leżnosc* ('příležitost' JCS 54, JCS 72, VI/2, 12),⁶⁵² *gwôsny* 'vlastní', *slédny* ('poslední', ZK V/3,5) se vyskytly již v dílech zmíněných v předešlých kapitolách. Nejsou však ve starých zápisech. Za neologismy nebo neosémantika lze považovat výrazy označující lidské stavy, jako *svjâda* 'svědomí', *jadłoba* 'hněv', *vdôr* 'vzpomínka', abstraktní pojmy nahrazující často latinské výpůjčky jako *jistnota*

⁶⁵⁰ Bez samostatné spony např. JCS 19 *z purtkem mia bëm së żenic* 'měla bych si vzít čerta'.

⁶⁵¹ PK 37 *ga on së rodzy* 'když se rodí', DM 1 *ga on za družbë biwôł* 'když byl za družbu'.

⁶⁵² Již u Ceynowy.

‚charakteristika‘, *spuszcza* ‚tradice‘, *zgrówa* ‚tendence, ambice‘, *turzenie* ‚aktivita‘, *javerni/juvern* ‚reálný‘, *okolé* ‚region‘, *zvenëgovac* ‚profitovat‘. Pro některé abstraktní výrazy již existuje domácí výraz nebo by bylo možné použít polonismus. Místo toho je ale utvořeno slovo nové, např. *zgonđnjiczki* ‚hádanky‘, *bleżnotë* (též *wotoczenjô*, ‚okolí‘) *zëvjiska* (též *mjona*, ‚názyv‘), *vzanjiczniogo czë też vzenjiczniogo* ‚západní nebo i východní‘, nezdřídka inspirované jinými slovanskými jazyky (např. ZK V/3, 5 *czekavi žëvot* ‚zajímavý život‘, ZK V/1, 1 *njesmjertelnoscë zajmov* ‚nesmrtelností zájmů‘). Některé výrazy mají za úkol nahradit nepřeložitelné germanismy (ZK V/1, 3 *krosë* ‚barvy‘, místo *farwë*, pl. *kolory*).⁶⁵³ Některé nové pojmy se vyskytují v dubletách, např. ‚obsah‘ jako *vsebot* (ZK V/1, 5) nebo *jista* (ZK VI/4, 26), ‚budoucnost‘ jako *przińdota* (ZK V/6,2), *przechodnota* (ZK V/4, 6).

Kromě těchto abstraktních pojmů jsou vymyšleny i výrazy pro nové konkrétní skutečnosti, např. *czqđnik* (‚časopis‘, z regionalismu *czqđ* ‚doba‘), *zdrzadniô* (‚scéna‘, JCS 7). Jako zvláštní skupinu bychom mohly uvést **neologismy slovotvorné**, motivované jednak snahou o vytvoření nových deadjektivních substantiv z existujících adjektiv,⁶⁵⁴ jednak preferencí kašubštějších sufixů (např. *-ota* místo *-osc*).⁶⁵⁵ Podobná kreativita může být namířena i proti slovům cizího (latinského) původu.⁶⁵⁶ V menší míře vznikají také nová slova složená.⁶⁵⁷

4.3.3. Kontaktní jevy

Z hlediska vztahu k německému vlivu se v této kapitole setkáváme s několika dosti odlišnými typy. Na jedné straně zde máme Leona Heykeho, který jakožto Mladokašuba se německému vlivu ve svém jazyce snaží vyhýbat, takže u něho mnoho lexikálních ani morfosyntaktických kontaktních jevů nenalzáme. Jiným extrémem jsou hry B. Sychty, které jsou psány hovorovým, méně purifikovaným jazykem, takže je u něho vliv němčiny dobře patrný. Jakousi střední cestu představuje *Zrzesz Kaszëbskô*, která se navzdory svým snahám o jazykové plánování německého vlivu nebojí. Jejich jazyk však podléhá přísnému výběru volených prostředků, takže samotné morfosyntaktické kontaktní jevy byly ze stylistických důvodů potlačeny. Z jevů lexikálních jsou naopak benevolentně ponechány výrazy, které jsou

⁶⁵³ Výrazy *krôsa*, *krôsny* ve významu ‚barva, barevný‘ jsou původně výrazy slovinské (LPW 384–385).

⁶⁵⁴ Např. *przëjemnjica* ‚přijemnost‘, *grëdoscov* (též *trednoscov*, ‚složitostí‘) *żemkosc* (též *trudnosc* ‚obtěž‘).

⁶⁵⁵ Např. *możnota* ‚možnost‘, *pravdżevota* ‚pravdivost‘, *mużalota* ‚nutnost‘.

⁶⁵⁶ Např. ZK V/8, 6 *dejologijq demokraticznq procem diktatorskijm sistemom* ‚demokratickou ideologii proti diktátorským systémům‘, ZK V/8, 6 *bezkrityczno* ‚nekritický‘.

⁶⁵⁷ Např. *ledożnajorzko (folkloristicznô)* ‚folkloristická‘.

považovány za plně integrované a vyhovují tak kritériu kašubskosti, o který autorům ZK při jejich snaze o svébytnost kašubštiny jakožto samostatného jazyka vedle polštiny jde.

Kašubské perfektum se vyskytuje u všech zkoumaných autorů kromě Heykeho, přičemž v generaci ZK se jedná o jev marginální (např. JCS 56 *jô go téz móm przestrzeglé* ‚upozornil jsem ho‘). Nalezené příklady představují příklad perfekta dějového.⁶⁵⁸ V Sychtově dramatech je perfektum běžným jevem, přičemž se zde vyskytují i příklady perfekta (a plusquamperfekta) se slovesem *bęc* ‚být‘ (GG 60 *nasza godzëna je ju wëszlô* ‚naše hodina již nastala‘).

Plusquamperfektum lze nalézt ve vedlejších větách (např. GG 62 *Ciej oni ju bëlë kawał uszli w las, tej oni sę rozrzechotelë* ‚Když už za sebou měli kousek cesty do lesa, rozesmáli se‘). O souslednosti časové dá hovořit leda v některých příkladech v PK,⁶⁵⁹ mohlo by však jít o stylizaci žánrovou (lidová vyprávění). Pasivum se v uvedených dílech používá minimálně, výjimku tvoří ZK, kde však podléhá polskému vlivu (včetně použití pomocného slovesa *wostac*). Doklady o německém *Rahmenkonstruktion* jsou u Sychty rovněž diskutabilní.⁶⁶⁰

Podíváme-li se na obligatornost pronominálního subjektu, nevybočují texty ZK a PK výrazněji z polského úzu. Zcela odlišná je situace v dramatech Sychtových. V dialozích lze o obligatornosti hovořit téměř v rozsahu, jak ho známe z textů z konce 19. století,⁶⁶¹ a to i ve větách bezpodmětových (DM 55 *to mdze padało* ‚bude pršet‘),⁶⁶² z čímž souvisí i výskyt kalkové vazby *to dô* (DM 27 *a dô to tak cos na swiece?* ‚je něco takového na světě?‘).

Morfosyntaktickým jevem, který se vyskytuje téměř ve všech zde zkoumaných textech, jsou kalkové vazby. Mezi nejoblíbenější patří ztotožnění slovanské předložky *za*

⁶⁵⁸ GG 33 *Wejta le, nie bëlë w ti grópie jesz klósczi? Môta wa je wejadłë, abo to je ten bocón wëjódł?* ‚Poslyšte, nebyly v tom hrnci ještě knedlíky? Snědli jste je, nebo je snědl čáp?‘ GG 34 *Ciej wa terô môta wëmiotłë, tej le wezta swoje cipci nazôd* ‚Když jste to tu teď vymetli, tak si vezměte ty košíky zpátky.‘ GG 36 *Mają oni ją scętë* ‚Usekli ji?‘ GG 25 *Jak më zawczora ze Gduńska wëszlë, tak on jesz ni mô nick jadłë* ‚Jak jsme předevířem vyšli z Gdaňsku, tak ještě nic nesnědl.‘ GG 67 *Ciejbë tē bël z nama na pasterkę jidzony, tej bē tē nie płótl taciëch glëpstw.* ‚Kdybys šel s námi na mši, nevykládal bys takové hlouposti.‘

⁶⁵⁹ Současnost v minulosti: PK 17 *rëbok wiedzôł, że to był wqż* ‚rybář věděl, že to je had‘ PK 33 *lamentowale, że dzece sę muszale po niemiecku uczec* ‚lamentovali, že se děti musí učit německy‘.

⁶⁶⁰ Snad např. GG 77 *rëbók, co temu panu rëbë lowił* ‚rybář, který pánovi lovil ryby‘.

⁶⁶¹ Např. GG 39 *mëslice wë, tatinku, że jô nie wiëm, co to za jedna bëła?* ‚Myslíte si, tatínku, že nevím, kdo to byl?‘ DM 47 *Jes te dzis sama doma?* ‚Jsi dnes sama doma?‘.

⁶⁶² Jiný příklad: DM 24 *to ströszków nima* ‚strašidla tu nejsou‘. Zde upozorněme na vyjádření subjektu, ačkoli se jedná o slovanskou konstrukci.

s německým *nach* a jeho použití ve významu *podle* (jinde kaš. *wedle, wedlug, podlug*).⁶⁶³ Jiným oblíbeným kalkem je vazba napodobující německé *was für* a to s akuzativem, jak to známe z češtiny (např. DM 8 *A ceż te czetösz za ksążkę?* ‚Co to čteš za knížku?‘), ale i s nominativem (DM 30 *A chtëż te jes za jeden?* ‚Copak jsi zač?‘ JCS 36 *Biés wié, co to za jedni* ‚Čert ví, kdo jsou zač.‘). Kromě toho se v PK (19) objevuje vazba *ostale leżące* ‚zůstali ležet‘, v Sychtovi navíc i sloveso *móc* ve významu ‚umět‘ (DM 18 *możece we piękno spiewac?* ‚umíte hezky spívat?‘, GG 21 *ciej tē tak dobrze ten pōcez mozesz* ‚když tu modlitbu tak dobře umíš‘). Také je zde přítomno použití zvrátneho zájmena přivlastňovacího (JCS 70 *jō mój wrij rozwōził* ‚přemýšlel jsem nad svým poměrem‘).

Struktura substantivních výpůjček je ve zkoumaných textech podobná spisům mladokašubským. Výjimku tvoří jen Heyke, v jehož textech je germanismů minimum, z běžně používaných slov se zde vyskytuje jen dolnoněmecké *farwa* (‚barva‘, PK 37), *bukse* (‚kalahoty‘, PK 54), *dēnēga* (‚vlnění po bouřce‘, PK 23) a několik výrazů použitých pro zdůraznění expresivity (PK 9 *jemu taki forsz da* ‚udělala to rázně‘,⁶⁶⁴ PK 9 *wielgi stós* ‚velká rána‘). Jinak patří mezi nejrozšířenější slova, vyskytující se v každém textu několikrát, výrazy označující ‚chvíli‘ včetně deminutivních tvarů,⁶⁶⁵ ‚místo‘⁶⁶⁶ a samozřejmě ‚chlapce‘ (GG 46 *dobri knóp* ‚dobrý kluk‘, ZK V/1, 5 *knopjik* ‚chlapeček‘). Dalšími výrazy, oblíbenými i Majkowským, jsou *szěk* (JCS 36 *to ni mō szėku* ‚to nemá smysl‘, JCS 9 *buten szėku* ‚nesmysl‘, JCS 16 *lėchi to szěk* ‚není to v pořádku‘, JCS 76 *wē mōce szěk do tego* ‚máte na to‘) a *sztėk* (‚kus‘, GG 27 *sztėk kucha* ‚kus koláče‘). Slovem, které Majkowski nepoužívá, ale u autorů ZK je oblíbené, je výpůjčka románského původu *ôrt*⁶⁶⁷ (JCS 76 *znajece ôrtē* ‚víte, jak na to‘, ZK VI/2, 10 *ledze trojniho ôrtu* ‚lidé trojího druhu‘), jehož význam je v daných textech poměrně široký (‚způsob, typ, druh‘), Rompski používá i abstraktní výraz *jiwer*

⁶⁶³ Např. ZK V/9, 6 *program politiczni za Piłsudskim podomē za prasą polską* ‚politický program podle Piłsudského udáváme podle polského tisku‘, ZK V/11, 2 *cituję dosłowno za protokolem* ‚cituji doslova podle protokolu‘, JCS 33 *jō to mówię za jinyma mądrima lėdzama* ‚říkám to podle jiných moudrých lidí‘.

⁶⁶⁴ Z něm *forsch*. V kašubtině se vyskytovalo jako substantivum i tvar adjektivně-adverbiální (např. LPW 191 *uon šed barzo forš* ‚šel hodně rychle‘).

⁶⁶⁵ JCS 27 *na sztócěk* ‚na chvíli‘; JCS 43 *w gwēsny m sztěrku* ‚v určité chvíli‘, DM 66 *przed szteriszkę* ‚před chvílkou‘.

⁶⁶⁶ JCS 57 *nôlepszi nasz mól* ‚Naše nejlepší místo‘, GG 51 *na mōlu mie sę z jizbe karej* ‚hned vypadni z pokoje‘, DM 60 *na stari flek nie pasėje* ‚nehodí se na staré místo‘, ZK V/1, 3 *svigo placu nje naleze* ‚nenajde své místo‘.

⁶⁶⁷ U Majkowského *sposób*.

(,potíž, zlost', např. JCS 88 *węprówiô jiwre* ,dělá potíže').⁶⁶⁸ Z jiných slov nacházejících se v jazyce ZK a Rompském zmiňme některé výrazy ze soukromé sféry (např. JCS 75 *zôfa* ,pohovka', JCS 16 *szorc* ,zástěra', JCS 82 *buksë* ,kalhoty', JCS 90 *budla* ,láhev'), z terminologie vojensko-lovecké (JCS 81 *napoleońszci szturm* ,napoleonský útok', ZK V/3, 5 *vjelgji sztride* ,velké boje', ZK V/2, 2 *jachtarzi* ,lovci'⁶⁶⁹). Novou skutečnost označuje slovo *fliger* ,letadlo' (ZK V/4, 6, srv. něm. *Flieger*).

Ve všech textech (kromě ZK) se objevuje verbum *pasowac* ,hodit se'.⁶⁷⁰ Nejčastějším německým slovesem, vyskytujícím se v ZK (a Rompském) je sloveso *lëdac*. Vyskytuje se jak v původním, především negativně používaném významu (JCS 29 *nie lëdóm twojého jęczeniô* ,nesnáším tvoje ječení', JCS 35 *jô nie lëdóm politiczi* ,nemám rád poliku'), tak i v pozitivu ve významu ,mít rád' (JCS 56 *jô téz lëda baro teńcowac* ,taky jsem velmi ráda tancovala', JCS 42 *czë ona po prôwdze mie lëdô* ,má-li mne opravdu ráda').

Sloveso *halac* (GG 42 *halôł jeden wialdzi snop żëta* ,přinesl jeden velký snop žita'), které bylo v *kašubštině kolem roku 1900* nejfrekventovanější německou verbální výpůjčkou, se vyskytuje pouze u Sychty, jinak je nahrazeno slovesem *przëniesc* ,přinést'. *Brëkowac* se může objevit v ZK (ZK V/2, 1 *zbrekowac* ,využít'), jinak je nahrazováno verbem *potrzebowac* (PK 33 *niepotrzebujeme polskiech kseg* ,nepotřebujeme polské knihy'), modální *darwac* se jednou vyskytuje v Sychtovi (GG 49) a je známo i v ZK (ZK V/1, 4 *nje darvajq jic* ,nesmějí jít'), specifitější hornoněmecké verbum *futowac* ,krmit' je zmíněno u Sychty (GG 57). Sloveso *opasowac* je nahrazeno výrazem *pilowac* ,dávat pozor'.

Ze sloves oblíbených u Majkowského se těší oblibě výrazy *szëkowac/rëchtowac* (,chystat, zařizovat', např. GG 70 *mogë së szëkowac do tego weselëgo* ,mohu se připravovat na svatbu', ZK/2, 11 *jo rechtejë czolen* ,připravuji člun'). Slovesa ,trvání' se objevují obě (PK 9 *za dluho dérowało* ,trvalo to moc dlouho', ZK V/6, 5 *varô ta noc* ,noc trvá'). Staré východostředoněmecké výpůjčky se běžně ve všech textech používají odvozeniny slovesa *trafic* (GG 31 *potrafił ukochac* ,stačil si zamilovat', ZK V/2, 1 *do serca trôffô* ,dostává se do srdce'), které u Heykeho může být v jednom z významů nahrazeno slovesem *potkac*, nechybí sloveso *rechowac* (,počítat', JCS 15 *ale jô së na nie rechujë* ,nepočítám s ním'). Ještě častější je sloveso *retac* (,zachránit', PK 46 *wëretoł së z tego blota* ,zachránil se z toho bláta'), jež se

⁶⁶⁸ Z dpr. *īwə(r)īfər*, zpom. *Iewe* (*iewre* ,hněvat se'), srv. něm. *Eifer*. V ostatních textech: *kłopot*.

⁶⁶⁹ Z dpr. *jaxt*, zpom. *Jachd* (něm. *Jagd*) s připojením slovanské přípony *-ôrz* (jinak ,lovec' je dpr. *jëja/jëjër*).

⁶⁷⁰ např. PK 14 *to jemu pasowało* ,hodilo se mu to', DM 63 *to tu wamö dzis nie paseje* ,dnes vám to tu nesvědčí', GG 71 *to prawie będze pasowało na drëdzë swięto* ,to se bude právě hodit na druhý svátek'.

u Heykeho dokonce vyskytuje v dolnoněmecké podobě (PK 41 *aniel uredany* ‚zachráněný anděl‘).

Ustrnulých adjektivně-adverbiální tvary se nacházejí v analyzovaných textech zřídka. Mezi výrazy, které tvoří výjimku, je slovo *hopen* („otevřený“, GG 48 *on jaz miôł gębę hopen* ‚zůstal s otevřenou pusou‘), *fùl* („plný“, ZK V/8, 2 *spjev ful chwałë* ‚zpěv plný chvály‘) a *wôrt/wôrto* (JCS 11 *ju nie wôrto* ‚nemá to už cenu‘).⁶⁷¹ Jak *hopen*, tak *fùl* jsou ale jen synonymy běžných slovanských výrazů. Z adjektiv sufigovaných jasně převažuje adjektivum *gwësny/gvesni* (ZK V/1, 4 *vedle gvesnigo ôrtu* ‚určitým způsobem‘ ZK V/6, 1 *gvesni part ledzi* ‚určitá část lidí‘)⁶⁷² méně oblíbené je *apartny* („zvláštní“, ZK V/1,1 *apartnigo zecô* ‚zvláštního života‘).⁶⁷³

V užívání německých partikulí a adverbíí je nejštedřejší ZK. Heyke tato slova zpravidla odmítá, u Sychty nalezneme leda adverbium *buten* (GG 30 *gwiôzdë dzys buten jasno swięcą* ‚hvězdy dnes venku jasně svítí‘, GG 47 *chłopu bëło straszno winc w skorzniach buten* ‚muž se bál vyjít v botách ven‘), které je společně z *bene* v oblíbené v ZK (ZK V/3, 4 *ryje sę buten na vanogę* ‚rve se ven na cestu‘, ZK V/7, 4 *a zas bene wudba povsta* ‚a zas vevnitř vznikl nápad‘),⁶⁷⁴ jak ostatně svědčí i název časopisu, který ZK předcházel (*Bënë i buten*). Často jsou tato adverbia používána i s předložkou a chovají se substantivně (např. ZK V/1, 4 *strużczy z butna i bene* ‚potůčky z vnějšku i zevnitř‘, ZK V/, 2 *vchodajęcë do bënë* ‚vcházejí dovnitř‘).

Modifikační partikule jsou ve středokašubských textech slovanské (jako v Rémusovi), objevují se tedy výrazy jako *tęc* (JCS 55 *tęc chce jic do klôsztoru* ‚vždyť chce jít do kláštera‘). Vzácné je použití výrazu *szónc* („už“, dpr. *schōns*, něm. *schon*, *wohl*) u Sychty (GG 65 *Jô szónc wiém, co jô wiém*. ‚Já už vím, co vím.‘). Z původních intenzifikačních partikulí se v ZK (ale nikde jinde) objevují *dëcht* a *zacht*. Jejich významy jsou ovšem proti dřívějšímu stavu posunuty. *Dëcht*, zesíleně *le dëcht* lze chápat v textech *Zrzesze* spíše modifikačně (ZK V/1, 1 *żeli pudzeme v szlache le decht ti pjerszi deji* ‚budeme-li se držet té první myšlenky‘, ZK V/2, 1 *le decht v tim celu* ‚právě za tímto účelem‘). Do češtiny bychom partikuli *dëcht* v těchto příkladech mohli přeložit ‚právě‘. Nikoli však ve smyslu časovém, ale ve smyslu zdůraznění,

⁶⁷¹ *Wôrt* může mít i variantu s příponou (*vortô smjechu*), v ZK vidíme i příklad stupňování (*novortnjeszigo*).

⁶⁷² Připomeňme, že v Rémusovi se *gwësno* objevuje výhradně jako příslovce, kdežto jako adjektivum je používáno *pewny*. To se užívá i v ZK, ale v menší míře.

⁶⁷³ Románská výpůjčka, zpom. dpr. *apart*, např. *sai tieht sich imme so apart an* ‚obléká se vždy tak extravagantně‘ (LAUDE 1995: 29).

⁶⁷⁴ Nejsou zde však již varianty *rën* a *rut(en)*. Samotné *buten* se objevuje výrazně častěji než *bënë*.

přesunutí pozornosti na substantivum, případně sloveso, před nímž stojí (ZK V/6, 3 *nje je decht vedani* ‚opravdu ještě není vydaný‘).

Partikule *zacht* v textech ZK poněkud zesílila. Bylo-li jejím původním významem ‚poměrně‘, nyní zaujímá místo významu původně vyhrazené částici *děcht* nebo spíše *dichtich* (ZK V/1, 2 *zacht vėsokjim plotę* ‚pořádně vysokým plotem‘, ZK V/8, 2 *Je jesz zacht kvestii voźnech* ‚zůstává ještě řada důležitých otázek‘). V jiném původním významu *děcht* ‚úplně, naprosto‘ je použito u Sychty kalku *często* (DM 9 *często zglępil* ‚úplně zhloupl‘), jinak jsou ve všech ostatních textech intenzifikační partikule obsazeny slovanskými výrazy, např. *baro* (DM 85, JCS 12). Ze slabších intenzifikačních partikulí se objevuje v ZK slovo *blós* ‚jen‘, ovšem jako synonymum jinde běžných výrazů *leno*, *le* nebo dokonce polonizujícího *tělko* (ZK V/6,4). Z nejslabších výrazů jsou používány partikule *pěrznã* (‚trochu‘, PK 35 *perzynkę miodu* ‚trochu medu‘) a *kąsk* s variantami (PK 38 *kąsynk bę ubęło* ‚trochu by ubylo‘). Z partikulí epistémických je v ZK často používáno *gwęsno* (ZK V/6, 2 *njicht gvesno nje vątpjel* ‚určitě by nikdo nepochyboval‘, ZK V/8, 2 *gvesno vēstrzegajęcę sę germanizmov* ‚jistě se vyhýbající germanismům‘), s variantami *nagwęs*, *zagwęs*. Jak je vidět, kořen *gwęs-* je v kašubštině i v této době neobyčejně produktivní.⁶⁷⁵ U jiných autorů, např. Sychty a Heykeho, se pravidelně objevuje *pewno* (GG 33 *to je więcy jak pewno* ‚to je víc než jisté‘). Ze slabších epistémických partikulí se používají slovanské *choba*, *wierã* ‚asi‘.

Polský vliv v literární kašubštině tohoto období je patrnější než u Mladokašubů, což nesouvisí ani tolik s ideologií literárního jazyka, jako s tématy, o nichž je psáno. Pověsti Heykeho a dramata Sychty i Rompského nemají potřebu zvláštních výrazových prostředků, neboť témata, o nichž hovoří, byly prostředky mluvené kašubštiny zpracovány již mnohokrát před nimi. Proto zde z polonismů nacházíme zejména jevy syntaktické (stejně jako v ZK), které již v této době byly včleněny do kašubského písemného úzu: možnost vynechání spony u výrazů *trzeba/moźnó* (JCS 55 *czę to moźno* ‚je-li to možné‘) a použití infinitivu účelového.⁶⁷⁶ Zároveň se v běžných textech mohou namátkou objevit některé polonismy lexikální, buď takové, které mohou nahradit případné germanismy (PK 23 *ofiarował mu pieniądze* ‚nabídl mu peníze‘, JCS 15 *lędze povinni bęc zwęcżajni w mowie* ‚lidé se musí vyjadřovat obyčejně‘), obohatit slovní zásobu o synonyma (PK 35 *miły kobięte z dlugimi włosami* ‚milé ženy s dlouhými vlasy‘, PK 37 *do piwnice pod koscołę* ‚do sklepa pod

⁶⁷⁵ U Labudově slovníku (1982) rovněž *zagwęsnic*.

⁶⁷⁶ PK 20 *Kovol węszed w las, bę wędzrzec sobie drzewię*. ‚Kovář šel do lesa, aby si vyhlédl strom.‘

kostelem‘)⁶⁷⁷ nebo pojmenovat nové skutečnosti (JCS 73 *okulôrë* ‚brýle‘).⁶⁷⁸ U Rompského se vyskytuje otázková částice *czë* (JCS 69 *czë jô łgól?* ‚lhal jsem?’), která pro kašubštinu typická není a partikule *wic* ve významu ‚tedy‘ (kaš. jinak *těj, te*, např. JCS 12 *wic co mozesz wiedzec* ‚co tedy můžeš vedět‘).⁶⁷⁹

Odlišná situace panuje ve specifickém jazyce *Zrzesze*. Podobně jako si Ceynowa ve *Skôrbu* byl nucen vypomoci polonismy, tak i autoři ZK hledají v polštině oporu pro vytvoření žurnalistického stylu. Využití spisovné polštiny se v kašubštině projevil načerpáním některých morfosyntaktických jevů, které se ve starých textech nevyskytují, a jednak převzetím odborné a abstraktní slovní zásoby. Výrazy administrativní a veřejné sféry, které byly do obnovení polského státu přejímány zpravidla přímo ze spisovné němčiny jsou nyní přejímána z nového úředního jazyka – polštiny. Autoři se vyrovnávali s tlakem polštiny úpravou polonismů a internacionalismů a posléze tvorbou neologismů.

Mezi morfosyntaktické vlivy polštiny bychom zahrňme kromě již zmíněných i použití *polského* préterita v textech, v nichž jeho výskyt není motivován nářečím (ZK V/2, 3 *przëszedes* ‚přišel jsi‘, ZK V/2, 5 *wo czëm dodac zabelesmë* ‚o čem jsme zapomněli dodat‘) a ustrnulost některých cizích slov (ZK V/10, 3 *bohater smjeszniho epos* ‚hrdina humorného eposu‘). Polskému vlivu je třeba přičíst i používání předložky *przez* pro vyjádření agenta v pasivních konstrukcích (ZK V/2, 11 *czetol jem leste przez Kaszebov pesani* ‚četl jsem dopisy psané Kašuby‘). V lidových textech se totiž na tomto místě objevuje *òd*.

Polská slovní zásoba je využívána pro vyjádření složitějších (odbornějších) pojmů a z důvodů stylistických. Stylistického původu je použití vazeb se jmennými adjektivy (ZK V/8, 5 *povinnô mjec* ‚musí mít‘, ZK VI/2, 10 *nje je wolno gadac* ‚nesmí se mluvit‘), které se mohou objevit se sponou. V textech se setkáváme s celou řadou abstraktních pojmů polského původu (*korzestac* ‚užívat‘, *pjelëgnovac* ‚ošetřovat‘, ZK V/6, 5 *przemisłu portovigo* ‚přístavního průmyslu‘), jež lze v případě potřeby slovtvorně upravit (*rzeczëvjistotë* ‚skutečnosti‘, pl. *rzeczywistości*). Některé pojmy vycházejí ze starých slov německých

⁶⁷⁷ Tj. místo slov *bialka* ‚žena‘, *sklep* ‚sklep‘. Ačkoli srv. RAMUŁT 2003: 243 *Piwnica to je sklep do miäsa chòwaniò*. ‚*Piwnica*, to je sklep na skladování masa‘

⁶⁷⁸ Sychtův (SKG) i Labudův (1982) slovník znají výraz *brële* ‚brýle (něm. *Brille*).

⁶⁷⁹ U Ramuła (1993) je toto slovo ovšem přeloženo jako *zwykle*.

(ZK V/1, 1 *węsztalcenjé dzeci* ‚vzdělání dětí‘, ZK V/8, 2 *warunkach* ‚podmínkách‘). K polskému vlivu počítáme i používání výrazů latinského původu.⁶⁸⁰

V této kapitole jsme se setkali se středokašubskou redakcí meziválečného kašubského literárního jazyka. Na příkladě stylově dosti odlišných autorů je patrné, jakými směry se vývoj literárního jazyka v této době ubíral. Středokašubští autoři nejsou v tak úzkém kontaktu s živým polským jazykem jako tvůrci jihokašubští. Máme zde Mladokašubu Leona Heykeho, jehož jazyk je vyčištěný, ale prakticky neobsahuje neologismy a v případě potřeby použije polských výrazů. Sychtovy hry se nešítí germanismů morfosyntaktických, ale s lexikálními šetří. Jazyku časopisu *Zrzesz kaszëbskô* tu bylo věnováno nejvíce prostoru. Jazyková forma, kterou tento časopis předkládá, je nucena z žánrových důvodů využívat polonismů, ale zachází s nimi ostražitě a postupně⁶⁸¹ se snaží je přizpůsobit kašubštině nebo místo nich vytvářet nová slova. Pozoruhodný je vztah ZK ke germanismům. Většinou se vyhýbá germanismům morfosyntaktickým, které nepovažuje za vhodné ze stylistického hlediska. Lexikálními germanismy ZK neplýtvá, ale nevyhýbá se jim. Podobně jako Majkowski má *Zrzesz kaszëbskô* své oblíbenice, které se nezdá lišit od slov *uznaných* Mladokašuby (např. *ôrt, jiwër, lëdac, pasowac*). Zajímavá je záliba ZK v používání německých partikulí a určitých adjektiv a adverbii, což kontrastuje s žánrově podobnými texty Ceynowovými. Obecně lze říci, že *Zrzesz* si z existující slovní zásoby německého původu vybírá hlavně staré výpůjčky, zpravidla dolnoněmeckého původu. Některá tato slova se pak v Labudově slovníku (1982) dokonce stávají základem pro tvoření kašubských neologismů (např. *drëwot* – elektřina).

4.4. Alojzy Budzisz

4.4.1. Charakteristika Budziszova díla a dialektálního základu jeho jazyka

Alojzy Budzisz (1874–1934) stojí v rámci meziválečného vývoje kašubské literatury přes svoji literární plodnost poněkud stranou. Krátce psal sice i do *Gryfu*, ale jinak se svým dílem a zejména jazykem výrazně vymyká oběma hlavním meziválečným literárním skupinám. Alojzyho Budzisz lze chápat jako následovníka dvou tradic. Jeho jazykový styl

⁶⁸⁰ ZK V/11, 3 *diskusejô nad kwesteją* ‚diskuse nad otázkou‘, ZK V/6, 1 *apel do jednotë* ‚výzva k jednotě‘, ZK V/5, 5 *samë revelaceje* ‚samá odhalení‘, ZK V/5, 5 *informovelë* ‚informovali‘, ZK V/5, 2 *materejalizm historeczni* ‚historický materialismus‘.

⁶⁸¹ Slova použitá v jednom čísle časopisu, mohou být nahrazena v dalších číslech jinými.

přesvědčivě navazuje na lidové vypravěčství a výrazové prostředky jsou z autorů meziválečného období nejbliže přirozenému mluvenému jazyku, jak jej známe z dialektologických zápisů přelomu století. Na druhé straně je však dědicem Ceynowovým a to již z toho prostého důvodu, že je mluvčím téhož (žarnowského) nářečí. Z literárního hlediska můžeme za nejbližšího autora *hlavního* proudu považovat Aleksandra Labudu, neboť Budziszovým žánrem je humoristická próza, v mnoha aspektech podobná *Mackovým fejetonům*.

Budziszovy povídky a humoresky vycházejí z běžného života na kašubské vesnici, nejedná se tedy, až na výjimky, o lidové pověsti. Tématem se tyto povídky blíží příběhům z Lorentze o *Gnieździwićáciach* (odpovídající našemu Kocourkovu), od dramát Sychty nebo jiných autorů, čerpajících témata ze stejného prostředí, se Budzisz liší humorným laděním. Oblíbenou částí Budziszovy tvorby jsou humoresky o *Żelezáciach*, z nichž jeden příběh, který humornou formou podává rozdíly mezi kašubskými nářečími, byl dramaticky zpracován Leonem Heykem (*Agust Szłoga*). Budziszovy prózy vycházely na stránkách mnoha časopisů (především v letech 1928–1938), především *Przyjacieł Ludu Kaszubskiego*, ve 4. sérii *Gryfu* a v krátkotrvajících časopisech *Bënë ě buten* a *Vjérni Naszinc*. Většina Budziszových děl byla vydána nejprve v polském překladu J. Drzeżdżonem roku 1980 (*Modra kraina*), o dva roky později v kašubském originále (*Zemja kaszëbskô*).

V rámci kašubské literárně-jazykové tradice Budzisz nelze chápat zcela samostatně. Ačkoli nelze hovořit o nějaké další literární skupině, můžeme v kašubské literární historii vystopovat určitou kontinuitu *severokašubských prozaiků*, kteří na sebe svým dílem navazují. Chápeme-li tedy převážně jihokašubskou školu Mladokašubů za představitele poezie a eposu, středokašubskou skupinu *Zrzesze* za propagátory žurnalistiky a dramatu, pak próza je v kašubské tradici doménou zejména severokašubskou. Za nástupce Budziszovy jsou považováni Jan Bilot (1898–1939/40), autor několika krátkých povídek, a především Augustyn Dominik (1915–1987), jehož humoresky byly později sebrány ve svazku *Tóna z pustk* (1982) a podobně jako v případě Budzisz přeloženy do polštiny (*Gawędy kaszubskie* 1986). Severokašubská narativní tradice nalezne své nástupce i v období poválečném.

V následující analýze Budziszova jazyka budeme vycházet výhradně ze souborného vydání *Zemja kaszëbskô* z roku 1982 (206 s.). Proto nebude u příkladů uvedena zkratka zdroje. Pravopis odpovídá ortografickým zvyklostem, které známe ze ZK a Rémuse.

Jazyk Alojzyho Budziszze představuje živý jazyk severovýchodní nebylácké (žarnowské) kašubské nářeční oblasti. Řadu archaismů, která se do jazyka jeho současníků dostává uměle, čerpá tento autor ze svého rodného nářečí. Vzácně se setkáváme se skupinou *TarT* (162 *gonji pjes za varna* ‚pes se žene za vránou‘), běžná je denazalizace **ɛ* (102 *uderzil piscą* ‚udeřil pěstí‘, ale *scąc* ‚stít‘⁶⁸²). U Budziszze se již v písmu nevyskytuje rozlišení Ceynowových grafémů *ó* a *ê* (před *ł*). Zvláštní je tvar adverbii *tere*, *zare* (místo *terô*, *zarô* ‚ted‘; hned‘). Pro žarnowské nářečí je typická genitivní koncovka adjektiv a zájmen *-eho/ého*. Užívá tvarů *czeżki*, *czekawi* ‚těžký; zajímavý‘. Grafém *ɛ* ve shodě s nářečím u něj znamená skutečně nosové /ɛ/ a nikoli /a/ (grafém *ã*) jako u jihokašubských a středokašubských autorů. Vzácně se může objevit redukce nepřízvučné slabiky vlivem silného přízvuku (37 v *koszlach* ‚v košilích‘). Kašubské nové afrikáty⁶⁸³ jsou stejně jako u Ceynowy, Mladokašubů a Zrzeszinců psány *kj*, *gj*, v písmu je zaznamenána i palatalizace *chj* (*muchji* ‚mouchy‘).

Morfologie se vyznačuje převládajícími koncovkami *-më* v 1. pl. sloves a *-mi* ins. pl. substantiv, přičemž se v těchto tvarech rozlišuje i duál použitím koncovky *-ma* (*ma so jesz njic nje żëczima* ‚my si ještě nic nepřejeme‘, *łëszczëmi woczoma* ‚blyskajícíma očima‘). Koncovky gen. a lok. adjektiv jsou krátké (*wostatnëch* ‚posledních‘), koncovky přechodníku dlouhé (*chcące nie chcące* ‚chtě nechtě‘) a *i*-kmenové imperativy (výjimka: *bëdz sztël* ‚buď zticha‘). Akuzativ zájmena *on* má tvar *njen* (10 v *njen zazera* ‚dívá se do něj‘), vzácně se objevuje polský typ préterita (101 *bëlësma* ‚byli jsme‘), jinak převládá typ bezesponový. V komparativu se používá mimo jiné i předložky *njichle* (22) a dokonce *przez* (*mądrzejszi të jednak przez nje nje jes!* ‚nejsi ale moudřejší než oni‘) Samozřejmostí je ustrnulost jmenného adjektiva *rôd* (95 *wonji rôd przëstalë* ‚rádi přestali‘). Pozorně se rozlišuje význam předložek *w/do* ve významu směrovém (*do mostu* ‚k mostu‘, *v las* ‚do lesa‘). Je používána severokašubská slovní zásoba jako *përznë* ‚trochu‘, *krótko* ‚skoro‘, *v grëpje* ‚spolu‘ a výrazy oblíbené v ZK jako *ten jistny* ‚tentýž‘, *slédny* ‚poslední‘, *możebny* ‚možný‘, *żóden/żódna* ‚žádný‘ ve jmenném tvaru. Objevuje se zde několik novotvarů, která se vyskytují v ZK, jako *leżnosc* ‚příležitost‘, 16, 84), *zwënëgowac* ‚využít‘, 19,72). Jsou zde i složené neologismy jako *widokrëz* ‚horizont‘ a *sąmrobocy* ‚automatický‘.

⁶⁸² Mohli bychom čekat *scyc*.

⁶⁸³ Na rozdíl od doby Ceynowovy se již *k'g'* v době Budziszově vskutku vyslovovaly jako afrikáty (SMOCZYŃSKI 1954).

4.4.2. Kontaktní jevy

Germánský morfosyntaktický vliv v Budziszových povídkách je srovnatelný se starými texty. Proto již upoutal pozornost badatelů, kteří právě na díle tohoto autora německé kontaktní jevy zkoumali (WOSIAK-ŚLIWA 1996). Ve jmenné flexi si všimněme výskytu předložkového instrumentálu (73 *terô jesz z taką kjelbasą nas wobdarzil* ‚obdaroval nás takovou klobásou‘, 84 *věsztėkovôł z cefirową wołną* ‚vyplnil zefiřovou vlnou‘) vedle bezpředložkového (86 *szablą zaheftnął, hańdlovôł jajmi a masłę* ‚obchodoval vejci a máslem‘). Podobně jako v češtině je zde doložena absence genitivu negace (99 *to nje rozmjeje* ‚nerozumí tomu‘, 110 *mě doch tę drogę do té Amerikji nje znajemě* ‚my přece tu cestu do Ameriky neznáme‘). Nacházíme zde také více dokladů o slovosledu napodobujícím složená německá substantiva (97 *kamjenjovanjô vôrtni* ‚kamenováníhodný‘, 96 *do krów dojenjô* ‚k dojení krav‘, 174 *formę do kucha pjeczenjô* ‚formu k pečení koláče‘).

Z pronominálních kontaktních jevů je patrný zvýšený výskyt vyjádřeného podmětu projevující se zejména v přímé řeči (11 *skąd won je?* ‚odkud je?‘, 12 *cesz tę też vjedno chcesz?* ‚copak pořád chceš?‘), který se může objevit ve větách bezpodmětových (63 *to tu smjerdzi za svjinjami* ‚smrdí to tu prasaty‘). Zaujmou demonstrativa odkazujících na německý člen (*nam ten nadmjôr té zavołané mądroścę zawostavił* ‚nechal nám přebytek přivolané moudrosti‘) a ve funkci relativ (*kupckji, tę tu mjałë jaja przedańë* ‚obchodnice, které tu prodaly vajíčka‘). Stejně jako v češtině se tu používá kalk německé vazby *was für ein* (např. 106 *co tę za kuńda jes* ‚to jsi za chytráka‘). Zájmeno *co* kromě tázací a vztažné funkce nacházíme jako zájmeno neurčité (*jô tobje co povjém* ‚něco ti řeknu‘). Číslovky od pěti nahoru jsou nesklonné (*na svojich pjęc pólcach wobrechovac* ‚spočítat na svých pěti prstech‘).

Slovesná morfosyntax ovlivněná němčinou je u Budzisz zastoupena komplexně. Perfektum a plusquamperfektum jsou zde běžnými výrazovými prostředky, podobně jako u Sychty. Perfektum se objevuje s oběma pomocnými slovesy, sloves se sponou *bęc* je dokonce většina.⁶⁸⁴ Auxiliár *miec* se vyskytuje u tranzitivního slovesa pohybu.⁶⁸⁵ Perfektum je tvořeno i slovesy nedokonavými (Např. 69 *ti panovje mą mjelë richtich lęczoné* ‚ti pánové určitě léčili správně‘, 77 *terô jô jem bezmała trze milë szli* ‚teď už mám za sebou skoro tři míle‘), autor užitím tohoto vidu chce nejspíš upozornit na trvání procesu (bez důrazu na proces

⁶⁸⁴ S auxiliárem *bęc* ‚být‘ se zde pojí slovesa *jic* ‚jít‘, *przińc* ‚přijít‘, *zańc* ‚zajít‘, *věńc* ‚vejít‘, *wodrzęzovac* ‚odcestovat‘, *vęlezc* ‚vylézt, vyjít‘, *vlezc* ‚vlézt, vejít‘, *ucec* ‚utéci‘, *umrzec* ‚umřít‘, *padnąc* ‚padnout‘.

⁶⁸⁵ Srv. 91 *mósz tę jakjé szkolë przeszłë* ‚máš za sebou nějaké školy‘ a 69 *mój chłop jesz nje je z wojně nazód przęszli* ‚můj muž se ještě z války nevrátil‘.

bychom použili *vělczoné; przeszli*). V textu jsou příklady perfekta zkušenosti se slovesy *sentiendi* (např. 110 *ale ně zdrzēce le, jô doch móm czēté, že to le na vachvizer brēkuje vezdrzec* ‚ale tak se podívejte, slyšel jsem, že se stačí podívat na ceduli‘), ale i *bēc* (14 *jô doch jem v svyjec bēti* ‚já jsem přece ve světě byl‘). Budzisz používá i perfektum v kondicionále, chce-li vyjádřit podmíněnou jistotu (35 *jô bē mjôł zicher dobēté* ‚určitě bych byl vyhrál‘). Ojedinělé je použití infinitivního perfekta po slovesu *cogitandi*, které vlastně nahrazuje infinitiv *s zu* (47 *měslēla mjec zebrāné* ‚myslela si, že sebrala‘ něm. *sie dachte gesammelt zu haben*). Plusquamperfektum je většinou používáno pro vyjasnění vztahu časových rovin mezi dvěma větami.

11 *Won mjôł konja vėprzeglé a mu futringę sēpāné.* ‚Vypřáhl koně a nasypal mu krmení.‘

27 *Babsko vēmjenjilo boka, jak jô za karkulēcq bēł v jizbje vlazli* ‚Bába vyměnila kozla, když jsem byl v jizbě pro klacek.‘

Užití plusquamperfekta pomáhá určit, jaké bylo pořadí dějů. Absolutně použité plusquamperfektum lze interpretovat podobně jako perfektum v minulosti (jedná se o vyprávění).

102 *Pan Bóg wo njich nji mjôł zabēté.* ‚Pánbůh na ně zapomněl.‘

39 *Tak co wod człowjeka jesz njicht z njich nji mjôł vjidzāné.* ‚Takového člověka ještě nikdo z nich neviděl.‘

3 *Mjôł gvēsno wo jich dardańskji wodvôdze czēté.* ‚Určitě o jejich dardanské odvaze již slyšel.‘

U Budzisz je tak také uplatňována do určité míry souslednost časová⁶⁸⁶ u sloves *cogitandi* nebo *dicendi*:

Předčasnost: 185 *Měslēł won, že krova mja ksežec pólklé.* ‚Myslel, že kráva měsíc spolkla.‘

⁶⁸⁶ Ale bez souslednosti např. *jô mēslēla, že to le tak lēdze žvanjilē* ‚myslela jsem, že to jen tak lidé žvanili‘.

Současnost s předčasností: 88 *Po jeho chodze a trzimanju móg poznac, że won jesz zólnjérsz bél abo przed krótkjim czasę bél bëti.* ‚Podle jeho chůze bylo možné poznat, že je voják nebo před krátkým časem ještě byl.‘

Následnost: 61 *Woni mëslëłë, cze ji so zëmno bë stało, tej bë nazód przëszlë.* ‚Mysleli, si, že bude-li zima, vrátí se.‘ 23 *V kolébce mu njicht nji mjól prorokované, że won bë na stôré lata temu stanovji przënalégól.* ‚V kolébce mu nikdo neprorokoval, že na stará kolena bude patřit k tomu stavu.‘

Pasivum se u Budziszze používá výhradně se slovesem *bęc* (*nakaz bél wëpełnjoni* ‚příkaz byl splněn‘) a to i se slovesem intransitivním (120 *v tim czasu muszi bęc prócované* ‚v tom čase se musí pracovat‘). Často tu nacházíme iterativní pasivum užívané s budoucím tvarem slovesa *bęc* (152 *co dzéń mdą łovjoné* ‚rybaří se každý den‘, 4 *przed pogrzebę koździ mdze goloni* ‚před pohřbem každého oholí‘, 117 *v jesenji téż brzód mdze sëszeni* ‚na podzim se také suší ovoce‘),⁶⁸⁷ v gnómických promluvách se vyskytuje přítomný tvar (131 *co przedtim je kupjoné, po slëbje je nalazlé* ‚co se předtím koupí, po svatbě se najde‘). Agent pasivní konstrukce je uveden předložkou *wod* (117 *dobëvca wod swoich sërdecznje wjitąni* ‚výherce je srdečně vítaný svými lidmi‘, 151 *srodze njenavidzoni wod rëbaków* ‚velmi nenáviděný rybaří‘) na rozdíl od *przez* preferovaného v ZK.

Dalším významným morfosyntaktickým jevem, v dané době již v psaných textech opomíjeným, je napodobování německého slovosledu. To se zde projevuje přesunem určitého tvaru slovesného na závěr vedlejší věty.⁶⁸⁸

Jevem potkávaným i u jiných autorů té doby je používání deverbativních substantiv s předložkou *do* podle německé konstrukce s *zu*, a to se slovesem *bęc* (8 *na jachtę wona jiberhaupt nje je do brëkovanjô* ‚k lovu se nedá použít‘), *miec* (18 *z szachôrzami mjól do czënjenjô* ‚měl co do činění s podvodníky‘), ale i s jinými slovesy (123 *gbur so rëchtëje a sztëftëje do sztrëchanjô a kopanjô torfu* ‚sedlák se chystá ke kypření a kopání rašeliny‘, 191 *halól kónjskji dekji do przëkrëcô* ‚přinesl koňské deky k přikrytí‘).⁶⁸⁹ Z jiných slovesných kalků se vyskytuje obrat (*to*) *dô* (13 *takjého forsz bengla jak jô jem, to téż v cali vsé nje dô* ,

⁶⁸⁷ Srv. futurální použití: 204 *tej jô jem zicher, że zbożë wjitro jesz nje mdze seklé* ‚jsem si jist, že zítra se ještě obilí kosit nebude‘.

⁶⁸⁸ 44 *zdól na tē spravë, chtërnë przinëc mjalë* ‚čekal na věci, které měly přijít‘, 50 *njelëcho so urzas, jak won swoje bjalkji szeptanjë czuł* ‚poněkud se lekl, když uslyšel šeptání své ženy‘, 124 *poznôwamë, że swjatlo a krev calë nôtërë je* ‚poznáváme, že světlo a krev je vlastní celé přírodě‘.

⁶⁸⁹ Zajímavé je, že v nalezených příkladech jsou řídicí slovesa německého původu.

takový silný chlapík jako já v celé vsi není‘, 46 *wod nakôzu marszôla lôgru nje dało apelacëjé* ‚proti příkazu ‚proti maršálovu rozkazu nebylo odvolání‘). Jak je vidět pronomen už v neosobních větách u Budziszze povinné není. Ustrnulý transgresiv nacházíme po slovese *wostac* (25 *won wostôł v krëchce dëcht kole dwjërzi stojacë* ‚zůstal stát přede dveřmi kostela‘, 147 *won wostôł sztivno stojacë* ‚zůstal stát jako zařezaný‘), *widzec* (31 *wjdzôł [...] lesného [...] v las jidacë* ‚viděl myslivce jít do lesa‘). Ze slovesných vazeb zvlášť zmiňme slovesa, která se podle německého vzoru (*nach*) pojí s předložkou *za* (např. 12 *won za czëstim placë szukôł* ‚hledal čisté místo‘, 63 *to tu smjerdzi za svjinjami* ‚smrdí to tu prasaty‘). Podobně je předložky *za* používáno i ve významu *podle* (109 *za volą boską* ‚podle boží vůle‘), jak už jsme viděli v ZK.

Bohatství lexika německého původu je v Budziszových povídkách rozmanitější než v Lorentzově a Bronischově korpusu, protože Budzisz užívá při psaní literární prostředky a zpracovává různé žánry a témata. V Budziszových textech je s německými slovy nakládáno kreativněji. Lidové texty zpravidla přebírají lexikální prvky v *surové podobě*. Budzisz pracuje více se slovesy než s podstatnými jmény.

Nejprve se podíváme na okruhy německých substantivních výpůjček. Obecně platí, že slova z veřejné sféry pocházejí častěji ze spisovné němčiny, zatímco slova náležející ke sféře soukromé jsou dolnoněmeckého původu. Naprostá většina slov je v původním znění v podobě, jak je slyšitelná pro kašubské ucho. Převládajícím rodem německých výpůjček v kašubštině je maskulinum, přičemž k maskulinu přechází i slova, která byla v němčině v neutru. Německé femininum může v kašubštině přijmout femininní koncovku *-a*. Tuto koncovku mají slova, jejichž příslušnost k femininu si kašubský mluvčí uvědomoval (*kasta* ‚bedna‘,⁶⁹⁰ *ôfzida* ‚dodatečně přistavěná část stodoly‘,⁶⁹¹ *farva* ‚barva‘, *sztuva* ‚světnice‘⁶⁹²): původní slabá německá feminina (tzn. původní *n*-kmeny), která mají ve spisovné němčině koncovku *-e*, ale v dolní němčině bývají bez koncovky. Pokud nebyla původnímu femininu v průběhu převzetí slova přidána femininní kašubská koncovka, výpůjčka se dále skloňuje jako maskulinum. Může tak dojít k situaci, že jeden typ feminin, přejetý v různých časových vrstvách, se může v kašubštině skloňovat jednou jako femininum, jindy jako maskulinum. Příkladem mohou složit feminina s hornoněmeckou koncovkou *-ung*. Staré

⁶⁹⁰ Něm. *Kasten*.

⁶⁹¹ Srv. něm. *Abseite* (PW I: 95).

⁶⁹² Něm. *Stube* (dpr. *štōw*, zpom. *Stuwe*).

východostředoněmecké výpůjčky mají koncovku *-enk/unk* (např. *wiatēnk* ‚sázka‘, *rechunk* ‚účet‘),⁶⁹³ a jsou maskulina, výpůjčky dolnoněmecké s koncovkou *-inga* (např. *lōdinga* ‚náklad‘, *szēmeringa* ‚úsvit‘)⁶⁹⁴ jsou femininy a nejnovější výpůjčky z nové spisovné němčiny, zpravidla pocházející z vojenského prostředí, jsou maskulina s koncovkou *-ung/ag* (např. *jibung* ‚(vojenské) cvičení‘, *ordnag* ‚pořádek‘).

Je-li původní německé slovo pomnožné, může být při přidělení příčinné koncovky pomnožné i v kašubštině (např. *buksē* ‚kalhoty‘, *sztrēfle* ‚punčochy‘). Vždy ženského rodu je původně románská koncovka *-erei*, kaš. *-erějô* (např. *maszoperějô* ‚rybářský spolek‘,⁶⁹⁵ *ferszterějô* ‚myslivecký spolek‘). Složená německá slova zpravidla zůstávají v původní podobě (např. *sznēpelduk* ‚kapesník‘, *kricztręg* ‚provaz na káře‘),⁶⁹⁶ ve výjimečných případech může dojít k rozdělení (*riñtové mjęso* ‚hovězí maso‘) nebo k vytvoření kalku (*slónca svjatlo* ‚sluneční světlo‘, něm. *Sonenschein*). Ze substantiv vzniklých zejména sufixací na základě původních německých výpůjek se objevují názvy povolání (vytvořené ze substantiv označujících předmět povolání pomocí sufixů *-ownik*, *-ôrz*, atd.), deverbativa (*věklarovanjé* ‚vysvětlení‘, místo *Erklärung*) a deadjektiva (*frechovnosć* ‚drzost‘ místo *Frechheit*).

Tématicky je distribuce substantivních výpůjek u Budziszze celkem vyrovnané. Ze soukromé sféry se nejčastěji opakují názvy osob a oblečení. Z názvů osob nacházíme typické *knôp* (‚kluk‘ 5, 22, 133, atd.) a *bengjel* (‚hoch‘, 60, 123), *brutka* ‚nevěsta, dívka‘ a převážně hornoněmecké oslovení rodičů (173 *muter* ‚matko‘, 172 a 76 *fater* ‚otče‘). Zde je třeba poznamenat, že v Budziszových textech se *fater* objevuje nejen jako oslovení (tak je to v lidových textech), ale používá se v jiných pádech (např. 75 *je ten nasz fater velěch* ‚to máme ale hodného tátu‘) Z oblečení se nejčastěji objevují *buksē* ‚kalhoty‘, další části oděvu (*sznēpelduk* ‚kapesník‘, *szlěfē* ‚vázanka‘, *sztrēfle* ‚punčochy‘, *muca* ‚čepice‘, *pikelhuva* ‚přílba‘, *fartuch* ‚zástěra‘, *ôfzac* ‚podpatek‘⁶⁹⁷ atd.) spíše ojediněle, k *buksē* existuje varianta

⁶⁹³ Tato koncovka může být produktivní i v rámci slovanské slovní zásoby (srv. čes. *vývazuňk* ‚vyvázání z robotní povinnosti‘).

⁶⁹⁴ Něm. *Ladung* (dpr. *lōduŋk/lōdij*), *Schummerung* (dpr. *šem(ə)riŋ*). HINZE 1965: 429 uvádí i tvar *šēmráŋk*, SGK V: 248 další slohotvorné varianty (např. *šerměcā*, *šēmermaŋica*) i adj. *šēmro* ‚šero‘.

⁶⁹⁵ Dpr. *Maatschapperie* ‚Genossenschaft, Kompanie (Fischersprache)‘ (PW III: 1029), srv. niz. *maatschappij* ‚společnost, firma‘.

⁶⁹⁶ Dpr. *krūštraŋ* (vlastně *Kreuzstrang*).

⁶⁹⁷ Dpr. *Afsatz*, něm. *Absatz*, srv. pol. *obcas* (starší německá výpůjčka).

bukszszcze (74). Ze slov označujících jídlo se nejvíce objevuje obecný výraz *móltěch* (‘jídlo’, dokonce např. 161 *varzi móltěchi* ‘vaří jídla’), dále *trěnk* ‘nápoj’ a *frésztěk* ‘snídaně’. Poměrně rozsáhlou skupinou jsou slova spojená se životem na statku. Vyskytují se zde názvy částí domu a nábytku (*sztuva* ‘světnice’, *ófzida* ‘přistavěná část stodoly’, *zófa* ‘pohovka’, *knével* ‘klika’,⁶⁹⁸ atd.), nářadí (např. *gôble* ‘vidle’,⁶⁹⁹ *szěpla* ‘lopata’, *zôga* ‘pila’, *knip* ‘nůž’),⁷⁰⁰ z nichž drtivá většina je dolnoněmeckého původu. Přechodným pásmem mezi soukromou a veřejnou sférou jsou názvy povolání: zde nacházíme buď původní německá slova (*flészter* ‘řezník’, *déf* ‘zloděj’, *maszop* ‘člen rybářského spolku’, *ferszta* ‘fořt’) nebo slova obohacená příponou (*dachlónjik* ‘nádeník’)⁷⁰¹ a utvořená nově (*klaftovnjik* ‘dřevorubec’,⁷⁰² *dakôrz* ‘pokrývač’, *brifka* ‘listonoš’)⁷⁰³. Zde opět převládají slova dolnoněmecká.

Z kategorie *příroda* se v Budziszových povídkách nejvíce objevuje pojem *lěft* (‘vzduch’, 17 *svjézi lěft* ‘svěží vzduch’), je zde pojmenováno několik přírodních úkazů (139 *szarô szëmeringa* ‘šedý úsvit’, 152 *děněga* ‘vlnění’, 168 *strąd* ‘pobřeží’, 151 *dina* ‘duna’) a zástupců rostlinné říše (např. 38 *dana* ‘jedle, smrk’, 69 *krěsbérë* ‘angešty’,⁷⁰⁴ *blabérë* ‘borůvky’,⁷⁰⁵ 150 *dil* ‘kopr’,⁷⁰⁶ 177 *klěfta* ‘poleno’,⁷⁰⁷ 177 *tvela* ‘výrůstky na žitě’,⁷⁰⁸ 178 *sztam* ‘kmen stromu’).⁷⁰⁹ Německého původu jsou i názvy světových stran (např. 60 *v nórdvesce* ‘na severozápadě’, 178 *nórdostu* ‘severovýchodě’) a názvy měsíců (119 *aprěl* ‘duben’, 6 *v julim a augusce* ‘v červenci a srpnu’).⁷¹⁰ Vyskytuje se tu několik mytologických

⁶⁹⁸ Dpr. *knēwəl*, srv. něm. *Knebel*. Jak v kašubštině, tak v dpr. může toto slovo označovat různé druhy úchytů, držáků, zapínání (srv. PW III: 374–375, SGK II: 129).

⁶⁹⁹ Zde z něm. *Gabel*, v kašubštině ale také existuje *gafle* (dpr. *Gaffel*).

⁷⁰⁰ Dpr. *knif* ‘nůž’, *knip* ‘tupý nůž’, srv. ang. *knife*.

⁷⁰¹ Zpom. *Dachloihne* (něm. *Taglöhner*). K dolnoněmeckému *Dachlohn* (něm. *Taglohn*) je přidána slovanská přípona *-ik*.

⁷⁰² Dpr. *Klaft* ‘poleno’, srv. něm. *Klafter* ‘sáh’.

⁷⁰³ Něm. *Brief*.

⁷⁰⁴ Dpr. *kres(t)bēr* (vlastně *Christbeere*).

⁷⁰⁵ Uvedeno se synonymem *czôrné jagodě*.

⁷⁰⁶ Něm. *Dill*.

⁷⁰⁷ Něm. *Klufit* (dpr. *klofit*).

⁷⁰⁸ Srv. mecklenbursky *Twäl* ‘vidlice ve větvích’.

⁷⁰⁹ Něm. *Stamm*.

⁷¹⁰ Vzpomeňme si, že u Ceynowy byla tato terminologie převzata z polštiny.

pojmu, totiž *jirlěch* (,bludička‘ 61)⁷¹¹ a *underérczk* (,skřítek‘, 68, dpr. *Undererdschke*, srv. něm. *Unterirdischer*). Ze slov označujících ,místo‘ se zde vyskytují *mól*, *plac* i *flach*, ze slov pro ,chvíli‘ se užívá výrazu *sztót* (nikoli kalk *sztěrck*).

Odlišná situace panuje u výrazů, které pocházejí z vojenského prostředí, tj. u vojenských funkcí a hodností (*feltveber*, *lejtnant*),⁷¹² jak je známe i v češtině, nebo další terminologie (*ordel* ,příkaz‘, *szos* ,střela‘, *vacha* ,stráž‘, *jibung* ,cvičení‘, *wordnag* ,pořádek‘).⁷¹³ Zde se vyskytuje terminologie hornoněmecká (ze spisovného jazyka) a jedná se tak vlastně o jednu z nejmladších vrstev německých výpůjček. Podobný stav panuje u termínů z administrativy a obchodu. Zde však můžeme narazit i na staré středověké výpůjčky (*burméster* ,starosta‘, *rechunk* ,účet‘, *hańdel* ,obchod‘). Základní slovo z tohoto okruhu (,obchod‘) se zde nachází ve třech různých variantách: *jeszaft*, *gészeft*, *geszaft* (srv. zpom. *Jeschäft*, čes. hov. *kšeft*), v prvním případě s respektem k výslovnosti místní němčiny. Jiná slova, kde se mohl projevit týž rys $g > /j/$, jsou v podobě spisovné (*bérgelt* ,spropitné‘, *szvęncgelt* ,peníze, které vyplácí sedlák tomu, kdo se staral o dobytek po výhodném prodeji‘, srv. něm. *Schwanzgeld*). Samotné slovo *jeszaft* ,obchod‘ je synonymní se starším *hańdel*,⁷¹⁴ ,kamenný obchod‘ je *lôda* (189, srv. něm. *Laden*). Vedle původního *pjenjadze* vystupuje i slovo *dětkji* (,peníze‘).⁷¹⁵ Mezi další přejaté výrazy patří názvy úřadů jako *empt* ,úřad‘ (něm. *Amt*), *magjistrôt* ,magistrát‘ (něm. *Magistrat*) označení jejich osazenstva (*ęmpcdiner* ,úřední sluha‘, *sztacanvalt* ,státní zástupce‘, *burméster* ,starosta‘, *oberst* ,plukovník‘, *kasjér* ,pokladník‘)⁷¹⁶ a pojmy spojené s obchodem (*priz* ,cena‘, *cedel* ,lístek‘, *kuńda*⁷¹⁷ ,zákazník, chytrák‘, *kóńszaft* ,zákazník‘, *stęmpel* ,razítko‘, *sztrôfa* ,pokuta‘).⁷¹⁸ K tomuto okruhu jsou blízké pojmy týkající se města, objevuje se zde např. moderní pojem *cuch* (,vlak‘, něm. *Zug*, 120, 180 *cuchji na zasnjezonich turach* ,vlaky na zasněžených kolejích‘), dva výrazy pro

⁷¹¹ Něm. zpom. *Irrlicht*, dpr. *erlixt*.

⁷¹² Něm. *Feldwebel*, *Leutnant*, srv. čes. (třeba u J. Haška) *feldvébl*, *lajtnant*.

⁷¹³ Něm. *Order*, *Schoss*, *Wache*, *Übung*, *Ordnung*.

⁷¹⁴ V češtině lze kamenný obchod německými slovy označit jako *kšeft*, *kvelb*, *krám*, obchod v obecném smyslu je *kšeft*, *handl* je mj. pojem pro výměnu českých a německých dětí mezi rodinami v českém pohraničí

⁷¹⁵ Z dpr. *ditka*, které pochází z polského *dudek*, jímž se hovorově označovaly polské mince z 16. století s orlem (Hinze 1965: 166–167).

⁷¹⁶ Něm. *Amtsdiener*, *Staatsanwalt*, *Bürgermeister*, *Oberst*, *Kassier*.

⁷¹⁷ Toto substantivum je mužského rodu. Koncovka *-a* odpovídá původní německé koncovce *-e* (srv. také *pôda*, něm. *Pate*, dpr. *pōdā*).

⁷¹⁸ Něm. *Preis* (dpr. *prīs*), *Zettel* (dpr. *tsedəl*), *Kunde*, *Kundschaft*, *Stempel*, *Strafe*.

označení ‚ulice‘ – francouzské *szosějô* a dolnoněmecké *sztrôta* (dpr. *štrôt*, něm. *Straße*) a pojem *torma* ‚věž‘ (dpr. *torm*, něm. *Turm*).

Poměrně různorodou skupinu tvoří pojmy abstraktní. Kromě výrazů známých i z polštiny (*kónszt* ‚schopnost, umění‘, *urlop* ‚dovolená‘, *réza* ‚cesta‘, *szpacérka* ‚procházka‘) je zde v ZK oblíbené *ôrt* ‚způsob, druh‘ vystupující vedle synonyma *spôsób*, německé *éra* ‚čest‘ (něm. *Ehre*) vedle latinského *honor*. Německé jsou i výrazy pro pocity jako ‚starost‘ (85 *žorgami zakłopotanq głowę* ‚starostmi obtíženou hlavu‘), ‚chut‘ (129 *jô nji mąm lésztu* ‚nemám chuť‘) a ‚žízeň‘ (*děrszt*). Místo polského *kierunek* je zde dolnoněmecká *kjeringa* ‚směr‘ (sdn. *keringe*). Nacházíme tu také hanlivá označení lidí (*uloszpégjel* ‚chytrák‘, *szëderbuksa* ‚zbabělec‘)⁷¹⁹ nebo je jejich činů (*tôkjelinga* ‚hluk, pozdvižení‘).⁷²⁰

Kromě samostatných pojmu se v Budziszových textech objevují také polokalky, především:

Beszét vjedzec ‚dovědět se‘, něm. *Bescheid wissen* (6 *të akrôt beszét vjész* ‚tak už víš‘)

Dac wobacht ‚dát pozor‘, něm. *Obacht geben* (14 *won nje dôł wobacht* ‚nedal pozor‘)

Nót bęc ‚potřebovat‘, něm. *nötig sein* (17 *mu co nóť bęło* ‚něco potřeboval‘)

Bęc v sztańdze ‚být schopen‘, něm. *im Stande sein* (7 *wona mu žęcé wrócęc v sztańdze je* ‚je s to mu vrátit život‘)

Bęc X lat stóri, něm. *X Jahre alt sein* (54 *běl 12 lat stóri* ‚bylo mu dvanáct‘)

Genitiv + *vôrt*, něm. adjektivum *-wert* (21 *ta szlachta doch jesz je kopnjenjô nogq vórt* ‚šlechta ještě stejně stojí za kopanec‘)

Základní distribuce německých sloves, používaných Budziszem, v základech odpovídá stavu v lidových textech. Mezi nejčastější výpůjčky patří *brëkowac* (*moli lôgjer brëkovól* ‚potřeboval malý tábor‘, *módné radě nje brëkovól częc* ‚nemusel slyšel módní rady‘, 24 *temu mę sę též dzëvovac nje brëkujemë* ‚proto se také nemusíme divit‘), *halac* v obou významech (27 *wonji halalë woz* ‚přivezli vůz‘, 107 *nôprzód jô swoję stôrq halqm* ‚nejdříve přivedu svoji starou‘) vedle synonyma *przëniesc, felowac* (‚chybět‘, 192 *cěž tobje felëje?* ‚co ti chybí?‘, 45 *czasu półtora felovalë* ‚chybělo jeden a půl hodiny‘), *darwac* (49 *cež to tam sq za vjemożni*

⁷¹⁹ *Uleszpégjel* je z dpr. *Uhlespejel* (něm. *Eulenspiegel*), *szëderbuksa* z dpr. *šedərə* ‚třást se‘ (něm. *schüttern*) a *beks(e)/biks(e)* ‚kalhoty‘.

⁷²⁰ Z dolnoněmecké podoby něm. *Takelung* ‚plachtoví‘.

panovje, že jich pozvac nje darvô ,co je to za mocné pány, že je zakázáno je volat‘)⁷²¹ a *wobżorgac* (,obstarat‘, 60 *to mę vszëtko wobżorgqmę* ,to my věchno obstaráme‘). Ze sloves *trvání* je používáno *warac* (105 *nje varalo dlugo* ,netrvalo dlouho‘, 157 *pjękosc nje varó dlugo* ,krása netrvá dlouho‘), ze sloves *připravování* pak *ręchtowac* (178 *fórmanji swoje voze ręchtęjq* ,formani si chystají vozy‘, 66 *ręchtowa fręszték* ,chystala snídaní‘). Ze sloves, která jsou u současníků již nahrazována v písemném jazyce polonismy, zmiňme *opasowac* (90 *wopasujce!* ,dávejte pozor‘), *będowac* (,nabízet‘, 169 *njespodzqńkji będęjq* ,nabízejí překvapení‘, 16 *będovalę gburze pozdrovjenję* ,sedláci nabízeli pozdrav‘), *fedrowac* (,žádat‘, 7 *za postanję fedrovalę dwa wosmóki* ,za vyřízení požadovali dva osmifeniky‘).

Pochopitelně se u Budziszze objevují také slova sdílená s polštinou, jako *rechowac* (,počítat‘), *retac* (,zachránit‘, 57 *won na rėnku mjesqą ęrę retól* ,zachránil na náměstí čest města‘), *pasowac* (,hodit se‘, 14 *do ženjenjô pasovalę* ,hodili se na ženění‘), *trafic* (,potkat, trefit‘, 14 *vjedno trafil dodóm* ,vždycky trefil domů‘), *merkac* (,všímát si‘, 4 *nje merkace wę* ,nevšímáte si‘). Mezi zvláštní slovesa, která se u jiných autorů nevyskytují, patří verba *endrowac* (něm. *ändern*), a to jednak ve významu ,měnit‘ (35 *tje tę sprawę często na tvoje dobre endręje* ,to tu záležitost mění ve tvůj prospěch‘), jednak ,vadit‘ používané v negativu (159 *to je njevjele endręje* ,to jim moc nevadí‘, 54 *to go njic nje endrowalo* ,to mu nevadilo‘), a slovesa pohybu *trekac* (,táhnout‘, dpr. *tręka*, 164 *nječętnje za tēmi dręgjimi trekô* ,nerad táhne za těmi druhými‘) a *fródnqć* ,spěchat‘.⁷²² Zaznamenáníhodné je Budziszovo použití německých sloves pro literární popisy atmosféry, přírody (což se v lidových textech prakticky nevyskytuje), k těmto účelům jsou využity výrazy jako např. *flerovac* (141 *fleręjq motęle* ,třepetají se motýli‘; něm. lokálně *flirren*), desubstantiva *szpęgłowac* (,zrcadlit se‘ 185 *ksężec sę szpęgłowól* ,měsíc se zrcadlil‘) a *lęftowac* (,provzdušnit‘, 121, srv. čes. hov. *luftovat*).

Budziszovy texty jsou plny dalších verbálních výpůjček, jimiž jsou popisovány činnosti na statku. Z nich jsou nejčastější slovesa týkající se venkovních prací, jako *lifrowac* (,doručit‘, 65 *svinje do lifrowanjô*) a *fudrowac* (,krmit‘, 192 *paróbk konje fudrowól* ,čeledín krmil koně‘)⁷²³ a *draszowac* (188), dále slovesa *uklizení* (127 *won dak pucęje*)⁷²⁴ ,čistí

⁷²¹ Zde si všimněme neosobního použití, připomínající polské *wolno*.

⁷²² Dpr. *fróda* ,chápat‘. HINZE 1965: 206–207 uvádí i slovinská slova *vródnqć*, *vródac* mající stejný význam jako dolnoněmecký výraz.

⁷²³ Verbum *lifrowac* je hornoněmecké, substantivum (*liwringa*) je však již dolnoněmecké. Naopak *fudrowac* je zachováno v dolnoněmecké podobě na rozdíl od *fütrowac*, převládajícího u jiných autorů.

⁷²⁴ Z něm. *putzen*.

střechu', 188 *bratim folvark rěmac muszil*⁷²⁵ ,kamarád musel uklidit statek') a řemesel a drobných prací (83 *ubranjé zvarpac* ,ušít oblečení', 172 *smarėje a éleje draszmaszinę*⁷²⁶ ,maže a olejuje mlátičku'). Pochopitelně zde jsou i verba *zavírání* (66 *provějant zasztěkól v kastę* ,potraviny zamkl v bedně', 96 *butnové dvérze zarigłova*⁷²⁷ ,zavřela vnější dveře') a řada dalších vyskytujících se již zpravidla jen jednou (ze známých sloves *ladowac* ,nakládat', *szpórowac* ,šetřit').

Budziszův jazyk zahrnuje i všechny slovotvorné zvláštnosti, které známe z lidových textů. Používají se zde různé slovanské předpony (např. 19 *jim na pjenjádzach zafelowało* ,najednou jim chyběly peníze', 70 *wodsztékól skrzěnję* ,odemkl skříň') z nichž nejčastější je *wě-* (140 *njebo vnet sę věklarėje* ,nebe se hned vyjasní', 76 *věbildovól* ,vypodobnil', *plac věřemovól* ,uklidil místo') i německé verbální partikule, z nichž se objevuje především *mět* (177 *mět vzęti* ,vzatý s sebou'), a partikule pohybu (6 *wędrova rut* ,ycestovala', 189 *tej to szło lós* ,tak se to rozjelo').

Ustrnulé adjektivně-adverbiální tvary senacházejí u Budziszze v podobném množství jako v lidových textech. Nejčastějším z těchto tvarů je výraz *richtich*. Vyskytuje se jak ve funkci přívlastku *shodného* (77 *to nje pochôdô z richtich spravami* ,to není vhodné'), tak ve funkci adjektiva v predikátu (191 *va mje jesta ti richtich!* ,vy jste tedy ti praví!') a jako adverbium (8 *wobezdrzě le so richtich* ,jen se pořádně podívej', 91 *przezdrzól bělno a richtich* ,prohlédl pěkně a pořádně') ve významu ,správný, pořádný, pořádně' (srv. 129 *njerichtich* ,nesprávný').

Na druhém místě je slovo *ful* objevující se zpravidla ve funkci adjektiva/adverbia před genitivem ve spojení s věcmi konkrétními (12 *ful tobakji* ,plný tabáku') i abstraktními (11 *ful nódzeje* ,plný naděje'), ale i predikativně (17 *mjara jesz nje běla ful* ,míra ještě nebyla plná'). Synonymně se s tímto dolnoněmeckým výrazem vyskytuje i slovanské slovo *pôlen* (145 *las je tere zôs pôlen zęcô žěvého* ,les je zas plný života'), které se užívá ve jmenném tvaru a tak je vlastně používáno stejným způsobem jako výraz germánský (ustrnule).

Mezi dalšími slovy, která se objevují v textech vícekrát, zmiňme *mer* se svým synonymem *méděch* (,unaven', 154 *lěft je méděch* ,vzduch je mdlý', 97 *zmarachovqno a mer* ,naprosto unaven', 51 *mer a méděch* ,zničen únavou'), *ôpen* ,otevřený' (oblíbené v ZK)

⁷²⁵ Z sdn. *rumen*, dpr. *rīm(ə)*, něm. *räumen*.

⁷²⁶ *Élac* je z něm. *ölen*.

⁷²⁷ Z něm. *riegeln*.

vyskytující se hlavně jako přívlastek shodný (149 *ôpen wokę zdrzi* ‚dívá se otevřeným okem‘, 122 *przez ôpen wokna lëft zavjévô* ‚otevřenými okny proudí vítr‘) i predikativně (60 *trzëmôj ten open mjech przed nię* ‚drž ten otevřený pytel před ní‘) a *klôr* ve významu ‚jasný‘ (*klôr jak bursztin* ‚jasný jako jantar‘, 169 *v tim klôr lefce* ‚v čistém vzduchu‘, *njebo je klôr* ‚nebe je jasné‘).⁷²⁸ Slova *driftich* (‚vychytralý‘, dpr. *drefitiχ*, *driftich kuńda* ‚vychytralec‘, *driftich dzevus* ‚lstivá dívka‘) a *fajn* (60 *taką fajn leżnosc minąc* ‚prošvihnout takovou výbornou příležitost‘) se objevují hlavně jako přívlastek shodný, výrazy *niszrich* ‚zvědavý‘, *fardich* (‚hotový‘, 168 *strëch snjegovi je fardich* ‚sněhulák je hotov‘) a *frech* (‚drzý‘, 83 *jedna z njich těli frech běla* ‚jedna z nich byla tak drzá‘) zejména predikativně. Slovo *sztël* ‚zticha‘ se vyskytuje pouze jako adverbium nebo predikativní adjektivum (*będz sztël* ‚buď zticha‘, *bądzce dëcht sztël* ‚buďte opravdu zticha‘).

V Budziszových textech se nacházejí, podobně jako v ZK, i nové adjektivně-adverbiální tvary pocházející z románských jazyků. Nežádka se jedná o synonyma domácích germanismů, např. *akurôt* (‚pozorně‘, 109 *wobezdrzôł akurôt* ‚pozorně si prohlédl‘, 197 *ale Vąm dąm radę, tę Vë muszice akurôt slëchac* ‚dám vám radu, musíte jen pozorně poslouchat‘), které má podobný význam jako *richtich*, slovo *parôt* (66 *vszëtko lezi parôt na komódze* ‚vše leží připraveno na komodě‘), jež je synonymní s *fardich*, *liber* (*jes liber wod woplat* ‚jsi osvobozen od poplatků‘) odpovídá významem německé výpůjčce *fraj/fri* (u Budzisz *frijny*). Také se tu objevuje moderní výraz *ekstra* (*nje darvąm ekstra napjisac* ‚nemusím psát zvlášť‘) bez *německého* synonyma. Výskyt těchto adjektivně-adverbiálních tvarů lze dát do souvislosti právě s jejich synonymitou s jinými výpůjčkami – mluvčí byl zvyklý vyjadřovat daný pojem ustrnulým výrazem.

Budziszovy texty nabízejí kromě adjektiv ustrnulých také širokou škálu adjektivních výpůjček s příponami. Vzpomeňme, že v lidových textech se vyskytovaly téměř výhradně adjektiva ustrnulá a sufigované výpůjčky byly omezené na pár desubstantiv, zatímco autoři literárních děl se snažili tyto výrazy zpravidla nahradit slovanskými synonymy. Kromě vyrovnanějšího používání sufigovaných a ustrnulých adjektiv nás u Budzisz zaujme i bohatství možných sufixů (ve většině lidových textů se používá hlavně *-ny* u deadjektiv a *-owi/owny* u desubstantiv). Volba určité přípony však nemusí být zcela jednoznačná, jak svědčí některé příklady dublet (např. 131 *ta dëbeltovô koszta* ‚dvojitá cena‘ – 121 *dëbeltné*

⁷²⁸ Připomeňme, že v *kašubštině* kolem roku 1900 jsme interpretovali ojedinělý příklad *klôr* jako ‚hotový‘.

gqseczkji ‚tlustá housátka‘, *różnofarvněmi* ‚různobarevnými‘ – 120 *farvisti wobróz* ‚barevný obraz‘).

Nejčastějším sufixem německých výpůjček je *-ny*.⁷²⁹ Objevuje se jak u prostých deadjektiv, která odjinud známe bez sufixu, jako *frijni* (6 *frijnq gvěsnosc* ‚svobodná jistota‘, *serce bělo frijné* ‚srdce bylo svobodné‘, 64 *frijnô wod lifrovanjô* ‚nemusela dodávat‘), *vôrtni* (174 *won je zlota vôrtni* ‚je hoden zlata‘), nebo *kuñtentni* (132 *kuñtentni z jeszaftóv* ‚spokojený z obchodů‘), tak u desubstantiv, např. *kraftni* (6 *kraftni jak dus* ‚mocný jako eso‘, 8 *kraftnô tobaka* ‚silný tabák‘), *apartni* (130 *apartni vęps* ‚extravantní kabát‘, 140 *apartnq wucechę* ‚zvláštní zábavu‘) a *wobachtni* (63 *mjelę wobachtné oko* ‚měli pozorné oko‘). Některá adjektiva známe již z lidových či literárních textů v sufigované podobě (94 *bruni zbqn* ‚hnědý džbán‘).

Nejuniverzálnější příponou je *-owi*. Převládají desubstantiva (41 *słowo érové je padlé* ‚bylo vyřčeno čestné slovo‘, 60 *kręsbérové krze* ‚angreštové keře‘), z nichž některé jsme dříve viděli s příponou *-owny* (138 *gvoltovęmi skókami* ‚mocnými skoky‘). Sufix *-owi* se dále objevuje u deadverbií (96 *butnové dvęrze zarigłova* ‚zavřela vnější dveře‘), při opisu složeného substantiva (125 *riñtovi mjęso* ‚hovězí maso‘) a jednoho deadjektiva (66 *ten kaltovi mólęcch* ‚studené jídlo‘), kterému byla tato přípona přiřčena pravděpodobně z důvodů výslovnostních (místo *-ny*).

Přípony *-owny*, *-isti/ęsti* a *-ati* jsou vyhrazeny desubstantivům a nevyskytují se příliš často: přípona *-owny* pouze u *kuñsztovni* (12 *vimnji ten kuñsztovni lęst* ‚vyjmi ten vumělkovaný‘), *-ęsti* (160 *dóczęsti lęft* ‚zamlžený vzduch‘), mírně bohatší je objektivě posesivní sufix *-ati* (7 *jiftovaté* ‚jedovaté‘, 66 *sztrępovati sviter* ‚pruhovaný svetr‘, 69 *tu so dzeje za ulospęgłovatého* ‚tady se děje něco divného‘). Přípony *-owany*, *-owiti* a *-owalny* se nacházejí u deverbálních adjektiv, nežřídka opatřených předponou z důvodů vidových. Nejčastější je přitom *-owany* (173 *raszplowqnęmi vrękami* ‚oškrábanými řepami‘, 130 *wovarpanęcch* ‚obšitých‘, *woflisovqnęcch* ‚zničených‘), ostatní dvě přípony jsou vzácné (16 *koźdi pasoviti leźnosci* ‚každé vhodné příležitosti‘, 60 *szmakovjitęcch ovocóv* ‚chutných plodů‘, 158 *njeporechovalnęcch kvjatkóv* ‚nespočítatelných květin‘). Z deverbálních adverbii se vyskytují příklady koncovek *-ownie* a *-alnie* (*szparovnje a żorgalnje* ‚šetřivě a starostlivě‘) u desubstantivních *-ownie* (*gvółtovnje* ‚násilně‘) a deadjektivních *-nie* (*calô rodźena jivrnje prócivô* ‚celá rodina starostlivě pracuje‘). Deverbativa mohou být řešena i participii

⁷²⁹ V Budziszově pravopise, podobně jako v ZK a u Mladokašubů, se současné *-ny* zapisuje jako *-ni*, kdežto *-ni* (palatalizované) se píše *-nji*.

(např. 116 *v szpégłějáczech sę v njich promjenjach słónca* ‚v zrcadlících se v nich paprscích slunce‘). Jako příklad stupňování německých výpůjček se u Budziszze vyskytuje příklad připojení přípony *-niészi* u deadjektiva (*ten nôfrechnjészi* ‚ten nejdrzejší‘), které se v pozitivu vyskytuje bez sufixu.

Lokálních adverbia jsou kromě obligátních *bene* (17 *bene v sercu* ‚v srdci‘, 68 *deja sedzi bene* ‚myšlenka sedí vevnitř‘) a *buten* (*lepiej za krzę jak buten* ‚lepší za keřem, než venku‘) zastoupena směrovými variantami *rut* (194 *le chutko z prôvdq rut!* ‚jen rychle s pravdou ven‘) a *ferut* (145 *na ferut dostac* ‚dostat předem‘) a významově blízkým *gon* (*wobrôz głębokjého pokoju je gon* ‚obraz hlubokého klidu je pryč‘). Etymologie partikule *gon* zřejmě odkazuje na dolnopruské sloveso *gona* ‚jít‘. Vyskytuje se i partikule s významem směru ‚vpřed‘, *forvac* (něm. *vorwärts*, 43 *nô tej forvac do dzala* ‚tak tedy do díla‘, 178 *jazda forvac* ‚jízda vpřed‘), desubstantivní je adverbium *môlami*.

Spektrum Budziszových partikulí se také vyrovnává lidovému jazyku. Z modifikačních partikulí se vyskytuje *doch* jak ve smyslu potvrzovacím (110 *mě doch tę drogę do té Amerikji nje znajemě* ‚my cestu do Ameriky přece neznáme‘, 191 *tak zle to doch u těch Kaszëbów nje je* ‚tak zle u těch Kašubů přece jen není‘), tak adverzativním (5 *naszého prôtatka nje vjidzól a doch go tak trafnje věfardichovól* ‚našeho praotce neviděl a přece ho tak trefně vyhotovil‘). Významově se partikule *doch* blíží vzácnému *szóns* (106 *mě szóns czële, co tě za kuńda jes* ‚už jsme slyšeli, co jsi za chytráka‘), které již známe od Sychty.

Částice epistémické jsou představeny v celé škále, od nejsilnějšího k nejslabšímu jsou to *zicher*, *gvësno*, *mést*. Nejčastější je *zicher*, které se však objevuje nejen jako partikule (*won ję zicher nje brakuje* ‚určitě je nepotřebuje‘, 34 *zicher jô ju bël sztrôfowani* ‚jistě že jsem již byl trestán‘), ale i jako plnovýznamové adverbium (178 *pomału ale zicher* ‚pomalu, ale jistě‘) a adjektivum (204 *jô jem zicher* ‚jsem si jist‘, 95 *sëchô vjeczerza je tobje zicher* ‚můžeš počítat se studenou večeří‘). Partikule *gvësno* je používána hlavně se sufixem (jako u Majkowského, např. 5 *ta gvësno z raju, jak naszi starcë povjôdajq* ‚ta určitě, jak říkají naši starci, pochází z ráje‘, 27 *gvësno tvój dobri fuder cknje* ‚to je jistě cítit tvoje dobré krmení‘), partikule *mést* častá není (*ně doch mést jo* ‚tak to přece jen asi ano‘).

Bohatá je i rodina německých intenzifikačních partikulí. Nejčastější takovou partikulí je *dëcht*. Nachází se zde v několika svých významech. Nejvíce se vyskytuje v pozitivu ve významu intenzifikačním, přičemž je silnější než slovanské *baro*. Zesiluje tak význam adverbii a adjektiv (26 *bëło ję dëcht żól* ‚bylo jí velice líto‘, 155 *dëcht chutko* ‚dost

rychle'). Před substantivem s předložkou má význam ‚přímou, těsně‘ (138 *dëcht przed nogami* ‚přímou před nohama‘, 187 *jedného dnja dëcht przed wodrëzowanjim* jednoho dne těsně před odcestováním‘), před adverbialem jako ‚úplně, naprosto‘ (91 *won jôd dëcht tak bez aptitu*, 94 *dëcht tak zle to nje bëło*). Časté je použití v záporu ve významu ‚vůbec‘ (4 *dëcht njic* ‚vůbec nic‘, 191 *ti lëdze dëcht njizôdného szpôsu nje rozmjejq* ‚ti lidé vůbec žádnému vtipu nerozumí‘, 60 *to më dëcht nje vjéme* ‚to vůbec nevíme‘, 73 *tej wona dëcht njic nje rzekła* ‚tak ona neřekla vůbec nic‘). Poslední dva významy mají u Budziszze nová, ze spisovné němčiny pocházející synonyma – v pozitivu *folsztendich* (‚úplně‘, něm. *volständig*, 44 *wo wogjerze mjôł folsztendich zabëté* ‚na hřebce úplně zapomněl‘, 186 *folsztandich zmęczoni* ‚úplně unavený‘), v negativu *jiberhaupt* (8 *na jachtę wona jiberhaupt nje je do brëkowanjô* ‚k lovu je naprosto nepoužitelná‘) a kalk *czësto* (35 *tje⁷³⁰ tę spravę czësto na tvoje dobré endrëje* ‚tuto záležitost zcela mění ve tvůj prospěch‘). Kromě samostatného použití se partikule *dëcht* vyskytuje často ve spojení s jinými partikulemi jako např. *dëcht baro⁷³¹* nebo *dëcht akrôt* (*žebe mëmka dëcht akrôt vjedza, jakji mëster nôlepszi bëł* ‚aby máma tak akorát věděla, jaký mistr byl nejlepší‘), které v obou případech můžeme přeložit jako ‚pořádně‘. Podobný význam má příbuzná partikule *dichtich*, která se používá i jako zesílení adjektiva-adverbia *ful* (185 *tere jô dichtich pjenjãdze nabjerzë* ‚teď si naberu hodně peněz‘, 116 *dichtich grupa gnojju* ‚pořádná hromada hnoje‘, 11 *szôltës mjôł pravje dichtich grëzël sztaqanëch bulev v gëbje* ‚měl právě velké sousto bramborové kaše v puse‘, 11 *dichtich miskę* ‚pořádnou miskou‘). Adjektivně se užívá také spojení *dëcht richtich⁷³²* česky bychom toto mohli nejlépe přeložit partikulí *fakt*.

Ze slabších intenzifikačních partikulí se u Budziszze vyskytuje (sestupně) *zacht* (12 *vsëpôł sobje taką zacht grepe* ‚nasypal si slušnou hromádku‘, 189 *tak to szło przez zacht czas* ‚tak to šlo notný čas‘), které do češtiny překládáme ‚slušně/slušný‘ (proti *dëcht*: ‚pořádně/pořádný‘), *knap* (168 *knap ten laszt snjegu njesc mogą* ‚sotva ten náklad sněhu mohu unést‘), které může mít i význam časový (192 *mëslëłë, że woni knap bëłë usnjoni* ‚mysleli, že zrovna usnuli‘). Nejslabší je *blôs* (117 *të mje blôs gnój njiszczisz* ‚jen mi ničíš hnůj‘) existující v konkurenci s *le* (‚jen‘, vzácně i *trochę*, např. 125), které je mnohem častější

⁷³⁰ Jedná se o přímou řeč pronesenou mluvčím luzinského nářečí.

⁷³¹ *Dëcht* a *baro* lze i kombinovat (např. 106 *jô bë dëcht baro rôd vjidzôł* ‚o tom bych opravdu velmi rád věděl‘.

⁷³² 106 *dëcht richtich szpańskjë* ‚skutečně španělské‘, 173 *to mje jes dëcht richtich kalëka* ‚ty jsi tedy opravdu lazar‘, 30 *to mje je dëcht richtich numer* ‚to je mi tedy pořádné číslo‘.

i díky svému modifikačnímu použití. Obě partikule se v případě potřeby mohou spojit (*moli dzélék le blós dobjegnje do célu* ‚jen malá část doběhne do cíle‘)

Slova cizí, zejména románského původu jsou v Budziszově jazyce přejata především německým prostřednictvím. Z podstatných jmen jde především o terminologii administrativní (*dokuměnt* ‚dokument‘, *jinštrēměnt* ‚instrument‘, *do rebeljé* ‚do rebelie‘, *komisějô* ‚komise‘, *traktaměnt* ‚náležitým jednání‘, *ventôrz* ‚inventář‘), vzdělaneckou (*sztudencě* ‚studenti‘, *unjivôrstôt* ‚univerzita‘,⁷³³ *do gjimnazjé* ‚do gymnázia‘), realie a pojmy moderního světa (*policějô* ‚policie‘, *téater* ‚divadlo‘, *szpektôkjel* ‚představení‘, *apetit* ‚chuť‘, *tlegramě* (sic) *a telefoně* ‚telegramy a telefony‘, *pôrfejm* ‚parfém‘, 90 *vedle naszé stôré módě* ‚podle naší staré módy‘, *kredit* ‚kredit‘), objevují se i kulturní odkazy (63 *farizévusz* ‚farizej‘, 132 *ksantipa* ‚xantypa‘, 71 *dzesęc plag v Egipce* ‚deset ran egyptských‘). Z adverbí se objevují některá nová slova jako *ekstra* ‚extra‘, *szpecějalnie* ‚speciálně‘, *reglôrnje* ‚pravidelně‘, *sekretnje* ‚tajně‘. U sloves je německé prostřednictví signalizováno použitím přípony *-irowac*⁷³⁴ (např. 192 *potraktirovôl* ‚zjednal‘,⁷³⁵ 178 *fërszta notirëje* ‚hajný poznamenává‘, 64 *fizentirovac* ‚navštěvovat‘,⁷³⁶ 160 *revendirovac* ‚revidovat‘).

Polský vliv je u Budziszě nesrovnatelně menší, než v díle jeho současníků. Za morfosyntaktický polonismus lze považovat pouze fakultativnost spony v některých obratech se jmennými adjektivy (*to ale doch nje možno* ‚to ale není možné‘) a užití infinitivu účelového (155 *chce nadhalac a nadněkac, abě dobjegnąc* ‚chce nadběhnout, aby dostihl‘).⁷³⁷ Jinak lze polský vliv ilustrovat leda existencí některých slov, které se v lidových textech neobjevují např. výskytem některých složených adverbí (*natěchmjôst* ‚ihned‘, *dzekolvjek* ‚kdekoli‘, *timczasę* ‚zatím‘) a substantivy přejatými z literární polštiny (*przëvilejni stan* ‚privilegovaný stav‘, 59 *stosënkji gospodarczé* ‚hospodářské vztahy‘, *lëczëla jinëmi srôdkami* ‚lčila jinými prostředky‘) a výrazů pojmenovávajících moderní skutečnosti (179 *samchodë* ‚auta‘, *motorë* ‚motor‘).

⁷³³ Slovo je připodobněno k výpůjčce *wôrsztôt*.

⁷³⁴ Zatímco dříve zmiňovanou příponu *-érowac* chápeme jako dolnoněmeckou, *-irowac* se vyskytuje u sloves nejnovějších, přejatých již prostřednictvím spisovné němčiny.

⁷³⁵ Mimoto zde je *traktovac* pocházející z polštiny (např. v *lôgrze jich gorzë traktovalë* ‚v táboře se k nim chovali hůř‘).

⁷³⁶ Z fr. *visiter*, přes dpr. *fizə(n)tērə*.

⁷³⁷ Tento účelový infinitiv by nemusel být v rozporu s vlivem němčiny. Mohli bychom totiž uvažovat o kalku německé vazby *um – zu*. Tato se ale v kašubských lidových textech nepoužívá.

Dílo Alojze Budziszze je jedním z nejvýznamnějších zdrojů pro studium německých kontaktních jevů v kašubštině. Vzhledem ke skutečnosti, že lidové texty jsou tématicky a stylisticky omezenější, setkáváme se v Budziszově povídkách s poměrně širokým záběrem kontaktní slovní zásoby. Budzisz se také vyznačuje bohatší slovotvorbou německých výpůjček (srv. minimum sufigovaných adjektiv v lidových textech), kterých je použito jako literárního, uměleckého prostředku. Na druhé straně se morfosyntaktické kontaktní jevy vyskytují v menším měřítku než v *kašubštině kolem roku 1900*. Přesto však v Budziszovi můžeme nalézt prakticky všechny kontaktní jevy, které se na přelomu 19. a 20. století v kašubštině nacházejí. Ačkoli jsou Budziszovy texty mnohem autentičtější, než texty jeho současníků, nemůžeme si nevšimnout některých odkazů na jazyk Mladokašubů nebo *Zrzesze*. V textech se samozřejmě také odráží postupující duch doby – vliv realit obnoveného polského státu a nových reálií moderního světa nemohl v textech nenechat svoje stopy.

Kašubský literární jazyk první poloviny 20. století (tedy do začátku druhé světové války) se rozvíjí do řady alternativ, kterými se další vývoj může ubírat. Chápeme-li A. Budziszze jako nástupce lidových vypravěčů, který ve svých dílech nejvěrněji znázorňuje mluvený jazyk, pak hlavní proud kašubské literární tradice (Mladokašubové, *Zrzesz kaszëbskô*) se snaží jazykovou formu přizpůsobit svému názoru na podobu literárního jazyka. Pokud si podle textů Mladokašubů a *Zrzeszińců* můžeme myslet, že některé jevy vyplývající z kašubsko-německého jazykového kontaktu s připojením oblasti k Polsku pomalu ale jistě vycházejí z užití, paralelně vznikající texty Budziszovy (a částečně Sychtovy) nás mohou přesvědčit o opaku. I z těchto textů jsou však znát tendence vyplývající ze silícího vlivu polštiny, která přestala být pouze jazykem kostela, ale stala se i jazykem komunikace a administrativy. Na jedné straně se do kašubštiny pomalu dostávají některé morfosyntaktické jevy z polského jazyka, které se v ní dříve nevyskytovaly (polské jmenné vazby beze spony, infinitiv účelový, nesměle se objevující druhé pomocné sloveso v pasivu), na druhé straně i řada nových pojmů, s nimiž bylo nutné se vzhledem k použití kašubštiny v nových žánrech vyrovnat.

Z německých morfosyntaktických vlivů se některé sice do jisté míry udržují u všech autorů (perfektum, zvýšené používání osobních zájmen), ale stávají se spíše stylistickými, fakultativními prostředky. Můžeme tedy hovořit o pozvolné degramatikalizaci pod vlivem spisovné polštiny jevů, které se předtím téměř zcela gramatikalizovali pod vlivem německým. Některé další jevy (např. souslednost, podmět u neosobních vět, německý slovosled) sice

v lidovém jazyku dále existují, ale zpravidla nejsou zahrnuty do jazyka literárního. Nejstabilnější jsou některé vazby a lexikální jevy, které se s různou frekvencí objevují u většiny autorů. Autoři, kteří nejvíce dbali o kulturu svého jazyka, tak částečně rozhodli i o výběru používaných výrazů v písemném jazyce i pro další generace, protože právě jejich díla se stala vzorem. Netknutou zůstává jen nejzákladnější a často nejstarší slovní zásoba (vsn. nebo dněm. původu), která nezná v kašubštině synonym, v menší míře slova, která sice synonyma mají, ale jsou chápána jako určité obohacení jazyka.⁷³⁸ Na příkladě *Zrzesze* vidíme, že může dojít k propagaci některých, původně německých výrazů, které jsou v kontrastu s polštinou považována za *typicky* kašubské. Právě výrazy staré nebo dolnoněmecké nejsou autory ani čtenáři spojovány s předchozí německou nadvládou, jejíž terminologie, vycházející ze spisovné němčiny, je pomalu nahrazována novými termíny polskými.

⁷³⁸ To ovšem vede zpravidla k jejich snižujícímu se použití, srv. původně nejčastější sloveso *halac*.

5. Kašubština po 2. světové válce

5.1. Charakteristika období (od Klěky po současnost)

Druhá světová válka představuje pro vývoj kašubštiny jednou z nejzásadnějších změn v její historii. Období německé okupace je jakýmsi návratem do období před vznikem novodobého Polska, kdy se němčina stává opět jazykem vyšším, zatímco po válce dochází vlivem vystěhování německého obyvatelstva k zásadní sociolingvistické změně, která eliminuje jakýkoli vliv německého jazyka na kašubštinu a zanechává ji zcela pod vlivem polštiny. Předválečné skupiny, o jejichž jazyce bylo pojednáno v předchozím oddíle, se pokoušely svou činnost těsně po válce obnovit. *Zrzesz kaszëbskô* tak znovu vychází (v letech 1945–1947), i když nikoli již v celokašubské podobě. Na jejích stránkách a na stránkách přílohy *Chëcz* působí přeživší členové předválečné kašubské inteligence (kromě J. Trepczyka a A. Labudy také např. F. Grucza a S. Bieszk). Po tomto nedlouhém obnovení se však na určitou dobu kašubský literární život odmlčuje.

Literárně-kulturní skupina, jejíž vznik sice chronologicky patří do období předválečného, ale jejíž pojetí kašubského literárního jazyka předznamenává vývoj poválečný, se vytvořila kolem časopisu *Klëka* (1937–1939), vydávaného wejherowským starostou Franciszkiem Schroederem (1911–1990). Autory *Klëky* lze považovat za přímé nástupce Derdowského, články v tomto časopise jsou polonofilní, kašubština je zde považována za nářečí polštiny. Mezi hlavní osobnosti *Klëky* patřili Leon Roppel (1912–1978, Wejherowo), který zde publikoval povídky pod pseudonymem Piętów Tóna a Józef Ceynowa (1905–1991, Połczyno, okr. Puck), jenž zde vydal své epické skladby (např. *Rzeż Kaszëbów w Gdańsku* ‚Řež Kašubů v Gdaňsku‘). Zpravodajskou část psal sám redaktor Schroeder (rubriky *Wiész te co nowégue* ‚Viš něco nového‘, *Kaszëbskji radeljôn pleszcze* ‚Kašubské rádio hlásí‘). Dramatické kusy a poezii uveřejňovali Paweł Sztefka a Klemenc Derc. *Klëka* vydávala i díla autorů starších generací (např. Derdowského, Heykeho, Sychty).⁷³⁹

Předznamenáním dalšího vývoje kašubštiny a to zejména po pravopisné stránce je sbírka povídek L. Roppela *Na jantôrowym brzegu* (‚Na jantarovém břehu‘, 1939), prvním a jediném svazku *Biblioteki Klëki*, v jejímž rámci je představena autorova vize kašubského

⁷³⁹ Srv. CHOCHŁA 2009.

jazyka a pravopisu. Pravopis je maximálně přiblížen polskému,⁷⁴⁰ jazyk je prostý, na rozdíl od *Zrzesze* nevyniká novotvary, archaismy jsou vzhledem k severokašubskému původu autora přirozené. Řada z autorů *Klěky* (zejména J. Ceynowa, F. Schoeder) po válce působilo i v obnoveném časopise *Zrzesz kaszëbskô*.

Kašubský literární život se výrazněji probouzí opět v polovině 50. let, kdy vychází první poválečná kašubsky psaná kniha *Nasze stronë* („Naše strany“), obsahující básně a povídky Leona Roppela a příslušníka mladší generace, Jana Piepky (pseudonym Staszków Jan, 1926–2001, Łebno, okr. Wejherowo). Přílohou svazku je krátké pojednání o jazyce a pravopisu včetně slovníčku.

Padesátá léta v kašubské literatuře se nesla především ve znamení připomenutí kašubských klasiků a místní kulturní tradice. Za počátek této tendence lze považovat vydání Bukowského publikace *Regionalizm kaszubski* (1950), v němž je popisován počátek kašubského regionálního hnutí po generaci Mladokašubů ve srovnání s jinými polskými regionálními hnutími. Do roku 1960 Leon Roppel vydává díla předválečných klasiků jako A. Majkowského, J. Karnowského, H. Derdowského a F. Sędzického, vše v nové ortografii, která v dalších letech v psané kašubštině převládla.

Nová poválečná generace kašubských tvůrců se naplno představuje v časopise *Kaszëbë* (vycházel 1957–1961) vydávaném nově (1956) vzniklou kašubskou společensko-kulturní organizací *Zrzeszenie kaszubskie*. Zde se kromě J. Ceynowy objevuje poezie Alojze Nagla (1930, Kielno, okr. Wejherowo), polsko-kašubské⁷⁴¹ povídky Anny Łajming (1904, Przymuszewo, okr. Chojnice) a fejetony Tadeusze (1930) a Rajmunda (1929) Bolduanových (Kościerzyna). V téže době jsou hrány (ale nikoli vydány) divadelní kusy F. Sędzického, P. Szeffy a A. Łajming. V 60. letech tito autoři, spolu s dalšími, jako např. severokašubskými básníky Stanisławem Okońem (1899–1976, Wierzchucino, okr. Puck) a Marianem Selinem (1937, Jastarnia, okr. Puck), publikují svoji tvorbu v časopise *Litery* (1962–1973).

Zrzeszenie kaszubskie navazuje na čtrnáctidenník *Kaszëbë* v roce 1963 prvním ročníkem časopisu *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego*, který po změně názvu sdružení⁷⁴² vychází do konce 60. let (1965–1969) pod názvem *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*. Básně autorů současné i starší generace vycházejí v 60. a 70. letech

⁷⁴⁰ Pravopis v samotné Klěce však nebyl jednotný a lišil se od pravopisu *Zrzesze* i *Gryfu* (např. rozepisováním dvojhlásek, např. *muerze*).

⁷⁴¹ Dílo A. Łajming se vyznačuje kombinací polského rámcového textu a kašubských dialogů.

⁷⁴² *Zrzeszenie kaszubskie* se v roce 1964 spojuje s organizací *Zrzeszenie kociewskie* v jediné *Zrzeszenie kaszubsko-pomorskie* (kaš. *Kaszëbsko-pomorsczé Zrzeszenie* „Kašubsko-pomořské sdružení“, dále ZKP).

v antologiích *Ma jesma od morza* (‘My jsme od moře’, 1963, 22 autorů), *Wybór współczesnej poezji kaszubskiej* (1967) a *Modra struna* (1973). Zvláště poslední sbírku lze považovat za čítanku k dějinám kašubské poezie.⁷⁴³

Období 50. –70. let je rovněž zásadní pro vývoj výzkumu kašubštiny, jehož výsledky pak mají nemalý vliv i na další vývoj psané kašubštiny. V roce 1951 se Z. Sobierajski snaží o sebrání zbytků slovinského nářečí,⁷⁴⁴ jehož výsledky jsou postupně zveřejňovány.⁷⁴⁵ Revizí staršího bádání a stavu kašubských nářečí známých ze starší literární tvorby se v 50. a 60. letech zabývá P. Smoczyński. Zásadním dílem kašubské lingvistiky vznikajícím v této době je *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (AJK), iniciovaný roku 1954 Zdzisławem Stieberem.⁷⁴⁶ Výzkumy probíhaly po dobu šesti let ve 104 kašubských vsích (a dalších 82 nekašubských). Samotný atlas v redakci Z. Stiebra a H. Popowské-Taborské vyšel v 15 svazcích v letech 1964–1978. V téže době (1967–1976) vycházelo i sedm svazků Sychtova monumentálního díla *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (SKG). Nutno poznamenat, že vydávání těchto dvou základních děl kašubské lingvistiky se kryje s činností Friedhelma Hinze, autora slovníku německých výpůjček v kašubštině (1965) a vydavatele a pokračovatele slovníku Lorentzova (1958–1983, 5 svazků).⁷⁴⁷ V 50. –60. letech se objevují i nové sbírky nářečních textů, i když již nikoli tak rozsáhlé jako na začátku 20. století. Jmenujme především Nitschovy *Północnopolskie teksty gwarowe* (1955), které však využívají starších pramenů, a zejména sebrané texty Z. Topolińské, zastupující všechny hlavní kašubské dialektální areály (1965–1967).

Roku 1969 je *Biuletyn ZKP* přejmenován na *Pomeranii*, pod kterýmž názvem tento časopis jako orgán ZKP vychází dodnes. V nové *Pomeranii*, řízené básníkem Stanisławem Pestkou (básnický pseudonym Jan Zbrzyca, 1929, Rolbik, okr. Chojince) se objevují mj. fejetony šéfredaktora pod pseudonymem Krėban z Milachowa a Stefana Fikuse (1920, Luzino, okr. Wejherowo) podepsané jménem Stach z Laboerka (1970). Z nových autorů vyšly prózy Jana Drzeżdżony (1937–1992).

⁷⁴³ Téhož roku jako *Modra Strona* je v Mnichově vydána Neureiterova *Kaschubische Anthologie*.

⁷⁴⁴ Mimoходом i autor *Atlasu polskich gwar spiskich* I–IV (1966–77).

⁷⁴⁵ SOBIEAJSKI 1967, 1969, 1974, 1997.

⁷⁴⁶ Z. Stieber navazuje svým dílem na K. Nitsche (podílel se mj. na jeho *Małym atlasu gwar polskich*) a je mimoходом rovněž autorem díla *Atlas Językowy dawnej Łemkowszczyzny* (1956–1964, 8 svazků) a jedním z iniciátorů souborného díla *Общеславянский лингвистический атлас*.

⁷⁴⁷ Jeho péčí byla vydána či znovu vydána i další Lorentzova díla (např. 1971 *Kaschubische Grammatik* z roku 1919), ale i nejstarší památky kašubské literatury.

Důležitým počinem bylo natočení prvního převážně kašubsky mluveného filmu *Kaszëbë*, jehož dialogy byly napsány Janem Piepkou (1970). V 70. letech vycházejí souborné i nové sbírky děl dosud tvořících autorů, od Jana Trepczka (např. básnické sbírky *Moja stegna* ‚Moje stezka‘, *Rodnô zemia* ‚Rodná země‘, *Odecknienié* ‚Procitnutí‘ z let 1970–1977) a A. Labudy (tři sbírky fejetonů 1971–1979) ze skupiny ZK, Klemense Derce (*Na kaszëbsczi ôrt* ‚Kašubským způsobem‘ 1969) z *Klëky* po autory debutující po válce, např. A. Peplińského (*Pomaranie*, 1973), A. Nagela (např. sbírky *Procëm nocë* ‚Proti noci‘, *Cassubia fidelis*, *Astrë* 1970–1975) a S. Okoně (*Za lasem morze* ‚Za lesem je moře‘, 1975). Pestkova *Południca* ‚Polednice‘ (1976) je označovaná Neureiterem (1991) za jednu z nejdůležitějších básnických sbírek v kašubské literatuře. Na poli literární kritiky jsou vydány Drzeżdżonovy studie *Wëdrówki Remusowe po Kaszubach* (1971) a *Piętno Smętka* ‚Ďáblovo znamení‘ o literatuře meziválečné (1973). Tentýž autor pak vydá ještě v 80. letech spis *Współczesna literatura Kaszubska* (1986) o poválečné literatuře. V témže období pak v Německu vznikají souhrnné kašubské literární dějiny F. Neureitera *Geschichte der kaschubischen Literatur* (1978) a v tehdejší Sovětském svazu pak stručný Duličenkův popis historie kašubského literárního jazyka.⁷⁴⁸

Z hlediska dalšího vývoje literárního jazyka je významné ustanovení komise pro revizi kašubského pravopisu (1974), jejíž výsledky byly publikovány v knížce *Zasady pisowni kaszubskiej* (BREZA – TREDER 1975). Základní teze zde uvedené jsou pak rozvedeny v příruční mluvnici, vydanou týmiž autory (*Gramatyka kaszubska* 1981, GK), která, jak píše autoři, není mluvnici normativní, ale mluvnici, která se snaží podat přehled existujících forem, přičemž si uživatel sám může vybrat, které bude používat. Jako jazykový vzor je zde doporučován Majkowského Rémus, jsou tedy podporovány jím používané formy. Ve stejné době (1981–1982) je Brezou vydán Labudův kašubsko-polský a polsko-kašubský slovník přesycený neologismy.

Na přelomu 70. a 80. let po předchozí převaze tvorby básnické vychází sbírky prozaických děl J. Ceynowy, povídky J. Drzeżdżona, otišťované v Pomeranii během celých 80. let a vydané v separátní sbírce *Dzwónnik* (1979), povídky a paměti Anny Łajming (*Czterolistna koniczyna* ‚Čtyřlístek‘, 1985), humoresky Antona Dominika *Tóna z Pustk* (‚Toník ze samot‘, 1983) a Fikusův román *Pojmenczicë* (‚Zajatci‘, 1981). V 80. letech se na stránkách *Pomaranie* objevují fejetony Eugeniusze Gołąbka (1949) a před samotným pádem komunismu román *Łiskawica* ‚Blesk‘ Stanisława Jankeho (1950). Ačkoli se díla těchto autorů

⁷⁴⁸ Дуличенко 1981.

objevují ve stejné době, jejich jazyk se vzájemně významně liší. J. Ceynowa vychází z tradic *Klěky* a umírněné literární kašubštiny severního typu, která sice čerpá z polštiny, ale nevyhýbá se některým německým vlivům, S. Fikus na předchozí vývoj literárního jazyka příliš nedbá a píše vlastním nářečím uhlazeným polským vlivem, J. Drzeżdżon a A. Dominik navazují na severokašubskou tvorbu A. Budzisz přesycené germanismy. Nejmladší generace S. Jankeho a E. Gołąbka představují typ literátů, jejichž jazyk čerpá z četby *klasických kašubských autorů*, a jejich podoba jazyka odkazuje spíše na ZK, přičemž zejména v případě Gołąbkově se nebojí archaismů a neologismů. Na jazyk těchto autorů, náležející ke třem generacím působícím v období Polské lidové republiky, se podíváme dále podrobněji a pokusíme se je konfrontovat s kašubštinou jejich předchozích generací.

5.2. Józef Ceynowa

5.2.1. Dílo a jazyk

Józef Ceynowa, podobně jako ostatní členové předválečné skupiny *Klěka*, pochází ze stejné generace jako autoři *Zrzesze*. Ve své tvorbě se snaží navázat zejména na Mladokašuby,⁷⁴⁹ což se odráží i v jeho jazyce, který přirozeně obsahuje severokašubské archaismy. Nebojí se polského vlivu, ale kriticky se staví k německým morfosyntaktickým jevům, ačkoli v jazyce, který znal z domova, musely být ještě velmi časté. V užívání německých lexikálních výpůjček je Ceynowa o poznání benevolentnější než Mladokašubové, často se ale drží výrazů, které byly prověřeny předchozím literárním vývojem. Svou sbírkou bájí *Bursztinowé serce* („Jantarové srdce“ 1985) a *Skarb i moc* („Poklad a moc“ 1975, dále SM, 77 s.) fakticky navazuje na Mladokašubu Leona Heyka, jemuž by měl být z dialektálního hlediska nejbližší. Ačkoli J. Ceynowa publikoval již od 30. let, většina jeho děl byla knižně vydána až na přelomu 70. a 80. let. Svým severokašubským původem a žánrem, kterému se převážně věnuje (próza) lze J. Ceynowu do jisté míry zahrnovat do severokašubské prozaické tradice (A. Budzisz a další). Následující analýza Ceynowova jazyka z hlediska kontaktních jevů vychází zejména z jeho nejrozsáhlejšího díla, sbírky chronologicky uspořádaných historických povídek (od života starých Slovanů do druhé světové války) vydané v r. 1982 pod názvem *Urënamle. Powiôstczi z komudněch lat* („Zápasy. Povídky s temných let.“ toto vydání bude dále označeno jako U, 157 s.).

⁷⁴⁹ Jeden z Mladokašubů, F. Sędzicki, se rovněž připojil ke skupině kolem *Klěky*.

Józef Ceynowa pocházel ze vsi Połczyno, jejíž nářečí patří k byláckému (starzynskému) nářečí severovýchodní kašubštiny, v jeho vydaných dílech se však charakteristický jev byláčtiny, totiž nerozlišování *l/l* neprojevuje. Jiné charakteristické jevy té oblasti však již v jeho jazyce zastoupeny jsou. Z fonetických změn je to především denazalizace **ę* (*odpoczic* ‚odpočinout‘, *wikszi* ‚větší‘, *mitczy* ‚měkký‘, ale *jastrzęba* ‚jestřába‘) a depalatalizace *ń* (*kunc* ‚konec‘, *przinc* ‚přijít‘). Přítomnost skupiny *TarT* v některých slovech (U 6 *starż* ‚stráž‘, U 92 *starżnik* ‚strážník‘, U 63 *starżowac* ‚strážit‘, U 49 *parmień* ‚paprsek‘, U 50 *gard* ‚hrad‘) je stylizovaná. Typ *częczy/cekawi* začíná konsonantou /c/. Z morfologických jevů se u J. Ceynowy objevuje krátký genitiv singuláru maskulin (*gardë* ‚hradu‘),⁷⁵⁰ instrumentálová koncovka *-mi* (*przëjecelami* ‚přáteli‘), krátké koncovky adjektiv (*częczëch* ‚těžkých‘), instrumentál maskulina s nosovkou *-ę*, nestažené časování (U 86 *mërkaję tu wies* ‚všímám si té vsi‘) a vokální alternace u sloves. Komparativní předložka je *od* (*mądrzësi od nas* ‚moudřejší než my‘). Ze slovotvorných jevů autor rád používá substantiva na *-iszczë* (U 6 *biótkowiszczë* ‚bitevního pole‘, U 7 *przed dworzëszczë* ‚před dvorcem‘). Slovní zásoba odpovídá regionu.

5.2.2. Kontaktní jevy

Německé morfosyntaktické jevy nejsou u Ceynowy příliš časté. Odpovídají přibližně rozsahu, jaký jsme viděli u Mladokašubů ve *Zreszi*. Jevy jako souslednost (U 7 *widzelë, że nieznajomi wojôcz bël* ‚viděli, že to je neznámý voják‘) nebo německý slovosled (U 8 *dzëwka, co jak czarownica wëzdrza* ‚dívka, která vypadala jako čarodějnice‘), jsou ojedinělé, ne-li diskutabilní. Příklady perfekta v textu nejsou, dvakrát se vyskytuje plusquamperfektum (U 60 *kón miól terô swojå robotę skunczoné* ‚kuň právě skončil svoji práci‘, U 121 *tak jich miól posekóny* ‚tak je posekal‘). Polskému hovorovému úzu odpovídá i kalk německého slovesa *zu* se slovesem *bëc* (U 52 *bëło to prawie niemożëbné do wëkonaniô* ‚bylo skoro nemožné to vykonat‘). Na rozdíl od textů F. Ceynowy nebo *Zresze* do jazyka J. Ceynowy nepronikl druhý pasivní auxiliár *òstac*. Stejně jako ve starších textech je patrné častější užívání pasiva v případech, kde by v polštině bylo spíše reflexivum nebo aktivum (U 66 *te kamienie muszalë bëc widzóné abo czëté* ‚ty kameny musely být viděny nebo slyšeny‘, U 18 *robotå buten muszala bëc zatrzimónô* ‚práce venku musela být zastavena‘). Agent je signalizován předložkou *przez* (U 73 *gnój wëwiozli przez tatka* ‚hnůj vyvezený tatínkem‘). Zvýšené používání personálních pronomín je patrné nejvíce v přímé řeči (*W sklepie żarna të mdzesz*

⁷⁵⁰ U Budziszë, podobně jako u F. Ceynowy nacházíme vždy *-u*.

obrócól ‚Ve sklepě budeš obracet mlýnské kameny‘), v neosobních větách podmět vyjádřen není (U 34 *běło mērkac, że Krzēzōcē sę rēchtējā na morszi lēft a mōltēszi* ‚bylo vidět, že Křižáci se připravují na mořský vzduch a a chystají si jídlo‘)

Mezi nejčastější substantiva německého původu patří, podobně jako u Majkowského, *sztót* (U 89 *za sztót wrōcól nazōd* ‚za chvíli se vracel zpět‘)⁷⁵¹ vedle svého méně častého synonyma *stērk*. Oblíbené je i další dolnoněmecké slovo *jiwer* (U 16 *muszōł wic pōłknąc swōj jiwer* ‚musel tedy spolknout své trápení‘) víceméně synonymní s výrazem *kłopot*. Vyskytují se zde slova, známá ze všech předešlých textů, jako *mól/plac* ‚místo‘, *knōp* ‚kluk‘, *familia* ‚rodina‘, *buksē* ‚kalhoty‘. Zajímavé je používání výrazu *kuńda* a *knecht* v obecnějším významu (‚chlap, chytrák‘). Vzhledem k povaze příběhů jsou rovněž časté dolnoněmecké výrazy mající vztah k přírodě (*lēft* ‚vzduch‘, *bóma* ‚strom‘, *dana* ‚jedle, smrk‘) a z vojenského prostředí (*flinta* ‚puška‘, *giwéra* ‚zbraň‘, *szrēt* ‚krok‘, *rajtar* ‚jezdec‘, *szus/szos* ‚výstřel‘, *szpur* ‚stopa‘, *szpicel* ‚špeh‘, *wartōrz* ‚hlídač‘), pocházející nejvíce ze spisovné němčiny. Je třeba upozornit na frazeologismus *puscēc sę w drōw* (‚rozběhnout se‘, U 6, U 27, z dpr. *drōwā* ‚běžet, hnát‘), podobný Majkowského výrazu *na drawōka*.

Na slovesech se u J. Ceynowy odráží německý vliv nejvíce. Základní inventář se shoduje s lidovými texty. Z německých sloves jsou nejčastější stará modální slovesa *brėkowac* (U 9 *brėkowōł swiēzi lēft* ‚potřeboval svěží vzduch‘, U 136 *mōže brėkuje jakā pomoc* ‚možná potřebují nějakou pomoc‘) a *darwac*. *Brėkowac* se používá většinou v pozitivu, negativním významem je *nicht müssen* (U 10 *terō ju nie brėkowōł obracac żaren* ‚teď už nemusel obracet mlýnské kameny‘). Ve stejném významu a pouze v negativu se vyskytuje sloveso *darwac*.⁷⁵² Mezi další častá slovesa patří *halac* (U 123 *lasowi so na czas halalē zaniostli tam pacziētē* ‚myslivci si přinesli donesené balíky‘, U 5 *halōj pomoc* ‚sežeň pomoc‘), *opasowac* (U 7 *opasowa na to, co ny mdā robilē z jego panę* ‚sledovala, co budou dělat s jeho pánem‘),⁷⁵³ obě v předválečných textech opomíjená, sloveso *mērkac* s variantou *zmērkac* (U 124 *zmērkōł wējazd cywilów we wies* ‚všiml si výjezdu civilů do vesnice‘, U 134 *celę merkō, że je zle* ‚teleti dochází, že je zle‘) a obě slovesa *trvání* (U 117 *a to wszytko déralo długo* ‚a to vše trvalo dlouho‘, U 86 *robota wara długo* ‚práce trvala dlouho‘).

⁷⁵¹ I ve významu adverbiálním, např. U 64 *stojōł sztót cēcho bē chwatac* ‚stál chvíli tiše, aby ho chytil‘.

⁷⁵² U 149 *nie darwa sę jiscēc* ‚nemusí se obávat‘, U 139 *mie nie darwōsz sę bojec* ‚mně se bát nemusíš‘, U 143 *nie darwa mēslēc o jinēch, le o se* ‚nemusela myslet na jiné, jen na sebe‘.

⁷⁵³ Mimochodem, ve starších lidových textech by zde byl pravděpodobně kondicionál.

Zmiňme nyní také slovesa oblíbená u meziválečné generace. Z dolnoněmeckých sloves je to např. *lědac/zlědac* (U 98 *jakusz to wszystko mógł złędac* ‚jak to vše mohl vydržet‘, U 8 *darmozjadów nie lędaję* ‚nemám rád darmožrouty‘), *drawowac* (U 134 *ze slödę drawuję je do węskakowaniö* ‚ze zadu je ženou k výskoku‘), *będowac* (U 105 *to ě no będęję* ‚nabízejí to i ono‘), z výrazů východostředoněmeckých a hornoněmeckých *rechowac* (U 140 *mözeta na mię rechowac* ‚můžete se mnou počítat‘), *retac* (U 74 *Jak go retac?* ‚jak ho zachránit?‘), *ręchtowac* (U 11 *ręchtowól szęftęnk* ‚připravoval práci‘) a *szanowac* (U 84 *wic go szanowalę* ‚měli k němu úctu‘). Zvláštním slovesem, které předchodí autoři neuvádějí, ale u J. Ceynowy (U) je asi čtyřikrát, je *szęftowac* (U 8 *rwól sę zęc i szęftowac* ‚rval se do života a těžké práce‘).⁷⁵⁴

Texty obsahují celou další verbální výpůjčky odvozené z jiných slovních druhů (nejčastějším je deadjektivum *klarowac*, např. U 75 *urzędnik klarowól sprawę* ‚úředník objasňoval záležitosti‘). Z kalkových frazeologizmů se vyskytuje *wzyc w acht* ‚mít se na pozoru‘, U 99), *szpęcowac uszę* (U 127 *knöp szpęcowól uszę dali* ‚kluk špicoval uši dál‘). Slovesa na *-ęrowac* jsou na ústupu (je zde např. deverbativum U 91 *dezerterowanię* ‚dezerce‘), slovesa *taksowac* ‚odhadovat‘, *interesowac* ‚zajímat‘, *traktowac* ‚jednat‘, která jsou ve starší kašubštinou s touto koncovkou doložena, se používají již bez ní.

Adjektiva německého původu jsou u J. Ceynowy nepočtená a téměř všechna jsou ustrnulá (bez sufixu). Také se téměř nevyskytuje adjektivum, které by bylo použito ve významu adverbialním. Jejich struktura je odlišná od textů předchozích autorů. Nejčastější adjektiva označují buď *unavenost*, kde vede *męr* (U 6 *prawie męr ju drędzi dzęn* ‚skoro unavený už druhý den‘, U 150 *często labęt* ‚úplně unavený‘) nebo naopak *hbitost*, kde převládá *pręk* (U 117 *węzdrzól karsz i pręk* ‚vypadal svěže a hbitě‘, U 79 *zdrów ě pręk* ‚zdravý a čilý‘, U 146 *nodzi miól szmidęch jak zaję* ‚nohy měl hbité jako zajíc‘, U 22 *stól sę fifich* ‚stal se z něho chytrák‘). Z dalších, nám již známých adjektiv, se objevuje *richtich* (U 130 *wic tak mię dęcht to richtich nie je* ‚tak úplně dobře mi není‘), *ful* (U 10 *ful brzadę* ‚plný ovoce‘), *sztęł* (U 119 *las bęł sztęł* ‚les byl tichý‘) a *klör* (SM 11 *jego głos bęł klör* ‚jeho hlas byl jasný‘). Z adjektiv sufigovaných zmiňme deadverbium *butnowi* (U 53 *na butnowę stronę* ‚na vnější stranu‘). Jednou se vyskytuje i příklad superlativu (U 24 *nóforsznięszęgo dzęwusa* ‚nejráznějšího děvčete‘).

Z adverbii a partikulí je nejčastější *buten* a *bęnę* a to ve významu místním (U 148 *snięg pokrıl wszystko buten* ‚sněž pokrýl vše venku‘) i směrovém (U 30 *wępuscęłę buten*

⁷⁵⁴ SGK V: 244 uvádí tvar *šęxtowac* ‚tvrdě pracovat‘, stejně jako HINZE (1965: 432).

‚vypustili ven‘, U 116 *něnka chutko wészła buten* ‚máma vyšla rychle ven‘, U 150 *wpuscëlë go bënë* ‚pustili ho dovnitř‘, U 126 *wpuscyl jich bënë w izbę* ‚pustili je dovnitř do pokoje‘). Tato adverbia jsou používána i ve funkci předložek (U 50 *bënë gardë* ‚ve hradu‘). Z partikulí intenzifikačních se vyskytuje *děcht* (U 38 *brodzělë dëcht pomale* ‚postupovali velmi pomalu‘, U 124 *dëcht kol kluzowégo ocziénka* ‚přimo vedle okénka vězení‘), *zacht* (U 73 *běl též zacht więdzi ę szmidëch* ‚byl celkem velký a hbitý‘) a *czësto* (U 52 *czësto strëchlalim glosę* ‚velmi smutným hlasem‘). Z epistémických partikulí je zde pouze *mést* (U 13 *mést mu Purtk pomógó* ‚asi mu pomáhá čert‘), *doch* ani *gwës* se nevyskytuje. Ačkoli se setkáváme se slůvkem *mët* (U 131 *muszól stopkowac mët* ‚musel kráčet s nimi‘), nemůžeme je již označit za verbální partikuli (tedy za součást kalku německých *Partikelverben*), protože se chová zcela samostatně (adverbiálně). Na rozdíl od starých textů se může vyskytovat u jakéhokoli slovesa.

J. Ceynowa se nebrání polským vlivům, podobně jako se nebojí používat německé rysy, které zná ze své rodné řeči. Morfologické jevy se shodují s texty předchozích autorů: je zde účelový infinitiv (U 7 *co sztót sę obzéról, bę sę upewniac* ‚každou chvíli se ohlížel, aby se přesvědčil‘), bezesponové věty (U 36 *wiedzól, że to syn Wiérného* ‚věděl, že je to syn Věrného‘) a *przez* v pasivních větách. Lexikální vliv se odráží v následujících bodech: používání předložky *niż* v komparativu (SM 13 *ten bël czësto iny niż jego ojc* ‚byl úplně jiný než jeho otec‘), posun významu kašubského *prawie* (nejen ‚právě‘, ale i ‚skoro‘: U 29 *pies je prawie mér* ‚pes je skoro unavený‘, U 26 *prawie na nich opasowól* ‚právě je pozoroval‘), existence partikule *wic* (denazalizované polské *więc*) a dalších výrazů, o něž je kašubský lexikální fond obohacován (např. *zbrodnia* ‚zločin‘, *zresztą* ‚ostatně‘).

Jazyk *Klëky*, zde zastoupen analýzou jazyka J. Ceynowy, představuje kompromis mezi dosavadními literárně-kulturními skupinami. Minimálním výskytem morfosyntaktických germanismů a výběrem substantiv a sloves německého původu se jeho jazyk blíží ZK, je však kritičtější k užívání německých adverbií a partikulí, vyhýbá se například obligátnímu *doch*. Archaismů a polonismů se nestrání, ale nedopouští se takových excesů jako *Zrzesz kaszëbskô*. Nutno však poznamenat, že J. Ceynowa zde k přebírání většího množství polonismů a tvorbě neologismů není motivován žánrem. Jím popisované prostředí je totiž popsitelné běžnou slovní zásobou lidového jazyka.

5.3. Stefan Fikus⁷⁵⁵

5.3.1. Luzinské nářečí ve Fikusově díle

Stefan Fikus (1920–2010)⁷⁵⁶ je jediným kašubským autorem, který používá ve svých dílech autentické severozápadní (luzinské) nářečí. S. Fikus začal tvořit již během druhé světové války, kdy pracoval v zajateckém táboře v německé oblasti Uckermark. Píše básně i divadelní kusy, ale nejprístupnější jsou jeho díla prozaická. V tisku debutoval povídkou *Gódka o rėbokach* ‚Vyprávění o rybářích‘ v roce 1961, což přibližně odpovídá období, během něhož bylo jeho nářečí zkoumáno P. Smoczyńským (1955) a Z. Topolińskou (1968). Jeho fejetony a verše se objevovaly v prvních ročnících časopisu Pomerania. Na těchto fejetonech (1970/1, např. *Moecni ledze* ‚Silní lidé‘, dále ML) je pozoruhodné, že jsou psány pravopisem, vytvořeným autorem tak, aby co nejvěrněji odrazil jeho nářečí, a proto tyto práce znázorňují mluvený jazyk nejvěrněji.

Nejrozsáhlejším dílem a hlavním materiálem pro náplň této kapitoly je Fikusův autobiografický román *Pojmeńczić* (dále P, 207 s.), pojednávající o jeho životě v zajateckém táboře ve Schlepkowě a následně v civilu tamtéž na nucených pracích. Na rozdíl od zmíněných fejetonů je v tomto románě znát určitá snaha o větší kultivovanost jazyka, která se projevuje větším vlivem spisovné polštiny a častým potlačováním nářečních rysů. Román je rozdělen do několika oddílů, které jsou vlastně delšími sekvencemi z určitého úseku autorova nuceného pobytu. Nutno dodat, že lze často zaznamenat značné rozdíly v jazyce jednotlivých oddílů. První oddíl je k nářečí nejbenevolentnější, typická luzinská změna *o > ie* se zde vyskytuje téměř důsledně (*riebota*). Frekvence fonetických dialektismů v dalších kapitolách klesá, jsou používány značně rozkolísaně, stabilní je víceméně pouze ve shodě s tendencí (zmíněné Smoczyńským) zachování koncovky *-e* u neuter substantiv a *l*-participií (*masle* ‚máslo‘, *widzale* ‚vidělo‘). Naopak v posledním oddílu se objevují některé spíše morfologické dialektismy, s nimiž jsme se v románě dosud neseťkali (např. *l*-participium *rzucu*, místo běžného *rzucył*). Ve sbírkách Fikusových povídek vydaných v relativně nedávné době byl již jazyk bohužel redakčně upraven a dialektální rozdíly tak byly obroušeny.⁷⁵⁷ Z těchto vydání lze tudíž vyčíst jen některé jevy morfosyntaktické.

⁷⁵⁵ Samostatně vydáno KNOLL 2009a.

⁷⁵⁶ DRZEŹDON 1986: 196, NEUREITER 1991: 241–243.

⁷⁵⁷ Např. *Jak to przódė biwalo* (1999, dále JPB).

Tradiční luzinský vokalizmus pracuje s osmi prostými vokály, dvěma nosovkami a dvěma dvojhláskami. Proti obecně kašubskému systému zde dodnes nedošlo k posunu kontinuanty *á k /ō/ (ô), takže v tomto smyslu se luzinsko-wejherowské nářečí podobá nářečí zaborskému nebo řadě polských nářečí (u Lorentze *tráva*).⁷⁵⁸ V poloze před *ł* přitom tento vokál původně přecházel v *e* (LTP *deu*, dnes *dól*). Původní kašubské *ë* (LTP, NITSCH 1904 zapisují jako *ə*) vyslovované ve shodě s jinými kašubskými nářečími /ä/ podle Smoczyńskiego pozorování vykazovalo jednak tendenci sblížení do /e/ a jednak přibodobnění k /â/ (ML *bóle*, *chécz*, *wse*, kaš. jinak *bělo*, *chécz*, *wsě*, bylo; dům; vsi‘).

Typickým luzinským rysem byla diftongizace /o/ po všech nepalatálních souhláskách⁷⁵⁹ v /ie/ (např. P *riebic* ‚dělat‘, *riebota* ‚práce‘, *diech* ‚přece‘, *driega* ‚cesta‘, *diebrze* ‚dobře‘). Podle výzkumu Smoczyńskiego tento jev byl zachován v jeho době hlavně u starší generace, přičemž i u ní se vyskytovaly dublety (P též *robic* ‚dělat‘, *robota* ‚práce‘, *doch* ‚přece‘, *droga* ‚cesta‘), přičemž uprostřed slova již v jeho době zanikal. Analogickým jevem byla změna /o/ > /e/ po skupině tvořenou velárou či labiálou s polosamohláskou *ł* (P 42 *włese stôwają mu na głowie* ‚vlasy mu vstávají na hlavě‘), přičemž i zde je znát, že tento jev je na ústupu (P 11 *chłepską stopę* ‚mužské chodidlo‘, P 55 *robota na chłopa* ‚práce pro muže‘). Vzácně může dojít jen k zániku palatálního prvku (ML *dié reboete* ‚do práce‘).

Podobná situace panovala v případě původního *-o* na konci slov, především v koncovkách adverbíí⁷⁶⁰ a u neuter substantiv a *ł*-particií. Zde se vyskytovalo původně rovněž *-ie* (LTP 31 *częście* ‚úplně‘, LTP 32 *to* ‚to‘), které ale mohlo ztratit palatální prvek. V P nacházíme v koncovkách vždy *e*-ový element, střídají se však tvary končící na *-ie* nebo *-e* (P 8 *wielgié miaste* ‚velké město‘, P 35 *barie stôré miastie* ‚velmi staré město‘), v případě zájmen *to*, *co* se objevují vedle sebe tři možné varianty (P 83 *ce jemu felô* ‚co mu chybí‘, P 18 *tie je diech spiéw* ‚to je přece zpěv‘, P 42 *co tam bële napisóné?* ‚co tam bylo napsané‘), po *ł* nacházíme jednotně *-e* (P 84 *masłe* ‚máslo‘, *cěz fêłate* ‚něco chybělo‘, *nie bële cuchu* ‚vlak nebyl‘).

Obecně lze tedy říci, že změna *o* > (*i*)*e* byla stabilnější v koncovkách,⁷⁶¹ zatímco uprostřed slova mizela rychleji a to jednak vlivem sousedních kašubských nářečí, ale zejména

⁷⁵⁸ V poválečném pravopise je ovšem i u textů z těchto oblastí *o* a *ô* rozlišováno.

⁷⁵⁹ Kromě velár a labiál, kde se stejně jako téměř ve všech kašubských nářečích vyskytuje dvojhláska /ɥɛ/, např. ML *smoek* ‚drak‘ (LTP 31 *muyře*).

⁷⁶⁰ V kašubštině je *-o* u adverbíí preferováno.

⁷⁶¹ Srv. TOPOLIŃSKA 1967: 121. V době výzkumu byl v Luzině tento jev zachován převážně jen v koncovce, Zelniewě ještě i uprostřed slova.

spisovné polštiny. Dalšími významnými rozdíly vůči ostatním kašubským nářečím, tentokrát z oblasti konsonantismu, je zachování skupiny *kt-* a neuskutečnění afrikatizace /k/, /g/. Ačkoli *kt-* je u Fikuse obecně užívané (*ktie/kto* ‚kdo‘, *nikt* ‚nikdo‘, *ktëren* ‚který‘), u Lorentze i Nitsche zaznamenáváme obecněkašubské *cht-* (LTP 34 *chtie* ‚kdo‘). Palatalizované /k/, /g/ je rovněž u Fikuse obecně rozšířeno, ačkoli Smoczyński i Lorentz zaznamenávají průnik afrikát ze sousedních nářečí (*drėdzi/drėgi* ‚druhý‘).

Z kašubských archaismů nacházíme v popisovaném nářečí hlavně změnu **e* > *i*, která je u některých slov stabilní (*wicy* ‚více‘, *midzė* ‚mezi‘, *mitki* ‚měkký‘ též *pisc* ‚pěst‘), jindy kolísá (*wikszosc* – *większiesc* – *większosc* ‚většina‘, *dzėwczėcem* – *dzėwczėtę* ‚děvčetem‘), v jiných případech se na rozdíl od dalších severních nářečí nevyskytuje (P 9 *kuli kto mō wzac* ‚kolik kdo má vzít‘). Existují zde nestažené formy sloves *stojec*, *bojec* (např. *w ti jizbie stōjalė sėdemnōsce źelōznėch lōżk* ‚v tom pokoji stálo sedmnáct železných postelí‘), naopak 1. sg. sloves *aje*-konjugace je na rozdíl od severovýchodních nářečí stažená (*pamiętóm* ‚pamatuji‘). V ins. sing. mask. a neutr. převládá –*ã*, u Fikuse vlivem spisovné polštiny konstatujeme kolísání (*za chlėwem* ‚za chlěvem‘, P 26 *dzėwczėtę* ‚děvčetem‘), u velárních kmenů dochází, jako v dialektech zaborských, k palatalizaci (P 77 *człewiekiem* ‚člověkem‘). Koncovka ins. pl. se na rozdíl od zápisů Lorentze a Nitsche (*-i*, *-ami*, *-omi*) sjednotila v *-ama*, převládající opět na většině Kašub kromě severovýchodu. Víceméně pravopisnou záležitostí je tvar dativu plurálu, který se objevuje v kašubských mluvnicích v různých tvarech. Ve Fikusově románě se střídají koncovky *-om* a *-óm* (*Niemcóm* ‚Němcům‘, *lėdzom* ‚lidem‘), přičemž v prvním a posledním oddíle převládá koncovka se zavřenějším vokálem, vprostřed díla, které je rovněž nejchudší na dialektální jevy, převládá koncovka *-om*. Časté jsou pro kašubštinu typické deminutivní tvary příslovcí (*znówki* ‚zas‘, např. P 8, 62, 100, *nick* ‚nic‘ 156).

Při tvorbě préterita se používá typ beze spony, objevuje se středokašubská asimilace typu *szukele* (‚hledali‘, P 129), velmi vzácně se vyskytuje zaborský typ (P 150 *podaniė do Berlina źem ju pisól* ‚psal jsem žádost do Berlína‘). Zcela běžné je adjektivní skloňování neuter substantiv typu *kōzaniė* (např. P 67 *formulōrze do podpisaniėgo* ‚formuláře k podepsání‘, P 30 *jō źqdóm dlō nich ceplėgo jedzeniėgo* ‚žádám pro ně teplé jídlo‘, P 85 *bez wikszėgo wėjasnieniėgo* ‚bez většího vysvětlení‘). Mezi severní rysy patří kontinuanta kvantity u slovesa *mòc* (např. *mōze*, *pomógalė*). Zvláštními morfologickými rysy luzinského nářečí jsou genitiv zájmena *kto/ktie* ve formě *kogu* (‚koho‘, jinak *kògò*, P 123, 138), 2. os. pl. imperativu *aje*-konjugace (P *gadita*, *pamiętita*, kaš. jinak *gadōjta* ‚mluvte‘, *pamiătōjta*

„pamatujte“) a především monoftongizované tvary maskulin *l*-participií *i*-konjugace a *aje*-konjugace. Tyto tvary jsou pravidelně ve Fikusových fejetonech (ML *jó poeznu* „poznal jsem“, *poechoedzu* „pocházel“), ve Fikusově románě se vyskytují dvakrát v posledním oddíle (P 181 *rzucu* „hodil“, P 205 *wězdrzu* „vypadal“). Vzácně zde nalézáme *diftongické* tvary u *aje*-konjugace s přechodem **á* > *e* (např. P 23 *osteł na jizbie* „zůstal v pokoji“).

5.3.2. Kontaktní jevy

Stopy německého vlivu lexikálního, které nacházíme ve Fikusově románě, lze rozdělit do čtyř základních skupin. První skupinou, kterou se ale nebudeme zabývat, jsou německé výrazy a promluvy, které vyplývají ze skutečnosti, že se dílo odehrává v Německu během druhé světové války. Dále se jedná o stará dolnoněmecká slova, která se zpravidla vyskytují integrálně i ve starších textech a zřídka bývají nahrazena slovanskými ekvivalenty. Následují novější výpůjčky ze spisovné němčiny, které jednak označují určité reálie z maloměstského života a jednak výrazy, které jsou sémanticky odlišené od svých slovanských ekvivalentů. Jako čtvrtou skupinu můžeme považovat výrazy německého původu sdílené s polštinou. Tato slova nemusí být převzata přímo z němčiny, ve starších textech se mohou tedy vyskytovat méně. Naopak v moderních textech je jejich přítomnost stabilní i vlivem spisovného (polského) jazyka.

Mezi slova první skupiny patří několik základních sloves známých z předchozích textů, jako *felac*, které se používá ve stejných případech jako polské *brakować*,⁷⁶² dále *brėkowac*,⁷⁶³ používané ve významu polského *potrzebowac*, sloveso *lėdac* (P 106 *dzys bė sė przedół, choc sóm go nie lėdóm* „dnes by se hodil i když ho nemám rád“). V románě se navíc často objevuje sloveso *sztridowac* (dpr. *striede*, srv. něm. *streiten*) ve významu „hádat se“ (P 166 *nie sztridujta sė* „nehádejte se“). Zvláštní pozornost zasluhuje sloveso *pasowac*, které v Lorentzových textech z této oblasti i u Fikuse nahrazuje jinde užívané *opasowac* (P 167 *pasowól na to* „dával na to pozor“). Sloveso *halac* je u Fikuse plně nahrazeno slovesem *przėniesc*. Před slovesem *warac*, vyskytujícím se v Lorentzových luzinských textech, Fikus dává přednost slovesu *dėrac* (např. P 81 *to bądze dėrale jesz barie dlugo* „to bude trvat ještě

⁷⁶² P 14 *jak bėdze nam cėż felale* „bude-li nám něco chybět“, P 26 *municji zafėlale* „chyběla munice“ (srv. pol. *zabrakło*), P 44 *teró blós nama bėdą fėlale piėknė dzėwczėta* „teď už nám budou chybět jen pěkná děvčata“.

⁷⁶³ P 30 *mė bė brėkowałė pėrzinkė worsztė ji sznapsu* „potřebovali bychom trochu uzeniny a alkoholu“, P 94 *brėkowalė wicy swoich lėdzy* „potřebovali vidět svoje lidi“, P 108 *móże brėkowalė tego chłopa, choc on bėł niepewny* „snad toho muže potrebovali, i když si nebyl jist“.

velmi dlouho⁶⁴), u jiných autorů používané *trwac* se zde neobjevuje. Z dalších užívaných sloves zmiňme sloveso *merkac* (P 103 *nie dół merkac na sobie* ‚nedal na sobě nic znát‘), ze sloves existujících i v polštině uveďme *rechowac* (P 90 *na kogusz mē mómē rechowac* ‚na koho se můžeme spolehnout‘). Původní německá slovesa bývají opatřována příponami nebo jsou z nich tvořena deverbativní substantiva.⁷⁶⁴

Reálie označované původně dolnoněmeckými slovy jsou v menšině (P *dana*,⁷⁶⁵ P *szituz* ‚záchod‘), převládají pojmy ze spisovné němčiny, týkající se povolání (*buchalter* ‚účetní‘, P 185 *Franck bēl szloserem* ‚Francek byl zámečnickem‘), dopravních prostředků (*cuch* ‚vlak‘, *fliger* ‚letadlo‘), dalších běžných věcí (*giszeft* ‚obchod‘, *giwera* ‚zbraň‘,⁷⁶⁶ P 36 *człowiek za ladą* ‚člověk za pultem‘, P 125 *rińtowe mięso* ‚hovězí maso‘, P 36 *rozmajitē zachē* ‚různé věci‘, P 81 *haubzacha*, něm. *Hauptsache*). Nacházíme zde i ustálená spojení obsahující německé výrazy (např. P 78 *miēc recht* ‚mít pravdu‘, P 159 *żělē na knébel* ‚žili na hromádce‘, 146 *prawō rēka je kaput* ‚pravá ruka je zlomená‘). Zajímavé je širší použití substantiva *grępa* (něm. *Gruppe*), jež se objevuje rovněž ve významu ‚hromada‘ (kaš. jinak (*u)rzma*, např. P 36 *grępa smiēchu* ‚srandy kopec‘, P 28 *rzucył flińtę na grępę ribněch lęstów* ‚hodil pušku na hromadu šupin‘, P 64 *ni mō wszētkich w grępie* ‚nemá všech pět pohromadě‘). Výraz *w grępie* je používán ve významu ‚spolu‘.⁷⁶⁷ Mezi módními výrazy, které se dostaly do kašubštiny německým prostřednictvím, vyniká u Fikuse (kromě P 56 *pęrzinkę z nima amuzęrowól* ‚trochu se s nimi bavil‘) substantivum *szasę* (kaš. většinou *szasęjō*, rovněž *sztrase*), které je skloňováno adjektivně.⁷⁶⁸

Ve Fikusovi nalézáme rovněž dublety, tvořené minimálně jedním německým slovem. Střídají se výrazy *jiwer/kłopot*,⁷⁶⁹ z nichž první je původu dolnoněmeckého a druhé se shoduje

⁷⁶⁴ P 173 *węřęknął na wojnę* ‚vyrazil do války‘, P 197 *gotowi do ręknięnię* ‚hotovi vyrazit‘, P 81 *pólnię węřęchtowac* ‚připravit oběd‘, P 110 *muszita sobie tęż dzęwczęta naszafowac* ‚musíte si také sehnat děvčata‘, P 73 *węklarowól oficęrowi* ‚vyjasnil důstojníkovi‘.

⁷⁶⁵ Zde je zajímavý významový posun od původní ‚jedle‘ (něm. *Tanne*), v LGP 126 uvedená jako základní význam, po ‚smrk‘, který je již v SGK (I: 188) uveden jako význam jediný. V lidové mluvě tyto stromy evidentně rozlišovány nejsou.

⁷⁶⁶ Tedy nikoli již tvary *s j-* (*jęszęft*, *jęwera*), jaké můžeme najít ještě u Budzisce.

⁷⁶⁷ Stejně je tomu i v lidových textech přelomu 19. a 20. století (vedle *męt*), Majkowski užívá *kalku w gromadze*. Jinými kašubskými výrazy jsou *razā*, *wespól*.

⁷⁶⁸ P 28 *w stronę szasęgo* ‚do ulice‘, P 35 *wjachalę na szasę* ‚vjeli na ulici‘, P 18 *szasęm* ‚ulicí‘.

⁷⁶⁹ P 125 *taki jiwer mógł szkodzęc na dzecko* ‚takové rozčilování mohlo škodit dítěti‘, P 137 *miól przez Polóchw wielgię jiwřę* ‚mjęl kvůli Polákům velké problémy‘, P 163 *jiwer ji tókel* ‚potíž a hádka‘, P 179 *bělę w kłopoce* ‚měli potíže‘.

s polštinou- Snad z důvodu tematiky románu se střídají výrazy *ornag/porzqdk* (P 70 *będzie ornag* ‚bude pořádek‘, P 80 *wszętko je w ornagu* ‚vše je v pořádku‘). Slovo *uleszpiégiel* (též u Budzisz) se střídá se slovem *judôsz*, přičemž prvé slovo výrazně převládá. Nejčastějším významem je ‚darebák, lstivý, uhýbavý člověk‘ (např. *tę jes richtich uleszpiégiel!* ‚ty jsi ale filuta‘, P 170 *pewno jakis ulespiégiel* ‚to je určitě nějaký darebák‘, P 143 *jô tich rojbrów ji uleszpiégłów móm dzes* ‚já mám těch raubiřů a darebáků po krk‘), ale vyskytuje se zde i použití v přeneseném významu (např. P 116 *kręcęłę sę jak uleszpiégłowie* ‚pořádně se kroutili‘). Při vyjádření místa se u Fikuse střídají slova *mól* a *plac*, přičemž substantivum *mól* je použito spíše ve významu ‚místa‘ jakožto určitého bodu (P 33 *na swojim mólu* ‚na svém místě‘, P 100 *w pôlnié bęł na mólu* ‚v poledne byl na místě‘), naopak *plac* má spíše význam ‚prostor‘ (P 82 *zębę blós w niebie tęgę placu koždému ostale* ‚jen aby v nebi zůstalo pro každého tolik místa‘, P 83 *tam bądzeta mia placu dosc do rozmiszłaniô* ‚tam budete mít dost místa k přemýšlení‘). U lokálních adverbii (‚venitř/venku‘) u Fikuse nalézáme obligátní *bęnę/buten* (P 9 *psa szkoda buten węgękac* ‚škoda psa vyhnat ven‘), které se mohou chovat i substantivě (P 36 *włezemę diech do bęna* ‚vejdeme přece dovnitř‘; P 17 *wstówól do bęna przed trapama* ‚vstal dovnitř před schod‘).

Časté jsou u Fikuse adverbiální partikule *blós* (objevuje se na úkor slovanského *le*, případně se obě partikule mohou vyskytovat současně: *le blós*), často ve významu ilokučním (P 8 *dze oni nas blós wiozq* ‚kampak nás jen vezou‘, P 44 *terô blós nama będq fęłale pięknę dzęwczęta* ‚teď nám už jen budou chybět pěkná děvčata‘), a ujišťovací partikule *doch/diech* (P 59 *wiele powiedzec diech ni mogła* ‚mnoho nám toho povědět přece jen nemohla‘; *ale oni sq diech dobręma lędzama* ‚a přece jsou to dobří lidé‘),⁷⁷⁰ která zde nemá slovanský ekvivalent. V románě chybí jinak častá kašubská intenzifikační partikule *dęcht/dichtich*, jejíž význam je pouze částečně nahrazen částicí *barie/baro*. Slovanský výraz vítězí rovněž v případě ujišťovacího adverbia a adjektiva *pewno/pewny*, které výrazně převládá nad jinde oblíbenějším *gwęs/gwęsny* (P *to je gwęsno prówda* ‚to je určitě pravda‘), objevuje se i německé *zycher*, ale pouze v ustáleném spojení (P 7 *zycher je zycher* ‚jistota je jistota‘, srv. čes. hov. *sichr je sichr*). Příslovce a přídavné jméno *ful* zcela nahrazuje možné varianty *wiele/pelno/pólno* (P *plac przed koscolem bęł ful* ‚náměstí před kostelem bylo plné‘, P 110 *wszętkięgo ful* ‚všeho plno‘, P 154 *ful złoscę* ‚plný zloby‘).

⁷⁷⁰ Ve významu ilokučním: P 51 *nie gadój diech glępot* ‚neříkej přece hlouposti‘.

U lexikálních kontaktních jevů v kašubštině jsme zaznamenali zachování základních německých výrazů zejména dolnoněmeckého původu, přičemž proti starším textům se u Fikuse objevila slova označující aktuální realie a zaznamenáváme změnu distribuce některých výrazů. Morfosyntaktické vlivy němčiny jsou ve Fikusových textech potlačeny, německý vliv je tak nejpatrnější především ve vztazích mezi jednotlivými větnými členy.

Ve Fikusovi se nezachoval ani německý slovosled ani souslednost časová, kromě jednoho ukázkového případu předčasnosti v časové větě s použitím plusquamperfekta (P 167 *Jak mielë ju wszëtkié żôle sobie powiedzóné, czëlë sę zarô jinyma, lżëjszima*. ‚Jakmile si všechna svá trápení vyříkali, cítili se hned jinými, lehčími.‘). Fikus zná kašubské perfekturnum (JPB 11 *Cëż wa, judasze, môta wërobioné?* ‚Co jste to, vy darebáci, udělali‘). Zajímavé je z tohoto hlediska použití *polského* hovorového perfekta se shodou participia s objektem (P 160 *to Niemcë mają wojnę przegróną* ‚Němci mají válku prohranou‘).

Nejčastějšími morfosyntaktickými jevy německého vlivu, které nalzáme u Fikuse, jsou použití kalkové konstrukce s deverbativním substantivem uvozeným předložkou *do* (P 71 *jakbë jesz bële cos do uretaniégo* ‚jako by šlo ještě něco zachránit‘, P 67 *to bële nie do pomësleniégo* ‚na to se nedalo pomyslet‘, P 32 *to bële do rozmieniégo* ‚bylo možné tomu porozumět‘) a nesklonná adjektiva německého původu ve funkci přívlastkové (P 21 *mô tam fejn córke* ‚má tam pěknou dceru‘, ale P 112 *żëczimë fejnégo kawaléra* ‚přejeme pěkného ženicha‘, P 45 *kruzeraté czëstie blond wlesë* ‚kudrnaté, úplně světlé vlasy‘) nebo v predikátu (P 19 *zwónk bël punktlich* ‚zvonek byl přesný‘, P 31 *bëlë barie sztram* ‚byli velmi elegantní‘).

Obzvláště frekventované je ve Fikusovi adjektivum *richtich*, jež má kromě významu ‚správný‘ i význam ‚skutečný‘ (P 80 *mają terô richtich chłopów do riebotë* ‚mají teď na práci pravé muže‘, P 111 *wëstrojił sę jak richtich kawalér* ‚vystrojil se jako skutečný ženich‘).

Zcela chybějí verbální partikule podle německého vzoru. Ve starších textech obligatorní vyjádření podmětu není u Fikuse závazné, i když se vyskytuje častěji než v polštině,⁷⁷¹ marginálně se u Fikuse vyskytuje vazba *to dô* (P 65 *jô nie wiém, że to jesz dô takich lëdzy w Európie* ‚nevím, zda ještě v Evropě tací lidé jsou‘). Shodně se staršími texty Fikus dává přednost pasivu před neosobními a reflexivními vazbami (P 145 *o tim bële zgłoszoné Krukowi* ‚to bylo nahlášeno Krukovi‘, P 134 *wojna z Rosëjq je zaczetô* ‚válka s Ruskem začala‘, P 33 *zqb móże bëc rwóny* ‚zub může být vytržen‘), na rozdíl od starších

⁷⁷¹ Příklad obsazení první pozice ve větě adverbium: P 176 *tę są ful chorëch ji ranionëch żólnierzów* ‚je tam plno nemocných a zraněných vojáků‘.

textů jsou však pomocnými slovesy *bęc* a *ostac* a agens je vyjádřen předložkou *przez* místo původního *od*. Předložka *od* se rovněž u Fikuse střídá s předložkou *niż* u komparativů (P 170 *wóźniéjszé ode mie?* ‚důležitější než já?‘, P 93 *jedzenie częście jinszé niż w Schlepkowie* ‚jídlo úplně jiné než ve Schlepkowě‘), ve starších textech přitom alternuje *od* a *jak*. Posledními jevy, které stojí za pozornost, je univerzální numerativum *szték* (P 52 *osemnósce szték dzecy* ‚osmnáct dětí‘, P 116 *dzesęc szték mogłe teńcowac* ‚deset lidí mohlo tancovat‘) a marginální ohlasy německého slovosledu a složeného substantiva (P 62 *bělě blós od krów paseniégo* ‚byli jen od pasení krav‘, P 109 *rechujta na wicy tu bęcó* ‚počítejte s tím, že tu budete déle‘).

Podívejme se nyní na několik výrazů, které Fikus přebírá ze spisovné polštiny, ačkoli, jak jsme viděli v předchozích kapitolách, existují i synonymní výrazy kašubské. U Fikuse např. převažuje *piękny* před výrazem *snózi*, který se vyskytuje jednou, na druhé straně místo *trochę*, které se vyskytuje u zaborských autorů, Fikus důsledně používá *pěrznę/pěrzinke* ‚trochu‘. Dále se u Fikuse vyskytují polské výpůjčky z latiny *okazja* ‚příležitost‘, *opinia* ‚názor‘ (místo *leżnosc*, *udba* vyskytujících se např. v ZK). Použití syntaktických vazeb odpovídá úzu, který je v této době již v kašubštině zakořeněn – jedná se jednak o nahrazení věty účelové infinitivem (P 8 *rzeczą, żebė wstawac w ordnagu* ‚říkají, abychom vstali organizovaně‘) a užití predikativů podle polského vzoru (P 13 *diebrze trzeba znac* ‚je třeba dobře znát‘, P 31 *to doch tak nie wolno robic* ‚to se tak přece nesmí dělat‘). Nejnápadnějším polským rysem je ovšem důsledné užívání adverbia *prawie* ve smyslu ‚skoro‘,⁷⁷² zatímco původní kašubský význam tohoto příslovce odpovídá českému.

Kašubština Stefana Fikuse představuje ojedinělý příklad zanikajícího kašubského nářečí autora, tvořícího v poválečném období. Mezi jeho jazykem a texty zapsanými v témže nářečí před první světovou válkou jsou jasné souvislosti, ale i předvídatelné rozdíly. Typické fonetické nářeční jevy v dílech Stefana Fikuse částečně ustoupily, z nemalé části přitom měla vliv určitá autorova autokorekce a konvenční pravopis (což neplatí pro jeho rané fejetony). Z německých vlivů je zachována řada lexikálních prvků, zaniká však německý syntaktický vzorec, který je nahrazen polským a to ve vztazích hlavních a vedlejších vět i v používání jistých spisovných polských vazeb. Slovní zásoba se také posunula, německé názvy reálií jsou

⁷⁷² P 125 *rzeczę prawie z placzem* ‚řiká skoro v pláči‘, P 69 *prawie wiedne krziwdzelė* ‚skoro vždycky křivdili‘, P 11 *po chwilce téż częc ciężkié kroki* ‚po chvílce jsou slyšet těžké kroky‘.

v románě *Pojmeńczice* částečně zachovány. Je tomu tak ale i proto, že dějištěm románu je německojazyčné prostředí. Román je psán živým jazykem, který je ovlivněn soudobou jazykovou situací na Pomorí, nevyskytují se zde ještě neologismy, které se vrátily do jazyka na přelomu 80. –90. let. Román je zajímavý tím, že je psán kašubsky a že rovněž všechny postavy románu mluví kašubsky a to ještě s luzinskými rysy. Převládajícím typem v tomto období je přitom polsky psaný román, jehož kašubské postavy používají kašubštiny (např. A. Łajming).

5.4. Jazyk autorů kolem časopisu *Pomerania*

5.4.1. Dílo a jazyk E. Gołąbka a S. Jankeho

Jazyk S. Jankeho a E. Gołąbka představuje příklad naddialektální literární kašubštiny, která navazuje na dosavadní tradici písemné kašubštiny v tvorbě hlavních literárních skupin. Nářeční původ autorů⁷⁷³ nemá již takový vliv na podobu jejich jazyka, neboť oba tvůrci si vytříbili svou znalost jazyka zejména četbou kašubských autorů.⁷⁷⁴ Eugeniusz Gołąbek/Gołąbk (1949) je jedním z nejvýznamnějších propagátorů a standardizátorů kašubštiny, ačkoli sám se jí naučil mluvit až v dospělosti.⁷⁷⁵ Jeho tvorbu lze rozdělit do tří základních skupin: dílo žurnalistické (zejména fejetony *Przescyganié czasu* ‚Předhánění času‘ v Pomeranii), biblické překlady⁷⁷⁶ (zejména *Swięté pismiona Nowého Testameńtu* ‚Písmo svaté Nového zákona‘ 1993, *Knéga psalmów* ‚Kniha žalmů‘ 1999) a díla populárně-jazykovědná, z nichž vynikají zejména praktické *Rozmówki kaszubskie* (1992), stručná mluvnice *Wskôżë kaszëbsczégò pisënkù* ‚Doporučení ke kašubskému pravopisu‘ (1997) a především pokus o normativní slovník *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (2005), který je zároveň prvním kašubským výkladovým slovníkem (tedy nikoli slovníkem překladovým).⁷⁷⁷

⁷⁷³ U S. Jankeho se jedná o severní Zabory (Lipusz), v případě E. Gołąbka o hranici středních a severních Kašub (gdaňské předměstí Osowa).

⁷⁷⁴ To je tendence, která se dále rozšiřuje od 90. let.

⁷⁷⁵ JK 65–66, GOŁĄBK 1986 .

⁷⁷⁶ Jedná se o překlady polských textů na rozdíl od Gruczowa překladu evangelií z latiny (*Kaszëbskò Biblëjò* ‚Kašubská Bible‘ 1992) a Sikorových překladů z řeckého originálu *Ewangelëjò swiätégò Marka* ‚Evangelium svatého Marka‘ (2001) a nedávno *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné* ‚Evangelie přeložené do kašubštiny‘ (2010).

⁷⁷⁷ Kritika hovoří o tom, že kašubský výklad slovníkových hesel používá často slova, která jsou pouze převzata z polštiny.

Stanisław Janke (1956)⁷⁷⁸ je významným kašubským novinářem, literátem a literárním kritikem. Je autorem řady básnických sbírek v kašubštině a polštině určené i dětem (např. *Ju nie jem motélnikem* ‚Již nejsem vraním okem‘ 1983, *Krójczy pójczy* ‚Hříčky‘ 1995) a próz *Liskawica* ‚Blesk‘ (1988) a *Psë* ‚Psi‘ (1991). Z jeho literárněvědných prací musíme uvést zejména biografie L. Heykeho (*Poeta z kaszubskiej nocy* 1998) a *Derdowski* (2002). Jeho posledním počinem je překlad Mickiewiczowa románu ve verších *Pón Tadeusz – to je òstatni najachùnk na Lětwie* ‚Pan Tadeáš čili Poslední nájezd na Litvě‘ (2010).

V této kapitole bude použito zejména textů *Odpust* ‚Posvícení‘ (GO, 1979), *Przëscyganie czasu* (GPC, 1980), *Kąsk kwasno, kąsk miодно* ‚Trochu kyselé, trochu medové‘ (GKK, 1988) od E. Gołąbka (celkem 8 s.) a románu *Liskawica* (J, 1988, 82 s.) od S. Jankeho.

Jazyk autorů v nemalé míře navazuje na jazyk ZK, tedy se středokašubským jazykovým základem, obohaceným o severokašubské, archaické rysy. V oblasti historické fonetiky jsou preferovány archaismy jako skupina *TarT* (J 7 *skarnia* ‚skráň‘, J 12 *smard* ‚smrad‘, J 15 *swôrb* ‚svrab‘, GO 21 *marwiszcze* ‚mraveniště‘, GKK *warna* ‚vrána‘), jiná slova, která u Zrzeszińců se mohou vyskytovat s *ar* jsou zde ovšem s *ro* (např. *proch* ‚prach‘). V případě staré denazalizace jsou preferovány formy s *i* (např. *wcyg* ‚stále‘, *midzë* ‚meti‘, *mitczy* ‚měkký‘), kolísání lze u Jankeho zaznamenat např. ve slově *pięc* (J 8) - *pisc* (J 13) ‚pěst‘. Nosovku zachovávají slovesa *pojąc* (‚pochopit‘, J 5), *przëjąc* (‚přijmout‘, GPC 13),⁷⁷⁹ číslovka *pięc* (‚pět‘, J 13, GPC 14).⁷⁸⁰ Zaznamenáváme i archaické tvary jako *cwiardi* ‚tvrdý‘, *czólno* ‚člun‘. Z dalších hláskoslovných jevů lze u Jankeho nalézt příklad samohlásky redukované kvůli síle přízvuku (J 16 *koszla* ‚košile‘), středokašubskou redukcí (známou ze Sychtových dramát) *jô niehc* (J 6), *te* (místo *tego*), u Gołąbka konstatujeme kolísání tvarů *terô/tere*.

V substantivní flexi se setkáváme s prolínáním jevů středokašubských a severokašubských. Je preferována (i když nedůsledně) severokašubská koncovka ins. sg. mask. neutr. (J 5 *widok za oknę* ‚výhled za oknem‘, GO 20 *z bocónem* ‚s čápem‘, GPC 14 *zark z całę* ‚rakev s tělem‘), jednotná středokašubská koncovka ins. pl. *-ama* (*mëslama* ‚myšlenkami‘, *dzecama* ‚děti‘) a krátká koncovká lokálu adjektiv (GPC 14 *krziżów grobowëch* ‚náhrobních křížů‘). Z adjektivního skloňování *je*-kmenů se důsledně

⁷⁷⁸ Srv. vlastní stránku autora: <http://www.stanislawjanke.webpark.pl/biografia.htm> .

⁷⁷⁹ Severokašubsky *pojic/przëjic* s oxytonickým přízvukem.

⁷⁸⁰ Severokašubsky *piñc*.

objevuje jen ins. sg. (GO 20 *w mojim źęcym* ‚v mém životě‘, GKK *po przęczetanim* ‚po přečtení‘), genitiv je až na výjimky (J 8 *najęgo wrzeszczenięgo* ‚našeho křiku‘) substantivní (PGC 14 *z tego jednygo zdaniô* ‚z té jedné věty‘, PGC 8 *węjasnieniô* ‚vysvětlení‘). Jmenná adjektiva jsou ustrnulá (PGC 14 *rôd jidq* ‚rádi jdou‘). Pozoruhodné je v této souvislosti použití ustrnulého jmenného adjektiva ve funkci přívlastku shodného (GO 21 *węcyselę swoje zdrów ręce* ‚vytáhli svoje zdravé ruce‘), což je jinak v kašubštině vyhrazeno německým výpůjčkám. Ve verbální flexi se vyskytují středokašubské formy bez verbální alternace (GPC 14 *skręcęł* ‚zkroutil‘, J 22 *gôdac* ‚mluvit‘), u Gołąbka je také středokašubská asimilace plurálových forem préterita (GO 21 *zwelę* ‚zvali‘). Janke a raný Gołąbk užívají v 1. os. sg. *aje*-kmenů forem stažených (J 15 *gôdom* ‚mluvím‘, GO 20 *pamiętom* ‚pamatuji‘), v pozdějších počinech pak Gołąbk preferuje nestažené severokašubské formy (GPC 13 *stôwiaję* ‚stavím‘, GPC 14 *pręcchôdaję* ‚přicházím‘), což se však nemusí vztahovat na slovesa převzatá z literární polštiny (PKK *zazdroszczôm* ‚závidím‘, *blagôm* ‚prosím‘). Imperativ *i*-kmenů je dlouhý (J 15 *obudzę sę*), v novějších Gołąbkových pracech je při tvorbě futura preferováno severokašubské *bądę* („budu“ např. GPC 14). Při tvoření préterita jsou za rovnocenné považovány tvary beze spony i se sponou (J 12 *jak le jesmę przęcslę do szkole* ‚jakmile jsme přišli do školy‘, GO 20 *cięj doszlę jesmę blęzi koscola*; J 57 *mę jesz tego mieszaniô nie przedalę* ‚ještě jsme ten byt neprodali‘). Janke používá severokašubský tvar *môze* (Gołąbk: *moze* ‚může‘). Gołąbk se ve svých fejetonech musí vyrovnávat s potřebou abstraktní nebo odborné terminologie, která může zahrnovat kašubské (zejména převzaté ze ZK) neologismy lexikální (např. *leżnosc* ‚příležitost‘, *spolęzna* ‚společnost‘, *nôleźnik* ‚člen‘, *widzawiszczę* ‚hledišťe‘, *tczewôrtny* ‚vážený, ctěný‘) či slovotvorné (*możnota* ‚možnost‘, *czekawota* ‚zajímavost‘).

5.4.2. Kontaktní jevy

Z německých morfologických jevů je v jazyce obou autorů živé používání perfekta a plusquamperfekta a častější výskyt osobních zájmen a pasiva. Perfektum i plusquamperfektum se vyskytuje s oběma pomocnými slovesy, tedy *bęc* (PGC 14 *sq przęcjachóny ze swojima bialkama* ‚přijeli se svými ženami‘) i *miec* (GPC 14 *O, przęcjachalo dzys wiele taczęch lędzy, o jaczięch jesmę ju mielę wnet zabęti* ‚Dnes přijela spousta lidí, na něž jsme již zapomněli.‘). Perfektum je možno interpretovat rezultativně, i když je se strnulým participiem (J *ona tam mô ksążkę otemklę* ‚má tam knížku otevřenou‘, GKK *na to mómę so zasłużonę* ‚to jsme si zasloužili‘), plusquamperfektum vyjadřuje buď ukončení děje

(J 5 *starka miała mie wësmarowóné jaczims brunim mazëdlę* ‚babička mne natřela nějakou hnědou mastí‘) nebo výsledek v minulosti (GO 21 *miól on je rozłożoné na drewniany karze* ‚měl je rozložené na dřevěné káře‘). Také je použit pro vyjasnění časových vztahů mezi větami v souvětí.⁷⁸¹ Pasivum v nemalé míře nahrazuje reflexivní vazby (J *ždól, co bądze dali robioné* ‚řekal, co se bude dál dělat‘, GKK *przë leżnoscë jinszëch zyńdzioniów bëło godóné* ‚u příležitosti jiných setkání se mluvilo‘) nebo s nimi koexistuje (GKK *bëło mówioné o jego nôkladze* ‚mluvilo se o jeho nákladu‘; *mówiło së*).

Pronominální subjekt je vyjádřen především v přímé řeči a tedy v Jankově románě (J 5 *Mórcën, të muszisz zapamiętac nę chwilę, jak të zadzëwowól sobą* ‚Martine, musíš si zapamatovat tu chvíli, jak ses sám sobě divil‘), případně pro oživení vyprávění (J 6 *jak on tu spól, to on ni muszól së mëc* ‚když tu spal, tak se nemusel mýt‘), v novinářském stylu Gołąbkově je od tohoto jevu upuštěno. Formální subjekt se nevyskytuje (J 5 *tej mie bëło dzywno* ‚tak mi bylo divně‘, J 7 *nie bëło widzëc* ‚nebylo vidět‘), výjimku může tvořit kalková vazba (*to*) *dô* (GO 21 *bëło widzëc, że to muszi dac jaczi szpôs* ‚bylo vidět, že to musí být nějaký vtíp‘, ale: PGC 14 *dô na swiece tacziëch lëdzy* ‚jsou na světě tací lidé‘).

Mezi další jevy, jejichž výskyt může být ovlivněn němčinou, patří složený imperativ (*chcemë le jic* ‚pojďme‘), použití deverbativního substantiva po slovesech *dostac* a *bëc* následovaných předložkou *do* (GO 20 *dostac do kupieniô* ‚dostat ke koupi‘, GPC 14 *wokól je tëli do czëtaniô* ‚kolem je toho tolik ke čtení‘), případně preference předložky *od* v komparativu (GO 20 *starszi ode mie* ‚starší než já‘). Nevyskytují se zde žádné zbytky časové souslednosti (*jëm së go spitól, skądka on ję mô* ‚zeptal jsem se ho, odkud je má‘).

Charakter substantivních výpůjček v Jankeho a Gołąbkových textech odpovídá textům jiných kašubských tvůrců téhož období. Nejčastějšími výrazy jsou slova označující ‚místo‘ obecnějším *mól* (GPC 14 *krëjamny mól* ‚tajné místo‘)⁷⁸² a speciální *plac* (GO 20 *na placu krótko smętórza* ‚na plácku u hřbitova‘, J 12 *po szkołowim placu* ‚na školním dvoře‘, J 13 *sënyma placama* ‚šedými místy‘) a ‚chvíli‘: *sztót* (J 17 *na sztót* ‚na chvíli‘, GO 21 *na sztóćëk* ‚na chvílku‘) a *sztërk* (PGC 14 *sztëruszk* ‚chvilíčka‘, J 15 *za sztërk* ‚za chvíli‘, GO 21 *co sztërk* ‚každou chvíli‘) používané se zdobnělinami i adverbiálně (PGC 14 *sztërkama*

⁷⁸¹ J: *Jesz nigle szkólnô nie bëła przëszło do klasë* ‚než učitelka přišla do třídy‘, *Topk colemało przepisowól tekstë; skocził na zeloną muszkę, jaczi jô miól wërwóné skrzydelka* ‚Topk přepisoval texty, skočil na zelenou mušku, které jsem vytrhl křídla.‘

⁷⁸² Se zdobnělinou *mólëk*.

‚chvílemi‘).⁷⁸³ Třetím častým abstraktním pojmem je *ôrt* (známé ze ZK), užívaný zejména u Gołąbka (PGC 13 *lëdzczigo ôrtu* ‚lidského druhu‘, *wszelëjaczigo ôrtu smiece* ‚smetí různého druhu‘, PGC 14 *rozmajitigo ôrtu tóklów* ‚různé hádky‘), německá slova se používají i pro vyjádření pojmu ‚vtip‘ (*szpôs, szport*). Univerzálně se u Gołąbka užívá výrazu *grëpa* (i ve významu ‚hromada‘ jako u Fikuse). Ve shodě s jinými kašubskými texty patří mezi nejrozšířenější skupiny německých substantiv podstatná jména označující osoby, především ‚chlapce‘ (nejrozšířenější *knôp*,⁷⁸⁴ dále *bófk, beniel*) a oblečení (*ancug* ‚oblek‘, *buksë* ‚kalhoty‘, *mantel* ‚kabát‘, *muca* ‚čepice‘, *sztof* ‚látka‘, *tasza* ‚kapsa‘). V menší míře se objevují výrazy spojené s vesnickým životem (*szpôda* ‚lopata‘, *dak* ‚střecha‘, *sztrózak* ‚seník‘,⁷⁸⁵ *warsztat* ‚dílna‘) nebo výrazy přírodní (*lëft* ‚vzduch‘, *dôka* ‚mlha‘). Administrativní výrazy jsou již většinou z polštiny, zůstávají některé názvy povolání (J 6 *banowi* ‚nádražák‘).

Z verbálních výpůjček je nejčastějším slovesem *brëkowac*, používané již výhradně ve významu polského *potrzebować* (J 19 *ju mie nicht nie brëkuje* ‚už mne nikdo nepotřebuje‘, PGC 14 *mogła brëkowac* ‚mohla potřebovat‘), u Gołąbka se víckrát vyskytuje sloveso *felac* (GO 21 *okôza sę, że wodë prawie zafelalo* ‚ukázalo se, že skoro chyběla voda‘, GKK *felô taczi strawë* ‚chybí takové jídlo‘), používané na místě polského *brakować*. Nejčastější sloveso ve starších textech, *halac* (GO 22 *halac jesz po jednym piwku* ‚přinést ještě po jednom pivku‘) zde většinou ustupuje synonymnímu *przëniesc*. Podobně sloveso *trafic* je nahrazováno synonymem *potkac* (ale *trafic na* má význam ‚natrefit‘, např. GPC 13). Z dalších známých sloves se používá *zmërkac* (‚všimnout si‘, např. GO 21), výrazy pro ‚zařídit, obstarat‘ – *szëkowac* (J 20 *nie szëkują sę do te, żebë wëmlócëc*) a *szafowac* (J 19 *oni so terô naszafowalë młodą bialkę do sadzeniô kwiatów* ‚sehnali si mladou ženu na sázení květin‘).

Značnou část německých výrazů zahrnují slova sdílené s polštinou (*kosztowac* ‚stát‘, *rechowac* ‚počítat‘, *szmakac* ‚chutnat‘, *smarowac* ‚mazat‘, *szpacérowac* ‚procházet se‘, *próbowac* ‚zkoušet‘, *céchowac* ‚kreslit‘). Z dolnoněmeckých sloves, kromě zmiňovaného *brëkowac* se marginálně vyskytuje např. *copnac* (‚couvat‘, GPC 14), *drawowac* (‚hnát‘, J 12), *wôrpac* ‚šít‘, *fudrowac* (‚krmit‘, např. GPC 13). Ze slovesných vazeb kromě zmíněného *to dô* u Gołąbka se setkáváme s *dac beszët* (‚oznamovat‘, např. GO 21).

Adjektivně-adverbiální tvary německého původu se vyskytují v počínech Jankeho a Gołąbka o poznání méně než v jiných kašubských textech, zpravidla jsou nahrazeny

⁷⁸³ Srv. *mólama*.

⁷⁸⁴ Např. *Żëcé za knôpa* J 10 (v dětství).

⁷⁸⁵ Z něm. *Strohsack*, srv. čes. hov. *štrozok*.

slovanskými výrazy. Tvary ustrnulé a sufigované jsou přibližně v rovnováze. Z ustrnulých výrazů se kromě výrazu *wórt*, jehož výskyt je podpořen polštinou (PGC 14 *wórt opasaniô* ‚je vhodné se před tím mít na pozoru‘), vyskytuje u Gołabka *ful* (GO 21 *ful narodu* ‚plno lidí‘, GPC 14 *ful goscy* ‚mnoho hostí‘), *fejn* („pěkný“, GO 21), *sztolc* („pyšný“, např. GO 21), případně již moderní *ekstra* („extra“, GO 21). Ze sufigovaných výpůjček v textech nacházíme zejména deadjektiva se sufixem *-ny*, např. *apartny* (GO 21 *apartnô móda* ‚extravagantní móda‘), *bruny* („hnědý“, např. GO 21) nebo desubstantiva se sufixem *-owny* (*kuńsztowny* ‚umělecký‘, *székowny/nieszékowny* ‚(ne)šikovní, (ne)pěkný‘, *pasowny* ‚hodící se‘⁷⁸⁶). Mezi adverbii německého původu vynikají *bënë a buten*, používané směrově (GO 21 *wëlôzl buten* ‚vylezl ven‘, J 7 *wërzuca buten* ‚vyhodila ven‘), místně (GO 21 *bënë musza bęc jesz wicy lędzy* ‚vevnitř muselo být ještě více lidí‘, J 14 *to bëło dzes buten* ‚bylo to někde venku‘) i jako prostá prepozice (J 5 *buten szëku* ‚beze smyslu‘, J 21 *bënë mie* ‚ve mně‘). Partikule, používané v daných textech jsou téměř výhradně slovanské. Častěji se z německých vyskytuje pouze *gwës* u Jankeho (J 6 *tam gwës bądze moja mëma* ‚bude tam jistě moje máma‘, GKK *gwësno* ‚jistě‘, komp. *gwësni* ‚raději‘). Konkurencí *gwës/gwësno* je slovanské *wierę* (J 9, GO 21). Partikule *doch* (GO 20 *obloklé bëłë doch prost na bosé stopë* ‚byly obuté přímo na bosá chodidla‘) a *dëcht* (GKK) se vyskytují u Gołabka, ale zcela marginálně, jinak jsou místo těchto výpůjček užívány výrazy *ko* (GO 21 *ale ko na to bëła rada* ‚to byla tedy rada‘), respektive kalk *czësto* (J 5 *czësto kol komina* ‚hned vedle komína‘, J 7 *czësto krótko smętôrza* ‚velmi blízko hřbitova‘,⁷⁸⁷ J 9 *żebë ju bëło czësto sprawiedlëwie* ‚aby to bylo naprosto spravedlivé‘), jejichž okruh použití je tímto rozšířen. Místo staršího *mést* je zde *choba* ‚asi‘, místo *blós* se užívá *le, leno* ‚jen‘, místo *dërch* výrazu *wcyg* ‚stále‘.

Texty S. Jankeho a E. Gołabka využívají plně polské lexikum pro obohacení kašubské slovní zásoby (např. slovesa *jistniec* ‚existovat‘, *okôzac sę* ‚zjistit‘, opozice *sprawa – rzecz* ‚věc‘,⁷⁸⁸ adverbium *timczasę* ‚zatím‘, termín *wëpożëczalniô* ‚půjčovna‘). Z morfosyntaktických jevů, kromě jevů těch zmíněných u jiných autorů (např. inf. účelový: J 22 *jic, żebë bęc zbawiony* ‚jít, aby byl zachráněn‘, předložka *przez* v pasivních konstrukcích, absence spony: *cëda niepojëté* ‚nepochopitelné zázraky‘, *trzeba odpowiedzec* ‚je třeba odpovědět‘) zaujme v Gołabkových textech postpozitivní přívlástek shodný (PGC 14 *krzizów grobowëch* ‚náhrobních křížů‘, *lędzy bogatëch* ‚bohatých lidí‘), který se ve starších

⁷⁸⁶ Vlastně deverbativum: PGC 14 *pasowny mólék* ‚vhodné místečko‘.

⁷⁸⁷ Ve starších textech se takto lokálně používá *dëcht*.

⁷⁸⁸ Místo dřívějšího *zacha*.

kašubských textech vyskytuje zcela minimálně a spíše z důvodů stylistických. Zde však, vzhledem k frekvenci tohoto jevu, lze hovořit přímo o přejetí polského úzu. Uvedené texty, především Gołąbkovy fejetony (žurnalistika) obsahují také celou řadu mezinárodních pojmů, které jsou převzaty polským prostřednictvím (J 12 *lekcjô* ‚lekce‘, J 15 *manifestacjów politicznëch* ‚politických manifestací‘, GPC 13 *cywilizacjê* ‚civilizaci‘). Objevují se zde pojmy z moderního světa (J 16 *auto* ‚auto‘, J 10 *elektriczny wid* ‚elektrické světlo‘, dále vše z GPC 13 *radio* ‚rádio‘, *telewizjô* ‚televize‘, *gazetë* ‚noviny‘, *kolorowi telewizor* ‚barvený televizor‘, *stereofóniczny radijo* ‚stereofonní rádio‘, GO 21 *móda* ‚móda‘, *cygaretë* ‚cigarety‘, *parfim* ‚parfém‘) stejně jako slovních spojení z úřednického jazyka (GPC 13 *agencjów informacyjnëch* ‚informačních agentur‘, *urzędęją za biurkama* ‚úřadují za pracovními stoly‘, *opieką instytucjów państwowëch* ‚ochranou státních institucí‘).

Jazyk Jankeho a Gołąbka představuje jazykový typ, který je dosud nejvlivnější. Základem této písemné podoby kašubštiny je stylizovaná střední kašubština s některými severokašubskými jevy. Podobně jako *Zrzesz kaszëbskô* se tito autoři snaží o uvedení kašubštiny do moderního světa, činí to však způsobem přirozeným, aktivizováním slovní zásoby, kterou mluvčí již zná. Zbytky germánské morfosyntaxe jsou nyní zúženy na fakultativní užití stylistických prostředků jako perfektum a plusquamperfektum⁷⁸⁹ (přičemž však není zacházeno příliš daleko od polského hovorového úzu) a častější užívání pasiva. V analyzovaných dílech je patrný vliv literární tradice, který se mj. projevuje užíváním některých oblíbených lexikálních výpůjček.

Z německých kalkových vazeb se udržuje především (*to*) *dô*, z německých výpůjček se udržuje vrstva oblíbená v psaném jazyce souputníků, neotřesitelnou se zdá především pozice dolnoněmeckých výrazů *brëkowac*, *ful*, *gwës*, *bënë/buten*. Polskému vlivu nejsou kladeny žádné zábrany, terminologie je upravována většinou pouze foneticky. Prakticky žádný polský syntaktický rys není pociťován v kašubštině cize.

5.5. Jan Drzeždżon

5.5.1. Dílo a jazyk

Jan Drzeždżon/Drzéždżón (1937–1992) je jedním z nejvýznamnějších kašubských prozaiků a literárních historiků. Z jeho kašubsky psaných próz vyniká sbírka *Dzwónnik* ‚Zvoník‘ (1979) a sebrané delší prózy *Na niwach* ‚Na nivách‘ (1991). Posmrtně byl vydán jeho román *Twarz Smętka* ‚Ďáblova tvář‘ (1993). Drzeždżonova tvorba polskojazyčná, stejně

⁷⁸⁹ Právě pf. a pqp. je zvláště u Gołąbka užíváno častěji než u předchozích poválečných autorů.

jako kašubskojazyčná se vyznačuje velkou obrazotvorností a blíží se magickému realismu. J. Drzeżdżon vědomě navazuje na severokašubskou narativní tradici. Z jeho literárněkritických děl excelují *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej* (1973) o literatuře meziválečné a *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980* (1986). Na počest této osobnosti vyhlašuje wejherowské muzeum od roku 1996 každoroční prozaickou soutěž v jazyce kašubském i polském. Následující analýza bude vycházet primárně z textu románu *Twarz Smętka* (TS, 253 s.) s přihlédnutím k titulu *Dzwónnik* (D, 102 s.).⁷⁹⁰

Rodná obec Jana Drezeżdżona (Domatowo, okr. Puck) se počítá ke stejné nářeční oblasti jako vesnice, odkud pocházel J. Ceynowa. Jedná se tedy opět o nářečí bylácké (zde se však jednotná výslovnost *l* skutečně v písmu odráží) severovýchodní kašubštiny. Charakteristické jevy Drzeżdżonova jazyka by se tedy měly základně shodovat s těmi Ceynowovými. Z fonetických záležitostí zde tedy nacházíme denazalizaci /ɛ/ (*dzéwczēca*) a depalatalizaci /ń/ v určitých pozicích (*przinc*). Výrazným archaismem je ojedinělý výskyt tvaru *mloko* (místo *mléko*). Slova *cężczy*, *czekawi* se objevují s /c/, /č/. Z morfologických charakteristik jsou zde nestažená slovesa *aje*-kmenová (*jô gôdaję* ‚mluvím‘), ustrnulá jmenná adjektiva (TS 7 *Gréta wjedno bëła zdrów* ‚Gréta byla vždy zdravá‘, TS 8 *lédze njerôd wędrowalë v swjat* ‚lidé neradi cestovali do světa‘). Slovesa s kořenem končícím nosovkou tvoří nazální *l*-participium (*zacząn* ‚začal‘). Koncovkou ins. pl. substantiv a adjektiv je *-më* (nikoli tedy *-mi*). Používá se středokašubská asimilace v plurálu préterita (*delë* ‚dali‘, *widzelë* ‚viděli‘). Z lexikálních zajímavostí připomeňme tvar *kożdi* ‚každý‘, *krótko* ‚brzy‘, používání neurčitých zájmen *njico* i *cosz*,⁷⁹¹ výraz *na ôstatku* ‚nakonec‘ a sloveso *lubic* (‚líbit se‘, TS 53 *widzelë, co tim bjalkom lubji* ‚viděli, co se ženám líbí‘).

5.5.2. Kontaktní jevy

Německé kontaktní jevy se vyskytují ve výraznější míře než u autorů působících ve stejné době. Právě ve struktuře používaného jazyka Drzeżdżon považujeme za nástupce A. Budziszze. Bohaté je i používání řady morfosyntaktických jevů. Velmi frekventované je perfektum a plusquamperfektum. V TS se vzhledem k hojnosti dialogů vyskytuje 71 dokladů

⁷⁹⁰ Poznamenejme, že pravopis obou děl. Zatímco *Dzwónnik* je psán obvyklým pravopisem období PLR, ortografie *Twarz Smętka* představuje jakýsi přechod od pravopisu ZK (rozepisování jotace, grafém *ę*) k tomu současnému (označování labializace, obecné užití grafému *w*).

⁷⁹¹ Přičemž *njic* znamená ‚nic‘.

perfekta, 45 dokladů plusquamperfekta, 10 příkladů kondicionálu perfekta⁷⁹² a 5 infinitivů perfekta po modálech.⁷⁹³ Autor pracuje s oběma auxiliáry, oproti němčině zde však jsou určité rozdíly. Samotné sloveso se pojí *bęc* s auxiliárem *mjec* (dosud pouze s *bęc*),⁷⁹⁴ některá slovesa pohybu tvoří perfekturnum s auxiliárem *mjec* v souladu s dolnoněmeckým územ. Mezi nimi jsou slovesa tranzitivní (*przeńc* ‚přejít‘, např. TS 109 *Czórni Rów ònji mjelë pôrę razi przeszłë dërch* ‚Černý Rov přešli několikrát‘ D 6 *jô ju móm wszëtko przeszli* ‚já už mám všechno za sebou‘), ale i slovesa intransitivní, která se zároveň mohou vyskytovat s auxiliárem *bęc* (*wëchòdzëc* ‚vycházet‘, *jic* ‚jít‘, *zańc* ‚zajít‘).⁷⁹⁵

S auxiliárem *mjec* se vyskytuje přes 50 různých sloves, z nichž nejoblíbenější je nedokonavé sloveso *wjidzëc* ‚vidět‘ (11x jako perfekturnum, 8x jako plusquamperfekturnum), které se stejně jako jiná *verba sentiendi* (např. *czëc*, *slëchac* ‚slyšet‘) objevuje v perfekturnu zkušenosti (např. TS 156 *taczi teczë më jesz nji mómë wjidzónë* ‚takovou duhu jsme ještě neviděli‘, D 94 *ma ju so dôwno ni móma widzónë* ‚my už jsme se dlouho neviděli‘). Dějovost jeho použití je podtržena několika výskyty v iterativními (např. TS 132 *jô gò tę móm pôrę razi wjidzónë* ‚já jsem ho tam párkrát viděl‘). Po slovese *wjidzëc* jsou v TS nejčastějšími verby tvořícími *mjec*-perfekturnum sloveso *zrobjic* ‚udělat‘ (5 x jako perfekturnum)⁷⁹⁶ a *zabëc* ‚zapomenout‘ (5x jako plusquamperfekturnum, 1x jako perfekturnum). Zajímavostí je výskyt perfekta samotného slovesa *mjec* (tedy přesněji polovičního kalku německého *vorhaben*: TS 231 *ònze mjól mjec mjeté co z knòpamë fór* ‚něco s chlapci plánoval‘).

Auxiliár *bęc* se u Drzeždžona vyskytuje celkem 33x. Jedenáct výskytů přitom zabírá konstrukce *òn je przëszli* (např. TS 172 *skąd ti są przëszli?* ‚odkud se tu vzali‘). Z plusquamperfekt se nejvíc (3x) objevuje sloveso *zańc* (tedy *òn je zaszli* ‚zašel‘). Další participia, vyskytující se se v TS s auxiliárem *bęc*, zahrnují jednak *verba movendi*, mezi něž

⁷⁹² Např. TS 161 *wëzdrza, jak bë ję mjelë wronë pòszarpónë* ‚vypadala, jako by byla poklovaná vránami‘.

⁷⁹³ Např. TS 40 *nji mòglë ti lëdze mjec slëchónë mlënarza* ‚lidé to nemohli slyšet od mlynáře‘. TS 112 *nje móg òn bęc dze jindze lezli* ‚nemohl odejít někam jinam‘. TS 250 *lëdze mùszq mjec ò czimsz zabëté* ‚lidé určitě na něco zapomněli‘.

⁷⁹⁴ Uvedené příklady zahrnují perfekta zkušenosti: TS 212 *to bëla ta nôstrasznjészô jachta, jakô blós bë na tim swjece mó bëté* ‚to byl ten nejstrašnější lov, jaký kdy na světě byl‘. D 74 *na wojnie ni mós bëté* ‚na vojně jsi ještě nebyl‘. Plusquamperfekturnum také vyjadřuje zkušenost: TS 102 *nje bëlë dëcht pewné, chtërna tu z njich mja bëté* ‚nebyly si jisty, která z nich tu již předtím byla‘.

⁷⁹⁵ Srv. TS 208 *rzeczë ukòzce, że ònji są ju szli* ‚řekni strašidlu, že už vyrazili‘. TS 138 *òn bë sóm nji mjól szli* ‚on by sám nebyl šel‘. TS 228 *ta chòrosc jima mja ju tak za skurę zaszłë* ‚ta nemoc jim zašla za kůži‘.

⁷⁹⁶ Užití se však liší od českého či polského rezaltativa dějovostí, např. TS 128 *kùliż Smętk mó szkòdë zrobjoné na Pùstkach* ‚kolik jen Smętk (ďábel) nadělal škody na Samotách‘.

patří slovesa odvozená od sloves *lezc* ‚lézt‘ (*lazli, ùlazli, wëlazló, wlazló*), *cygnąc* ‚táhnout‘ (*wcignjoni, wëcignioni*), *pasc* ‚padnout‘ (*padli, ùpadli*) ale také participia od sloves *przëjachac* ‚přijet‘, *przëlecec* ‚přiletět‘, slovesa změny stavu (např. *omglalé* ‚omdlelé‘, *ùsnjoni* ‚usnutý‘, *zdżinjoni* ‚zmizelý‘, *ùmarló* ‚zemřelá‘) a verbum *òstac* (např. TS 244 *ale dzeż te Pùstkji sq òstóné* ‚ale kde ty Pustki zůstaly‘).

Zaznamenáníhodný je výskyt perfekta sloves *movendi* a *sentiendi* s adverbium *terô* (např. TS 234 *terô je przëszłô chòrosc na nas* ‚teď na nás přišla nemoc‘, TS 230 *terô mają zmerkóné, że na Pùstkach njima co lós* ‚teď si všimli, že se na Pustkách nic neděje‘). Některé případy se však mohou blížit českým rezultativům (D 37 *spitaję so jich, czë oni mają zark zamówioné*).⁷⁹⁷ Navzdory vysoké frekvenci perfekta se v některých případech, kde bychom jej očekávali, nevyskytuje (např. D 78 *ma jesz taczëgo nie widzelë* ‚my jsme ještě něco takového neviděli‘). Plusquamperfektum vyjadřuje zpravidla ukončení děje v minulosti (např. TS 184 *mja trzech chlopów pòchòwóné* ‚pochovala tři muže‘) nebo zkušenost (TS 234 *z tego swjata ùmarlëch, skąd njigdë jesz njicht nji mjól przëszlé* ‚ze světa mrtvých, odkud se ještě nikdo nevrátil‘), ve shodě se starými lidovými texty i pro vyjádření předčasnosti ve větě časové (TS 145 *Jak ju mjelë òbezdrzóné, té so ji moglë nadzëwòwac* ‚Jakmile ji spatřili, nemohli se vynadivit‘).

Z jiných jevů se v textu výjimečně objevuje perspektiva vypravěče ve vedlejší větě po slovesech *sentiendi* a *dicendi* a to při vyjádření současnosti (TS 39 *dze tak ród slëchalë, jak szëmjól wiater* ‚kde tak rádi poslouchali, jak šumí vítr‘, TS 38 *Bernôdk so pitól, co òna chca* ‚Bernardek se ptal, co chce‘), nemusí to však být nutně chápáno za vliv německý. Pasivum se vyskytuje jen s pomocným slovesem *bëc*. Je zřetelně užíváno častěji než v polštině nebo češtině na místech (jako v neosobním pasivu), kde bychom čekali spíše reflexivum nebo aktivum (D 79 *terô mdze tańcowóné* ‚teď se bude tancovat‘, TS 183 *co tę bëło czëtóné* ‚co se tam četlo‘, TS 252 *té to mdze pamjëtóné* ‚zůstane to v paměti‘).⁷⁹⁸ V několika málo příkladech je zde vazba slovesa *przińc do* s deverbativním substantivem, podobná opisnému vyjadřování dokonavého vidu (kapitola 2.2.2.4), zde však jen s deverbativem pocházejícím z perfektiva (TS 38 *jak czedësz przindze do ùmrzenjô* ‚jak někdy umře‘, TS 33 *też mòże letkò przinc do zabjicô* ‚tam může snadno přijít o život‘). Také je zde jeden příklad, který by bylo možné

⁷⁹⁷ Kašubské perfektum ovšem jednak nevykazuje shodu participia a objektem (až na vzácné výjimky) a také implikuje, že podmět je zároveň agens.

⁷⁹⁸ Na první pohled zvláště vypadá pasivum od verba *mùszëc* ‚muset‘, zde ve významu ‚nutit‘ (D 6 *ale oni pewno bëlë muszoni so żenic* ‚ale oni jistě byli nuceni se ženit‘).

interpretovat jako dativní pasivum, které se jinak v literární kašubštině nevyskytuje (TS 53 *dostónje wënjecóné w banję* ‚dostane zásah do hlavy‘).

Kalk slovesa *s zu* se objevuje i ve vazbě s jinými slovesy, především *miec* (TS 11 *mùszą mjec co do jedzenjô* ‚musela mít něco k snědku‘, TS 26 *to nje je po prôwdze do rozmjenjô* ‚tomu vskutku nelze porozumět‘). Autor s oblibou používá kalkovou vazbu (*to*) *dô* a to v přítomnosti s formálním podmětem (TS 33 *cěž to na swjece wszelējaczé dô* ‚co jen všecko na světě existuje‘, TS 32 *to dô taczych lędzi* ‚jsou tací lidé‘), ale i v infinitivu (TS 26 *czedész muszi dac kùnc* ‚někdy musí existovat konec‘) a dokonce s *genitivem negativním* (TS 152 *měslělě, że jinégò swjata nje dô* ‚mysleli, že jiný svět neexistuje‘). Autor již tedy zachází s původní německou kalkovou vazbou poměrně volně, lze hovořit o vymanění dané konstrukce z vlivu německého úzu a jejím osamostatnění v nových podmínkách bez německé interference.

Drzeždžon nechává vyjádřený formální podmět i v jiných vazbách (TS 33 *jak to dęcht nie pada* ‚když nepršelo‘). Značně ojedinělým jevem v rámci literární kašubštiny je vyjádření všeobecného předmětu (srv. LGP 1165) pomocí nereflexivní 3. os. sg., vyskytující se nejvíce s formálním podmětem, většinou v ustálených promluvách (TS 36 *to mùszì pò prôwdze rzec* ‚to se opravdu musí říci‘, *to nje je wjedzec* ‚to se neví‘), i bez formálního podmětu (TS 35 *nje je wjedzec* ‚neví se‘). Mezi jevy, které jsou v jiných dílech zastoupeny hojně, patří kalk za *was für* (TS 66 *co je to za glupô wòjna* ‚co je to za hloupou válku‘) a ustrnulý přechodník po slovese *ostac* (TS 53 *òstól stojacë* ‚zůstal stát‘). Ojedinělý je opisný genitiv (TS 15 *méstrę òd mùziczi* ‚hudebním mistrem‘).

Základní struktura německých substantiv se podobá Budziszově, i když zde není zastoupena v takovém bohatství jako u něho. Z německých substantiv v Drzeždžonově tvorbě nalézáme již stabilní vrstvu starých dolnoněmeckých výpůjček jako *knôp* ‚kluk‘, *brutka* ‚nevěsta‘, *mól* ‚místo‘ (též *plac*, vyskytuje se i adverbium *mólama* ‚místy‘), *frisztëk* ‚snídaně‘, *bùdla* ‚láhev‘. Jsou zde i starší výpůjčky týkající se přírody (*bómë* ‚stromy‘, *szëmeringa* ‚úsvit‘, *lëft* ‚vzduch‘) i ve všech textech se vyskytující výraz pro ‚chvíli‘ (*sztót*). Z obecných výrazů, které jsou v jiných textech již nahrazeny ekvivalenty blízkými polštině, je třeba uvést ve starých textech časté *zacha* (nyní *sprawa* ‚věc, záležitost‘) a *sztëk* (jinde též *kawał* ‚kus‘). Z dalších výrazů, které byly běžné ve starých lidových textech zmiňme slova *kléd* ‚šaty‘, *beszët* ‚zpráva‘, *jiszëft* ‚obchod‘,⁷⁹⁹ *bùla* ‚býk‘, *frélëna* ‚slečna‘, *lëft* ‚vzduch‘, z typicky

⁷⁹⁹ Místní německá výslovnost /i/ místo g se odráží také ve slově *jiftni* (TS 133), *jiferlich* (D 12).

budziszovské slovní zásoby pak *éra* ‚čest‘, *huleszpégel* ‚chytrák‘. Slova z veřejné sféry jsou zde zastoupena následujícími výpůjčkami ze spisovné němčiny: *haupt* ‚sídlo‘,⁸⁰⁰ *sztrasë* ‚ulice‘, *richtung* ‚směr‘. Vojenské termíny zahrnují *ibermacht* ‚přesila‘, *kraft* ‚síla‘, *givera* ‚zbraň‘, *szwùng* ‚rozmach‘, *szos* ‚střela‘. Z moderních reálií lze uvést již známé *fliger* ‚letadlo‘. Novým abstraktní výrazem, vyskytující se jako *ad hoc* výpůjčka, je *cwek* (něm. *Zweck*, TS 135 *jegò žecé, mdze mja jaczisz cwek* ‚jeho život bude mít nějaký smysl‘). Výskyt některých lexikálních jednotek lze vysvětlit zasazením romány do doby válečné.

Základní slovesa německého původu se zhruba shodují s repertoárem Budziszovým nebo starých textů. Výrazným rozdílem však je, že sloveso *halac* je nahrazeno slovanským výrazem (*prženjesc* ‚přinést‘), jinak se běžně vyskytuje *brëkowac* jako ‚potřebovat‘ (TS 66 *téz brëkòwa dëtczi* ‚také potřebovala peníze‘) i ‚používat‘ (TS 57 *wa brëkùjta rozum* ‚používejte rozum‘), *darwac* v negativu ve významu *nicht müssen* (TS 63 *to jima nje darwól dwa razë gadac* ‚to jim nemusel říkat dvakrát‘, TS 204 *nje darwô njicht njic gadac* ‚nikdo nemusí nic říkat‘). Objevují se i *lëdac* (TS 37 *to òn mùszól zlëdac* ‚musel to vydržet‘, TS 37 *një, žebë òn lëdзи nji móg lëdac* ‚ne, že by neměl rád lidi‘), *warac* (TS 37 *nje wara dlugò* ‚netrvalo dlouho‘, TS 60 *ale na wòjna mòže jesz warac a warac* ‚ale ta válka může ještě dlouho trvat‘), *felac* i s předponami (TS 7 *ale cos ji zafela* ‚něco postrádala‘, TS 16 *temù felô to, temù to* ‚tomu chybí to, tomu ono‘), *merkac* (TS 74 *bëlo merkac* ‚bylo možné si všimnout‘), *òpasowac* (TS 197 *mùszë òpasowac na szwùng* ‚musím dát pozor na rozmach‘, D 13 *nas bë nicht nie opasl* ‚nás by si nikdo nevšiml‘), *zasztëkac* (TS 20 *wszëtczé dwërze bëlë zasztëkóné* ‚všechny dveře byly zamčeny‘). Drzeždžon ale připomíná jiná dolnoněmecká slovesa, která se v předchozích textech nevyskytovala nebo byla vzácná, např. *hòlpac* (‚pomoci‘, dpr. *halpə / hęlpə*, zpom. *helpe*, např. TS 16 *Markus so sóm móg jakosz hòlpac* ‚Markus si mohl sám nějak pomoci‘) a nereflexivní *lónowac* (něm. *sich lohnen*, TS 76 *té to mdze lónowa* ‚to se vyplatí‘). Z verbálních frazeologismů (polokalků) se u Drzeždžona vyskytují:

- *Bëc nót* ‚potřebovat‘ (TS 61 *to doch nje je nót* ‚to přece není potřeba‘, TS 34 *to doch wcale nje je nót* ‚to přece vůbec není potřeba‘).
- *Wzyc w nacht* ‚dávat pozor‘ (TS 10 *wjedno w nacht*).
- *Dac òbacht* ‚dát pozor‘ (D 18 *jò dëcht nie da obacht na jëgo uszë* ‚nedala jsem vůbec pozor na jeho uši‘)
- *Bëc lós* ‚dít se‘ (TS 73 *cëž terô je lós?* ‚co se teď děje?‘)

⁸⁰⁰ TS 141 *tu je ten jegò haupt* ‚tady je jeho sídlo‘.

- *Wiedzec beszét* ‚obeznámit‘ (TS 73 *kòzdi òd razu mdze wjedzól beszét* ‚každý bude hned vědět‘)

-

Z verbálních partikulí lze u Drzeždžona najít především *mět* a směrové *ran* a *rut*. Jako pozůstatek kalku německého slovesa *s odlučitelnou předponou* lze považovat především *mět*, používané se slovesy *wzyc* nebo *brac* (TS 218 *zaczyłë gò prosëc, żebë jich wzqñ mët* ‚začali ho prosit, aby je vzal s sebou‘, TS 202 *że gò terò bjerzq mët* ‚že ho teď berou s sebou‘)⁸⁰¹ nebo *jic* (TS 43 *chlopji z Pùstk sq zmùszonji jic z njima mët* ‚muži z Pustk byli nuceni jít s nimi‘). Na německé *Partikelverben* odkazuje *lòs bëc* ‚dít se‘ (TS 27 *në, cëz të je terò lòs?* ‚no, co se tam teď děje?‘ TS 49 *a të je djòbël lòs* ‚je tam chaos‘), ale i dosud se nevyskytující *fór mjec* (něm. *vorhaben*, TS 88 *ònji z tim nje chcq mjec dëcht njick fó* ‚nechtějí s tím mít žádné plány‘). Upozorníme na výskyt této vazby v negativu s *polským nie ma* (TS 230 *na Pùstkach nji ma co lòs* ‚Na Pustkách se nic neděje‘). *Rut* se objevuje se slovesy se slovanskou předponou (TS 37 *wënkälë z bùdë rut* ‚vyhnali z boudy ven‘), takže je můžeme interpretovat jako adverbium ve významu ‚ven‘.⁸⁰² Naproti tomu výraz *ran*, vyskytující se ve spojení *jic ran* (TS 41 *wszëtcë të jidq ran* ‚všichni jdou dovnitř‘, TS 46 *mdq szlë ran* ‚půjdou dovnitř‘) lze považovat za kalk německé vazby a je faktickou náhražkou slovanského *wéinc* ‚vejít‘.⁸⁰³

Drzeždžonovy texty vykazují nemalé množství ustrnulých adjektivně-adverbiálních tvarů. Slova jsou zpravidla stejná jako ve starých textech nebo v textech Budziszových. Slovo *richtich* (TS 46 *to sq ti richtich* ‚to jsou ti praví‘), které je zde nejčastější, však zpravidla interpretujeme jako modifikační částici. Mezi nejběžnějšími adjektivo-adverbii, shodnými s předchozími texty, patří *fejn* (TS 13 *mògla tak fejn spjewac* ‚uměla tak pěkně zpívat‘, TS 17 *bëla fejn òbleklò* ‚byla pěkně oblečená‘), *fùl* (D 13 *fùl buchë* ‚plný pýchy‘), *sztël* (TS 33 *të bëlo czësto sztël* ‚bylo tam naprosté ticho‘, TS 56 *sedzq czësto sztël* ‚sedí úplně zticha‘), *fardich* (TS 22 *je z tim fardich* ‚je s tím hotov‘, TS 13 *czedë to mdze fardich* ‚kdy to bude hotové‘), *niszrëch* (TS 62 *në bjalczi bëlë tëz baro niszrëch* ‚ty ženy byly také velmi zvědavé‘). *forsz* (TS 215 *nie je glupim Mackë, a forsz beñlë* ‚není to hloupý Macek, ale rázný mladík‘). Použití shodného přívlastku je nejvíce vyhrazeno kvalifikačním adjektivům (TS 15 *blëk oczë*

⁸⁰¹ Vyskytuje se zde i kumulace *mët se slovanským* ze soba (TS 11 *to òna wzë ze sobq mët* ‚vzala to s sebou‘).

⁸⁰² Viz příklad bez významového slovesa: TS 22 *tego kqtorq doch muszi sqd rut* ‚ta ropucha přece musí odtud pryč‘.

⁸⁰³ V nových textech se nevyskytuje vazba *jic rut*, spíše *wiñc rut*.

„jasnýma očima“, *szlank bjalczi* „štíhlé ženy“, TS 90 *lóstich lédze* „veselí lidé“ TS 74 *fest zębë* „pevné zuby“, TS 88 *klôr wid* „jasné světlo“).⁸⁰⁴ Výpůjčka *kapowjen* „schopen“ je románského původu (přes dpr. *kapōwəl*, vyskytuje se též v LTP), na rozdíl od běžných německých výpůjček rozlišuje rod a číslo, zřejmě podle vzoru *powinien* (TS 243 *taczi czlowjek je kapōwjen wszëtkò zrobjic* „takový člověk je schopen všechno udělat“, TS 168 *bělë kapōwni zrobjic wszëtkò* „byli schopni udělat všechno“).

Drzeždžon zavádí do kašubského literárního jazyka řadu nových výpůjček ze spisovného jazyka německého (TS 63 *bjalczi bëlë cufriden* „ženy byly spokojené“, TS 30 *baro berumt kòvól* „velmi slavný kovář“, *midzë taczima czësto ejnfach lëdzama* „mezi takovými úplně jednoduchými lidmi“, TS 56 *to nje je tak ejnfach* „to není tak snadné“, TS 51 *nië zëbë bëlë jaczi kùsztowni, nji mòže rzec, ale taczi ejgen* „ne že by byli nějakí zvláštní, to se nedá říci, ale takoví sví“).⁸⁰⁵ Všechny tyto ustrnulé tvary jsou deadjektivy, pro vytvoření desubstantiva německého původu je používáno sufixu, a to zejména *-ni* (TS 72 *machtni knal* „silná rána“, TS 74 *zëbë bëlë jiftné* „zuby byly jedovaté“). To je zřetelný rozdíl v jazyce Budziszje a Drzeždžona. Drzeždžon totiž na rozdíl od svého předchůdce necítí potřebu přidávání slovanského sufixu deadjektivům, které ponechává v *původním* znění (podobně jako staré lidové texty). Sufigování se tak pro něj stává nikoli *asimilačním* prostředkem v jazyce, nýbrž prostředkem slovo tvorným.

Z adjektiv pronominálních se užívá obligátních *bënë* a *bùten* (toto synonymní s *rut*), jejichž obliba vzrostla díky ZK, a to ve významu místním (TS 59 *bënë sedzól* „seděl vevnitř“) i směrovém (TS 22 *dmuchnł bënë* „fouknul dovnitř“). Výrazů *bùten* a *rut* lze použít ve shodě se staršími texty i jako předložek, *bùten* (TS 35 *bùten szëkù* „beze smyslu“) a *rut* (TS 50 *mjeszkò též rut Pùstk* „bydlí také mimo Pustki“) i jako prepozice. Od Budziszje známe i další dvě složená dolnoněmecká adverbia: *ferbi* (TS 44 *të szosë szlë ferbi* „rány šly mimo“) a *ferut*⁸⁰⁶ (*chtëž to mòže wjedzec ferut* „kdo to může vědět předem“). Adverbium *dërch*, které bylo u dosavadních autorů opomíjeno (místo synonyma *wcyg/wcąg*) je zde běžně používáno ve významu časovém (TS 7 *òn so dërch mësłól* „stále si myslel“, TS 47 *ò tim dërch pamjëtól* „stále na to pamatoval“). Za *ad hoc* výpůjčky z hovorové (nikoli však dialektální) němčiny považujeme *dabej* „přitom“ (TS 245 *òn jak le merkò strach, té je dabej* „jakmile si všimne strachu, hned je přítom“), *riber* „přes“ (něm. *herüber*, TS 163 *takò nôtëra jidze przez wszëtkò*

⁸⁰⁴ Něm. *blank, schlank, lustig, fest*.

⁸⁰⁵ Z něm. *zufrieden, berümt, einfach, eigen* (srv. hls. *hëgen, dls. hejgen*).

⁸⁰⁶ Dpr. *verut* (něm. *voraus*).

riber ‚taková povaha vydrží všechno‘), *drof* (něm. *darauf*, TS 152 *a té jak no stwòrzenjé szlo drof* ‚jak to stvoření šlo přímo na to‘), *ran*⁸⁰⁷ (něm. *heran*, D 73 *pròwdzëwi zòlniérz jidze ran na kanónë* ‚skutečný voják jde vpřed na kanóny‘). Zejména v D se vyskytuje spojka *knap* ‚jakmile‘ (D 64 *Knap Mack dól jednę szrëtë w miasto, te kapela urzně od ucha* ‚Jakmile Macek učinil krok do města, kapela se mu usekla od ucha‘).⁸⁰⁸

J. Drzeżdżon operuje s podobně bohatým aparátem partikulí německého původu, jako Budzisz, přičemž se i u něj vyskytují kombinace synonymních slovansko-germánských partikulí pro zesílení významu, především *le blós* (TS 44 *vezta le so blós w nacht* ‚jen mějte na paměti‘), *le dëcht* (TS 44 *kòzdi gò mòže òbléc w co le dëcht chce* ‚každý jej může obléci, do čeho jen chce‘) a *kò doch* (TS 7 *kò òna doch je mlodò*). Za modifikační částici u Drzeżdżona lze kromě *doch* (TS 9 *të doch njeròz jedzesz dze w swjat* ‚ty přece nezřídka odcházíš někam do světa‘) považovat i *richtich*, které lze přeložit ‚vlastně‘ (TS 59 *cëz ta wòjna jich richtich òbchòdzi* ‚co je jim vlastně do té vojny‘, TS 61 *co to richtich mòže bęc* ‚co to vlastně má být‘) nebo ‚opravdu‘ (TS 8 *tego njicht tak richtich nje wjé* ‚to vlastně nikdo opravdu neví‘, TS 21 *chto wjé, jak to richtich je* ‚kdo ví, jak to opravdu je‘).

Z intenzifikačních částic je nejčastější, stejně jako v jiných textech, *dëcht*, používané buď před adjektivem, kde plní funkci zesíleného *baro* ‚velmi‘ (TS 38 *dëcht masiwni bót* ‚velmi velká bota‘, TS 28 *to je dëcht czekawé* ‚to je velmi zajímavé‘, TS 26 *to je dëcht fejn swjat* ‚to je opravdu pěkný svět‘) nebo před adverbialem ve významu ‚úplně‘ (TS 12 *òn wëzdrzòl dëcht jak ta smjerc* ‚vypadal úplně jako smrt‘, TS 23 *òna bë so chca nauçzëc spjéwac dëcht tak jak Jan* ‚chtěla by se naučit zpívat přesně jako Jan‘). V zesíleném významu ‚úplně‘ (TS 26 *mòže robjic dëcht wszëtò* ‚může dělat úplně vše‘) je k *dëcht* synonymní kalk *czësto* (TS 12 *bëlo czësto sztël* ‚bylo úplně ticho‘). V některých případech lze *dëcht* interpretovat i modifikačně (TS 36 *chto wjé, jak ònji dëcht wëzdrzq* ‚kdo ví, jak opravdu vypadají‘). Výraz *dichtich* lze zde považovat spíše za adverbium (TS 25 *jak to jima dichtich swjéci* ‚jak jim to pořádně svítí‘).

Ze slabších výrazů se zde vyskytuje, podobně jako u Budzisz *zacht* (TS 56 *ju je zacht przë latach* ‚je již celkem v letech‘), *knap* ‚sotva‘, *blós* ‚jen‘. Jako epistémická partikule se u Drzeżdżona vyskytuje nový výraz *besztimt* (něm. *bestimmt*, *kón mòže bęc besztimt mądrzészi* ‚kůň může být jistě moudřejší‘, TS 56 *to na bésztimt jé* ‚to určitě ne‘) odpovídající

⁸⁰⁷ U Drzeżdżona homonymní s *ran* odpovídajícímu německému *herein*.

⁸⁰⁸ Jednou je v D i jako partikule (D 86 *Më le knap moglë pomëslec, a on ju bël we Warblëni*. ‚sotva jsme mohli pomyslit a on už byl ve Warblině.‘)

výrazu *zycher* ve starších textech.⁸⁰⁹ Zesílením této partikule je *ganc besztimt* (TS 73 *ten je ganc besztimt renjoni* ‚je zcela určitě raněný‘). Jinými partikulemi ze spisovné němčiny jsou *cimlich* ‚celkem‘ (TS 80 *A na Pùstkach tak cimlich bëlë lëdze zdrów* ‚A na Pustkách byli lidé celkem zdraví‘) a Budziszowo *folsztendich* (TS 56). Místo *gwës(no)*, oblíbeného u Majkowského i ZK používá Drzeždžon výhradně *pewno* (TS 8 *pewno* ‚určitě‘, TS 10 *na pewno* ‚jistě‘)

Z polských vlivů jsou u Budziszze zakořeněny již dříve mnohokrát zmíněné slovesné vazby. Jako příklad uveďme absenci spony (TS 11 *Ale trzeba rzec* ‚ale je třeba říci‘, TS 53 *le tegò trzeba* ‚jen to je potřeba‘). Ve shodě s jinými texty autorů poválečné generace i zde nalézáme smíšení významů částice *prawie*, tedy její použití jak ve významu ‚právě‘, tak i ‚skoro‘ (TS 163 *nji mòglë prawje dechù zlapac* ‚skoro nemohli popadnout dech‘, TS 131 *Smętk z njich ju mja wëppjité prawje wszëtka krew* ‚Smętk (ďábel) z nich vypil skoro všechnu krev‘). Zajímavým fonetickým jevem je přípona neurčitých pronomín *-sz* (např. *jakosz*), místo očekávaného *-s*. Drzeždžonův jazyk je samozřejmě obohacen o řadu *polských* výrazů, které se v nejstarších kašubských lidových textech nevyskytují (*zreszta* ‚koneckonců‘, *bëc namjenjoné* ‚být souzeno‘, *pòwinjen* ‚musí‘, *wëdawac so* ‚zdát se‘, *pòstacja* ‚postava‘). Drzeždžon používá slovo *trochę* ‚trochu‘. Latinská slovesa mají příponou *-owac* (TS 257 *ta, co so njim intereseje* ‚ta, co se o něj zajímá‘).

Jazyk J. Drzeždžona se od kašubštiny psané autorovými současníky značně liší zejména hojností německých kontaktních jevů, které byly od časů Mladokašubů odsouvány a částečnou rehabilitací některých morfosyntaktických prvků (např. formální podmět v jednočlenných větách) a rozšířením aktivního repertoáru německého lexika. V rámci *lineárního* vývoje literární kašubštiny po druhé světové válce se tak stává podobným zjevem jako A. Budzisz, od jehož dob však některé kontaktní jevy přece jen zanikly (německý slovosled). Posun jazykové situace ilustruje hornoněmecké znění některých vypůjčených výrazů, které se vyskytují osamoceně a mají spíše funkci stylistickou, ve starých lidových výrazech jim mohly odpovídat výrazy dolnoněmecké. Z žánrových důvodů se zde nevyskytuje větší množství polonismů, ve shodě s autory své generace však autor nakládá s *polskými* jazykovými prostředky volně.

⁸⁰⁹ V žádném z dříve zmíněných slovníků (Ramułt, Hinze, LPW ani SGK) se tento výraz nevyskytuje.

6. Závěr

6.1. Tendence vývoje literární kašubštiny po roce 1989

Kašubština se v novém Polsku snaží proniknout do dalších komunikačních sfér, kam se ji ve svém programu snažili posunout již aktivisté kolem časopisu *Zrzesz kaszëbskô* (ZK). Do této doby požívala kašubština fakticky statusu dialektu, v němž existovala sice delší literární tradice, která však byla z hlediska společenské prestiže považována spíše za folklór (*Mundartdichtung*). Jazyk se vzápětí dostává do kostela, médií (rozhlasu, televize), do škol. Je nicméně nutno podotknout, že pozice kašubštiny se neblíží pozici polštiny, která zůstává hlavním jazykem školství (tedy jazykem vyučovacím), médií (kašubština naproti tomu je omezena na krátké, byť pravidelné denní programy) i náboženství. Na počátku 21. století se pak kašubština dostává i na internet, jenže na kašubských stránkách nezřídka převládá polština (existuje ale kašubská Wikipedie, elektronický slovník apod.). Roku 2004 dojde k formálnímu mezinárodnímu uznání kašubštiny jako písemného jazyka udělením kódu CSB (standard ISO 639-2:1998) a roku 2006 se kašubština dočká úředně přiznaného statusu v samotném Polsku: stává se jazykem regionálním, což umožňuje v některých obcích prohlásit kašubštinu za pomocný úřední jazyk. Tyto změny mají za cíl zvrátit rostoucí tendenci k polskému monolingvistu nových generací na jedné straně, na druhé straně nutí samotný jazyk přizpůsobit se novým podmínkám, a tedy sjednotit slovní zásobu a především terminologii (o které donedávna téměř nebylo možno hovořit), pomocí níž může kašubština v nově d o b y t ý c h komunikačních sférách působit.

Z hlediska literárně-kulturního vývoje lze konstatovat, že činnost nejmladší generace po roce 1989 navázala především na generaci ZK, a to jak formálně pravopisem, který se objevil v časopise *Tatczëzna* (1990–1991) i v produkci głodnické školy, tak výběrem výrazových prostředků se sklony k archaismům a neologismům označujícím především abstraktní pojmy, jež by jinak musely být vypůjčeny z polštiny (jak k tomu i v některých již zmiňovaných dílech docházelo). Po sjednocení pravopisu (1996) lze za zásadní počín považovat vydání dvojjazyčného svazku Mordawského, Tredera a Borzyszkowského (1999) o dějinách, zeměpisu, jazyku a literatuře, který nutno považovat za jedno z prvních použití kašubštiny

v odborném stylu.⁸¹⁰ Pro tento účel tak museli autoři vytvořit náležitou terminologii. V témže roce se začíná vydávat časopis *Ódroda* (1999–2006), ideově navazující na ZK i *Tatczėznu*, který bývá kritizován právě pro snahu o normativizaci jazyka na základě archaizující formy plné neologismů. *Ódroda* je psána pouze kašubsky a věnuje se tématům historickým, současným, literárním a má i zpravodajskou funkci. Dá se tak hovořit o ovládnutí kašubštinou všech možných typů žurnalistického stylu. Jazyk se musí opět vypořádat s popisem moderních skutečností, k čemuž přistupuje nikoli jen prostými výpůjčkami z polštiny, ale i originálními novotvory (např. *fizyka jądrowi barniė* ‚fyzika jaderné zbraně‘). Nutno dodat, že důležitým zdrojem slovní zásoby se zde stal Trepczykův slovník (1993). Řada autorů nejmladší generace, kteří se objevovali na stránkách obou *mladých* časopisů, sestavila literární skupinu *Zymk* (‚jaro‘, zal. 2001), vydávající přibližně jednou ročně stejnojmenný sborník literárních (prozaických i poetických) počinů. Vzrůst literární produkce je katalyzován existencí literárních soutěží, z nichž nejvýznamnější je *Konkurs Prozatorskiego im. Jana Drzeźdzona* (‚Drzeźdzonův prozaický konkurs‘) organizovaný wejherowským muzeem od r. 1995. Práce oceněné v této soutěži (v kašubskojazyčné sekci) byly dosud vydány ve třech sbornících (*Dėrchój królewionkò*, 1996; *Kaszėbskò nòtėra*, 2001,⁸¹¹ *Kaszėbsczi dzeje ě dzysėszė źėcė*, 2004). Témata, o nichž autoři píší, stále vycházejí především z běžného života na vesnici, časté jsou vlastní vzpomínky nebo vyprávění předků, další žánry se objevují zatím marginálně. V souvislosti se získáním úředního statusu je za účelem dokončení normativizace a ustanovení jednotné terminologie ustanovena z představitelů všech generací a aktivních skupin Rada kašubského jazyka (výstupy jsou uveřejňovány na internetu).⁸¹²

V důsledku snah o normativizaci kašubštiny lze i v této době hovořit o ochotě jazyka čerpat z polské slovní zásoby a stylu.⁸¹³ Běžný mluvčí kašubštiny nevnímá polské rysy v jazyce jako a po drobné, většinou fonetické úpravě původně polská slova a výrazy používá. Navíc kvůli pozvolné emancipaci kašubštiny a zužování mantinelů písemného jazykového úzu se v písemné kašubštině čím dál více stírají nářeční rozdíly. Původní extrémní,

⁸¹⁰ Na druhé straně sociolingvistický status kašubštiny ilustruje sborník z opolské edice *Kaszubszczyzna – Kaszėbizna* (2001), který je narozdíl od jiných vydání z této série psán kompletně v polštině (kromě resumé) a nikoli v jazyce, o němž pojednává.

⁸¹¹ Texty tohoto sborníku (KN) budou dále používány v tomto oddíle jako příklady pro současného písemného jazyka.

⁸¹² Byly vydány například seznamy sportovní a počítačové terminologie, terminologie teorie literatury, jazykovědy apod. Výstupy jsou doplňovány dvojjazyčnými odbornými články.

⁸¹³ Ilustrací tohoto faktu je podoba Gołąbkova výkladového slovníku (2006).

představované Ceynowovým severokašubským nářečím a Derdowského nářečím zaborským se pozvolna sblíží. Prestižnější a tím i stabilnější přitom zůstávají rysy severní (často archaické a tím i kašubštější), zaborské rysy jsou nahrazovány (v lexiku) již u Derdowského, potlačovány u Mladokašubů (upuštění od psaní *mń*), v současných vydáních Majkowského Rémuse jsou pak odstraněny kromě změny pravopisu kontinuanty krátkého *u* na šva (*ě*). Nejvýraznějšími nářečními rysy zachovávanými v současném literárním jazyce zůstává *bělaczenié* (nerozlišování *l/t*) a genitiv adjektiv *–éwò* (např. KD 8). Některé nářečně rozrůzněné morfologické jevy se pozvolna sjednocují (např. rozšiřuje se středokašubská asimilace typu *kredlě*, koncovka ins. pl. *–ma*). V souvislosti se vzrůstající znalostí kašubské literární tradice současnými autory nejsou vzácné ani neologismy a to včetně archaizujících (např. se skupinou *TarT*).

6.2. Shrnutí vývoje kontaktních jevů

Období, které bylo v této práci zkoumáno, zaujímal něco málo přes sto let, přičemž jako výchozí bod byl vybrán severokašubský korpus zápisů nářečních textů z pera Lorentze a Bronische. Ačkoli současné psané texty nedělí od oněch zápisů zvláště dlouhé časové období – jedná se o vzdálenost čtyř až pěti generací – současný jazyk se od jazyka užívaného kolem roku 1900 značně liší. V následujícím shrnutí si předvedeme, jak se jednotlivé jevy popsané ve 2. oddíle této práce vyvíjely až do dnešní doby. Celkově předpokládáme postupné klesání vlivu německého, který u autorů poválečné generace prakticky zcela ustal, a narůstání vlivu polského uplatňovaného nejprve především prostřednictvím písemného jazyka a v současnosti v nemalé míře i díky jazyku mluvenému (tlak médií a veřejného života). Nejzajímavější pak bude dohledat, které jevy proběhnuvší sociolingvistické změny přežily, případně jakým způsobem se do současného jazyka transformovaly.

V oblasti jmenné morfosyntaxe jsme v *kašubštině kolem roku 1900* zastihli ukazovací zájmeno v procesu gramatikalizace a ztráty deiktické funkce směřujícímu ke vzniku určitého **členu**, což se v jazyce projevovalo především zvýšenou frekvencí výskytu demonstrativ či přímo jejich kumulací, ačkoli tato nemusela nutně odpovídat pravidlům používání členu, jak je známe z němčiny či jiných jazyků. Demonstrativa bylo užíváno nejen v případě prosté anafory nebo v případě komunikačního zapojení (vyplývajícího z kontextu), ale i v případech, kdy motivace jejich užití jasná nebyla. Na druhé straně demonstrativum chybělo tam, kde by mohlo být očekáváno. V písemném jazyce je zvýšené užívání demonstrativ bez zjevné

deiktické funkce spíše ojedinělé vzhledem k analogii se stylem spisovné polštiny. Lze jej rozeznat spíše u autorů více vycházejících z živého jazyka a ze zkušenosti s mluvenou němčinou (např. Budzisz). V pozdější době výraznější příklady nenacházíme, současný stav tedy víceméně odpovídá polštině.

Blízko k úplné gramatikalizaci se nachází ve starých zápisech mluveného jazyka **obligatorní podmět**, projevující se především důsledným výskytem pronominálního subjektu a to i v případech všeobecného a formálního podmětu. Obligatorita podmětu (v nominativu) vykazovala výjimky ve vazbách, které neměly přímý protějšek v němčině, jako např. u genitivního podmětu (typ *nas běło dwanôsce* ‚bylo nás dvanáct‘) nebo v té době vzácného genitivu negace. Kašubština zároveň měla i vnitřní motivaci k užívání pronominálního subjektu, již byla existence bezesponového préterita a kondicionálu. Nejdříve ustupuje obligatorní podmět ve třetí osobě, což může být podpořeno absencí spony v préteritu polského slovesa. Naopak nejčastěji je podmět (zpravidla pronominem) vyjádřen ve 2. a 1. osobě a to zejména v přímé řeči (neemfatické). Odlišná frekvence pronominálního subjektu ve 3. os. na jedné straně a ostatních případech na straně druhé je patrná u Ceynowy a Mladokašubů. I v těchto případech se však vyjádření podmětu stává fakultativním. Původní situace se projevuje do dnešní doby vyšším výskytem nemotivovaných zájmen především v přímé řeči (KN 24 *cěž tě gôdôsz?* ‚copak říkáš?‘). Vyjádření formálního podmětu (typ *to padô* ‚příší‘) je doloženo u Budzisz, Sychty i Drzeždžona (zde dokonce *to nima* ‚není‘,⁸¹⁴ což jinde nenacházíme, a to ani u Lorentze). Přes absenci vnitřní motivace a dokladu ve spisovné polštině tak tento typ sice zůstává v písemném projevu jako fakultativní prostředek, který ale pro nedostatek opory v současném vyšším jazyce spěje k zániku. S obligatorností podmětu souvisí i výskyt demonstrativa, případně i příslovce na prvním místě ve větě v případě, že skutečný podmět je umístěn po přísudku (typ *to/tam běl jeden król* ‚byl jednou jeden král‘). V kašubštině přitom takové demonstrativum mohlo následovat až po slovesu. V současných textech se toto nevyskytuje.

Ve starých zápisech se objevuje, a to fakultativně, **opisný genitiv a instrumentál**. To je záležitost, která je v písemném jazyce vzácná (nachází se leda u Budzisz), ale marginálně se může objevit dodnes (LGP 1099–1100, 1137, GK 181). Z jiných jevů nominální syntaxe se ve starých textech vyskytoval nominativ místo genitivu negace a místo instrumentálu v doplňku (běžné např. u Budzisz), absence skloňování číslovek od pěti (srv. GK 128) a nepoužívání přivlastňovacího *swój* ‚svůj‘ (např. u Karnowského). Širší použití nominativu než v současné

⁸¹⁴ Odpovídá něm. *das gibt es nicht*.

polštině se fakultativně může vyskytovat dodnes, stejně jako používání osobních přivlastňovacích zájmen místo zvratných. Absence skloňování vyšších číslovek je dodnes běžná, což může souviset i s vnitřními tendencemi jazyka ke zjednodušení. Jednotné tvary pro neurčité i tázací zájmeno *chto, co*, jsou v literárních textech překryty i vlivem polštiny tvary *chtoś, coś*, s méně častými variantami *nichto, nico* oblíbenými hlavně u Mladokašubů. Spíše ojedinělou záležitostí, kterou v současných textech potkat již prakticky nelze, jsou *doslovné* kalky německých složených slov (např. Budziszovo *v słónca svjatile* ‚ve slunečním světle‘). Za polský vliv lze považovat absenci deklinace přejatých slov latinsko-řeckého původu (v ZK *epos*), která v současném jazyce není ještě dořešena. V poslední kašubské mluvnici (GK, 1981) je mezi německými vlivy na jmennou morfosyntax zmíněn pouze opisný instrumentál a genitiv.

Na rozdíl od jmenné morfosyntaxe ovlivněné kontaktem s němčinou, jehož ohlasy se fakultativně i v dnešním písemném jazyku mohou vyskytovat, vývoj slovesné morfosyntaxe byl méně jednoznačný. **Slovosled** ve starších zápisech je zřetelně ovlivněn německým územ, což se projevuje především finální pozicí určitého slovesa ve vedlejších větách a infinitivu, pozicí příčestí (u složených časů) nebo deverbativu (po předložce *do* jakožto kalku vazby slovesa s *zu*) ve větách hlavních a pozicí verbální partikule (tedy typ *weznã mët* nebo *mët wzyć*). Takový slovosled je již u Ceynowy vzácný, často se, i když fakultativně vyskytuje u Budzisz. Mladokašubové od těchto pravidel ustupují, takže pokud nalezneme některý ze zmíněných tvarů v poloze odpovídající německému slovosledu v pozdějších textech, byl tak použit z důvodů stylistických a nikoli mechanicky na základě obligatorního pravidla jako v němčině.

Ustrnulý **přechodník** (typ *ostôł leżącë*) se vyskytuje zcela běžně v textech starých i současných (např. Drzeżdżon) a to prakticky výhradně u několika málo sloves užívaných po verbu *òstac*. Odlišná situace je u přechodníku v předmětu (typ *òn widzôł chłopa jidącë*), tam je sice ještě běžný u Heykeho a Budzisz, ale nikoli u pozdějších autorů. Kalky německých sloves s odlučitelnou předponou se vyskytují běžně ve starých textech. Bylo možné je definovat jako spojení především neprefigovaných sloves s krátkými partikulemi (obvykle přejatými přímo z němčiny). Šíře jejich použití se v písemném textu značně zmenšila, v dílech Mladokašubů a Zrzeszińců o nich prakticky mluvit nelze. U jiných autorů je výskyt sloves s verbálními partikulemi podle německého vzoru silně omezen. To je ilustrováno faktem, že lokální adverbia *bënë, bûten* se objevují zejména se slovesy prefigovanými (tedy typ *wińc bûten*). Kromě těchto se v literárních textech (Budzisz, Drzeżdżon) objevují ještě

lexikalizované partikule *łós* a především *mět*, které jsou v zásadě omezeny na okolí sloves *jic/wzyc*, což lze označit za jakýsi poslední relikv je jejich původního širšího výskytu v kašubštině. Definitivní odpoutání od těchto sloves (tedy konečná *adverbializace* těchto partikulí) nebo absence výskytu těchto partikulí znamená nyní faktický zánik daného jevu.

Další tři jevy, popsané ve 2. oddíle, se rovněž nacházejí ve stavu úplného zániku nebo pouhého uchování lexikalizovaných zbytků. Jedná se v první řadě o absenci vidových protějšků u některých sloves (*wzyc - brac*, *jic - chòdzęc*), případně dalších, vůči polštině vidově nezvyklých vyjádření. Tento jev se do písemného jazyka vůbec nedostal, zřejmě byly formou autokorekce chybějící protějšky doplněny ze spisovné polštiny. Z kalkových jevů souvisejících s užitím modálních sloves byla ve 2. oddíle zmiňována futurální platnost vazeb se slovesem *chcec* (pod dolnoněmeckým vlivem), různá modální interpretace negativu sloves *nie brëkòwac* a *nie darwac* (potencialita i nutnost) a používání slovesa *mòc* ve významu německého *können* (tedy i místo *umiec*). Z významů slovesa *chcec* přejatých kašubštinou z dolní němčiny se v písemných textech vyskytuje až do dnešní doby pouze opisný imperativ 1. os. pl. (typ *chcemë le so zazęc* ‚šňupněme si‘). U výrazů *nie brëkowac* a *nie darwac* nejprve převládne interpretace potenciální a v další fázi jsou obě slovesa nahrazována slovanskými ekvivalenty. Slovesu *mòc* ve významu ‚umět‘ konkuruje dnes kromě *ùmiec* i sloveso *rozmiac*. Paralelně pronikají (v menší míře od Ceynowy, ve větší od ZK) do kašubštiny polská modalizovaná jmenná adjektiva *wòlno*, *mòznò*, a to nejprve ve všech případech se sponou (u Ceynowy), později v přítomnosti již bez ní. U Mladokašubů a ve ZK se objevuje i výraz *powinien*. Všechny tyto výrazy, a to beze spon (a pod jejich vlivem se beze spony začínají objevovat i modální *trzeba* a *nót*), jsou pak běžnými vyjadřovacími prostředky i dnes. Co se konjunktivu týče, pouze v mluvené řeči zapsané Lorentzem a Bronischem jsou zaznamenány vazby odrážející německý konjunktiv po slovese *mëslec* (užití kondicionálu) a *rzec/prosęc* (užití *miec* ve významu něm. *sollen*). V písemných textech se toto nevyskytuje. Ostatně již ve starých lidových textech byl kondicionál po slovese *mëslec* fakultativní, což souviselo s častou identifikací konjunktivních a préteritních tvarů v dolní němčině a s ústupem užití konjunktivu z místní spisovné němčiny.

Kašubské **pasivum** bylo v lidových textech preferováno před reflexivními vazbami (užívání neosobního pasiva, např. *je gòdoné* místo *gòdò sã* ‚říká se‘). Formálně používalo pasivum jediné pomocné sloveso (*bëc*), které mohlo nahrazovat v přítomnosti futurum II a ve futuru vyjadřovat iterativnost (jako analogie německého *werden*-pasiva, např. *w jeseni brzòd mdze sëszoney* ‚na podzim se suší ovoce‘). Dativní pasivum se vyskytovalo velmi marginálně a

pouze ve starých textech. Postupně se konkurencí pasiva stává reflexivum a od Ceynowových dob i polské pasivní vazby (původních jmenných adjektiv), a to nejprve typ reflexivní (typ *sól wëdobiwało sę* ‚sůl se dobývala‘), posléze i nereflexivní. Druhé pomocné sloveso *òstac* se sice objevuje již u F. Ceynowy, ale nadále je používáno pouze některými autory (nikoli např. J. Ceynowa, Budzisz, Drzeżdżon). V současném jazyce distribuce *bëc/òstac* rámcově odpovídá polskému úzu, ačkoli mezi autory textů mohou být rozdíly. Preference pasiva před reflexivem se natolik snížila, že v současné době lze spíše hovořit o tom, že s reflexivem koexistuje i neosobní pasivum. Doklady používání budoucího pasiva ve významu iterativním lze nalézt jen u Budzisz, později se tato nuance ztrácí. Agent je v pasivu původně připojován předložkou *od* (tak i Budzisz, J. Ceynowa), od časů ZK však ve shodě se současnou polštinou převládne *przez*. V kašubštině je doložena i zvláštní modální nereflexivní konstrukce vyjadřující všeobecný předmět typu *to muszi rzec* ‚musí se říci‘, zmíněná v GK, která však nenachází přesný ekvivalent v němčině (tam *man muss sagen*). Tato vazba se běžně vyskytuje u Drzeżdżona.

Kašubské **perfektum** je, na rozdíl od západoslovanského *nového perfekta* (rezultativní konstrukce), primárně dějové, pouze v některých případech jej lze interpretovat i rezultativně (*agens* je však na rozdíl od situace v polštině nebo češtině vždy podmětem). *Dějovost* kašubského perfekta je zřetelná zejména u perfekta zkušenosti tvořeného od sloves *sentiendi* (typ *tégò jò jesz nigdë ni móm widzóné* ‚to jsem ještě nikdy neviděl‘). Formálně se kašubské perfektum vyznačuje existencí dvou pomocných sloves, *bëc* a *miec*. První auxiliár vyžaduje participia sloves intransitivních (tedy především sloves pohybu a změny stavu; ze všech nejčastěji se vyskytují odvozeniny *jic*, *jachac*),⁸¹⁵ přičemž participium se shoduje s podmětem. Samotné sloveso *bëc* se primárně vyskytuje s auxiliárem *bëc* (např. *jem bëti*). *Verba movendi*, jsou-li tranzitivní, se ve shodě s dolní němčinou pojí s auxiliárem *miec* (jedno a totéž verbum se tedy může vyskytovat s různými auxiliáry). Participium užívané s auxiliárem *miec* bývá v neutru, vzácně (např. u Fikuse) se objevuje i západoslovanský typ rezultativní vazby, v níž se participium shoduje s předmětem. Perfektum se překvapivě může tvořit i od sloves nedokonavých (nejčastěji prosté *jic*).⁸¹⁶ Perfektum či alespoň plusquamperfektum se vyskytuje téměř ve všech zkoumaných kašubských dílech, rozdíl je

⁸¹⁵ Např. pf. KN 8 *gòscë sã rozjachóny* ‚hosté odjeli‘, KN 28 *chłop jesz nie je z frontu wrócony* ‚manžel se ještě nevrátil z fronty‘, pqpř. KN 11 *Bernat bëł jidzony z jinyma knòpama*. ‚Bernat odešel s jinými kluky‘.

⁸¹⁶ Ale např. KN 32 *Widzec, że mô nié na jedny zófie spóné, a gwës z Mòchã piwò pité*. ‚Je vidět, že nespál na jedné pohovce a určitě se napil s Machem piva.‘

však ve frekvenci, případně výskytu perfekta s auxiliárem *bęc*, které je méně časté, snad vlivem polské rezultativní konstrukce. U autorů jako Budzisz, Drzeżdżon, Sychta, Gołąbk se vyskytují prakticky všechny typy perfekta, u Fikuse a J. Ceynowy pouze rezultativní s auxiliárem *miec*. Na rozdíl od starých textů je však v literárních textech jasně zřetelné, že toto perfektum není zcela gramatikalizováno a zvláště u některých autorů se vyskytuje zcela na okraji a v každém z významů může být nahrazeno prostým préteritem. Podobně jako overtní subjekt, perfektum se objevuje zejména v přímé řeči, nikoli v běžném vyprávění či popisu. Lze však konstatovat, že jak typ rezultativní,⁸¹⁷ katalyzovaný existencí podobné polské vazby, tak dějový⁸¹⁸ (nejvíce perfektum zkušenosti se slovesy *sentiendi*, jako např. *móm zaběté, widzóné, czěté* srv. GK 181), tak obě pomocná slovesa nadále existují. Zdá se ale, že dochází ke změně auxiliáru u slovesa *bęc*, což jsme shledali již u Drzeżdżona.⁸¹⁹

Zajímavým jevem starých kašubských textů, který (podobně jako konjunktiv) odrážel již dohasínající jevy v mluveném německém jazyce, je souslednost časová. Ve 2. oddíle bylo ukázáno, že na základě severokašubského korpusu bylo možné rozeznat podobná pravidla, která známe z germánských i románských jazyků – po čase vedlejším (minulém) následovalo zpravidla nedokonavé préteritum při vyjádření současnosti, kondicionál v případě následnosti a plusquamperfektum (přejaté z germánského prostředí) pro zpodobnění předčasnosti. Tento systém nefungoval absolutně již ani ve starých zápisech, především předčasnost byla často vyjadřována rovněž préteritem, což vedlo k nejednoznačnosti interpretace, která byla ještě umocněna rostoucí tendencí použít pro současnost prézentu vedle préterita. V písemném jazyce proto bylo od časové souslednosti upuštěno a ve větší míře je tak doložena pouze u Budzisz. Doklady u jiných autorů jsou diskutabilní. V dnešním písemném jazyce se

⁸¹⁷ Např. pqp. KN 28 *W drędzim lėsce miól ju napisóné, co je do kùpieniò ẽ wiele kòszteje.* ‚Ve druhém dopise měl napsáno, co je třeba koupit a kolik to stojí.‘

⁸¹⁸ Např. KN 11 *Òn mò czěté, że niechtěrny ùczali próbujq zgòdzęc nã rewolucjã nõùkòwò-technicznq z psèchòsomaticznq wètrżemaloscq człowieka.* ‚Slyšel, že někteří vědci se pokouší uvést v soulad vědecko-technickou revoluci s psychosomatickou výdrží člověka.‘ KN 10 *Ò pòcerzu mielë czèsto zabòczoné.* ‚Na modlitbu úplně zapomněli.‘ KN 32 *Taczich pòrzqdków jesz ni móm ù Pawła widzóné.* ‚Takové pořádky jsem u Pavla ještě neviděl.‘

⁸¹⁹ KN 22 *Wszètcë wiedzq, że Slawków stark mò bëté w Pòlsczim wòjskù* ‚Všichni vědí, že Slawkův děda byl v polském vojsku‘, srv. Budzisz *Jò doch jem v svjece bëti* ‚Já jsem přece ve světě byl.‘

setkáváme nanejvýš s fakultativním použitím plusquamperfekta pro zpřehlednění časových vztahů mezi minulými ději (např. Gołąbk).⁸²⁰

Z dalších jevů slovesné morfosyntaxe zmiňme několik, které se v lidových zápisech nevyskytují, ale v psané kašubštině jsou zcela běžné. Lze tedy uvažovat o vlivu písemného polského jazyka. To se týká jednak možnosti vynechání spony u modálně použitých původně polských jmenných adjektiv, a jednak použití infinitivu účelového místo vedlejší věty. Ve futuru se infinitiv objevuje zcela marginálně. Z jevů zmíněných ve 2. oddíle, se v písemném jazyce nevyskytují kalkové jevy související se záporem (pouze jeden zápor ve větě nebo naopak redundantní zápor). Spojování vedlejších vět bylo možné ve starých textech i beze spojky, v případě vztahných vět pomocí demonstrativ anebo pomocí univerzálního *co*. Bezespojkové připojování vedlejších vět se v písemném jazyce nevyskytuje, *co*⁸²¹ ve větách předmětných a účelových je nahrazeno *ze* respektive (*že*) *bě*, u relativních vět je upuštěno od demonstrativ a před setrvávajícím *co* (typické spíše pro přímou řeč) je dáována přednost vztahným zájmenům, především *chtëren*, méně *jaczi*. Z jiných kalkových vazeb je nadále oblíbený ohlas německého *was für*, případně některé předložkové vazby, které mohou konkurovat polskému úzu (např. *jic za czim* místo polského *iśc po co*, viz GK 181). Častou dodnes existující vazbou, která ale již koresponduje s polským územ, je užití deverbativních substantiv s předložkou *do*, původně podle vzoru německých infinitivů *s zu* (GK 181, LGP 1070, 1098, 1118). U všech autorů se tato vazba vyskytuje se slovesem *bęc*, s jinými slovesy již podstatně méně či vůbec. Ze slovesné morfosyntaxe je v GK (181–182) zmíněno užívání perfekta, plusquamperfekta, pasiva místo reflexivní vazby, dále užívání deverbativ *s do*, ohlasu *Partikelverben* s příklady s partikulemi *dërch*, *mět*, *rut*, užívání slovesných vazeb *szëkac za*, *jic za*, *szmakac za*, *pôchnąc za*, *slëchac za* podle německého *nach* (též LGP 1099–1100, 1137) s poznámkou, že použití předložky *za* se dále rozšířilo (např. *czëc za*), užívání vyjádření formálního podmětu v modálních bezpodmětových vazbách a ustrnulého přechodníku v podmětu i předmětu.⁸²² Pozorování GK vycházejí však i ze starší literatury jako Lorentzovy mluvnice (LGP), Majkowského Rémuse, případně ze Sychty.

Popsané jevy slovesné morfosyntaxe můžeme rozdělit na ty, které vymizely nebo se do písemného jazyka téměř nedostaly (např. konjunktiv, časová souslednost) a ty, které se

⁸²⁰ Též např. KN 28 *Józk do dzys pamiätó, jak szmaka anielskô szëkòlada, co jã miól tatk przëwiozlé*. ‚Joska si dodnes pamatuje, jak chutnala anglická čokoláda, kterou mu přivezl táta.‘

⁸²¹ Jakožto kalk německého *daß* (resp. *dat*) je v GK (182) zmiňováno *co* (*Sadnij, co cë uceszë*, ‚Sedni si, abych tě učesala‘) i pro Velkopolsko a Slezsko.

⁸²² V GK (182) je poznámka, že se tentýž jev vyskytuje i v malborském nářečí.

zachovaly, ovšem oslabené na fakultativní prostředek (perfektum, pasivum). U slovesných jevů je také, podobně jako u lexika, vidět vysoká propustnost mezi polským a kašubským písemným jazykem. Proto jevy, které se v hovorovém jazyce konce 19. století nevyskytovaly, byly do psané kašubštiny převzaty velmi rychle. V nejnovější době (od konce 20. století) lze rovněž začít hovořit o osamostatnění některých vazeb, původně iniciovaných německým kontaktem. Důvodem je nejspíše skutečnost, že současní autoři tyto konstrukce znají ze starší kašubské literatury, avšak vzhledem k absenci německé interference již s nimi nezacházejí stejným způsobem jako jejich předchůdci. Mezi takové jevy bychom mohli počítat užití vazby (*to*) *dô* a perfekta (např. rozšíření působnosti auxiliáru *miec* při udržení širokého spektra užívaných významových sloves).⁸²³

Podívejme se nyní na vývoj lexikálních výpůjček. Lexikální vliv je ze své podstaty proměnlivější než morfosyntaktické jevy: některé z lexikálních jednotek jsou závislé na aktuální módě nebo na omezené době existence reálií, ke kterým se vztahují. Při sledování vývoje lexikálních kontaktních jevů byl v předešlých oddílech kladen důraz na rozlišování mezi slovy dolnoněmeckými (tj. původu středodolnoněmeckého nebo pocházejících z místních dialektů), německými slovy sdílenými polštinou a kašubštinou (tj. zpravidla původu východostředoněmeckého) a výrazy novodobými ze spisovné němčiny. Sledovali jsme přitom udržení, nahrazení nebo zapomenutí nejčastějších slov ze starší, většinou dolnoněmecké vrstvy. V případě lexikálního vlivu polského je situace o poznání složitější vzhledem k blízkosti polštiny a kašubštiny a absenci jasné hranice mezi nimi. Jako jednoznačné se však jeví přejetí výrazů latinského původu polským prostřednictvím místo románských slov vypůjčených z němčiny. Za polonismy lze bezpečně považovat některé specifické výrazy terminologické (v běžných textech především administrativní pojmy), které byly dříve zpravidla přejímány z němčiny (a to zejména spisovné), a některé abstraktní pojmy, jež se v lidových textech nevyskytovaly a opět jsou vlastní především psanému jazyku.

Substantivní výpůjčky jsme si rozdělili na pět základních skupin. Z nich v první a druhé se dosud drží starší vrstva dolnoněmeckých výpůjček. První byla tvořena obecnými názvy

⁸²³ Pokud bychom zde hovořili obecně o převzetí některých rysů ze staršího, literárního jazyka moderními autory, pak lze konstatovat, že v první řadě jsou přebírány rysy nápadné či považované za odlišné od sociálně vyššího jazyka, ačkoli již nemusí být uplatňovány důsledně, protože nevyplývají přímo z autorovy jazykové kompetence.

nejbližších osob. Zde došlo původně k překrytí některých domácích výrazů výpůjčkami, z nichž některé byly přejaty z důvodu hledání nových synonym. K výrazům, které se vyskytují prakticky ve všech textech a nemají slovanský ekvivalent, patří *knôp* (např. KN 10 *knôpiczé lata* ‚chlapecká léta‘) a *brutka* ‚nevěsta, dívka‘, v menší míře *beniel* (např. KN 9, Budzisz, Gołąbk), ale i *bówk*. Z užívání téměř odešel výraz *frélëna* (ale je u Drzeždžona); výrazy *fôder a mùder/mùter* se vyskytují ve starších textech pouze jako vokativ (‚otče‘, ‚matko‘).

Druhou skupinou jsou výrazy soukromé sféry, zahrnující názvy jídel, oblečení a domácího inventáře. Tuto skupinu lze považovat za poměrně stabilní. Nejčastějšími výrazy německého původu jsou zde dodnes *frisztëk* (např. KN 10 *ùszëkac chłopù frisztëk* ‚připravit muži snídani‘), *muca* ‚čepice‘, *tasza* ‚kapsa‘, *ancuch* ‚oblek‘ a *buksë* ‚kalhoty‘ (např. KN 11,12), všechna bez kašubských synonym. Názvy specifických nástrojů nebo jídel zhusta zůstaly zachovány, v některých případech i z důvodu specifikace pojmu (*brót* ‚krajíc‘ vs. *chlëb* ‚chléb‘). Některé další obecné výrazy, které v době pruské nadvlády koexistovaly se slovanskými synonymy, mohly být odsunuty (např. *flësz* vs. *miãso* ‚maso‘). Zajímavé v této souvislosti je častý výskyt výrazu *trunk* ‚pití‘ v jinak puristickém textu Majkowského románu.

Třetí skupina substantiv tvoří lexikum veřejné sféry, a to od názvů povolání, přes hodnosti, výrazy vojenské, až po administrativní. Kromě lidových textů se ještě běžně vyskytují u Budzisz, Majkowského (např. *landrôt* ‚zemský rada‘), ale i u Fikuse pod vlivem tématu, o němž se píše (druhá světová válka). V puristické ZK, písíci o realitě 2. *Rzeczypospolitej*, se dále vyskytují slova jako např. *fliger* ‚letadlo‘, které se ujalo i nadále, a *kuńda* (s rozšířeným významem ‚chytrák‘). U některých výrazů lze nalézt dublety pocházející z různých německých variet (např. *jëszëft* vs. *giszëft* ‚obchod‘). Stabilnější jsou obecné výrazy označující běžná povolání (obecné *dëf* ‚zloděj‘, *flëszëz* ‚řezník‘). Administrativní výrazy jsou částečně v ZK a definitivně od generace časopisu *Pomerania* přebírány z polštiny. Od 90. let, současná ustanovení Rady kašubského jazyka nevyjímaje, je terminologie nezřídka tvořena neologismy a v některých případech obecně přijatými germánskými výrazy (např. *minyster bënowëch / bùtnowëch sprawów* ‚ministr vnitra / zahraničí‘). Ústup od výrazu přejatého z polštiny lze ilustrovat Budziszovým slovem *samchód* proti současnému *auto, autól* ‚auto‘. Z výrazů označujících ‚ulici‘ se prosadila francouzská výpůjčka *szasëjô*, u Fikuse ještě skloňovaná adjektivně (*szasë*). Obecně lze o těchto výrazech říci, že k obměně zpravidla došlo v souvislosti se sociolingvistickou změnou a výskytem nových skutečností.

Čtvrtou skupinu tvoří pojmy označující zvířata a přírodu. Z nich se udržují některé specifické názvy zvířat či rostlin, nežádka mající slovanská synonyma (srv. KN 39 *wiatër chlastól bómama* ‚vítr pohyboval stromy‘). Zajímavou kapitolou je označování měsíců, které jsou u Ceynowy pojmenovávány polsky, u Budziszze německy, v současné literatuře již ryze kašubsky.⁸²⁴

Poslední, pátou, skupinu převzatých substantiv představují výrazy abstraktní. Mezi těmito výrazy se mohou nejčastěji vyskytnout *ad hoc* výpůjčky, které se vyskytují v celém textu i probraném korpusu pouze jednou (např. LTP: *aufgaba* ‚úkol‘, Fikus: *haubzacha* ‚hlavní věc‘). V lidových textech častěji se vyskytující výrazy (*fréda* ‚radost‘, *fraga* ‚otázka‘, *ruw* ‚klid‘) zmizely. Některé výrazy, pocházející z vojenského prostředí, se naopak s mírně posunutou sémantikou zachovaly i v pozdějších textech (např. *ornag* ‚pořádek‘, *beszét* ‚zpráva‘). Přejít od slov německého původu k polským lze spatřit v díle Budziszově, kde se některé výrazy mohou objevovat dubletně, např. *sposób – órt* ‚způsob‘, *honor – éra* ‚čest‘. Obecně je patrná tendence k zachování pouze některých krátkých abstraktních výrazů. Jedněmi z nejstabilnějších jsou *szték* ‚kus‘ (ZK), *lész* (např. KN 31 *lész do tuńcowaniô* ‚chuť tancovat‘) a především *sztót* ‚chvíle‘ (např. Majkowski, ZK, Budzisz, J. Ceynowa)⁸²⁵ existující v konkurenci s vlastním kalkem *sztěr* (tak v Majkowski, ZK; není u Budziszze). Některé výrazy, které se v lidových textech příliš neobjevují, nabyly na oblíbenosti až v psaném jazyce. To se týká především výrazů *órt* ‚způsob, druh‘ a *jiwer* ‚potíž, trápení‘, které si oblíbili Zrzeszińci (i J. Ceynowa, Fikus) a jejich popularita trvá dodnes. *Zacha* ‚věc‘ se běžně vyskytuje ještě u Drzeżdžona. Pro označení ‚místa‘ se zcela prosadil výraz *mól*, který užívají všichni autoři (jeho synonymy jsou *plac*, případně *flach*) a je dnes dále produktivní. Již u Ceynowy se v písemném jazyce objevily latinské výpůjčky přejaté z polštiny (zde: *kwestja* ‚otázka‘, *kolor* ‚barva‘), které se spolu s dalšími uplatnili v ZK i např. u Fikuse (*okazja* ‚příležitost‘, *opinia* ‚názor‘). V současném jazyce je dána přednost buď starším slovům (*leznosc* ‚příležitost‘,⁸²⁶ *ùdba* ‚názor, myšlenka‘) nebo neologismům, často čerpaným v jazyce ZK.

⁸²⁴ Přehled dvou řad kašubských názvů měsíců a jedné polonizující uvádí GOŁĄBK 1992: 235-236. Ze současné (nejpoužívanější) kašubské řady uvádí Ramułt (1893) *gromnicznik* ‚únor‘ a *lęzyk* ‚duben‘. Vedle posledního jmenovaného jeho slovník uvádí i tvary *kwieceń* (pol. *kwiecień*) i *apré*. Je tedy patrné, že německé, polské a alespoň některé ryze kašubské názvy koexistovaly již minimálně v 19. století.

⁸²⁵ Např. KN 35 *za sztót běło fardich* ‚za chvíli bylo hotovo‘.

⁸²⁶ V souvislosti se současnou preferencí přípony *-ota* lze v nejnovějších textech nalézt tvar *leznota* (např. KN 20), podobně *mòznota* ‚možnost‘, *milota* ‚láska‘ atp.

Slovesné výpůjčky se většinou vyskytují frekvenčně více než výpůjčky substantivní. Jako nejstabilnější po celé zkoumané období se celkem pochopitelně jeví společné polsko-kašubské výrazy (vyskytující se ve spisovné či hovorové polštině) především východostředoněmeckého původu (např. *meldowac* ‚hlásit‘, *kosztowac* ‚stát‘, *trafic* ‚potkat, trefit‘, *próbowac* ‚zkoušet‘, *ręchtowac* ‚chystat‘, *szanowac* ‚ctít‘, *szękowac* ‚chystat‘, *szafowac* ‚získat‘, *sztelowac się* ‚dělat se‘), které se vyskytují u většiny autorů. Některá slovesa se mohou vyskytovat ve více variantách. Pokud si konkurují foneticky podobné výrazy z dolní a střední němčiny (odpovídající polštině), pak se prosazuje ten poslední (např. *redac* – *retac* / *ratowac* ‚zachraňovat‘, *reknac* – *rechowac* / *rachowac* ‚počítat‘). Z původních dolnoněmeckých slov jsou nejstabilnější *brękowac* ‚potřebovat, užívat‘ (ačkoli je zavrženo Majkowským), *merkac* ‚všímat si‘ a *lędac* ‚trpět, milovat‘, které nabylo na popularitě především od dob ZK. Verbum *halac*, které bylo ve starých textech nejčastější slovesnou výpůjčkou, je v některých textech zcela nahrazeno ekvivalenty *przēniesc* / *przēwiezc* ‚přinést, přivést‘ (např. ZK, Drzeżdżon, Majkowski), v novějším jazyce *halac* koexistuje se slovanskými synonymy, ačkoli je méně časté než tato.⁸²⁷ Podobná situace panuje i u dublet *opasowac* – *piłowac* ‚pozorovat, dávat pozor‘ a u slovesa *darwac* ‚smět‘, leckdy používaného jen v negativu. Sloveso *felac* ‚chybět‘ je pouze výjimečně nahrazováno polským germanismem *brakowac* (Derdowski) s dokonavým protěškem *zafelac* (pol. *zabraknąć*). Původní dolnoněmecký výraz zpravidla vítězí i u sloves *trvání* (zpravidla *dęrowac*, ale např. u Drzeżdżona nacházíme *warac*).⁸²⁸ Někteří tvůrci mají kromě těchto základních sloves i vlastní oblíbená dolnoněmecká slova, která se u jiných autorů vyskytují méně či vůbec, např. *drawowac* ‚běžet, hnát‘ u Majkowského, *trekac* ‚táhnout‘ u Budzisz a Drzeżdżona, *hólpac* ‚pomoci‘ u Drzeżdżona. Ze slovesných kalků či polokalků se v řadě textů objevuje *to dō* ‚vyskytuje se‘ (nejvíce u Drzeżdżona), *bęc nót* ‚být třeba‘.⁸²⁹ U Budzisz a Drzeżdżona se dále užívají *wiedzec beszēt* ‚dovědět se‘, *bęc w sztādze* ‚být s to‘, *dac obacht* ‚dát pozor‘. Tato vyjádření jsou opět fakultativní, na rozdíl od výrazů *brękowac*, *merkac*, *dęrowac* / *warac*, které nemají seriózní konkurenci. Jejich zachování a preferenci slov *halac*, *lędac* před jejich slovanskými ekvivalenty zajišťuje sémantická platnost.

⁸²⁷ Např. KN 22 *mōze to do ti jizbę halac*, ‚může to přinést do toho pokoje‘. Zde je zajímavé, že sloveso *halac* (něm. *holen*, zpom. *håle*) je použito pro směr *odkud*, v němčině bychom totiž použili *bringen* (zpom. *bringe*).

⁸²⁸ Např. KN 25 *przez pól gōdzënë warało strzēlanię* ‚přes půl hodiny střelení trvalo‘.

⁸²⁹ Oblíbené u Majkowského, snad i v souvislosti s oblíbeností neosobních modálů v polštině na rozdíl od němčiny místo zde chybějícího *brękowac*.

V případě původních dolnoněmeckých výrazů tady v průběhu popisovaného období docházelo k následujícím posunům: původní výraz z místního nářečí mohl být překryt spisovněněmeckým (*léwrowac – lifrowac*, ‚donést‘ *fűdrowac – fűtrowac* ‚krmit‘, *ridowac – rejtowac* ‚jezdit na koni‘⁸³⁰), tento případně výrazem polským. K jiné situaci dochází u výrazů z třetího jazyka, zpravidla románského. Původní románské výpůjčky jsou v kašubštině přítomny s příponou *-érowac*, místo nich může nastoupit (tak *Ceynowa*, *Derdowski*, ZK, J. *Ceynowa*) prostá koncovka *-owac* a výpůjčky latinské ze spisovné polštiny. Některé staré výpůjčky zůstávají zachovány (dolnoněmecké *bédowac* jako ekvivalent polského *proponowac* ‚nabízet‘).⁸³¹ V textech z 90. let a mladších se *-érowac* může opět vracet v souvislosti s tendencí preferovat *k a š u b š t ě j š í* formy (tedy např. *jinteresérowac* místo *interesowac* ‚zajímat‘).

Pro staré zápisy byly typické ustrnulé adjektivně-adverbiální tvary, zatímco sufigované germanismy se vyskytovaly jen vzácně. Naproti tomu již v Budziszově díle byla řada germanismů příponami opatřena. Z původního bohatství se do dnešního jazyka udrželo několik výrazů, které se s příponami objevují vzácně nebo nikdy. Patří mezi ně především *richtich* (např. KN 32 *tak to mdze richtich* ‚tak to bude správné‘), *fejn* (‚fajn‘, ale pol. *fajny*), *sztěl* (často ve spojení *bądzě sztěl* ‚buď zticha‘),⁸³² *klôr* ‚jasný‘. Výraz *fűl* (např. KN 12 *lędzy bęło ju fűl* ‚lidí bylo již plno‘, KN 19 *fűl obrózków* ‚plno obrázků‘) se přes existenci ekvivalentu (*pôlen*, u Budziszze užívaného rovněž ustrnule) taktéž zachoval. Výrazy *fri* ‚volný‘ a *fardich* ‚hotový‘ (mj. *Drzeżdżon*) se mohou objevovat v hornoněmecké verzi *fray* a *fertich* (mj. *Derdowski*), u Budziszze se objevuje tvar *frijny*. Zvláštní oblíbenosti se snad díky ZK dočkal výraz (*h*)*ôpen* (dříve u *Karnowského*), užívaný však spíše v ustálenějších spojeních (*ôpen gąba* ‚otevřená pusa‘, např. KN 19), sufigované adjektivum *apartny* ‚zvláštní‘, *gwęsny* ‚jistý‘. Častou výpůjkou jsou dodnes výrazy označující unavenost (*mér* u J. *Ceynowy*, *méděch*, ovšem vítězí *zmarachowóny*).⁸³³ Stabilita oblíbenosti ustrnulého *wôrt* vyplývá z faktu, že tatáž výpůjčka se vyskytuje i v polštině (*warto*). Základ dodnes používaných adjektivně-adverbiálních tvarů je dolnoněmecký (nejvýznamnější výjimkou je *zycher* ‚jistý,

⁸³⁰ Např. KN 13 *rejtowelě* ‚jezdili na koni‘.

⁸³¹ Např. KN 13 *zabédowól mù* ‚nabídl mu‘.

⁸³² Trepczyk (1994) jej neuvádí, SKG ano (V: 295).

⁸³³ TREPCZYK 1994 II: 430 uvádí jako ekvivalent polského *zmęczony*, mj. výrazy *zmęczony*, *zmarachowóny*, *mer*, *labét*, nikoli *méděch*. To se nevyskytuje ani v SKG (na rozdíl od *mer*).

jistě⁸³⁴ spisovné německé tvary se výrazněji objevují jen u Drzeždžona (např. *ejnfach* ‚snadný‘, *cufriden* ‚spokojený‘). Příčinou zachování ustrnulých dolnoněmeckých adjektivně-adverbiálních tvarů je jejich krátkost (ve srovnání se slovanskými ekvivalenty), nezávislost na poloze ve větě (a tedy jistá praktičnost) a zapojení některých výrazů do ustálených spojení, která zajišťují jejich přetrvání navzdory existenci slovanských synonym.

Z jiných adverbii se dodnes těší oblibě u všech autorů místní *bēne* ‚vevnitř, dovnitř‘ a *būten* ‚ven, venku‘, která nemají slovanského ekvivalentu, a navíc získávají na produktivnosti. V nejstarších textech lze tato slůvka chápat i jako verbální partikule, později mohou přebírat předložky a chovat se tak jako substantiva (např. KN 29 *z bŭtna bēhlowie ôbsmarowelē nā babilońskq wieżã*, ‚kluci zevnitř natřeli tu babylonskou věž‘). Mohou také přibrat i přípony adjektivní a chovat se jako adjektiva, případně být nezávislá na vyjadřování místa a směru (např. KN 29 *wchôdôm bēne* ‚vcházím dovnitř‘). Z dalších adverbii se větší počet vyskytuje u Budziszze a Drzeždžona (např. *ferbi* ‚mimo‘, ale především *rut*, které je téměř synonymní s *buten*). Adverbium *dërch* získalo význam především časový (KN 42 *dërch zabiwôl* ‚stále zapomínal‘). Zvláštní kapitolu tvoří partikule, které představovaly ve starých záznamech vůbec nejčastější germánské výpůjčky. Nejfrekventovanější výraz starých textů, *doch* (např. KN 42 *to doch ni mōze tak bęc* ‚to tak přece nemůže být‘) se nevyskytuje u Majkowského, ZK, J. Ceynowy, v nových textech mohou mu konkurovat slovanské partikule (např. *kò*). Menší frekvenci zaznamenáváme u *dęcht* (např. KN 8 *dęcht przed chwilkq* ‚právě před chvílkou‘), *zacht* (např. KN *jidze tēz zacht karno sąsodów*, ‚jde také slušná skupina sousedů‘) a *dichtich* ‚pořádný, pořádně‘, které mají několik slovanských synonym, především *baro*, *srodze* ‚velmi‘ a kalk *często* ‚vůbec‘, jenž se v kašubských textech vyskytuje stabilně. Z epistemických partikulí je především u Majkowského a v ZK oblíbené *gwēs(no)* (např. KN 10 *tak gwēs bęc mŭszi* ‚tak to jistě musí být‘), jinde nahrazené výrazem *pewno* (Fikus, Drzeždžon). V současné době koexistují obě. Ještě méně se vyskytují *mést* ‚asi‘ a *blós* ‚jen‘ (např. KN 40 *blós co jô móm zrobic* ‚co jen mám dělat já‘), která rovněž mají několik slovanských synonym (*chòba*, *wiérã*; *le*, *leno*), obvykle ale nedochází k jejich nahrazení polskými ekvivalenty. Zajímavá je tendence kumulace slovanských a germánských partikulí (Drzeždžon, např. *kò doch*, *le blós*). Polský vliv je zřetelný na posouvání významu partikule *prawie*, která se původně vyskytovala s významem ‚právě‘, především po válce však s významem ‚skoro‘ (J. Ceynowa, Fikus, Drzeždžon, ale i Derdowski).

⁸³⁴ Srv. TREPCZYK 1994 II: 16 uvádí jako ekvivalent polského *pewny* kašubské výrazy *gwēs(ny)*, *pewny*, *zycher*. SGK Supplement 89 uvádí *gwēsni* (s příbuznými výrazy jako *gwēsno*, *gwēsnota*, *zagwēsńic*), ale nikoli *zycher*.

6.3. Reakce jazyka s prudkou sociolingvistickou změnou⁸³⁵

V předložené práci byl zpracován vývoj výskytu kontaktních jevů v kašubštině během období o něco delšího než sto let. Jednalo se přitom především o jevy germánské, které mohly být do určité míry nahrazeny jevy slovanskými, případně ryze polskými. Již v úvodním rozboru bylo patrné, že většina morfosyntaktických jevů převzatých z němčiny ani v iniciální fázi (ve výchozím stavu jazyka) nebyla gramatikalizována do stavu, v jakém se nachází v němčině, což je v případě jazykového kontaktu poměrně běžné. Navíc kašubština také svým způsobem reagovala na pochody probíhající v samotném německém jazyce: některé jevy, které v kašubštině nebyly zcela stabilní (konjunktiv, souslednost) a do písemného jazyka téměř nebyly předány, ustupovaly v té době zároveň i v mluvené němčině. V oblasti slovní zásoby je i v kašubštině patrné šíření používání spisovného německého jazyka na úkor místních, dolnoněmeckých dialektů. Obraz změn v jazyce, které byly v práci představeny, byl zároveň obohacen o dvě další dimenze pokrývající dosažené výsledky. Šlo jednak o fakt, že předmětem studie byl jazyk psaný, ačkoli výchozím bodem byly zápisy jazyka mluveného, a jednak o skutečnost, že během zkoumané doby došlo k řadě pokusů o jazykové plánování a tím i k určitému oddalování jazyka psaného od mluveného. Mezi zkoumanými díly existují tedy rozdíly způsobené nikoli pouze sociolingvistickou situací doby, v níž byli napsány, ale i zapříčiněné různým vztahem pisatele k mluvenému jazyku a psané tradici. Mezi představenými autory tak nacházíme ty, kteří vykazují větší vliv hovorového jazyka (Budzisz, Sychta, Drzeżdżon) a na druhé straně díla, která se od mluveného jazyka do jisté míry odpoutávají a snaží se o vytvoření jakési literární, následováníhodné normy (Majkovského Rémus, ZK).

Z hlediska vývoje kontaktních jevů v psané kašubštině byla práce rozdělena do několika oddílů odpovídajících různým obdobím. První období, doba prvních kašubských spisovatelů, se vyznačovalo snahou vmést do té doby jen mluvený jazyk do literatury a ověřit jeho schopnosti hned v několika žánrech. Vzhledem k chybějícím stylistickým i lexikálním prostředkům a aureole polštiny coby referenčního jazyka vzdělanosti byla původní mluvená varieta revidována právě s ohledem na zkušenosti nejbližšího kulturně vyspělého jazyka.

⁸³⁵ Část vydána samostatně (KNOLL 2010b).

S ohledem na požadavek rychle se vyrovnat jiným jazykům byly z literárního jazyka ihned vyloučeny některé z jevů, které podle mínění literárních tvůrců neodpovídaly jimi nastavené stylistické laťce. Jednalo se především o souslednost, nadužívání demonstrativ, osobních zájmen a přejatých partikulí. Na druhé straně byly do písemného jazyka vpuštěny některé pasivní a modální vazby z polštiny. Rozdíly proti mluvenému jazyku jsou zřetelně patrné v kontrastu jazykového stylu zápisů lidových textů oné doby a textů literárních.

Období první poloviny 20. století, které je pro vývoj zkoumaného jazykového společenství charakterizováno nahrazením společensky vyššího jazyka jazykem geneticky bližším a zároveň posunem kulturně referenčního jazyka na jazyk administrativní, znamená jednak pokračování započaté tendence zavržení některých *prvosignálních* syntaktických germanismů v textech s normativizačními ambicemi, jednak určitou kanonizaci zaběhnutých lexikálních germanismů, především ze starší (zde dolnoněmecké) vrstvy. Platí, že mezi nejstabilnější germanismy patří ty, které se vyskytují i v polštině. S rostoucím vlivem polštiny se řada jevů, které dosud byly téměř obligatorní, stává fakultativními (některé lexikální prvky, perfektum), tedy spíše stylistickými prostředky. Zároveň zřetelně probíhá obměna některých vrstev lexikálních jednotek, což se týká zejména abstraktních pojmů a výrazů z veřejného života. Tento proces není ukončen, protože ještě nedošlo úplně k obměně generace. Z literárních textů vycházejících více z lidového jazyka vyplývá, že řada jevů opomíjených v jiných literárních žánrech v mluveném jazyce starší generace stále existuje. Obecně se snižuje obligatornost germánských morfosyntaktických forem a zvyšuje se syntaktická zapojenost lexikálních jednotek (obrácení poměru ustrnulých a sufígovaných adjektiv oproti staršímu jazyku). Zároveň se objevují stopy nástupu poslední germánské (spisovněněmecké) vlny výpůjček (které se však v jazyku neudržely). Ve druhé fázi jsou některé v nedávné době přejaté lexikální polonismy nebo mezinárodní výrazy nahrazovány neologismy.

Třetí období začíná dovršením předchozí sociolingvistické změny. Administrativním a kulturně nadřazeným jazykem zůstává jazyk geneticky blízký. Předchozí administrativní jazyk, který do této doby stále byl v oblasti přítomen, je z dosahu Kašubů prakticky eliminován vzhledem k poválečným etnickým přesunům. Současně roste podíl čistě polonofonního obyvatelstva, které není regionem kulturně asimilováno. Další posun způsobí svým masivním nástupem audiovizuální média, která vytvoří ještě silnější tlak na původní obyvatelstvo směrem k přechodu k vyššímu jazyku. Postupně dochází k rozšíření aktivního polsko-kašubského bilingvismu a k postupnému směřování k monolingvismu polskému zejména u nejmladší kašubské generace. Vztah polštiny a kašubštiny se v tomto období jeví

jako vztah spisovného jazyka a dialektu, nižší varieta tudíž nemá zábrany přijmout (tedy s patřičnou hláskoslovnou úpravou) prakticky cokoliv. To bylo možné tvrdit do určité míry i v případě, kdy vyšším jazykem byl jazyk geneticky a typologicky vzdálenější. V případě blízkosti obou variet je tato propustnost mnohem snazší (to lze ilustrovat např. plynulým a rychlým začleněním řady lexikálních prvků). Je to podtrženo faktem, že regionální jazyková identita obyvatelstva se nevyklučuje s identifikací s vyšší varietou a je jí podřazena. V textech nejbližších mluvenému jazyku je znát, že se některé starší jevy dochovaly, jiné (např. staršího slovosled a zbytky souslednosti) však zcela vymizely. Navíc je patrné stylistické rozdělení distribuce některých jevů: více germanismů se vyskytuje ve větě přímé (perfektum, vyšší frekvence overt subjektu, německých partikulí).

Čtvrté období je charakteristické snahou o rychlou emancipaci jazyka, tedy o nastolení bilingvismu dvou svéprávných jazyků a průnik sociálně nižšího jazyka do jemu dosud uzavřených komunikačních sfér – školství, médií a v nejnovější době i administrativy. Emancipace vyžaduje dořešení jak formálního statusu jazyka, tak i *definitivní* podoby spisovné variety a vnesení dosud nepřítomného principu závaznosti do psané jazykové formy. Normativizační snahy se projevují primárně sjednocením ortografických pravidel a prosazováním jejich následného dodržování (prostředkem jsou i veřejné soutěžní diktáty), sekundárně ustanovením instituce kodifikující a kontrolující tato závazná pravidla.⁸³⁶ V této fázi dochází k revizi zatím dostupných prostředků s využitím celé dosavadní tradice písemného jazyka (čehož ilustrací je oblíbenost znovu vydaného, sto let starého Ramuřtova slovníku, reflektujícího zcela jinou sociolingvistickou situaci). Může dojít ke *v z e t í n a m i l o s t* některých jevů odkazujících k starší jazykové situaci a to z důvodu potřeby vyzdvižení osobitosti nově kodifikovaného jazyka. Přitom identičnost polské a kašubské syntaxe může být absolutní. V jazyce se tak projevují některé německé jevy lexikální, většinou ty, které byly přijaty i literární tradicí, z morfologických pak ty, které výrazně neodporují polskému úzu. Pokud jsou pod vlivem literární tradice znovu použity staré germanismy, zacházení s nimi již může být odlišné od původního. Současné generaci se totiž staré syntaktické jevy odcizily, jelikož toto pokolení nepřišlo do styku se starším administrativně vyšším jazykem, a prvním jazykem z hlediska gramotnosti je polština. K zachovaným (avšak fakultativním) morfosyntaktickým jevům patří například zvýšená

⁸³⁶ Zásadní je zde právě důraz na dodržování stanovených pravidel a všeobecný konsenzus. Téměř každá generace se totiž snažila o *závaznou* kodifikaci, dokud ale tato nebyla přijata valnou většinou a byla zavržena generací následující, nelze považovat proces za ukončený.

frekvence osobních zájmen a pasiva, užití perfekta lišícího se od polského subjektového rezultativa. Prověřené lexikální jevy jsou stabilní, mohou být dokonce dále produktivní pro tvorbu neologismů – nové terminologie, která se snaží v rozumné míře vymanit z úplné závislosti na společensky vyšším jazyce. Podobu vznikajícího kodifikovaného jazyka také dotváří fakt, že řada z jeho aktivních uživatelů si úplnou znalost kašubštiny nepřinesla z domova, ale do značné míry svou jazykovou kompetenci čerpá z literární tradice.

V této práci lze vysledovat existenci tří *přechodných generací* pokrývajících dobu sociolingvistického přechodu, jehož první fází byla změna administrativního a vzdělávacího jazyka a druhou úplné zmizení původního vyššího jazyka z mapy regionu. První pokolení (narozené kolem roku 1900) absolvovalo alespoň základní školu v německém jazyce a v roce 1945 již bylo středního věku. Toto pokolení větší část života prožilo v relativně blízkém styku s němčinou a v běžné mluvě tedy ještě často používá prakticky všechny *původní* germanismy. Druhé pokolení (narozené mezi válkami) dospělo koncem 30. let. Díky rodičům či prarodičům používá ještě původní jazykový systém, který ale podvědomě podrobuje revizi pod vlivem svého polského vzdělání. Může být ještě ve styku s německy mluvícím prostředím, ale rozhodující vliv má na ně již polština. Třetí pokolení (narozené po druhé světové válce) vyrostlo již v ryze kašubsko-polském bilingvním prostředí, přičemž neudrhuje již denní styk s první generací, která byla nositelem původního jazykového systému. Místo německých sousedů je toto pokolení stále častěji konfrontováno s polskými monogloty. Pod stále sílícím vlivem médií tato třetí generace čím dál více přechází k polštině. Vzrůstá tudíž i pravděpodobnost, že rodný jazyk (kašubština) následující generaci vůbec nebude předán. Potomci třetího pokolení tak nezřídka čerpají svou znalost místního jazyka od prarodičů, případně z literárních textů.

Tato práce je chápána rovněž jako příspěvek k právě probíhajícímu procesu kodifikace nyní již plně uznaného kašubského jazyka. Jejím cílem bylo poukázat na jeden z důležitých aspektů vývoje tohoto jazyka a umožnit tak fundovanější revizi historicky existujících jazykových prostředků v kašubštině. Druhým závažným cílem této práce byla analýza pozoruhodného případu z oblasti kontaktní jazykovědy, zahrnující diachronní studii kontaktní situace na významné (slovansko-germánské) jazykové hranici na pozadí prudké změny sociolingvistické situace a jejího dopadu na vznikající literární jazyk.

7. Literatura

7.1. Primární literatura

- ANDERSEN, H. C. 1974 . *Eventyr*. København: Lademann.
- Bajarz kaszubski. *Bajki z „Gryfa“ (1908–1912)* (przyp. J. Borzyszkowski). 2005. Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej – Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- BEHREND, P. 1908. *Märchenschatz. Volksmärchen in Westpreußen gesammelt und nach dem Volksmunde wiedergeben*. Danzig: Kafemann.
- БОДУЭНЬ-ДЕ-КУРТЕНЭ, И. А. 1897. *Кашубскій «языкъ»*, кашубскій народъ и «кашубскій вопросъ» (статья I). С.-Петербургъ: Императорская Академія Наукъ.
- BSB: BRONISCH, G. 1896. *Kaschubische Dialectstudien. I Die Sprache der Bělôcë*. Leipzig: [s.n.].
- BUDZISZ, A. 1982. *Zemja kaszëbskô. Utwory wybrane*. Gdańsk: ZK-P.
- CENÔVA, F. 1866. *Skôrb kaszëbskosłowjnskjé mòvé*. Svjecè: Hauffe. (Sk)
- CEYNOWA J. 1975. *Skarb i moc. Bajki puckie*. Gdańsk: ZK-P. (SM)
- CEYNOWA J. 1982. *Urënamle. Powiôstczi z komudnëch lat*. Gdańsk: ZK-P. (U)
- CEYNOWA, F. 2006. *Wilejô Nowégò Rokù. Szczodrôczi*. Gdynia: Region.
- CEYNOWA, F. (Wójkasin) 1850. *Xążeczka dlo Kaszebov*. Gdańsk: Wedel.
- CEYNOWA, F. (Wójkasin) 1850. *Kile słow wó Kaszebach e jich zemi przez Wójkasena*. Kraków: Czcionarnia Pod Sową.
- HEYKE, L. (Czernicki, S.) 1931. *Podania Kaszubskie*. Kościerzyna: Stachowski. (PK)
- Dërchôj królewionko, Antologia dzysdniowi prozë kaszëbsczi*. 1996. (zebrôł E. Pryczkowski). Gdynia: Szos.
- DERDOWSKI, H. 1929. *Kaszubë pod Widnem*. Gdańsk: Fiszer i Majewski (K)
- DERDOWSKI, H. 1960. *O Panu Czorlinscim co do Pucka po sece jachoł*: Wydawnictwo Morskie. (C)
- DERDOWSKI, H. 2001. *Jasiek z Knieji. Sporo kupa łgorstw koszebsciech zebrano i powiązано od Hieronima Derdowskiego a na prowde Jarosza Dyrde*. Gdańsk: Oficyna Czec. (J)
- DOMINIK, A. 1983. *Tóna z pustk*. Puck: ZK-P.
- DRZEŹDŻON, J. 1998. *Dzwónnik*. Gdynia: ZK-P.
- DRZEŹDŻON, J. 1993. *Twarz Smętka*. Gdańsk: Arkona.

- ERBEN, K. J. 1865. *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních*. Praha: I. L. Kober.
- FIKUS, S. 1981. *Pojmeńczicë*. Gdańsk: ZK-P.
- FIKUS, S. 1961. Gôdka o rëbôkach. *Kaszëbë* V/14, 93.
- FIKUS, S. 1999. *Jak to przóde biwało*. Gdańsk: Rost.
- FIKUS, S. 1972. Moecni lédze! *Pomerania* 2, 84–86.
- GOŁĄBEK, E. 1988. Kąsk kwasno, kąsk miodno. *Pomerania* 5, 27. (GKK)
- GOŁĄBEK, E. 1979. Odpust, *Pomerania* 2, 20–22. (GO)
- GOŁĄBEK, E. 1980. Przëscygni czasu. *Pomerania* 1, 13-16. (GPC)
- GOTTHELF, J. 1850. *Die Käserei in der Vohfreude: Eine Geschichte aus der Schweiz*. Berlin: Julius Springer.
- GRUCZA, F. (tłum.) 1992. *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje*. Poznań: Hlondianum.
- GRUDDE, H. 1931. *Plattdeutsche Volksmärchen aus Ostpreußen*. Königsberg: Gräfe und Unzer Verlag.
- HEYKE, L. 1999. *Dobrogòst i Miłostawa*. Gdańsk: Oficyna Czac.
- HEYKE, L. 1972. *Kaszëbsczé spiewë*. Gdańsk: ZK-P – Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- HEYKE, L. 2002. *Szólóbùłki*. Gdańsk: Oficyna Czac.
- HILFERDING, A. 1965. Ostatki Słowian na południowym brzegu Bałtyckiego morza. in: Kolberg, O. (tłum.) *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 311–452.
- HINZE, F. (red.) 1967. *Die Schmolsiner Perikopen*. Berlin: Akademie-Verlag.
- HÓRNIK, M. 1863. *Čitanka. Mały wubjerk z narodneho a nowišeho pismowstwa hornjołužiskich Serbow*. Budyšin: J. E. Smolef.
- JANKE S. 1988-1989. *Łiskawica*. Gdańsk: ZK-P. (J)
- KARNOWSKI, J. 1970. Utwory sceniczne. *Biuletyn Zarządu głównego Zrzeszenia Kaszubsko-pomorskiego w Gdańsku* 35/4.
- KARNOWSKI, J. 1931. Wotrôk Swantewita. *Gryf* 8/2, 22–32. (WS)
- KARNOWSKI, J. 1931. Zôpis Mestwina. *Gryf* 8/2, 10–23. (ZM)
- KARNOWSKI, J. 1986. *Jô bëm leno chcól*. Gdańsk: ZK-P. (JCS)
- KARNOWSKI, J. 1958. *Nowotné spiewë i wiersze*. Gdynia: Wydawnictwo Morskie
- KARNOWSKI, J. 1983. *Sowizdrzól u Krëbanów*. Gdańsk: ZK-P

- Kaszëbsczé dzeje ë dzysészé žécé* (ùsz. J. Tréder). 2004. Wejerowò: Mùzeùm Pismienizně i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi.
- Kaszëbskò nôtëra. Antologiô pòwiòstków nòdgradzonëch w Óglowòpòlsczim Kònkùrsu Prozatorsczim miona Jana Drzëdzóna w latach 1996-2000.* (red. S. Janke, J. Tréder). 2001. Wejherowo: Rost, Mùzeùm Pismienizně ë Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrzczi. (KN)
- KOMENSKÝ, J. A. 1862. *Labyrint svëta a ráj srdce*. Litomyšl – Praha: A. Augusta.
- KROFEY, S. 1586. *Geistliche Lieder D. Marzin Luthers unde anderer frommer Männer. Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynšich nabožnich mužow.* Danzig: Jacub Rhode. (Nachdruck: R. Olesch. 1958. Köln: Böhlau)
- BÒBROWSCZI, W., KWIATKÒWSKÒ, K. 2003. *Twój pierszi słowòrz - słowòrz kaszëbskò-pòlsczi.* Gdańsk: Dar Gdańska.
- BÒBROWSCZI, W., KWIATKÒWSKÒ, K. 2002. *Kaszëbsczé abecadlo.* Gdańsk: Dar Gdańska.
- LABUDA, A. 1992. *Guczow Mack gòdò.* Gdańsk: ZK-P.
- LST: LORENTZ, F. 1905. *Slovinzische Texte.* St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- LTP: LORENTZ, F. *Teksty pomorskie (kaszubskie) I (1913), II (1914), III (1924).* Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Ma jesma od morza : poezja i proza kaszubska o morzu* (zebr. L. Roppel). 1963. Gdańsk: Wojewódzki Dom Twórczości Ludowej.
- MAJKOWSKI, A. 2008. *Jak w Koscérznie kòscelnégò òbrele abò Piãc kawalérów a jedna jedinò brutka.* Gdańsk: ZK-P.
- MAJKOWSKI, A. *Žécé i przigodë Remusa.* Toruń 1939: Stanica. (R)
- MEYER, H.B. 2003. *Spašige Geschichten aus Danzig.* Würzburg: Rautenberg.
- Modra struna: antologia poezji kaszubskiej* (przyg. T. Bolduan). 1973. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- NITSCH K. 1955. *Pòlnoczno-pòlskie teksty gwarowe od Kaszub po Mazury z mapkã.* Kraków: Towarzystwo Języka Polskiego.
- PONTANUS, M. 1643. *Der kleine Catechismus D. Martini Lutheri.* Danzig: Jerzy Rhet. (Nachdruck : R. Olesch. 1958. Köln: Böhlau)
- ROMPSKI, J. 1987. *Jó chcę na swiat: komédia w trzech aktach.* Gdańsk: ZK-P.
- ROPPEL, L. 1939. *Na jantòrowym brzegu,* Wejherowo: Klëka.
- ROPPEL, L. (Piętów Tóna), PIEPKA, J. (Staszków Jan). 1955. *Nasze strone : wybór wierszy i opowiadań kaszubskich.* Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

- RUDNICKI, M. 1913. Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego. *Materiały i prace Komisji Językowej PAU* 6, 1–245.
- SCHEMKE, M. 1922. *Danziger Bloomegoarde, Kruut onn Onnkruut ut oller onn nieger Tied*. Danzig: Danziger Verlags-Gesellschaft.
- SĘDZICKI, F. 1956. *Jestem Kaszubą. Wybór utworów*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- SYCHTA, B. 1938. *Dzewczę i mjedza*. Wejherowo: [s.n.] (DM)
- SYCHTA, B. 1988. *Gwiôzdzka z Gduńska*. Gdańsk: ZK-P. (GG)
- SYCHTA, B. 1937. *Hanka sę żeni*. Wejherowo: [s.n.]
- SYCHTA, B. 1937. *Spiące uejskue*. Wejherowo: [s.n.]
- WISSER, W. 1919. *Plattdeutsche Volksmärchen. Ausgabe für Erwachsene*. Jena: Eugen Diederich.
- Wybór współczesnej poezji kaszubskiej* (zebr. L. Roppel). 1967. Gdańsk: ZK-P.
- Zrzesz kaszëbskô*. 1937–1938. (red. I. Szutenberg). V/1–VI/10. (ZK)

7.2. Sekundární literatura

- AJK: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*. Z. Stieber (kier.) Tom wstępny 1964. I. 1964. II. 1965. III. 1966. IV. 1967. V. 1968/1971. VI. 1969. H. Popowska-Taborska (kier.) VII. 1970. VIII. 1971. IX. 1972. X. 1973. XI. 1974. XII. 1975. XIII. 1976. XIV. 1978. XV. 1978. Wrocław: Zakład Narodowy Im. Ossolińskich.
- APPEL, R., MUYSKEN, P. 1987. *Language Contact and Bilingualism*. London: Arnold.
- BADIA I MARGARIT, A. 1995. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Proa.
- BĄDKOWSKI L. 1959. *Zarys historii literatury kaszubskiej*. Gdańsk: ZK-P.
- BAOUDOUIN DE COURTENAY, J.N. 1904. Kurzes Resumé der „Kaschubischen Frage“, *Archiv für slavische Philologie* 26, 366–506.
- BASSOLA, P. 2001. *Wortstellung im Sprachvergleich*. Tübingen: Stauffenberg.
- BAYER, M. 2006. *Sprachkontakt deutsch-slavisch. Eine kontrastive Interferenzstudie am Beispiel des Ober- und Niedersorbischen, Kärntnerslovenischen und Burgenlandkroatischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- BAŽEC, H. 2008. Sull'articolo determinativo sloveno. *Linguistica e Filologia* 26, 235–258.
- BECHERT, J., WILDGEN, W. 1991. *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- BERGER, T. 1999. Die Gebrauchsbedingungen des bestimmten Artikels im älteren Obersorbischen. *Lětopis* 46. *Wosebity zešiwk*, 7–23.
- BERGER, T. 2008. Deutsche Einflüsse auf das grammatische System des Tschechischen, in: Berger, T. *Studien zur historischen Grammatik des Tschechischen*, München: Lincom.
- BISKUPSKI, L. 1891. *Słownik kaszubski porównawczy*. Warszawa: Józef Jeżyński.
- BERNHARDT, J. 1903. Zur Syntax der gesprochenen Sprache. (Ein Versuch.) *Niederdeutsches Jahrbuch* 29, 1–25.
- BIELFELDT, H. H. 1933. *Die deutschen Lehnwörter im Obersorbischen*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- BIELFELDT, H. H. 1977. Die ältesten nicht mehr gemeinslawischen Entlehnungen des Nordwestslawischen aus dem Deutschen. *Zeitschrift für Slawistik* 22/4, 431-454.
- BISKUPSKI, L. 1883. *Beiträge zur Slavischen Dialektologie, I. Die Sprache der Brodnitzer Kaschuben im Kreise Karthaus (West-Preussen)*. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
- BISLE-MÜLLER, H. 1991. *Artikelwörter im Deutschen. Semantische und pragmatische Aspekte der Verwendung*. Tübingen: Max Niemeyer.
- BLAS ARROYO, J. L. 2000. *Gramáticas en contacto*. München: Lincom.
- BORCHLING, C. 1911. Der Anteil des Niederdeutschen am Lehnwörterchatze der westslawischen Sprachen, *Niederdeutsches Jahrbuch* 37, 76–95.
- BORYŚ, W. , POPOWSKA-TABORSKA, H. *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* I. 1994. II. 1997. III. 1999. IV. 2002. V. 2006. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- BORYŚ, W., POPOWSKA-TABORSKA, H. 1996. *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*. Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- BORZYSZKOWSKI, J. , MORDAWSKI, J., TREDER, J. 1999. *Historia. Geografia. Język i piśmiennictwo Kaszubów*. Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- BORZYSZKOWSKI, J. 2002. *Die Kaschuben, Danzig und Pommern*. Gdańsk: Instytut Kaszubski – Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- BREZA, E. (red.) 2001. *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- BREZA, E. 1969. Zapożyczenia [niemieckie] w kaszubszczyźnie. *Litery* 8/3, 32-33.
- BREZA, E. 1973. Teksty północnokaszubskie z Wierzchucina w pow. Puckim. *Język Polski* 53, 31–38.
- BREZA, E. 1996. Cechy literackiej kaszubszczyzny. *Pomerania* 9, 34–36.
- BREZA, E. 1997, Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego, in: Zieniukowa, J. (red.) *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc*. Warszawa: PAN, 247–256.

- BREZA, E. 2001. Podstawowe wiadomości z morfologii, in: Breza, E. (red.) 2001. *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*. Opole: Uniwersytet Opolski, 125–184.
- BREZA, E., TREDER J. 1975. *Zasady pisowni kaszubskiej*. Gdańsk: ZK-P.
- BREZA, E. i kol. 2009. *Uchwała Nr 1/RJK/09 z dnia 9-01-2009 w sprawie kaszubskich nazw organów władzy państwowej*. [online:] [5.6.2011] http://www.kaszubi.pl/files/1684Uchwała_w_sprawie_kaszubskich_nazw_organow_wladzy_panstwowej.pdf
- BROCKHAUS Teil V. 1894-1896. Leipzig – Berlin – Wien.
- BRÜCKNER, A. 1957. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- BUKOWSKI, A. 1950. *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny*. Poznań: Instytut Zachodni.
- CARAGIU MARIOȚEANU, M. 1975. *Compendiu de dialectologie română*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- CENÔVA, F. 1879. *Zarés do Grammatikj Kašëbsko-Słowjnskjè Mòvé*. Poznań: Wojczech Simon.
- CEOLIN, R. 2003. Falsos amigos estruturais entre o português e o castelhano, *Ianua 04*, 39–48 [online:] [5.6.2011] http://www.romaniaminor.net/ianua/ianua04/ianua04_05.pdf
- CEYNOWA, F. 2001. *Uwagi o kaszubszczyźnie* (opr. Jerzy Treder) *Mały zbiór wyrazów kaszubskich* (opr. H. Popowska-Taborska). Wejherowo: Muzeum Piśminnictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej – Rumia: ZK-P – Pelplin: Bernardinum.
- CUNHA, C., LINDLEY CINTRA, L. F. 1987. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Lisboa: Edições João Sá da Costa.
- CYBULSKI, M. 1992. Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego, in: Gołąbk, E., *Rozmówki kaszubskie*. Gdynia: Arkun, 276-291.
- CYBULSKI, M., WOSIAK-ŚLIWA, R. 2001. *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów*. Gdańsk: Graf.
- CZARNECKI, T. 1993. Zur Chronologie der deutschen Lehnwörter im Altpolnischen. II. Entlehnungen aus dem Mittelhochdeutschen (1050–1250). in: Cieśla, M. (red.) *Stosunki niemecko-słowiańskie w dziedzinie języka, kultury i polityki* (Studia niemcoznawcze 8). Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 125–146.
- CZOCHRALSKI, J. 1975. *Verbalaspekt und Tempussystem im Deutschen und Polnischen*. Warszawa: PWN.
- ČJA: BALHAR, J. a kol. 2002. *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia.

- DAHL, Ö. 1985. *Tense and Aspect Systems*. Oxford – New York: Basil Blackwell.
- DE ALMEIDA MOURA, J. 2006. *Gramática do Português Actual*. Lisboa: Lisboa Editora.
- DEJNA, K. 1991. Ile mamy dialektów polskich. in: Dejna K., *Z zagadnień ewolucji oraz interferencji językowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 133–174.
- DEJNA, K. 1993. *Dialekty polskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- DEJNA, K. 1994. *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Łódź: PWN.
- DRZEŹDŻON J. 1973. *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- DRZEŹDŻON J. 1986. *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- DIWA: SCHIMDT, J. E., HERRGEN, J. (hg.) Digitaler Wenker-Atlas [online:] [5.6.2011] <http://www.3.diwa.info/titel.aspx>.
- DUDA, W. 1972. Die partizipialen Passivformen in der polnischen Gegenwartssprache. *Zeitschrift für Slawistik* 17, 394–400.
- DUDEN. 2006. Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. Duden Band 4. (red. K. Kunkel-Razum, F. Münzberg). Mannheim.
- ДУЛИЧЕНКО, А.Д. 1981. *Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития*. Таллин: Тартуский университет.
- ДУЛИЧЕНКО, А.Д. 2005. Кашубский язык. in: Супрун, А., Скорвид, С., Молдован, А. (ред.) *Языки мира: Славянские языки*. Москва: Academia, 383–403.
- DULIČENKO, A. D., POPOWSKA-TABORSKA, H. 1998. K.G. Gottlobs Wörterbuch. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 34, 129–44.
- FASKA, H. 1960 Wužiwanje časowych formow w objektnych pódlanskich sadach. *Lětopis A* 7, 62–69
- GABRIELSSON, A. 1983. 2.3. Die Verdrängung der mitteldeutschen durch die neuhochdeutsche Schriftsprache, in: Cordes, G., Möhn, D. *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 119–153.
- GANZONI, G.P. 1983. *Grammatica Ladina*. Samedan: Uniun dals Grischs / Lia Rumantscha.
- GIGER, M. 2003. Die Grammatikalisierung des Rezipientenpassivs im Tschechischen, Slowakischen und Sorbischen. in: Sériot, P. (red.) *Contributions suisses au XIIIe congrès mondial des slavistes à Ljubljana, août 2003*. Bern: Peter Lang, 79-102.

- GIGER, M. 1998. Zu Lehnübersetzungen und Entlehnungen deutscher postponierbarer Präverbien in sorbischen Dialekten. in: Lochem, J. P. (red.) *Schweizerische Beiträge zum XII. Internationalen Slavistenkongress in Krakau, August 1998*. Bern: Peter Lang, 129–170.
- GIGER, M., WIEMER, B. 2005. *Resultativa in den nordslavischen und baltischen Sprachen (areale und grammatikalisierungstheoretische Gesichtspunkte)*. München: Lincom.
- GK: BREZA, E., TREDER, J. 1981. *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*. Gdańsk: ZK-P.
- GOGOLEWSKI, S. 1963. Wpływy niemieckie na kaszubski system czasów przeszłych. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 9, 69–75.
- GOŁĄBK, E. (tłum.) 1993. *Święte Pismiona Nowego Testaméntu*. Gduńsk: ZK-P – Pelplin: Wydawnictwo Diecezjalne.
- GOŁĄBK, E. 1992. *Rozmówki kaszubskie*. Gdynia: Arkun.
- GÒŁĄBK, E. 1997. *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*. Gduńsk: Oficyna Czac.
- GÒŁĄBK, E. 2005. *Kaszëbsczë słowôrz normatiwny*. Gduńsk: Oficyna Czac.
- GÓRNOWICZ, H. 1967. Dialekty kociewski i malborski. *Pomorze Gdańskie 4. Literatura i język*, 147–172.
- GÓRNOWICZ, H. 1971. Zmiękczenie spółgłosek tylnojęzykowych w gwarach północnopolskich, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 17, 31–55.
- GRIEGER, H. 2006. *Schtoothöowa Plaut – Stutthöfer Platt. Kurze Einführung in einen erlöschenden westniederpreußischen Dialekt* (hrsg. J. Pinnow). München: Lincom.
- GRIMME, H. 1910 *Plattdeutsche Mundarten*. Leipzig: Göschen.
- HAAN, F. de. 2005. Modality in Slavic and semantic maps. in: B. Hansen and P. Karlík (eds.) *Modality in Slavonic Languages*. Munich: Otto Sagner Verlag, 3–24.
- HANDKE, K. 1970. Z problematyki kaszubskich zasięgów leksykalnych. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 10, 109–123.
- HANDKE, K. 1978. Podziały językowe AJK na tle podziałów pozajęzykowych, in: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (red. H. Popowska-Taborska) XV. Wrocław: Zakł. Narodowy Im. Ossolińskich, 148–172, m. 34–35.
- HANDKE, K. 1979. Wewnętrzne podziały gwarowe Kaszub i sąsiednich terenów, in: Handke, K. (red.) *Konferencja Pomorska (1978)*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 111–123.
- HANDKE, K., POPOWSKA-TABORSKA, H. 1978. Słowotwórcze zróżnicowanie kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 12, 97–107.

- HANSEN, B. 2001. *Das slavische Modalauxiliar. Semantik und Grammatikalisierung im Russischen, Polnischen, Serbischen/Kroatischen und Altkirchenslavischen*. München: Otto Sagner.
- HANSEN, B. 2003. The Grammaticalization (and Degrammaticalization?) of Modals in Slavonic. in: Berger, T., Gutschmidt, K. (Hrsg.): *Funktionale Beschreibung slavischer Sprachen. Beiträge zum 13. Internationalen Slavistenkongress Ljubljana 2003*. München: Otto Sagner, 97–115.
- HANSEN, B. 2005. How to measure areal convergence: a case study of contact-induced grammaticalization in the German-Hungarian-Slavonic contact area. in: Hansen, B., Karlík, P. (eds.): *Modality in Slavonic Languages. New perspectives*. München: Otto Sagner, 239–257.
- HARASIMOWICZ, I. 1954. O niektórych elementach niemieckich w dialekcie ostródzkim. *Język Polski* 34/4, 276–285.
- HAUGEN, E. 1950. The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language* 26/1950, 210–231.
- HAUSER, P. 1981. *Mniejszość niemiecka we województwie pomorskim w latach 1920–39*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- HAUSER, P. 1998. *Mniejszość niemiecka na Pomorzu w okresie międzywojennym*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- HELBIG, G. 1968. Zum Problem Genera des Verbs in der deutschen Gegenwartssprache. *Deutsch als Fremdsprache* 5/3, 129–148.
- HENDRICH., J., RADINA, O., TLÁSKAL, J. 2001. *Francouzská mluvnice*. Plzeň: Fraus.
- HERRMANN-WINTER, R. 1985. *Kleines plattdeutsches Wörterbuch für den mecklenburgisch-vorpommerschen Sprachraum*. Rostock: Wachholtz.
- HILFERDING A. 1965. Ostatki Słowian na południowym brzegu Bałtyckiego morza. in: Kolberg, O. (tłum.) *Dziela wszystkie*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 311–452.
- HINZE, F. 1968. Die Bildung des Präsens Passivi im Sorbischen und Slovinzischen, in: Fasske, H., Löttsch, R. *Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft = Přinoški k serbskemu řečespytej*. Bautzen: DAW, 321–336.
- HINZE, F. 1963. *Die deutschen Lehnwörter in Pomoranischen*. Berlin: Deutsche Akademie der Wissenschaften.
- HINZE, F. 1965. *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)*. Berlin: Akademie Verlag.

- HINZE, F. 1966. Der Ausdruck des Passivs im Slovinzischen, *Zeitschrift für Slawistik* 11, 481–502.
- HINZE, F. 1977. Lehnadverb und Verbformen als Ausdruck deutscher Distanzkomposita im Pomoranischen *Zeitschrift für Slawistik* 12/5, 615–22.
- HORÁK, E. 1964. Predminulý čas v slovenčine. *Slovenská reč* 29. 286 – 298.
- CHOCHŁA, S. 2009. Klëka – 70 lat później. *Naji Gòchë* 41 [online:] [5.6.2011] <http://www.najigoche.kaszuby.pl/artukul/artukul=796,kl-ka-70-lat-pozniej/>.
- JENČ, H. 1997. Typy cuzorëčných leksikaliskich wliwow na hornjoserbsku spisownu rëč, in: Zieniukowa, J. (red.). *Obraz jëzykowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty jëzykowe*. Warszawa: PAN, 91–98.
- JK: TREDER, J. (red.). 2002. *Jëzyk kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*. Gdańsk: Oficyna Czac.
- KAESTNER, W. 1939. *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen. I. Teil: Einleitung und Lautlehre*. Leipzig: Harrassowitz.
- KAESTNER, W. 1983. 6.3. Niederdeutsch-slavische Interferenzen, in: Cordes, G., Möhn, D. *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 678-729.
- KAESTNER, W. 1987. Mittelniederdeutsche Elemente in der polnischen und kaschubischen Lexik, Sprachkontakt in der Hanse. in: Sture Ureland, P. (Hrg.). *Sprachkontakt in der Hanse: Aspekte d. Sprachausgleichs im Ostsee- u. Nordseeraum; Akten d. 7. Internat. Symposions über Sprachkontakt in Europa, Lübeck 1986*. Tübingen: Niemeyer.
- KAMIŃSKA, E., PAŁKOWSKA, J. 1956-1957. Z historii badań nad gwarami kaszubskimi. *Rocznik Gdański* 15–16, 342–391.
- KELLNER, A. 1939. *Štramberské nářečí*. Brno.
- KLEMENSIEWICZ, Z. 1974. *Historia jëzyka polskiego*. Warszawa: PWN.
- KLUGE, F. 1995. *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Berlin : de Gruyter.
- KNOLL, V. 2007. Z problematiczi czasników niemiecczëgò pòchòdzenia w kaszëbiznie. in: Marvan, J. (ed.). *Balto-Slavicum Pragense (Acta Slavica et Baltica VII)*. Praha: FF UK, 65-76.
- KNOLL, V. 2008a. Kašubské písemnictví z pohledu dialektologie aneb zamyšlení nad literárními nářečími v kašubštině, in: Příhoda, M., Vaňková, H. (ed.) *Slavistika dnes: vlivy a kontexty*. Červený Kostelec: Pavel Mervart – Praha: FF UK, 29-46.

- KNOLL, V. 2008b. Výskyt německých dialektismů v západoslovanských jazycích, in: *Slavistika v moderním světě. Konference mladých slavistů III – říjen 2007* (ed. M. Příhoda, H. Vaňková). Červený Kostelec: Pavel Mervart – Praha: FF UK, 289–302.
- KNOLL, V. 2009a. Kašubština Stefana Fikuse v porovnání s luziňskými texty pruského období. in: Příhoda, M., Vaňková, H. (ed.) *Slovanské jazyky a literatury: hledání identity*. Červený Kostelec: Pavel Mervart – Praha: FF UK, 131-138.
- KNOLL, V. 2009b. Z problematiky gramatického popisu kašubštiny. *Slavia* 78/1–2, 1–22.
- KNOLL, V. 2010a. Má kašubština povinný podmět (Diachronní studie). in: Čermák V., Příhoda, M. (ed.). *Slovanský areál a Evropa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart – Praha: FF UK, 247-256.
- KNOLL, V. 2010b. Změna v jazykovém úzu jako následek prudké sociolingvistické změny. in: Dušková, L. a kol. (red.). *Moderní filologie na prahu třetího tisíciletí. Vybrané příspěvky z konference k 100. výročí založení KMF (XXIII. ročenka KrMF)*. Praha: Kruh moderních filologů – Jihočeská univerzita, 96–104.
- КОНЕСКИ, Б. 1954. *Граматика на македонскиот литературен јазик II*. Скопје: Просветно дело.
- KORONCZEWSKI, A. 1980. Das neue Perfekt in der polnischen Sprache, in: Olesch, R., Rothe, H. (hrsg.). *Fragen der polnischen Kultur im 20. Jahrhundert*. Giessen: W. Schmitz, 48–51.
- KORYTKOWSKA, M. 1978. Stan akcentu w gwarach kaszubskich. in: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (red. H. Popowska-Taborska) XV. Wrocław: Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, 15–42.
- KOSESKA-TOSZEWA, V. 1993. *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Składnia*. Warszawa: PAN.
- KOSTOV, K. 1971. Semantische Beobachtungen über die Verbindung von *imam* mit dem Partizipium Perfecti Passivi im Bulgarischen. *Zeitschrift für Slawistik* 17, 371–379.
- KRÁMSKÝ, J. 1972. *The Article and the Concept of Definiteness in Language*. The Hague: Mouton.
- KUEHN, H. 1978. Der Einfluss des deutschen auf das Rätoromanische. *Ladinia. Sföi culturâl dai ladins dles Dolomites* 2, 35–49.
- LABOCHA, J. 1988. Czasownik *mieć* z imiesłowem biernym w polszczyźnie mówionej. *Język Polski* 68, 4–5, 233–242.
- LABUDA, A. 1939. *Zasady pisowni kaszubskiej ze słowniczkiem ortograficznym*. Toruń: nakładem autora.

- LABUDA, A. 1960. *Słowniczek kaszubski*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- LABUDA, A. 1982. *Słownik polsko-kaszubski* (oprac. J. Treder). *Słowôrz kaszëbsko-polschi*. (oprac. E. Breza). Gdańsk: ZK-P.
- LASCH A. 1924. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle: Max Niemayer.
- LATOSZEK, M. (red.) 1990. *Kaszubi. Monografia socjologiczna*. Rzeszów: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa.
- LAUDE, R. 1995. *Hinterpommersches Wörterbuch des Persantegebietes*. Köln: D. Stellmacher.
- LAZINSKI, M. 2001. Was für ein Perfekt gibt es im modernen Polnisch. *Linguistik online* 8/1 [online:] [5.6.2011] http://www.linguistik-online.de/1_01/Lazinski.html
- LEHMANN, CH. 2002. *Thoughts on grammaticalization*. Erfurt: Universität Erfurt.
- LEHR-SPLAWIŃSKI, T. 1937. Zachodnia granica językowa kaszubszczyzny w wiekach średnich, *Slavia Occidentalis* 16, 139–150.
- LEIRBUKT, O. 1997. *Untersuchungen zum bekommen-Passiv im heutigen Deutsch*. Tübingen: Niemeyer.
- LGP: LORENTZ, F. 1927–1937. *Gramatyka pomorska*. Poznań : G. Gebethner.
- LIEBSCH, G. 1884. *Syntax der wendischen Sprache in der Oberlausitz*. Bautzen: M. Hórník (Nachdruck: Hildesheim: Gerstenberg 1973)
- LINDOW, W. 1984. *Plattdeutsche Wörterbuch*. Leer: Schuster.
- LINDSTEDT, J. 1985. *On the Semantics of Tense and Aspect in Bulgarian*. Helsinki: University of Helsinki.
- LIPCZUK, R. 2001. Deutsche Entlehnungen im Polnischen - Geschichte, Sachbereiche, Reaktionen. *Lingvistik-online* 1. [online:] [5.6.2011] http://www.linguistik-online.de/1_01/Lipczuk.html
- LITVINOV, V.P., NEDJALKOV, V.P. 1988. *Resultativkonstruktionen im Deutschen*. Tübingen: Narr.
- LIVER, R. 1999. *Rätoromanisch. Eine Einführung in das Bündnerromanische*. Tübingen: Narr.
- LKG: LORENTZ, F. 1919. *Kaschubische Grammatik*, Danzig: Gedania.
- LORENTZ, F. 1934. Zarys etnografii kaszubskiej. in: Lorentz, F., Fischer, A., Lehr-Splawiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*. Toruń: : Skład główny w kasie Im. Mianowskiego, 1–140.
- LORENTZ, F. 1912. Zarys akcentuacyi północno-kaszubskiej. *Gryf* 4, 61–72.

- LORENTZ, F. 1925. *Geschichte der pomoranischen (kaschubischen) Sprache*. Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter.
- LORENTZ, F. 1926. *Geschichte der Kaschuben*, Berlin: R. Hobbing.
- LORENTZ, F. 1959. *Der kaschubische Dialekt von Gorrenschyn*. Berlin: AkademieVerlag.
- LORENTZ, F. 1908–1912. *Slovinzische Wörterbuch I–II*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- LORENTZ, F. 1911. *Zarys ogólnej pisowni i składni pomorsko-kaszubskiej*. Toruń: S. Buszczyński.
- LÖTZSCH, R. 1966a. Indirektny pasiw jako wosebita kategorija serbskeho słowjesa. *Serbska šula* 19/9, 428–443.
- LÖTZSCH, R. 1966 b. Wobstatk formow pasywa a indirektnego pasywa w serbšćinje. *Serbska šula* 19/12, 559–565.
- LÖTZSCH, R. 1967. Das Tempussystem des Slovinzischen im Vergleich zu dem des Sorbischen und Deutschen. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt* A/14, 23–46.
- LÖTZSCH, R. 1968. Někotre wuskutki němskeho wliwa na werbalny systém serbšćiny. in: Faßke, H, Lötzs., R. (red.) *Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft = Přinoški k serbskemu rěčespytej*. Bautzen: DAW, 337–344.
- LÖTZSCH, R. 1969. Zum indirekten Passiv im Deutschen und Slavischen. in: Kraus, W., Stieber, Z., Bělič, J., Borkovskij, V. (Hrsg.): *Deutsch-slavische Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur*. Berlin: DAW, 102–109.
- LÖTZSCH, R. 1970. Zur Typologie grammatischer Interferenzerscheinung im Bereich des Nomens (Balkanismen im östlichen Südslawischen, Germanismen im Westslawischen). *Lětopis Instituta za serbski ludospyt* A 17, 1/2, 30–36.
- LÖTZSCH, R. 1997. Germanizmy we werbalnym systemije słowinšćiny a serbšćiny, in: Zieniukowa, J. (red.) *Obraz Językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 49–57.
- LPW: LORENTZ F. 1958. *Pomoranisches Wörterbuch I*. Berlin: Akademie Verlag.
- LSG: LORENTZ F. 1903. *Slovinzische Grammatik*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- MAHNKE, G. 1931. *Die Schlawer Mundart*. Greifswald: Bamberg.
- MAJKOWSKI, A. 1991. *Historia Kaszubów*. Gdańsk : Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

- MAJOWA J. 1978. Kaszuby i obszary dialektów sąsiednich jako tereny dawnych oddziaływań językowych bieguną zachodnio- i wschodniolechickiego. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 17, 145–181.
- MATHESIUS, V. 1926. Přívlastkové *ten, ta, to* ve spisovném jazyce. *Naše řeč* 10, 39–41.
- MICHALK, S., PROTZE, H. 1967. *Studien zur sprachlichen Interferenz I. Deutsch-sorbische Dialekttexte aus Nochten, Kreis Weißwasser*. Bautzen: Domowina.
- MICHALK, S., PROTZE, H. 1974. *Studien zur sprachlichen Interferenz II. Deutsch-sorbische Dialekttexte aus Radibor, Kreis Bautzen*. Bautzen: Domowina.
- МИРЧЕВ, К. 1976. За съчетанията на глагол имам+минало страдателно причастие в български език. in: Пашов, П. (съст.) *Помагало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство., 312–315.
- MISCHKE K. 1936. *Rummelsburger und Bütower Mundart*. Greifswald: Bamberg.
- MITZKA, W. 1959. *Grundzüge nordostdeutscher Sprachgeschichte*. Marburg: N.G. Elwert.
- MITZKA, W. 1968. Sprachausgleich in den deutschen Mundarten bei Danzig, in: Mitzka, W. *Kleine Schriften zur Sprachgeschichte und Sprachgeographie*. Berlin: Walter de Gruyter, 245–305.
- MNW: SCHILLER, K., LÜBBEN, A. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* I. 1875. II. 1876. III. 1877. IV. 1878. V. 1880. VI. 1881. Bremen: Kültmann.
- MÖHN, D. 1983. Geschichte der neuniederdeutschen Mundarten, in: Cordes, G., Möhn, D. *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 154–181.
- MORDAWSKI, J. 2005. *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- MUSAN, R. 1999. Die Lesarten des Perfekts, in: Klein, W, Musan, R. (Hg): *Das deutsche Perfekt. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 113, 6–51.
- MUYSKEN, P., 1981. Halfway between Quechua and Spanish: The Case for Relexification. in: Highfield, A., Valdman, A. (eds.) *Historicity and Variation in Creole Studies*. Ann Arbor: Karoma, 56–78
- НЕДЯЛКОВ, В. П., ЯХОНТОВ, С. Е. 1983. Типология резултативных конструкций. in: НЕДЯЛКОВ, В. П. (ред.) (1983): *Типология резултативных конструкций*. Ленинград: Академия наук СССР, 5–41.
- NEKULA, M. 1996. *System der Partikeln im Deutschen und Tschechischen*. Tübingen: Niemeyer.

- NEUREITER, F. 1973. *Kaschubische Anthologie*. München: Otto Sagner.
- NEUREITER, F. 1991. *Geschichte der kaschubischen Literatur. Versuch einer zusammenfassenden Darstellung*. München: Otto Sagner.
- NEWERKLA, S.M. 2004. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main : Lang.
- NG: LINDOW, W., MÖHN, D., NIEBAUM, H. u. a. 1998. *Niederdeutsche Grammatik*. Bremen: Schuster Leer.
- НИЦОЛОВА, Р. 2008. *Българска граматика: Морфология*. София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски».
- NITSCH, K. 1905. Stosunki pokrewieństwa języków lechickich. in: *Materiały i Prace Komisji Językowej PAU* 5, 1-57.
- NITSCH, K. 1904. Studia kaszubskie: Gwara luzińska, *Materiały i Prace Komisji Językowej PAU* 1, 221–273.
- NITSCH, K. 1913. Nowy czas przeszły złożony. *Język Polski* 1, 102–106.
- NITSCH, K. 1954. Dialekty polskie Prus zachodnich I, in: Nitsch, K. *Pisma pomoroznawcze*. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 47–182.
- NOMACHI, M. 2006. Polska konstrukcja rezultatywno-posesywna *tam to zrobione* a kaszubskie *jô móm to zrobioné*. *Język Polski* 86/3, 173–183.
- NOMACHI, M. 2008. On the recipient passive in the Kashubian Language. *Јужнословенски филолог* 64, 273–281.
- OKSAAR, E. 2004. 201. Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung. in: Besch, W., Betten, A., Reichmann, O. (eds.) *Sprachgeschichte 4: Ein Handbuch Zur Geschichte der Deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin: De Gruyter, 3160–3171.
- OLESCH, R. 1989. Zur deutsch-dravänischen interlingualen Interferenz. in: Olesch, R. *Gesammelte Aufsätze I. Drevaenopolabica*. (Slavistische Forschungen 59/I) Köln: Böhlau, 258–263.
- OSSADNIK, E. M. 1991. Der Einfluss in der Bildung von Futur und Passiv in niedersorbischen Wolfenbütteler Psalter. *Wiener Slavistischer Jahrbuch* 37, 113–115.
- OSTROWSKA R., TROJANOWSKA, I. 1974. *Bedeker kaszubski*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- ПЕНЧЕВ, Ъ. 1968. Конструкции с глагола *имам*. in: Андрейчин, Л., Стойков, С. (отг.) *Славистичен сборник: по случай VI Международен конгрес на славистите в Прага*. София: Българска академия на науките, 173–177.

- PIOTROWSKI, J. 1978. Strona bierna w dialekcie słowińskim, *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 11, 109–129.
- PIOTROWSKI, J. 1981. *Składnia słowińska wobec wpływów języka niemieckiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- PIRK K. 1928. *Grammatik der Lauenburger Mundart. Ein Beitrag zur niederdeutschen Sprache in Ostpommern*. Greifswald: Bamberg.
- PISARKOWA, K. 1964. Składniowa funkcja imesłowów z czasownikiem mieć. *Język Polski* 44, 231–237.
- PMČ: Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z. (ed.) 2003. *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny.
- POBŁOCKI, G. 1887. *Słownik kaszubski z dodatkiem idiotyzmów chełmińskich i kociewskich*, Chełmno : X.G. Pobłocki.
- POLAŃSKI, K. 1962. *Morfologia zapożyczeń niemieckich w języku połabskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- POLAŃSKI, K. 1969. Z problematyki wpływów niemieckich na język połabski. in: Kraus, W., Stieber, Z. (hrsg.) *Slawisch-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur*. Berlin: Akademie-Verlag, 144–147.
- POLAŃSKI, K., SEHNERT, J. A. 1967. *Polabian-English Dictionary*. The Hague: Mouton.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1986. Neologizmy i neosemantyczny w słownikach kaszubskich Bernarda Sychty i Aleksandra Labudy. *Prace Filologiczne* 23, 135-140.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1958. Poemat H. Derdowskiego „O panu Czorlińskim, co do Pucka po sece jachoł“ jako próba stworzenia języka literackiego. *Język Polski* 38, 21–27.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1980. *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*. Warszawa: PWN.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1983. Kaszubszczyzna jako sfera oddziaływań pozostałego polskiego obszaru językowego, II. Wpływy ogólnopolskiej normy literackiej w wieku XVI–XVII, *Studia z Filologii Polskiej i Słwiańskiej* 21, 67-83.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1987. *Szkice z Kaszubszczyzny. Dzieje. Zabytki. Słownictwo*. Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 1998. Specyfika leksykalnych interferencji kaszubsko-dolnoniemieckich. *Z polskich studiów slawistycznych* 9, 225–229.
- POPOWSKA-TABORSKA, H. 2009. Językowe podziały Kaszub uwidocznione w materiałach ankiety Georga Wenkera, in: Popowska-Taborska, H., Rzetelska-Feleszko, E. *Dialekty*

- kaszubskie w świetle XIX-wiecznych materiałów archiwalnych*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 215–290.
- PORTNER, P. 2003. The (Temporal) semantics and (modal) pragmatics of the perfect, *Linguistics and Philosophy* 26, 467–471.
- PW: RIEMANN, E. (begr.). *Preußisches Wörterbuch*. Band 1. 2005. Band 2. 1981. Band 3. 1989. Band 4. 1992. Band 5. 1997. Band 6. 2000. Neumünster: Wachholtz.
- RAMUŁT, S. 1893. *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków: Akademia Umiejętności.
- RAMUŁT, S. 1899. *Statystyka ludności kaszubskie*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- RAMUŁT, S. 2003. *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* (scalił J. Treder). Gdańsk: Oficyna Czac.
- REINDL, D. 2008. *Language Contact: German and Slovenian*. Bochum: Brockmeyer.
- RIEHL, C. M. 2004. *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- RINAS, K., 2006. *Die Abtönungspartikeln doch und ja. Semantik, Idiomatisierung, Kombinationen, tschechische Äquivalente*. Frankfurt: Peter Lang.
- ROMAINE, S. 1989. *Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- ROPPEL L. 1967. Krótki rys literatury kaszubskiej do 1939 roku. *Pomorze Gdańskie* 4, 1–46.
- ROSENFELD, H.-F. 1993. *Hinterpommersches Wörterbuch. Der Mundart von Gross Garde (Kreis Stolp). Auf Grund der von Franz Jost (1887–1958) gesammelten Materialien*. Köln: Böhlau.
- ROSPOND, S. 1971. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- RUDNICKI, M. 1913. Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego, *Materiały i prace Komisji Językowej PAU* 6, 1–245.
- RZETELSKA-FELESZKO, E. 1969. Dialekt kociewski – problematyka, granice, słownictwo, *Pomorze Gdańskie VI „Kociewie”*, 5–32.
- RZETELSKA-FELESZKO, E. 1986. *Pomorze Zachodnie: Nasz język dawniej i dziś*. Warszawa: PAN.
- RZETELSKA-FELESZKO, E. 2001–2002. O kaszubskich č' (ć) i ž' (ź) powstałych z k', g', *Roczniki Humanistyczne* 6, 49–50.
- RZETELSKA-FELESZKO, E. 2009. Opis i opracowanie materiału językowego zebranego przez Georga Wenkera z obszaru Kaszub w latach 1879–1887, in: Popowska-Taborska, H., RZETELSKA-FELESZKO, E. *Dialekty kaszubskie w świetle XIX-wiecznych materiałów archiwalnych*. Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 143–202.

- RZETELSKA-FELESZKO, E. DUMA, J. 1996. *Językowa przyszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- SAG: TELEMANN, U. et alii. 1999. *Svenska akademien grammatik 4 : Satsser och meningar*. Stockholm: Norstedt.
- SALTVEIT, L. 1983. 4.3.2. Syntax. in: Cordes, G., Möhn, D. *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 279-333.
- SEMRAU, M. 1915. Die Mundart der Koschneiderei. *Zeitschrift für deutsche Mundarten* 15, 143–202, 237–265.
- SGALL, P., HRONEK, J. 1992. *Čeština bez příkras*. Jinočany : H & H.
- SCHOLZE, L. 2008. *Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache im Sprachkontakt*. Bautzen : Domowina.
- SCHUSTER-ŠEWIC, H. 1974. Sätze mit fiktivem Subjekt vom Typ os. *wono so deščuje/ns. to se pada* (es regnet) und ihre Stellung in der slawischen Syntax. *Zeitschrift für Slawistik* 19, 340 – 352.
- SIATKOWSKI, J. 1967. Wpływ poszczególnych dialektów niemieckich na język polski. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 7, 33–46.
- SMOCZYŃSKI, P. 1954. Zmiany językowe w rodzinnej wsi Ceynowy. *Język Polski* 34/4 , 242–249.
- SMOCZYŃSKI, P. 1955. Zmiany językowe w Luzinie w ostatnich pięćdziesięciu latach. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 3, 77–85.
- SMOCZYŃSKI, P. 1956. Stosunek dzisiejszego dialektu Sławoszyna do języka Ceynowy, in: Handke, K. (red.) *Konferencja Pomorska (1954) Prace językoznawcze*. Warszawa: Ossolineum, 49–86.
- SMOCZYŃSKI, P. 1958. W sprawie zmian k' g' na Kaszubach i w zachodnich dialektach polskich. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 3, 61–79.
- SMOCZYŃSKI, P. 1964. Zmiany w kaszubskim dialekcie okolic Brodnicy (na tle podobnych w innych dialektach kaszubskich). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 4, 23–38.
- SOBIERAJSKI, Z. 1967. Relikty gwary Słowińców nad jeziorem Gardno w województwie koszalińskim. *Slavia Occidentalis* 26, 167-184.
- SOBIERAJSKI, Z. 1968. Związki językowe łużycko-słowińskie. in: Fasske, H., Löttsch, R. *Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft = Přinoški k serbskemu řečespytej*. Bautzen: DAW, 52–63.

- SOBIERAJSKI, Z. 1974. Relikty gwarowe Słowińców we wsi Kluki nad jeziorem Łebsko w województwie koszalińskim. *Slavia Occidentalis* 31, 159-173.
- SOBIERAJSKI, Z. 1997. Podsumowanie badań nad nagraniami reliktyw gwar kaszubskich Słowińców. in: Zieniukowa, J. (red.) *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc*. Warszawa: PAN, 59–69.
- SOBIERAJSKI, Z. 1997. *Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich I*. Warszawa: PAN.
- SOWINSKI, B. 1997. *Lexikon deutschsprachiger Mundartautoren*. Hildesheim : Olms.
- SPRETKOVÁ, A. 2008. *Charakteristika kašubštiny v okolí Kartuz*. (magisterská diplomová práce) Brno: MU.
- SSA: FASSKE, H. (bearb.) *Serbski rěčny atlas = Sorbischer Sprachatlas*. 1996. 15. *Syntax*. 1988. 12. *Morphologie*. Bautzen: Domowina.
- STIEBER, Z. 1954. Zmiany w fonetyce Jastarni w ostatnim stuleciu. *Język Polski* 34, 249–252.
- STONE, G. 1993. Cassubian, in: B. Comrie & G.G. Corbets (eds.) *The Slavonic Languages*. London & New York: Routledge, 759–794.
- STRITZEL, H. 1937. *Die Gliederung der Mundarten um Lauenburg in Pommern* (Deutsche Dialektgeographie 33). Marburg: Elwert.
- SGK: SYCHTA, B. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* I. 1967. II. 1968. III. 1969. IV. 1970. V. 1972. VI. 1973. VII. 1976. Wrocław: Ossolineum.
- SYCHTA, B. 1980-1985. *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej* t. I 1980. t. II. 1980, t. III. 1985. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SZOBER, S. 1967. *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- ŠIMEČKOVÁ, A. 1993. *Untersuchungen zum „trennbaren“ Verb im Deutschen I*. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia CXIX). Praha: Karolinum.
- ŠTÍCHA, F. 2003. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo.
- THOMASON, S. G., KAUFMAN T. 1988. *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- THRÁINSSON, Höskuldur. 2007. *The Syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOLKSDORF, U. 1992. Die Mundartliteratur Westpreußens. *Westpreußen-Jahrbuch* 42, 65–82.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1964. Kaszubsko-tucholska i kaszubsko-kociewska granica językowa, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 10, 14–22.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1965. Kaszubski rozwój *1. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 5, 451-456.

- TOPOLIŃSKA, Z. 1967. Teksty gwarowe południowokaszubskie z komentarzem fonologicznym. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 6, 115–141.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1968. Miejsce konstrukcji z czasownikiem *mieć* w polskim systemie werbalnym. *Slavia Orientalis* 17, 427–431.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1968. Teksty gwarowe centralnokaszubskie z komentarzem fonologicznym. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 7, 87–125.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1969. Teksty gwarowe północnokaszubskie z komentarzem fonologicznym. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 8, 67–93.
- TOPOLIŃSKA, Z. 1974. *A Historical Phonology of the Kashubian Dialects of Polish*. The Hague – Paris: Mouton.
- TREDER, J. 1997. Kaszubszczyzna Majkowskiego. Główne rysy i fazy rozwojowe. in: Borzyszkowski, J. (red.) *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*. Wejherowo : Muzeum piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Gdańsk : Instytut Kaszubski, 107–123.
- TREDER, J. 1997. *Polish – Kashubian*. in: Nelde, P. H., Starý, Z., Wölck, W. (hrsg.) *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1600–1606.
- TREDER, J. 1999. Z historii badań kaszubszczyzny. Gwara luzińska. *Acta Cassubiana* 1, 277–294.
- TREDER, J. 2005. *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- TREPCZYK, J. 1993. *Słownik polsko-kaszubski I–II* (red. i posłowie J. Treder). Gdańsk: ZK-P.
- TROVESI, A. 2004. *La genesi di articoli determinativi. Modalità di espressione della definitezza in ceco, serbo-lusaziano e sloveno*. Milano: Franco Angeli.
- VASILEV, CH. 1968. Der romanische Perfekttyp im Slavischen. in: Koschmieder, E., Braun, M. *Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slavistenkongress in Prag 1968*. München: Dr. Rudolf Trofenik, 215–230.
- ВЕЛКОВСКА, С. 1994. Сум- и има-конструкциите во светлината на балканскиот јазичен сојуз. in: Видоески, В., Иванова, И. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија: научен собир, Скопје, 23-24 декември 1991*. Скопје: Македонската академија на науките и уметностите, 15–22.
- VENDRYES, J. 1956. *Język*. Warszawa: PAN.
- WEISS, D. 1977. *Syntax und Semantik polnischer Partizipialkonstruktionen im Rahmen einer generativtransformationellen Sprachbeschreibung*. Bern: Peter Lang.

- WEISS, D. 1996. Die Geburt eines Artikels: zum Status von makedonisch *eden*, in: Girke W. (hrsg.) *Slavistische Linguistik 1995. Referate des XXI. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens. Mainz 26.-29.9.1995*. München: Otto Sagner, 421–455.
- WEYDT, H., KAŹMIERCZAK, A. 1999. Gibt es ein Perfekt im modernen Polnisch? *Linguistik online* 4/3. [online:] [5.6.2011] http://www.linguistik-online.de/3_99/weydt.html
- WOSIAK-ŚLIWA R. 1996. Germanizmy składniowe w prozie północnokaszubskich pisarzy Jana Bilota i Alojzego Budziszka. *Rocznik Gdański* 56/2, 103-111.
- WUNDERLICH, D. 1970. *Tempus und Zeitreferenz im Deutschen*. München: Hueber.
- ZABROCKI, L. 1937. Gwara Borów Tucholskich, I. Granica gwarowa między Borami Tucholskimi, Kaszubami i Kociewiem, *Slavia Occidentalis* 17, 4–48.
- ZABROCKI, L. 1956. Związki językowe niemiecko-pomorskie. in: Stieber, Z. (red.) *Konferencja Pomorska 1954. Prace językoznawcze*. Warszawa: PAN, 149–174.
- ZARĘBA, A. 1988. Literackie języki regionalne w Polsce? *Język Polski* 48, 76–86.